T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE SİYASİ KARİKATÜR

Hakan ŞENDİLMEN

Danışman
Prof. Dr. Fevzi ÇAKMAK

2026

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ’NDE SİYASİ KARİKATÜR

Hakan ŞENDİLMEN

Danışman
Prof. Dr. Fevzi ÇAKMAK

İZMİR-2026

DOKTORA
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Tarih Anabilim Dalı
Program : Tarih Doktora
Adı ve Soyadı : Hakan Şendilmen
Öğrenci No : 2019801010
Tez Başlığı : İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Siyasi Karikatür

Savunma Tarihi : 11/03/2026

Danışmanı : Prof. Dr. Fevzi Çakmak

JÜRİ ÜYELERİ

Unvanı Adı Soyadı	**Üniversitesi**
Prof. Dr. Fevzi Çakmak	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Türkmen Töreli	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Taner Kerimoğlu	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Beral Alacı	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Aşık	İzmir Bakırçay Üniversitesi

Hakan Şendilmen tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Erhan Demireli
Müdür

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum "İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Siyasi Karikatür" adlı çalışmanın tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

11/03/2026
Hakan ŞENDİLMEN

ÖZET

Doktora Tezi

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Siyasi Karikatür

Hakan ŞENDİLMEN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Tarih Programı

"İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Siyasi Karikatür" başlıklı bu tezde yakın dönem Osmanlı tarihinin birçok açıdan dönüşüm yaşadığı II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki siyasi gelişmelere Osmanlı mizah basınının nasıl baktığı ve yorumladığı incelenmektedir.

Tezin araştırma sürecinde 1908-1918 arası dönemde yayınlanmış mizahi dergiler incelenmiş olup ayrıca döneme ait araştırma eserler, tezler ve makalelerden de yararlanılmıştır.

II. Meşrutiyet ile birlikte gelen basın özgürlüğü döneminde birçok dergi ve gazete yayın hayatına başlamıştır. İç ve dış politikada yaşanan gelişmelerin değerlendirildiği, yaşanan toprak kayıpları sonrası iktidarın rahat bir şekilde eleştirildiği bu dönem özellikle 31 Mart Vakası sonrasında ilk baskıyı hissetmiştir. İkinci baskı ve sansür uygulamaları ise Balkan Savaşları sürecinde ve sonrasındaki Bab-ı Ali darbesi gelmiştir. Süreç içerisinde azalan dergi ve gazetelerdeki çizimler, siyaseti ve siyasileri eleştiriden yerini özellikle I. Dünya Savaşı ile kamuoyunda "bilinmesi gerekenlerin" söylendiği bir döneme bırakmıştır.

Bu bağlamda döneme ait karikatürler ve mizahi yorumlar, çizimlerin bulunduğu dönem ve şartları doğrultusunda değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Karagöz, Kalem, Cem, Karikatür, Mizah, Basın.

ABSTRACT

Doctoral Thesis
Doctor of Philosophy (PhD)
The Political Cartoons in Second Constitutional Era
Hakan ŞENDİLMEN

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of History
History Program

This thesis, titled "Political Cartoons in the Second Constitutional Era," examines how the Ottoman humorous press viewed and interpreted the political developments during the Second Constitutional Era, a period in which recent Ottoman history underwent a transformation in many aspects.

During the research process of the thesis, humorous magazines published between 1908 and 1918 were examined and research works, theses and articles from the period were also used.

The Second Constitutional Era marked a time of press freedom, leading to the publication of numerous magazines and newspapers. This period was characterised by evaluations of domestic and foreign political developments and included open criticism of the ruling powers, especially following territorial losses. However, censorship pressures first emerged after the 31 March Incident. A second wave of suppression occurred during the Balkan Wars and the subsequent Bab-ı Ali Coup. Over time, the content of the diminishing number of magazines and newspapers shifted away from political critique. Particularly during World War I, the press began to focus on disseminating only what the public "needed to know."

Keywords: Karagöz, Kalem, Cem, Caricature, Humour, Press

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ’NDE SİYASİ KARİKATÜR

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT v
İÇİNDEKİLER vi
KISALTMALAR x
EKLER LİSTESİ xi

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
MİZAH VE KARİKATÜR

1.1. MİZAH 6
    1.1.1. Mizah Kavramı 6
    1.1.2. Mizahın Tarihsel Gelişimi 7
    1.1.3. Siyasi Mizah 8
    1.1.4. Türk Mizahının Tarihsel Gelişimi 9
1.2. KARİKATÜR 12
1.2.1. Karikatür Kavramı 12
    1.2.2. Karikatürün Tarihsel Gelişimi 15
    1.2.3. Türk Karikatürünün Tarihsel Gelişimi 16

İKİNCİ BÖLÜM
İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ BAŞLICA MİZAH DERGİLERİ

2.1. KARAGÖZ 22
2.2. KALEM 25

2.3. CEM 26
2.4. EŞEK 28
2.5. DAVUL 30
2.6. BOŞBOĞAZ İLE GÜLLABİ 31
2.7. GEVEZE 33
2.8. DALKAVUK 34
2.9. FALAKA 35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1908-1918 DÖNEMİNDE İÇ POLİTİKADA YAŞANANLAR ve KARİKATÜRE YANSIMASI

3.1. II. MEŞRUTİYET'İN İLANI ve HÜRRİYET KAVRAMINININ ALGILANIŞI 37
  3.1.1. Hürriyetin Algılanışı 37
  3.1.2. Iyd-i Milli Kutlamaları 46
  3.1.3. Kanun-ı Esasi ve 113. Madde 50
  3.1.4. 31 Mart Vakası ve II. Abdülhamid 53
  3.1.5. Basın ve 1909 Matbuat Kanunu 66

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1908-1918 DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKADA YAŞANANLAR VE KARİKATÜRE YANSIMASI

4.1. GENEL BİR BAKIŞ 77
4.2. AVUSTURYA-MACARİSTAN'IN BOSNA İLHAKI 79
  4.2.1 1875 Hersek Krizi 79
  4.2.2.1877-1878 Osmanlı Devleti-Rus Savaşı ve Bosna'nın Durumu 82
  4.2.3. Mizah Dergilerinde Bosna İlhakı 85
4.3. BULGARİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞI 93
  4.3.1. Bulgar Prensliği ve Bölgedeki Faaliyetleri 93

4.3.2. İlinden Ayaklanması 95
4.3.3. Mizah Dergilerinde Bulgaristan'ın Bağımsızlığı 96
4. 4. GİRİT'İN İLHAKI 101
4.4.1. Girit'in Özerklik Süreci 101
4.4.2. Osmanlı-Yunan Savaşı 104
4.4.3. Mizah Dergilerinde Girit'in İlhakı ve Sonrasında Yaşananlar 107
4.5. TRABLUSGARP SAVAŞI 113
4.5.1. İtalya'nın Sömürge Politikası ve Trablusgarp 113
4.5.2. Racconigi Antlaşması 115
4.5.3. Fas (Agadir) Krizi 116
4.5.4. Mizahta Trablusgarp Savaşı 117
4.6. BALKAN SAVAŞLARI 125
4.6.1. Balkanların Durumu 125
4.6.2. Kiliseler Kanunu 126
4.6.3. Balkan Birliği 129
4.6.4. Mizah Dergilerinde Balkan Savaşları 132
4.7. I. DÜNYA SAVAŞI 138
4.7.1. Savaşa Doğru 138
4.7.2. Kapitülasyonların Kaldırılması 142
4.7.3. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi 144
4.7.4. Kafkas Cephesi 145
4.7.5. Kanal Cephesi 146
4.7.6. Çanakkale Cephesi 147
4.7.7. Irak Cephesi 152
4.7.8. Savaşın Sonu 153

BEŞİNCİ BÖLÜM

1908-1918 DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ'NDE SEÇİMLER ve KARİKATÜRE YANSIMASI

5.1. 1908 SEÇİMLERİ 155
5.1.1. Seçimden Önceki Siyasi Ortam 155

5.1.2. Seçim Süreci ve Mebusan Meclisi’nin Açılması 163
5.1.3. Seçimlerden Sonraki Siyasi Ortam 169
5.2. 1911 ARA SEÇİMLERİ VE 1912 GENEL SEÇİMLERİ 173
5.2.1. 1911 Ara Seçiminden Önceki Siyasi Ortam 173
5.2.2. 1911 Ara Seçimi 175
5.2.3. 35. Madde ve Gelişen Olaylar 176
5.2.4. 1912 Seçimleri 178
5.3. 1914 SEÇİMLERİ 182
5.3.1. 1914 Seçimlerine Giderken Siyasi Ortam 182
5.3.2. 1914 Seçimleri 184

ALTINCI BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ’NDE SİYASİ PORTRELER

6.1. II. ABDÜLHAMİD 186
6.2. ENVER PAŞA 188
6.3. CEMAL PAŞA 189
6.4. TALAT PAŞA 194
6.5. İBRAHİM HAKKI PAŞA 197
6.6. MAHMUT ŞEVKET PAŞA 199
6.7. MEHMET CAVİT BEY 201
6.8. HALİL BEY 203
6.9. KAMİL PAŞA 204

SONUÇ 206
KAYNAKÇA 209
EKLER

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
Çev	Çeviri
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan Sayfaya
yy.	Yüzyıl

EKLER LİSTESİ

EK 1: Kalem Dergisinin 2 Aralık 1909 Tarihli Nüshası ek s.1
EK 2: Karagöz Dergisinin 10 Ağustos 1908 Tarihli Nüshası ek s.1
EK 3: Kalem Dergisinin 10 Eylül 1908 Tarihli Nüshası ek s.2
EK 4: Kalem Dergisinin 17 Eylül 1908 Tarihli Nüshası ek s.2
EK 5: Kalem Dergisinin 5 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.3
EK 6: Kalem Dergisinin 24 Şubat 1910 Tarihli Nüshası ek s.3
EK 7: Kalem Dergisinin 8 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.4
EK 8: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 31 Ağustos 1908 Tarihli Nüshası ek s.4
EK 9: Kalem Dergisinin 29 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.5
EK 10: Kalem Dergisinin 20 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.5
EK 11: Musavver Papağan Dergisinin 12 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.6
EK 12: Musavver Papağan Dergisinin 28 Eylül 1908 Tarihli Nüshası ek s.6
EK 13: Kalem Dergisinin 20 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.7
EK 14: Kalem Dergisinin 3 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.7
EK 15: Kalem Dergisinin 10 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.8
EK 16: Kalem Dergisinin 25 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.8
EK 17: Musavver Papağan Dergisinin 19 Eylül 1908 Tarihli Nüshası ek s.9
EK 18: Kalem Dergisinin 17 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.9
EK 19: Musavver Papağan Dergisinin 17 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.10
EK 20: Kalem Dergisinin 9 Eylül 1909 Tarihli Nüshası ek s.10
EK 21: Kalem Dergisinin 22 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası ek s.11
EK 22: Karagöz Dergisinin 23 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası ek s.11
EK 23: Kalem Dergisinin 29 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası ek s.12
EK 24: Kalem Dergisinin 29 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası ek s.12
EK 25: Kalem Dergisinin 29 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası ek s.13
EK 26: Karagöz Dergisinin 23 Temmuz 1912 Tarihli Nüshası ek s.13
EK 27: Karagöz Dergisinin 23 Temmuz 1913 Tarihli Nüshası ek s.14
EK 28: Karagöz Dergisinin 26 Temmuz 1913 Tarihli Nüshası ek s.14
EK 29: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 1 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.15
EK 30: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 7 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.15

EK 31: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 14 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.16
EK 32: Dalkavuk Dergisinin 12 Eylül 1908 Tarihli Nüshası ek s.16
EK 33: Dalkavuk Dergisinin 6 Mart 1909 Tarihli Nüshası ek s.17
EK 34: Kukuruk Dergisinin 29 Ağustos 1908 Tarihli Nüshası ek s.17
Ek 35: Kalem Dergisinin 12 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.18
EK 36: Neşter Dergisinin 23 Nisan 1909 Tarihli Nüshası ek s.18
EK 37: Neşter Dergisinin 23 Nisan 1909 Tarihli Nüshası ek s.19
EK 38: Kalem Dergisinin 29 Nisan 1909 Tarihli Nüshası ek s.19
EK 39: Kalem Dergisinin 6 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.20
EK 40: Kalem Dergisinin 6 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.20
EK 41: Karagöz Dergisinin 3 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.21
EK 42: Karagöz Dergisinin 3 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.21
EK 43: Neşter Dergisinin 14 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.22
EK 44: Neşter Dergisinin 14 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.22
EK 45: Kalem Dergisinin 26 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.23
EK 46: Kalem Dergisinin 26 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.23
EK 47: Kalem Dergisinin 3 Haziran 1909 Tarihli Nüshası ek s.24
EK 48: Kalem Dergisinin 10 Haziran 1909 Tarihli Nüshası ek s.24
EK 49: Karagöz Dergisinin 1 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası ek s.25
EK 50: Karagöz Dergisinin 12 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası ek s.25
EK 51: Karagöz Dergisinin 1 Eylül 1909 Tarihli Nüshası ek s.26
EK 52: Karagöz Dergisinin 14 Ekim 1909 Tarihli Nüshası ek s.26
EK 53: Kalem Dergisinin 19 Ağustos 1909 Tarihli Nüshası ek s.27
EK 54: Karagöz Dergisinin 27 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.27
EK 55: Karagöz Dergisinin 28 Haziran 1909 Tarihli Nüshası ek s.28
EK 56: Karagöz Dergisinin 16 Nisan 19010 Tarihli Nüshası ek s.28
EK 57: Kalem Dergisinin 23 Aralık 1909 Tarihli Nüshası ek s.29
EK 58: Kalem Dergisinin 29 Nisan 1909 Tarihli Nüshası ek s.29
EK 59: Kalem Dergisinin 8 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası ek s.30
EK 60: Davul Dergisinin 3 Kasım 1909 Tarihli Nüshası ek s.30
EK 61: Davul Dergisinin 17 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.31
EK 62: Davul Dergisinin 28 Nisan 1909 Tarihli Nüshası ek s.31

EK 63: Davul Dergisinin 27 Ocak 1909 Tarihli Nüshası ek s.32
EK 64: Davul Dergisinin 28 Nisan 1909 Tarihli Nüshası ek s.32
EK 65: Davul Dergisinin 20 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.33
EK 66: Davul Dergisinin 20 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.33
EK 67: Davul Dergisinin 27 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.34
EK 68: Hokkabaz Dergisinin 10 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.34
EK 69: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 17 Ağustos 1908 Tarihli Nüshası ek s.35
EK 70: Karagöz Dergisinin 10 Eylül 1908 Tarihli Nüshası ek s.35
EK 71: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 21 Eylül 1908 Tarihli Nüshası ek s.36
EK 72: Karagöz Dergisinin 1 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.36
EK 73: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 12 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.37
EK 74: Kalem Dergisinin 22 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.37
EK 75: Kalem Dergisinin 29 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.38
EK 76: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 5 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.38
EK 77: Karagöz Dergisinin 5 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.39
EK 78: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 23 Kasım 1908 tarihli Nüshası ek s.39
EK 79: Kalem Dergisinin 17 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.40
EK 80: Karagöz Dergisinin 8 Şubat 1909 Tarihli Nüshası ek s.40
EK 81: Kalem Dergisinin 9 Şubat 1909 Tarihli Nüshası ek s.41
EK 82: Kalem Dergisinin 18 Şubat 1909 Tarihli Nüshası ek s.41
EK 83: Kalem Dergisinin 9 Şubat 1909 Tarihli Nüshası ek s.42
EK 84: Kalem Dergisinin 26 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.42
EK 85: Karagöz Dergisinin 21 Haziran 1909 Tarihli Nüshası ek s.43
EK 86: Neşter Dergisinin 26 Haziran 1909 Tarihli Nüshası ek s.43
EK 87: Karagöz Dergisinin 22 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası ek s.44
EK 88: Kalem Dergisinin 9 Eylül 1909 Tarihli Nüshası ek s.44
EK 89: Karagöz Dergisinin 20 Ekim 1909 Tarihli Nüshası ek s.45
EK 90: Boşboğaz ile Güllabi'nin 14 Eylül 1909 Tarihli Nüshası ek s.45
EK 91: Karagöz Dergisinin 18 Ocak 1910 Tarihli Nüshası ek s.46
EK 92: Cadaloz Dergisinin 30 Mayıs 1911 Tarihli Nüshası ek s.46
EK 93: Cadaloz Dergisinin 18 Temmuz 1911 Tarihli Nüshası ek s.47

EK 94: Gıdık Dergisinin 16 Eylül 1911 Tarihli Nüshası ek s.47
EK 95: Eşek Dergisinin 3 Ekim 1912 Tarihli Nüshası ek s.48
EK 96: Karagöz Dergisinin 7 Ağustos 1912 Tarihli Nüshası ek s.48
EK 97: Karagöz Dergisinin 25 Haziran 1913 Tarihli Nüshası ek s.49
EK 98: Karagöz Dergisinin 13 Mayıs 1914 Tarihli Nüshası ek s.49
EK 99: Karagöz Dergisinin 24 Haziran 1914 Tarihli Nüshası ek s.50
EK 100: Karagöz Dergisinin 11 Temmuz 1914 Tarihli Nüshası ek s.50
EK 101: Kalem Dergisinin 1 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.51
EK 102: Kalem Dergisinin 15 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.51
EK 103: Kalem Dergisinin 15 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.52
EK 104: Kalem Dergisinin 29 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.52
EK 105: Kalem Dergisinin 5 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.53
EK 106: Kalem Dergisinin 12 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.53
EK 107: Kalem Dergisinin 20 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.54
EK 108: Kalem Dergisinin 26 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.54
EK 109: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 3 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.55
EK 110: Kalem Dergisinin 17 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.55
EK 111: Karagöz Dergisinin 17 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.56
EK 112: Kalem Dergisinin 31 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.56
EK 113: Kalem Dergisinin 31 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.57
EK 114: Kalem Dergisinin 7 Ocak 1909 Tarihli Nüshası ek s.57
EK 115: Kalem Dergisinin 11 Ocak 1909 Tarihli Nüshası ek s.58
EK 116: Kalem Dergisinin 14 Ocak 1909 Tarihli Nüshası ek s.58
EK 117: Kalem Dergisinin 21 Ocak 1909 Tarihli Nüshası ek s.59
EK 118: Kalem Dergisinin 28 Ocak 1909 Tarihli Nüshası ek s.59
EK 119: Kalem Dergisinin 4 Şubat 1909 Tarihli Nüshası ek s.60
EK 120: Kalem Dergisinin 6 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.60
EK 121: Karagöz Dergisinin 5 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.61
EK 122: Kalem Dergisinin 8 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.61
EK 123: Kalem Dergisinin 15 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.62
EK 124: Kalem Dergisinin 29 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.62
EK 125: Kalem Dergisinin 31 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.63

EK 126: Karagöz Dergisinin 8 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.63
EK 127: Karagöz Dergisinin 19 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.64
EK 128: Kalem Dergisinin 28 Ocak1909 Tarihli Nüshası ek s.64
EK 129: Kalem Dergisinin 25 Şubat 1909 Tarihli Nüshası ek s.65
EK 130: Kalem Dergisinin 11 Mart 1909 Tarihli Nüshası ek s.65
EK 131: Kalem Dergisinin 29 Nisan 1909 Tarihli Nüshası ek s.66
EK 132: Kalem Dergisinin 5 Ağustos 1909 Tarihli Nüshası ek s.66
EK 133: Kalem Dergisinin 20 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.67
EK 134: Kalem Dergisinin 17 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.67
EK 135: Kalem Dergisinin 21 Ocak 1909 Tarihli Nüshası ek s.68
EK 136: Kalem Dergisinin 10 Haziran 1909 Tarihli Nüshası ek s.68
EK 137: Kalem Dergisinin 8 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası ek s.69
EK 138: Kalem Dergisinin 15 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası ek s.69
EK 139: Kalem Dergisinin 26 Ağustos 1909 Tarihli Nüshası ek s.70
EK 140: Kalem Dergisinin 26 Ağustos 1909 Tarihli Nüshası ek s.70
EK 141: Kalem Dergisinin 2 Eylül 1909 Tarihli Nüshası ek s.71
EK 142: Kalem Dergisinin 9 Eylül 1909 Tarihli Nüshası ek s.71
EK 143: Kalem Dergisinin 21 Ekim 1909 Tarihli Nüshası ek s.72
EK 144: Kalem Dergisinin 4 Kasım 1909 Tarihli Nüshası ek s.72
EK 145: Kalem Dergisinin 4 Kasım 1909 Tarihli Nüshası ek s.73
EK 146: Kalem Dergisinin 2 Aralık 1909 Tarihli Nüshası ek s.73
EK 147: Kalem Dergisinin 23 Aralık 1909 Tarihli Nüshası ek s.74
EK 148: Kalem Dergisinin 20 Ocak 1910 Tarihli Nüshası ek s.74
EK 149: Kalem Dergisinin 24 Şubat 1910 Tarihli Nüshası ek s.75
EK 150: Kalem Dergisinin 12 Mayıs 1910 Tarihli Nüshası ek s.75
EK 151: Kalem Dergisinin 19 Mayıs 1910 Tarihli Nüshası ek s.76
EK 152: Kalem Dergisinin 1 Eylül 1910 Tarihli Nüshası ek s.76
EK 153: Kalem Dergisinin 29 Eylül 1910 Tarihli Nüshası ek s.77
EK 154: Kalem Dergisinin 26 Ocak 1911 Tarihli Nüshası ek s.77
EK 155: Karagöz Dergisinin 30 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.78
EK 156: Karagöz Dergisinin 28 Haziran 1910 Tarihli Nüshası ek s.78
EK 157: Karagöz Dergisinin 19 Eylül 1910 Tarihli Nüshası ek s.79

EK 158: Karagöz Dergisinin 2 Kasım 1910 Tarihli Nüshası ek s.79
EK 159: Karagöz Dergisinin 4 Ekim 1911 Tarihli Nüshası ek s.80
EK 160: Karagöz Dergisinin 13 Eylül 1911 Tarihli Nüshası ek s.80
EK 161: Karagöz Dergisinin 20 Eylül 1911 Tarihli Nüshası ek s.81
EK 162: Karagöz Dergisinin 23 Eylül 1911 Tarihli Nüshası ek s.81
EK 163: Karagöz Dergisinin 4 Ekim 1911 Tarihli Nüshası ek s.82
EK 164: Karagöz Dergisinin 11 Ekim 1911 Tarihli Nüshası ek s.82
EK 165: Karagöz Dergisinin 18 Ekim 1911 Tarihli Nüshası ek s.83
EK 166: Karagöz Dergisinin 21 Ekim 1911 Tarihli Nüshası ek s.83
EK 167: Karagöz Dergisinin 4 Kasım 1911 Tarihli Nüshası ek s.84
EK 168: Karagöz Dergisinin 8 Kasım 1911 Tarihli Nüshası ek s.84
EK 169: Karagöz Dergisinin 8 Kasım 1911 Tarihli Nüshası ek s.85
EK 170: Karagöz Dergisinin 15 Kasım 1911 Tarihli Nüshası ek s.85
EK 171: Karagöz Dergisinin 22 Kasım 1911 Tarihli Nüshası ek s.86
EK 172: Karagöz Dergisinin 9 Aralık 1911 Tarihli Nüshası ek s.86
EK 173: Karagöz Dergisinin 16 Aralık 1911 Tarihli Nüshası ek s.87
EK 174: Karagöz Dergisinin 10 Ocak 1912 Tarihli Nüshası ek s.87
EK 175: Karagöz Dergisinin 31 Ocak 1912 Tarihli Nüshası ek s.88
EK 176: Karagöz Dergisinin 28 Şubat 1912 Tarihli Nüshası ek s.88
EK 177: Karagöz Dergisinin 6 Nisan 1912 Tarihli Nüshası ek s.89
EK 178: Karagöz Dergisinin 17 Nisan 1912 Tarihli Nüshası ek s.89
EK 179: Karagöz Dergisinin 24 Nisan 1912 Tarihli Nüshası ek s.90
EK 180: Karagöz Dergisinin 4 Mayıs 1912 Tarihli Nüshası ek s.90
EK 181: Karagöz Dergisinin 8 Mayıs 1912 Tarihli Nüshası ek s.91
EK 182: Karagöz Dergisinin 18 Mayıs 1912 Tarihli Nüshası ek s.91
EK 183: Karagöz Dergisinin 22 Mayıs 1912 Tarihli Nüshası ek s.92
EK 184: Karagöz Dergisinin 29 Mayıs 1912 Tarihli Nüshası ek s.92
EK 185: Karagöz Dergisinin 5 Haziran 1912 Tarihli Nüshası ek s.93
EK 186: Karagöz Dergisinin 12 Haziran 1912 Tarihli Nüshası ek s.93
EK 187: Karagöz Dergisinin 24 Ağustos 1912 Tarihli Nüshası ek s.94
EK 188: Kalem Dergisinin 28 Eylül 1912 Tarihli Nüshası ek s.94
EK 189: Kalem Dergisinin 10 Şubat 1910 Tarihli Nüshası ek s.95

EK 190: Kalem Dergisinin 25 Şubat 1910 Tarihli Nüshası ek s.95
EK 191: Kalem Dergisinin 18 Ağustos 1910 Tarihli Nüshası ek s.96
EK 192: Kalem Dergisinin 27 Ağustos 1910 Tarihli Nüshası ek s.96
EK 193: Kalem Dergisinin 1 Eylül 1910 Tarihli Nüshası ek s.97
EK 194: Kalem Dergisinin 6 Eylül 1910 Tarihli Nüshası ek s.97
EK 195: Kalem Dergisinin 10 Eylül 1910 Tarihli Nüshası ek s.98
EK 196: Karagöz Dergisinin 8 Nisan 1911 Tarihli Nüshası ek s.98
EK 197: Karagöz Dergisinin 12 Nisan 1911 Tarihli Nüshası ek s.99
EK 198: Kalem Dergisinin 20 Nisan 1911 Tarihli Nüshası ek s.99
EK 199: Karagöz Dergisinin 3 Mayıs 1911 Tarihli Nüshası ek s.100
EK 200: Karagöz Dergisinin 6 Mayıs 1911 Tarihli Nüshası ek s.100
EK 201: Karagöz Dergisinin 1 Haziran 1911 Tarihli Nüshası ek s.101
EK 202: Kalem Dergisinin 1 Haziran 1911 Tarihli Nüshası ek s.101
EK 203: Karagöz Dergisinin 6 Ekim 1912 Tarihli Nüshası ek s.102
EK 204: Karagöz Dergisinin 15 Mayıs 1912 Tarihli Nüshası ek s.102
EK 205: Karagöz Dergisinin 9 Kasım 1912 Tarihli Nüshası ek s.103
EK 206: Karagöz Dergisinin 20 Kasım 1912 Tarihli Nüshası ek s.103
EK 207: Karagöz Dergisinin 20 Kasım 1912 Tarihli Nüshası ek s.104
EK 208: Karagöz Dergisinin 14 Aralık 1912 Tarihli Nüshası ek s.104
EK 209: Karagöz Dergisinin 1 Ocak 1913 Tarihli Nüshası ek s.105
EK 210: Karagöz Dergisinin 15 Ocak 1913 Tarihli Nüshası ek s.105
EK 211: Karagöz Dergisinin 22 Ocak 1913 Tarihli Nüshası ek s.106
EK 212: Karagöz Dergisinin 22 Ocak Tarihli Nüshası ek s.106
EK 213: Karagöz Dergisinin 16 Nisan 1913 Tarihli Nüshası ek s.107
EK 214: Karagöz Dergisinin 19 Nisan 1913 Tarihli Nüshası ek s.107
EK 215: Karagöz Dergisinin 19 Nisan 1913 Tarihli Nüshası ek s.108
EK 216: Karagöz Dergisinin 23 Nisan 1913 Tarihli Nüshası ek s.108
EK 217: Karagöz Dergisinin 26 Nisan 1913 Tarihli Nüshası ek s.109
EK 218: Karagöz Dergisinin 14 Mayıs 1913 Tarihli Nüshası ek s.109
EK 219: Karagöz Dergisinin 17 Mayıs 1913 Tarihli Nüshası ek s.110
EK 220: Karagöz Dergisinin 24 Mayıs 1913 Tarihli Nüshası ek s.110
EK 221: Karagöz Dergisinin 31 Mayıs 1913 Tarihli Nüshası ek s.111

EK 222: Karagöz Dergisinin 31 Mayıs 1913 Tarihli Nüshası ek s.111
EK 223: Karagöz Dergisinin 28 Haziran 1913 Tarihli Nüshası ek s.112
EK 224: Karagöz Dergisinin 16 Temmuz 1913 Tarihli Nüshası ek s.112
EK 225: Karagöz Dergisinin 19 Temmuz 1913 Tarihli Nüshası ek s.113
EK 226: Karagöz Dergisinin 23 Temmuz 1913 Tarihli Nüshası ek s.113
EK 227: Karagöz Dergisinin 26 Temmuz 1913 Tarihli Nüshası ek s.114
EK 228: Karagöz Dergisinin 30 Temmuz 1913 Tarihli Nüshası ek s.114
EK 229: Karagöz Dergisinin 2 Ağustos 1913 Tarihli Nüshası ek s.115
EK 230: Karagöz Dergisinin 4 Ağustos 1913 Tarihli Nüshası ek s.115
EK 231: Karagöz Dergisinin 6 Ağustos 1913 Tarihli Nüshası ek s.116
EK 232: Karagöz Dergisinin 9 Ağustos 1913 Tarihli Nüshası ek s.116
EK 233: Karagöz Dergisinin 11 Ağustos 1913 Tarihli Nüshası ek s.117
EK 234: Karagöz Dergisinin 13 Ağustos 1914 Tarihli Nüshası ek s.117
EK 235: Karagöz Dergisinin 30 Ağustos 1914 Tarihli Nüshası ek s.118
EK 236: Karagöz Dergisinin 12 Eylül 1914 Tarihli Nüshası ek s.118
EK 237: Karagöz Dergisinin 25 Ocak 1915 Tarihli Nüshası ek s.119
EK 238: Karagöz Dergisinin 8 Mart 1915 Tarihli Nüshası ek s.119
EK 239: Karagöz Dergisinin 29 Mart 1915 Tarihli Nüshası ek s.120
EK 240: Karagöz Dergisinin 30 Mart 1915 Tarihli Nüshası ek s.120
EK 241: Karagöz Dergisinin 31 Mart 1915 Tarihli Nüshası ek s.121
EK 242: Karagöz Dergisinin 31 Mart 1915 Tarihli Nüshası ek s.121
EK 243: Karagöz Dergisinin 28 Nisan 1915 Tarihli Nüshası ek s.122
EK 244: Karagöz Dergisinin 1 Mayıs 1915 Tarihli Nüshası ek s.122
EK 245: Karagöz Dergisinin 3 Mayıs 1916 Tarihli Nüshası ek s.123
EK 246: Kalem Dergisinin 3 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.123
EK 247: Kalem Dergisinin 20 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.124
EK 248: Kalem Dergisinin 10 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.124
EK 249: Kalem Dergisinin 18 Eylül 1908 Tarihli Nüshası ek s.125
EK 250: Kalem Dergisinin 21 Ekim 1909 Tarihli Nüshası ek s.125
EK 251: Cadaloz Dergisinin 6 Mayıs 1911 Tarihli Nüshası ek s.126
EK 252: Cadaloz Dergisinin 2 Eylül 1911 Tarihli Nüshası ek s.126
EK 253: Kalem Dergisinin 2 Mart 1911 Tarihli Nüshası ek s.127

EK 254: Kalem Dergisinin 11 Mart 1911 Tarihli Nüshası ek s.127
EK 255: Kalem Dergisinin 11 Mart 1911 Tarihli Nüshası ek s.128
EK 256: Kalem Dergisinin 15 Şubat Mart 1911 Tarihli Nüshası ek s.128
EK 257: Kalem Dergisinin 6 Nisan 1911 Tarihli Nüshası ek s.129
EK 258: Kalem Dergisinin 25 Mayıs 1911 Tarihli Nüshası ek s.129
EK 259: Kalem Dergisinin 18 Şubat 1909 Tarihli Nüshası ek s.130
EK 260: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 17 Ağustos 1908 Tarihli Nüshası ek s.130
EK 261: Karagöz Dergisinin 13 Ağustos 1908 Tarihli Nüshası ek s.131
EK 262: Boşboğaz ile Güllabi'nin 24 Ağustos 1908 Tarihli Nüshası ek.s.131
EK 263: Geveze Dergisinin 2 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.132
EK 264: Karagöz Dergisinin 21 Eylül 1908 Tarihli Nüshası ek s.132
EK 265: Kalem Dergisinin 15 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.133
EK 266: Kalem Dergisinin 1 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.133
EK 267: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 8 Ekim 1908 Tarihli Nüshası. ek s.134
EK 268: Geveze Dergisinin 8 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.134
EK 269: Dalkavuk Dergisinin 31 Ekim 1908 Tarihli Nüshası ek s.135
EK 270: Davul Dergisinin 3 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.135
EK 271: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 14 Kasım 1908 Tarihli Nüshası. ek s.136
EK 272: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 14 Kasım 1908 Tarihli Nüshası. ek s.136
EK 273: Dalkavuk Dergisinin 7 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.137
EK 274: Dalkavuk Dergisinin 7 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.137
EK 275: Kalem Dergisinin 26 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.138
EK 276: Dalkavuk Dergisinin 26 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.138
EK 277: Karagöz Dergisinin 19 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.139
EK 278: Davul Dergisinin 23 Aralık 1908 Tarihli Nüshası ek s.139
EK 279: Karagöz Dergisinin 15 Şubat 1909 Tarihli Nüshası ek s.140
EK 280: Dalkavuk Dergisinin 25 Şubat 1909 Tarihli Nüshası ek s.140

EK 281: Karagöz Dergisinin 25 Kasım 1911 Tarihli Nüshası ek s.141
EK 282: Karagöz Dergisinin 16 Aralık 1911 Tarihli Nüshası ek s.141
EK 283: Karagöz Dergisinin 24 Ocak 1912 Tarihli Nüshası ek s.142
EK 284: Karagöz Dergisinin 27 Ocak 1912 Tarihli Nüshası ek s.142
EK 285: Karagöz Dergisinin 21 Şubat 1912 Tarihli Nüshası ek s.143
EK 286: Karagöz Dergisinin 1 Haziran 1912 Tarihli Nüshası ek s.143
EK 287: Karagöz Dergisinin 17 Temmuz 1912 Tarihli Nüshası ek s.144
EK 288: Karagöz Dergisinin 16 Mayıs 1914 Tarihli Nüshası ek s.144
EK 289: Üfürük Dergisinin 30 Eylül 1909 Tarihli Nüshası ek s.145
EK 290: Üfürük Dergisinin 30 Eylül 1909 Tarihli Nüshası ek s.145
Ek 291: Davul Dergisinin 10 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.146
EK 292: Davul Dergisinin 12 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.146
EK 293: Yeni Geveze Dergisinin 21 Mart 1910 Tarihli Nüshası ek s.147
EK 294: Musavver Papağan Dergisinin 24 Kasım 1908 Tarihli Nüshası ek s.147
EK 295: Karagöz Dergisinin 4 Ağustos 1913 Tarihli Nüshası ek s.148
EK 296: Diken Dergisinin 6 Mart 1919 Tarihli Nüshası ek s.148
EK 297: Köylü Dergisinin 3 Kasım 1911 Tarihli Nüshası ek s.149
EK 298: Karagöz Dergisinin 31 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası ek s.149
EK 299: Cadaloz Dergisinin 5 Eylül 1911 Tarihli Nüshası ek s.150
EK 300: Karagöz Dergisinin 20 Kasım 1918 Tarihli Nüshası ek s.150
EK 301: Kalem Dergisinin 23 Şubat 1911 Tarihli Nüshası ek s.151
EK 302: Cem Dergisinin 18 Şubat 1911 Tarihli Nüshası ek s.151

GİRİŞ

İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte, 24 Temmuz 1908 tarihinde basın üzerindeki sansürün kaldırılması, Osmanlı basın tarihinde dönüm noktası olmuştur. Sansürün kalkmasıyla gazeteler ve dergiler, önceki döneme kıyasla çok daha özgür ve eleştirel bir dil kullanmaya başlamış, siyasi ve toplumsal meseleleri cesurca tartışabilmişlerdir. Bu gelişme, basın hayatında büyük bir canlanmaya ve çeşitliliğe yol açmış, basılan gazete ve dergi sayısı hızla artmıştır. Basının özgürleşmesi, fikir hayatına dinamizm kazandırırken, siyasi muhalefetin güçlenmesine ve kamusal tartışmaların genişlemesine de zemin hazırlamıştır. Ancak kısa süre içinde bu özgürlük ortamı siyasi gerilimlerin yükselmesine sebep olmuş ve basın yeniden çeşitli kısıtlamalarla karşı karşıya kalmıştır.

Çalışmanın konusunu oluşturan II. Meşrutiyet Dönemi Siyasi Karikatürler de bu bağlamda özgür basının bir ayağını oluşturmaktadır. Yayınladıkları çizimlerle kimi zaman bir kişiyi kimi zaman da meydana gelmiş bir olayı hicvetmişlerdir. 1909 Matbuat Kanunu sonrası yayın azlığı ve politika değişiklikleri yaşansa da II. Meşrutiyet dönemi her dönem basına önemli malzemeler vermiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde mizahın etimolojik kökeninden başlayarak tarihsel gelişimini, özellikle Osmanlı ve Türk mizah basını ile karikatür sanatının evrimini ele almaktadır. Metinde, mizah kavramının Arapça mezh kökünden geldiği ve Kaşgarlı Mahmut'un "külüt" terimiyle karşılandığı; Batı'da humour sözcüğüyle benzer işlev gördüğü; eğlendirme, eleştiri ve toplumsal hafıza işlevleri üstlendiği vurgulanmaktadır. Tarihsel süreçte Purulli Ayini'nden Rönesans dönemi eserlerine, Laurence Sterne ve Voltaire'den modern karikatür örneklerine uzanan bir seyir izlenmiş; Osmanlı'da meddah, Karagöz-Hacivat ve ilk mizah dergilerinin (Boşboğaz Bir Adem, Meğu, Diyojen vb.) rolü anlatılmıştır.

İkinci bölümde ise İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla Osmanlı basınında yeniden tesis edilen özgürlük ortamını ve bu sayede "hürriyet", "adalet", "müsavat" ile "uhuvvet" kavramlarının toplumsal hayatın merkezine yerleşmesini anlatılmaktadır. Basına dönüşen bu coşku, gazete ve dergi tirajlarında dört-beş kat artışa yol açmış ve 31 Mart 1909'a kadar yaklaşık 350, sonraki üç yılda ise 607 yayın hayatına girmiştir. Yeni dönemde, Karagöz, Kalem, Cem, Eşek, Davul, Boşboğaz ile Güllabi, Geveze, Dalkavuk ve Falaka başta olmak üzere sayıları yüzü aşan mizah dergisi yayımlanarak hem padişah ve sadrazam gibi üst düzey otoriteler hem de günlük yaşamın sorunları cesurca hicvedilmiştir. Ali Fuat Bey'in Karagöz'ü, Karagöz-Hacivat geleneğini halkın gündelik dertleriyle birleştirmiş; Kalem dergisi, portre, tam sayfa ve bant karikatür formatlarıyla "modern Türk karikatürünün doğumevi" unvanını kazanmıştır. Cemil Cem'in iki dilli Cem mecmuası, ağırlıklı olarak yazarın imzasını taşıyan siyasi hicivleriyle dönemin en güçlü seslerinden biri olurken; Baha Tevfik'in Eşek'i, fabl geleneğinden beslenen hayvan alegorileriyle halkın direncini simgelemiştir. Hamdullah Suphi'nin Davul'u ve Hüseyin Rahmi–Ahmet Rasim ikilisinin Boşboğaz ile Güllabi'si, fotoğraf ve çizim zenginliğini bürokrasi eleştirileriyle harmanlamış; Geveze, ilk ciltte siyasal mizah, ikinci ciltte edebi yazılar ve karikatür dizileriyle okur karşısına çıkmıştır. Kısa ömürlü Dalkavuk ve Falaka ise II. Abdülhamid dönemi hicivlerine, Trablusgarp Savaşı ve kolera salgınına özel mizahi yaklaşımlar sunmuştur. Böylece geleneksel Osmanlı mizahı ile Batı kökenli hiciv anlayışı, İkinci Meşrutiyet döneminde iç içe geçerek toplumsal ve siyasal muhalefetin yeni bir mecra kazanmasını sağlamış, Cumhuriyet basın geleneğinin zeminini hazırlamıştır.

Üçüncü bölümde ise 25 Temmuz 1908'de sansürün kaldırılmasıyla Osmanlı basınında ortaya çıkan yoğun yayın faaliyeti ve "hürriyet" kavramının halk nezdinde ilk kez nasıl benimsendiği anlatılmaktadır. İkinci Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde mizah dergilerinde beliren karikatürlerde, Fransa'dan esinlenen özgürlük sembolleri ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu yeni düzenin koruyucusu olarak nasıl temsil edildiği örneklerle gösterilmektedir. Ardından, 23 Temmuz 1909'dan itibaren Iyd-i Milli adıyla kutlanmaya başlayan Meşrutiyet yıldönümü törenlerinin resmi geçitlerinden köşe yazılarına ve hicivli karikatürlere kadar basındaki yansımaları ele alınmaktadır. Bölümün üçüncü kısmı, Osmanlı'nın temel anayasası Kanun-ı Esasi'nin yapısını ve özellikle padişaha yargısız sürgün yetkisi veren 113. maddenin, meşrutiyetin güvenceleriyle nasıl çeliştiğini; bu tehdidin mizah sayfalarındaki hicivlerle nasıl ifşa edildiğini açıklamaktadır. Daha sonra 13 Nisan 1909'daki 31 Mart Vakası'nın siyasi ve toplumsal dinamikleri, Hareket Ordusu'nun müdahalesi ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi süreci; bu keskin kırılma anının mizah dergilerinde nasıl dramatize edildiği üzerinde durulmaktadır. Son olarak, Meşrutiyet'in ilk yıllarında basına tanınan özgürlük rüzgarının, 1909 Matbuat Kanunu'yla yeniden sıkıştırılma sürecine ve bu bunalımı mizah dergilerinin sayfalarında nasıl eleştirdiğine ilişkin örnekler sunulmaktadır.

Dördüncü Bölüm, 1908–1918 döneminde Osmanlı Devleti'nin dış politik alanda yaşadığı başlıca gelişmeleri ve bu süreçlerin mizah basınındaki yansımalarını ele almaktadır. Bölümün ilk kısmında, Jön Türk Devrimi sonrasında İttihat ve Terakki yönetiminin dış politikadaki genel eğilimleri; Kamil Paşa ve Hilmi Paşa hükümetlerinin İngiltere ve Fransa'ya yakın durma çabaları; 31 Mart Vakası ile II. Abdülhamid'in indirilmesi; Trablusgarp ve Balkan savaşlarının iç siyaseti nasıl sarsarak hükümet değişikliklerine yol açtığı genel bir anlatımla anlatılmaktadır. Ardından Avusturya-Macaristan'ın 1878'de Bosna-Hersek'i işgali ve bu olayın Karagöz, Kalem gibi mizah dergilerinde nasıl hicvedildiği örneklerle gösterilmektedir. Bölümün üçüncü alt başlığında ise Bulgaristan'ın Prenslik'ten bağımsız krallığa geçişi ve 1903 Ilinden Ayaklanması, ardından mizah basınındaki "Büyük Bulgaristan" temalı karikatürlerle incelenmektedir. Bir sonraki kısımda ise Girit'in özerklik ve ilhak süreçleri, Osmanlı–Yunan gerilimi, boykot hareketleri ve mizah dergilerindeki Girit temalı hicivler yer almaktadır.

Bölümün devamında, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali, Racconigi Antlaşması ve Fas Krizi'nin Osmanlı'yı Kuzey Afrika'da savunmasız bıraktığı; Karagöz'ün bu cephede çizdiği karikatürlerle anlatılmaktadır. Sonraki bölümde ise Balkan Savaşları öncesi Kiliseler Meselesi, Balkan Birliği'nin kurulması ve 1912-13 savaşlarının Osmanlı'yı nasıl ağır toprak kayıplarına sürüklediği ile mizah basınındaki eleştiriler ele alınmaktadır. Son olarak da I. Dünya Savaşı'na gidiş süreci, Almanya ve Osmanlı arasında gizli ittifak, kapitülasyonların kaldırılması, Çanakkale, Kafkas, Kanal, Irak cephesi gibi ana muharebe alanları ve savaşın genel seyrinin Karagöz çizimleriyle nasıl yansıtıldığı; Mondros Mütarekesi'yle Osmanlı'nın savaştan çekilmesi anlatılmaktadır.

Beşinci bölüm, II. Meşrutiyet sonrasında yeniden işlerlik kazanan seçim deneyimini 1908–1918 aralığında hem siyasal gelişmeler hem de dönemin mizah basını/karikatürleri üzerinden birlikte ele almaktadır. Bu çerçevede bölüm, seçimleri yalnızca sandık sonuçlarıyla sınırlı görmeyip; siyasal aktörlerin rekabeti, seçim kampanyalarının dili ve bu süreçlerin kamuoyuna nasıl yansıdığına odaklanmaktadır.

Bölümün ilk kısmında 1908 seçim süreci, seçimlerin hukuki zemini ve uygulamadaki işleyişiyle tanıtılmaktadır. 1908 seçimlerinin dayanaklarından biri olan seçim kanunu uyarınca halkın doğrudan mebus seçmediği; seçimlerin iki dereceli biçimde yürütülerek önce müntehib-i sanilerin, ardından mebusların belirlendiği açıklanmaktadır.

Bölümün üzerinde durduğu bir diğer konu, 1911 ara seçimleri ile 1912 genel seçimlerine giden ortamı şekillendiren iç ve dış gelişmelerden oluşmaktadır. Bu dönemde muhalefetin güçlenmesi ve bunun 21 Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kuruluşu ile kurumsallaşması, seçim rekabetinin yeni bir evreye taşındığını gösteren dönüm noktalarından biri olarak sunulmaktadır.

Bölümün son kısımda ise 1914 seçimlerini ve 1914'te açılan Meclis'in savaş yıllarındaki seyri, seçim kampanyasının "daha sönük" kalmasına yol açan koşullarla birlikte değerlendirilmektedir, basının bir bölümünün baskı altında tutulması ve gündemin dış politikaya kayması nedeniyle seçim sürecinin basında sınırlı yer bulduğu; bu günlerde aktif mizah dergisi olan Karagöz'ün çizimlerinin de ağırlıkla savaş gündemine yöneldiği görülmektedir.

Altıncı Bölüm, II. Meşrutiyet dönemini simgeleyen önemli siyasi figürlerin, iç ve dış politika mücadeleleri içindeki rollerini ve özellikle mizah basınındaki temsillerini bir arada sunmaktadır.

Öncelikle her bir devlet adamı kendi dönemi içerisindeki politik süreçleri bağlamında değerlendirilmektedir. Bölümde, bakanlık görevlerinden sadrazamlığa, hükümet programlarından önemli yasa tasarılarına kadar uzanan tarihi figürler, II. Meşrutiyet'in kısa ama yoğun politik süreçlerinde değerlendirilmektedir. II. Abdülhamid'in, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra iç ve dış politikada göstermiş olduğu davranışlar, İbrahim Hakkı Paşa'nın Maarif ve Dahiliye nazırlıklarındaki seçimleri yönetme çabası, Mahmut Şevket Paşa'nın 31 Mart Vakası'nı bastırarak kazandığı prestij ve sonraki Harbiye Nazırlığı dönemi, Mehmet Cavit Bey'in maliye politikalarındaki liberal reform girişimleri, Halil Menteşe'nin ılımlı içişleri anlayışı, İttihat ve Terakki'nin Triumvirası'nın (Enver Paşa, Cemal Paşa, Talat Paşa) ve Kamil Paşa'nın Meşrutiyet'in hemen öncesi ve sonrası kabine kırılmalarındaki rolü kronolojik bir çizgide ele alınır.

Bahsi geçen kişilerin, Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart Vakası, Trablusgarp ve Balkan Savaşları, Kiliseler Kanunu, Girit ve Bulgaristan krizleri gibi kritik dış politika sınavlarının iç siyaset üzerindeki yansımaları ön plana çıkmaktadır. Kabine krizleri, meclis–hükümet gerilimleri, gensorular ve istifalar örnekleriyle, o dönemde seçim-dışı iktidar mücadelelerinin nasıl yürütüldüğü betimlenmektedir.

Karikatürler ve toplumsal perspektif üzerinden; Kalem, Karagöz, Cadaloz, Afacan gibi mizah dergilerinde yayımlanan örneklerde dönemin popüler yorumlarına yer verilmektedir. Siyasi figürlerin "nişan talimi"nden "adalet ve ihsan" vurgularına; "bütçe yorganı" tartışmalarından "açgözlü yayılmacılık" hicivlerine dek seçilmiş lejantlarla, halkın bu yöneticilere ilişkin beklenti, hayal kırıklığı ve tepkileri görselleştirilmektedir. Mizahın hem muhalif bir ses hem de moral kaynağı işlevi anımsatılmaktadır.

Son olarak bu çalışmanın hazırlanmasında değerli bilgi, tecrübe ve yönlendirmeleriyle her zaman rehberlik eden, bilimsel titizliği ve akademik duruşuyla örnek aldığım saygıdeğer Prof. Dr. Fevzi Çakmak'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisinin yapıcı eleştirileri, sabrı ve desteği bu tezin şekillenmesinde belirleyici olmuştur.

Ayrıca bu uzun ve zorlu süreçte her daim yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili aileme sonsuz teşekkür ederim. Varlıklarıyla güç bulduğum, sabırlarıyla beni her zaman motive eden aileme minnettarım.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİZAH VE KARİKATÜR

1.1. MİZAH

1.1.1. Mizah Kavramı

Mizah kavramı etimolojik olarak incelendiğinde “şaka ve latife yapmak” anlamındaki Arapça *mezh* kökünden gelmektedir[1]. En eski Türkçe sözlük olarak kabul edilen Kaşgarlı Mahmut’un “Divan-ü Lügat-it Türk” adlı eserinde ise mizahın karşılığı olarak "külüt" sözcüğü kullanılmıştır. Halk arasında "gülünç nesne" anlamına gelen bu kelime zamanla "gülüt" ve daha sonra "gülmece" olarak dilimize girmiştir[2].

Batı dillerinden İngilizce ve Fransızca, mizah kelimesini, “humour” sözcüğü ile karşılamaktadır. Fransızca "mizaç, tabiat, huy" anlamına gelen "humeur"u, İngilizler "homour"a çevirerek ve "ruhsal bir neşe durumu ve şaka" anlamında kullanmaktadır[3].

Ortaya çıktığı tarihten bu yana, mizah anlatısının öncelikli görevi eğlendirme ve olayların ciddiyetine karşın bulabildiği tüm "komik" yönleri ortaya çıkarmak olmuştur. Bununla birlikte, mizahın, toplumu yöneten soy, tarikat, meclis, zümre, topluluk vb. gibi çeşitli kişi ve kurumları destekleme ve çoğunlukla da muhalefet etme görevi de vardır. Mizah, sosyal düzen içinde iktidara boyun eğmek zorunda kalan sıradan insanların, topluca yüreklenme, nefes alma ve bir çözüm bulma çabalarının bir sonucu olarak, gücüne erişilmez olan iktidar sahiplerinin, onlara dayanak olan dar görüşlülüğün ve bağnazca davranışların gülünçleştirilmesidir[4].

---

[1] İsmail Durmuş, "Mizah", **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/mizah#1, (Son Erişim Tarihi: 12.06.2025).

[2] İsmail Kar, **Karikatür Sanatı**, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 1.

[3] Önder Şenyapılı, **Karikatür ve İletişim**, Karikatür Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 24.

[4] Ufuk Boz, “Toplumsal Eleştiri Yöntemi Olarak Mizah ve Türk Mizahı: Yeni Medyadan Bahattin Örneği”, **Akdeniz İletişim Dergisi**, Sayı: 1, 2014, s. 147.

1.1.2. Mizahın Tarihsel Gelişimi

Toplum tarafından kendini ifade etme aracı olarak görülen mizah anlayışı tarihin çeşitli dönemlerinde farklı şekilde ortaya konulmuştur. Eski Çağlar'da mizahi aktiviteler toplumsal eğlence veya festival dönemlerde görülmektedir. Anadolu'da önemli bir kültür merkezi yaratmış olan Hititler'deki Purulli Ayini[5], Eski Yunan'da ise Dionysos Şenlikleridir[6]. Mizahın Orta Çağ'da nasıl geliştiğine bakıldığında ise genel olarak Kilisenin kontrolü altında olduğu görülmüştür.

Orta Çağ'ın tek tanrılı dinleri ise bazı konularda mizahı tamamıyla yasaklamıştır. Eski Yunan'da görülen şenlikler bu dönemde dini ritüellere dönüşmüştür. Bu gibi durumlardan dolayı mizahın gelişebileceği ve etkileyebileceği alanlar son derece kısıtlanmıştır[7]. Kiliseye göre gülmek, Tanrı'ya ait değil şeytana ait bir eylem olarak tanımlanmıştır. İdeal bir Hristiyan sürekli acı çekmek ve günahlarından dolayı pişmanlık duymak ile mükellefti[8]. Fakat bu baskı kendine özgü bir mizahı ve eleştiriyi de doğurdu. Özellikle Rönesans çağı ile birlikte daha mizahi eleştiri ve güldürü daha özgürlükçü bir yapıya kavuşmuştur. Skolastisizme karşı durulan ve daha bireyselci bir toplum yapısına dönüşen Batı sosyetesinin mizah anlayışı da gelişmeye başlamıştır. İlerleyen süreçte günümüzde klasikleşmiş olan *Deliliğe Methiye*, *Gargantua*, Moliere'in eserleri ve *Don Kişot*, mizah anlayışının temellerinin atılmasında önemli rol oynamıştır[9]. Ayrıca Voltaire'in *Felsefe Sözlüğü* gibi pek çok yapıt da bu gelişimi desteklemiştir. 18. yüzyılda ise Laurence Sterne, Thomas De Quincey, Thomas Love Peacock ve Charles Lamb gibi yazarlar, dönemin öne çıkan mizahi metinlerine imza atmışlardır[10].

---

[5] Purulli Ayini, diğer adıyla Purulliya Festivali, Hititler'in baharın gelişini ve yılbaşını kutladıkları en önemli törenlerden biriydi. Bu ayin özellikle Nisan ayında, günlerin eşitlendiği dönemde, doğanın canlanmasını simgeleyen bir "toprak festivali" olarak düzenlenirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Tercan, **Hititlerde Purulli(ya) Bayramı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**,** Ankara, 2016.

[6] Ferit Öngören, **Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998, s.15.

[7] Öngören, s. 20.

[8] Ufuz Boz, **Toplumsal Eleştiri Yöntemi Olarak Mizah: Türkiye'de Mizah Dergisi Örnekleri (Gırgır, Penguen, Uykusuz, Bayan Yanı Dergi Kapakları)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 15.

[9] Ayşe Bedir, **Yakın Dönem Türkiye Siyasi Tarihi ve Karagöz Karikatürleri (1922-1939)**, Libra Yayınları, İstanbul, 2019, s. 21.

[10] Öngören, s. 21.

Mizah hem sanatta hem de edebiyatta sıklıkla kullanılan bir anlatım tarzıdır. Gülümsetirken düşündürten ve böylelikle de ele aldığı konunun arka planında yer alan alt metinleri okuyucusuna aktaran etkili bir iletişim yöntemidir. Ortaya koyduğu ürünler, ait olduğu toplumunun mizah anlayışı, sanatsal ve eleştirel bakışı hakkında da bilgiler vermektedir.

1.1.3. Siyasi Mizah

Tarih boyunca dünya genelinde mizah ile siyaset arasında sürekli bir etkileşim söz konusu olmuştur. Siyasi olaylar ve figürler, mizahın en güçlü besleyicilerinden biri olmuştur. Mizah, halk ile iktidar arasındaki gerilimde, yönetilenlerin lehine bir nefes alma ve adaletsizliklere tepki verme aracına dönüşmektedir. Toplumda adaletsizlikler çoğaldıkça, mizah da buna paralel olarak daha canlı ve etkili bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde siyasi mizah, kimi zaman bireysel ve toplumsal bir savunma aracı, kimi zaman da etkili bir silah gibi kullanılmaktadır. Mizahçının yaratıcılığı ve gücü sürdüğü müddetçe, bu mizah türü bireyleri iktidar karşısında hem motive eder hem tebessüm ettirir hem de olası eylemler konusunda ipuçları sunmaktadır.

Toplumsal eleştiri ve sorgulamanın bir aracı haline gelen siyasi mizah, hedef aldığı kişi ya da kuruma karşı zaman zaman sert ve acımasız yöntemler kullanabilmektedir. İtibar zedeleme, intikam alma ya da statü kaygısı yaratma gibi amaçlarla şekillenen bu mizahın varlığını sürdürebilmesi ise hem onu üreten mizahçının yeteneğine hem de otoritenin toplumsal yapıdaki sürekli varlığına bağlıdır[11].

Siyasal mizahı iki temel kategoriye ayırmak mümkündür. Bunlardan biri bireyleri, grupları ya da toplumu hedef alırken, diğeri ise tümüyle siyasal rejimi merkeze alarak onun baskıcı uygulamalarını ve hatalarını eleştirir. Bu iki tür, birbirine geçmiş biçimde mizahi anlatımı oluşturur. Gülmenin yanı sıra, siyasal mizah aynı zamanda iktidara karşı eleştirel bir duruş sergilemenin de aracıdır[12].

---

[11] Zeynep Kamiloğlu, **2002-2011 Dönemi Türk Siyasetinde Mizah**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 27.

[12] Gülin Öğüt Öker**, İnsan Kültür Mizah / Eğlence Endüstrisinde Tüketim Nesnesi Olarak Mizah**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009, s. 128.

Tarihsel süreç içerisinde de halk ve soylular, mizahı farklı bakış açılarıyla değerlendirmiştir. İktidarı elinde tutan soylu sınıf, ciddiyet, mesafeli ve sert bir tavırla otoritenin simgesi olma eğilimindeyken; halk kesimini, yani avamı, küçümseyici bir tutumla ve genellikle alaya alınan, gülünç bir çerçevede değerlendirmiştir. Erol Tanrıbuyurdu'nun belirttiği gibi iki sınıf arasında net bir ayrım bulunmaktadır[13]:

> *Tarih boyunca gülme ve ciddi olma durumu soylularla halk arasında keskin bir sınır çizgisi gibi durmuş, ciddiyet soylular, devlet ve devletin kurumları; komedi ve komik ise halkla ilişkilendirilmiştir. Metaforik bir şekilde ifade edecek olursak krallar, generaller, papazlar, diktatörler, şehir merkezleri, büyük meydanlar ve ana caddeler gülmez. Onlar ağırbaşlı, asık suratlı, soğuk ve düşünceli görünür. Peki, ama kim güler? Arka mahalleler, ara sokaklar, Pazar yerleri, ev hanımları, pazarcılar ve çocuklar güler. Hem de kahkahalarla.*

Bakıldığında, siyasi mizah yalnızca bir eğlence unsuru değil; aynı zamanda toplumsal hafızayı canlı tutan, eleştirel düşünceyi besleyen ve siyasal katılımı dolaylı da olsa teşvik eden bir iletişim biçimidir. Bu nedenle, özellikle otoriter rejimlerde baskılanmaya çalışılan mizahın, aslında iktidar-toplum ilişkilerinin en açık göstergelerinden biri olduğu unutulmamalıdır.

1.1.4. Türk Mizahının Tarihsel Gelişimi

Türk mizahının tarihsel süreci incelendiğinde, Anadolu'nun yalnızca birçok edebi kültüre ilham kaynağı olmakla kalmayıp, aynı zamanda taşıdığı sosyolojik, siyasi, kültürel ve inanç temelli dinamikler sayesinde mizah yazınına dair pek çok örneğin ortaya çıktığı bir coğrafya olduğu görülmektedir.

Anadolu mizahında rastlanan en eski motifler, daha önce de ifade edildiği gibi, Hititlerin Purulli törenleri ile Eski Yunan'daki Dionysos şenliklerine dayanmaktadır. Bunun yanı sıra, Anadolu Tanrılarıyla ilgili anlatılar ve kral efsaneleri de çeşitli mizahi unsurlar içermektedir. Noel Baba, Ezop, Sinoplu Diyojen ve Sabaz gibi figürler de diğer önemli mizah ögeleri arasında sayılabilir. Özellikle Ezop, Batı mizahının temel kaynaklarından biri olması açısından dikkat çeken bir yere sahiptir[14].

---

[13] Erol Tanrıbuyurdu, "Temel Fıkralarında Toplumsal Eleştiri", **Milli Folklor**, Yıl: 19, Sayı: 75, 2007, s. 104.

[14] Sultan Berna Akkoyunlu, **Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Basınında Karikatür (1923-1933)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2017, s. 16.

Selçuklu dönemi mizahı, halk kaynaklı bir karaktere sahip olup folklorik ürünler arasında değerlendirilmektedir. Bu dönemde Anadolu'daki aşiret kültürünün etkisi belirgindir; buna karşılık saray çevresi ve tarikatların mizaha mesafeli duruşu dikkat çekmektedir. Keloğlan masalları, Nasreddin Hoca fıkraları, Dede Korkut ve Deli Dumrul hikayeleri, Selçuklu Devleti'nin kültürel yapısını ve dönemin siyasal, toplumsal özelliklerini yansıtan başlıca örnekleri oluşturmaktadır[15].

Tanzimat döneminde mizah üzerine süreli yayınlar yayımlanana kadar Türk mizahı da daha çok sözlü olarak devam etmiştir. Anadolu'nun mizahi figürleri, tıpkı meddahlar gibi hazırcevaplıkları ve kıvrak zekalarıyla halk arasında saygınlık kazanmış ve geniş kitlelerce benimsenmiştir. Bu ilginin bir göstergesi olarak, orta oyunları, meddah anlatıları ve Karagöz-Hacivat gibi geleneksel gösteri biçimlerinin yalnızca dini bayramlar ya da mevsimlik kutlamalarla sınırlı kalmadığı; düğünler ve Ramazan eğlenceleri gibi farklı toplumsal ortamlarda da icra edildiği görülmektedir. Her ne kadar mizahın tarihsel kayıtlarda en yoğun biçimde İstanbul gibi büyük merkezlerde izlenebildiği düşünülse de bu durum Anadolu kırsalının mizah üretiminden yoksun kaldığı anlamına gelmez. Bektaşi, Bekri Mustafa ve İncili Çavuş gibi karakterlerin yalnızca başkentle sınırlı kalmadığı; halk edebiyatının yazılı kaynaklarda yeterince yer bulmasa da kendi mizahını üretmeye ve yaşatmaya devam ettiği anlaşılmaktadır[16].

Metin And, yaptığı çalışmalarda meddahın anlatım teknikleri açısından Karagöz ve Ortaoyunu'na yakınlık taşıdığını ifade etmektedir. Ancak Karagöz ve Ortaoyunu'nun esasen güldürü odaklı sahne sanatları olması, buna karşın meddahın yalnızca mizah değil, farklı duygusal tonları da yansıtan bir anlatı biçimi sunması, geniş hikaye repertuarı ve köklü kaynaklara dayanması gibi özellikleriyle bu türlerden ayrıldığını vurgulamaktadır. Ayrıca, ilerleyen dönemlerde meddahların da daha çok güldürü unsurlarına yöneldiğini de belirtir[17].

Tanzimat döneminde ise yazılı mizah anlayışının da sistematikleşmesi ile birlikte mizah türü artık edebiyatın içerisinde ayrı bir anlayış olarak ele alınmaya başlamıştır. Bu doğrultuda da Osmanlı Devleti'nde Ermeni harfleriyle Türkçe yazılmış olan ilk mizah dergisi 1852 yılında tek nüsha olarak çıkan "Boşboğaz bir Adem" dergisini görmekteyiz. Buna ek olarak da 1856 yılında yayınlanan "Meğu" dergisi de Osmanlı'daki mizahi dergi türünün ilk örneklerinden birini oluşturmaktadır[18]. Gazete, ilerici bir yayın anlayışı benimseyerek Batı Ermeni toplumundaki muhafazakar ve gerici düşüncelere karşı mücadele ederken, aynı zamanda Osmanlı yönetiminin politikalarına eleştirel bir bakış sunmaktadır. Avrupa'nın Ermeni meselesine dair tutumu ise, çoğunlukla ikiyüzlü politikalar izlediği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Yayında, ekonomik ve toplumsal meselelerin yanı sıra Ermeni dili, edebiyatı ve bu alanlardaki sorunlara ilişkin çok sayıda yazıya yer verilmiştir[19].

---

[15] Yusuf Devran ve Mehmet Gül, "Mizah Unsurunun Siyasal İletişimde Kullanılması", **Journal of Academic Social Science Studies**, Sayı: 49, 2016, s. 378.

[16] Öngören, s. 50.

[17] Metin And, **Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1985, s. 218.

Türkçe mizah yayıncılığının ilk örneği, Ali Raşid ve Filip Efendi tarafından yayımlanan Terakki gazetesinin eki olarak çıkan Terakki dergisidir. Bu yayını, Kasım 1870'te Teodor Kasab tarafından çıkarılmaya başlanan Diyojen'in Türkçe nüshası takip etmiştir[20]. Türkiye'de modern mizahın ilk örneklerine yer veren bu dergi, Ali Bey, Ebüzziya Tevfik, Namık Kemal, Nuri Bey ve Reşat Bey gibi isimlerin imzasız yazılarını da yayımlamıştır. Dergi yazarları, makale ve fıkralarını Teodor Kasab'ın belirlediği yayın çizgisine uygun şekilde kaleme almışlardır. Kendisi de Voltaire'in *Mikromega* adlı eserini Türkçeye çevirerek derginin 62 ile 68. sayıları arasında yayımlamış, ayrıca *Monte Kristo* romanını Fransızcadan çevirerek 66. sayıdan başlayarak 123. sayıya kadar tefrika halinde okurlarına sunmuştur[21].

Toplumun genel değer yargılarına aldırış etmeyen, alaycı ve karamsar bir düşünce yapısına sahip olan Diyojen'in felsefi yaklaşımı, Osmanlı toplumuna uyarlanarak dönemin sert eleştirilerini yansıtan bir dergiye dönüşmüştür. Bu güçlü muhalif tutumu nedeniyle dergi kapatılmış; yayımlandığı dönemde ise kamuoyunda büyük yankı uyandırmış ve hatta mizahın tamamen yasaklanmasına yönelik bir yasa teklifinin mecliste gündeme gelmesine sebep olmuştur[22].

---

[18] Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü (Cilt:1)**, Adam Yayınları, İstanbul, 1986, s. 17.

[19] Zakarya Mildanoğlu, **Ermenice Süreli Yayınlar 1794-2000**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2014. s.

[20] Gökhan Demirkol, "Tanzimat Mizahının Sonu: 1877 Matbuat Kanunu Tartışmaları ve Osmanlı'da Mizah Dergilerinin Kapanması", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 2, 2016, s. 693.

[21] Ziyad Ebüzziya, "Diyojen", **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/diyojen, (Son Erişim Tarihi: 17.06.2025).

[22] Öngören, s. 60.

Diyojen'in ardından ise 1871'de Hayal, 1872 yılında Çıngıraklı Tatar, 1873'te Latife ve Kamer, 1874'te Şafak ve Kahkaha, 1875'te Geveze ve Meddah, 1876'da Çaylak dergileri mizah yayın hayatında yer almıştır[23].

1870-1877 yılları arasında yaklaşık on beş mizah dergisi yayımlanmıştır. Bu dergilerin okur kitlesini ise ağırlıklı olarak Galata ve Pera'nın kozmopolit çevreleri oluşturmuştur. Genellikle dört sayfa olarak ve küçük boyutlarda basılan bu yayınlar, dönemin mizah basınının fiziksel özellikleri bakımından da benzerlik göstermektedir[24]. Örneğin, 1876 yılında çıkan *Çaylak* dergisi bu konuda örnek teşkil eder: Derginin boyu 35 cm, eni ise 25 cm'dir. Başlığın her iki yanında, senelik abone ücretinin 4,5 Mecidiye, altı aylığının 2,5 Mecidiye olduğu belirtilmiş; posta gideri olarak da yıllık 2 Mecidiye öngörülmüştür[25].

Osmanlı'da mizah basınının ilk örnekleri, Tanzimat dönemiyle birlikte modernleşme çabalarına eleştirel ve yer yer alaycı bir bakış sunmuştur. Bu yayınlar, modernleşme girişimlerini yetersiz bulmuş; toplumsal yapı ve sosyal yaşamda ortaya çıkan aksaklıkları gözler önüne sermeye çalışmıştır. Söz konusu dönemde devlet ve hükümet eleştirileri yapan mizah dergileri, sıkı bir denetim altında tutulmuş; sansürlenmiş ve hatta kimi zaman kapatılmıştır. Takip eden II. Abdülhamid döneminde ise mizah yayıncılığına ülke içinde tamamen yasak getirilmiştir. Bununla birlikte ya kendi tercihleriyle ya da sürgün sebebiyle Osmanlı topraklarından ayrılan aydınlar ve karikatüristler, gittikleri ülkelerde Sultan Abdülhamid'i eleştirmeye devam etmiş; buralarda yeni mizah dergileri yayımlamışlardır.

1.2. KARİKATÜR

1.2.1. Karikatür Kavramı

Mizahi anlatımın en güçlü ve yaygın araçlarından biri karikatürdür. Etimolojik olarak İtalyanca'da 'abartma' anlamına gelen *caricatura* kelimesinden türetilmiş olup,

---

[23] Çiğdem Usta, **Mizah Dilinin Gizemi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009, ss. 26-27.

[24] Hamdi Özdiş, **Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1878): Diyojen ve Çaylak Üzerine Bir Araştırma**, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2010, s. 47.

[25] Münir Süleyman Çapanoğlu, **Basın Tarihimizde Mizah Dergileri**, Garanti Matbaası, İstanbul, 1970, s. 20.

Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren Türkçede kullanılmaya başlanmıştır. İnsan ve toplumu konu edinen karikatürler, olayları gerçeklik zemininden kopmadan; kimi zaman abartılı, kimi zaman ise iğneleyici bir üslupla ele alarak genellikle güldüren, kimi durumlarda ise hem güldürüp hem düşündüren görsel anlatım biçimleridir. Başlangıçta insan suretlerini bozarak ve abartarak karakteristik özellikleri ön plana çıkarmaya yönelik bir ifade biçimi olan karikatür, zamanla çizginin taşıdığı anlatım gücünün fark edilmesiyle birlikte, toplumların otoriteye karşı tepkilerini dile getirdikleri ve siyasi iktidarları eleştirdikleri önemli bir araç haline gelmiştir[26].

Bu bağlamda, karikatürün ne olduğuna ve nasıl bir işlev üstlendiğine dair farklı bakış açıları sunan bazı dikkat çekici ifadeler şöyledir[27]:

- "*Bugünkü durumuyla 'çizgiyle mizah' yapma sanatıdır.*" (Turhan Selçuk)
- *"Karikatür, tılsımlı bir sanattır."* (Çetin Altan)
- *"Toplumsal yapıyla değişen ve işlevler yüklenen bir sanattır."* (Atilla Kanbir)
- *"Benim için karikatür her şeyden önce iyiyi, doğruyu, güzeli savunmada bir araçtır. Bir savaşım aracı..."* (Mustafa Doğruer)
- *"Karikatürün içtimai silah olarak yazıdan, şiirden ve resimden daha kuvvetli olduğu bir gerçektir. Büyük halk kitlelerine hitap etmek isteyenler için karikatürün en kısa yol olduğu bilinmektedir."* (Abidin Dino)

Yapılan tanımların çoğunda, karikatürün yalnızca bir mizah ve güldürü aracı olmanın ötesinde, toplumsal haksızlıklara karşı duruş sergileyen; doğruluk, adalet ve erdem gibi değerleri geniş kitlelere aktarmayı amaçlayan bir mücadele ve ifade aracı olarak konumlandığı görülmektedir.

Karikatürler görsel bir anlatım biçimi olarak doğrudan algıya hitap ettiklerinden, ele alınan bir durumu ya da olguyu etkili biçimde izleyiciye aktarabilme gücüne sahiptir. Bunun yanı sıra, karikatüristler çizimlerinde yalnızca konuyu yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda kendi dünya görüşlerini de ifade ederler; bu da araştırmacıya, sanatçının düşünsel arka planını anlama imkanı sunar. Daha da önemlisi, karikatüristler başka bir uygarlığa veya topluma ait olguları betimlediklerinde, seçtikleri karakterler ve çizim dili aracılığıyla bu toplumlara bakış açılarını açık biçimde ortaya koymaktadırlar[28].

---

[26] Kar, s. 1.

[27] Kar, ss. 19-22.

[28] Necmettin Alkan, **Avrupa Karikatürlerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı İmajı**, Selis Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2006, s.14.

Karikatürde çoğunlukla görsel unsur, doğrudan mesajın kendisini oluşturmaktadır. Yani çizimde aktarılan öge, iletilmek istenen düşünceyi temsil etmektedir. Karikatürlerde yer alan konuşma balonları ya da figürlerin altına eklenen yazılar ise, var olan bir anlam belirsizliğini gidermeye yönelik tamamlayıcı unsurlar olarak işlev görmektedir. Bu çerçevede, görselin gerçeklikten ne ölçüde uzaklaştığı ile iletinin anlaşılırlığı arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Öte yandan, kimi durumlarda karikatür tüm mesajı doğrudan sunmaz; anlamın nihai inşası okuyucunun yorumuna bırakılır. Bu noktada, okuyucunun bilgi birikimi ve bilinç düzeyi devreye girerek anlamlandırma sürecini belirleyici kılar. Karikatürün iletisini etkili biçimde sunabilmesi ise, çizerin simgesel anlatımı doğru bir dengeyle kurmasına bağlıdır. Burada simgeden kasıt, anlatılmak istenen olgunun görsel olarak temsili; yani belirtilenin resmedilmesidir. Karikatürün merkezinde yer alan bu 'belirtilen', eserin temel malzemesini ve odak noktasını oluşturmaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'ni simgelemek amacıyla sıkça kullanılan 'Sam Amca' figürü ya da Sovyetler Birliği’ni temsil etmek üzere tercih edilen 'Ayı' motifi bu tür simgesel temsillere örnek verilebilir. Bu sembollerin temel işlevi, özellikle politik karikatürlerde, okuyucunun söz konusu toplumsal ya da siyasal durumu kolaylıkla kavrayabilmesini sağlamaktır[29]. Mizahın tüm türleriyle birlikte, karikatürün de doğrudan ya da dolaylı olarak çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Bu işlevler, genel anlamda 'gülme'nin toplumsal ve bireysel işlevleri çerçevesinde değerlendirilebilir. Karikatür; eğlendirme ve keyif verme, protesto ve yıkıcı eleştiri yönüyle tahrip etme, fayda ya da zarar yaratma, bireyleri sosyalleştirme, gerilim azaltma, savunma ya da saldırı biçiminde ifade bulma, toplumsal belleğe dair kod ve mesajları taşıma, yaşanan sorunlarla baş etme ve hayata tutunma gibi işlevler üstlenebilir. Aynı zamanda eleştirel düşünceyi besleme ve hoşgörü ortamını teşvik etme gibi yönleri de bulunmaktadır. Karikatürün temel anlatı eksenini ise; bireysel çarpıklıklar, toplumsal davranışlardaki sapmalar, sosyal çevre ve insan ilişkilerinde görülen tutarsızlıklar ile küresel düzeydeki yapısal bozulmalar oluşturmaktadır[30].

---

[29] Hıfzı Topuz, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1986, s. 7.

[30] Önder Şenyapılı, **Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor Karikatür, Kim Niye Çiziyor**, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim, Ankara, 2003, s. 14.

1.2.2. Karikatürün Tarihsel Gelişimi

Tarih öncesi dönemlerde insanların iletişim amacıyla çizgilerden yararlandığı bilinmektedir. Bu durumdan hareketle, karikatürün tam olarak ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak belirlenemese de kökenlerinin oldukça eski dönemlere uzandığı söylenebilir.

Şimdiye dek keşfedilen en eski çizim örnekleri, mağara duvarlarına yapılmış hayvan tasvirleridir. Bu erken dönemlerde insanlar, av sahnelerini ve günlük yaşamlarına dair kesitleri mağara yüzeylerine yansıtmışlardır. Tarihsel süreç boyunca çizim, yalnızca mağara duvarlarıyla sınırlı kalmamış; taş, vazo, deri, metal, çeşitli türde kağıt, ahşap ve cam gibi farklı yüzeyler de görsel anlatım aracı olarak kullanılmıştır. Zamanla gerçekleşen teknolojik ilerlemeler ve icatların artması, çizim amacıyla kullanılan malzeme çeşitliliğini de önemli ölçüde etkilemiştir.

Arkeolojik kazılar sonucunda gün yüzüne çıkarılan bazı mağara gravürlerinde, karikatürü çağrıştıran örneklere rastlanmıştır. Bu bağlamda, Fransa'nın Araiege bölgesindeki Üç Kardeşler Mağarası, İspanya'da yer alan Ramiga Mağarası ve Casuble Boğazı ayrıca Cezayir'de bulunan Tassili Kayalıkları, bu tür örneklerin en dikkat çekici olanları arasında yer almaktadır[31].

Karikatür sanatı, Avrupa'da Rönesans sonrası dönemde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Orta Çağ'ın baskıcı atmosferinden bunalan sanatçılar, yeni anlatım biçimleri arayışına yönelmiş ve bu düşünsel dönüşüm, tüm Avrupa'ya yayılarak sanat alanında köklü değişimlerin önünü açmıştır. 1400–1559 yılları arasında, Hristiyanlığın dogmatik yapısı sorgulanmaya başlanmış ve bu dönemde karikatür, ilk örneklerini verme olanağı bulmuştur. Karikatür sanatının öncülerinden biri olarak kabul edilen Leonardo da Vinci, bu alandaki çalışmalarıyla İtalyan karikatürünün kurucu figürü haline gelmiştir. Onu aynı dönemin bir diğer önemli sanatçısı Michelangelo takip etmiştir. Avrupa'da ise Holbein, Arcimboldo, Callot ve Rembrandt gibi sanatçılar, karikatürün gelişim sürecine ve sanatsal bir anlatım aracı olarak yaygınlaşmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır[32].

---

[31] Hıfzı Topuz, "Dünyada Karikatür Akımları", **Milliyet Sanat Dergisi**, 1984, s. 8.

[32] Hıfzı Topuz, **Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 30.

Karikatürlerin gazetelerde yer bulması ise 19. Yüzyıl Fransa'sında görülmektedir. 1831 yılında Paris'te *La Caricature* adlı mizah gazetesi yayınlanmaya başlamış ve bu yayın organının baş çizerliğini Honore Daumier üstlenmiştir. 1830–1843 yılları arasında yayımlanan bu gazetede, dönemin Fransa Kralı Louis Philippe'nin armuda benzetilen başıyla resmedilmesi büyük yankı uyandırmıştır. Aynı şekilde, Daumier'in bir karikatüründe kralı her şeyi yutan, doymak bilmeyen bir figür olarak tasvir etmesi de kamuoyunda ciddi tartışmalara yol açmış; dergide bu şekilde çizimler yapan karikatüristler de çizimleri ile yargılanmıştır[33].

Karikatürün, günümüzdeki biçimiyle olgunlaşması 20. yüzyılda gerçekleşmiş ve bu dönemde bağımsız bir sanat dalı olarak kabul görmüştür. Bu gelişim süreci, karikatürün bir yandan yalnızca resim olmanın ötesine geçmesi, diğer yandan da çizgiyi salt metne dayalı bir mizahın aracı olmaktan kurtararak özgün bir anlatım biçimi kazanması şeklinde ilerlemiştir.

1.2.3. Türk Karikatürünün Tarihsel Gelişimi

Karikatür, ortaya çıktığı Avrupa'da basının gelişimiyle birlikte yaygınlaşmış, zamanla biçim ve içerik açısından dönüşerek yeni bir ifade tarzına bürünmüştür. Osmanlı topraklarına ise bu anlatım biçiminin girişi Tanzimat Dönemi'ne rastlamaktadır.

Çeviker'e göre Osmanlı'da karikatür sanatının ilk örnekleri, Hovsep Vartanyan'ın 1852 yılında yayımladığı *Boşboğaz Bir Adem* adlı eserinde yer alan çizimlerde görülmektedir. Bu çizimler ağırlıklı olarak resimsel nitelikler taşımaktadır. Karagöz ve Hacivat gibi karakterlerin görsel temsiliyetinin resme dahil edilmesi ve insan uzuvlarının abartılı biçimde betimlenmesiyle çizgi zamanla karikatür yönünde bir evrim göstermeye başlamıştır; ancak bu süreçte resimle olan bağı tamamen kopmamıştır. Söz konusu dönemde karikatür çizimi, genellikle yazı ile desteklenmiş ve tamamlanmıştır. Anlatılmak istenen fikir ve mizahi yön çoğunlukla yazıda yoğunlaşmakla birlikte, ifade bütünüyle metne bağımlı değildir. Zamanla düşünsel ve mizahi öğelerin aktarımı yazıdan çizgiye doğru bir geçiş göstermiş ve çizgi, anlamı taşıyan temel öğe haline gelmiştir[34].

---

[33] Elif Uzun, **Siyasi Partiler Bağlamında Mizah ve Karikatür (2002 Sonrası Dönem)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 17.

Bu süreç, Ermeni cemaatine mensup yayınevi çevrelerince ana dillerinde yayımlanan *Meğu* dergisiyle de devam etmiş; karikatür sanatı, yine bu topluluğun Ermenice dergilerinde yer alan çizimlerle gelişimini sürdürmüştür. Türkçe dilinde yayımlanan ilk karikatür ise 1867 yılında *İstanbul* gazetesinde yer almış, ardından *Terakki* dergisinin mizah eki bu alandaki yayıncılığı devam ettirmiştir[35].

Osmanlı basınında yayımlanan ilk bağımsız mizah dergisi, Teodor Kasap tarafından Kasım 1870 tarihinde *Diyojen* adıyla çıkarılmıştır. Bu dergide karikatür ilk kez Kasım 1871 sayısında yer almıştır. *Diyojen*'in yayımlanan ilk sayısında, derginin temel misyonu şu ifadelerle açıklanmıştır[36]: "*Hükümetin ve halkın sorunlarına değinilecek, ülkemize yabancı olan şeylerle alay edilip, küçük görülecektir.*" Dergi, hakkında alınan kapatma kararları sonucunda son kez 1876'da süresiz olarak kapatılmıştır.

Kapatılan Diyojen'in ardından birçok mizah dergisi yayın hayatına başlamış ve yönetime ağır eleştiriler içeren karikatürler çizilmeye devam edilmiştir. Bu bağlamda, karikatür ve mizah hem halkın hem de muhalif çevrelerin kendilerini ifade edebildikleri nadir araçlardan biri haline gelmiştir. Zira saray çevresine ne halkın ne de muhalefetin doğrudan ulaşabilmesi mümkün değildi; dolayısıyla karikatür, bu boşluğu doldurarak toplumsal ve siyasal eleştirinin taşıyıcısı konumuna yükselmiştir[37].

Osmanlı toplumunda mizah dergileri ve karikatürlerin giderek artan etkisinin ardından, 14 Şubat 1878 tarihinde II. Abdülhamid, Meclis-i Mebusan'ı tatil ederek I. Meşrutiyet dönemine son vermiştir. Bu gelişmeyle birlikte yeniden mutlak monarşiye dönüş yaşanmış; bu sürecin sonucunda, başta Mithat Paşa olmak üzere Meşrutiyet yanlısı tüm isimler çeşitli yollarla etkisiz hale getirilmiş, susturulmuş, İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Aynı zamanda kişi hak ve özgürlükleri büyük ölçüde ortadan kaldırılmış, hafiyelik ve jurnal sistemine dayanan baskıcı bir yönetim biçimi tesis edilerek adeta bir korku düzeni inşa edilmiştir[38].

---

[34] T. Çeviker, Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü (Cilt:1), ss. 48-53.

[35] Çapanoğlu, ss. 7-21.

[3636] Bilal Arık, **Değişen Toplum Değişen Karikatür**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1998, s. 12.

[37] Emre Kongar, **Kültür ve İletişim**, Say Yayınları, İstanbul, 1986, s. 66.

[38] Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 161.

Söz konusu dönemde padişah, kendisiyle, saray çevresiyle, saltanatla ya da devlet kurumlarıyla ilgili en küçük bir imayı dahi içeren tüm yayınların kapatılmasını sağlamıştır. II. Abdülhamid döneminde uygulanan yoğun sansür politikası, Osmanlı topraklarında mizah basınının neredeyse tamamen ortadan kalkmasına yol açmıştır.

Basın özgürlüğünün kısıtlandığı bu suskun dönemde, İttihat ve Terakki Cemiyeti Avrupa ile Mısır'da II. Abdülhamid'e yönelik kapsamlı bir mizah ve karikatür kampanyası başlatmıştır. Bu faaliyetler neticesinde II. Abdülhamid, dönemin Avrupa başkentlerinde karikatürleri en fazla çizilen devlet adamlarından biri haline gelmiştir. Yurt dışına kaçan Jön Türkler açısından karikatür, iktidara karşı yürüttükleri muhalefetin etkili bir aracı haline gelmiştir. Öyle ki padişahın büyük burnu, karikatür sanatçıları tarafından hiciv unsuru olarak kullanılmaya başlanmış ve mizahi tasvirlerin sıkça başvurduğu bir özellik haline gelmiştir[39].

Sürgündeki muhalifler, padişahın karikatürünü çizmeye devam etmişlerdir. İncelendiğinde bu dönemde yurt dışına kaçarak yayın yapan başlıca dergiler:1895 yılında Londra'da çıkan *Hayal*, 1898'de Cenevre'de yayımlanan *Beberuhi*, aynı yıl Kahire'de çıkan *Pinti*, 1900'de Folkestone'de basılan *Dolap* ve 1901'de yine Cenevre'de yayımlanan *Tokmak* dergileri olmuştur[40].

24 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte ise Türk basını açısından yeni ve özgürlükçü bir dönem başlamıştır. Bu tarihe kadar yalnızca sınırlı sayıda gazete yayımlanabilmiş, mizah dergileri ise sansür nedeniyle basılamamıştır. Bu nedenle, söz konusu tarih Türk basın tarihi açısından büyük bir kırılma noktası olarak kabul edilmektedir ki Cumhuriyet döneminde 24 Temmuz, 'Basın Bayramı' olarak kutlanmaya başlanacaktır.

İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Osmanlı mizah basınında adeta bir patlama yaşanmıştır. Kısa bir süre içerisinde otuzu aşkın mizah dergisi yayımlanmış; uzun süren baskı döneminin ardından, sanki hiçbir kesinti yaşanmamışçasına büyük bir heyecanla mizah sahnesine geri dönülmüştür. Bu dönemde hem geleneksel tarzda yayımlanan Karagöz (1908), Nekregu ile Pişekar (1909), Eşref (1909), Cadaloz (1911) gibi dergiler; hem de modern mizah anlayışını temsil eden Kalem (1908), Boşboğaz ile Güllabi (1908), Cem (1910), Hande (1916), Diken (1918) gibi yayınlar dikkat çekmiştir. Ayrıca bu iki ana eğilimin dışında kalan, zaman zaman anarşist, sosyalist ya da insancıl bir çizgiye sahip farklı türde dergiler de yayımlanmıştır. Bu çizgideki yayınların en öne çıkan örneği, materyalist düşüncenin öncülerinden Baha Tevfik tarafından 1910'da çıkarılan *Eşek* dergisidir. Aynı dönemde Ermeni mizah basını da önemli örnekler üretmiş; Gavroş (1908), Gigo (1909), Lila (1909), Zurna (1911) ve Kharazan (1909) gibi dergiler bu bağlamda öne çıkmıştır[41].

---

[39] Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, Bileşim Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 21.

[40] Bedir, s. 31.

---

[41] Turgut Çeviker, **Karikatürkiye Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008)**, Cilt:1, NTV Yayınları, İstanbul, 2010, s. 20.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ BAŞLICA MİZAH DERGİLERİ

23 Temmuz 1908 tarihi, Osmanlı İmparatorluğu açısından yeni bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir. İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte ülke genelinde "hürriyet" nidaları yükselmiş; 1876 yılında kabul edilen Kanun-ı Esasi yeniden yürürlüğe konulmuştur. Bu dönüşümün başlıca aktörü İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. Balkanlar'da başlayan özgürlük hareketi kısa sürede İstanbul'a taşınmış ve önlenemez bir toplumsal dalgaya dönüşmüştür. Bu dönemde en çok dile getirilen kavramlar arasında "adalet", "hürriyet", "müsavat" ve "uhuvvet" yer almış; İttihat ve Terakki, bu ilkelerin hayata geçirilebilmesi için artık önlerinde bir engel kalmadığını halka aktarma çabasına girmiştir.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra yayımlanan gazeteler, birinci sayfalarının ilk sütununda, yaklaşık 5-6 santimetrelik bir açıklamayla İkinci Meşrutiyet'in ilanını kamuoyuna duyurmuşlardır. Bu süreçte, halka hürriyetin ilan edildiğini anlatma sorumluluğunu üstlenen gazetelerin tirajlarında, 1870'li yılların başıyla kıyaslandığında dört ila beş katlık bir artış meydana gelmiştir[42]. 31 Mart'a kadar yaklaşık üç yüz elli gazete ve dergi yayın yaparken[43] bu sayı ilk üç yılda altı yüz yedi civarına çıkar[44].

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte en büyük canlanmayı yaşayan basın alanlarından biri de mizah yayıncılığı olmuştur. Bu tarihe kadar karikatürlerde ne padişah ne de sadrazam ve diğer devlet görevlileri doğrudan eleştiri konusu yapılabilmişken, yeni dönemde tüm bu otorite figürleri mizahın ve eleştirel çizimlerin konusu haline gelebilmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla I. Dünya Savaşı arasındaki süreçte, sayıları yüze yaklaşan mizah dergisi yayımlanmıştır. Ancak bu yayınlardan bir kısmı, gerekli izinleri almış olmasına rağmen fiilen basın hayatına girememiştir[45]. Bu dönemde çıkan mizah yayınları arasında: *Püsküllü Bela, Gramafon, Boşboğaz ile Güllabi, Zıpır, Mirat-ı*

---

[42] Orhan Koloğlu, **1908 Basın Patlaması**, BAS-HAŞ Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 9-10.

[43] Alpay Kabacalı, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın**, Literatür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 133.

[44] Hıfzı Topuz, **Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 84.

[45] Hamza Altın, II. Meşrutiyet Devri Osmanlı Mizah Basını, Ankara, 2014, ss. 65-68.

Alem, Karagöz, El Üfürük, Nekregu, Zuhuri, Hayal, Kalem, Cingöz, Üç Gazete, Zevzek, Dalkavuk, Temaşa, Resimli Tonton Risalesi, Musavver Cellat, Hacıvat, Mahkum, Hokkabaz, Karakuş Ezop, Musavver Şakacı, Edep Yahu, Şakrak, Tavus, Davul, İbiş, Geveze, İncili Çavuş, Köroğlu, Musavver Papağan, Eşref, Musavver Eşref, Hande, Nekregu ile Pişekar, Ciddiyet, Coşkun Kalander, Laklak, Kartal, Ezop, Musaver Karnaval, Haber Anası, Eşek, Arzuhal, Yeni Geveze, Musavver Şükûfe, Hayal-i Cedit, İğne, Çimdik, Kahya Kadın, Dertli ile Garip, Gıdık, Kibar, Cem, Alafranga, Lala, El Malum, Şaka, Çekirge, Cadaloz, La Barbe, Curcuna, Cici, Şaka, Kara Sinan, Cart Beyim, Latife, Falaka, Baba Himmet, Tokmak, Yeni Çeri, Münasiptir Efendim, Kavlak, Gece Kuşu, Köylü, Laklak, Feylesof, Karikatür, Hande, Şeytan, El Üfürük'e Zeylen Körük, Nasrettin Hoca, Yuha, Çıngırak, Gagaburun ile İbiş, Karikatür gibi gazete ve dergiler yer almaktadır[46]. Dönemin önemli karikatüristlerini de Çeviker şu şekilde sıralamıştır: *Cemil Cem, Sedat Nuri (İleri), Ali Dino, İzzet Ziya, Ali Sami (Boyar), Halit Naci Bey, Mehmet Baha Bey, Mehmet Fazlı Damat Fahir Bey, Münir (Osman), D. Mazlum, Cevat Nuri, Sedat Simavi, Fatma Zehra, A. Enver, Ali Fuat Bey, Kenan Bey, Celil Safvet, İskender, Ramiz (Gökçe), Ahmet Lütfi, Ahmet Cemil, Lal, A. Scarselli, d'Ostoya, A. Rigopulos, Pahatrekas, Ion, Pleicek, Fellah, İdis, L Andres, Couros, Redleb, C. P., Aram, Andonyan* ayrıca S harfinin üstüne yukarıdan aşağıya çizgi koyarak imza atan karikatürist tespit edilmiştir[47].

İkinci Meşrutiyet'le birlikte gelişen mizah dönemi, imparatorluk mizahı olarak nitelendirilmiş ve kendine özgü nitelikleriyle önceki dönemlerden ayrılmıştır. Bu dönemi farklı kılan başlıca unsurlar arasında; yazılı mizah kültürünün belirgin biçimde gelişmesi, meşrutiyet rejimiyle birlikte ortaya çıkan siyasi partilerin süreli yayınlar üzerindeki etkisinin artması ve geleneksel Osmanlı mizahı ile Batı kaynaklı mizah anlayışlarının aynı yayınlarda bir araya gelmesi yer almaktadır[48].

İkinci Meşrutiyet dönemi mizah ve karikatürlerinin işlediği başlıca temalar oldukça çeşitlidir. Bu temalar arasında; belediye hizmetlerindeki yetersizlikler, tramvayların ağır işlemesi, sokakların çamur, toz ve pislikle dolu olması gibi günlük yaşam sorunları öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, Şirket-i Hayriye vapurları,

---

[46] Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü (Cilt:2),** Adam Yayınları, İstanbul, 1988, s. 132.

[47] Palmira Brummett, **İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm (1908-1911)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 78.

[48] Öngören, s. 60.

Batılılaşmanın yarattığı toplumsal karmaşalar, kıyafet değişimleri, kadın-erkek ilişkileri ve çocuklara dair meseleler de mizahın konusu olmuştur. Dönemin basın hayatında yaşanan tartışmalar, gazeteler arasındaki polemikler, Meşrutiyet'in beraberinde getirdiği adalet, eşitlik ve kardeşlik söylemleri ile, İstibdat Dönemi'ne, II. Abdülhamid yönetimindeki baskıcı uygulamalara, sansür politikalarına ve jurnalcilik faaliyetlerine yönelik eleştiriler sıklıkla dile getirilmiştir. Ayrıca siyasi figürler, güncel politik gelişmeler, ekonomik sorunlar, dış ilişkiler, savaşlar, işçi hareketleri, grevler, toplumsal dönüşüm süreçleri ve dönemin tanınmış şahsiyetleri de mizah ve karikatürün odağında yer almıştır[49].

2.1. KARAGÖZ

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte oluşan özgürlük ortamı, basın ve yayın dünyasında büyük bir canlanmaya yol açmış; kısa sürede yüzlerce gazete ve dergi yayımlanmaya başlanmıştır. Bu yayınlar arasında, ilk Türk karikatürcülerinden Ali Fuat Bey tarafından yayımlanmaya başlanan *Karagöz* dergisi yer almaktadır.

Uzun yıllar boyunca halk arasında mizahi yönüyle ilgi gören ve Türk gölge oyunları içinde önemli bir yere sahip olan Karagöz oyunundan ismini alan *Karagöz* gazetesi, 10 Ağustos 1908 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin künyesinde, "*Şimdilik pazartesi ve perşembe günleri neşr olunur musavver eğlence gazetesidir*" ifadesi yer almıştır[50]. Karagöz dergisinin kurucusu ve başyazarı olan Ali Fuat Bey, gazetecilik kariyerine 1869 yılında *Basiret* gazetesinde muhabirlik yaparak başlamıştır. 1874 yılında yayımlanmaya başlayan *Letaif-i Asar* dergisinde ise adı, derginin "musavviri" yani ressamı olarak geçmektedir. Mizahın yasaklandığı dönemlerde dahi, "Ah bir matbuat hürriyeti gelse de Karagöz adıyla dergi çıkarsam" sözleriyle bu alana olan derin bağlılığını da dile getirmiştir[51]. Karagöz dergisini yayımlamaya başlamadan önce *Hayal*, *Çaylak*, *Letaif-i Asar* ve *Kahkaha* gibi mizah dergilerinde karikatürleri neşredilen Ali Fuat Bey, ayrıca Bahriye Matbaası'nda müdürlük, Matbaa-i Amire’de ise eminlik görevlerinde bulunmuş; basın ve yayın dünyasında önemli tecrübeye sahip bir isim olarak tanınmıştır[52].

---

[49] Çeviker, ss. 41-52.

[50] **Karagöz**, Sayı: 1, 10 Ağustos 1908.

[51] Koloğlu, Türkiye Karikatür Tarihi, s. 39.

Karagöz gazetesi, geleneksel Türk mizah anlayışının köklü bir temsilcisi olan Karagöz ve Hacivat tiplemelerine dayanan, ahlaki öğüt ve ibretle harmanlanmış bir mizah geleneğinden beslenmiştir. Bu yönüyle, yalnızca güldürmeyi değil aynı zamanda düşündürmeyi amaçlayan ve halk kültürünün seyirlik unsurlarını temel alan bir yayın çizgisine sahiptir. Sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik konularda geniş bir içerik yelpazesi sunarak halkın duygu, düşünce ve beklentilerine seslenmiş ve uzun yıllar boyunca yayın hayatını sürdürmüştür. Gazete, yayın yaşamının ilk dönemlerinde Genç Türk hareketinin özgürlükçü idealleriyle örtüşen bir duruş sergilemiş, ilerleyen yıllarda ise İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı gelişen liberal muhalefete yakın bir çizgi benimsemiştir. Ancak tüm dönemlerde, özellikle basın özgürlüğü, ulusal bağımsızlık ve emperyal güçlere karşı duruş gibi konularda zaman zaman güçlü, zaman zaman daha temkinli olmakla birlikte, özgürlükçü bir tutum sergilemeye özen göstermiştir[53].

Karagöz dergisinin yazar kadrosunda ise M. Rıfat, Mahmut Nedim Bey, Baha Tevfik, Mahmut Sadık Bey, Aka Gündüz, Burhan Cahit (Morkaya), Ahmet Nebil, A. Rıfkı, Fuat Semih, Ali Haydar, Baha Kamil ve Osman Cemal (Kaygılı) gibi dönemin önemli kalemlerine yer verilmiştir. Çizer kadrosuna bakıldığında ise, kurucusu Ali Fuat Bey’in yanı sıra Halit (Naci) Bey, (Mehmet) Baha Bey, D. Mazlum ve Ratip Tahir (Burak) gibi isimler derginin karikatürlerini hazırlayan sanatçılar arasında öne çıkmaktadır[54].

Karagöz gazetesinin satışa sunulduğu tarihten 1914 yılının Ağustos ayına kadar olan dönemde, metinlerin büyük çoğunluğu imzasız olarak yayımlanmıştır; yalnızca birkaç yazıda müellif ismine yer verilmiştir. Çizimlerin üslubuna yansıyan belirgin karakteristik özelliklerden, imzasız olanların büyük bir kısmının Ali Fuat Bey’e ait olduğu değerlendirilmektedir. Kasım 1908 sonrasındaki dönemde ise Ali Fuat Bey'in karikatürlerine nadiren rastlanmaktadır. Kasım 1908 ile Şubat 1915 tarihleri arasında yayımlanan yaklaşık 1400 karikatürün çok büyük bir kısmı (yaklaşık %95’i) çizimlerindeki üsluptan anlaşıldığı üzere Mehmet Baha ve Halit Naci tarafından çizilmiştir[55]. Bu nedenle, tüm metinlerin hangi yazarlar tarafından kaleme alındığını kesin olarak belirlemek neredeyse mümkün değildir[56].

---

[52] Uygur Kocabaşoğlu, “Gazete Sayfalarına Karagöz”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 46, 1987, s. 227.
[53] Kocabaşoğlu, s. 228.
[54] Çeviker, s. 136.

Karagöz, I. Dünya Savaşı yıllarındaki mizah yayıncılığını neredeyse tek başına sürdürmüştür. Savaş süresince derginin üslubu, İtilaf Devletleri'ne karşı sert ve zaman zaman küçümseyici bir tona bürünürken, Osmanlı'nın müttefikleri ise çoğu zaman abartılı ve olumlu bir biçimde betimlenmiştir. İç politikada da karikatürler üzerinden propaganda ve milli bir bilinç yaratılmaya çalışılmıştır[57].

Karagöz gazetesinin kurucusu ve sahibi Ali Fuat Bey'in 1919 yılında vefatının ardından, mülkiyet hakkı kız kardeşi ve aynı zamanda yasal varisi olan Fatma Hanım'a geçmiştir[58]. Tamer'in aktardığına göre, Kurtuluş Savaşı döneminde Milli Mücadele'nin zarar görmesini önlemek amacıyla Ankara Hükûmeti, dışarıdan Anadolu'ya giren süreli yayınlara sansür uygulamıştır. Ancak 1 Haziran 1921 tarihinde alınan bir kararla, *Karagöz* gazetesinin Anadolu'ya girişine resmi olarak izin verilmiştir[59].

Cumhuriyet'in ilanından sonra da yayın hayatını sürdüren Karagöz dergisi, Burhan Cahit'in yönetiminde başarılı bir çizgi izlemiştir. Bu dönemde dergi, ülkede yürütülen reform hareketlerini sayfalarına taşımış; özellikle dış politika bağlamında dünya barışına yönelik temalara da önem vermiştir. Karagöz, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ise rejimin kırılganlığının farkında olmuş ve bu hassasiyet doğrultusunda yönetime yönelik sert eleştirilerden kaçınmıştır. Ülke genelinde gerçekleştirilen reformlar ve ilerleme hareketleri, yeni rejimin yerleşmesini sağlamak ve halk nezdinde kabulünü artırmak amacıyla olumlu bir üslup ve yorumla aktarılmıştır[60].

---

[55] Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü (Cilt:3),** Adam Yayınları, İstanbul, 1991, s. 141.

[56] Tobias Heinzelmann, **Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu (1908-1914)**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 49.

[57] Sibel Kılıç, "Contribution of Karagoz Humour Magazine (1908-1955) to Socio-Cultural Transformations of The Turkish Society Which Derives Its Sources From The Karagoz Humour Practices and Its Importance Through The Perspective of The Turkish Cultural History", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:4 Sayı: 16, 2011, ss. 238-247.

[58] Heinzelmann, s. 44.

[59] Aytül Tamer, "Kurtuluş Savaşı'ndan Tek Parti Dönemine Kadar İktidar ve Mizah İlişkisi: Devlet Arşivindeki İzler", **Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu -Ulusal İletişim Kongresi (13-15 Mayıs 2010) Bildiriler Kitabı**, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Erzurum, 2011, ss. 213-214.

[60] Kılıç, s. 244.

2.2. KALEM

Kalem dergisi, II. Meşrutiyet'in ilanının sonra Salah Cimcoz ve Celal Esat Arseven öncülüğünde 3 Eylül 1908 ile 29 Haziran 1911 tarihleri arasında toplam 130 sayı olarak yayımlanmıştır. Türk mizah ve karikatür tarihinin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen *Kalem* dergisi, kendisini "Perşembe günleri neşrolunur edebi mizah gazetesi" ifadesiyle tanımlamıştır. Bu ibare, kimi sayılarda başlığın üzerinde, kimi zaman ise altında yer alır. İlk sayısında yayınını gazete olarak tanımlasa da içerik ve biçim açısından dergi formatında olduğu anlaşılmaktadır. Meşrutiyet döneminin en etkili mizah yayınlarından biri sayılan *Kalem*, aynı zamanda siyasi içerikli mizah dergilerinin de ilk örneği kabul edilir. Dergi, özellikle karikatür sanatında önemli bir dönüşüm gerçekleştirmiş; Çeviker'in ifadesiyle "*modern Türk karikatürünün doğumevi*" olarak nitelendirilmiştir[61].

Adından da anlaşılabileceği gibi, *Kalem* dergisinin okur kitlesini büyük ölçüde devlet memurları oluşturmuştur. Kısa sürede bir mizah yayını için dikkate değer bir tiraja ulaşan dergi, dönemin siyasi iktidarı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne olan yakınlığıyla tanınmıştır. Başlangıçta bu siyasi eğilimini doğrudan yansıtmamış olsa da ilerleyen süreçte İttihat ve Terakki yanlısı bir çizgi izlediği açıkça görülmüştür. Dönemin diğer mizah dergilerinde olduğu gibi *Kalem*'in eleştiri okları da büyük ölçüde II. Abdülhamid ve onun baskıcı yönetim anlayışı olan İstibdat rejimine yönelmiştir[62].

Kalem dergisinde yayımlanan karikatürler, yalnızca bağımsız bir anlatı unsuru olarak değil, bazı sayılarda metinlerin tamamlayıcısı niteliğinde de kullanılmıştır. Dergide; tam sayfa karikatürler, portre karikatürleri ve bant karikatürler olmak üzere farklı türde çizimlere yer verilmiştir. Bu biçimler arasında en yaygın olanı tam sayfa karikatürlerdir; özellikle portre çizimlerinde dikkat çeken başarılı örnekler bulunmaktadır. Bant karikatürler ise genellikle hareket ve olay aktarımını içeren anlatılar için tercih edilmiştir. Dergide işlenen başlıca konular arasında dış politika gelişmeleri, meşrutiyetin topluma yansımaları, siyasal yaşam, toplumsal ilişkiler ve dönemin modasına dair meseleler yer almaktadır. Siyasi, sosyal ve güncel olaylara yönelik özgün karikatürlerin yanı sıra, yabancı gazetelerden alınan karikatürlere de yer verilmiş; bu tür aktarımlarda, ilgili karikatürlerin alındığı kaynak gazeteler açıkça belirtilmiştir[63].

---

[61] Çeviker, Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü (Cilt:2), s. 144.

[62] İbrahim Selçuk Ardıç, **Kalem Dergisi ve Mizah Anlayışı (1908-1911)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 9.

Kalem dergisinde hem imzalı hem de imzasız karikatürlere rastlanmaktadır. Türk çizerlerin yanı sıra, yabancı karikatüristlerin de katkıda bulunması, derginin özgün ve çok yönlü yapısını ortaya koymuştur. Dergide en sık adı geçen karikatüristler arasında L. Andres, İon, Cem, İzzet Ziya, d'Ostoya, Plaicek, Pahatrehas, A. Rigopoulos, A. Scarselli ve Sedat Nuri yer almaktadır[64].

Kalem dergisi, mizah ve karikatür alanında ortaya koyduğu yeniliklerle yalnızca kendi dönemindeki yayınları değil, sonraki yıllarda yayımlanan pek çok dergiyi de etkilemiştir. Çeviker'in değerlendirmesine göre, *Kalem*'in biçimsel ve içeriksel çizgisini benimseyerek sürdüren yayınlar arasında *Dalkavuk*, *Hokkabaz* (1908), *Davul*, *Laklak*, *Kartal* (1909), *Eşek* (1910), *Cem*, *Alafranga* (1910), *Cici* (1911), *Kara Sinan*, *Cart Beyim* (1911), *Latife* (1911), *Gece Kuşu* (1912), *Leylak* (1914), *Karikatür* (1914), *Hande* ve *Diken* (1918) gibi dergiler yer almaktadır[65].

2.3. CEM

10 Kasım 1910 ile 1 Ekim 1912 tarihleri arasında yayımlanan toplam 43 sayılık *Cem* mecmuasının sahibi ve müdürü Cemil Cem'dir. Dergi hem Türkçe hem de Fransızca dillerinde yayımlanmış; özellikle Cemil Cem'in karikatürleri ile Refik Halid'in kaleme aldığı yazılar, dönemin kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır.

Derginin Fransızca kapağında ismi "DJEM" şeklinde yazılmıştır. Toplam 16 sayfa olarak yayımlanan derginin ilk 10 sayfası genellikle Osmanlı Türkçesiyle, kalan 6 sayfası ise Fransızca olarak basılmıştır. Mizanpaj açısından değerlendirildiğinde, derginin hem başında hem de sonunda dış kapakların bulunduğu görülmektedir. Bu kapaklardan ilki, Osmanlıca içeriklerin yer aldığı kısmın başında Osmanlıca olarak;

---

[63] Ece Serrican, **Kalem Dergisi Üzerine Bir Araştırma**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, s. 21.

[64] Çeviker, s. 32.

[65] Çeviker, s. 32.

diğeri ise Fransızca içeriklerin bulunduğu bölümün başında Fransızca olarak hazırlanmıştır[66].

Hukuk ve siyaset bilimi alanlarında eğitim gören, Fransa, Avusturya ve İtalya'da çeşitli diplomatik görevlerde bulunan Cemil Cem, II. Meşrutiyet Dönemi'nin dinamik siyasal atmosferinde özellikle siyasi içerikli karikatürleriyle öne çıkmıştır. Bu karikatürler ona "Üstad" ve "Türk Karikatürünün Babası" gibi ünvanlar da kazandırmıştır[67]. Türk mizahının Batılı anlamdaki ilk karikatürcüsü de olarak kabul edilen Cemil Cem, karikatürü şu şekilde tanımlamıştır[68]:

> *Güldürmek için biraz şehla baktırılan bir göz, biraz büyütülen bir buruncuk, biraz sırıttırılan bir ağız, hülasa, biraz yanpiri çiziliveren bir çizgi bazen kızgınlığa sebep olur. Güldürecekken kızdırır. Melek bir düşünceyi, ifrit bir düşmanlık biçimine sokar. Karikatürde gaye aşağılamak mıdır? Ululamak, yüceltmek midir? Benim anlayışım yüceltmektir. Ama biraz teşrifatsız, biraz fazla neşeyle yükseltmektir. Çünkü bunun şunun karikatürü olmaz, tanınmış kişilerin karikatürü yapılır. Karikatür bazen o kadar ağırbaşlı olur ki tarih sayfalarında vesika yerini tutar. Medeni milletlerde mizah gazetelerine geçmemiş bir şöhret düşünülemez. Karikatür hiçbir zaman fena düşünmez, tuhaf düşünür. Güldürmek için terbiye sınırını aşmak zaruri değildir. Mizaha istidadı olanlar, haya ikliminden çıkmadan güldürecek şeyleri keşfedebilirler.*

Geleneksel Osmanlı mizahının temelini oluşturan gülmece ve yergi unsurlarını, modern bir yapıyla yeniden kurgulayan *Cem* dergisi, düşünceyle mizahı bir araya getirerek bu alanda yeni bir açılım sağlamıştır. Böylece mizah anlayışını farklı bir düzleme taşımayı başarmıştır. Münir Süleyman Çapanoğlu da bu yönüyle dergiye dikkat çeker ve şu değerlendirmede bulunur[69]: "*Siyasi mizahın cidden ince örneklerini hem karikatürlerinde hem de yazılarında zevkle görmek ve okumak mümkündür.*"

Dergide toplam 169 karikatür yer almaktadır. Yayımlanan karikatürlerin 152'si Cemil Cem imzasını taşırken, kalan bölümün bir kısmı yabancı çizerler "A. Minilas, Apligohoulus, Fleche ve M. F. Sedad" tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca az sayıda imzasız karikatüre de rastlanmaktadır[70].

---

[66] Ebru Davulcu Akbaba, **II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basınında Osmanlı Modernleşmesi ve Eleştirel Kodlar (Kalem ve Cem Dergileri Üzerinden),** (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2013, s. 149.

[67] Taha Toros, "Türk Karikatürünün Babası Cemil Cem", **Tarih ve Toplum,** Cilt: 13, Sayı: 77, 1990, ss. 32-35.

[68] Zeynep Baki, **Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Mizah Basınında Siyasi Aktörlerin Siyasi Aktörlerin Temsili**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2011, ss. 69-70.

[69] Çapanoğlu, s. 36

[70] Nermin Yazıcı, "Yazılı Türk Mizahının Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem", **Turkish Studies**, Cilt: 6, Sayı: 3, 2011, s. 1310.

Dergi; toplam 43 sayı yayımlandıktan sonra, Cemil Cem, 1912 yılındaki Balkan Savaşları yenilgisinin ardından *Cem* dergisini kapatarak Avrupa'ya gitmiştir. Dergiyi ikinci kez 1927 yılında yeniden yayımlamaya başlamış; ancak vergi uygulamalarını eleştiren bir karikatür nedeniyle yargılanmış, ardından Recep Peker'i konu alan bir başka karikatür nedeniyle 1928 yılında dergi kapatılmış ve karikatür yayımlaması yasaklanmıştır[71].

2.4. EŞEK

Tanzimat kuşağının etkisiyle yetişen ve Meşrutiyet döneminin en dikkat çeken materyalist ve pozitivist düşünürlerinden biri olarak öne çıkan Baha Tevfik, yazın hayatına 1903 yılında *Ahenk* gazetesinde yayımlanan ilk yazısıyla adım atmış; 1904 yılında ise Bıçakçızade Hakkı'nın yayımladığı *İzmir* gazetesinde de yazılarıyla yer almıştır[72]. II. Meşrutiyet döneminde ise İzmir'den İstanbul'a gelen Baha Tevfik, çeşitli gazete ve dergilerde görev almış; bununla birlikte kendi yayın girişimlerinde de bulunmuştur. Türkiye'de yayımlanan ilk felsefe dergisi olan *Felsefe Mecmuası*, onun öncülüğünde neşredilmiştir. Baha Tevfik'in yayına hazırladığı diğer süreli yayınlar arasında *Piyano*, *Düşünüyorum*, *Zeka*, *Yirminci Asırda Zeka* ve *Hande* gibi dergiler yer almaktadır[73].

Baha Tevfik'in 29 Kasım 1910 tarihinde yayımlamaya başladığı *Eşek* gazetesi, ilk etapta 10.000 adet basılmış ve kısa sürede tükenmiştir. Okuyuculardan gelen yoğun talep üzerine tiraj artırılarak 42.000'e kadar yükseltilmiştir. *Eşek* gazetesinin ilk sayısında, mizahi üslubunu yansıtan "*Bab-ı Ali Caddesi'ndeki Eşek Genel Müdürlüğü'ne başvurulur. Uygun her çeşit anırtı kabul olunur.*" ifadesi yer almıştır.

Derginin adına karar verilirken de ilginç bir süreç yaşanmıştır. Baha Tevfik, yayımlayacağı mizah dergisi için özgün bir isim bulabilmek amacıyla günlerce sözlükleri incelemiş ve çevresindeki dostlarına danışmıştır. Bu arayışın sonunda şair Deli Rıfkı, "eşek" ismini önermiştir. Ancak bu ismin doğrudan kullanılması Matbuat

---

[71] Yazıcı, s. 1304.

[72] Aydan Ener Su, "Baha Tevfik'in Mizah Gazeteciliği ve Logosu Eşek Olan Mizah Gazeteleri" **Milli Folklor**, Cilt: 16, Yıl:31, Sayı: 122, 2019, s. 96.

[73] Veli Kılıçarislan, "II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basınında Baha Tevfik ve Eşek Gazetesi" **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:59, 2017, s. 198.

Müdürlüğü tarafından onaylanmayacağı düşüncesiyle, gözyaşı anlamına gelen "eşk" adıyla dergi için yayın izni talep edilmiştir. İmtiyaz alındıktan sonra, izin dilekçesi kaleme sunulurken "ş" harfinin üzerine şedde eklenerek ruhsatname "eşşek" biçiminde alınmıştır[74].

Baha Tevfik'in sahibi olduğu bu yayının yazar kadrosunda kendisi dışında Halil Ağa, Cemal Nahik ve Kamil gibi isimler bulunmaktadır. Dergide yazılar ayrıca Uyuz Eşek, Kabakulak, Bekri Mustafa, Çeribaşı, Sosyalist Eşek, Kaplumbağa, Sudan Geçmez ve Don Kişot gibi takma adlarla da kaleme alınmıştır. Yayının karikatürleri ise (Mehmet) Baha Bey tarafından çizilmiştir[75].

Baha Tevfik'in seçmiş olduğu bu başlık, aslında Türk mizah geleneğinde köklü bir yere sahiptir. Hem Şeyhi'nin hem de Molla Lütfi'nin *Harname* adlı eserlerinde ve aynı zamanda Nasrettin Hoca fıkralarında "eşek" figürü sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, Türkçedeki birçok atasözü ve deyim de eşekle ve onun temsil ettiği özelliklerle ilişkilidir. Şeyhi, *Harname* adlı mesnevisinde başta eşekler olmak üzere hayvanlar alemini alegorik bir şekilde kullanarak hem kendisini hem de tüm toplumu hicvetmektedir. Molla Lütfi ise eserini, "Uslu" lakabıyla tanınan Şecaüddin İlyas isimli bir alim ile dönemin vezirleri arasında geçen bir tartışma etrafında kurgulamıştır. Burada "uslu" kelimesinin Sırpçada "koca eşek" anlamına gelmesinden hareketle mizahi bir yapı oluşturulmuştur. Ayrıca, Molla Lütfi'nin idam edildiği Sultanahmet'teki yere, ilerleyen yıllarda "Harname Sokağı" isminin verilmiş olması, bu eserin tarihsel etkisine işaret etmektedir[76].

Yayın hayatına görkemli bir giriş yapan *Eşek* gazetesi, ne var ki uzun soluklu olamamış ve 16. sayısından itibaren yayınına son verilmiştir. Daha sonraki dönemlerde kısa aralıklarla yeniden neşredilse de süreklilik sağlayamamıştır. Baha Tevfik, mizah alanındaki yayıncılık faaliyetlerine *Uzun Kulak*, *Malûm* ve *Kibar* gibi başka gazetelerle devam etse de bu yayınlar da kalıcı olamamış ve kısa sürede kapanmıştır[77].

Eşek, Türk mizah tarihinde tamamıyla hayvan karakterler üzerine kurgulanarak yayımlanan ilk mizah dergisi olma özelliğini taşımaktadır. Bu yönüyle dergi, bir yandan fabl geleneğine göndermede bulunurken, diğer yandan “eşek” figürü aracılığıyla, baskı altında tutulmasına karşın inatçılığını ve özgür iradesini yitirmeyen halkı simgelemiştir.

---

[74] Çapanoğlu, ss. 114-116.

[75] Çeviker, s. 166.

[76] Kılıçarislan, s. 199.

[77] Ayşe Demirbacak, "II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basınına Genel Bir Bakış", **Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 1, 2009, s. 30.

2.5. DAVUL

Meşrutiyet Dönemi’nin öne çıkan mizah yayınlarından biri olan *Davul* gazetesinin ilk sayısı, II. Meşrutiyet’in ilanından yaklaşık üç ay sonra, 27 Ekim 1908 tarihinde yayımlanmıştır. 27 Mayıs 1909 tarihine kadar süren yayın hayatı boyunca toplam 24 sayı neşredilmiştir. Derginin başyazarı Hamdullah Suphi (Tanrıöver), imtiyaz sahibi ise Hasan Vasıf’tır.

Dergi, içerdiği fotoğraf, resim ve karikatürler bakımından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Karikatürler, çizim tekniği açısından bir yetkinlik sergilemektedir. Bazı sayılarda kapakta herhangi bir yazı yer almazken, derginin logosunun hemen altında o haftanın öne çıkan sosyal ya da siyasi olayına göndermede bulunan bir karikatür yer almaktadır. Söz konusu karikatürler kimi zaman tam sayfa olarak, kimi zaman ise daha küçük boyutlarda yayımlanmıştır. Figürlerin konuşmaları ise çoğunlukla altlarına eklenen konuşma çizgileriyle ifade edilmiştir. Ayrıca, bazı karikatürlerin Batılı gazete ve dergilerden alıntılandığı da görülmektedir[78].

Toplumdaki kötülükler, aksaklıklar, adaletsizlikler ve siyasal sorunlar *Davul* gazetesinde karikatürler aracılığıyla ele alınmaktadır. Gazetede bu tür toplumsal ve siyasal meseleleri konu edinen karikatürlere sıkça rastlanır. Okuma yazma oranının düşük olduğu bir toplumda, karikatür ve görsel anlatımın geniş kitleler üzerinde güçlü bir etki yarattığı görülmektedir. Bu durum, hükümet tarafından siyasal açıdan tehdit olarak algılanmış ve gazetenin etkisini azaltmaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur. *Davul* gazetesindeki karikatüristler arasında A. Enver, (Cemil) Cem, Damat Fahir Bey, Fellah, M.E., Sedat Nuri (İleri), Selim ve Soresco yer almaktadır[79].

---

[78] Fulya Köpe, **Davul Gazetesi (İnceleme-Metin)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2019, s. 16.

[79] Elif Eldemir, **Türk Matbuatında Mizah Dergiciliğinin Bir Örneği Olarak Davul (Çeviri-İnceleme)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2020, s. 13.

Davul gazetesinde yayımlanan yazıların büyük bir bölümü takma adlar ve rumuzlarla kaleme alınmıştır. Gerçek ismiyle yazı yayımlayan az sayıdaki yazarlar arasında yalnızca Hakkı Tarık (Us), Hamdullah Suphi (Tanrıöver) ve Celal Sahir (Erozan) yer almakta olup, her biri yalnızca birer yazıyla katkı sunmuştur. Bu isimler dışında yer alan tüm imzalar ise ya müstear adlardan ya rumuzlardan ya da okuyucuda mizahi bir etki uyandırmayı amaçlayan ifadelerden oluşmaktadır[80].

Davul gazetesinde, sosyal ve siyasal olayların yanı sıra özellikle bürokrasi ve siyasi gelişmelerle ilgili polemik yazılarına, okuyucu mektuplarına ve bu mektuplara verilen yanıtlara; ayrıca diğer gazete ve dergilerden gelen yazılara ve bunlara yönelik karşılık niteliğindeki metinlere de yer verildiği görülmektedir. Bu yazılardaki mizahı, hicvi ve espriyi tam anlamıyla kavrayabilmek için dönemin güncel olaylarına vakıf olmak, idari kadrolarda yer alan devlet adamlarını çok yönlü tanımak ve *Davul* ile eş zamanlı yayımlanan diğer gazete ve dergileri de dikkatle incelemek gereklidir[81].

2.6. BOŞBOĞAZ İLE GÜLLABİ

6 Ağustos 1908 tarihinde kurulan *Boşboğaz ile Güllabi*, II. Meşrutiyet'in ilanının ardından yayımlanmaya başlayan etkili mizah gazeteleri arasında yer almaktadır. Toplamda 36 sayı yayımlanmış olan *Boşboğaz ile Güllabi*'nin kapağında, "Boşboğaz" ibaresi büyük puntoyla, buna kıyasla "Güllabi" daha küçük puntoyla yazılmıştır. Gazetenin adının hemen altında ise şu ifadeler yer almaktadır: "Haftada iki defa pazartesi ve perşembe günleri neşrolunur" ile "Şathiyyat içinde müdafaa-i hukuk, vatan ve millete hadim musavver mizah gazetesidir[82]." Gazetenin sahibi Hüseyin Rahmi Gürpınar, yayımcısı ise Tüccarzade İbrahim Hilmi'dir. Baskısı Matbaa-i Osmaniye'de gerçekleştirilmiştir. Kapakta da ifade edildiği üzere, gazetenin yazar kadrosunu Ahmet Rasim ile Hüseyin Rahmi oluşturmaktadır[83].

---

[80] Fikret Uslucan, "Kısa Ömürlü Bir Mizah ve Hiciv Gazetesi: Davul", **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 4, 2016, s. 18.

[81] Uslucan, s. 21.

[82] Merve Ünver, **Eski Türkçe Mizah Dergilerinin Açıklamalı Bibliyografyası (1870-1928),** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2003, s. 44.

[83] Ünver, s. 44.

Gazetede yer alan karikatürler ağırlıklı olarak üçüncü ve dördüncü sayfalarda yayımlanmıştır. Bu karikatürler, II. Meşrutiyet dönemi karikatürcülüğünün karakteristik niteliklerini yansıtan örnekler arasında yer almaktadır[84]. Dergide yer alan karikatürlerde, siyasi içerikli olanların belirgin biçimde ön planda olduğu görülmektedir. Tamamı siyah-beyaz olarak çizilmiş bu karikatürlerin neredeyse tamamı metinlidir; çünkü çizimlerde iletilmek istenen mesajlar çoğunlukla yazılı açıklamalarla, yani lejantlarla desteklenmiştir. Bu lejantlar sohbet formunda sunulmuş olup, içinde söz oyunları ve anlam inceliklerine de yer verilmektedir. Karikatürlerde çizgisel anlatım öne çıkarken, az sayıda da olsa portre karikatürlere rastlanmaktadır. Yazısız karikatür örneklerine ise çok sınırlı biçimde yer verilmiştir[85].

Karikatürler dikkatle detaylandırıldığında, bu çizimlerin önemli mesajlar taşıdığı görülmektedir. İlk sayısından son sayısına kadar karikatüre düzenli olarak yer veren gazetede, karikatürler farklı sayılarda farklı sayfalarda ve sütunlarda konumlandırılmıştır. Karikatür sayısı da nüshadan nüshaya değişiklik göstermekte; bazı sayılarda yalnızca bir karikatür yer alırken, bazı sayılarda birden fazla karikatür bulunabilmektedir. Genellikle imzasız olarak yayımlanan bu karikatürlerin yalnızca birkaçında silik ve tam olarak okunamayan imzalar bulunmaktadır. Çeviker, bu imzaların Mim Naci'ye ait olduğunu ifade etmektedir[86].

Meşrutiyet yanlısı bir çizgiye sahip olan gazetede ele alınan konular, genel olarak iki ana temada toplanmaktadır: eski dönemin eleştirisi ve yeni dönemin değerlendirilmesi. Eski dönemin eleştirisinde; basına uygulanan sansür, gazete kapatmaları, gazetecilere yönelik cezalandırmalar, hafiye takibi, jurnalcilik, dönemin bazı öne çıkan şahsiyetleri ve donanmanın tersaneye çekilmesi gibi meseleler öne çıkmaktadır. Yeni döneme dair ele alınan başlıca konu ise basın hayatıdır. Bu çerçevede, gazeteciliğin bir moda haline gelmesi, çok sayıda gazetenin yayımlanması, gazeteciler arasındaki kalem tartışmaları, yazıların içerik bakımından zayıf oluşu, metinlerde Fransızca ve Arapça kökenli yabancı kelimelere sıkça yer verilmesi ve kullanılan ağır, anlaşılması güç dil eleştirilen başlıca unsurlar arasında yer almıştır[87].

---

[84] Çeviker, ss. 55-60.

[85] Tarık Aydın, **Boşboğaz ile Güllabi Mizah Gazetesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun, 2017, s. 43.

[86] Çeviker, s. 133.

[87] Demirbacak, ss. 25-26.

2.7. GEVEZE

Başyazarlığını Mazhar'ın, imtiyaz sahipliğini ise Kirkor Faik'in üstlendiği Geveze gazetesi, 15 Ağustos 1908 tarihinde yayımlanmaya başlamıştır. *Geveze Gazetesi*, iki cilt ve 115 sayıdan oluşan yayın hayatının ilk döneminde, içeriğini ağırlıklı olarak siyasi ve güncel haberlere eklenen mizahi ögeler oluşturmuştur. Yayının ikinci bölümünde ise haber içerikleri azaltılmış; bunun yerine edebi yazılara, toplumsal yaşama dair ayrıntılara, karikatürlere ve yine mizahi unsurlara daha fazla yer verilmiştir. Her ne kadar gazete siyasal yönüyle öne çıksa da farklı konulara dair çeşitli yazılara da sayfalarında rastlanabilmektedir[88].

İlk cilde ait tüm karikatürler imzasız olarak yayımlanmıştır ve genellikle gazetenin birinci sayfası bütünüyle karikatüre ayrılmıştır. Bu karikatürlerin alt kısmında çoğu zaman açıklayıcı nitelikte bir metne yer verilmiştir. Ayrıca, ilk ciltteki bazı sayılarda son sayfanın yarısını kaplayan büyük boyutlu karikatürlerin de bulunduğu dikkat çekmektedir. İkinci ciltte de tıpkı birinci ciltte olduğu gibi, birinci sayfa karikatürlere ayrılmıştır. Otuzuncu sayıya kadar karikatürler yine imzasız olarak yayımlanmıştır. Ancak otuzuncu sayıdan itibaren *Frans* imzası karikatürlerde görünmeye başlar ve bu tarihten sonra son sayfada küçük parçalardan oluşan karikatür dizilerine yer verilir. Bu parçalı karikatürlerin her biri kendi içinde anlam bütünlüğüne sahip olmakla birlikte, sayfada yer alan diğer metinlerle doğrudan bir ilişki kurmaz ve herhangi bir gönderme içermez. *Geveze Gazetesi*'nde yayımlanan karikatürlerde genellikle abartılı anlatım, mizahi ögeler ve eleştirel bir perspektif temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır[89].

Gazetenin ikinci cildinde yer alan karikatürlerden on üçünde *Frans* imzası, bir tanesinde ise *George O.* imzası görülmektedir; bunun dışındaki tüm karikatürler isimsizdir. Ayrıca gazetede imzası bulunan yazar sayısı 141 kişidir[90].

Bu dergi, benzerlerinden farklı olarak daha uzun soluklu bir yayın hayatına sahip olmuş hem karikatürleri hem de yazılarıyla adından sıkça söz ettirmeyi başarmıştır. Kirkor Faik, daha sonra *Yeni Geveze* adıyla bir başka gazete daha yayımlamıştır. *Yeni Geveze Gazetesi*, 200'ü aşkın sayı ile yayımlanarak dönemin diğer mizah gazetelerinin çoğunu geride bırakmıştır. Yazılarının büyük kısmı imzasız olan bu yayının karikatürleri ise D. Mazlum (D.M.) tarafından çizilmiştir. Gerek metinlerde gerekse karikatürlerde, dönemin baskıcı istibdat yönetimine karşı bir duruş sergilenmiş; özgürlük düşüncesi ön plana çıkarılarak hürriyetin coşkuyla kutlandığı bir üslup benimsenmiştir[91].

---

[88] Demirbacak, s. 27.

[89] Berna Civalıoğlu, **Geveze Gazetesinin İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, s. 30.

[90] Civalıoğlu, s. 31.

2.8. DALKAVUK

Dalkavuk, 12 Ağustos 1908 tarihinde alınan yayın izninin ardından, ilk sayısını 12 Eylül 1908 tarihinde çıkarmıştır. Yayın hayatı 6 Mart 1909 tarihli son sayısıyla sona ermiştir[92].

Derginin ilk sayfasında şu ifadeler yer almaktadır[93]: "Mizaha ait olmak ve şahsiyatı muhtevi olmamak üzere gönderilecek evrak-ı maal memnuniyetle kabul edilir, derc edilmeyen iade edilmez. Karain-i kiram hazeratını tacizden ictinaben şimdilik haftada bir defa tasdi eder." Tanış'ın incelediği nüshalarda toplam 74 karikatüre rastlanmaktadır. Bu karikatürlerin büyük kısmı Mahmut Kenan imzasını taşırken, bazı örneklerin yanında ise "Selanik Matbaası" ibaresi yer almaktadır. Ele alınan temalar ağırlıklı olarak siyasal yaşam ve siyasetçiler etrafında şekillenmiş olup, özellikle II. Abdülhamid dönemine yönelik göndermeler dikkat çekmektedir. Bu karikatürler çoğunlukla gazetenin ilk ve son sayfalarında yer almaktadır. Ayrıca, karikatürlerin önemli bir bölümü sayfanın neredeyse tamamını kaplayacak büyüklükteyken, bazıları ise sayfanın yalnızca yarısını kapsamaktadır[94].

Gazete, okuyucuların beğenisine sunulan karikatürler arasından en çok oy alanın seçileceğini ve bu karikatürün kaliteli kağıda basılarak dağıtılacağını ilan etmiştir. Karikatürler Ali Sami Boyar tarafından çizilmektedir. Döneminin çizimlerine kıyasla, bu karikatürlerin daha profesyonel bir üsluba sahip olduğu ifade edilebilir.

---

[91] Servet Ül, **Meşrutiyet Döneminde Bir Mizah Gazetesi: Geveze Gazetesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray, 2017, s. 15.

[92] Cihat Tanış, "II. Meşrutiyet Döneminde Mizah: Dalkavuk Gazetesi", **İnsan ve Toplum Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 4, 2018, s. 2539.

[93] Ünver, s. 57.

[94] Tanış, s. 2543.

Hem karikatürlerde hem de yazılarda doğrudan halka seslenilmekte; içerik, ağırlıklı olarak günlük yaşam ve siyaset etrafında şekillenmektedir[95].

2.9. FALAKA

Falaka gazetesi, pazartesi ve perşembe günleri olmak üzere haftada iki defa yayımlanmış ve toplamda 19 sayı çıkarılmıştır. Her sayısında, mizahi kimliğini vurgulayan "şimdilik pazartesi ve perşembe günleri sopa sallar, mizah gazetesidir" ifadesine yer verilmiştir. Tüm sayıların kapak sayfalarında, *Falaka* ifadesi büyük harflerle dikkat çekici biçimde yer almaktadır[96]. Gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarlığını Mahmut Nedim üstlenmiştir. Bu isim, her sayının birinci sayfasının sol üst köşesinde yer almaktadır. Dokuzuncu sayıdan itibaren ise sorumlu müdürlük görevini Mahmut Kenan devralmıştır[97].

Her ne kadar dergi, bir mizah gazetesi olarak yayın hayatına başlamış olsa da izlediği yayın politikası büyük ölçüde siyasi bir nitelik taşımıştır. Gazete, zaman zaman diğer gazetelere yönelik eleştirilerde bulunmuş, zaman zaman da yeni yayımlanan gazetelerin tanıtımına yer vermiştir. Mahmut Nedim imzasıyla birinci sayıda yayımlanan "Meslek ve Maksat" başlıklı yazıda, gazetenin temel amacının memlekete ve millete hizmet etmek olduğu ifade edilmiştir[98]. Aynı yazıda Mahmut Nedim, herhangi bir konuda şikayeti olan okuyucuların kendilerine başvurmaları halinde bu meseleleri derhal yayımlamaya hazır olduklarını belirtmiştir[99]. Gazetede yer alan karikatürlerin çizerleri arasında Münir ile Cevad F. Houry isimli ressamların adlarına rastlanmaktadır. Yazıların büyük bölümü imzasız olmakla birlikte, A. Rıfkı, Mahmud Nedim, Ahmed Naim, S.V., Karaçalı ve *Guguk* gibi takma isim kullanan yazarlar da gazetede yer almıştır[100].

---

[95] Ünver, s. 57.

[96] Zeynep Duygu Karasu, **II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bir Mizah Gazetesi: Falaka**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Iğdır, 2025, ss. 13-14.

[97] Cihat Tanış, "II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basınının Bir Temsilcisi: Falaka Gazetesi", **The Journal of Academic Social Science Studies**, Sayı: 58, 2017, s. 376.

[98] Ünver, s. 120.

[99] Demirbacak, s. 31.

[100] Karasu, s. 14.

Falaka, dönemin en önemli meselelerinden olan Trablusgarp Savaşı ve kolera salgınına, kendine özgü hiciv diliyle eğilmesinin yanı sıra, siyasi ve toplumsal eleştirilere de yer vermiştir. Söz konusu eleştiriler çoğunlukla İtalya hükümetine yöneliktir. Gazete, farklı başlıklar altında çeşitli bölümlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda *Dırıltı* ve *Mahalle Kahvehanesi* gibi bölümlerde, güncel gelişmelere dair genel değerlendirmelere yer verilmiş ve gazetenin bakış açısı yansıtılmıştır. Bu köşelere neredeyse her sayıda düzenli biçimde yer verilmiştir. *Dahili* bölümünde ise yurt içindeki siyasal ve toplumsal olaylar, mizahi bir üslupla ve gazetenin kendi perspektifinden ele alınmıştır. *Muhavereler* kısmında ise güncel olaylar hicivli bir dille işlenmiştir. Tüm bu özellikleriyle *Falaka* gazetesi, yalnızca dönemin mizah anlayışını değil, aynı zamanda sosyal ve siyasi hayatına dair önemli ipuçları sunan tarihi bir belge niteliğindedir[101].

---

[101] Demirbacak, s. 31.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1908-1918 DÖNEMİNDE İÇ POLİTİKADA YAŞANANLAR ve KARİKATÜRE YANSIMASI

3.1. II. MEŞRUTİYET'İN İLANI ve HÜRRİYET KAVRAMININ ALGILANIŞI

3.1.1. Hürriyetin Algılanışı

II. Meşrutiyet'in ilanından sadece iki gün sonra, 24 Temmuz 1908 tarihinde İstanbul'daki tüm gazeteler sansür uygulanmaksızın yayımlanmıştır. Bu gelişme, Osmanlı Devleti'nde basın rejiminin değiştiğinin açık bir göstergesi olduğu gibi, özgürlük ortamının somut bir tezahürü olarak da değerlendirilmiştir. Sansürün kaldırılmasıyla birlikte, farklı düşünce yapılarındaki kişi ve gruplar, kendilerini ifade edebilmenin en etkili yolu olarak basını görmüşlerdir. Bu nedenle, Meşrutiyet'in ilanının ardından Osmanlı basınında adeta bir yayın patlaması yaşanmış; çeşitli ideolojileri ve toplumsal kesimleri yansıtan yüzlerce gazete, dergi, siyasi, mizahi, kadınlara yönelik ve edebi yayın hayata geçirilmiştir.

Basın alanında yaşanan bu yoğun yayın faaliyeti, her türlü düşünce ve görüşün kamuoyuna açık biçimde sunulmasına ve tartışılmasına olanak sağlamıştır. Farklı fikirlerin özgürce müzakere edilmesi ise, siyasal ve toplumsal dönüşümler açısından büyük bir öneme sahipti. Bu bağlamda basın, Hürriyet'in ilanıyla birlikte meydana gelen gelişmeleri izlemek, toplumun çeşitli kesimlerinin Meşrutiyet'e karşı sergiledikleri tutumları tespit edebilmek ve genel olarak dönemin sosyo-politik atmosferini kavrayabilmek açısından araştırmacılar için başvurulması gereken birincil kaynaklardan biri haline gelmiştir.

Bu doğrultuda da dönemin birincil kaynaklarından birini oluşturan mizah basınında sıkça işlenen konulardan biri, II. Meşrutiyet'in ilanı ve bu çerçevede "hürriyet" kavramının toplum nezdindeki algılanış biçimi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin uzun süredir yaşadığı dağılma sürecinden kurtulma çabaları bağlamında, II. Meşrutiyet Dönemi modernleşme girişimleri açısından özel bir önem taşımaktadır.

Kalem dergisinde yayımlanan bir karikatürde, II. Meşrutiyet'in ilanının Fransa ile özdeşleştirildiği dikkat çekmektedir[102]. Bu durumun temelinde, Meşrutiyetin 1789 Fransız İhtilali ile 18. yüzyılın sonlarında Fransa'da başlayan ve zamanla Avrupa'ya ve dünyaya yayılan özgürlükçü düşünce akımlarının bir uzantısı olarak görülmesi yatmaktadır. II. Meşrutiyet, bu geniş çaplı dönüşüm sürecinin halkalarından biri olarak değerlendirilmiştir. Karikatür yatay biçimde iki ana figür üzerinden kurgulanmıştır. Sol tarafta etekleri Eyfel Kulesi gibi çizilmiş bir kadın bulunmaktadır. Bu kadın figürü alegorik bir *hürriyet tanrıçası* ya da *özgürlük sembolü* olarak yorumlanabilir. Kadının konumu merkezidir ve doğmakta olan bir güneşin önündedir, bu da yeni bir çağın doğuşuna işaret etmektedir. Bilindiği gibi Batı sanatında soyut kavramların kadın figürleri aracılığıyla temsil edilmesi köklü bir gelenektir; sabır, metanet, iffet, barış gibi soyut nitelikler de çoğunlukla kadın imgeleri üzerinden alegorik biçimde betimlenmiştir[103]. Bu çizimde de özgürlüğün doğuşu biçiminde çizilmiştir. Sağ tarafta ise sabit duran bir Türk askerinin elindeki bayrağa tırmanan bir bebek çizilmiştir. Asker, Osmanlı bayrağını tutarak bir nevi II. Meşrutiyet düzeninin koruyucusu ve bekçisi olarak konumlandırılmıştır. Ayrıca asker, hürriyetin kazanılmasında İttihat ve Terakki'nin ve özellikle ordunun oynadığı rolü de simgesel biçimde yansıtmaktadır. Alt bölümde İstanbul silueti görülürken; çizimin altında Osmanlı Türkçesi ile "*Mader-i Hürriyete Karşı*" yazmaktadır.

Palmira Brummett'in değerlendirmesine göre, söz konusu karikatürde Osmanlı'daki devrim sürecinin kaynağı olarak Fransa'ya işaret edilmektedir. Karikatürde yer alan ve annesini arayan küçük çocuk figürü Osmanlı Devleti'ni temsil etmekte olup, bu bağlamda Osmanlı, bağımlılık ilişkisine işaret eden bir çocuk kimliğiyle betimlenmiştir. Çocuğun temsili, Osmanlı'nın henüz yeni ve kırılgan olan özgürlük deneyimini sembolize ederken; anne figürü olarak tasvir edilen Fransa ise, özgürlük yolunda rehberlik eden birikim ve deneyimi temsil etmektedir[104].

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde sadece siyasal yapıda değil, aynı zamanda kamusal alanda ve düşünce hayatında da köklü bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönüşümün en belirgin etkilerinden biri, uzun yıllar boyunca baskı ve sansür altında faaliyet göstermeye çalışan Osmanlı basınının, özellikle mizah yayınları aracılığıyla, özgürlükçü bir ifade alanı kazanmasıdır. II. Abdülhamid döneminin baskıcı ve istibdatçı yönetimine karşı biriken toplumsal tepki, meşrutiyetin ilanıyla birlikte adeta patlama noktasına ulaşmış; gazeteler, dergiler ve karikatürler bu yeni dönemin sözcüsü haline gelmiştir. Bu bağlamda, 10 Ağustos 1908 tarihli *Karagöz* dergisinde yayımlanan bir karikatür, istibdat rejiminin çöküşüne karşı halkın biriken öfkesini ve eski düzenin temsilcilerinin sembolik olarak "dağıtılışını" görselleştirerek, dönemin siyasal atmosferini hiciv yoluyla güçlü bir biçimde ortaya koymaktadır[105].

---

[102] **Kalem**, Sayı: 64, 2 Aralık 1909. Ek: 1.

[103] Simge Özer Pınarbaşı, Halka Önderlik Eden Özgürlük: Alegori, Edebiyat ve Gerçeklik, **Art-Sanat**, Sayı: 9, 2018, s. 124.

[104] Brummett, s. 143.

Karikatürde en üstten aşağı doğru yer alan çizimlerde: *Alçaklık, Denaet* (Eskimiş), *Cinayet, İrtikap* (Kötü iş, yapmak), *Hafiyelik* yazmaktadır. Patlayarak sembolize edilen bombanın üstünde ise *İstibdat* yazmaktadır. Bu patlama, sadece sembolik bir iktidar değişimini değil, aynı zamanda eski rejime karşı bir öfke patlamasını da göstermektedir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin elde ettiği siyasi başarı neticesinde şekillenen yeni rejimle birlikte, basının odak noktası da bu cemiyet ve onun iktidar pratiği olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte basın alanında kayda değer ilerlemeler yaşanmış; bu dönemde karikatüristler, sansürden arındırılmış bir ortamda eserlerini gazete ve dergi sayfalarında yayımlama imkanı bulmuşlardır. Karikatürlerde sıklıkla işlenen temalardan biri ise Kanun-ı Esasi olmuştur.

10 Eylül 1908 tarihli *Kalem* dergisinde yayımlanan karikatür bu bağlamda, Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte siyasal sahneye çıkan aktörleri ve anayasanın yeniden yürürlüğe konmasını, simgesel olarak temsil etmektedir. Karikatürde kutudan çıkan asker, kılıcında "*Kanun-ı Esasi*" yazılı olarak Meşrutiyet'in ordu destekli restorasyonunu sembolize etmektedir[106].

Karikatürde, kutunun üstüne yazılan **"***Non fragile***"** ifadesi, Meşrutiyet'in istibdat rejimine karşı kırılmayacak kadar kararlı bir hareket olduğunu da simgelemektedir.

Meşrutiyetin ilanı, yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'ne bakışı açısından da önemlidir. Özellikle Balkanlar'da sürekli değişen siyasi dengeler İngiltere, Rusya,

---

[105] **Karagöz**, Sayı:1, 10 Ağustos 1908, Ek: 2.

[106] **Kalem**, 10 Eylül 1908. Ek: 3.

Avusturya-Macaristan ve diğer güçler tarafından sürekli gözlemlenmekteydi. Bu kırılgan yapı içerisinde Osmanlı Devleti'nin tekrar meşruti bir yönetim ilan ederek anayasal düzene geçmesi adı geçen devletlerin yönünü Osmanlı Devleti'ne çevirmesine neden olmuştur. Meşrutiyet, Avrupa diplomasi çevrelerinde genel olarak liberal bir ilerleme şeklinde karşılanmış, ancak her büyük güç olayı kendi stratejik gündemiyle okumuştur. Londra'nın İstanbul Büyükelçiliği raporları, anayasaya dönüşü imparatorluğun medeni devletler ailesine yeniden dahil olması olarak memnuniyetle karşılarken desteği Makedonya'da düzenin korunması ve çeşitli ıslahatların yapılması şartına bağlamıştır[107].

Rus Dışişleri Bakanlığı'nın 28 Temmuz 1908 tarihli özel oturumunda ise Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gelişmeler ele alınmıştır. İzvolskiy, imparatorluktaki durumun her an kötüleşebileceğini öngörmüş ve bölgede Rusya'nın çıkarlarının güvence altına alınması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, mevcut konjonktürün İngiltere açısından zorlaştırdığını belirterek genel güç dengesinin Rusya'nın lehine seyrettiğini ifade etmiştir[108]. Rus basınından Niva Dergisi de meşrutiyeti şu şekilde yorumlamıştır[109].

> *Gerçekleşen darbe sonucunda Boğaz'da, Avrupalı güçlerin çıkarları neredeyse eşit şekilde zarara uğradı ve sadece Türkler parlak bir zafer kazandı. Bosna-Hersek halkı bile, Türk anayasasının ilanından sonra, 30 yıllık Avusturya esareti sırasında özgürlüklerinden mahrum oldukları gerekçesi ile yönlerini sultana döndüler. Türkler, anayasa kisvesi altında, bir damla kan dökmeden ve Avrupa koalisyonunu kışkırtmadan, mülklerini Avrupalıların istilasından korumayı başardılar.*

Osmanlı Devleti'ndeki mizah dergileri de batılı devletlerin meşrutiyeti nasıl algıladıklarına dair çeşitli karikatürlere yer vermiştir. Bunlardan birisi de Kalem dergisinde yer almıştır[110]. Karikatürde merkezde bir Osmanlı askeri yer almakta, başının üzerinde tuttuğu tüfeğin ucunda bir kitap durmaktadır. Kitabın üzerinde "*Kanun-ı Esasi*" yazılıdır. Bu kitabın üzerine oturmuş bir çocuk figürü ise "Meşrutiyet"i temsil eder. Çocuğun elinde bir zeytin dalı bulunmaktadır; bu barış ve umut simgesidir. Arka planda yer alan figürlerde ise İngiltere, Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Fransa, sahneyi dikkatle izlemektedir. Altında hem Fransızca "*Équilibre de la Constitution*" hem Osmanlı Türkçesi ile "*Muvazene-i Meşrutiyet*" başlık yer almaktadır.

---

[107] Orhan Turan, "II. Meşrutiyet'in İlanına İlişkin İngiliz Büyükelçiliği'nin Değerlendirilmeleri", **Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 60, 2018, s. 84.

[108] Sevilya Aslanova, **20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008, s. 37.

[109] Ahmet Çelik, "Rus Basını'nda (Niva Dergisi) İkinci Meşrutiyet Süreci ile İlgili Değerlendirmeler**", Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 35, Sayı: 2, 2020, s. 411.

[110] **Kalem**, Sayı: 3, 17 Eylül 1908, Ek: 4.

Boşboğaz ile Güllabi mizah dergisinin yedinci sayısının ilk sayfası ise II. Meşrutiyet döneminin temel ideallerinden biri olan "hürriyet" kavramını zarif bir kadın suretiyle görselleştirmiştir[111]. Bu figür, özgürlüğün hem narin hem de yüce bir değeri temsil ettiğini çağrıştıracak şekilde sayfanın merkezinde konumlandırılmıştır. Kompozisyonun alt kısımlarında ise, eski istibdat dönemini simgeleyen yıkık dökük hafiye tipleri ile ahaliyi aldatarak geçinen dolandırıcı karakterler yerleştirilmiştir. Böylece çizer, yeni rejimin özgürlük vaadini, geçmişin baskıcı ve yoz unsurlarıyla bilinçli bir karşıtlık kurarak pekiştirir. Karikatürün hemen altında verilen lejantta ise:

> *"Kanun-i Esasi'nin ilanından sonra hürriyet, meydan süpürgesiyle sokakları hafiyelerin, dolandırıcıların vücutlarından tathir ediyor. Münir Paşa dürbün ile Bükreş'ten Dersaadet'i seyrediyor. Paraları dercib edenler vapurlara kaçıyor kaçamayanlar deliğe giriyor."*

Dönemin önemli mizah dergilerinden biri olan Dalkavuk'un 1. Sayısında meşrutiyetin ilanı ile eski devrin insanlarının telaşlı bir şekilde koşuşturduklarına dair karikatür çizilmiştir[112]. Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesiyle birlikte Sultan II. Abdülhamid'in mutlakıyet rejimine karşı halkta büyük bir özgürlük coşkusu doğmuştur.

Bu karikatür, bu toplumsal değişimin eylemsel ifadesini, yani "istibdatın kovulmasını" mizahi bir dille sahneye koymaktadır. Karikatürün altındaki yazıda ise: "*Reis ha gayret! Ha.. ağalar.. Borucu salla nar'ayı.. Borucu ah yaman gider istibdat köleleri…*" yazmaktadır.

Aynı derginin Mart 1909 tarihli karikatürün çıktığı dönem; halkın, mebusların ve gazetecilerin siyasal haklar ve özgürlükler üzerine yoğun tartışmalar yürüttüğü bir dönemdir. Karikatürde ayakta duran, elini havaya kaldırmış ve halka hitap eden kişi bir hatip, muhtemelen bir mebus ya da gazeteci figürüdür. Duruşu ve jestiyle siyasal bir miting ya da parlamento konuşması sahnelenmiştir. Bu figür, Meşrutiyet rejiminin temsilcisi konumundadır. Arka plandaki silik detaylar arasında pencere benzeri unsurlar veya belki bir meclis iç yapısı yer almaktadır. Bu, muhtemelen Mebusan Meclisi'dir ve anayasal sistemin kurumsallaştığını vurgulamaktadır. Karikatürün altındaki lejantta ise dönemin meşhur kelimeleri geçmektedir[113]: "*Yaşasın hürriyet, müsavat, adalet, uhuvvet…*"

---

[111] **Boşboğaz ile Güllabi**, Sayı: 7, 31 Ağustos 1908, Ek: 8.

[112] **Dalkavuk**, Sayı: 1, 12 Eylül 1908, Ek: 32.

Musavver Papağan dergisi de hürriyeti ve meşrutiyeti kadın alegorisi üzerinden okuyucularına aktarmıştır[114]. Sağ elinde kılıç, sol elinde Osmanlı bayrağını taşıyan bu kadın figürünün başının üzerinde "*Kanun-ı Esasi*" yazmaktadır. Figür, güçlü, ayakta ve savaşçı bir duruşla resmedilmiş; arka planda ise nizami şekilde dizilmiş Osmanlı askeri birlikleri onun arkasında saf tutmaktadır. Bu durum, anayasanın hem kadın bedeninde idealize edilmiş soyut bir kavram hem de somut bir askeri güçle desteklenmekte olan siyasal bir yapı olduğunu göstermektedir. Karikatürün sol alt kısmında, çürük bir arabada elinde sopa taşıyan, sakallı ve pejmürde bir adam yer alır. Bu figür istibdada işaret eder. Sağ tarafta ise Avrupa devletleri; İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya, Rusya ve İtalya bir araya toplanmış ve Osmanlı'daki bu yeni siyasal düzeni endişeyle gözlemlemektedirler. Karikatürün alt kısmında yer alan Fransızca ibarede ise "*Anayasaya Yaşa, tüm entrika ve zorluklara rağmen onu savunacağım*" ifadesi yer almaktadır.

Kanun-ı Esasi'yi konu alan Kalem'in bir diğer karikatüründe[115] hürriyeti simgeleyen kadının üstünde üzerinde Kanun-ı Esasi yazan bir örtü bulunmaktadır. Çevresinde dönemin önemli isimlerinden biri olan Ferit Paşa ve diğer bürokratlar bulunmaktadır. Ferit Paşa hasta yatağında yatan kadının ameliyat edilmesini gerektiğini vurgulamaktadır. Diğer bürokratlar ise hürriyetin bu şekilde tutulmasının daha uygun olacağını savunmakta ve müdahale edilmeksizin bırakılmasının daha yararlı sonuçlar doğuracağı kanaatini taşımaktadırlar. Bakıldığında 1910 yılına gelindiğinde, II. Meşrutiyet'in yarattığı iyimser hava dağılmaya başlamış, özellikle 1909'da Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve 31 Mart Vakası'nın ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarını pekiştirmiştir. Ancak bu süreçte basına yeniden sansür uygulanmaya başlanmış, özgürlükler kısıtlanmış, siyasal muhalefet baskılanmıştır. Bu karikatür, tam da bu bağlamda, 1908'de halka sunulan anayasal rejimin ve hürriyet idealinin artık "hastalanmış" olduğunu ima etmektedir.

---

[113] **Dalkavuk**, Sayı: 25, 6 Mart 1909, Ek: 33.

[114] **Musavver Papağan**, Sayı: 2, 28 Eylül 1908, Ek: 12.

[115] **Kalem**, Sayı: 75, 24 Şubat 1910, Ek: 6.

Bu dönemde hürriyet ile istibdat arasındaki ayrım, dönemin aydınlarının perspektifinden mizah basınında da temsili bir şekilde ele alınmıştır. Kalem dergisinde yayımlanan imzasız bir karikatür söz konusu karşıtlığı alegorik bir anlatım üzerinden sahneye taşır[116]. Karikatürde bir yanda klasik güzellik normlarına göre resmedilmiş zarif bir kadın figürü, öte yanda ise çirkin, deforme, grotesk bir yaratık yer alır. Figürlerin altına Fransızca "*La Liberté et le Despotisme*" (Hürriyet ve İstibdat) ibaresi eklenmiştir[117]. İki karakterin de kol kola durması ise II. Meşrutiyet'in ilk aylarındaki hem hürriyetin ilanı hem de istibdatın artçı etkilerinin devam etmesiyle oluşan ikili duruma işaret etmektedir. Sina Akşin'in deyimiyle henüz denetleme iktidarı olan İttihat ve Terakki, yönetme gücünü II. Abdülhamid'ten tam anlamıyla alamamıştır[118].

II. Meşrutiyet'in ilanı ile mizah dergilerinde yer bulan bir diğer vurgu ise ittihad-ı anasır düşüncesi olmuştur. 1839 Tanzimat Fermanı süreci ile Türk, Ermeni, Arap, Rum, Arnavut ve Bulgar ayırt etmeksizin bir üst Osmanlı kimliği içerisinde milletleri bir arada tutmayı hedefleyen Osmanlı Devleti'nin bu idealini İttihat ve Terakki de devam ettirmektedir. Cemiyete yakın Şura-yı Ümmet'te bu doğrultuda "Osmanlı Milleti" kavramını kullanmıştır[119].

Musavver Papağan dergisinde çıkan karikatür de ittihad-ı anasır ideali doğrultusunda çizilmiş ve Osmanlı milletlerini bir arada göstermiştir[120]. Karikatürde iki katlı bir sahne düzeni görülmektedir. Üst kısımda Osmanlı'yı oluşturan farklı etnik unsurlar sporcu kılığına sokularak (güreşçi, halterci, sihirbaz vb.) podyumda sıraya dizilmişlerdir. Her figürün göğsünde veya hemen yanında etnik kimliğini belirten bir etiket yer almaktadır: Türk, Ermeni, Rum, Arnavut, Yahudi, Bulgar, Arap ve Yunan bu milletleri oluşturmaktadır. Sahne arkasındaki fonlarda Osmanlı bayrakları dalgalanmakta, üst kısımda ise Fransızca "*Jeune Turc Sirki*" (Jön Türk Sirki) başlığı dikkat çeker. Alt kısımda ise İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya ve Rusya gibi büyük Avrupa devletlerinin temsilcileri, bu sahneyi izlemekte ya da yorumlamaktadır. Karikatürün alt kısmında yer alan Fransızca ibare, "*Her isteyen güreşe katılabilir*" anlamına gelmektedir.

---

[116] **Kalem**, Sayı: 10, 5 Kasım 1908, Ek: 5.
[117] Akbaba, s. 180.
[118] Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, Ankara, 2011, ss. 139-387.
[119] **Şura-yı Ümmet**, Sayı: 4, 23 Mayıs 1902.
[120] **Musavver Papağan**, Sayı: 4, 12 Ekim 1908, Ek: 11.

Musavver Papağan'ın bir diğer karikatüründe de aynı tema üzerinden bir karikatür daha yayımlanmıştır. 19 Eylül tarihli karikatürün merkezinde at üstünde elinde bayrak tutan bir asker çizilmiştir. Askerin etrafında bu kez dönemin güçlü devletlerini sembolize eden karakterler çizilmiştir. Karikatürde askerin atını elinde turan İngiliz'in yanı sıra karikatürün merkezinden uzak çizilmiş olan Almanya ve Avusturya ise durumdan endişeli gözükmektedir[121].

Meşrutiyet'in ilanı, yalnızca siyasal sistemin değişimini değil, aynı zamanda siyasal söylemin toplumsal kesimlere yaygınlaştırılması sürecini de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde özgürlük, eşitlik, adalet ve kardeşlik gibi kavramlar; elit zümrelerin dilinden çıkarak halkın farklı kesimlerinin gündelik söylemlerine sirayet etmiştir. Özellikle mizah dergileri, bu kavramların nasıl içselleştirildiğini veya karikatürize edildiğini göstermek açısından önemli görsel belgeler sunar.

Bu doğrultuda Kalem dergisinin 3 Aralık 1908 tarihli sayısında yayımlanan karikatüründe, bir çingene kadın, ritmik biçimde ellerini açarak dans etmektedir. Kadının ağzından çıkan şu ifadeler, karikatürün alt kısmında hem Osmanlı Türkçesiyle hem de Fransızca olarak yazılmıştır[122]:"*Yaşasın adalet, yaşasın uhuvvet! Yaşasın müsavat, yaşasın hürriyet!*" (Vive la Justice, Vive la Fraternité, Vive l'Égalité, Vive la Liberté).

Boşboğaz ile Güllabi'de de hürriyet kavramı çeşitli karikatürler ile gündeme getirilmiştir. Derginin 1 Ekim 1908 tarihli sayısında çizilen karikatürde bir el, bir terazi tutmaktadır[123]. Terazinin bir kefesinde bir fil, diğer kefesinde ise bir kelebek bulunmaktadır ancak terazinin dengede olduğu görülmektedir. Altında Osmanlı Türkçesiyle şu ibare yer alır: "*Kanun nazarında hukuken her ikisi de müsavidir.*"

Karikatürün başlığı, Fransızca "*Une manifestante tzigane*" ve Osmanlıca "*Çingenelerin hisse-i nümayişinden*" şeklindedir. Bu ifadede yer alan "hisse-i nümayiş", doğrudan gösteri hakkı anlamına gelirken, "hisse" sözcüğü çingenelerin bu siyasal temsil sürecine "katkısı" olarak da okunabilir.

Kanun ve hukuk üstünlüğünün ön planda tutulduğunun göstergesi olan bu karikatür, politik konumları ve siyasi güçleri ne olursa olsun artık herkesin adil bir şekilde muamele göreceği mesajını iletmektedir.

---

[121] **Musavver Papağan**, Sayı: 1, 19 Eylül 1908, Ek: 17.

[122] **Kalem**, Sayı: 14, 3 Aralık 1908, Ek: 14.

[123] **Boşboğaz ile Güllabi**, Sayı: 16, 1 Ekim 1908, Ek: 29.

Aynı derginin 7 Aralık tarihli bir diğer karikatüründe ise “*hürriyet*” uçurtmasını askerler tutmaktadır[124]. Burada hürriyetin uçurtmaya benzetilmesi, onun ideal olarak göklere yükseldiğini ama aynı zamanda kırılgan ve kontrol edilebilir olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla hürriyetin kontrolünün de ordunun elinde olduğunu göstermektedir.

Boşboğaz ile Güllabi’nin 36. Sayısında da meşrutiyetin ideolojik temsillerini içeren hürriyet, müsavat, uhuvvet gibi kelimeleri görmekteyiz. Detaylı incelendiğinde karikatürün merkezinde adeta bir resmi kurumu andıran bir bina yer almaktadır. Binanın üzerinde bir saat bulunmaktadır. Saati içerisindeki dört çeyrekte meşrutiyetin temel ilkeleri olan hürriyet, adalet, müsavat ve uhuvvet kavramları yazılıdır. Karikatürün altında ise şu yazılıdır: “*Her rub-ı kaviste bir hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet kelimeleri muharrer olan bu saat binası muvakkithane-i umumi add olunarak herkes saatini bu saate göre ayar edecektir.*” Böylelikle II. Meşrutiyet’in en temel ilkelerinin bir “zaman yapısı” üzerinden toplumun tüm kesimlerine rehber olarak sunulduğunu gösterilmektedir ve yeni dönemin bu ilkeler doğrultusunda ilerleyeceği anlaşılmaktadır[125].

Mizah basını yalnızca hürriyet ilkesinin kurumsal olarak yeterince teşkilatlanamayışını değil, aynı zamanda toplumun bu kavramı layıkıyla kavrayamamasını da eleştirel bir yaklaşımla gündeme taşımıştır. Nitekim Meşrutiyet sonrasında Fransa’dan İstanbul’a dönen Cemil Cem, yaptığı bir beyanatta bu duruma açıklık getirmiştir. Cem, memlekete dönüşünde halkın içine düştüğü acziyet karşısında hayrete düştüğünü; alkışlarla karşıladıkları hürriyetin somut kazanımlarından dahi haberdar olmadıklarını, tıpkı istibdatın sınırsız addedilmesi gibi, hürriyetin de koşulsuz ve sınırsız hayal edildiğini ifade etmiştir. Üstelik bu yanılgılı atmosferin kendisini de etkilediğini açıklamaktan geri durmamıştır[126].

Bu yanılgıya dair örnek olabilecek bir karikatür, Kalem dergisinde çizilmiştir[127]. Karikatürde, “*Bursa Köylüsü*” olarak tanımlanabilecek figür, açık arazide coşkulu bir şekilde “*Yaşası..............n Meşrutiyet!”* diyerek bağırmaktadır. Figürün jestleri ve yüz ifadesi aşırı bir duygusal yoğunluğa işaret ederken, sesin yarattığı sarsıcılık ile ağaçlar ve çiçekler yerlerinden sökülmekte, taşlar havalanmakta, yakındaki bir evin temeli sarsılmakta ve bir kurt köpeği şiddetle yuvarlanmaktadır. Bu unsurlar, Meşrutiyet'in halk nezdindeki algısının ne denli güçlü ve sarsıcı olduğunu göstermekle birlikte, bu coşkunun ne ölçüde bilinçli olduğu konusunda da bir eleştiri sunmaktadır.

---

[124] **Boşboğaz ile Güllabi**, Sayı: 34, 7 Aralık 1908, Ek: 30.

[125] **Boşboğaz ile Güllabi**, Sayı: 36, 14 Aralık 1908, Ek: 31.

[126] Akbaba, s. 182.

[127] **Kalem**, Sayı: 52, 9 Eylül 1909, Ek: 20

Karikatür, kırsal halkın Meşrutiyet'i, içeriği ve işleyişi hakkında sınırlı bilgiye sahip olmasına rağmen, "hürriyet" gibi soyut bir kavramın halk arasında büyük bir sevinçle karşılandığını ima etmektedir. Ancak bu sevincin içeriğe dair bir bilgiye değil, sembolik ve duygusal bir algıya dayandığı hissedilmektedir. Köylünün kelimeyi tamamlayamayacak derecede coşkulu oluşu, bu bilinçsizlik haline dair ironik bir gönderme taşımaktadır.

3.1.2. Iyd-i Milli Kutlamaları

Meşrutiyetin ilanı, 23 Temmuz 1909 yılından itibaren Iyd-i Milli ulusal bayramı olarak kutlanmıştır[128]. Bayram kutlamalarının, Osmanlı kimliği etrafında ortak bir bilinç oluşturma ve farklı toplumsal unsurların bu kimlik altında bütünleşmesini teşvik etme işlevi bulunduğu düşünülmüştür. Tören programlarının temel bileşenleri arasında askeri geçit törenleri, milli marşların icrası ve milli bayrak gösterileri yer almıştır. Gazetelerde yayımlanan makalelerde ve meşrutiyeti ilan eden otoritelerin kaleme aldığı beyannamelerde, elde edilen kazanımların İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin katkılarıyla gerçekleştiği vurgulanmış; Osmanlı tebaası arasındaki birliğin önemi öne çıkarılmıştır.

Iyd-i Milli, 1909 Temmuz ayının son haftasında çizerlerin dergilerinde kendisine yer bulmaya başlamıştır. Bu karikatürlerden biri 1909 yılında Kalem dergisinde yayımlanmıştır[129]. Karikatür, eski istibdat yönetimi alegorik olarak yıkılmakta olan antik bir sütun yapısı ile belirtmiştir. Sütunların devrilmesiyle oluşan harabe, baskıcı rejimin çöküşünü sembolize etmektedir.

Sahnenin sağ tarafında şimşek çakan bir gökyüzü ve karanlık gecede at süren figürler yer alır. Bu figürler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meşrutiyet isteyen subay kadrosunu veya Meşrutiyet'in ilanında rol oynayan silahlı unsurları temsil edebilir. Şimşek ışığı, istibdatın yıkımına yol açan anlık ve sarsıcı değişimi vurgulamaktadır.

---

[128] Sanem Yamak, "Meşrutiyetin Bayramı: Îd-i Millisi", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 38, 2008, s. 326.

[129] **Kalem**, Sayı: 45, 22 Temmuz 1909, Ek: 21.

Sahnenin sol alt köşesinde yere çökmüş ve elleriyle yüzünü kapatmış bir figür yer alır. Bu figür, istibdadın çöküşü karşısında dehşete kapılmış veya o rejimin çöküşünden zarar görmüş bir durumdadır.

Resmi bir devlet programı olarak planlanan ancak özünde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ittihad-ı anasır idealini güçlendirmeye yönelik bir araç işlevi gören Iyd-i Milli kutlamalarına büyük bir önem verilmiştir. Etkinlikler başkent İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde de eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir.

Kutlama günü, İstanbul'un dört bir yanı çiçekler ve bayraklarla donatılarak aydınlatılmasına karar verilmiş; bu sürecin güvenli bir biçimde yürütülebilmesi için Dahiliye Nezareti, 20 Temmuz 1909 tarihli bir tezkereyle uygulamaları koordine etmiş ve ertesi gün, herhangi bir olumsuzluğun yaşanmaması amacıyla sokak aralarında coşku gösterisi niteliğindeki silah atılmasını yasaklayan ikinci bir tezkereyi de Zaptiye Nezareti'ne iletmiştir[130]. Dönemin önemli gazetecilerinden biri olan Abidin Daver, Tasvir-i Efkar'daki yazısında kutlamalar için dağıtılan davetiye kartını özenle saklayışını, töreni kaçırma korkusuyla heyecandan uykusuz kaldığını ve sonunda tören alanına koşar adım gitme telaşını anlatmaktadır. Sokaklarda toplanan coşkulu halk topluluğunun, Hürriyet Ebediye Tepesi'ne doğru sevinçle yöneldiğini ve bu yönelişin, özgürlüğün yıl dönümünü kutlayan Osmanlı tebaasının ortak coşkusunu simgelediğini dile getirmektedir[131].

Karagöz dergisi de o günlerdeki kutlamaları mizahi bir yolla kapağında yer vermiştir[132]. Sahnede Karagöz ile II. Abdülhamid, Hürriyet Bayramı süslemeleri yaparken resmedilmiştir. Karagöz ile II. Abdülhamid arasında geçen diyalogda, Abdülhamid'in meşrutiyet kutlamasına katkıda bulunması ve bu süslemeyi yapması tasvir edilmektedir. II. Abdülhamid süslemeleri yaparken: "*Ah Karagöz.. Bu donatmayı fevkalade sevinçle yapıyorum.. Çünkü milleti ne kadar sevdiğimi bilirsin!..*" diyerek Karagöz'e meşrutiyet kutlamalarına ne kadar heyecanlı ve mutlu olduğunu anlatmaktadır. Karagöz de bu durumu mizahi bir yolla "*Ne söylemezsin ki.. Hatta*

---

[130] Filiz Çolak, "II. Meşrutiyetin Bayram İlan Edilmesi Osmanlı Başkentinde Hürriyet Bayramı Kutlamaları", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 151, 2006, s. 66.

[131] **Tasvir-i Efkar**, Sayı: 55, 24 Temmuz 1909.

[132] **Karagöz**, Sayı: 102, 23 Temmuz 1909, Ek: 22.

kemal-i muhabbetinden (!) vekillerinin alınlarını gözlerini de öptündü.." diyerek hicvetmiştir. Bilindiği üzere Karikatürün yayınlandığı günde II. Abdülhamid tahtta değildir. İlerleyen bölümlerde 31 Mart Vakası ve sonrasında yaşananlar ile ilgili detaylı bilgi verilecektir.

Kalem dergisinin bir sonraki sayısında da[133] kutlamalarla ile ilgili önemli karikatürler çizilmiştir. İlk karikatürde[134] "*10 Temmuz Resm-i Geçidinde*" *başlığı ile "Ayan çadırı münazırından(?) bilgi verilmiştir.*" Karikatürde dönemin siyasileri çizilmiştir. Ayan Meclisi, doğrudan padişah tarafından atanan üyelerden oluştuğu için demokratik temsilin kısıtlı kaldığı ve halk egemenliğinin tam olarak sağlanamadığı bir meclis yapısına sahiptir. Bu karikatürde de Ayan Meclisi üyeleri yaşlı, çağa uygun olmayan bir şekilde çizilmiştir. Karikatürdeki bir diğer önemli detay ise sol üstte Ayan Meclisi üyelerine sert ve öfkeli bakışlar yönelten Mahmut Şevket Paşa'dır. Mahmut Şevket Paşa, 31 Mart Vakası'nı bastıran Hareket Ordusu'nun başkomutanı olarak ün kazanmış, 18 Mayıs 1909'da Birinci, İkinci ve Üçüncü ordular müfettişliğine getirilmiştir[135]. Mahmut Şevket Paşa, hükümet ve Meclis üzerinde belirgin bir otorite tesis ederek katı bir idare sürdürmüş; ancak zamanla bu otoriter yaklaşımı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle ihtilafa düşmesine yol açmıştır.

Günün ikinci karikatürü bu kez Mebusan Meclisini hicvetmektedir[136]. Çadırın içinde fesli ve sarıklı dört adam bulunmaktadır. Karikatürün altındaki Osmanlı Türkçesiyle yazılmış metin ise şu şekildedir:

> *"Meclis-i Mebusan çadırı.*
> *Yahu olur şey değil deminden beri dikkat ediyorum. Herif yarım saatte üç limonata yuvarladı.*
> *Bir şeycik demem, boğazında kalsın."*

Üçüncü karikatürde ise siyasiler bu kez "*Vükela Çadırı*"nda görülmektedir. Karikatürde, üç siyasi figür Osmanlı aydını bir araya gelmiş, biri oturmakta, ikisi ona hitap etmekte ya da sohbet etmektedir. Sağda ayakta duran kişi ise II. Abdülhamid'i temsil etmektedir. Karikatürün sol alt kısmında Fransızca "*Le pauvre Clemenceau qui aurait cru ... moi à sa place, j'aurais refusé de donner ma démission*. (Zavallı

---

[133] **Kalem**, Sayı: 46, 29 Temmuz 1909.
[134] Rumi Takvim: 10 Temmuz 1325.
[135] Zekeriya Türkmen, "Mahmud Şevket Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-sevket-pasa , (Son Erişim Tarihi: 28.06.2025).
[136] **Kalem**, Sayı: 46, 29 Temmuz 1909.

Clemenceau, kim tahmin ederdi... onun yerinde ben olsaydım istifamı vermezdim.)" yazmaktadır.

Fransız siyasetinde 1900'lü yılların başında aktif olan Georges Clemenceau, birkaç kez istifaya zorlanmış ve Temmuz ayının sonlarında da Başbakanlık görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Kalem dergisi de Fransız demokrasisindeki bu gelişmeyi II. Abdülhamid'in uzun saltanatı boyunca siyasi baskılara boyun eğmeyerek tahtını bırakmaması üzerinden okumuştur. Batılı demokrasilerle Osmanlı Devleti'ndeki ironik farklılığı bu şekilde yorumlamıştır.

1912'deki Iyd-i Milli kutlamaları vesilesiyle Bağdat'ta kapsamlı bir resmigeçit düzenlenmiştir. Beş bin bedevinin katıldığı tören, onların katkısıyla son derece görkemli bir şekilde gerçekleşmiş ve kamu düzenini zedeleyici hiçbir olay yaşanmamıştır[137]. Bu süreçte Karagöz dergisinde de coşkulu kutlama karikatürleri çizilmeye devam edilmektedir[138]. Çizimde, Karagöz bir fenerin içine girmiş şekilde resmedilmiştir. Etrafı fenerlerle donatılmış, coşkulu bir bayram atmosferi çizilmiştir. Hacivat, Karagöz'e bu davranışın anlamsız olduğunu, fenerin içine girmenin tehlikeli ve yakıcı olduğunu söylerken; Karagöz, halkı için yanmanın bir onur olduğunu belirtmektedir:

> *"Hacivat**:** Aman Karagöz bu nasıl meserret hiç fenerin içine girilir mi? Orada yanarsın!..*
> *Karagöz**:** Milleti uğrunda yananlar hiçbir zaman mahvolmaz; böyle bir Iyd-i fevkalade şerefine, ne olur ben de yanmış olayım!.."*

Karikatür, 1912 Balkan Savaşları öncesi bir döneme denk gelmektedir. Osmanlı Devleti hem içeride siyasal çalkantılarla hem de dış tehditlerle karşı karşıya kaldığı için Karagöz bu karikatürle hem bayramı kutlamakta hem de olası tehditlere karşı karikatürlerini yurttaşlık bilinci aşılayan bir araç olarak kullanmıştır.

1913 yılındaki kutlamalar, Birinci Balkan Savaşı'nın yankılarını yansıtmıştır; Edirne ile Kırkkilise'nin (Kırklareli) Bulgar işgalinden kurtarılıp yeniden Osmanlı kontrolüne geçmesi, bayramın çok daha yoğun bir coşku atmosferinde gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. Karagöz dergisi de bu doğrultuda iki bayramı bir arada yaşatan çizimlere yer vermiştir. 23 Temmuz tarihli[139] karikatürün arka planında görülen cami, büyük olasılıkla Selimiye Camii olarak tasvir edilmiştir. Karikatürün altında yazan kısımda şu yazmaktadır:

---

[137] **Sabah**, Sayı: 8207, 25 Temmuz 1912.

[138] **Karagöz**, Sayı: 429, 23 Temmuz 1912, Ek: 26.

[139] **Karagöz**, Sayı: 536, 23 Temmuz 1913, Ek: 27.

“Kan ile kılıçtır görünen bayrağımızda…
Can korkusu gezmez ovamızda dağımızda…
Hacivat- Çek Karagöz çek.. Elhamdülillah bugünü de görmeye muvaffak olduk!”

26 Temmuz tarihli[140] bir diğer karikatürde de Karagöz, “10 Temmuz - Yaşasın Hürriyet” yazılı bir füzeye binmiş, adeta gökyüzüne doğru yükselmektedir. Arka planda İstanbul’un camileri, ışıklar ve havai fişeklerle süslenmiş bir bayram manzarası gözlenmektedir. Altında ise yalnızca bir cümle yer alır: *“Yaşasın hürriyet!..”*

Cumhuriyetten sonra Iyd-i Milli kutlamaları bir süre daha devam etse de 1931 yılında büyük bir etkinlik düzenlenmiş, resmi olarak son kutlama da 1935 yılında gerçekleştirilmiştir. İlerleyen süreçte çeşitli gazetelerde Iyd-i Milli bayramının önemine değinilerek, çeşitli yazılar kaleme alınmıştır.

3.1.3. Kanun-ı Esasi ve 113. Madde

Osmanlı Devleti’nin gerçek anlamda tek ve nihai anayasal metni olarak kabul edilen Kanun-i Esasi, daha önceki Tanzimat ve Islahat Fermanları gibi dış faktörlerin tesirine görece daha az maruz kalmış, bundan önceki Osmanlı hukuki belgelerine kıyasla devletin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısına daha fazla uygunluk gösteren bir anayasal düzenleme niteliği taşımaktadır.

Kanun-ı Esasi metninde yasama, yürütme ve yargı erkleri birbirinden ayrı olarak düzenlenmiş olsa da modern anlamıyla bir kuvvetler ayrılığı ilkesinden bahsetmek mümkün değildir. Zira ferman niteliği taşıyan bu anayasal düzenlemede tüm erklerin yetkileri esasen padişahın şahsında toplanmıştır. Kanun-ı Esasi içerisinde padişahın siyasi ve hukuki sorumluluğunu düzenleyen herhangi bir madde bulunmamakla beraber aksine, "*Zat-ı Hazret-i Padişahî’nin nefsi hümayunu mukaddes ve gayr-ı mesuldür*" ifadesine yer veren 5. madde ile padişahın sorumsuzluğu açık bir biçimde vurgulanmaktadır[141].

---

[140] **Karagöz**, Sayı: 537, 26 Temmuz 1913, Ek: 28.

[141] Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, ss. 38-39.

7. maddede ise bakanların atanması ve görevden alınması, yabancı devletlerle antlaşmalar imzalanması, savaş ve barışın ilan edilmesi, hutbelerde adının zikredilmesi, kara ve deniz kuvvetlerinin başkomutanlığı, Meclis-i Umumi'nin toplantıya çağrılması veya tatil edilmesi ile Heyet-i Mebusan'ın feshi gibi yetkiler padişahın mutlak ve tartışılmaz hakları olarak tanımlanmıştır[142].

Yukarıdaki bölümlerde de bahsedildiği üzere dönemin en önemli söylemlerini hürriyet, eşitlik gibi kavramlar oluştursa da meşrutiyetin hala gideremediği bazı sorunlar ve belirsizlikler de bulunmaktadır. Belirsizliklerden birisini de Kanun-ı Esasi'nin 113. Maddesi oluşturmaktadır. Bu madde, padişaha, sakıncalı gördüğü kişileri kolluk kuvvetlerince yürütülen basit bir tahkikat sonrasında ülke dışına sürgün etme yetkisi tanımaktadır. "Müthiş bir silah" şeklinde nitelendirilen bu yetki, hükümdara, Kanun-ı Esasi'nin teminat altına aldığı hak ve özgürlükleri fiilen ortadan kaldırma imkanı vermiştir[143]. Bu durum, Kalem dergisinde yayımlanmış bir karikatürde, beşikte uyuyan bir kız çocuğunun üzerine doğru yöneltilmiş ve düşme tehlikesi bulunan bir kılıç imgelenerek tasvir edilmiştir[144].

Karikatürde beşikte yatan küçük kız çocuğu henüz gelişmemiş, korunmasız ve savunmasız Meşrutiyet rejimini temsil eder. Onun tam üzerinde, bir perdeye asılmış biçimde büyük ve keskin bir hançer bulunmaktadır. Bu hançerin üzerinde "*113. Madde*" yazılıdır. Bu madde, padişaha yargı kararı olmadan sürgün etme yetkisi vermekte ve Meşrutiyet'in temel ilkesi olan hukukun üstünlüğü ilkesine doğrudan aykırılık teşkil etmektedir.

Tıpkı Demokles'in başı üzerine asılı duran kılıç gibi, burada da Meşrutiyet'in doğrudan üstünde hukuki meşruiyetle donatılmış bir tehdit durmaktadır. Bu durum, II. Meşrutiyet'in görünürde özgürlükçü yapısına rağmen, istibdat rejiminin kalıntılarının devam ettiğini ve rejimin sürekli bir baskı riski altında olduğunu ima eder[145].

Kalem dergisi 17 Aralık tarihli karikatüründe "*Projet de monument commemoratif (Anıtsal bir abide tasarısı)"* başlığı ile 113. Madde yine gündemde tutmaya çalışmıştır[146]. Karikatürde aslan, Kanun-ı Esasi metnini temsil eder şekilde çizilmiştir. Vücudu üzerine ise *Kanun-ı Esasi* ve *Constitution* yazılmıştır. Aslan, Fransız Devrimi'nin ideolojik üçlemesi olan ***"Hürriyet – Müsavat – Uhuvvet"*** *(Liberté – Égalité – Fraternité)* yazılı bir platformun üzerine oturmaktadır. Bu üç kavram, meşrutiyetçi ideolojinin dayanaklarıdır ve II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki'nin meşruiyetini sağlayan siyasal değerler olarak öne çıkmaktadır. Platformun en alt basamağında, Fransızca ve Osmanlı Türkçesi olarak "*113. Madde* (*Article 113*)" ifadesi yer almaktadır. Bu basamak, anayasanın üzerine oturduğu zemin gibi gösterilmiştir. Karikatür, meşrutiyetin temelini oluşturan özgürlük ve eşitlik gibi ilkelerin, bu madde yüzünden hala tehdit altında olduğunu ima etmektedir. Yani anayasa (aslan) güçlü görünse de altında "otoriterliğin hukuki dayanağı" olan bir madde bulunmaktadır.

---

[142] Mehmet Akif Aydın, "Kanun-ı Esasi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/kanun-i-esasi , (Son Erişim Tarihi: 26.06.2025).

[143] Ali Fuat Başgil, **Esas Teşkilat Hukuku**, Cilt: 1, Baha Matbaası, İstanbul, 1957, s. 91.

[144] **Kalem**, Sayı: 15, 10 Aralık 1908, Ek: 15.

[145] Davulcu, s. 186.

[146] **Kalem**, Sayı: 16, 17 Aralık 1908, Ek: 18.

113. Madde ile ilgili çizilen bir diğer karikatürde ise madde ortadan kaldırıldıktan sonra etrafında coşkulu bir şekilde eğlenileceği aktarılmaya çalışılmıştır[147]. Karikatürün merkezinde yanmakta olan 113. madde yer almaktadır. Etrafında ise başta fesli Osmanlı tebaası olmak üzere farklı giysilere sahip milletler dans etmektedir. Karikatürün altında hem Osmanlıca hem Fransızca açıklamalar bulunmaktadır. Fransızca yazı "*Le jour où l'article 113 sera abrogé*" (113. maddenin kaldırıldığı gün) şeklindedir.

Kanun-ı Esasi'deki padişahın yürütme gücünü elinde tutan maddeler, II. Meşrutiyet'in devamı ile de bir süre daha varlığını devam ettirmiştir. Gerek basında gerekse de İttihat ve Terakki cemiyetinde bu durumun değişmesi gerektiğine dair çeşitli yazılar ve söylemler sonucunda da Kanun-ı Esasi'de 1909 değişiklikleri ile padişahın gücü sınırlandırılmıştır.

1909 düzenlemeleri ile padişahın, Bakanlar Kurulu ile Mebusan Meclisi arasındaki anlaşmazlık halinde meclisi feshetme yetkisi daha zor bir prosedüre bağlanmıştır. Bu yetkinin kullanılabilmesi için, önce ihtilaf içindeki hükümetin istifası, ardından göreve gelen kabinenin aynı tutumda ısrarı ve nihayet Ayan Meclisi'nden onay alınması gerekmektedir. Ayrıca, yeni seçimlerin yapılması için tanınan süre altı aydan üç aya düşürülmüştür[148].

---

[147] **Kalem**, Sayı: 17, 25 Aralık 1908, Ek: 16.

[148] Merve Ünal, "1876 Tarihli Kanun-i Esasi'de Yasama-Yürütme İlişkisi", **Yasama Dergisi**, Sayı: 43, 2021, ss. 78-79.

3.1.4. 31 Mart Vakası ve II. Abdülhamid

31 Mart Vakası, II. Meşrutiyet'in ilanından dokuz ay sonra İstanbul'da patlak veren ve ilk bakışta bir askeri-dini ayaklanma olarak görülen, gerçekte ise toplumsal huzursuzluk, siyasal rekabet ve ordu-siyaset ilişkilerinin kesiştiği karmaşık bir krizdir. Taşkışla'daki Avcı Taburları ile aydınlar ve medrese talebelerinin ortaklaşa başlattığı hareket, *"şeriat isteriz"* sloganıyla meşrutiyet kurumlarına meydan okumuş; ancak özünde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin artan nüfuzuna ve yapılan reformlara karşı örgütlenen farklı çıkar gruplarının tepkilerini bünyesinde toplamıştır. Sultan II. Abdülhamid'in pasif tutumu ve hükümetin yetersiz müdahalesi sonucu kısa sürede büyüyen olay, Selanik'ten gelen Hareket Ordusu'nun 24 Nisan'da İstanbul'a girerek düzeni yeniden tesis etmesiyle bastırılmış; böylece hem padişahın tahttan indirilmesine hem de meşrutiyet rejiminin kendisini güçlendirerek pekiştirmesine zemin hazırlayan kritik bir dönemeç oluşturmuştur.

Bakıldığında II. Meşrutiyet devrimi ve Kanun-ı Esasi'de gerçekleştirilen düzenlemeler, devlet yapısına daha demokratik bir düzen kazandırmayı ve parlamenter rejimi sağlam temellere oturtmayı hedeflemişti. Fakat devletin gerek iç politikasında gerekse de dış politikasındaki yaşanan gelişmeler, meşrutiyetin sağlam temellere dayandırılamadığını ortaya koymuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı devraldıktan sonra beklenen idari etkinliği gösterememiştir. Her ne kadar meşrutiyet ilan edilmiş olsa da cemiyet mensupları güven duymadıkları ve sempati beslemedikleri II. Abdülhamid'in tahtta kalmasını kabullenememiş; onu hem meşruti düzen hem de kendi konumları açısından potansiyel bir tehdit olarak değerlendirmişlerdir[149].

31 Mart'a giden süreçte İttihat ve Terakki'deki subaylar, II. Abdülhamid yönetiminden memnun değildi ve ordu içerisindeki iktidara yakın rütbeli subaylar ile sorun yaşamaktaydı. Öyle ki ordudaki ayrışma temel olarak alaylı subaylar ile Harbiye kökenli mektepli subaylar arasında belirginleşmiş; yeni yönetimin alaylı kadroları tasfiye edeceği yolundaki söylentiler, orduda ciddi huzursuzluk doğurmuştur[150].

---

[149] Necmettin Alkan, **Selanik İstanbul' Karşı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004, s. 105.

[150] Sidar Ergül, "Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlıya Yönelik Bir Tasfiye Tertibi Olarak 31 Mart Darbesi (13 Nisan 1909)", **Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi**, İstanbul, 2019, s. 9.

Kukuruk mizah dergisinin 29 Ağustos 1908'de çıkardığı karikatür de ordudaki ayrışmayı net bir şekilde işlemektedir[151]. Karikatürün üst bölümünde sıraya dizilmiş askeri öğrencilerin önünde konuşma yapan Zeki Paşa bulunmaktadır. Zeki Paşa, öğrencilere dönük sert bir ifade ile: "*Efendiler! Sizden hürriyet, müsavat kelimelerini duyarsam emin olunuz, sizi mahvederim*." demektedir. Bu cümleler alaylı subayların yeni düzene uyum sağlamadıklarına dair bir eleştiridir. Karikatürün orta bölümünde Zeki Paşa'nın bu çıkışına "*Yuha*" diyerek sert tepki gösteren öğrenciler görülmektedir. Karikatürün alt bölümünde ise öğrencilerinin tepkileri sonucu Zeki Paşa'nın morali bozulmuş bir şekilde alandan uzaklaştığı görülmektedir.

Meşrutiyet'in ilanından sonra, alay kökenli ve usulsüz terfilerle rütbe almış bazı subaylar ya görevden uzaklaştırılmış ya da pasif görevlere çekilmiştir. Bu tasfiye sonrasında birliklerin komutası Harbiye mezunu mektepli subaylara devredilmiş; söz konusu subaylar, disiplin ve talim kurallarını titizlikle uygulayarak orduda yeni bir düzen kurma gayretine girişmişlerdir. Ancak genç mektepli subayların katı disiplin anlayışı er ve erbaşlar tarafından ağır bulunmuş, şikayetler artmıştır. Nitekim Taşkışla'da konuşlu birliklerden birinin Yemen'e sevkine karar verildiğinde askerler "gitmeyiz" diyerek itaatsizlik göstermiş; isyanı bastırmak için Avcı Taburları müdahaleye çağrılmıştır[152].

Askeri ayrışmaların dışında toplum içerisinde irtica faaliyetler de bulunmaktadır. 7 Ekim 1908'de Fatih Camii'nde Kör Ali ile İsmail Hakkı adlı iki hocanın kürsüye çıkarak "*Ey ümmet-i Muhammed, din elden gidiyor; sokaklarda açıkça oruç bozuluyor, kadınlar yüzleri açık dolaşıyor*" sözleriyle cemaati galeyana getirdikleri kayıtlara geçmiştir[153].

Kalem dergisi de yaşanan bu irticai faaliyetlerin karşısında ordunun her daim hürriyeti koruyacağına dair bir karikatür yayınlamıştır[154]. Karikatürde kuyruğu yılan başlı bir yaratık hürriyeti temsil eden küçük bir kız çocuğunu korkutmaktadır. Önceki bölümlerdeki karikatürlerde de incelediğimiz gibi basın, özgürlüğü veya meşrutiyeti genel olarak kadın olarak tasvir etmektedir. Burada da gördüğümüz bu betimleme de küçük bir kız çocuğu üzerinden verilmektedir. Korunmaya ihtiyaç duyan kız çocuğunu ise orduyu temsil eden bir subay kurtarmaktadır. Karikatürün altındaki yazı şu şekildedir: "*Ordu: (Hürriyet) Korkma yavrum. Ben yanındayım. Kılıcım keskindir.*"

---

[151] **Kukuruk**, Sayı: 1, 29 Ağustos 1908, Ek: 34.
[152] İsmail Hami Danişmend, **31 Mart Vak'ası**, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 24.
[153] Akşin, ss. 153-154.
[154] **Kalem**, Sayı: 11, 12 Kasım 1908, Ek: 35.

Hokkabaz dergisinin Ekim 1908 tarihli karikatüründe, kamburlaşmış bir şekilde sırtında iki bavul ve kollarında çantalar taşırken resmedilen II. Abdülhamid'in arka planda yol kenarında durup sohbet eden iki erkeğin bakışları önünde olduğu görülmektedir[155]. Padişah, meşrutiyetin ilanın sonrasında Meclis-i Mebusan'da görüşülmesi planlanan dosyalarla yüklenmiştir; bavullardan birinin üzerine "*Meclis-i Mebusan*" ibaresi işlenmiştir. Bu durumu fark eden kişilerden biri "*Bu ağır yükü nereye götürüyor?*" diye sorarken, diğeri "*yakında açılacak Meclis-i Mebusan'a*" diyerek meclisin çözüm bekleyen çok sayıda mesele ile ilgileneceğini vurgulamaktadır[156].

Davul dergisinin 17 Aralık'taki karikatürü ise II. Abdülhamid'i tüyleri yolunmuş bir hindiye benzetmektedir. Eski gücünden yoksun gözüken Sultan, meşrutiyetin ilanı ile otoritesi zayıflamış durumdadır. Siyasetteki bu boşluğu henüz tam anlamıyla iktidarı yönetemese de İttihat ve Terakki kadroları doldurmaya başlamıştır.

31 Mart Vakası'nı hazırlayan unsurlardan bir diğeri de o güne dek askerlikten muaf tutulan "Talebe-i Ulûm" statüsündeki medrese öğrencilerinin silah altına alınması girişimiydi. Bu uygulamaya karşı çıkan medrese talebeleri ile bazı din adamları, "din elden gidiyor" söylemi etrafında kamuoyunu kışkırtıcı eylemler gerçekleştirmişlerdir[157]. Bu olayları takip eden ve 31 Mart'ın tetikleyici olan gelişme ise Hasan Fehmi'nin öldürülmesi olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif başlıca yayın organlarından Serbesti gazetesinin başyazarı olan Hasan Fehmi Bey'in Galata Köprüsü'nde uğradığı suikast sonucu öldürülmesi, dönemin zaten olan siyasal gerilimini belirgin biçimde tırmandırmıştır.

Olayların tetikleyici figürlerinden biri de Derviş Vahdeti'dir. İlk aşamada kaleme aldığı yazılarda hem padişahı hem de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni zaman zaman destekleyerek ikili bir siyasi tutum sergilemiştir. Ancak Hasan Fehmi'nin

---

[155] **Hokkabaz**, Sayı: 2, 10 Ekim 1908, Ek: 68.

[156] Esra Oğuzhan, "II. Meşrutiyet Mizah Basınında II. Abdülhamid İmajı", **Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:11, 2014, s. 18. a

[157] Necdet Aysal, "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:37, 2006, s. 23.

Galata Köprüsü'nde öldürülmesinin ardından Vahdeti, yazılarında II. Abdülhamid'e karşı açıkça eleştirel bir dil kullanmaya başlamıştır[158]. Yaşanan siyasi çıkmaz, Selanik'ten gelen tepkilerle daha da belirginleşmiş; İstanbul'da bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti önde gelenlerinden İsmail Canbulat, Selanik'e gönderdiği telgrafta "*Meşrutiyet mahvolmuş*" değerlendirmesinde bulunmuştur[159].

Rumi takvimine göre 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) günü, 4. Avcı Taburu'na bağlı askerler, kışladaki komutanlarını etkisiz hale getirip silahlarıyla tamamıyla ayrılmış ve Ayasofya yanındaki Meclis-i Mebusan binasını çevrelemesiyle olaylar başlamıştır. Din adamları ve öğrencilerin de kışkırtması ile büyüyen olaylar sonrasında Meşrutiyeti savunmak üzere, başında III. Kolordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa'nın Hareket Ordusu, Selanik'ten İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. II. Abdülhamid, Rumeli'den sevk edilen Hareket Ordusu'na karşı hiçbir direniş göstermemiş ve bu yöndeki talepleri kesin bir dille geri çevirmiştir. İstanbul'da olduğu kadar Balkanlar'da da yaygın kargaşaya yol açan 31 Mart Vakası, yaklaşık on bir gün sürmüştür[160].

Bastırılan isyan sonrasında hedef tahtasına bu kez II. Abdülhamid oturtulmuştur. 27 Nisan 1909 tarihinde Yeşilköy'de gerçekleştirilen meclis oturumunda, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine ilişkin görüşmeler gündeme gelmiştir. Sürecin ilerleyen aşamalarında padişahın tahttan indirilmesi için dini bir fetvaya ihtiyaç duyulduğu sonucuna varılmış; bu çerçevede Şeyhülislam Mehmet Ziyaeddin Efendi, Meclis-i Ayan'a katılarak ilgili fetvayı sunmuştur[161]. Sonucunda da Sultan II. Abdülhamid, kendisine refakat eden 38 kişi ile Selanik'e sevk edilmiştir. Tahttan indirilmesinin hemen akabinde yerine V. Mehmed Reşad geçirilmiştir[162].

Mizah dergileri de bu süreci dergilerinin sütunlarında çokça yer vermiştir. İsyanın çıktığı ilk günlerde kimi dergiler kısa süreliğine yayınına ara verse de[163] birçoğu yaşananlar ile ilgili çeşitli çizimler yayınlamıştır. Konuyla ilgili olarak ilk karikatürlerden biri olan henüz tahtından hal edilmemiş olan II. Abdülhamid hakkındadır. 31 Mart Vakası'nın ardından yayımlanmaya başlayan Neşter dergisinde çıkan karikatürde başı II. Abdülhamid'i temsil eden vücudunun geri kalanı ise grotesk bir yapıya sahip bir yaratık çizilmiştir[164]. Karikatürün üst başlığında "*Hareket-i İrticaiyye*" yazılmıştır. II. Abdülhamid'in karşısında ona sarılan taraftarları bulunmaktadır. Yüzleri gülmekte olan kişilerin bazıları da II. Abdülhamid'in karşısında başlarını eğmiştir. Farklı giysiler içindeki kişiler, istibdadın geri gelmesini arzulayan muhafazakar, çıkarcı ya da eski düzen yanlısı grupları temsil etmektedir.

---

[158] Ergül, s. 11.

[159] Hasan Yaşaroğlu, "31 Mart Darbe-i Haile-i Osmaniyesi Yahut İstibdadın Sonu", **Turkish Studies**, Cilt:12, Sayı: 16, 2017, s. 453.

[160] Azmi Özcan, "Otuzbir Mart Vak'ası", **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/otuzbir-mart-vakasi , (Son Erişim Tarihi: 29.06.2025).

[161] Ergül, ss.21-22.

[162] Akşin, s. 215.

[163] Derginin 15 Nisan 1909'da çıkması gereken 33. sayısı çıkmamış ve dergi bir hafta sonrasında 22 Nisan 1909'da yayınlanabilmiştir.

Karikatürün altında Fransızca "*Efforts de ses partisans, pour raffermir le trône chancelant du Despotisme*." (Taraftarlarının, istibdadın sallanan tahtını sağlamlaştırmak için gösterdiği) yazmaktadır. Osmanlı Türkçesi ile de "*Tahtında müstetir hu!*" açıklaması yapılmıştır. Neşter dergisi bu karikatür ile isyanın asıl nedeni olarak II. Abdülhamid'i göstermektedir.

Aynı derginin bir diğer karikatüründe tahtta oturan II. Abdülhamid betimlenmiştir[165]. Padişahın her iki koluna sarmal biçimde yılanlar dolanmış olup, bu kollardan her ikisi de karşısında tasvir edilen kadın şeklinde sembolize edilmiş Meşrutiyet figürüne uzanmaktadır. Kollarını kullanarak kendini savunmaya çalışan Meşrutiyet'in hemen arkasında, giyimi ve kuşandığı kılıçla subay yer almaktadır. Subay indirdiği kılıç ile meşrutiyete uzanan yılanın başını ve II. Abdülhamid'i sembolize betimleyen kişinin elini de kesmiştir. Karikatürün altında yazan "*Hırsızlara şer'an kat'i yed lazım gelir.*" Cümlesi ile belki de meşrutiyeti çalmayı düşünen sultana şer'i hüküm gereği verilen cezanın gerekliliği anlatılmaktadır.

Kalem dergisinde yayımlanan karikatürler arasında da II. Abdülhamid tasvirleri öne çıkar. Bu figür, bir yandan kanlı bir zalim ve imparatorluğun çöküşünü sembolize eden bir karakter olarak betimlenirken, diğer yandan geleneksel düzenin zafer ve refahının simgesi olarak sunulmaktadır. II. Abdülhamid'in bu ikili kimliği karikatürlerde sıkça işlendiği gibi, kimi eserlerde imparatorluğun kaynaklarını yabancılara peşkeş çeken bir işbirlikçi, kimi zaman ise özgürlüğe duyulan özlemi temsil eden bir karga formunda resmedilmiştir[166].

---

[164] **Neşter**, Sayı: 1, 23 Nisan 1909, Ek: 36.

[165] **Neşter**, Sayı: 1, 23 Nisan 1909, Ek: 37.

[166] Serrican, s. 69.

Derginin 29 Nisan 1909 tarihli karikatüründe II. Abdülhamid sandalyede oturmuş düşünceli bir şekilde elini başına koymuştur[167]. Karikatürün altındaki lejantta şu yazmaktadır: "*Ah Ebulhüda neredesin? Eğer sen olsaydın bunlar başıma gelmezdi…*" İncelendiğinde sultanın, Ebulhüda adlı bir Rifai şeyhinin özlemini duyduğu görülmektedir.

Ebulhüda Sayyadi, 1878'den itibaren II. Abdülhamid döneminin sonuna dek İstanbul'da ikamet etmesi, dergahının saraya yakın konumu ve padişahtan sürekli iltifat görmesi onu diğer dini figürlerden ayırmaktadır. Gerçekte devlet idaresi ve politika oluşturma süreçlerine ne ölçüde müdahil olduğu net değildir. Bununla birlikte, Arap topraklarından gelen bazı konukların ağırlanma işinin zaman zaman kendisine tevdi edildiği; ayrıca hilafet politikasında ve bazı Arap vilayetlerinde Osmanlı Devleti'nin nüfuzunun artırılmasına yönelik faaliyetlerde, bölgede yaygın Rifai tarikatı şeyhi olarak sahip olduğu nüfuzdan yararlanılmaya çalışıldığı kaydedilmektedir.

II. Meşrutiyet'in ilanından önce Büyükada'ya nakledilen Sayyadi, II. Abdülhamid'e olan yakınlığı nedeniyle yoğun eleştirilere maruz kalmış; tarikat şeyhliğinin ötesinde büyü, falcılık ve yalan söylemekle suçlanmış, hakkında zındıklık iddiasını içeren bir risale kaleme alınmıştır. Meşrutiyet'in ilanını takiben kısa süreli olarak Bekir Ağa Bölüğü'ne getirilerek sorgulanmış ve Anadolu veya Rumeli'ye sürgün edilmesi gündeme gelmiştir. Nihayet, 28 Mart 1909'da Büyükada'da gözetim altında bulunurken vefat etmiştir[168]. 31 Mart Vakası'ndan sonra giderek yalnızlaşan Sultan, Sayyadi'nin özlemini de duymaktadır.

Davul dergisinin 28 Nisan'daki karikatüründe ise İrah Şahı ile Sultan'ın diyaloğu çizilmiştir[169]. İran Şahı, II. Abdülhamid'e 31 Mart Vakası sonrası yaşananları kastederek "*Yahu bu ne hal*" diye durumunu sormaktadır. II. Abdülhamid ise net bir ifadeyle gelecekte aynı sonun kendisine de gelebileceğini kastederek şu şekilde cevap vermiştir: "*Gülme komşuna gelir başına.*"

---

[167] **Kalem**, Sayı: 34, 29 Nisan 1909, Ek: 38.

[168] Ş. Tufan Buzpınar, "SAYYADÎ", **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/sayyadi , (Son Erişim Tarihi: 29.06.2025).

[169] **Davul**, Sayı: 21, 28 Nisan 1909, Ek: 62.

Davul'un aynı sayısındaki bir diğer karikatürde ise[170] II. Abdülhamid'in arkasındaki kırmızı fonda, roman sayfalarındaki cinayet sahnelerini andıran lekeler, üzerine kan damlamış gibi konumlandırılmış; böylece saltanatının geride bıraktığı "kan lekesi" iması güçlendirilmiştir. Karikatürün sağ üstünde "*Sabık hünkar*", altında ise "*Kırmızı Değirmen Cinayetleri romanı kar'i veya kahramanlarından*" yazmaktadır.

Kalem dergisinin 29 Nisan tarihli bir diğer karikatüründe II. Abdülhamid ile İttihat ve Terakki arasındaki güç dinamiklerini ironik bir sahnede yansıtmaktadır[171]. Solda pencereden 31 Mart Ayaklanması'nın bastırılışını izleyen biri, sağda ise koltuğuna oturmuş öfkeli bir yüz ifadesi ile II. Abdülhamid bulunmaktadır. Sultan dışarıdaki kişilerin ne istediğini yanındaki sormaktadır: "*Bak, ne istiyorlarsa verelim! Aff-ı umumi mi, bir iki sadrazam başı mı, senin başını mı?*" Odadaki diğer kişiden ses gelmeyince Sultan sorusuna cevap arar bir nitelikte: *"Söylesene dilin mi tutuldu? Yoksa benim…"* diyerek dışarıdaki kalabalığın asıl hedefindeki kişinin kendisi olduğunu fark eder. Karikatürdeki önemli detaylardan birisi de karikatürün sağ üst köşesinde bulunan tablodur. Mithat Paşa olduğu düşünülen kişi tabloda boğulmuş bir şekilde çizilmiştir. Karikatüre göre belki de şimdi aynı son sultanı da bulacaktır[172].

Kalem dergisinin 6 Mayıs tarihli karikatürlerinde ise 31 Mart Vakası ile ilgili mektepli-alaylı çatışmasına değinilmiştir. İlk karikatürde[173] bir asker, silahını karşısındaki şişman ve yaşlı bir adama doğrultmuştur. Asker karşısındaki kişiye sert bir üslupla; "*Bana bak mektepli misin, alaylı mı?*" diye sormaktadır. Karşısındaki adam ise kendisinin doktor olduğunu vurgulayarak "*Arslanım yiğidim ben sizin hekiminiz değil miyim?*" diye cevap vermekte, asker ise bu cevabı umursamayıp sadece "*Alaylı mısın?*" diye baskıyla sorusunu tekrarlamaktadır. Adam da: "*Alaylıyım yavrum alaylı. Hiç mektepli doktor olur mu?*" diyerek ironik bir şekilde durumu kabul eder görünmektedir.

İkinci karikatürde ise sarhoş bir asker, dağınık vaziyette masaya oturmuş durumdadır[174]. Sağ elinde tüfek tutarken sol eliyle masaya vurmakta ve bağırmaktadır.

---

[170] **Davul**, Sayı: 21, 28 Nisan 1909, Ek: 64.
[171] **Kalem**, Sayı: 34, 29 Nisan 1909, Ek: 58.
[172] Davulcu, s. 191.
[173] **Kalem**, Sayı: 35, 6 Mayıs 1909, Ek: 39.
[174] **Kalem**, Sayı: 35, 6 Mayıs 1909, Ek: 40.

Karikatürün altında şu ifade bulunmaktadır: *"Aaayt anam babam… Biz başka bir şey bilmezik şeriat isterik…"* Askerin masasında devrilmiş bir içki şişesi ve kırılmış bir bardak vardır. Bu sahne, askerin alkol tükettiği ve şeriat talebinin samimiyetten uzak, ironik ve bilinçsiz bir şekilde yapıldığı izlenimini uyandırmaktadır.

Karikatür dergisi de yaşanan gelişmeleri sütunlarında işlemiştir. 3 Mayıs tarihli[175] Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini takiben yayımlanan ilk karikatürde, padişahın portresiyle birlikte, hemen arkasında ceketi omzunda hazır bekleyen Karagöz karakteri de betimlenmiştir. Sultan'ın önünde ise bavulu hazır edilmiş, adeta gidişi kaçınılmaz bir hal almıştır. Arka planda, raylar üzerinde ilerleyen bir tren yer alır ki bu, Abdülhamid'in İstanbul'dan ayrılışına simgesel bir gönderme yapmaktadır.

Karikatürün altında Osmanlı Türkçesi ile yer alan ifade şöyledir: "*Ne yapalım kader böyleymiş!..*" Bu ifade, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini, "kader" kavramıyla ilişkilendirerek, padişahın çaresizliğini ve durumu kabullenmek zorunda kalışını ironik biçimde dile getirmektedir.

Karagöz'ün aynı gün ikinci karikatürü ise[176] Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişini anlatmaktadır. Karikatürde, bir sandal üzerinde bulunan Karagöz ve Hacivat görülmektedir. Karagöz, ellerini göğe kaldırmış vaziyette, ufukta yükselen güneşe doğru sevinçle bakmaktadır. Ufuktan doğan güneşin içinde ise Osmanlı Türkçesi ile şu ifadeler yer almaktadır: "*Hareket Ordusu*" ve "*Hürriyet*". Karikatürün altındaki lejant ise şu şekildedir: "*Oh... İşte asıl gün şimdi doğdu birader... Yetiştirene bin şükür..*". Karikatürün bağlamını oluşturan temel olay, 31 Mart Vakası'nın yaşanması ve ardından Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmesidir. Hareket Ordusu, Rumeli'den gelerek İstanbul'da ayaklanmayı bastırmış ve II. Abdülhamid'i tahttan indirerek yerine Sultan V. Mehmed Reşad'ı geçirmiştir. Bu süreç, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi tarihinde derin etkiler bırakmıştır. 31 Mart Vakası'nın bastırılmasıyla, II. Meşrutiyet rejimi yeniden güçlendirilmiş, ülkede meşruti idarenin ve hürriyetlerin önündeki en büyük engel olarak görülen istibdat rejimi tamamen kaldırılmıştır.

Derviş Vahdeti de dönemin karikatürlerinde kendisine yer bulmuştur. Neşter dergisinde çıkan 14 Mayıs 1909 tarihli karikatürde iki figür yan yana durmaktadır[177].

---

[175] **Karagöz**, Sayı: 80, 3 Mayıs 1909, Ek: 41.
[176] **Karagöz**, Sayı: 80, 3 Mayıs 1909, Ek: 42.
[177] **Neşter**, Sayı: 3, 14 Mayıs 1909, Ek: 43.

Sağda, Derviş Vahdeti başında sarık benzeri bir başlık ve kendine has kıyafetiyle resmedilmiştir. Solunda ise modern üniforma giymiş bir asker almaktadır; elinde bir kamçı tutmaktadır. İki figür arasındaki zincir veya ip ilişkisi, aralarındaki bağı ve hiyerarşik güç dengesini anlatmaktadır. Karikatürün altında Osmanlı Türkçesi ile şu yazılmaktadır: "*La'in pelid! Çabuk söyle hürriyet alınır mı verilir mi?*" Dervişe "hürriyet alınır mı, verilir mi?" sorusu, hürriyetin sultan lütfu mu olduğunu, yoksa halkın veya meclisin hakkı olarak mı işlediğini sorgulamaktadır. Fransızca metin ise daha doğrudan "*Dis donc Vahéeti, la liberté est-ce le Sultan qui la donne?*" çevirisi ise "*Vahdeti, hürriyet sultan mı verir?*" sorusuyla bu tartışmayı özetler. Özetle, subay burada hürriyeti II. Abdülhamid'ten bekleyen Vahdeti'yi eleştirmektedir.

Neşter'in aynı gün yayınlanan ikinci karikatüründe üç panelli bir anlatım görmekteyiz[178]. II. Abdülhamid ile aslanın diyalog akışı yer alan karikatürün ilk panelinde Aslan, II. Abdülhamid'e "*Nereye gidiyorsun haşmetpenah?*" demektedir. Sultan ise bu soruya "*İstibdada doğru*" diye cevap vermektedir. Ters yöne gittiğini söyleyene Aslan'a II. Abdülhamid şu şekilde cevap verir: "*Hürriyete götürmek istiyorlar. Ben de o tarafa gitmemek için ters bindim.*" Karikatürün devamı olan ikinci panelde II. Abdülhamid, Aslan'ın kendisinin istediği yöne gitmemesini eleştirir. Üçüncü panelde ise Aslan, II. Abdülhamid'i sırtından atmıştır ve yere düşmüş Sultana yüzünü dönerek şöyle demektedir: "*Gözler aydın! Hasretinize kavuştunuz.*" Düşen sultanın yanında ise "*Selanik*" yazmaktadır.

Kalem dergisinde çıkan iki panelli karikatürde ise II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonraki dönemde Padişah'ın "halkın ne kadar yakınında" olduğunu hicvederek hem saltanatın dünyadan kopukluğunu hem de Meşrutiyet'le birlikte halkın siyasal hayata dahil olmasını metaforla anlatmaktadır[179]. Üst panelde II. Abdülhamid dürbünüyle sarayının balkonundan etrafı gözlemlemektedir ve halkı çok uzakta silüet halinde görmektedir. Alt panelde ise Sultan, dürbünü yanlış tuttuğunu fark ederek bir anda çok uzakta gördüğü halkın yanı başında olduğunu görür. Karikatürün altında şu yazmaktadır: "*Ah yanlış bakıyormuşum! 14 Nisan 1325*"

Karagöz dergisinde yayınlanan bir karikatürde Karagöz ve II. Abdülhamid'e yer verilmiştir. Görselde II. Abdülhamid'in elinde geleneksel tahta oymacılık takımı gözükmektedir. Karşısındaki Karagöz'e bakarak: *"Bu sanatı pek severim… Bir türlü vazgeçemiyorum.. Bilsen Karagöz ağa otuz senedir neler oydum."* Demektedir. Buna karşılık olarak da Karagöz, II. Abdülhamid'e karşı: *"O… söylemesen de biliyorum… Hep merakın ile değil mi ki cümlemizi bıçkı talaşına benzettin…"* diye çıkışmaktadır. Karikatür, otuz sene vurgusu ile 1876'da Meşrutiyet'i ilan eden Mithat Paşa'nın sürgününden 31 Mart Vakası'na kadar geçen sürecin, halkın sivil özgürlüklerine darbe vurulmuş bir döneme işaret ettiğini hatırlatmaktadır.

---

[178] **Neşter**, Sayı: 3, 14 Mayıs 1909, Ek: 44.

[179] **Kalem**, Sayı: 37, 26 Mayıs 1909, Ek: 46.

Sürgünde olan II. Abdülhamid'in durumu da Kalem dergisinde işlenmiştir[180]. Balkonundan etrafı gözlemleyen Sultan, havada gördüğü balona bakarak şöyle demektedir: "*Ah senin kadrini, kıymetini bilemedim. Meğerki sen bin istimbota milyonlarca ata bedel imişsin!*"

Kalem'in 10 Haziran'daki karikatüründe ise eski döneme bir atıf yapılmıştır[181]. Bir istibdat dershanesinde öğretmen kürsüsünde gösterilen II. Abdülhamid karşısındakilere ders vermektedir. Figürler ise diğer devletlere ait liderlere benzetilmiştir. Antik dönemden günümüze kadar gelen tiranlara, despotlara bile ders verebilen bir konumda çizilen II. Abdülhamid bu yönüyle derginin bakış açısına göre benzersizdir.

II. Meşrutiyet dönemi birçok alanda yeni uygulamaların denendiği bir süreçtir. Klasik dönem uygulamalarının yanı sıra reform odaklı düşünceler ve programlar da ön planda tutulmuştur. Bu reformlardan birisi de ekonomi alanında yapılmıştır. Dönemin ekonomi alanında önde gelen ismi de Cavit Bey'dir. 25 Haziran 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa'nın kurduğu kabinede Maliye Nazırlığına getirilen Cavit Bey'in politikaları ile ön planda olmuştur. Ekonomi politikalarındaki siyasi dengeler mizah dergilerine de yansımıştır. Karagöz dergisinde çıkan karikatürde II. Abdülhamid: *"İnan olsun, başka param yok, bu da bana lazım, rica ederim, bırak!"* demektedir. Karikatürdeki diğer figür ise V. Mehmet Reşat'tır. Selefine verdiği cevap ise şaşırtıcıdır: "*Hiç sende bırakılır mı? Elimden gelse aylığını bile keserim.*" Karikatür, devlet ekonomisinde daha sıkı tedbirlerin alındığı uygulamaları II. Abdülhamid üzerinden okuyucusuna anlatmaktadır.

---

[180] **Kalem**, Sayı: 38, 3 Haziran 1909, Ek: 47.

[181] **Kalem**, Sayı: 39, 10 Haziran 1909, Ek: 48.

Karagöz'ün 29 Haziran tarihli çıkan karikatüründe ise bir kayıkta oltasını sallayan Sultan II. Abdülhamid ve karşısında Karagöz görülmektedir[182]. Büyük bir balık yakaladığı görülen II. Abdülhamid şaşırmış bir şekilde: "*Tuhaf şey.. Ben otuz üç senede insanları kastım kavurdum, memleketi küçülttüm belki de külünü havaya savurdum.. Bu balık nasıl olmuşta büyümüş..*" diye söylenmektedir. Karşısındaki kayıkta bulunan Karagöz ise bu şaşkınlığa karşın şu şekilde cevap vermektedir: "*Kanlı devrinden gıda almış. Marmara'da et lokması bulmuş da ondan büyümüştür..*" Karagöz, II. Abdülhamid'in meşrutiyeti boyunca özellikle Balkanlardaki toprak kayıplarına ve bu süreçteki dökülen kanlardan dolayı balığın bu kadar kilolu olduğuna dem vurmaktadır.

Kalem dergisinin bir diğer karikatüründe II. Abdülhamid bir ağacın dalına oturmuş şekilde tasvir edilmiştir. Elindeki testere ile bindiği dalı kesmeye çalışan II. Abdülhamid sonunda dalı keser ve kendini yerde bulur[183]. Karikatürün lejantında ise: "*Yaramazdır yaramaz, kendi düşen ağlamaz*" yazmaktadır. 31 Mart Vakası'ndaki pasifliği ve yaşanan ayaklanma sonucunda tahtını güçlendireceğini düşünen Kalem dergisi, bu karikatür ile durumu hicvetmektedir.

II. Abdülhamid ve mal varlığı hakkındaki karikatürler Karagöz dergisinde de çıkmıştır. Karikatürlerden ilkinde, Hacivat ve Karagöz sarayın gizli zenginliklerini mecazi bir röntgen cihazıyla ifşa etme fikrini hicvediyor[184]. Karikatürde, Karagöz'ün tuttuğu röntgen lambasından Sultan II. Abdülhamid'in gövdesine doğru yayılan ışınlar görülmektedir. Bu ışınlar, sultanın içini görür gibi onun elbiselerinin altındaki hazineleri, mücevherleri, silahları, değerli eşyaları adeta bir röntgen paneli önünde saydamlaştırıp ortaya dökmektedir. Röntgen sonrası görülenler hakkında Hacivat, Karagöz'e şaşkınlıkla: "*Aman Karagöz.. O ne kadar mücevher, o ne kadar kıymettar eşya…* " demektedir. Karagöz de bu tepkiye karşılık olarak "*Gördün mü röntgenin faydasını.. Tevekkeli vaktiyle İstanbul'a sokturmuyordu.. Ah bir kere dimağına tatbik edip de ne var ne yok onları da bir öğrensem.*" diyerek cevap vermektedir. Son olarak Hacivat ise "*Hacet yok.. Besbelli..*" diyerek durumun netliğini ortaya koymaktadır.

II. Abdülhamid, Selanik'e sürgüne gönderildikten sonra mal varlığının tespiti konusu gündeme gelmiştir. Kısa bir süre sonra da Yıldız Sarayı'ndaki tüm eşya ve belgelerin tespiti, tasnifi ve sayımı için Şehremini Hazım Bey başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur. Yıldız Sarayı'nda, komisyon tarafından kapsamlı incelemeler yürütülmüştür. Bu çalışmada sıkı güvenlik önlemleri uygulanmış ve sonuçlar dönemin basınında ayrıntılı şekilde yer bulmuştur. Basın kayıtlarına göre, sarayda tespite tabi tutulan ve güvenlik altına alınan para ve değerli eşyaya ilişkin bazı bilgiler aşağıda sunulmuştur[185]:

---

[182] **Karagöz**, Sayı: 97, 29 Haziran 1909.

[183] **Kalem**, Sayı: 43, 8 Temmuz 1909, Ek: 59.

[184] **Karagöz**, Sayı: 100, 12 Temmuz 1909, Ek: 50.

- *"450.000 lira.*
- *Gayet kıymettar büyük incilerden müteşekkil yetmiş dört bin lira kıymetinde bir tespih.*
- *Yekûnu henüz malum olmayan 90.000 kadar banknot*
- *İki kasa içerisinde tespit edilen ve henüz sayılmayan, büyük bir yekûn teşkil edeceği belirtilen liralar*
- *Her gözü müteaddit gözlere taksim edilen beş gözlü küçük bir çekmece içerisinde zuhur eden elmas, yakut, zeberced vesaire.*
- *Gayet kıymetdar ve murassa' bir baston ile pırlantalı, yakutlu ağızlıklar*
- *On iki çanta içerisinde tahminî 120.000 lira, bunlardan başka binek ve araba atı olarak iki yüz elli at ve Abdülhamid'in üç muhtelif vaziyette imal edilmiş heykelleri ve henüz açılmamış kasa ve sandıkları vardı*r."

Dönemin basınında özellikle Tanin, Sabah, Musavver Muhit ve Servet-i Fünun'da farklı sayılar olsa da ortak düşünce II. Abdülhamid'in mal varlığının eleştiri derecesinde fazla olmasıdır. Davul dergisi de Yıldız Sarayı'nda yapılan incelemeler sürecinde II. Abdülhamid'i sütunlarına taşımıştır. Karikatürde ağlayarak ellerini birleştirmiş ve karşısındakine yalvarır bir durumda olan II. Abdülhamid, elinde kalan son mallarını kastederek: "*Bari bunları bana bırakınız*" demektedir[186].

II. Abdülhamid'in sürgündeki durumu ile ilgili çıkan bir diğer karikatürde bir odaya çekilmiş halde oturan eski padişah, sağ elinde nargile tutmaktadır[187]. Sultanın yanındaki yaverine şunları söylemektedir: *"Beni irtica ile itham ediyorlar. Halbuki ben ihtilali, tesis-i cumhuriyet maksadıyla hazırlamıştım".* Sürgündeki II. Abdülhamid mizah dergilerinde sıkça yer almış ve zaman zaman eski rejimin bir figürü olarak değerlendirilmiştir.

Sabık sultan Selanik sürgününde Alatini Köşkü'nde kalmıştır. Selanik'te bulunan Alatini Köşkü, başlangıçta varlıklı bir İtalyan buğday tüccarı Alatini ailesine ait iken, Sultan II. Abdülhamid'in ikameti amacıyla satın alınmış ve Ordu Köşkü adıyla yeniden adlandırılmıştır[188]. Karagöz'ün Ekim 1909 tarihli karikatüründe II. Abdülhamid yorgancı kıyafetleri ile köşkten kaçmaya çalışırken çizilmiştir. Karşısına çıkan ve kaçışı engelleyen Karagöz şunları söylemektedir: *"Nafile.. Nafile.. Yorgancı kıyafetine değil yorganın içine girsen yine seni burnundan yakalarım.."* Burun üzerinden yapılan bu tehdit Osmanlı mizah basını tarafından sıkça kullanılmaktadır. Çizimler, II. Abdülhamid'i belirginleştirmek için sıkça uzun burunlu tasvir edilmektedir.

---

[185] Hasan Ali Polat ve Osman Akandere, "Yıldız Sarayı'nın Yağmalandığı İddiası, Mütareke Dönemindeki Yağma Davası ve Neticesi", **Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 1, 2020, s. 344.

[186] **Davul**, Sayı: 22, 12 Mayıs 1909, Ek: 292.

[187] **Kalem**, Sayı: 49, 19 Ağustos 1909, Ek: 53.

Sürgündeki II. Abdülhamid hakkında Davul'da çıkan karikatürde ise II. Abdülhamid koltuğunda oturmaktadır[189]. Kucağında bir kedi odasında da bir kuş bulunmaktadır. Kediyi severken çizilen II. Abdülhamid bir yandan da kediye birtakım sorular sormaktadır: "*İstanbul'dan ne haber?.. Bana ne zaman hürriyet verecekler?*" Kedinin cevabı ise sabık hükümdarın tahtta kaldığı süre ile paraleldir: "*Daha otuz üç sene beklemeniz icap ediyor."* Aldığı bu cevap karşısında çaresiz bir şekilde kediden bir canını isteyen II. Abdülhamid şunları söylemektedir: "*Aman ne söylüyorsunuz... Ben o zamana kadar nasıl beklerim? Nasıl yaşarım…? Ah ne olurdu (kediye hitaben) sen dokuz canından sekizini bana versen; sende bir asırlık ömüründen bir kısmını bağışlasan!".*

Kalem dergisinin bir diğer karikatüründe, II. Abdülhamid'in hem siyaseten hem de toplumsal hafızada ne denli "silinmek istenen" bir figür haline geldiğini sade bir biçimde ortaya koymaktadır[190]. Karikatürde, sol ayakta saygın bir eğilme pozisyonunda duran genç bir memur adayı sağ tarafta masada oturarak aday memurun belgelerini kontrol eden iş veren bulunmaktadır. İş veren, aday memura: *"İsminiz?"* diye sormaktadır. Memur adayı "*Hamid*" diye cevap verir. İş verenin bu cevaba karşılık olarak ise tavrı nettir: "*Başka yerde memuriyet ara*". Burada aday memurun adı doğrudan eski padişahı, II. Abdülhamid'i çağrıştırmaktadır. II. Meşrutiyet'le iktidara gelen yeni yönetim, eski rejimin her tür iz ve sembolünü silme çabası içindedir ve bu karikatürde de, "*Hamite yer yok!*" diyerek hem fiili olarak hem de mecazi olarak "onun ismini dahi unutturma" politikası anlatılmaktadır.

---

[188] Celalettin Yavuz, "Abdülhamid'in Selanik'ten İstanbul'a Alman Gemisi ile Nakli: Alman Belgelerine Göre", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 31, 2000, s. 168.

[189] **Davul**, Sayı: 23, 20 Mayıs 1909, Ek: 65.

[190] **Kalem**, Sayı: 67, 23 Aralık 1909, Ek: 57.

13 Nisan 1910 tarihli Karagöz karikatüründe ise II. Abdülhamid'in 31 Mart Vakası sonucundaki idamlara gönderme yapan, son derece çarpıcı bir hiciv örneğidir[191]. Yaklaşık iki yıl önce gerçeklemiş olan ayaklanma sonucunda Selanik'ten Mahmut Şevket Paşa öncülüğünde Hareket Ordusu ayaklanmayı bastırmış ve süreç sonucunda II. Abdülhamid tahttan indirilmiştir. Derviş Vahdeti ve ayaklanmada rolü olan birçok kişinin de idam edilmesi karikatürün ana temasını oluşturmaktadır. Hacivat, Karagözün ilgilendiği darağaçlarına bakarak: *"Oo.. Karagöz salıncakcılığa mı başladın. Bu sanat da mı var?"* diye soru sormaktadır. Karagöz de bu soruya cevaben: *"Ha! İstersen bak bin. Boyun ölçüsünü al. Buna 31 Mart salıncağı derler. Nasılsın?.."* şeklinde cevap vermektedir. 31 Mart ve darağaç temalı bir diğer karikatür de Davul dergisinde çizilmiştir[192]. "*İstibdat Fedaileri*" lejantıyla çıkan karikatürde ayaklanma sürecinde idam edilenler betimlenmiştir.

Mizahın önem verdiği bir diğer konu Osmanlı Devleti'nde Harbiye Nazırı ve Sadrazam unvanlarıyla görev yapmış olan Mahmut Şevket Paşa olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yakın ilişkisi ve sonrasında bu örgütle yaşadığı ayrılık, siyaset tarihindeki değerlendirmelerin odağı olsa da dönemin karizmatik liderlerinden birisidir ve mizah dergilerinde kendine yer bulmuştur. Kalem dergisinde de yer alan çizimde "*Hürriyet Ordusu Kumandan-ı Muhteremi*" olarak tanımlanmıştır[193].

3.1.5. Basın ve 1909 Matbuat Kanunu

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 23 Temmuz 1908'de meşrutiyeti ilan ederek Osmanlı siyasi hayatında yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Cemiyet, meşrutiyet ve hürriyet ilkeleriyle özdeşleşmiş; kısa sürede devletin en etkin siyasal aktörü ve merkezi güç odağı haline gelmiştir. Tezin ikinci bölümünde de değinildiği gibi 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte basın hayatında canlılık başlamış; ertesi gün, 25 Temmuz 1908 sabahı, yıllardır ilk kez gazeteler sansür uygulanmaksızın yayımlanmıştır. Bu tarihin basın özgürlüğünün sembolik başlangıcı olarak kabul edilmesi nedeniyle 24 Temmuz, Basın Bayramı olarak anılmaktadır. Aynı dönemde, İstanbul'da yayımlanan İkdam, Sabah, Tercüman ve Saadet gibi gazetelerin tirajları 2 binden 50 bine kadar yükselirken, II. Meşrutiyet'in ilk üç buçuk yılı içerisinde 607 gazete ve dergi yayınlanmıştır[194].

---

[191] **Karagöz**, Sayı: 183, 13 Nisan 1910.

[192] **Davul**, Sayı: 23, 20 Mayıs 1909, Ek: 66.

[193] **Kalem**, Sayı: 37, 29 Mayıs 1909.

Boşboğaz ile Güllabi dergisinde yayımlanan karikatür, bu dönemde çıkan basın yoğunluğuna atıf yaparak her makalenin niteliğinin aynı olmadığına işaret etmektedir[195]. Karikatürde sandalyede oturan kişinin her yanı gazete sayfalarıyla doludur. Karikatürün altında yer alan lejantta: "*Hepsini mütalaa kabil değil…bazı makaleler var onları hazm hiç kabil değil!..*" yazmaktadır.

II. Meşrutiyet basınında karikatüristlerin eleştirdiği bir diğer nokta bazı basın mensuplarının yabancılardan maddi destek alması konusu olmuştur. Ahmet Emin Yalman bu konu hakkında şu yorumu yapmaktadır[196]:

> *"Bu elbette ki iddia edilemez. İttihad ve Terakki'nin Şura-yı Ümmet, Hakikat gibi adlar altında çıkardığı gazetelerin ecnebi parası aldıkları hatıra gelemez. Tanin için 'Ruslardan para alıyor, Rus baş tercümanı matbaadan çıkmıyor' tarzında söylenen sözleri ben bir iftira sayarım. Fakat her gün takım takım yazılarla ortalığı bulandıran ve normal ve meşru gelirlerle yaşamalarına ihtimal olmayan büyük bir kısım gazetelerin ecnebi parası aldıklarına şüphem yoktur."*

Bu doğrultuda Boşboğaz ile Güllabi'nin 12 Ekim tarihli sayısı Osmanlı basın dünyasında ortaya çıkan "*patronaja dayalı gazetecilik*" eğilimini hicvetmektedir[197]. Karikatürün lejantında yer alan: "*Gazeteciler şimdi teveccüh edecek kutb-ı mıknatısı buldular*" ifadesi yer almaktadır. Sağ taraftaki bir elin tuttuğu madeni paraya koşturan gazetecilerin durumu, içerik veya fikirden ziyade para veya mevki cazibesine mıknatıs gibi koşan yani maddi menfaat peşinde koşan bir tutunma halini vurgulamaktadır.

Oluşan basın çeşitliliği çeşitli kurumların da oluşmasını gerekli kılmıştır. Bu kurumlardan birisi de Osmanlı Matbuat Cemiyeti'dir. Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin kuruluşu, basının görece serbestçe işlediği, çok sayıda gazetenin peş peşe yayımlandığı ve henüz siyasi grupları destekleyen yayın organlarına bölünmediği II. Meşrutiyet'in ilk günlerine denk gelmektedir. Cemiyetin kuruluşu, tüzüğündeki amaç ve işlev özetleriyle birlikte dönemin önemli gazetelerinde coşkuyla ilan edilmiştir. 12 Eylül 1908 tarihli Tanin Gazetesi, Cemiyet İdare Meclisi'nin 11 Eylül 1908 tarihli toplantısında Abdullah Zühtü'nün başkanlığa seçildiğini duyurarak, Osmanlı basınını iyi tanıyan ve deneyimli bir kalem olarak tanımladığı Abdullah Zühtü'yü tebrik etmiştir. Mihran Efendi'nin veznedar, Şûra-yı Devlet'in eski üyelerinden Sufûti Ziya Bey'in ise katipliğe getirildikleri belirtilmiştir[198]. Cemiyetin kuruluş amacında ise; "*hükümet nezdinde resmen tanınmak, Osmanlı basınına fikir özgürlüğü sınırlarında zarar vermeksizin ulusal politikalara ve genel ahlaka uygun hareket etmek ile basının yurt içi ve yurt dışındaki itibar ve haysiyetini korumak*" yer almaktadır[199].

---

[194] Topuz, s. 83.

[195] **Boşboğaz ile Güllabi**, Sayı: 13, 21 Eylül 1908, Ek: 71.

[196] Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerin ve Geçirdiklerim (Cilt: 1)**, Pera Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 99.

[197] **Boşboğaz ile Güllabi**, Sayı:19, 12 Ekim 1908, Ek: 73.

Kalem dergisinin Osmanlı Matbuat Cemiyeti hakkında yayınladığı karikatür de bu bağlamda ilgi çekicidir. 1 Ekim 1908 tarihli karikatür hem II. Meşrutiyet'in hemen akabinde Osmanlı basınının kendini örgütleme çabasını, hem de eski rejimin "sansür ve casusluk" aygıtlarının hala nasıl iş başında olduğunu hicveder niteliktedir[200]. Lejantında "*Matbuatta Kundakçılar*" yazan karikatürde, Ahmet Cevdet, İsmail Hakkı, Hüseyin Cahit gibi dönemin önde gelen gazeteci ve yayınevi sahiplerinin "*Osmanlı Basını*" masasında Osmanlı Matbuat Cemiyeti hakkında çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Masanın altında ise üç adam çömelmiş, ikisi ellerinde "*fesad*" yazılı bombaları ateşlemeye çalışmaktadır. Bunlar gerçek patlayıcı değil; fikir ayrılıkları, rekabet, itibarsızlaştırma gibi metotlarla cemiyetin içini boşaltmaya çalışan II. Abdülhamid'in hafiyeleri olarak okunabilir. Masanın altındaki diğer kişi ise masanın ayaklarını testere ile kesmekle uğraşmaktadır. Bunlar gerçek patlayıcı değil; fikir ayrılıkları, rekabet, itibarsızlaştırma gibi metotlarla cemiyetin içini boşaltmaya çalışan sansürcüler, casus basın çalışanları veya eski padişah döneminden kalma "kötü niyetli" hizmetkarlar olarak okunabilir.

Kalem dergisinin bir diğer karikatüründe ise gazetecilerin haksız yere tutuklandığına dair eleştiri bulunmaktadır[201]. İki panelli anlatımda solda hırsız olarak çizilen kişi ellerinde çaldığı eşyalarla birlikte sokakta yürümektedir. Polis memuru veya kolluk kuvveti olarak resmedilen iki kişi ise hırsızı engellemek yerine hırsıza eşlik etmektedir. Sağdaki panelde ise gazeteci olduğu bilinen kişinin bir kolluk kuvveti tarafından boğazı sıkılmış diğeri tarafından da şiddete maruz bırakılmaktadır.

---

[198] Hakan Aydın, "Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye: Kuruluş ve Basında Tartışmalar", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:27, 2010, s. 559.

[199] Aydın, s. 560.

[200] **Kalem**, Sayı: 5, 1 Ekim 1908, Ek: 101.

[201] **Kalem**, Sayı: 8, 22 Ekim 1908, Ek: 74.

Karikatürün lejantında ise: *“Hırsızlar serbest.. Gazeteciler tevkif olunuyor.”* yazmaktadır.

24 Temmuz 1908 ile 13 Nisan 1909 arasındaki dokuz aylık dönem, basında “özgürlükler dönemi” olarak nitelenmiştir. Bu süreçte birçok siyasi dernek kurulmuş ve düşüncelerini yayımladıkları gazeteler aracılığıyla geniş kitlelere iletebilmişlerdir. Ancak zamanla siyasal gruplar arasındaki sert ayrışmalar basına da yansımış; hükümet, oluşan tartışma ikliminin sorumlusu olarak gazeteleri hedef göstermiştir. Aynı dönemde otorite üç odak, saltanat, İttihat ve Terakki ve basın arasında paylaşılmış görünse de İttihat ve Terakki Partisi henüz fiilen iktidarı tam anlamıyla ele geçirmemiş olsa dahi tüm siyasal girişimleri denetleme ve yönlendirme gücüne sahip bir “denetleme iktidarı” işlevi görmüştür[202].

Kalem dergisinin 29 Ekim tarihli karikatürü derginin imtiyaz sahibi olan Salah Cimcoz’un tutuklanması ile ilgilidir. Cimcoz, Kalem’in 7. Sayısında yer alan “*Haftalık Dedikodu*” yazısının altında Alman imparatorunu eleştirmiştir[203]. Bunun üzerine de tevkif edilir. Karikatürde Alman İmparatorluğu, Osmanlı basınını susturma veya yönlendirme gücüne sahip görünmektedir ve bu yabancı devlet müdahalesi hicvedilmektedir. Karikatürde Alman imparatoru II. Wilhelm, ortada Kamil Paşa ve bir rütbeli subay bulunmaktadır. Karikatürün lejantında ise şu yazmaktadır[204]:

> *“-Kalemi kim tevkif etti?*
> *-Ben elimi sürmedim. Zaten süremem*
> *-Ben tutmadım. Zaten dikenli bir şey tutamam.*
> *-Ben dokunmadım. Zaten gıcıklanırım.”*

II. Meşrutiyet’in ilk üç buçuk yılında 607 dergi ve gazete yayımlanmış olsa da bunların çoğu birkaç sayı veya iki, üç ay yayımlanabilmiştir. Boşboğaz ile Güllabi’nin 5 Kasım tarihli karikatürü de bu doğrultuda çıkan birçok derginin veya gazetenin süreç içerisinde nasıl azaldığına dair bir yorumda bulunmaktadır[205]. Karikatürün altındaki metinde yazanlar şu şekildedir: “*Gazetecilerin ancak birkaçı rahat buldu. Diğerleri Pir aşkına çalışıyorlar. Bu bar-ı sakil matbuatı bakalım daha ne kadar müddet*

---

[202] Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası İkinci Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakkiye Karşı Çıkanlar**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1990, ss. 39-41.

[203] **Kalem**, Sayı: 7, 15 Ekim 1908.

[204] **Kalem**, Sayı: 9, 29 Ekim 1908, Ek: 75.

[205] **Boşboğaz ile Güllabi**, Sayı: 25, 5 Kasım 1908, Ek: 76.

çekebilecekler. Fakat görünüşe nazaran arabadan da birkaç inecek daha var…Kalacaklara Allah, safa-yı hatır versin…"

31 Mart Vakası'nın da patlak vermesini takiben basın üzerinde sıkı bir baskı rejimi tesis edilmiştir. Bu kısıtlamalar mizah basının da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamid tahttan indirilmeden önce Avrupa'da padişah aleyhine yürüttükleri kapsamlı mizah ve karikatür kampanyalarına rağmen, iktidarı ele geçirdiklerinde mizahçılar ve mizah dergilerine yönelik sansür uygulamalarına başvurmuştur. Meşrutiyet döneminin özgürlük ortamında yayımlanmaya başlayan mizah dergileri de bu baskı politikaları çerçevesinde susturulmuştur[206]. Takip eden dönemde meydana gelen bazı olaylar, basın camiasında derin sarsıntılara yol açmıştır. Dönemin önde gelen gazetecilerinden Hasan Fehmi, Ahmet Samim, Zeki Bey ve Hasan Tahsin, art arda düzenlenen suikastlar sonucunda yaşamlarını yitirmişlerdir[207]. V. Mehmet Reşat'ın sultan olması ile birlikte de Anayasa'nın 113. maddesi uyarınca basında tekrar sansür uygulaması başlatılmış ve II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamı sona ermiştir. Bu gelişme sonucunda yayımlanan gazete sayısında belirgin bir azalma yaşanmış; 1909'da 353 olan yayın sayısı 1910'da 130'a, 1911'de 124'e ve 1912'de 45'e düşmüştür[208].

Kalem dergisi yayımladığı karikatürde basına uygulanan sansürü net bir şekilde ortaya koymaktadır[209]. Fransızca lejantında "*Cehaletin Baykuşu*" olarak tanımlanan karikatürün çevirisi şu şekildedir:

> *"-O*
> *-Oh*
> *-Oh, Oh*
> *-Oh, Oh, Oh*
> *-..Artık isted…*
> *-..Artık istediğimiz gibi..*
> *-..Artık istediğimiz gibi yazac..*
> *-..Artık istediğimiz gibi yazacağız..*
> *-..Artık istediğimiz gibi yazacağız, çünkü..*
> *-..Artık istediğimiz gibi yazacağız, çünkü sansür..*
> *-..Artık istediğimiz gibi yazacağız, çünkü sansür yok*
> *-..Artık istediğimiz gibi yazacağız, çünkü sansür yo!.*
> *-..Artık istediğimiz gibi yazacağız, çünkü sansür!!.*
> *-..Artık istediğimiz gibi yazacağız, çünkü!!!!*

---

[206] Öngören, s. 66.

[207] Topuz, s. 87.

[208] Bahar Sayım, "Mücadele Eksenin Mizah ve Basın", **Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2019, s. 304.

[209] **Kalem**, Sayı: 2, 10 Eylül 1908, Ek: 70.

-..Artık istediğimiz gibi yazacağız!!!!
-..Artık istediğimiz gibi yazac!!!!
-..Artık istediğimiz gibi!!!
-..Artık isted!!!
-Vay! Vay! Vay!
-Vay! Vay!
-Vay!
-Va..
-?"

Kamil Paşa'nın sadarete gelmesinin hemen sonrasında; 5 Ekim'de Bulgaristan bağımsızlığını, 6 Ekim'de Girit'in Yunanistan'a katılma kararını ilan etmiş; Avusturya-Macaristan ise Bosna-Hersek'i ilhak etmişti. Dış politikadaki bu başarısızlıklarda Kamil Paşa'nın sorumluluğu bulunduğunu savunan İttihat ve Terakki mensupları, bu gelişmeleri iktidara yönelik yeni bir saldırı fırsatı olarak değerlendirmişlerdir. Meclis'in açılışına yakın bir dönemde Kamil Paşa, siyasi havayı yumuşatmayı amaçlayarak kabinede değişikliğe giderek Maarif Nazırlığı'na Hakkı Bey'i, Dahiliye Nazırlığı'na Hüseyin Hilmi Paşa'yı ve Adliye Nazırlığı'na Manyasizade Refik Bey'i atamıştır. İttihat ve Terakki ise bu kararları, Kamil Paşa'nın meclis nezdinde güç kazanmak amacıyla yaptığı taktiksel bir hamle olarak yorumlamıştır. Aynı süreçte, 1908 seçimlerinde Ahrar Fırkası'nın İstanbul adayı olması nedeniyle Kamil Paşa'nın İttihat ve Terakki ile ilişkileri daha da gerilmiştir[210].

Bu doğrultuda Kalem dergisi karikatüründe meşrutiyet ve basın her ne kadar sansür altında olsa da iktidarı hala tehdit edebileceği yönündedir. "*Yaramaz Çocuklar*" başlıklı karikatürde küçük yaşta bir çocuk sandalyeye çıkmış gözükmektedir[211]. Elindeki gazete nüshasını duvardaki Kamil Paşa'nın portresine atmayı planlayan çocuk şunları söylemektedir: "*Babam dün diyordu ki, şimdi idare-i meşrutiyette bir gazete ile bir nazır düşürülebilir. Bakalım düşecek mi?"* İttihat ve Terakki ve basınının gerek iç gerekse de dış politikadaki başarısızlıklarından dolayı sadarete yoğun bir tepkisi bulunmaktadır.

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a intikaliyle birlikte basın üzerindeki kontrol yeniden sıkılaştırılmış, sansür yeniden hayata geçirilmiş ve birçok gazete kapatılmıştır. Matbuat Müdürü olarak Fazıl Necib Bey atanmıştır. Ayrıca 31 Mart Vakası'nın hemen ardından, 28 Nisan 1909'da Meclis-i Mebusan'a sunulan ve basın özgürlüğünü kısıtlayıcı hükümler içeren yeni basın kanunu tasarısı, gazeteciler arasında geniş tepki uyandırmıştır. Buna karşın Meclis, 16 Temmuz 1909'da bu tasarıyı kabul etmiş ve kanun 22 yıl yürürlükte kalmıştır[212].

---

[210] Ahmet Ali Gazel, "İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Kamil Paşa'nın İktidardan Düşürülmesi ve Askerlerin Buna Etkisi", **OMAD**, Cilt: 5, Sayı: 8, 2019, s. 53.

[211] **Kalem**, Sayı: 16, 17 Aralık 1908, Ek: 79.

Söz konusu basın kanunu, bir yandan gazetelere geniş bir yayın serbestisi tanıma amacını taşırken, diğer yandan zararlı içeriklerin önüne geçme kaygısıyla kaleme alınmıştır. Kanun, yalnızca devletin güvenliğini tehlikeye atacak veya halkı isyana teşvik edecek türden yayınlar karşısında hükümete geçici kapatma yetkisi vermektedir. Ne var ki, başlangıçta oldukça liberal bir yaklaşımla tasarlanan bu düzenleme, sonradan yapılan düzenlemelerle pek çok açıdan kısıtlanmıştır. Örneğin, 16 Şubat 1913 tarihli geçici hükümlerle edep ve ahlak kurallarına aykırı yazı ve görseller yasaklanarak toplatma usulü öngörülmüş; 9 Kasım 1913'te kabul edilen başka bir geçici düzenlemeyle de devletin iç ve dış güvenliğini tehlikeye düşürecek yayınlar Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılabilir hale getirilmiştir[213].

Yapılan bu düzenlemeler mizah basınında özellikle Şubat 1909'dan itibaren işlenmiştir. Dönemin önemli mizah dergilerinden biri olan Karagöz'de çıkan karikatür basın özgürlüğünün tekrar kısıtlanmaya başladığı göstermektedir. Karikatürde, Hacivat ve Karagöz basına yapılan sansür ve Matbuat Nizamnamesi yüzünden toparlanmaktadır[214]. Hacivat, Karagöz'e bakarak: *"Vah Karagözüm vah…. Şu Matbuat Nizamnamesi en nihayetinde bize tası tarağı toplattırdı ha?.."* demektedir. Karşılık olarak da Karagöz: *"Lafı bırak da elini çabuk tut… Birde pasaport belası ortaya çıkmadan vaktiyle savuşalım.."* şeklinde cevap vermiştir.

Kalem'in 9 Şubat'taki karikatürü de bu doğrultuda benzerlik göstermektedir[215]. Karikatürün başlığında: "*Roma sefiri kebiri Hakkı Bey'e*" yazmaktadır. Karikatürün içeriği incelendiğinde ise "*sansür*" ibaresiyle işaretlenmiş bir tabutun içinden çıkmaya çalışan bir iskelet ve tabutun etrafını kuşatan beş kişi yer almaktadır. Bu kişilerden dördü tabut kapağını kapalı tutmak için baskı uygularken, Dahiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa elindeki "*Matbuat Kanunu*" yazılı kılıçla kapağı açmaya çalışmaktadır. Burada tabut kapağını kapalı tutanlar basın mensuplarıyken, içinden çıkmaya gayret eden iskelet, II. Meşrutiyet'le ortadan kalktığı varsayılan sansürü sembolize etmektedir.

---

[212] Ayşe Güher Gülaçar, "II. Meşrutiyet Dönemi İktidar Oluşumu Sürecinde Basının Rolü", **Vakanüvis**, Cilt: 3, 2018, s. 116.

[213] Topuz, ss. 86-87.

[214] **Karagöz**, Sayı: 58, 11 Şubat 1909.

[215] **Kalem**, Sayı: 24, 9 Şubat 1909, Ek: 81.

Aynı derginin 18 Şubat'ta çıkan bir diğer karikatürünü de bu bağlamda incelemek gerekmektedir. Karikatürde iki kişi sohbet etmektedir ancak birinin başı yoktur[216]. Sohbetlerine baktığımızda başı olan kişi olmayana*: "Zavallı dostum, bu hal ile nereye gidiyorsun?"* diye sormaktadır. Başı olmayan kişi ise: "*Bir gazete imtiyazı istemeye*" diye cevap verir. Bunun üzerine sohbetin devamında başı olan kişi şu şekilde tekrar bir soru daha sorar: *"Pekala fakat başını ne yaptın?"* cevap olarak ise başı olmayan kişi şu şekilde soruyu yanıtlar: *"Ne olur ne olmaz, ihtiyaten emin bir mahalde hıfz ettim."* II. Meşrutiyet'in getirdiği basın yayın serbestliği artık sansür ve nizamnameler sonucunda etkisini kaybetmiştir.

II. Meşrutiyet, Osmanlı toplumuna birçok yeni kavram getirmiştir. Önceki bölümlerde de işlenen hürriyet, müsavat ve uhuvvet kelimeleri Fransız Devrimi'nden etkilenerek kullanılmıştır. 31 Mart sonrası yaşanan basın sansürü ise bu kavramları tekrar bir süreliğine rafa kaldırmış, istibdat dönemini andıran bir döneme girilmesine neden olmuştur. Kalem'de 26 Mayıs'ta çıkan karikatür eski dönem-yeni dönem farkına dair önemli bir eleştiri sunmaktadır[217]. Karikatürde bir gazete dağıtıcısı ve onu göz ucuyla izleyen, kaşları çatık bir adam çizilmiştir. Lejantı şu şekildedir:

> *"Gazete müvezzi: Dehşetli yazıyor hürriyet, meşrutiyet*
> *Eski kafalardan biri: Tuhaf şey bu gazete çoktan kapanmadı mıydı? Acaba eski nüshaları mı satıyor"*

Karagöz dergisi de yaşanan sansür uygulamaları hakkında sütunlarında kayda değer karikatürlere yer vermiştir. Bu karikatürlerden birinde Hacivat, mekanik bir düzenek aracılığıyla Karagöz'e hem eskiden uygulanan sansür hükümlerini hem de yürürlüğe girecek yeni matbuat nizamnamesini göstermektedir. Hacivat, Karagöz'e: *"Al kuzum eski zaman sansürlerinin kırmızı merkeble yazı çizmelerini…"* der. Karagöz ise: *"Gördüm Hacivat gördüm… Çevir…"* diye cevap verir. Hacivat tekrar: *"Al kuzum seyret yeni çıkacak matbuat nizamnamesi"* der. Karşılık olarak da Karagöz: *"Aman Hacivat… Ne korkunç…Dizlerimin bağı çözüldü… Başımdan ateş çıkıyor öteki resim*

---

[216] **Kalem**, Sayı: 25, 18 Şubat 1909, Ek: 82.
[217] **Kalem**, Sayı: 37, 26 Mayıs 1909, Ek: 84.

daha iyi" cevabını verir. Karikatürde, yeni nizamnamenin getireceği ağır cezaların gölgesinde gazetecilerin duyduğu endişe vurgulanmaktadır.

Neşter dergisinde çıkan karikatürde ise basın tıpkı meşrutiyet veya hürriyet gibi bir kadın alegorisi şeklinde çizilmiştir. Başlığında yer alan *"Matbuat Aleyhindeki Nizamname"* karikatüründe basın düşmanı mebuslar olarak tanımlanan başı sarık ve fesli kişiler kadının boynuna ip bağlamış gözükmektedir[218]. Kadının yüz ifadesinden acı çektiği anlaşılmaktadır. Karikatürün lejantında ise: *"Düşman-ı Matbuat Mebuslar: Selametin için seni böyle boğmaya mecbur oluyoruz."* yazmaktadır.

Karagöz dergisinin 20 Ekim *"Alem Matbuatın (Patinaj) Salonunda!"* başlıklı karikatüründe, bir paten salonunda Hacivat, Karagöz ve beş başka kişi birlikte ileri doğru kaymaya çalışırken tökezleyip düşecek halde betimlenmiştir[219]. Hacivat bu manzara karşısında şaşkınlık yaşarken, Karagöz ona nasıl daha sağlıklı ilerleyeceğini göstermeye çabalamaktadır. Böylece çizim, dönemin yürürlüğe konan matbuat kanunlarının basın camiasında yarattığı şaşkınlık ve yönelim sorununu mecazi bir dille ifade etmektedir. Hacivat, Karagöz'e: *"Canım Karagöz ne acayip adamsın… Böyle ömrümde görmediğim şeyi ben nasıl yaparım!…"* der ve Karagöz'ün ona cevabı şu şekildedir: "*Sus… Bak öteki ne biçim manevralar yapıyor?… Bende ondan gördüm. Hoşuma gitti… Şimdi seninle biraz talim edip öğreneyim… Belki benim de mandepsi(?) getirip de düşüreceklerim var."* cevabını vermiştir.

Dönemin dili keskin mizah dergilerinden biri olan Cadaloz dergisinde de mizah ile bazı karikatürler yer almıştır. 18 Temmuz 1911 *"Gazetelere rağbet!!!"* başlığı ile çizilen karikatürde insanların gazetelerden kaçtığı görülmektedir[220]. Cadaloz ise kaçışan insanlara şu şekilde seslenmektedir: *"Ayol ne kaçışıyorsunuz? Almasanız da seyredin gazete adam yemez a?! "*

Eşek dergisinin 3 Ekim 1912 tarihli karikatürü de matbuat ve sansür bağlamında dikkat çekicidir[221]. Karikatürde, bir masa başında yazması emredilen eşek figürünün üzerinde durduğu sahnede, İttihat ve Terakki mensupları tepelerinde sopalar ve bir iple onu beklemektedir. Sopaların birinde "*kamuoyu*", diğerinde "*basın kanunu*"; ipin üzerinde ise "*yeni ek kanun*" ifadeleri yer almaktadır. Karikatürün lejantında ise: *"Haydi artık istediğiniz gibi yazınız, şimdi eskisi gibi divan-ı harp yok. Alabildiğinize hür ve serbestsiniz."* yazmaktadır.

---

[218] **Neşter**, Sayı: 9, 26 Haziran 1909, Ek: 86.
[219] **Karagöz**, Sayı: 133, 20 Ekim 1909.
[220] **Cadaloz**, Sayı: 31, 18 Temmuz 1911, Ek: 93.
[221] **Eşek**, Sayı: 17, 3 Ekim 1912, Ek: 95.

I. Dünya Savaşı'na gidilen süreçte Osmanlı Devleti'nde mizah dergisi sayısı giderek azalmıştır. Uygulanan sansür nedeniyle birçoğu kapanan dergilerden kalanlar ise yoğun bir baskı altında kalmıştır. Bu bağlamda yayın hayatına devam eden Karagöz basın sansürü ve matbuat kanunu ile ilgili sütunlarında karikatürlere yer vermeye devam etmiştir. Ekim 1913 tarihli karikatürün lejantında yazanlar şu şekildedir[222]:

> *"Kapıcı: Siz kimsiniz?..*
> *Karagöz: Gazetecileriz?.*
> *Kapıcı: İyi ama, burası matbuat idaresi değil, darülaceze*
> *Karagöz: Biliyoruz azizim, bilerek geliyoruz!.. Zaten sonumuz burası olacak değil mi?.."*

Takip eden dönemde Meclis-i Mebusan'da basın özgürlüğünün tartışıldığı en önemli oturum, 18 Haziran 1914'te Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiyye Kanunu'na ek kanun tasarısının görüşüldüğü birleşim olmuştur. Söz konusu teklif, basın yoluyla işlenen suçların yargılama usullerini ve davaların yürütülme biçimini düzenlemeyi amaçlamaktadır. Buna göre, matbuat suçlarına ilişkin davalarda itiraz, istinaf ve temyiz süreleri kısaltılacak; bu davalar diğer davalara göre öncelikli ve hızlandırılmış usulde ele alınacaktır. Tasarı, basın yayıncılığının ülke asayişini bozmaya yönelik olması halinde soruşturmaların ivedilikle sonuçlandırılmasını hedeflemektedir[223].

Tartışılan kanun tasarısı Karagöz dergisinde de tartışılmış ve Matbuat Nizamnamesi'ne dair eleştirilerde bulunulmaya devam edilmiştir. Derginin 24 Haziran tarihli karikatüründe matbuat nizamnamesinden kurtulmak için denenen yeni bir yöntem hakkında bilgi verilmiştir[224]. Karagöz kurduğu bir telefon hattıyla okuyucularına bundan sonra telefon üzerinden mesajlarını vereceğini söylemektedir. Böylelikle hem sayfa masrafından hem de matbuat nizamnamesinden kurtulabileceğini düşünmektedir.

II. Meşrutiyet'in ilanından 1918 sonuna dek geçen on yıllık sürede toplam 918 gazete ve dergi yayımlanmıştır. Balkan Savaşları döneminde yeni yayın sayısında bir gerileme kaydedilmişse de 1913 yılında yeniden kayda değer bir artış yaşanmıştır. En düşük yeni yayın hacmi ise 1915–1917 aralığında gözlemlenmiştir[225].

---

[222] **Karagöz**, Sayı: 528, 25 Haziran 1913, Ek: 97.

[223] Ayşe Eryaman, "1909 Matbuat Kanunu Matbuat Hürriyeti Getirdi Mİ? İkinci Meşrutiyet Osmanlı Meclisi Mebusan'ında "Matbuat Hürriyeti" Tartışmaları (1909-1914)" **OTAM**, Sayı: 48, 2020, s. 57.

[224] **Karagöz**, Sayı: 630, 24 Haziran 1914, Ek: 99.

---

[225] Topuz, 84.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
1908-1918 DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKADA YAŞANANLAR VE KARİKATÜRE YANSIMASI

4.1. GENEL BİR BAKIŞ

1908 yılı Jön Türk hareketi ve devamındaki gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin geleceği bakımından kritik bir dönemeçtir. Bu süreçte, imparatorluk içindeki farklı güç odakları arasındaki çıkar çatışmaları yoğunlaşmış; II. Abdülhamid ise dönemin diğer büyük güçlerine kıyasla, Almanya'nın Osmanlı'ya yönelik politikalarını daha elverişli bulmuştur. Nitekim Almanya'nın da II. Abdülhamid yönetimini desteklediği açıktır. Öte yandan Jön Türkler, Avrupa'daki yerleşik faaliyetleri sayesinde İttihat ve Terakki zihniyetinin Osmanlı topraklarında uygulamayı hedeflediği reformları ilk elden gözlemleme imkanı bulmuşlardır. Meşrutiyetin tekrar yürürlüğe konması amacıyla verdikleri mücadele boyunca II. Abdülhamid rejimini sürekli eleştiren bu aydınlar, iç siyasetin dış politika üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğuna inanarak, yönetim yetkilerini padişahtan alıp burjuva kesime devretmeyi amaçlamışlardır.

İttihat ve Terakki'nin denetleme iktidarı dönemi 1908–1909 yılları arasında iktidarda kalan Kamil Paşa Hükümeti, dış politikada büyük devletlerle uzlaşma ve barış ilkesine dayalı bir yaklaşım benimsemiştir. Buna karşın, 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakı ile Girit'in Yunanistan'a katılması, hükümetin itibarını ciddi biçimde zedelemiştir. II. Abdülhamid döneminden farklı olarak Almanya yerine İngiltere ve Fransa'ya yakın durmanın daha uygun olacağını savunan Kamil Paşa, İngiltere'ye beslediği belirgin sempati sayesinde, 1908–1913 yılları arasında Osmanlı topraklarında görev yapan İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther'in raporunda "gayretli bir İngiliz hayranı" olarak anılmıştır[226].

Özellikle dış politikada yaşanan olumsuz gelişmelerden sonra Kamil Paşa hükümeti istifa ederek yerine Hilmi Paşa kabinesi kurulmuştur. Bu dönemde İttihat ve Terakki idaresine yönelik iç muhalefet yoğunlaşmış ve 31 Mart Vakası patlak vermiştir. Söz konusu ayaklanma, Selanik'ten yola çıkan ve komutanlığını Mahmut Şevket Paşa'nın, kurmay başkanlığını ise Mustafa Kemal'in üstlendiği Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelmesiyle bastırılmıştır. Ardından II. Abdülhamid tahttan indirilmiş ve yerine V. Mehmed Reşad çıkarılmıştır. İlerleyen süreçte 1911 yılında İtalya'nın Trablusgarp'a asker göndermesi, Osmanlı Devleti için ciddi bir problem teşkil etmiştir. Dış politikada yaşanan bu kriz iç politikada da hükümeti devirmiş, Hakkı Paşa 29 Eylül 1911'de istifa etmiştir[227]. İlerleyen süreçte Uşi Antlaşması ile Kuzey Afrika'daki son Osmanlı toprağı, İtalya'ya devredilmiş ve Ege'deki On İki Ada ise geçici olarak İtalyan yönetimine bırakılmıştır.

---

[226] Orhan Turan, "İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther'in Gözünden Osmanlı Devleti'nin Dış İlişkileri (1908-1909)", **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 63, 2018, ss. 344-345**.**

Bu dönemde Osmanlı, İtilaf Devletleri olarak anılan İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya ile ilişkilerini kuvvetlendirmeye çalışsa da arzuladığı desteği elde edememiştir. Söz konusu büyük güçler, Osmanlı topraklarındaki menfaatlerini koruma çabasıyla imparatorluğu yalnız bırakmıştır. Zayıf kaldığını gören Balkan ülkeleri ise kendi aralarında ittifaklar kurarak Osmanlı'yı zor durumda bırakmıştır. Rusya'nın bu ittifakı desteklemesi üzerine; Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ, Balkanlar'daki Osmanlı egemenliğini sona erdirip sınırlarını genişletmek amacıyla 8 Ekim 1912 – 10 Ağustos 1913 tarihleri arasında Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir. Sonucunda ise 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması'yla Edirne ve Kırklareli'nin yanı sıra Midye–Enez hattı ile Meriç arasındaki bölgeler Osmanlı topraklarına katılırken, Batı Trakya Bulgaristan'a bırakılmıştır ve Osmanlı Devleti, Balkan coğrafyasında büyük bir toprak kaybı yaşamıştır[228].

Dış politikada yaşanan bu gelişme tıpkı Trablusgarp Savaşı'nın başlangıcında olduğu gibi iç politikayı da etkilemiştir. Bu bağlamda 23 Ocak 1913'te İttihat ve Terakki mensupları, özellikle Enver ve Talat Paşa önderliğinde Bab-ı Ali'ye düzenledikleri baskınla yönetimi ele geçirmiştir. Bu müdahalenin ardından parti, devlet işleyişinin yanı sıra dış politika üzerinde de tam hakimiyet kurmuştur. Padişahın uluslararası kararlardaki etkisi neredeyse ortadan kalkmış; devlet yönetimi birçok alanda Enver, Cemal ve Talat triumvirasına geçmiştir.

1908–1914 yılları arasında İttihat ve Terakki'nin yönetimi Osmanlı siyasetini biçimlendirse de dış politikada halen büyük devletlerin desteğine ihtiyaç duyulmuştur.

---

[227] Erik Jan. Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 158.
[228] Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 90.

Bunun için çeşitli taviz ve imtiyazlar sunulsa da bu adımlar imparatorluğun siyasal, askeri ve ekonomik yapısındaki temel sorunlara çözüm getirmemiş; aksine Osmanlı'yı daha derin bir buhrana itmiştir. İngiltere'nin desteğini kaybeden Osmanlı, gerçek tehlikeyi Çarlık Rusya'sında görmüş; Fransa ise mali bağımlılığı artırmak amacıyla yeni kapitülasyonlar talep etmiştir. Yeniden yalnız kalan Osmanlı için, Abdülhamid döneminde olduğu gibi Almanya tek imkan olarak öne çıkmış; Almanya da Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Osmanlı'yı müttefik olarak benimseme yönünde tavrını değiştirmiştir. Bu bağlamda Mondros Ateşkes Antlaşması ile sonuçlanan, Osmanlı Devleti için insan ve toprak kaybı açısından son derece önemli bir süreç olan I. Dünya Savaşı ve önceki sayfalarda özetle bahsedilen dış politikada yaşanan gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin mizah basınında nasıl işlendiği tezin bu bölümünde incelenecektir.

4.2. AVUSTURYA-MACARİSTAN'IN BOSNA İLHAKI

4.2.1 1875 Hersek Krizi

Yakın Çağ Avrupa tarihinin önemli çatışma noktalarından birini oluşturan Balkan coğrafyası üzerinde Slav propagandacılığı olan Rusya, bölgede statükoyu mümkün olduğu kadar korumaya çalışan Osmanlı Devleti ve Orta Avrupa'nın önemli siyasi güçlerinden birini oluşturan Avusturya-Macaristan arasında çeşitli politikalar ve krizler yaşanmıştır. Bunlardan birini de özellikle 1875 Hersek İsyanı ile Bosna Krizi oluşturmaktadır. İsyanın başlangıç tarihi olarak çeşitli araştırmalar farklı tarihlendirme yapmış olsa da ilk hareketlenmenin 1872 yılında Bosna bölgesi sınırları dışına çıkan yerel ailelerin vergiden kaynaklı olarak bölgelerinden kaçması olarak görülmektedir[229]. İlerleyen süreçte yaşanan Podgorica krizi gerginliği daha da tırmandırmış, Karadağ prensi Nikola'nın da Avusturya ve Rusya'yı ilişkinin içine çekmesi ile durum kısa süre içerisinde uluslararası bir hal almıştır. Osmanlı Devleti'nin bürokrasi kadrosu, yaşanan gelişmeleri önemli noktalara gelecek bir isyan olarak değerlendirmemiş ve gerekli tepkileri vermekte yavaş kalmıştır. Bosna Valisi Derviş

---

[229] Enes Turbıc, **Avusturya Macaristan'ın Bosna Hersek'i İşgale Karşı Boşnakların Direnişi (1878)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2018, s. 53.

Paşa'nın Bab-ı Ali ile iletişimde yavaş kalması ve süreçteki pasifliği de ayaklanmasının büyümesine sebep olmuş ve kriz daha da genişlemiştir.

Kısa sürede yabancı devletlerin de krize ortak olması ve Osmanlı bürokrasisinin gerekli tepkileri verememesinden kaynaklı olarak ayaklanma bastırılması gereken bir noktaya gelmiştir. Bunun üzerine Bab-ı Ali de bölgeye dört bin civarı bir askeri kuvvet göndermiş olsa da bölge üzerinde hakimiyet sağlayamamıştır[230]. Siyasi dengenin Rusya lehine değiştiği bir ortam, Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Avusturya-Macaristan'ın da istediği bir durum değildi ve ayaklanmanın kısa süre içerisinde bastırılarak statükonun korunmasını istemekteydi. Rusya ise bölgedeki Slav toplulukları kontrol ederek nüfuz alanını genişletme düşüncesinde olduğu için Avusturya-Macaristan ile 1877 yılında ikili görüşmelere başlamıştır. Bu görüşmeler sonucunda Rusya ve Avusturya, Balkan coğrafyasının bir bölümü üzerinde kendilerini serbest bırakan Peşte Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu antlaşma ile ayaklanmanın çıktığı ve artık uluslararası bir krize evrilen Hersek coğrafyası üzerinde söz hakkı Avusturya-Macaristan'a bırakılmıştır. Böylelikle Avusturya-Macaristan için bir diğer tehdit olan Hırvatistan merkezli geniş sınırları olan bir Slav devletinin daha kurulması önlenilmiştir.

İsyancıların, Slav topluluklardan aldıkları destek sonrası Bab-ı Ali ile görüşme ve uzlaşma talepleri ön plana çıkmıştır. İsyancıların önde gelen talepleri şu şekildedir:

- *Din ve mezhep hürriyeti,*
- *Hristiyan mahkemelerin kurulması,*
- *Hristiyanlardan oluşan mahalli bir jandarma teşkilatının tesisi,*
- *Vergi sisteminde düzenlemeler yapılması,*
- *Hristiyan vali yönetiminde, Bosna-Hersek'e muhtariyet verilmesi,*
- *Bu işler tamamlanıncaya kadar da eyaletin büyük devletlerin garantisi altına alınması*[231]*,*
- *Hristiyan kadın ve kızlara Müslümanların sarkıntılık yapmaması*[232]

Bu istekler Bab-ı Ali tarafından uygun ve kabul görmemiş ve bir süre daha taraflar arasında çatışmalar devam etmiştir. Ayaklanmanın devam etmesi bölge coğrafyasını da etkilemiş ve Bulgaristan'daki Müslüman ve Ortodoks nüfus arasında çatışmalar yaşanmıştır[233]. Balkanlarda genel bir ayaklanma tehdidinden endişen duyan Osmanlı Devleti, Aralık 1875'te Ferman ile, vergi ve adalet sisteminde değişiklikler yapılacağını ilan etmiştir. Buna göre şu kararlar alınmıştır:

---

[230] Burcu Otukfalay, **Bosna Hersek'in (1908) Avusturya Macaristan İmparatorluğu Tarafından İlhakının Osmanlı Basınındaki Yansıması,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2019, s. 23.

[231] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 7, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 75.

[232] Zafer Gölen, "Osmanlı Yurdu Olan Bosna Hersek'te XIX. Yüzyıldaki Siyasi Olaylar", **Belleten**, Cilt: 74, ss. 421-476.

- *Vergi usulünün kaldırılması,*
- *Hristiyanlardan alınan askerlik bedelinde indirim yapılması (20 yaşından küçük ve 40 yaşından büyük erkekler için askerlik bedeli kaldırılmıştır.)*
- *Mahkemelerin yeniden düzenlenmesi,*
- *Görevinin kötüye kullanan memurlar hakkında halkın şikayet hakkına sahip olması,*
- *Mezhep imtiyazlarına riayet edilmesi*[234]

Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç politikasına müdahalesini sınırlamak adına alınmış bu kararlar da önemli sonuçlar vermemiştir. Ocak 1876'da Avusturya Başbakanı Andrassy tarafından Bab-ı Ali'ye bir nota daha çekilmiştir. Vergi düzenlemesi, dini inançlara karşı eşit muamele gibi kararları içeren bu nota ile birlikte bölgedeki birçok köylüye de imtiyazlar verilmiş ve sürecin takibi Avrupalı büyük devletler tarafından oluşturulan bir komisyon tarafından kontrol edilmiştir[235].

Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin iç politikasında yaşanan önemli gelişmelerden birisi de sultan değişikliği olmuştur. İktidardan bir şekilde uzaklaştırılan Abdülaziz yerine V. Murat getirilmiştir. Yeni sultan, ayaklanmayı durdurabilmek için Bosna'da yaşayanlara genel af ve yaklaşık olarak iki aylık ateşkes teklif etse de kabul görmemiştir. Kısa süre sonra psikolojik olarak tahtta durması uygun görülmeyen V. Murat'ın yerine ise II. Abdülhamid tahta çıkmış ve bu iç politikada yaşanılan otorite değişikliklerinden yararlanmaya çalışan Sırbistan ve Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir. Balkanlardaki bu sıcak çatışmada Rusya ve Avusturya savaşın dışında kalmayı tercih etse de özellikle Rusya savaş boyunca Sırplara para ve yardım malzemeleri göndermiştir. Rus desteği ile ilerleyen Sırp ordusu Temmuz ve Ağustos 1876'da ağır kayıplar yaşamış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Belgrad'a kadar ilerlemeyi planlanan Bab-ı Ali'ye Rusya tarafında Ekim 1876 tarihinde nota çekilerek ateşkes ilan etmesi istenmiştir. Osmanlı Devleti de olası bir Rusya savaşında kaçınmak için bu notaya olumlu cevap vererek İstanbul'da bir barış konferansının toplanmasını onayladı. İstanbul veya Tersane Konferansı olarak bilinen bu toplantı sürecinde

---

[233] Turbic, s. 55.

[234] Karal, s. 80.

[235] Mehmet Yılmazata, **Avrupalı Devletlerin Bloklaşma Sürecinde 1908/1909 Bosna'nın İlhak Krizi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 2005, s. 32.

Kanun-i Esasi'nin de yürürlüğe girdiği ve Meclis'in açılacağı gerek iç politikaya gerekse de dış devletlerin temsilciliklerine bildirilerek durulmuştur[236].

4.2.2.1877-1878 Osmanlı Devleti-Rus Savaşı ve Bosna'nın Durumu

Rusya, kendini sağlama alabilmek amacıyla Romanya ile bir antlaşma imzalamıştır. Antlaşmanın içeriğine bakıldığında Rusya'nın özellikle Balkan coğrafyasına asker sokabilmek için Romanya topraklarını kullanmayı amaçladı anlaşılmaktadır[237]. İngiltere ile de ikili ilişkilerini arttıran Rusya olası bir Osmanlı Devleti ile yapacağı savaş içerisinde Mısır, Süveyş, Boğazlar ve İstanbul'a dokunulmayacağı konusunda anlaşmaya varmıştır. Avusturya ile olan politikasında ise ilişkilerini dengede tutmaya özen göstermiş, Ocak 1877'de Budapeşte'de yaptıkları anlaşmaya göre Avusturya herhangi bir tarafta bulunmayacak ve ilerleyen süreçte Bosna ve Hersek eyaletleri üzerinde hak sahibi olacaktı. Böylelikle Rusya, Balkanlarda oluşacak yeni dengede taraflarla anlaşarak ve zaman zaman da tavizler vererek durumunu ön planda tutmayı başarmıştır ve Osmanlı Devleti ile savaşa hazır stratejik bir konuma yükselmiştir. Nisan 1877'de de bu hazırlıklarının nihai sonucu olarak Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.

İki cephede yoğun çatışmaların yaşandığı savaşta, Ruslar hızlı bir şekilde ilerlemiş ve İstanbul'u tehdit etme noktasına gelmişlerdir. Bu durum da özellikle İngiltere ile savaş öncesinde belli bölgelere dokunulmayacağı konusunda anlaşan Rusya arasında gerilim yaratan nedenlerden birini oluşturmuştur. Sömürge yolları için zayıf ve kontrol edilmesi rahat bir Osmanlı Devleti yerine Boğazlara ve İstanbul'a hakim bir Rusya, İngiltere'yi birçok açıdan zorlayabilirdi bu yüzden diğer Avrupalı devletlerin de araya girmesiyle Ocak 1878'de ateşkes ilan edilmiştir.

Oluşan yeni bir Avrupa dengesi arayışı neticesinde 1878 yılının Haziran'ında toplanan Berlin Kongresi ve neticesinde 13 Temmuz'da imzalanan Berlin Antlaşması, Osmanlı Balkanları ve Bosna-Hersek'in geleceği açışından bir dönüm noktası olmuştur. Berlin Kongresinde asıl hedeflenen ise Osmanlı İmparatorluğunun çıkarlarının korunmasından ziyade 93 Harbi ile ağırlaşmakta olan “doğu sorununun” uluslararası alandaki problemlerine bir rahatlama sağlamaktır. Konferansa Osmanlı Devleti’ni temsilen Nafia Nazırı Todori Paşa (1833-1896) ve Berlin Elçisi Sadullah Paşa katılmıştır. Osmanlı delegasyonu özellikle İngiltere’den beklediği desteği alamamıştır. Berlin sürecinde İngiliz siyaseti tercihini Osmanlı’nın çıkarlarını desteklemek ve toprak bütünlüğünü korumak yerine Rusya’yı boğazlardan uzak tutarak, Avrupa dengesini korumak üzerine kurmuştur. Altmış dört maddeden oluşan antlaşma, Sırbistan, Karadağ ve Romanya’nın bağımsızlığını korumakla birlikte bazı meselelerde Ayastefanos’un şartlarını Osmanlı Devleti açışından hafifletmektedir. Bulgaristan, Osmanlı Devleti’ne tabii bir prensliği, idari yönden bağımsız, fakat askeri ve siyasi olarak Osmanlı Devleti’ne bağlı olan ve Avrupa devletlerinin oluru ve Osmanlı Devleti’nin onayı ile atanacak bir Hristiyan vali tarafından yönetilen Şarki Rumeli Vilayeti ile ıslahat şartıyla Osmanlı’ya bırakılan Rumeli toprakları *(Vilayet-i Selase)* olarak üç kısma ayrılmaktadır. Ayrıca Girit’te 1868 nizamnamesinin uygulanmasına karar verildi. Boğazlar meselesinde Paris ve Londra Antlaşmalarıyla belirlenen statünün muhafazası ile Rusya’ya tazminat ödenmesi ve bu amaçla Kars, Ardahan ve Batum’un Rusya’ya verilmesi Antlaşmanın önemli maddelerindendir. Berlin Antlaşması’nın en önemli sonuçlarından biri ise Antlaşmanın 25. maddesi uyarınca Avusturya Macaristan’a Bosna-Hersek’i “işgal ve idare hakkının” geçici bir süreliğine verilmesidir.

---

[236] Esmer Drkenda, **Avusturya Macaristan Yönetiminde Bosna-Osmanlı İlişkileri (1878-1909)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 21.

[237] Mustafa Selver, **Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, İstanbul, s. 46.

Kongre devam ederken, Avusturya'nın Bosna Hersek'i işgal edeceğine dair haberlerin Bosna'da yayılması büyük heyecana yol açmıştır. 5 Temmuz'da Bosna Hersek'in Avusturya'ya bırakılacağının resmen duyurulmasıyla saat 10.00'da Saraybosna'nın en büyük çarsısı Başçarşı'da bütün dükkanlar kapatılmış ve herkes büyük bir korkuyla evlerine kapanmıştır. Bu durum özellikle Bosnalı Müslümanların 200 yıllık kabuslarının gerçeğe dönüşmesi anlamına geliyordu. Müslümanlar, derhal harekete geçerek işgale karşı koymak için hazırlıklara başlamışlardır. Bosna'da başlayan işgal karşıtı gösteriler 10 Temmuz 1878'de Hersek'e de yayıldı.

Bu gelişmelerden sonra Avusturya ordusu, 28 Temmuz 1878’de Sava nehri üzerinden sınırı geçerek Bosna-Hersek’i işgale başlamış ve Zvornik yolu üzerinde pek çok yerde direnişle karşılaşmıştır. Bunun sonucunda, 4 Ağustos’ta Garaçanik, 8

Ağustos'ta Biskova Han'ında ve 9-10 Ağustos'ta Tuzla'da, Bosna direnişçileri karşısında bozguna uğrayıp geri çekilmek zorunda kalmıştır. Wurtemberg Dukasının emrindeki tümenle birlikte işgal ordusunun büyük kısmı, 18 Ağustos'ta Saraybosna önlerine gelmiştir. Bosna direnişçileriyle, işgal ordusunun şiddetli çatışmasından sonra, 19 Ağustos'ta Avusturya-Macaristan ordusu Saraybosna'ya ciddi kayıplar vererek girmiştir[238].

Bab-ı Ali, Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'e girene kadar ki süreçte işgalin geçici olduğu vurgusunu ısrarla yapmıştır. Buna ilaveten kanlı bir işgal olmaması için görüşmelerin devam etmesini istemiştir. İşte bu yüzden süreç devam ederken bile Avusturya-Macaristan ile ilişkisini hiç koparmamıştır. Tercüman-ı Şark'ın 7 Eylül 1878 tarihli nüshasında, iki taraf arasında yapılan görüşmelerin herhangi bir netice vermediği belirtilmiştir[239]. Avusturya, Berlin Kongresi'nde Bosna için kararlar alınırken sonradan ikili arasında bir antlaşma imzalanması görüşünü kendisi ortaya atmıştır. Bunun nedeni de Osmanlı'yı kendisinin ikna etmeye ve durumu bir oldubittiye getirmek istemesidir.

Bosna-Hersek'te yerel halkın gösterdiği direnişe rağmen, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun işgal ordusu, 1878 Ağustos ayı boyunca Doboj, Yayçe, Banjaluka ve Maglay şehirlerini ele geçirmiştir[240]. 20 Ekim'de ise Bosna- Hersek'in tamamını kontrolü altına almıştır. Bosna-Hersek'in işgali Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na sekiz bin askere mal olmuş, Bosna halkının işgal karşısındaki memnuniyetsizliği işgalden sonra da devam etmiştir[241]. Netice itibariyle, Bosna-Hersek'in işgali, 28 Temmuz'da başlamış ve 20 Ekim 1878'de tamamlanmıştır.

Bölgedeki haklarından vazgeçmek ve toplumla olan bağlarını ilerleyen süreç için koparmak istemeyen Bab-ı Ali, Bosna-Hersek işgalinin şartlarını içeren bir antlaşma metni için Avusturya-Macaristan ile ikili görüşmelere açık olduğunu bildirdi. Hayrettin Paşa'nın sadrazamlığında başlayan görüşmeler sonucunda Nisan 1879'da da iki devlet arasında bir antlaşmaya varıldı. Buna göre; eyaletin idaresi Avusturya-Macaristan'a bırakılmakla beraber, sultanın bölgedeki hükümdarlık hakları korunacak, halk dini özgürlüğe sahip olacak ve bölgede Osmanlı sikkeleri tedavülde kalacaktı. Bunların karşılığında ise Berlin Antlaşması'nda geçen "*işgalin geçiciliği*" maddesi ise iptal edilecekti. Haziran 1879'da kamuoyuna da açıklanan antlaşma ile bölge geçici de olsa bir çözüme kavuşmuş oldu[242].

---

[238] Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih**, Ankara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1975, s. 194.

[239] **Tercüman-ı Şark**, Sayı: 131, 7 Eylül 1878.

[240] Georges Castellan, **Balkanların Tarihi 14-20 yy**, (Çev., Ayşegül Yaraman), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 362.

[241] Necdet Hayta, "Bosna Hersek'in Avusturya Macaristan Tarafından İlhakı 5 Ekim 1908", **Askeri Tarih Bülteni**, Ankara, 1999, s. 65.

4.2.3. Mizah Dergilerinde Bosna İlhakı

23 Temmuz 1908 günü İstanbul'da duvarlara afişler yapıştırılmış, afişlerde II. Meşrutiyet'in ilan edildiği ilan edilmiştir. II. Abdülhamit durumun ciddiyetini kavramış ve anayasayı tekrar yürürlüğe koymuştur. Bu esnada Osmanlı Devleti kendi iç meseleleriyle uğraşırken Avusturya-Macaristan İmparatorluğu durumu fırsatı bilerek Bosna-Hersek'i ilhak sürecini daha da hızlandırılmıştır. Karagöz dergisinde çıkan bir karikatür de Balkan coğrafyasında karışıklığın yakın bir zamanda gerçekleşeceğine dair ipucular vermiştir[243]. Karikatürde, pazarcı ile sohbet eden Karagöz, masanın üstündeki kaşar ve sucukları görmüştür. Ürünleri alma konusunda tereddüt yaşayan Karagöz'ü gören pazarcı, Karagöz' şu şekilde çıkışmıştır: *"Al ağam al… Aha ne böyle Balkan kaşarı ne de böyle sucuk bir yerde bulaman…Sucuk fena değil ama Balkan kurtlanmış"* Burada Balkan kaşarı ile anlatılmak istenen aslında Balkan coğrafyasıdır. Berlin Kongresi'nden beri devam eden ve belli bir düzen içerisinde devam eden statükonun yakın bir zamanda değişeceğine atıf yapılmaktadır.

Avusturya-Macaristan İmparatoru Joseph'in, Alman İmparatoru olan II. Wilhelm'e gönderdiği mektup, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek konusundaki gerçek niyetini açıkça göstermektedir:

> *Sevgili dostum,*
>
> *Türkiye'de meşrutiyetin ilanına sebep olan gelişmeler, hükûmetim tarafından yönetilen Bosna ve Hersek bölgelerini de etkilemiştir. Kültürel ve maddi anlamda memnun edici gelişmeler gösteren bu iki bölge, meşrutiyet ilanı konusundaki arzularını beyan ederlerken, Osmanlı İmparatorluğu'nda işlerin kötüye gitmesiyle birlikte amaçlarını öyle gayretli bir şekilde ileri sürdüler ki, özellikle de monarşinin güney sınırlarındaki barışa dayalı gelişmelere müdahale edilmemesi halinde hükûmetimiz artık onlara karşı çıkmasının mümkün olmadığını hissetmektedir.*
>
> *Meşrutiyet ancak egemen bir güç tarafından uygulanabileceğinden Bosna-Hersek'in ilhak edildiğini bildirmeye kendimi mecbur hissediyorum.*

---

[242] Murat Akgündüz, "Osmanlı İdaresi Döneminde Bosna-Hersek", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 18, 2003, s. 122.

[243] **Karagöz**, Sayı: 18, 5 Ekim 1908, Ek: 121.

> *Biz bu konuda Osmanlı İmparatorluğu'nu bilgilendireceğiz ve barış politikamız ve Balkanlar'daki herhangi bir toprak elde etme yönündeki düşüncelerini reddedeceğimiz konusunda kendisini uyaracağız. Sancak'ta (Yeni Pazar) bulunan birliklerimizi geri çekeceğiz ve gelecekte Berlin Antlaşması'yla bize Sancak'ta verilen ayrıcalıklardan vazgeçeceğiz.*
>
> *Yakın bir dostumuz olarak, bu durumu derhal size bildiriyorum. Bu durumu iyi niyetle değerlendireceğinize ve acil bir zorunluluk nedeniyle bu şekilde davrandığımızı anlamakta güçlük çekmeyeceğinizden eminim*[244].

7 Ekim 1908'de Avusturya'nın resmi gazetesi olan Wiener Zeitung'da da ilhak resmi olarak kamuoyuna duyuruldu. İlhak gazetenin ilk sayfasında yer almıştır. İmparator Almanca ve mahalli bir dil olan Sırpça ile halka hitap ederek Bosna Hersek'in resmen ilhak edildiğini Saraybosna'da açıklamıştır[245].

Mizah dergilerinde söz konusu ilhak özellikle Kalem ve Karagöz dergilerinde sıkça yer almıştır. Kalem dergisinin 12 Kasım tarihli karikatüründe duruşmada ilhak karşısında kendini savunan Avusturya-Macaristan Hükümdarı Franz Joseph betimlenmiştir[246]. Karikatürün sağında masa başında üç yargıç tasvir edilmiştir. Başlığında "*Adalet*" yazan karikatürün alt lejantı ise şu şekildedir:

> *"Reis-i edvar: (Franz Joseph'e) Bosna Hersek isminde iki kıza takılmakla itham ediliyorsunuz. Bu yaşta….*
>
> *Maznun: Evet reis efendi. İtiraf ederim. Kalbim taştan değildir."*

Kalem'in bir diğer karikatüründe ise elinde silahlarla hazır bir şekilde bekleyen Osmanlı askerinin karşısında başta Franz Joseph olmak üzere diğer yabancı devletler bulunmaktadır. İlhakın yarattığı tepki sonrasında Balkanlarda yayılmacı bir siyaset izleyen Avusturya'ya ve diğer Balkan devletlerine karşı bir duruşun var olduğunu gösteren karikatürün lejantında şu yazmaktadır: "*Türkiye, Türklerindir.*"

Avusturya'nın Bosna ilhakı, Osmanlı Devleti'nin yanında bazı devletleri de karşısına almasına neden olmuştur. Bu devletlerden birisi de Sırbistan'dır. Sırbistan'da ilhaka karşı yoğun bir tepki dalgası yaşanmıştır. Bosna-Hersek'i "*Büyük Sırbistan*" sınırları içinde gören Sırp milliyetçiler, Avusturya-Macaristan'ın bu müdahalesini, ülkenin stratejik çıkarlarına yönelik bir engelleme girişimi olarak değerlendirmişlerdir[247]. Bu bağlamda Kalem'in 20 Kasım'daki karikatürü,

---

[244] Joseph'ten II. Wilhelm'e, Budapeşte 29 Eylül 1908'de. Bkz.: Murat Yılmaz, **Sancak Drina'nın Öbür Yakası**, İnsani Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 83.

[245] **Wiener Zeitung,** Sayı: 231, 7 Ekim 1908.

[246] **Kalem**, Sayı: 11, 12 Kasım 1908, Ek: 106.

[247] Nurten Çetin, "I. Dünya Savaşı'na Giden Yolda Avusturya Macaristan ile Sırbistan İhtilafı", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 1, 2017, s. 377.

Balkanlardaki Sırp-Avusturya çekişmesini ortaya koymaktadır[248]. Başlığında *"Horoz Dövüşü"* yazan karikatürün lejantında yazanlar: *"Avusturya horozu: Süsürüsü!!!"* derken *"Sırp Horozu: Vaktinden evvel öten horozun başını keserler."* diyerek ilerleyen süreçte ilhakın Avusturya için kötü sonuçlar doğurabileceğini ima etmektedir.

İlhaka karşı 8 Ekim tarihinde Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan'a yönelik bir boykot kararı alarak bu devletten getirilen ithal ürünlerin alımını durdurmuştur. Boykot kararının yaygın biçimde uygulanması, Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph üzerinde rahatsızlık uyandırmıştır. Boykot dönemine ilişkin karikatürler, ülkede ortaya çıkan birlik ve dayanışma ruhunun simgesi haline gelmiştir. Zor koşullar altında kalan Avusturya'nın durumu ise karikatüristler için eşsiz bir yaratıcı malzeme kaynağı sunmuştur. Bu bağlamda Kalem'in bir diğer karikatüründe insan biçimine büründürülmüş Avusturya ürünlerinin yeniden anavatanlarına geri gönderilişi betimlenmiştir[249]. Karikatürde Avusturya yazısının önünde bekleyen asker şaşkın bir şekilde karşısında insanlaşmış Avusturya mallarını (paket, kutu, balya formunda) görmektedir. Lejantta: "*Nöbetçi: Kimdir o?*" sorusuna "*Eşyalar: Biz geldik*" diyerek cevap vermektedir.

İlhak aynı zamanda Avusturya mallarına karşı geniş çaplı bir boykot hareketinin başlamasına da zemin hazırlamıştır. Boykot, sadece ekonomik bir tepki olmanın ötesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun onurunu koruma ve dış politikada daha etkin bir rol oynama amacını da taşımıştır.

Kalem'in Ekim'de çıkardığı bir diğer karikatür ise taşıdığı anlam açısında önemlidir[250]. Karikatürün Franz Joseph'in Balkan ve Avrupa politikasını nasıl biçimlendirdiğine dair bir yorum bulunmaktadır. Karikatürün üst kısmında büyük bir kafa biçiminde çizilen figür, o tarihlerde bağımsızlığını alan Bulgaristan Çarı Ferdinand tasvir edilmiştir ancak gözlerinin kapalı, yüz ifadesinin somurtkan oluşu, Ferdinand'ın durumu algılamaktaki veya yönetmekteki yetersizliğini ve kayıtsızlığını ifade etmektedir. Balon sepeti içinde çizilen küçük figür ise Franz Joseph'tir. Aşağıya, balonun içerisindeki torbaları atmaktadır. Birinin üzerinde "*Bosna*", diğerinin üzerinde "*Girit*" yazılı iki kum torbasından ibaret ağırlığı sepetten attığı görülmektedir. Karikatürün sol altında Fransızca: "*Un nouveau dirigeable par François-Joseph*

---

[248] **Kalem**, Sayı: 12, 20 Kasım 1908, Ek: 107.
[249] **Kalem**, Sayı: 9, 29 Ekim 1908, Ek: 104.
[250] **Kalem**, Sayı: 7, 15 Ekim 1908, Ek: 103.

(Franz Joseph tarafından yönetilen yeni bir yönlendirilebilir balon)", Osmanlı Türkçesi ile: "*Franz Joseph'in kabil-i sevk yeni balonu*" yazısı görülmektedir.

Franz Joseph'in Bosna ve Girit meselelerini dikkatleri başka yöne çevirmek için çıkardığı düşüncesi de karikatüre yansıtılmıştır. Bosna ve Girit sorunları kum torbaları şeklinde Avrupa devletlerinin ve Osmanlı devletinin ayakları dibine atılıyor. Bu davranış, ilhak politikasının uygulayıcısı olarak Franz Joseph'in siyasi manipülasyon yöntemleriyle bölgedeki güç ilişkilerini yeniden düzenleme çabasını anlatmaktadır.

Kalem'in bir diğer karikatüründe Franz Joseph, Bosna-Hersek'i simgeleyen iki genç kadını yanına çağırır biçimde betimlenmiştir. Karikatürün lejantında yer alan metin şu şekildedir[251]: *"Matmazeller rica ediyorum buyurun! Sizi çoktan beri bekliyorum."* Görüldüğü gibi Avusturya'nın Bosna-Hersek coğrafyası üzerinde planları 20. Yüzyıl ile başlamamaktadır. Hersek Krizi ile başlayan ve adım adım ilerleyen plan, II. Meşrutiyet'in heyecanlı ama zayıf anında tamamlanmıştır.

İlhak, Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarına doğrudan bir saldırı olarak algılanmış ve büyük bir tepkiye yol açmıştır. Osmanlı kamuoyu, bu ilhakı kabul edilemez bir durum olarak görmüş ve Avusturya-Macaristan'a karşı bir tepki gösterme ihtiyacı duymuştur. 8 Ekim günü duvarlar "*Avusturya Emtiasını Almayınız*" yazılı afişlerle donatılmış ve Hüseyin Cahit, aynı başlıkla 9 Ekim tarihli Tanin'de boykotu başlatan bir yazı kaleme almıştır. Cahit yazısında[252]:

> *Osmanlılar hükümet ve idarelerini adalet ve hakkaniyet esaslarına bina etmek için çalışırlarken dahilî bir kargaşalık, haricî bir harp çıkararak istibdadın iadesini temin etmek fikriyle hakkı, insaniyeti adî ayaklar altına alan Avusturyanın murdar metalarını almayınız. Evet Avusturya'dan ne geliyorsa, kumaş, esvab, çorap, mendil, fanila hiçbirine bir osmanlı parası vermeyiniz,*

Kalem'in 12 Kasım tarihli karikatüründe sulara gömülmekte olan bir vapur ile gemideki yolculara yardımcı olmaya çalışan şahıslar tasvir edilmiştir[253]. Avusturya flamalı vapurdan yardım etmeye çalışan kişilere Taif vapurundaki fesli kişi şu cevabı vermektedir: "*Teşekkür ederim. Beni mazur görün. Osmanlı olmak hasbıyla boykotaja riayet etmeye mecburum.*"

---

[251] **Kalem**, Sayı: 10, 5 Kasım 1908, Ek: 105.
[252] **Tanin**, Sayı: 83, 9 Ekim 1908.
[253] **Kalem**, Sayı: 11, 12 Kasım 1908.

Boykotun örgütlenmesinde ve uygulanmasında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli bir rolü olmuştur. Cemiyet, boykotun başarılı olması için çeşitli propaganda yöntemleri kullanmış ve halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır. 3 Aralık'ta Boşboğaz ile Güllabi'de çıkan bir karikatürde ortada yer alan büyük buharlı gemi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun "*Lloyd*" denizcilik şirketine ait bir yük gemisidir[254]. Bukovina olarak çizilen gemi, yük taşıyan bir halde, Osmanlı limanlarına yanaşmak üzeredir; ancak bu çabası sonuçsuz kalacaktır. Gemiye yöneltilen mesaj ise karikatürün lejantında yer almıştır: "*Ne kadar çalışmış olsanız mallarınızı kabul etmeyeceğiz vesselam!*"

Uygulanan boykot süreci, özellikle liman işçilerinin taleplerini duyurmasında önemli rol oynamıştır. Sandalcılar ve hamallar gibi liman emekçileri de boykotu aktif biçimde sürdürmüştür. Zamanla halkın ilgisi azalsa da liman işçileri boykot faaliyetlerine devam etmiştir ki bu sayede İstanbul'daki rıhtım işçileri, Rıhtım Kumpanyası'nda kaybettikleri bazı pozisyonları geri kazanabildiler. Boykot süreci, liman çalışanlarının siyasal etkilerini artırarak, yabancı sermayeli şirketler ve ticaret kuruluşları karşısında daha güçlü bir konuma gelmelerini sağlamıştır[255].

Ekim'den itibaren yapılan boykotaj hamlesinin ardından kahve ve şeker ticaretiyle uğraşan tüm tüccarlar, Trieste'ye gönderdikleri bir telgrafla artık Avusturya menşeli şeker ithalatını durduracaklarını bildirdiler. Yafa limanında ise halk ile kayıkçılar ve mavnacılar, bir Avusturya gemisinin yolcu ve yüklerini indirmesine engel olmuş, Avusturya'ya ait postaneler hedef alınarak posta araçları ve kutuları tahrip etmiştir. 14 Ekim tarihinde Kavala'da düzenlenen bir mitingde ise Avusturya ve Bulgar ürünlerine karşı başlatılan ekonomik mücadelenin yani "*harb-ı iktisadi*"'nin önemi Türkçe, Rumca ve İspanyolca yapılan konuşmalarla halka aktarılmıştır[256].

Boykotun en dikkat çekici yönlerinden birini de Osmanlı toplumunun kültürel sembollerinden biri haline gelmiş olan fesin hedef alınması olmuştur. Avusturya fesleri kitlesel eylemlerle başlardan çıkarılmış, yerlere atılmış ve sınırlı sayıda bulunabilen

---

[254] **Boşboğaz ile Güllabi**, Sayı: 33, 3 Aralık 1908, Ek: 109.

[255] Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Cilt: 2, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 924.

[256] Erdal Yavuz, "1908 Boykotu", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1978, s. 165.

Hereke ve Feshane üretimi fesler giyilmiş hatta daha da ileri gidilmiştir. Kendiliğinden bir hareket halinde halk arasında çeşitli şapka denemeleri başlamıştır[257].

Kalem de yaşanan süreci sütunlarında mizahi bir biçimde işlemiştir. 17 Aralık 1908 tarihli nüshasının baş sayfasındaki karikatürde Joseph, üzerinde uzun bir asker paltosu ile görülmektedir. Asker selamı verirken, gözleri yorgun ve yarı kapalıdır. Gözlerindeki bu hafif kapalılık ve burnunun şişik çizimi onun Osmanlı Devleti'nin uyguladığı boykot tarafından hırpalandığını anlatıyor olabilir. Ayrıca Joseph'in Avusturya üniformasına ait olan başlık yerine fes takıyor oluşu özellikle Avusturya'da üretilen feslerin Osmanlı Devleti tarafından alınmadığını ve Avusturya'nın ihracatına vurulan bu darbe yüzünden artık resmi başlıklarının fes olduğunu anlatmaktadır[258]. Çizimin lejantındaki metin ilgi çekicidir: "*Fes fabrikalarını siyanet maksadıyla Avusturya imparatoru kendisi ve Avusturya ordusu için fesi serpuş-i resmi olarak kabul etmiştir.*"

O dönemde Osmanlı Devleti en fazla malı Avusturya'dan almaktaydı. Fesin yanı sıra şeker, un ve birçok hırdavat ürünü Avusturya'dan gelmekteydi. İhraç edilen başlıca Avusturya mallarından birisi de şekerdi. Bu ürünlerin stratejik önemi az olsa da Avusturya mallarının yeri başka devletlerle yapılabilecek olan ithalatlarla doldurulabilirdi. Özellikle şeker gibi malların ticareti için Rus şirketlerle bağlantılar kurulmuş ve buradan Osmanlı Devleti'ne gelen şekerler üzerine basında yazılar çıkmıştır[259].

Boykotaj nedeniyle sorunlar yaşayan Avusturya'yı temsilen Franz Joseph'in bir diğer karikatüründe ise Avusturya-Macaristan İmparatoru, bir eliyle sadrazamın yakasına yapışmış, diğer elinde tuttuğu tabancayı da doğrultarak *"Ya mallarımı alırsın, yahud karışmam!"* diyerek Sadrazam Kamil Paşa'yı tehdit etmektedir[260]. İç politikada da gerek İttihat ve Terakki gerekse de kamuoyu tarafından sertçe eleştirilen Kamil Paşa, karikatürde de endişeli gözükmektedir.

---

[257] Yaşar Semiz, **II. Meşrutiyet Dönemi İktisadi Düşünce Politikasında Yenileşme Hareketleri**, (Editör: Ahmet Dönmez), Kitap Yayınevi, İstanbul, s. 367.

[258] **Kalem**, Sayı: 16, 17 Aralık 1908, Ek: 110.

[259] Filiz Çolak, "Osmanlı Devleti'nin Dış Ticaretinde Avusturya-Macaristan'ın Yeri ve Önemi (1908-1918)", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi***,* Cilt: 7, Sayı: 3, 2020, s. 1621.

[260] **Kalem**, Sayı: 18, 31 Aralık 1908, Ek: 112.

17 Aralık'ta Karagöz'de çıkan bir diğer karikatürde, gecelik kıyafetiyle bir koltukta oturmakta olan İmparator Franz Joseph görülmektedir[261]. Bütün vücudu şişmiş durumdadır. Karagöz, hekim rolünde, şık bir giysi içinde, bir yandan purosunu tüttürüyor, bir yandan da hastası Franz Joseph'in nabzını tutuyor. Sağ tarafta duran Hacivat tahlil sonuçları hakkında bilgi veriyor:

> *"Hacivat – Doktor Bey.. Tahlil raporunu gördünüz mü?.. Yüzde seksen şeker var.. Yalnız şeker olsa iyi.. Ottan elbise, talaştan kağıt, neler yok neler.. Buna boykotaj hastalığı derler..*
> *Demek ki ihracat olmazsa fena.. Şüphesiz.. Tedavisine de imkan göremiyorum.. Tehlikeli.. Eczacıbaşı.. Tehlikeli.."*

Franz Joseph artık ihracat yapamıyor, başka bir anlatımla "*içindeki dışarı çıkaramıyor*". İlişkilerin normal olduğu zamanlarda Osmanlı Devleti'ne gönderdiği mallar "*kendi bünyesinde*" yani Avusturya-Macaristan'da kalıp birikiyor. Franz Joseph ihraç etmek istediği şekeri yurt dışına çıkaramadığından, Karagöz ve Hacivat ona şeker hastalığı teşhisi koyuyorlar.

Aynı gün dergiden çıkan bir diğer karikatürde ise Franz Joseph'in iki başlı siluetinin bir yüzü elinde çiçek demetini Osmanlı Mebusan Meclisi'ne sunmaktadır[262]. Bakıldığında 17 Aralık 1908'de açılan Mebusan Meclisi, Osmanlı Devleti açısından büyük bir umut noktasını oluşturmaktadır. İdeallerindeki ittihad-ı anasır düşüncesi gereği azınlıklar ile birlikte Meclis'te sorunların çözümünü düşünen Bab-ı Ali, bu doğrultuda Mebusan Meclisi'ni önemsemektedir. Karikatür de buna atıf yaparak Joseph'in Mebusan Meclisi'nin açılması üzerine Osmanlı Devleti'ni kutladığı çizilmiştir. Karikatürün diğer tarafında ise ordusuna talimatlar veren Joseph, önceki karikatürlerde olduğu gibi Balkanlar ve Osmanlı Devleti üzerinde ikili planlarla ilerlemektedir. Joseph, Bab-ı Ali ile arasında boykotaj gibi Bosna gibi sorunlar olsa bile diplomatik ilişkileri her daim bir şekilde sürdürme niyetini devam ettirmiştir. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Avusturya, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ını nasıl tebrik ediyor?"*

İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu süreçte ciddi bir prestij kaybına da uğramıştır. Bu kaybı da esnaf kesimini harekete geçirme becerisini ortaya koyarak önlemeyi amaçlamış halkın öfkesini büyük ölçüde Avusturya'ya yönlendirebilmiştir. Boykot hareketinin ön plana çıkan önemli karakterlerinden birini de bu süreçte Kürt Ali oluşturmuştur. Avusturya'dan gelen muhabirle yaptığı röportajda: "*Biz mallarınızı çıkartmamak için yemin ettik. Kamil Paşa, bizi Galata Köprüsü'ne astırsa yine de mallarınıza el sürmeyeceğiz efendilerinize böyle söyleyin*" demiştir[263]. Devlet propagandasının ve basının bireyleri nasıl etkilediğinin en açık örneklerinden birini oluşturan Kürt Ali'nin, dönemin önemli mizah dergilerinden olan Kalem'de 7 Ocak 1909'da çıkan karikatürde sürece bıraktığı izi gözlemlemekteyiz[264]. Limanda bulunan Kürt Ali'ye yalvarır bir pozisyonda çizilen Joseph, karikatürde çaresizce mallarını dışarı çıkarmak istemektedir.

---

[261] **Karagöz**, Sayı: 42, 17 Aralık 1908, Ek: 111.
[262] **Kalem**, Sayı: 18, 31 Aralık 1908, Ek: 113.

Avusturya artık boykot hareketini dönemin şartlarında oluşmuş kısa süreli bir tepki olarak görmekten çıkmış ve iki devlet arasındaki ekonomik ve bundan kaynaklı siyasi ilişkilerin normalleşmesine dair çözümler aramaktadır. Boykotun kısa süre içerisinde bitirilmesini, bitirilmediği takdirde İstanbul'dan elçisini çekeceğini ve siyasi ilişkilerini keseceğini Osmanlı bürokrasisine iletmiştir[265]. İki devlet arasında dengeyi bulmak için girişimlerde bulunan Almanya büyükelçisi ise bu durumun var olan ilişkileri daha da zedeleyeceğini ve boykotajın daha da şiddetli bir hal alabileceğini söyleyerek Avusturyalı meslektaşına İstanbul'da kalmayı tavsiye etti.

Avusturya ilerleyen süreçte Almanya'nın bu ara buluculuğu ile elçisini İstanbul'da tutarak, mütarekelere başlama konusunda İstanbul ile ortak hareket edebileceğini iletti. Aralık ortası Sadrazam Kamil Paşa ve Avusturya elçisi Pallavicini arasında yapılan görüşmeler diplomatik bir yumuşama başlatmış, Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'nın da sürece olumlu bakması ile kriz iki tarafın da istekleri doğrultusunda şekillenmeye başlamıştır. Avusturya, Yeni Pazar Sancağı'ndan askerini çekmeyi, Bosna Hersek'teki devlet kurumları için de iki buçuk milyon lira ödemeyi kabul etmiştir ve iki taraf 26 Şubat 1909 tarihinde anlaşmaya varmıştır[266].

Kalem dergisi de iki buçuk milyon lira tazminat konusunu sütunlarında yer vermiştir. Karikatürde büyük ve kudretli bir şekilde çizilen Joseph'in iki elinin altında kız çocuğu bulunmaktadır[267]. Kızların birinin üzerine "*Bosna*" diğerinin üzerinde de

---

[263] Mehmet Emin Elmacı, "1908 Avusturya Boykotunda Liman İşçileri", **Kebikeç**, Sayı: 5, 1997, s. 158.

[264] **Kalem**, Sayı: 19, 7 Ocak 1909, Ek: 114.

[265] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 9, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 223.

[266] Karal, s. 225.

[267] **Kalem**, Sayı: 23, 4 Şubat 1909, Ek: 119.

"*Hersek*" yazmaktadır. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Koleksiyonumda şu iki çiçek eksikti. Yaşasın talih! İki buçuk milyonla beni onlara da sahip etti."*

Sonuç olarak bakıldığında Hersek Krizi ile başlayan ve Bosna Hersek'in kaybı ile devam eden süreç Osmanlı Devleti'nin gerek dış politikasında gerekse de iç politikasında birçok değişimin yaşandığı bir döneme denk gelmektedir. Bu bağlamda yaşanan değişimleri Osmanlı mizah basını dikkatli bir şekilde gözlemlemiştir.

4.3. BULGARİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞI

4.3.1. Bulgar Prensliği ve Bölgedeki Faaliyetleri

Balkanlar, tarih boyunca kültürler ve siyasal bloklar arasında bir geçiş bölgesi olmuş; 19. yüzyılda bu rolü derinleşmiştir. Kapitalizmin yükselişi, sanayileşemeyen devletleri zayıflatırken, Osmanlı Devleti sahasındaki zengin hammaddeler Batılı güçlerin ilgisini çekmiş, giriş yolları Balkanlar üzerinden olduğu için bölge dış müdahalelere açık hale gelmiştir. Bu süreçte Fransa'dan yayılan milliyetçilik fikirleri, çok-etnili nüfus üzerinde bölünme dinamiklerini de güçlendirmiştir. İçten gelen ulusal hareketler kadar, dış güçlerin teşvikleri de dönüşümde belirleyici olmuştur. Osmanlı'nın zayıflaması, ekonomik ve siyasal yapının değişmesiyle Balkanlar en fazla etkilenen bölge olmuş; Sırbistan ve Yunanistan'ın bağımsızlık örneği ise diğer halklara ilham vermiştir.

Berlin Kongresi sonrası "Makedonya Sorunu" olarak özellikle batılı devletlerin nüfuz mücadelesi verdiği coğrafyada nüfusun etnik, dil ve din dağılımı incelendiğinde, toplamda yaklaşık iki milyon kişilik bir toplum yapısının bulunduğu görülmektedir[268]. Bu nüfus, başta Selanik, Kavala, Yenice, Ohri, Prespa, Kastoria ve Vergoritis çevresinde yoğunlaşmaktadır. Dini açıdan İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik inançları bir arada varlık göstermektedir. Dil çeşitliliği ise daha da artmakta; başlıca Türkçe, Yunanca, Makedonca ve Bulgarca konuşulmakta olup ayrıca Arnavutça, Sırpça ve Ulahça da yaygın diller arasında yer almaktadır. Dil ve din çeşitliliğinden daha da karışık bir yapıda olan coğrafyada; Türkler, Bulgarlar, Rumlar ve Sırplar en büyük grupları oluşturmaktadır; bunlara ek olarak Ulahlar, Arnavutlar, Romanlar ve çeşitli azınlıklar bölgede bir arada yaşamaktadır.

---

[268] Georges Castellan, **Balkanların Tarihi**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, s. 364.

Coğrafyaya komşu olan devletlerin de nüfuz mücadele sahası haline geldiği bölgede; en belirleyici iki aktör, yasal hak sahibi olan Osmanlı Devleti ile etnik bağları ve bölgede yoğun Bulgar nüfusunu temel alan Bulgarlardır. Osmanlı Devleti, başta Bulgarların faaliyetlerini kısıtlayarak bölgede asayişi sağlama ve diğer devletlerin etkisini önleme gayretinde bulunsa da Bulgarlar 1870'te kurulan Bulgar Eksarhlığı'nın geniş bir bölgeyi kontrolüne almayı ve Ayastefanos Antlaşması'nın Makedonya'yı Bulgaristan sınırlarına dahil etmeyi planlamaktadır.

Abdülaziz tarafından verilen bir ferman soncunda 1870 yılında kurulan Bulgar Eksharlığı ilerleyen süreçte kurulan Prenslik ile beraber hızla siyasi bir güç haline gelmiştir. Bölgede yürüttükleri çete faaliyetleri ile nüfuz alanını da genişleten Bulgarlar, bağımsızlık yönündeki isteklerini Batılı devletler ile görüşmüşse de bu durum Avrupalı büyük devletlerin stratejik çıkarlarına ters düşmüş bir süre daha Berlin Antlaşmasının bölgeye getirmiş olduğu statüko korunmuştur. Bu dönemde Bulgar Eksarhlığı ile çeşitli komiteler; kilise ve okul üzerinden halkı ulusal bilinçlendirmeye devam etmiştir. Eksarhlık, siyasi, sosyal ve kültürel gelişmeleri yakından takip ederek Prenslik yönetimine Makedonya'daki düzenlemeler konusunda öneriler iletmiştir.

Bulgarların dini ve politik açıdan bölgede en çok sorun yaşadığı topluluk ise Yunanlardır. Edirne, Selanik, Manastır bölgesi üzerinde hakimiyet kurmayı planlayan iki millet doğrudan veya dolaylı Osmanlı Devleti ile ilişki kurmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti ise Makedonya bölgesindeki bu etnik karışıklıkta Yunanların bölge üzerindeki dini ve siyasi emellerini kısıtlamak amacıyla Bulgarların ardından Sırplara da kendi kiliselerini kurma hakkı tanımıştır. Böylelikle bölgede Yunan etkisinin kırılması planlansa da Balkan Savaşları öncesi devletlerin bir araya gelerek Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi durumun istenilen bir şekilde gitmediğinin göstergesidir.

1897 yılından itibaren Bulgar örgütleri, Makedonya'da silahlı eylemlerini tırmandırmıştır. İnsan kaçırma ve bombalama gibi terör yöntemlerini yoğunlaştırarak Osmanlı yönetiminin bölgede asayişi sağlayamadığı izlenimini Avrupa kamuoyuna yansıtmaya çalışmıştır. Bu dönemde en dikkat çeken olaylardan biri Osmanlı Bankası'na yönelik planlanan bombalama girişimi ve iki Hristiyan misyonerin rehin alınması olayı yer almaktadır. Bankaya yönelik sabotaj girişimi, önceden edinilen istihbarat sayesinde engellenebilmiştir. Miss Stone ile birlikte kaçırılan diğer misyoner ise Sandanski liderliğindeki komitacılar tarafından esir alınmış; ancak Osmanlı makamları tarafından ödenen 50. 000 lira tutarındaki fidye ile serbest bırakılmıştır. Bu olaylar, bölgedeki kamu düzeni ve güvenlik algısının kasıtlı olarak zayıflatılmasına dönük stratejilerin bir parçası niteliği taşımaktadır[269].

Bu tarihlerde Bulgar iç siyasetindeki bir diğer değişim, Ferdinand'ın tahta geçmesi olmuştur. Genç ve idealleri olan Ferdinand, bağımsız bir Bulgaristan için uluslararası dengeler içerisinde Rusya'yı yanına çekmek istemiştir. Ayastefanos Antlaşması'ndaki Büyük Bulgaristan'ı tekrar kurma idealinde olan Ferdinand, Rusya'nın Uzak Doğu'da yaşadığı sorunlar ve 1905 İhtilali sonrasında değiştirdiği politikalar sonrasında ise Rusya siyasetinden uzaklaşmış, yanına Avusturya'yı almıştır. Avusturya'nın da bu ittifaktan elbette ki beklentileri vardır. Balkanlarda bir diğer "Büyük" olma idealleri kuran Sırbistan'a karşı Bulgaristan'ı kullanarak bölgede dengeyi kurmayı planlamayı düşünmektedir[270].

4.3.2. İlinden Ayaklanması

İlinden Ayaklanması, 2 Ağustos 1903'te, Saint Elias günü patlak vermiştir. Ayaklanmayı yöneten kurmay heyeti, Osmanlı kuvvetlerini bir zaferle alt etmeyi değil, çatışmada mağlup olmaktan kaçınmayı stratejik hedef olarak benimsemiştir. Zira eylemlerin sürmesine paralel olarak dış müdahalenin gündeme gelme olasılığının artacağı öngörülmektedir. Manastır merkezli başlayan ayaklanma hızla çevre bölgelere yayılmış; özellikle Kostur'da geniş halk desteği görülürken, Selanik ve Üsküp'teki faaliyetler daha çok çete tipi saldırılar düzeyinde kalmıştır. Buna karşın, genel kumandanın talimatlarına rağmen hareketin sol kanadı, bazı yörelerde bu direnişi tam ölçekli bir kurtuluş savaşına dönüştürme eğilimi sergilemiştir. Bu yaklaşımın en dikkat çekici örneği ise Kruşevo'da kısa ömürlü bir cumhuriyet ilan edilmesidir[271].

---

[269] Mahir Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt: 9, Sayı: 9, 1989, s. 217.

[270] Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 626.

[271] İlhan Tekeli, "Makedonya İç Devrimci Örgütü ve 1903 İlinden Ayaklanması" **Cumhuriyetin Harcı 1 Köktenci Modernitenin Doğuşu**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 75.

Bulgar çeteciler, Makedonya'daki terör eylemlerini gerçekleştirirken en kapsamlı yardımı Bulgar Prensliği'nden sağlamışlardır. Bulgar Prensliği, komitacılara çeşitli silah ve cephane temin etmenin ötesinde, peşlerine düşüldüğünde sınırlarına girerek korunmalarına onay vermiştir. Komitacıların "Bulgar ulusunu temsil ettiklerini" ileri sürdükleri eylemlerle ilgili olarak sınırı geçen tacirlerden maddi kaynak sağladıkları ve bu hususta Prensliğin hiçbir müdahalede bulunmadığı kayıtlara geçmiştir. Bu durum, Bulgaristan'ın ayaklanma girişimlerine göz yumarak aynı zamanda ekonomik desteğin ne kadar belirleyici olduğunu göstermesi açısından da kayda değerdir[272].

İsyan hızla tüm bölgeye yayılmış; isyancılar, Müslüman nüfusun samanlıklarını ateşe vererek telgraf hatlarını devre dışı bırakmış ve demiryollarını kullanılamaz bir hale getirmiştir. Bu saldırılar sonucu çok sayıda Müslüman yaşamını yitirmiş ve köyler harap olmuştur. Osmanlı Devleti bölgeye hızlı bir şekilde takviye birlikler sevk etmekte ise de Müslüman halk savunma amacıyla isyancı çetelerle çatışmak zorunda kalmıştır. Halkın silahlanarak çetelerle giriştiği mücadele sonucunda da komitacıların aradığı bahane ellerine geçmiştir[273].

Yaşanan gelişmeler sonunda Batılı devletler duruma el atmaya karar vermiştir. Ayaklanma esnasında Bulgarlara zulmedildiğini düşünen Rusya, Avusturya-Macaristan ile Mürzsteg'te buluşup aynı adı taşıyan belgeyi onaylamıştır. Protokolün dokuz hükmü, diğer Batılı devletlere de onaylattıktan sonra Bab-ı Ali'ye sunulmuş Aralık 1903'te de fermanla onayan Osmanlı yönetimi, belgenin koşullarını kabul etmiştir. Mürzsteg'te alınan kararlar, imparatorluğun Balkanlardaki hakimiyetine ciddi anlamda zarar vermiştir.

4.3.3. Mizah Dergilerinde Bulgaristan'ın Bağımsızlığı

Bulgarlar, 1907'den itibaren tam bağımsızlık hedefiyle yoğun faaliyetlere girişmişlerdir. Dışişleri Bakanı'nın St. Petersburg, Berlin ve Viyana'ya düzenlediği ziyaret, bağımsızlık düşüncesinin güçlenmeye başladığını göstermektedir. Aynı şekilde Ferdinand da Avrupa başkentlerine seyahatler düzenleyerek Bulgaristan'ın bağımsızlığının yakın bir gelecekte olduğuna dair gündem yaratmaya çalışmaktadır.

---

[272] İsmail Yıldız, **Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Bulgaristan'daki Bağımsızlık Faaliyetleri (1878-1908)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 101.

[273] Aydın, s. 218.

1908 yılına gelindiğinde ise Avusturya-Macaristan ile ilişkileri son derece iyi olan Ferdinand, 23 Eylül'de gittiği Budapeşte'deki diplomatik görüşmelerde adeta bağımsız bir devlet başkanı gibi karşılanmıştır. Dönemin Avusturya-Macaristan Dış İşleri Bakanı olan Aehrenthal, Ferdinand'a yıllardan beri istenilen bu bağımsızlık konusunda tereddüt edilmemesi gerektiğini de iletmiştir. Elbette ki bu bağımsızlıkta Avusturya'nın kendi çıkarları bulunmaktaydı. Gündemlerindeki Bosna İlhakı konusunda bir Slav devletini yanına çekerek olası dış tepkileri azaltma planları kuran Avusturya'nın bir diğer düşüncesi de Bulgaristan'ın bağımsızlığına vereceği destek ile ilerleyen süreçte kendisine yakın ve bölgede rahat kontrol edebileceği daha pasif bir devletin var olması konusudur[274].

5 Ekim 1908'de Avusturya'nın Bosna İlhakı'nı takiben Ferdinand da Tırnova'da Bulgaristan'ın bağımsızlığını kendisini de Bulgar Çarı olarak ilan etmiştir. Osmanlı Devleti ilan edilen bağımsızlığa karşı müzakere yoluyla sorunu çözmeye çalışmış bir yandan da ordusunu hazırlamaya başlamıştır. Kamil Paşa, Berlin Antlaşması'na dahil ülkelerin bir araya gelerek konuyu nihai hükme kavuşturması ve Berlin düzeninin sürdürülmesi amacıyla bir toplantı düzenlenmesini önermiş olsa da bu teklife herhangi bir devlet yanaşmamıştır[275].

Mizah dergilerinde de bu bağımsızlık hareketi çeşitli karikatürlerde işlenmiş ve dış politika dengelerine dair önemli bilgiler vermiştir. Bulgar meselesi ile ilgili çıkan ilk karikatürlerden biri 8 Ekim 1908 tarihinde Kalem dergisinde çıkmıştır[276]. Karikatürde "bağımsızlık" ibaresiyle işaretlenmiş gergin bir hattı aşmaya çalışan Ferdinand'a Avusturya-Macaristan imparatoru Franz Joseph'in desteği tasvir edilmiştir. Geri planda yer alan bir İngiliz figürü ise hattı kesmek üzere makas kullanmaya hazırlanır biçimde gösterilmiştir. Karikatürün lejantının ilk cümlesinde: "*Bedava ilan: İngiliz makasları, makasların alasıdır.*" yazmaktadır. İkinci cümlesinde ise: "*Bulgaristan Prensi: Aman Franz iyi tut muvazenemi kaybediyorum.*" Yazmaktadır. Karikatürde bağımsızlığa doğru ilerleyen Ferdinand'ı koruyan ve onu "dengede" tutmaya çalışan Franz Joseph betimlense de yine de kontrol İngiltere'nin elindedir. Berlin Antlaşması sonrası bölgede Rusya ve Almanya arasındaki nüfuz mücadelesinde aktif bir rol izleyen İngiltere hala karar verici konumdadır.

---

[274] Armaoğlu, s. 626.

[275] Karal, s. 228.

[276] **Kalem**, Sayı: 6, 8 Ekim 1908.

Aynı gün çıkan bir diğer karikatürde[277], bir otomobil içinde Kamil Paşa ve İngiltere Kralı yer almakta; yanından geçen ve "*Geşof*" etiketi taşıyan trenin üzerine ise silahlı birlikler konuşlandırılmıştır. Her iki vasıta da hedef olarak Bulgaristan çıkışına doğru yönelmiş biçimde tasvir edilmiştir. Karikatür, Osmanlı Devleti'nde Bulgaristan'ı Kapı Kethüdası olarak temsil eden Geshof'a atıf yapmaktadır. Bulgaristan'ı temsilen Kapı Kethüdası olarak Osmanlı Devleti'nde görev yapan Geshof, bağımsızlık öncesi Bulgaristan Prensliği ile Osmanlı Devleti arasında ilişkilerin kesilmesinde önemli kişilerden birisidir. 12 Eylül'de Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'nın konağında Sultan II. Abdülhamid'in yıl dönümü şerefine verilen yemeğe davet edilmeyen Geshof, hemen Osmanlı Devleti'ni terk ederek Sofya'ya gitmiştir. Siyasi ilişkileri de kesen Bulgar Prensliği aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne ait olan Şark Demiryolları'nın Bulgaristan'dan geçen kısmına el koymuştur[278].

Bu anlam bağlamında çizilen karikatürün bir diğer tarafında ise İngiliz Kralı VII. Edward ve Kamil Paşa son sürat otomobille ilerlemektedir. Karikatürün lejantında yer alan Kamil Paşa'nın endişesi şu şekildedir: "*Aman Edward dikkat et, çarpacağız*" buna karşılık olarak ise: "*İngiltere Kralı: Merak etme paşa. Dümen benim elimde.*" demektedir. Bir önceki karikatürde "dengeleri bozabilecek devlet" olarak tasvir edilen İngiltere burada Bulgaristan bağımsızlığına Osmanlı Devleti'ni süratli bir şekilde götürmektedir. İki karikatürün de en önemli ortak noktası ise İngiltere karar noktasını oluşturmaktadır.

Karagöz dergisinin 8 Ekim tarihli karikatüründe Franz Ferdinand'ın elinde gayda gözükmektedir[279]. Karşısında keyifli bir şekilde onu izleyen Karagöz, Ferdinand'a şu imada bulunur: *"Oğlum sen ne dersen de.. Senin şu kıyafetin benim daha hoşuma gidiyor."* Karagöz'ün elinde görülen taçtan anladığımız kadarıyla Ferdinand'ın başındaki tacı alıp yerine kalpağı kendisi koymuştur ve bu halinin daha güzel gözüktüğü imasında bulunmuştur. Heinzelmann'a göre ise karikatürde Karagöz, Çar'a "haddini bil" demek istemektedir[280].

---

[277] **Kalem**, Sayı: 6, 8 Ekim 1908.
[278] Karal, s. 227.
[279] **Karagöz**, Sayı: 19, 8 Ekim 1908, Ek: 126.
[280] Heinzelmann, s. 92.

Kalem'in bir diğer karikatüründe Ferdinand bir sirkte gösterisinde burnunun üstündeki kılıçla büyük Çar tacını dengede tutmaya çalışmaktadır[281]. Karikatürün lejantı şu şekildedir:

> *Ferdinand canbazhanesinde:*
> *- Efendiler! Size gayet müşkil bir muvazenet oyunu yapacağım. Yerdeki bu kadar mevani arasından yürümek pek kolay şey değildir. Çünkü bu taç bir düşerse başım sekiz parçadır.*

Karikatürün altında yer alan "Berlin Antlaşması" çiziminin üstünde de antlaşmanın maddeleri şişelerle tasvir edilmiştir. Bilindiği gibi Ayastefanos Antlaşması ile önemli bir toprak parçasına sahip olan Bulgaristan daha sonra gerçekleşen ve 19.yüzyılın "düzen getirici" antlaşmalarından biri olan Berlin Antlaşması sonrasında toprakları bölünmüştür. Bu bağlamda Berlin Antlaşması'nı tasvir eden şişeler, Ferdinand'ın kaçınmak istediği bir alegoridir.

Aynı gün Kalem'de çıkan bir diğer karikatürde de Berlin Antlaşması'na atıf yapılmaktadır[282]. Bu karikatürde, Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph, Bulgar Kralı Ferdinand'a sembolik barut gülleri temin ederek, "*Berlin Antlaşması*" ibaresiyle işaretlenmiş pencereyi kırmasına yardım etmektedir. Kırılan camın arkasından çıkan kişi ise İngiltere Kralı'dır. VII. Edward şaşkın ve Ferdinand'ın yaptıklarına anlam aramaya çalışan biri olarak çizilmiştir.

Kalem'in 29 Ekim tarihli karikatüründe de taç ve Ferdinand bir kez daha işlenmiştir[283]. Tahtında oturmuş bir şekilde çizilen Ferdinand neredeyse vücudu kadar bir taç giymeye çalışmaktadır. Karikatürün lejantı: "*Ferdinand – Ne ağır!*" şeklindedir. Her ne kadar bağımsızlığını eline alsa da Bulgaristan'ın hala önemli sorunları bulunmaktadır. Osmanlı Devleti ile arasındaki gerginlik, Avusturya ve Rusya arasında bir denge unsuru olmaya çalışması Bulgaristan'ın dış politikası açısından son derece hassas bir konumda olduğunu göstermektedir.

31 Aralık tarihli bir diğer karikatür ise Osmanlı Devleti'nin ve basının Bulgaristan'a ve Ferdinand'a bakışını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Masasında oturmuş bir şekilde çizilmiş olan Ferdinand, yaveri ile konuşmaktadır. Karikatürün lejantı şu şekildedir:

---

[281] **Kalem**, Sayı: 7, 15 Ekim 1908.
[282] **Kalem**, Sayı: 7, 15 Ekim 1908, Ek: 123.
[283] **Kalem**, Sayı: 9, 29 Ekim 1908, Ek: 124.

> *Sofya'da:*
> *Mabeynci – Haşmetmeab! Posta hareket etmek üzere… Osmanlı mebusanına göndereceğiniz tebrikname hazır mıdır?*
> *"Ferdinand – Evet. Fakat nasıl imza atacağımı kestiremiyorum. Birinci Ferdinand mı, yoksa umum-i Bulgarlar Çarı mı?*
> *Mabeynci – Haşmetmeab! Hiçbiri değil. Daha iyisi sabık Rumeli Şarki valisi diye imza edin. Çünkü Osmanlılar sizi başka nam ile tanıyamazlar.*

Karikatür, seçimler sonrasında açılacak olan Mebusan Meclisi'ne atıf yapmaktadır. Ferdinand tarafından gönderilecek olan buna dair mektubun imzasında ise Bulgaristan hala Osmanlı toprağı, Ferdinand'ın da bu bağlamda bir Osmanlı idarecisi olarak tanındığını anlatmaktadır.

Kalem'in Ferdinand ve Bulgaristan ile ilgili karikatürlerinde özellikle Mart 1909 tarihinden sonra bazı değişimler gözlemlenmektedir. Bulgaristan'ın bağımsız olduğu Ekim 1908 tarihi ve arından gelen iki üç ay içerisindeki dönemde, Avusturya-Macaristan Bulgaristan'ın hamisi görünümündedir. Birçok karikatürde ona destek veren, dengesini bulmasında yardımcı olan Avusturya'nın yerini ise Mart 1909'dan itibaren ise Rusya almıştır. Bu bağlamda çıkan bir karikatürde Rus Çarı Nikola, Ferdinand karşısında onu terbiye eden konumunda çizilmiştir[284]. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Bakın hayvanatı nasıl alıştırdım. Hayatımda daha ne hayvanları terbiye ettim. Siz yalnız bana bırakın…"*

Kalem'deki bazı karikatürlerle II. Abdülhamid'e eleştiriler de bulunmaktadır. 31 Mart Vakası'ndan sonra çıkan bir karikatürde sabık sultanın döneminde kaybedilen Bulgaristan'ın nasıl Rusya'ya verildiğine dair bir hiciv vardır[285]. "*Devr-i Hamidi netaicinden*" başlıklı karikatürde Rusya'yı temsilen çizilmiş olan ayının kucağındaki Ferdinand'a tacını uzatan II. Abdülhamid tasvir edilmiştir.

Bağımsızlık sürecinde mizah dergilerinde sıkça yer alan Ferdinand ve Bulgaristan temalı karikatürler ilerleyen süreçte giderek seyrekleşmiştir. 1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları dönemine kadar artık ya özel konularda ya da genellikle Rusya ile birlikte tasvir edilen Bulgaristan karikatürleri, dönemin uluslararası dengelerinin kamuoyu ve basın tarafından nasıl gözlemlendiğine dair önemli bilgiler içermektedir.

---

[284] **Kalem**, Sayı: 27, 4 Mart 1909.

[285] **Kalem**, Sayı: 34, 29 Nisan 1909, Ek: 131.

4. 4. GİRİT'İN İLHAKI

4.4.1. Girit'in Özerklik Süreci

Doğu Akdeniz'in en önemli adalarından olan Girit, Osmanlı Devleti tarafından fethinden itibaren ayrıcalıklı vilayetlerden biri olmuştur.[286]. Klasik dönem sonrasında da bu ayrıcalıklı konumunu koruyan Girit'te, Fransız Devrimi ile birlikte yayılan milliyetçilik ile birlikte birtakım olaylar yaşanmaya başlamıştır. 1821'de başlayan ayaklanmalar süreç içerisinde dönemin büyük güçlerinin de etkisiyle 1829 yılındaki Edirne Antlaşması ile bağımsızlığa gitmiştir. Osmanlı Devleti'nden siyasi anlamda bağımsızlık kazanan ilk ulus olan Yunanistan, Girit üzerinde her daim aktif bir politika izlemiş ve adayı kendisine katma konusunu sürekli gündemde tutmuştur.

Islahat Fermanı'ndan sonra da Girit üzerindeki tartışmalar yoğunlaşmıştır. 1858 yılında başlayan olayları, Osmanlı Devleti adada birtakım reformlar[287] uygulayarak son vermek istese de özellikle İngiltere ve Rusya gibi güçlerin Rum toplumunu sürekli tahrik etmesi sonucunda karışıklıklar bir türlü son bulmamaktaydı. 1866 ayaklanmaları ise olayların daha da büyümesine neden olmuş ada, Türk hakimiyetinden çıkarak Yunanistan'a ilhak olduğunu beyan etmiştir. Bunun ardından da dönemin sultanı Abdülaziz, sadrazamını Girit'e göndererek "*Girit Vilayeti Nizamnamesi*" ilan etmiştir. Bu nizamname ile adada yeni bir yönetim anlayışı belirlenmiştir.

Sadrazam Ali Paşa'nın adaya getirdiği yeni düzen sonrasında sorunların kısmen çözüleceği düşünülse de olaylar ve dış destekler devam etmiştir. Sadrazamın bölge için yaptığı bir diğer değerlendirme ise Yunanistan'ın reformlara ve düzenlemelere rağmen adadaki isyancılara sürekli yardımda bulunmasıydı ve bu yardım kesilmeden adada Osmanlı Devleti açısından düzenin sağlanamayacağıydı. Bu değerlendirme sonrasında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında gerilim iyice artmış ve ilişkiler kopma noktasına gelmiştir[288].

---

[286] İlber Ortaylı**, Tanzimat Devri'nde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1890)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, ss. 64-69.

[287] Nükhet Adıyeke ve Nuri Adıyeke, "Yunan İsyanı Sırasında Girit'te İrtidad Olayları", Fethinden Kaybına Girit, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2006**,** s. 7.

[288] Armaoğlu, s. 284.

Gerilen ilişkiler, Batılı devletlerin müdahalesini de gerekli kılmış ilk olarak Fransa'nın harekete geçmesiyle Paris'te bir konferans toplanmıştır. 20 Ocak 1869'da Yunanistan'ın gözlemci olarak katıldığı konferansta batılı devletler tarafından uyarılmış ve adadaki asilere karşı iyimser politikasını bırakması konusunda uzlaşı sağlanmıştır[289].

Girit Sorunu, Berlin Antlaşması sonrası tekrar gündeme gelmiştir. Adadakiler, Osmanlı Devleti'nin Ruslara karşı yaşamış olduğu ağır yenilgi sonrası Yunanistan'ın da desteği ile tekrar ayaklanmaya başlamıştır. Rusya hem Ayastefanos hem de Berlin'e koydurttuğu Girit hakkındaki reformlar ile söz konusu olayda daha fazla söz sahibi olabilmesi için ortam hazırlamıştır. Berlin'in 23. Maddesinde yer alan madde, Osmanlı Devleti'nin 1868'de Girit hakkında kabul ettiği nizamname ile ilgilidir ve düzenlemeleri öngörmekteydi. Yaşanan gelişmeler içerisinde Rusya'nın aktif politikası sonrası İngiltere de Osmanlı ile Yunanistan arasında yaşanan bu gerilime daha fazla ortak olmaya başlamıştır. Balkanların yanı sıra Yunanistan dolayısıyla da Girit'in kontrolünü de Ruslara kaptırmak istemeyen İngiltere, Doğu Akdeniz güvenliği için 1878 yılında Kıbrıs'a asker çıkarmıştır[290].

İngiltere'nin Kıbrıs çıkarması, Rusya'nın Girit üzerinde baskıcı politikaları sonrasında olayların sıcak bir savaşa sürüklenmesini istemeyen Osmanlı Devleti, masaya oturma kararı almıştır. Giritliler ile Osmanlı Devleti'ni temsilen Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın ön planda olduğu görüşmeler sonucunda adayı özerkliğe yakın bir konuma getiren Halepa Sözleşmesi imzalanmıştır[291].

Bu sözleşme ile çözülmesi beklenen Girit sorunu artık birçok devletin de ortak olduğu daha karışık bir hale evrilmiştir. Adaya gönderilmesi kararlaştırılan Hristiyan valiler bölgede düzeni kurma konusunda başarısız bir yönetim sergilemiş çoğu zaman da adadaki isyancılara iltimas geçmiştir. Adadaki huzursuzluğun arttığını gören Osmanlı Devleti 1889'da yayınladığı bir ferman ile Halepa'da verdiği ayrıcalıkların bazılarını sınırlama yoluna gitmiştir[292]. Bu sınırlamalar ile adanın valisi doğrudan sultan tarafından seçilecektir ve Girit Meclisi'ndeki sayı azaltılmıştır. Bu tedbirler sonrasında, adadaki çeteciler önemli oradan azalmıştır[293].

---

[289] Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 229.

[290] Armaoğlu, ss. 557-558.

[291] Uçarol, s. 363.

[292] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: 8, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, ss. 121-122.

Turhan Paşa'nın ikinci valiliğine denk gelen bu dönemde asayişin devam etmesi için Halepa üzerindeki sınırlamaları devam ettirme kararı almıştır. Yaşanan gerginlikler soncunda toplanan Meclis kısa bir süre aktif olsa da daha sonra kapatılmıştır. Meclis dağılmadığı için bütçe de hesaplanamamıştır. Turhan Paşa ayrıca yaşanan gerilimin ve adadaki huzursuzluğun en önemli nedenlerinden birisinin maddi durumlar olduğunu da düşünmektedir. Güvenliği sağlayacak olan jandarmanın maaşları ödenmediği için askerlerin silah bırakması adada yıllardır süregelen düzensizliği kolaylaştıran etkenlerden birisi olmuştur[294]. Artan olayları engelleyemeyen Turhan Paşa, askeri ve idari görevlerini bırakarak makamını Abdullah Paşa'ya devretti. Abdullah Paşa yaşananları engellemek için daha sert tedbirler almış askeri gücü neredeyse iki katına çıkarmıştır. Bu hamleyle adadaki olayları kısmen kontrol etmeyi başaran Osmanlı Devleti'nin karşısına ise bu kez Etnik-i Eterya cemiyeti çıkmış ve Yunanistan ile Girit adasında milis gücü ve diğer yardımlar konusunda lojistiği sağlamıştır. Mayıs 1896'da Kandiye ve Hanya'da müslümanlar ile Hristiyanlar arasında yaşanan tekrar başlayan gerilim sonrasında II. Abdülhamid, Halepa'da değişiklikleler yaparak tekrar uygulayacağını söylese de gerilim son bulmamıştır[295].

Yoğunlaşan ayaklanmalar ve Osmanlı Devleti üzerine yapılan dış baskılar sonucunda Avrupalı devletler bir kez daha olaya dahil olmuş ve konsolosları aracılığıyla hem Girit'e hem de Osmanlı Devleti'ne nota çekmiştir. Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya, İngiltere, İtalya ve Fransa'yı temsilen Avusturya elçisi ile Tevfik Paşa görüşmeler yapmış, bu görüşmeler sonucunda Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'ne; adadaki asayişin sağlanması, propaganda faaliyetlerinin sona erdirilmesi ve Halepa'nın tekrar yürürlüğü girmesi konusunda istekleri bildirmiştir[296].

Varılan bu uzlaşı sonrasında adaya yüzeysel bir barış dönemi gelmişse de halkın isteklerinin karşılandığı ve toplumların kısmen nefes alabildiği bu dönem de kısa sürecek ve Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında kaçınılmaz olan savaş gerçekleşecekti[297].

---

[293] Karal, s. 122.

[294] Muhammet Ballı, **Turhan Hüsnü Paşa'nın Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri (1846-1927),** (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2024, s. 63.

[295] Karal, s. 124.

[296] Çağıl Sağun, **II. Meşrutiyet Döneminde Girit Meselesi ve 1910-11 Yunanistan Boykotajı**, (Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2022, s. 28.

4.4.2. Osmanlı-Yunan Savaşı

Girit için önemli dönüm noktalarından birini 1897 yılı oluşturmuştur. Hanya'da isyancılar tarafından başlatılan ayaklanma Kandiye'ye de sıçrayarak kısa bir süre içinde bütün adaya hakim olmuştur. Osmanlı Devleti yaşanan bu gelişmeler sonrasında adaya asker çıkarma konusunda karar almış ve bu kararını da Batılı devletlere bildirmiştir.

Bab-ı Ali adadaki tebaasının güvenliği ve asayişi sağlayabilmek adına Fuat isimli gemisini de bölgeye göndermişse de Kandiye'den kalkan Osmanlı gemisi, Yunan gemilerin saldırısına uğramış ve Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında sıcak çatışma yaşanmaya başlamıştır[298]. Adada yaşanan bu gelişmeler sonrasında Girit, Etnik-i Eterya aracılığı ile Yunanistan'a baskı kurmaya başladı ve adaya bir askeri müdahalenin olması gerektiğine dair isteklerini iletmeye başladı. Avrupa devletlerinin bundan önceki ayaklanmaların birçoğunda Yunan tarafını desteklemesi bu olayda Yunanistan'ı daha da cesaretlendirmiş, adaya önceki yıllarda Etnik-i Eterya cemiyeti üzerinden gizli bir şekilde gönderdiği asker ve lojistik desteğini artık resmi bir şekilde subaylarını ve birliklerini göndererek olayın bir tarafı haline dönüşmüştür.

Yaşanan gelişmelerde Avrupalı devletler ilk aşamada olayı sakinleştirmek veya müzakere yoluna gitmek yerine kendi unsurunu adadan çekmeye çalışmıştır. Böylelikle Türk ve Yunan taraflarında gerilim daha da artmış, Yunanistan kamuoyu Kral Yorgi'ye daha sert kararlar alması konusunda baskı kurmaya başlamıştır. Kral da bu gelişmeler sonrasında Yunan filosunu Şubat 1897'de adaya yollama kararı almıştır. Yaklaşık olarak iki bin kişiden oluşan birlik adanın Yunanistan'a ilhakını gerçekleştirebilmek için adaya ayak basmıştır[299].

Yunanistan'ın yapmış olduğu bu hamleler henüz bir resmi savaş yaşanmasa da gerilimi son derece arttırmıştır. Özellikle adaya çıkardığı birlikler ve aldığı ilhak kararı sonrası savaşı kaçınılmaz bir noktaya getirmiştir. Osmanlı Devleti ise adada yaşanan bu gelişmeleri kısmen daha sakin bir şekilde karşılamış, birliklerini bölgeye yönlendirmeden önce Avrupalı devletlere duruma müdahil olmalarını, Yunanistan'ın yapmış olduklarının hukuka aykırı olduğunu anlatmıştır. Eğer Avrupalı devletlerin Yunanistan'a herhangi bir yaptırımı olmaz ise duruma müdahale edeceğini de bildirmiştir. Osmanlı'nın bu çıkışı sonrasında Avrupalı devletler de duruma farklı bakış açılarıyla yaklaşmıştır. Almanya, Yunanistan'ın Pire limanını baskı yapılması gerektiğini, İngiltere, Girit'teki ayrıcalıkların daha da arttırılarak Yunan tarafının ana karasına dönmesini, Fransa ise Girit adasının hakimi olarak Osmanlı Devleti'nin kalabileceğini fakat kontrolünün ne Yunan tarafında ne de Türk tarafında olmaması gerektiğini düşünmüştür[300].

---

[297] Armaoğlu, s. 560.
[298] Sağun, s. 30.
[299] Armaoğlu, s. 561.

Süreç içerisinde de adı geçen devletlerin ilk resmi hamlesi iki tarafa da 2 Mart 1897'de nota göndermek olmuştur. Gönderilen notada Yunanistan'a ilhakın gerçekleşmeyeceğini fakat adadaki ayrıcalıkların İngiltere'nin de desteğiyle daha da arttırılabileceğini belirtmiştir. Yunanistan tarafı adı geçen devletlerin notasını incelese de adaya verilecek olan yeni ayrıcalıkların anlamsız olacağı, bundan önceki düzenlemeler gibi sıradan çözümler getireceğini dile getirmiştir. Adaya huzurun Yunanistan ilhakı ile gelebileceğini, Girit toplumunun geleceğinin ve hayatının müslümanlara bırakılmayacağını da dile getiren Yunanlar böylelikle barış seçeneğini göz ardı etmeyi seçmiştir.

Yunan askerlerinin adadan çekilmemesi, durumu artık kabul edilemez hale getirmiş ve Avrupa devletleri 21 Mart 1897 tarihinde Girit'i kuşatma altına alma kararı almıştır. Bu gelişmeye ilişkin olarak Paris'ten gönderilen 10 Mart 1897 tarihli telgrafta, Fransız Meclisi'nde ada meselesiyle ilgili soruya cevap veren Fransız Dışişleri Bakanı, Girit'in halihazırda Osmanlı egemenliği altında kalacağı; ilgili devletlerin notası çerçevesinde bazı ıslahatların yapılacağı; adadaki yabancı kuvvet sayısının 500'den 600'e çıkarılacağı; Miralay Vassos komutasındaki Yunan birliklerinin adadan çekilmemesi halinde Girit'in kuşatılacağı ve hatta Yunan sahillerinin ablukaya alınacağı hususlarını bildirmiştir[301].

---

[300] Emin Ünsal, **Girit'in Türk Hakimiyetinde Çıkışı,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2009, s. 63.

[301] Niyazi Karan, **Girit'in Yunanistan'a İlhakına Türk Kamuoyunun Tepkisi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s. 73.

Avrupalı devletler, Yunanistan'a gönderdikleri notanın yanında Osmanlı Devleti'ne de bir nota göndermiştir. Adadaki barışa ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne gösterilen saygı ile birlikte, Yunanistan'ın adayı ilhak etmeyeceğine dair güvence veren devletler, adadaki 1896 düzenlemelerin değişmesi ve var olan yeni düzene uygun hale getirilmesi gerektiğine dair reform talebinde de bulunmuşlardır. Söz konusu reform ise aslında özerklik verilmesidir. Osmanlı Devleti de bu görüşü Meclis-i Vükela'sında görüşmüş ve notayı olumlu cevaplamıştır. Girit artık idari anlamda özerk bir yere dönüştürülüyordu ki Yunanlı çetecilerin Teselya bölgesi üzerinden Osmanlı-Yunan sınırını geçmesi ve Osmanlı Devleti'nin topraklarına saldırması, iki taraf arasında resmen bir savaşın başlangıcını oluşturmuştur[302].

Yunanlar savaşın başlamasının ardından özellikle İngiltere, Rusya ve Almanya'dan destek alacağını ummaktadır fakat söz konusu devletler kendi iç politik durumlarında bu durumla ilgili muhalefete uğramışlardır. Yunanistan'ın yapmış olduğu hukuksuzluklara daha fazla ayrıcalık tanıyamayan devletler tarafsız kalmayı seçmiştir.

Osmanlı Devleti, Yunanistan'ı bu kez dış devletlerden bağımsız yalnız bir şekilde yakalasa da donanması Haliç'te demirlendiği için güçlü bir konumda değildi. Kara ordusu ile zafere giden Osmanlı Devleti, Gazi Ethem Paşa kumandanlığında yaklaşık üç haftalık bir süreçte savaşı bitirmiş ve Atina'ya doğru ilerlemeye başlamıştır[303]. Yaşanılan bu bozgun sonrasında Yunanistan'da iktidar değişmiş ve 27 Nisan 1897'de yeni hükümet Avrupalı devletlerin yardımını istemiştir.

Avrupalı devletler, Atina'nın tehlike altında olduğunu belirterek Yunanistan'dan, Osmanlı Devleti'nin Girit'e tanıdığı idari özerkliği kabul etmesini talep etmiş; kabul etmesi halinde Osmanlı Devleti'ne ateşkes teklifini götüreceklerini iletmiştir. Yunanistan'ın da bu teklifi onaylaması sonrası Rus Çarı II. Nikola, ateşkes teklifini II. Abdülhamid'e iletmiştir. Osmanlı Devleti tarafından kabul edilen bu teklif sonrasında Aralık 1897'de barış antlaşması imzalanmıştır[304].

---

[302] Armaoğlu, s. 562.
[303] Sağun, s. 35.
[304] Armaoğlu, s. 562.

4.4.3. Mizah Dergilerinde Girit'in İlhakı ve Sonrasında Yaşananlar

1908 Temmuz'unda Meşrutiyet'in ikinci kez ilanını takiben Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı ilk önemli krizlerden birisini de Girit oluşturmuştur. 6 Ekim 1908'de Girit Meclisi, adanın Yunanistan'a katıldığını ilan etmiş; ancak Avrupalı devletlerin 8 Ekim'de bu kararı tanımayı reddetmeleri ve mevcut düzenin sürdürülmesini talep etmeleri üzerine Yunanistan ilhaka onay vermekten vazgeçmiştir. Girit Rumlarının statükoyu bozma ve Yunanistan'la birleşme çabaları, Osmanlı kamuoyunda yoğun tepki uyandırmıştır. Bu gelişmeler, Girit meselesinin tartışmalar ve toplumsal tepkiler ekseninde 1912'ye dek gündemde kalmasına yol açmıştır. Yunanistan'ın adanın ilhakını gerçekleştirme girişimleri ise 1909–1911 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde protesto gösterilerine, savaş içerikli protesto yürüyüşlere ve Yunan deniz taşımacılığı ile ticari mallarının boykot edilmesine neden olmuştur[305].

1908'de Girit Hristiyanlarının Meclis'in açılışıyla birlikte adanın Yunanistan'a katılmasına yönelik karar alması, Bab-ı Ali ile kamuoyunu, Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı ve Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesinden çok daha yoğun biçimde etkilemiştir[306]. Meşrutiyet'in ilanındaki en önemli siyasi ve askeri güç olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi popülerliği, Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı ve Bosna-Hersek'in ilhakı olaylarıyla zedelenmiş; bu nedenle de İttihat ve Terakki'nin önde gelenleri, Girit meselesini başarıyla sonuçlandırarak zedelenen itibarlarını yeniden kazanmayı amaçlamıştır. Ayrıca, Girit sorununun Osmanlı'nın çok uluslu yapısının diğer parçaları için de emsal teşkil etme potansiyeli, Cemiyet'in kaygılarını daha da derinleştirmiştir[307].

Konuyla ilgili Temmuz 1908'den sonra çıkan ilk karikatürlerden biri Kalem'in "*Ecnebi Karikatürleriden*" bölümünde çıkmıştır[308]. Alman Lustige Blatter dergisinden alıntılanan karikatürün lejantında şu yazmaktadır: "*Balkanlarda beynelmilel balon yarışları*". Karikatür incelendiğinde İstanbul silüeti karşısında havalanan balonları görmekteyiz. Balonların üstündeki "*Bulgaristan*", "*Bosna*", "*Makedonya*" ve "*Girit*" yazıları o dönemde Osmanlı Devleti'nin dış politikada en çok zorlayan konuları oluşturmaktadır.

---

[305] Ahmet Emin Yalman, **Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 59.

[306] Karal, Cilt: 9, s. 232.

[307] Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, (Cilt: 1, Kısım: 1), Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, s. 371.

[308] **Kalem**, Sayı: 12, 20 Kasım 1908, Ek: 133.

Kalem'in bir diğer karikatürü çarpıcılık açısından daha etkileyicidir. Aralık'ta çıkan karikatürün merkezinde, geleneksel Yunan anakarasından Rum elbisesi (fustanella) giymiş bir Yunan figürü, elindeki uzun bir çengel ile Girit adasını yakalamaya çalışırken çizilmiştir. Karikatüründe yazanlardan anladığımız kadarıyla deniz akıntılıdır. Bu da yakalanılmaya çalışılan Girit adasının belki de başarısızlıkla sonuçlanabileceğine dair bir ihtimalin de olduğunu göstermektedir. Başlığında "*Girit ve Yunanistan*" yazılı karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Çengeli taktık ama akıntı kuvvetli."*

Karagöz dergisinde çıkan karikatürde ise Karagöz terzi ve ayakkabı tamiratı yapan biri gibi çizilmiştir[309]. Hacivat ise Karagöz'e getirdiği ayakkabısının tamir edilmesini ister fakat Karagöz'ün işi çoktur. Karaöz öncelikle elinde kopmuş bir şekilde bulunan *"Anadolu"* ve *"Sisam"* parçalarını dikmekle meşguldür. Karikatürün sağ üst köşesinde ise üzerinde *"Girit"* yazılı başla bir parça daha bulunmaktadır. Karikatürün anlatımına göre Girit çoktan uçmuştur lakin Sisam hala Anadolu parçasına tekrar dikilebilir durumdadır. Karikatürün lejantında şunlar yazmaktadır:

> *"- Kuzum Karagözüm.. Baksana arslan ağzı gibi açıldı.. Şu iskarpinimi biraz..*
> *- Hacivat defol oradan.. Ben şimdi senin pis pabucunla uğraşamam.. Hele şunları bir iyice dikeyim.. Uçanı tutmaya çalışacağım…"*

Girit'in ilhak kararı seçimler sonucunda tekrar açılan Mebusan Meclisi'nde de gündeme gelmiştir. Sadrazam Kamil Paşa'nın Ocak 1909 tarihli konuşmasında Avrupalı devletlerin Osmanlı hukukunu koruyacağına dair tam bir güvence olduğunu söylemiştir. Sözlerine devam ederken Girit meselesinin çözümünün bu büyük devletlerin inisiyatifine bağlı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, Giritlilerin ilhak kararının ne bu güçler ne de Yunanistan tarafından tanınmadığını da belirtmiştir[310].

Osmanlı Devleti konuyu dış devletlerin yardımıyla çözmek istiyordu fakat Batılı devletlerin birçoğu farklı politikalar ve farklı çıkarları temsil etmekteydi. Dolayısıyla söz konusu devletler de bu konu üzerinde henüz net bir uzlaşıya varamamış gözükmektedir.

---

[309] **Karagöz**, Sayı: 41, 13 Aralık 1908.
[310] Sağun, s. 73.

Kalem dergisinde çıkan bir karikatür de bu bağlamda son derece dikkat çekicidir. Başlığında "*Daimi İttifa*k" yazılı karikatürde, yabancı ülke liderleri dikkatli bir şekilde Girit'i incelemektedir[311]. İngiltere'yi temsilen Edward, İtalya'yı temsilen Victor, Rusya'yı temsilen Nikola, Fransa'yı temsilen ise Fallieres'in çizildiği karikatürde her lider Girit'i farklı bir cisme veya hayvana benzetmektedir. Bu da liderlerin Girit konusunda hemfikir olmadıklarını göstermektedir. Karikatürün lejantında:

> *"Edward – Bu bir timsahtır.*
> *Victor – Yanlış bu bir makarna sofrasıdır.*
> *Nikola – Bana kalırsa bu havyardan başka bir şey değildir.*
> *Fallieres – Hadi be siz de? Bu bir istakoz değil mi?"*

10 Haziran'da çıkan bir diğer karikatürde ise bir Osmanlı askeri elinde tuttuğu ay yıldızlı bayrağı karşısındakine göstererek: *"Girit'i almak için bayrağınızı bu renge boyamalısınız"* demektedir[312]. İlginçtir bu karikatürden yaklaşık iki ay sonra Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında bayrak krizi çıkacaktır. Batılı devletlerin Girit'te konuşlandırdıkları birliklerini çekmesi sonrası Hanya kalesinin üzerine çekilen Yunan bayrağı iki devlet arasında gerilimi arttırmıştır. Yaşanan bu olay sonrasında Bab-ı Ali, büyük devletlerin başkentlerine gönderdiği telgraflarda Girit üzerinde haklarının korunması gerektiği konusunda gerekli hassasiyetin verilmesine dikkat çekmiştir. Batılı devletler söz konusu sorun ile ilgilense de çözümleri Osmanlı Devleti'ni çok tatmin etmemiştir. Öyle ki Avrupa basını dahi Girit'in bu hareketlerle büyük devletlerin saygısını kazanamayacağını belirtmiştir[313].

Bayrak hadisesi sonrasında Osmanlı basınında, Giritli Müslümanların göçe zorlanmaları ve Yunanlı eşkıyanın faaliyetlerine ilişkin haberler Makedonya vilayetlerinde büyük bir kargaşa yaratmıştır. Osmanlı kamuoyu, Yunanistan'a karşı gerekirse silahlı mücadele çağrıları yapmaya başlamıştır. Hüseyin Cahit ise, Osmanlı kamuoyunda oluşan bu coşkunun göz ardı edilemeyeceğini ve gelen her haberde Girit meselesinin en önemli gündem maddesi olduğunu vurgulamıştır. Basın organlarında, Girit sorunundan kaynaklanan olayların ve oluşan sıkıntıların ilk derecede sorumlusunun Yunanistan olduğu ifade edilmiştir[314]. Bu bağlamda Girit, Osmanlı toprak bütünlüğünün en önemli simgelerinden biri haline gelmiştir. Adanın kaybedilmesi, Makedonya'da farklı nitelikte yeni isyanların çıkmasına neden olabilirdi bu yüzden İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hiçbir toprak kaybına tahammülü kalmamıştır. Ayrıca, 1897'de kesin bir yenilgiye uğrattığı Yunanistan'ın Girit'i ilhak etmesi, Osmanlı kamuoyunda derin bir psikolojik sarsıntıya da yol açabilirdi.

---

[311] **Kalem**, Sayı: 21, 21 Ocak 1909, Ek: 135.
[312] **Kalem**, Sayı: 39, 10 Haziran 1909, Ek: 136.
[313] Soğun, s. 94.
[314] Hüseyin Cahit, "Osmanlı Efkar-ı Umumiyesi – Girit ve Yunanistan", **Tanin**, Sayı: 333, 6 Ağustos 1909.

Mizah dergilerinde de yer verilen bu durum Osmanlı kamuoyu tarafından son derece önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. 26 Ağustos'ta çıkan iki karikatür de bu bağlamda ilgi çekicidir. Bu karikatürlerin ilkinde dalgalanan Yunan bayrağının direğine tırmanarak elindeki makasla bayrağın ipini kesen bir Türk çizilmiştir[315]. *"Girit'te Yunan Bayrağı"* başlığına sahip karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Bayrak meselesi nasıl hallolundu".*

İkinci karikatürde ise üç adet bayrak gözükmektedir[316]. İlk iki bayrak Yunan bayrağını temsil etmektedir fakat zaman geçtikçe, gün doğdukça Yunan bayrağının yerini Türk bayrağı almıştır. Karikatürün lejantında: *"Niyamından çıkınca tig-i devlet, doğar afak-ı siyasiyyattan hakikat "* yazmaktadır.

8 Temmuz'da çıkan karikatür de bu bağlamda incelendiğinde önemli bir mesajdır[317]. Karikatürde *"Girit"* yazılı pencerenin altında bir Yunanlı gözükmektedir. Sokağın başından ise ona öfkeli bir şekilde koşan Türk askeri çizilmiştir. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Çalmasını biliyorsun ama bakalım nasıl oynayacaksın?"*

15 Temmuz'da çıkan bir diğer karikatürde de Girit adasına karşı korumacı bir Osmanlı politikası görülmektedir[318]. *"Girit adası"*na demir atan Osmanlı donanmasının gözüktüğü karikatürün lejantında şu şekildedir: *"Girit adasının akıntıya kapılmaması donanmamamızın kuvvetine bağlıdır."*

5 Ağustos'ta çıkan bir karikatürde de bir önceki karikatür ile paralel anlamlar bulunmaktadır[319]. Restoranda iki ayrı masada çizilen Türk ve Yunan'ın ortasında Girit'i temsilen genç bir kız tasvir edilmiştir. Genç kız her ne kadar Türk'ün masasına daha yakın gibi otursa da Yunan'ın kendisine içki teklifine karşı sempatik bir bakışla karşılık vermiştir ve Yunan masasına doğru geçeceğini hissettirmektedir. Türk ise

---

[315] **Kalem**, Sayı: 50, 26 Ağustos 1909, Ek: 140.
[316] **Kalem**, Sayı: 50, 26 Ağustos 1909, Ek: 139.
[317] **Kalem**, Sayı: 43, 8 Temmuz 1909, Ek: 137.
[318] **Kalem**, Sayı: 44, 15 Temmuz 1909, Ek: 138.
[319] **Kalem**, Sayı: 47, 5 Ağustos 1909.

masada kılıcını kınında neredeyse çıkarmıştır ve karşısındaki duruma son derece öfkeli bir bakışla karşılık vermektedir. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Yorgaki kavga dediğin işte bundan çıkar."*

Basın organlarının kurumsallaşması ve iletişim araçlarının yaygınlaşması, siyasal gündem maddelerinin geniş kitlelerce tartışılmasını mümkün kılmıştır. Bu süreç, halkın siyasallaşmasını hızlandırarak onları siyasetin yeni öznesi konumuna yükseltmiş artık "efkar-ı umumiyenin tepkileri", siyaset için hayati bir araç olarak önem kazanmıştır. Bu çerçevede kitlesel yürüyüşler, mitingler, gösteriler ve sokak eylemleri, II. Meşrutiyet'in siyaset pratiğinde temel yöntemler haline gelmiştir[320].

Bu dönemde devlet yetkililerinin Yunanistan ve olası bir savaş üzerine yaptıkları açıklamalar da basında yer bulmaya başlamıştır. Her ne kadar bu demeçlerde Osmanlı'nın haklılığı ön plana çıkarılsa da şimdilik silahlı çatışma tercih edilen yol değildir. Örneğin, Mareşal Gazi Muhtar Paşa, Reuters muhabirine verdiği röportajda Girit'e ilişkin şu görüşleri dile getirmiştir[321]:

> *"Girit ile ilgili olarak Osmanlı, hiçbir koşulda taleplerinden vazgeçmeyecek ve barışı korumak ve Giritlilerin huzur ve refahını sağlamak için de eşit derecede kararlı duruşunu devam ettirecektir. Osmanlı, zorlanmadığı sürece Girit sebebiyle dünya barışını bozmayı asla düşünmeyecektir."*

Osmanlı basını Girit konusunda Avrupalı devletlerin karar verici konumda olmaları gerektiğine dair de birçok karikatür yayınlamıştır. 1850'lerden itibaren Girit'te yaşanan çatışmalarda aktif bir konumda olan Avrupalı devletler mizah basınına göre özellikle ilhak kararının alınmasının ardından yaşanan bu belirsizlik konusunda da Osmanlı Devleti'nin lehine karar almasını beklemektedir.

Bu doğrultuda çıkan *"Türkiye ve Girit"* başlığı ile atılan karikatürde yabancı ülkelerin getirdiği Girit, genç bir kız olarak çizilmiştir[322]. Onu teslim alacak kişi ise Türk'tür. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Düvel-i hamiye – Bu sefer biz kefil olduk takdir etmeyin. Ümit ederiz ki artık ulus oturur."*

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Yunanistan'ı baskı altına alarak istedikleri sonuçları elde etmek amacıyla boykot uygulanmasını kararlaştırmıştır. 1909 yılı itibarıyla, Osmanlı liman kentlerinde Yunan mallarına yönelik başlatılan boykotaj yeterince yaygınlaşmamış, sınırlı da olsa uygulamanın neden olduğu zararlar nedeniyle bazı Rum tüccar ve tacirler tepki göstermiştir. 2 Ağustos'ta gerçekleştirilen ilk boykot sırasında bir Yunan vapuru limana yanaşmış; ancak kayıkçılarca yükler yüklenmediğinden Selanik'e getirdiği meyveleri boşaltamayıp akşama doğru limandan ayrılmak zorunda kalmıştır[323].

---

[320] Özer Özbozdağlı, "Yunanistan'ın Girit'i İlhak Çabalarına Osmanlı Makedonya'sında Tepkiler (1909-1911)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 37, Sayı: 2, 2022, s. 560.

[321] Soğun, s. 97.

[322] **Kalem**, Sayı: 52, 9 Eylül 1909, Ek: 132.

28 Haziran'da Karagöz'de çıkan karikatürde arkasında İstanbul silüeti olan bir sahil kenarında sahile yanaşmış Yunan bayraklı bir vapur ve Yunanlı tüccarlarla konuşan Türk hamal bulunmaktadır[324]. Yunanlı tüccar getirdiği malları kendisi sırtlamış gözükmektedir. Sahil kenarlarındaki mal yükleme noktalarındaki boykotaj nedeniyle mallarını taşıtamayan Yunanlı tüccar hakkında karikatürün sol arka kısmında Karagöz ve Hacivat kendi aralarında konuşmaktadır:

> *"- Aman Karagözüm bunlara yük taşımak ne kadar da yakışıyor. Hele şu öndeki gözlüklü mösyöye bak..*
> *- Hamiyetli hamallarımız boykotta devam ettikçe onlar daha çok pişman olacaklar.."*

Osmanlı İmparatorluğu'nda boykot hareketini doğuran son siyasal ve diplomatik kriz, Girit'e atanan kadılar meselesi olarak ortaya çıkmıştır. Devlet, Girit'teki Müslüman nüfusun hukuki ve idari sorunlarını çözmek amacıyla Kandiye, Hanya ve Resmo şehirlerine kadı tayin etmeyi planlamıştır. Ancak Girit İcra Komitesi, atanan kadıların tanınmayacağını büyük devletlerin konsoloslarına bildirmiştir. Mayıs 1911'de bu gelişme siyasal bir krize dönüşmüş ve boykot eylemleri, Müslüman halkın tepkisini körüklemek için kullanılmıştır[325].

Karagöz'ün bir diğer karikatüründe ise sahile yanaşmaya çalışan bir kaptan görülmektedir[326]. Karagöz ile diyaloğundan Yunanlı olduğu tahmin edilen kaptan boykotaj nedeniyle bayraksız gezmektedir. Bu durum Karagöz'ün dikkatini çekmiş ve durumunu sormuştur: "*Bana bak kaputan..Senin bayrağın mayrağın yok mu?.. Hangi devlete mensupsun*" karşılık olarak ise "*Sorma Karagöz amiral sorma.. Boykotajdan kurtulayım diye günde kırk türlü bayrak çekiyorum..* " aldığı bu cevap sonrasında Karagöz, net bir ifadeyle: "*İnşallah daha çok çekersiniz*" der, böylelikle Yunanistan'a uygulanan boykotajın hala net bir şekilde devam ettiğini görmekteyiz.

---

[323] Soğun, 107.
[324] **Karagöz**, Sayı: 205, 28 Haziran 1910, Ek: 156.
[325] Özbozdağlı, s. 602.
[326] **Karagöz**, Sayı: 231, 19 Eylül 1910, Ek: 157.

1911'de boykotun odağı İtalya'ya kayarken, Yunanistan ile ilişkiler normalleşmeye başlamış ve bu dönemde Yunan mallarına yönelik yaptırımlar büyük ölçüde yumuşamıştır. Buna karşın 1912'de seçim rekabetinin yoğun olduğu bazı yörelerde boykot girişimleri tekrar gündeme gelmiştir. Yunanistan'a ve Yunan mallarına uygulanan boykotun esas dönüm noktası ise Balkan Savaşlarıdır. Zira bu savaşların ardından Osmanlı yönetimi, önceki yıllardan farklı olarak yalnızca yabancı devletlere değil, aynı zamanda kendi tebaasından Rumlara karşı da bir boykot politikası izlemeyi hedeflemiştir.

Venizelos'un 10 Ekim 1912'de Giritli milletvekillerinin Yunan parlamentosuna katılacağını duyurması sonrası Girit konusu farklı bir noktaya evrilmiştir. 14 Ekim'de de gerçekleşen bu katılım yaklaşık yetmiş yıllık bir süreci son adımları olmuş, Balkan Savaşları sonrasında imzalanan Londra Antlaşması'nın 4. Maddesi ile de yıllardır üzerine mücadele edilen Girit adası Yunanistan'a katılmıştır[327].

4.5. TRABLUSGARP SAVAŞI

4.5.1. İtalya'nın Sömürge Politikası ve Trablusgarp

1553 yılında Kanuni Sultan Süleyman döneminde Turgut Reis ve Sinan Paşa tarafından fethedilerek Osmanlı egemenliğine katılan Trablusgarp, başlangıçta ayrıcalıklı bir sancak olarak teşkilatlanmıştır. Turgut Reis'in vefatının ardından, merkezi yönetimle özellikle İstanbul'la bağlar zayıflamış ve coğrafi uzaklık, bölgenin özerk bir gelişim izlemesine zemin hazırlamıştır[328].

Bölgenin üç yüzyıllık Osmanlı egemenliği ve İtalya'ya coğrafi yakınlığı, 19. yüzyılın ikinci yarısında siyasi birliğini tamamlayan İtalya'nın yayılmacı emelleri karşısında Osmanlı yöneticilerini tetikte olmaya zorlamıştır. Avrupa devletleri arasındaki güç dengesi, elde edilen sömürge kaynakları doğrultusunda değiştiğinden; sanayinin hammadde gereksinimini karşılamak ve nüfus fazlasına yeni yaşam alanları açmak amacıyla İtalya, diğer büyük güçlerin önceden paylaştığı Afrika, Amerika ve

---

[327] Karal, s. 337.
[328] Karal, s. 256.

Asya bölgeleri dışında, Osmanlı'nın Kuzey Afrika vilayetlerini sömürge hedefi olarak seçmiştir[329].

İtalya, yayılmacı hedefleri doğrultusunda başlangıçta Arnavutluk ve Tunus'u öncelikli olarak belirlemiş, ancak Tunus'un Fransız işgali bu planları sekteye uğratmıştır. Bunun üzerine Roma yönetimi, kuzeydoğu Afrika'da bağımsızlığını koruyan Habeşistan'ı stratejik hedef olarak benimsemiştir. Her ne kadar maden ve hammadde bakımından zengin olmasa da Kızıldeniz'e kıyısı nedeniyle ticari açıdan kritik bir konumda bulunan bu bölge, 1869'da açılan Süveyş Kanalı sayesinde Doğu ile Batı arasındaki deniz yolunun kesişim yoluna dahil olmuştur. İngiltere ve Fransa gibi büyük güçler hem kendi sömürgelerine erişimi kolaylaştırmak hem de ticaret yolları üzerinde denetim kurmak amacıyla Kızıldeniz kıyılarını işgal ederken, İtalya da 1882'den itibaren Batı kıyılarını ele geçirme çabalarına girişmiş; 1890'da Eritre'yi sömürgeleştirmiş, 1896'da ise Habeşistan'a saldırmış ancak Adwa Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğrayarak geri çekilmek zorunda kalmıştır[330].

Yaşanılan bu yenilgiler sonrasında İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal yönündeki gerekliliği ortaya çıkmıştır. İtalyan milliyetçi çevreler, bölgenin stratejik önemini erken dönemde hükûmete ileterek kamuoyunda bir meşruiyet zemini hazırlamıştır. Ancak Roma yönetimi, askeri harekattan önce Avrupa'nın önde gelen güçlerinin onayını kazanmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda Almanya ve Avusturya-Macaristan ile uzlaşma sağlanmış; 1902'de İngiltere ve Fransa'nın, 1909'daki Racconigi Protokolü ile de Rusya'nın desteği alınarak diplomatik hazırlıklar tamamlanmıştır[331].

1908'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i resmen ilhakı, İtalya'nın Adriyatik'e erişim ve Balkanlara yayılma stratejisini derinden sekteye uğratmıştır. Bu gelişme Roma-Viyana ilişkilerinde gerginlik yaratırken, aynı dönemde Balkanlar'daki nüfuz mücadelesine yeniden odaklanan Rusya'nın jeopolitik çıkarlarını da tehdit etmiştir. Rusya, Boğazlar üzerinde nüfuzunu güvence altına almak ve Avusturya'nın ittifak ortağı olan İtalya'yı Üçlü İttifak'tan uzaklaştırmak amacıyla Roma'ya yakınlaşma yolunu tercih etmiştir. Sonuç olarak, Bosna-Hersek krizi, İtalya ile Rusya arasında stratejik bir iş birliğinin önünü açmıştır[332].

---

[329] Uçarol, s. 421.

[330] Oya Dağlar Macar, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Denetim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)", **Belleten**, Cilt: 81, 2017, s. 948.

[331] Burak Altunsoy, "İtalya'nın Trablusgarp'a Nüfuzu ve Trablusgarp Savaşı'nın Başlamasında İtalya Basınının Etkisi", **OTAM**, Sayı: 52, 2022, ss. 33-34.

4.5.2. Racconigi Antlaşması

Bir önceki bölümde değinildiği gibi Avusturya'nın Bosna ilhakı, en az Sırbistan veya Rusya kadar Avusturya'yı da memnun etmemiştir. Bu ilhakın doğurduğu politik havada da Rus Çarı II. Nlkola ile İtalya Kralı III. Victor Emmanuel, arasında görüşmeler başlamıştır. Ekim 1909'da Torino'nun Racconigi şatosunda toplanan iki güç Balkanlardaki yeni düzen hakkında görüşmelerde bulunmuşlardır. Bölgede yayılmacı bir politika izleyen Avusturya ve Bulgaristan bağımsızlığı iki devleti bölge üzerinde ve diğer coğrafyalar üzerinde birbirlerine bir teminat verme sürecine götürmüş ve iki devlet arasında 24 Ekim 1909 tarihinde Racconigi Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre[333]:

> *"1. Balkanlarda statükonun korunması esas alınacak, fakat bu statüko korunamadığı takdirde Balkanlarda her ulusa eşit gelişme hakkı verilecektir."*
> *2. İki devletten biri, Yakındoğu ile ilgili olarak üçüncü bir devletle yürürlükte olan anlaşmalardan başka bir anlaşma yapmak isterse, buna diğeri de katılacaktı.*
> *3. İtalya Rusya'nın Boğazlar üzerindeki çıkarlarını; buna karşılık Rus ya da, İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi üzerindeki çıkarları ile ilgisini tanıyacaktı."*

Racconigi Antlaşması'nın içeriği gizli tutulsa da bu tarihten itibaren İtalya ile Rusya arasındaki yakınlaşma; Osmanlı, Alman ve Avusturya yönetimlerinde kaygı uyandırmıştır. Antlaşma, temelde Osmanlı topraklarının paylaşımını öngörmekte ve aynı zamanda İtalya'yı Üçlü İttifak'tan uzaklaştırmayı amaçlamaktaydı. Buna karşın, Roma ve Petersburg yönetimleri, Balkanlar'da mevcut durumu korumaktan başka niyetlerinin bulunmadığını vurgulayarak diğer büyük güçleri yatıştırmaya çalışmışlardır.

Almanya ise mevcut gelişmelerden duyduğu rahatsızlık nedeniyle Üçlü İttifak'ın bütünlüğünü korumayı amaçlamış, bu doğrultuda müttefikleri arasındaki çekişmeyi gidermek için İtalya ile Avusturya'yı Balkan statükosunu güvence altına alacak bir uzlaşıya yönlendirmeye ve Viyana üzerinde diplomatik baskı kurmaya başlamıştır. Sonuç olarak, 19 Aralık 1909'da Roma ile Viyana arasında bir mutabakat imzalanmış; taraflar, Balkan statükosunun korunması karşılığında birbirlerine belirli tavizler vermeyi kabul etmiştir[334].

---

[332] Uçarol, s. 453.

[333] Armaoğlu, s. 632.

4.5.3. Fas (Agadir) Krizi

Fas Krizi, İtalya'yı Trablusgarp müdahalesine yönelten temel etkenlerden birini oluşturmaktadır[335]. Resmi olarak bağımsız olmakla birlikte Fas Sultanı'nın ülkedeki otoritesi zayıf kalmış; kabileler arası çatışmalar, bitişiğindeki Cezayir'in güvenliğini tehdit etmiştir. Bu durumu fırsat bilen Fransa, bir ayaklanma sırasında Sultan'ın Paris Konsolosluğu'na sığınmasını bahane ederek güvenliği sağlamak amacıyla askeri birlik sevk etmiştir. Fransa'nın bu müdahalesi, başta İngiltere ve Almanya olmak üzere İtalya'nın da tepkisini çekmiştir: İngiltere, Akdeniz'in giriş kapısı konumundaki Cebelitarık'ın güçlü bir donanmaya sahip Fransa'nın eline geçmesini istememiş; Almanya ise Fas'ın Alman donanması için üs işlevini sürdürmesini talep etmiştir[336]. İtalya açısından ise, Cezayir ve Tunus'un ardından Fas'ın da Fransız nüfuzuna girmesi hem siyasi hem ekonomik açıdan büyük bir kayıp anlamına gelmiştir. Bu nedenle İtalya'da muhalefetin baskısıyla 1911 Mart'ında iktidara gelen Giolitti hükûmeti, programının üçüncü maddesinde Trablusgarp işini nihayete erdirmeyi taahhüt etmiştir. Ayrıca, 1900 ve 1902 tarihli gizli anlaşmalar gereğince, Fransa Fas'taki yeni imkanlardan yararlanırsa, İtalya'nın Trablusgarp'ta harekete geçme hakkı saklı tutulmuştur.

Giolitti, anılarında Trablusgarp'ın işgali kararının ani bir kararla alındığını iddia etmekle birlikte, gerçekte sürecin çok daha müzakereli yürüdüğünü belirtir. Fas Meselesi'nin görüşmeleri sürerken İngiltere ve Fransa'dan kendi çıkarlarına ilişkin bazı imtiyazlar talep ettiklerini ve bu taleplerin diğer büyük güçler tarafından da onaylanması için diplomatik temaslarda bulunduklarını ifade etmektedir. Giolitti, Trablusgarp'a ilişkin harekat kararını erkenden almamış olsalardı, başka bir Avrupa devletinin bölgeyi işgal edeceğini vurgulayarak; bunun, Tunus'u Fransa'ya kaybetmelerine benzer bir kayıp olacağını savunmaktadır. Bu nedenle, fiilen zayıflamış Osmanlı Devleti'yle çatışmanın, güçlü bir Avrupa gücüyle doğrudan savaşa girmekten daha elverişli olduğunu düşünmüştür[337].

---

[334] Uçarol, s. 424.

[335] Hale Şıvgın, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1012 Türk İtalyan İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 32.

[336] Armaoğlu, s. 436.

Fas Krizi'nin ardından İtalya'nın Trablusgarp'a yönelik askeri müdahale ihtimali dünya basınında yoğun biçimde tartışılmıştır. Şahin'in tez çalışmasında verdiği bilgiler doğrultusunda İkdam gazetesi, Roma, Viyana ve Berlin'de yayımlanan gazete ile ajans haberlerini izleyerek, Fas meselesi ve bu sorunun yarattığı gelişmeleri ayrıntılı şekilde okurlarına aktarmıştır. Söz konusu yayınlardaki haberler ve makaleler, İtalya'nın olası adımlarını ortaya koyarak yaklaşan tehlikeyi açıkça gözler önüne sermektedir[338].

4.5.4. Mizahta Trablusgarp Savaşı

Racconigi Antlaşması'yla Trablusgarp'a ilişkin emellerini Rusya özelinde güvence altına alan İtalya için, uygun zamanı kollayarak fiili harekata geçmekten başka bir seçenek kalmamıştı. Habeşistan'daki hezimetin ardından bu bölgeye yoğunlaşan Roma yönetimi, Osmanlı topraklarıyla ekonomik ve ticari ilişkilerini genişletmiş; Trablusgarp'a da kayda değer yatırımlar yapmıştır. Böylece, uzun yıllardır kademeli olarak inşa edilen stratejik plan, nihai olarak uygulanma aşamasına gelmiştir[339].

Osmanlı Devleti ise yaşanmakta olan gelişmelerden haberdardı. Özellikle İtalyan basınında yer alan Trablusgarp hakkında çıkan yazılardan bölgeye bir saldırı planı olabileceğini düşünülmekteydi. Osmanlı mizah basınından Karagöz dergisi de olası bir tehdit olarak algıladığı İtalya'yı karikatürlerinde işlemiştir. Bu bağlamda karşımıza çıkan ilk karikatürlerden biri 13 Eylül 1911 tarihlidir[340]. Karikatürde Trablusgarp'ı temsilen hurma ağacına çıkan bir İtalyan ve ağacı testereyle kesmeye çalışan Karagöz ve Hacivat gözükmektedir. Henüz iki devlet arasında resmi savaşı başlatacak olan "nota savaşları" öncesine tarihlenen bu karikatürde, İtalya'nın bir sonraki hedefinin neresi olduğu açıkça çizilmiştir. Karikatürün lejantı şu şekildedir:

---

[337] Kazım Şahin, **İkdam Gazetesine Göre Trablusgarp Savaşı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2022, s. 29.

[338] Şahin, s. 30.

[339] Armaoğlu, s. 634.

[340] **Karagöz**, Sayı: 338, 13 Eylül 1911, Ek: 160.

“Karagöz: Bir tanesini bile yedirmem. Hele sen biraz daha inme de o zaman görürsün…”

Karagöz’ün bir diğer karikatüründe ise ortada dönemin İtalya kralı III. Vittorio Emanuele, Karagöz ve Hakkı Paşa tasvir edilmektedir. Karikatürün merkezinde yer alan kral, önünde “*Şark*” yazılı kazandan yağlı bir “*Trablusgarp*” kemiğini çıkarmaktadır. Karikatürün sağında yer alan Hakkı Paşa ise Bab-ı Ali’nin dış politikalardaki yetersizliğine atıf yaparak yorgun, başı öne eğik ve uykulu bir halde yer almaktadır. Karagöz ise Kral’ın bu hırsızlığına mani olmaya çalışmaktadır. Karikatürün lejantı şu şekildedir[341]:

> *“- Hazır aşçıbaşı uyumuş. Şurada yağlı bir kemik aşırabilirsem.*
> *- Hey senyör bana bak! O kazanın nigehbanı olan millet de uyuyor mu zannettin? Biz adama zırnık bile vermeyiz.”*

Bakıldığında Sadrazam Hakkı Paşa’nın liderliğindeki hükümet, politikalarında son derece etkisiz kalmaktadır. Döneminde yaşanan Arnavut İsyan, Kiliseler Kanunu konusundaki yanlış politikaları nedeniyle bazı kesimler tarafından eleştiriye açık bir konumda bulunan Hakkı Paşa, Eylül’den beri İtalyan basınının Trablusgarp hakkında yazdıklarını blöf olarak kabul etmekte ve İstanbul’daki İtalyan Elçiliği’nin ileri gelenleriyle gittikleri davetlerde son derece iyimser bir hava içerisinde olduğunu düşünmekteydi[342].

Bu bağlamda o günlerde Karagöz dergisinin Trablusgarp olaylarındaki bir diğer eleştirisi de iç siyasetedir. Sadrazamlık görevi öncesinde Roma elçisi olan Hakkı Paşa ve kabinesinin çalışmaları ile “beceriksiz” bir durumda olduğunu eleştiren derginin bu konudaki karikatürü ile dikkat çekicidir. Karikatürde, bir geminin yelkeni ile ilgilenen Hakkı Paşa ve diğer kabine üyeleri yelkenin iplerini elden kaçırmış ve kendi aralarında bu durumu tartışır biz durumda çizilmiştir[343]. Çizmiş olduğu daha önceki karikatürlerde de özellikle Trablusgarp hakkında İtalya’nın olası bir tehdit olduğunu sürekli vurgulayan dergi kabinenin bu uyarıları dikkate almadığına atıf yapmaktadır. Dönemin iktidarına yapılan bu sert eleştiri basın ve basının kamuoyu üzerindeki gücü hakkında önemli ipuçları da vermektedir. Karikatürün lejantında:

---

[341] **Karagöz**, Sayı: 341, 20 Eylül 1911, Ek: 161.
[342] Karal, s. 267.
[343] **Karagöz**, Sayı: 342, 23 Eylül 1911, Ek: 162.

"Deminden beri düdük çalıyorum duymuyor musunuz? İnin oradan aşağı, sizin yelken toplayabileceğiniz yok" yazmaktadır.

Savaşı başlatan hareket ise 26-27 Eylül'de Osmanlı Devleti'ne verilen ültimatom olmuştur. İtalya, notasında Trablus ve Bingazi'de ikamet eden vatandaşlarının, İttihat ve Terakki mensupları ve Osmanlı subaylarının cehalet ve taassuba dayalı kışkırtmaları sonucunda hayati tehlike altında olduğunu; hatta bazı İtalyan ailelerin bölgeyi terk etmeye hazırlandığını ifade ederek, Trablusgarp'a askeri malzeme ve birlik taşıyan gemilerin gönderilmesini protesto etmiştir[344]. Osmanlı Devleti, bu ültimatoma 29 Eylül 1911'de cevap vererek, İtalya'nın iddialarını ve isteklerini reddettiğini, ancak görüşmeye hazır olduğunu bildirmiştir[345]. Beklediği diplomatik cevabı Osmanlı Devleti'nden alamayan İtalya da aynı gün içerisinde savaş ilan etmiştir[346]. Savaşın ilanını takiben Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa istifasını sunmuş; yerine 30 Eylül tarihinde Said Paşa sadrazamlık görevine atanmıştır. İlerleyen süreçte de 4 Ekim'de Tobruk, 6 Ekim'de Trablus, 8 Ekim'de Derne ve 20 Ekim'de ise Bingazi işgal edilmiştir.

İtalya'nın yıllardır işgal planları kurduğu Trablusgarp için savaş sonunda başlamıştır. Bu süreçte özellikle Karagöz dergisi savaş öncesindeki eleştirileri bırakarak kamuoyunda mili bir bilinç yaratacak karikatürler çizmiştir. Bu bağlamda Karagöz'ün 4 Ekim tarihli karikatüründe ağzında "*Trablusgarp*" yazılı bir eti İtalya benzetmesiyle bir köpek yakalamıştır[347]. Zıplayarak hızlı bir şekilde kaçmaya çalışan köpeği ise başındaki ışkırlağı düşmüş bir şekilde Karagöz elinde sopasıyla koşturmaktadır. Bu koşuşturma yaşanırken ise Hacivat yan tarafta muhtemelen bir evin penceresinden yaşananları izlemektedir ve Karagöz'ü cesaretlendirmektedir. Karikatürün lejantında: *"Aman Karagöz ta kafasına indir ki sersemlesin de bıraksın Köpeğe bak. Hem de en yağlı parçayı kavramış."* yazmaktadır.

Karagöz'de aynı gün çıkan bir diğer karikatürde de bölge coğrafi bir harita üzerinden tasvir edilmiştir[348]. Elindeki balta ile çizme giymiş bir ayak gibi betimlenmiş olan İtalya'nın olduğu coğrafyaya saldıracakmış gibi çizilen Karagöz, kaşları çatık ve sinirli gözükmektedir. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"O murdar mütecaviz ayağını çek. Yoksa bir baltada ikiye bölerim ha. Ben sağ oldukça vatanı senin pay-ı tecavüzün altında bırakmam"*.

---

[344] Demet İlkbahar, **1911-1912 Osmanlı Trablusgarb Savaşı ve Osmanlı Kamuoyu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 42.

[345] Uçarol, s. 426.

[346] Armaoğlu, s. 639.

[347] **Karagöz**, Sayı: 345, 4 Ekim 1911, Ek: 163.

[348] **Karagöz**, Sayı: 345, 4 Ekim 1911, Ek: 159.

Osmanlı ordusunun, savaş öncesi durumu son derece zayıf olduğu için donanması, modern savaş gemileri ve deneyimli mürettebatıyla donatılmış İtalyan donanmasının karşısında yetersiz kalmıştır. Kara ordusunun da aynı şekilde yetersiz kalmasının en önemli nedenlerinden birisi ise savaş çıkmadan kısa bir süre Yemen'de İtalya destekli çıkan Seyyid İdris ayaklanması olmuştur. Bölgeye buradan gönderilen yaklaşık yirmi bin kişilik bir birlik sonrasında Trablusgarp işgale açık bir durumda kalmıştır[349].

Avrupa devletleri, kendi stratejik çıkarları doğrultusunda İtalya'nın sömürgeci yayılmasını sessizce kabullenmiştir. Fransa ve İngiltere, Osmanlı topraklarındaki çıkarlarını koruma gerekçesiyle; Avusturya ve Almanya ise Balkanlar'daki Bosna ve Makedonya meselesi sebebiyle İtalya'nın Trablusgarp'ı işgaline itiraz etmeyip hatta dolaylı olarak destek vermiştir. Zira bu güçler, İtalya'yı bölgesel güç dengelerini kendi lehlerine şekillendirecek bir denge unsuru olarak kullanmayı tercih etmiştir.

Karagöz'ün bir diğer karikatürü de bu bağlamda son derece dikkat çekicidir. Karikatürde ellerinde silahlar patlayan ve bıçak tutan üç İtalyan, Karagöz'ü yakalamış ve hırpalamaktadır[350]. Karagöz'ün kendisine uygulanan bu şiddet sonrasında ceketi kolundan çıkmaya başlamış, başındaki ışkırlağı ise yerinden çıkmıştır. Savaşın seyri dikkate alındığında bu benzetme İtalya'nın savaşın ilk günlerinde hızlı ilerleyişini konu alması gayet doğaldır fakat karikatürün asıl vurucu noktası İtalyanlarla ve Karagöz'ün arkasında tasvir edilen yabancı devletler olmuştur. Almanya, İngiltere, Fransa ve Rusya'yı tasvir eden bu kişiler karikatürde son derece pasif, uykulu ve gözleri önündeki mücadeleyi görmezden gelen bir durumda çizilmiştir. Dönemin Avrupalı devletlerinin siyasetini net bir şekilde eleştiren bu karikatürün lejantı ise şu şekildedir: *"Yahu bu ne rezalet, Ne kepazelik. Herkesin gözü önünde haydutluk şekavet olur mu? Dağ başında mıyız be. Heyyy dostlar! Siz de görmüyor musunuz?"*

---

[349] Farag Agbılı, **Trablusgarp'ın İtalya Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu**, (Doktora Tezi), Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, 2019, s. 103.

[350] **Karagöz**, Sayı: 347, 11 Ekim 1911, Ek: 164.

İlerleyen günlerde savaşın seyri yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. 12 Ekim günü bölgedeki yerel güçler, küçük şehirleri ele geçirmiş olan İtalyanlara saldırıda bulunmaya başlamış ve önemli ölçüde başarılar kaydetmiştir. Bu başarının altında yatan en önemli nedenlerden birini ise bölgeye gizli yollarla gelmiş olan Osmanlı subayları oluşturmaktadır. Gönüllü subaylar olarak bilinen bu grupta Enver Paşa (Takma adı: Tüccar Hamdi) ve Mustafa Kemal'in (Takma adı: Gazeteci Şerif) yanı sıra Ali Fethi, Kuşçubaşı Eşref, Fuat (Bulca), Nuri (Conker), Ali (Çetinkaya), Ömer Naci, Sapancalı Hakkı, Rusuhi (Mustafa Kemal'in yaveri), Kısıklılı Cemil, Muhtar (Enver Paşa'nın yaveri), Süleyman Askeri, Mısırlı Aziz başta olmak üzere birçok rütbeli yer almıştır[351].

Adı geçen subayların da bölgeye intikali sonrasında Osmanlı güçleri, 12 Ekim taarruzun genişleterek düzenli bir şekilde 23 Ekim'de tekrar bir taarruz başlatmıştır. Halkında belli bir noktada katıldığı taarruz başarılı geçmiş İtalyanlar geri çekilmeye zorlanmıştır.

Karagöz dergisi de yaşanan başarılı savunma ve taarruz harekatlarını sütunlarında işlemiştir. 18 Ekim 1911 tarihli karikatüründe Karagöz, sahil kenarında silahının ucuna İtalyan askerini takan bir yerel unsurla konuşmaktadır[352]. Diyalogdan anladığımız kadarıyla ölmüş olan İtalyan askeri, o dönemdeki yerel güçlerin başarılı askeri harekatlarını betimlemektedir. Karikatürün lejantı şu şekildedir:

"Karagöz: Ya hacı nedir o tüfeğin ucundaki murdar şey?
Trabluslu: Leş
Karagöz: Leş ise aman durma pisi at."

25 Ekim 1911 tarihli Yeni İkdam gazetesinde de yer alan "*İtalyanların İnhizamı*" başlıklı haberde, İtalyan kuvvetlerinin Derne ve Bingazi'deki kara birliklerini çıkararak taarruza geçtiği; şiddetli muharebeler neticesinde yüzün üzerinde İtalyan askerinin telef olduğu; Osmanlı birliklerinin yerel halkla birlikte hareket ettiği belirtilmiştir. Haber metni ayrıca, İtalyan donanmasının savaş gemileriyle sahil hattını topçu ateşine tuttuğunu ve bazı yapılarının hasar gördüğünü de aktarmaktadır[353].

Kıyıda hareket edemeyen İtalyan kara ordusu özellikle deniz ve hava gücü ile Ekim, Kasım aylarında saldırılarını arttırmış ve özellikle Batı basınında esirleri ve sivilleri katleden bir devlete dönüşmüştür[354]. Bu bağlamda Karagöz dergisinin 21 Ekim tarihli karikatürü, Avrupalı devletler ile İtalya arasında yaşanan soğukluğa dair önemli bir çizimdir[355]. Karikatürün lejantı şu şekildedir:

---

[351] Karal, s. 277.
[352] **Karagöz**, Sayı: 349, 18 Ekim 1911, Ek: 165.
[353] **Yeni İkdam**, 25 Ekim 1911.

> *"İtalyan: Beni yalnız bırakıp öte tarafa dönmek yakışır mı? Hepsi birden döndüler ben şimdi yapayalnız ne yapayım?*
> *Karagöz: Oh olsun! Hak gayri fuzuli tecavüzün cezasını çek. İşte öyle kıvran dur. Hak nerede olsa haktır."*

Bu bağlamda savaşın seyrinin Osmanlı Devleti lehine değiştiği anlatan Karagöz, 8 Kasım tarihli karikatüründe de İtalyanları domuz benzetmesiyle sütunlarına taşımıştır[356]. Bir uçurumun tepesinden teker teker aşağıya atlayan domuzların arkasında elinde kalın bir sopayla Karagöz beklemektedir: Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Karagöz: Bu mukaddes toprağa sizin ayağınızı bastırmam. İşte hepinizi böyle denize dökerim."*

İtalya, savaşın uzadığını görünce 5 Kasım 1911 tarihinde Kral III. Vittorio Emanuele tarafından Trablus ve Berka'nın krallık sınırlarına dahil edildiğini ilan eden bir bildiri yayımlamıştır. Aynı ayın 25'inde bu ilhaka ilişkin özel bir kanun yürürlüğe girmiştir. İtalya, bu kararla hem Osmanlı yönetimini hem de büyük güçleri fiili durumla yüzleştirmeyi amaçlamıştır. Ne var ki Osmanlı Devleti söz konusu ilhakı tanımamış, diğer Avrupa devletleri de net bir tepki vermekten kaçınmıştır; hatta girişimi artık gecikmiş bir adım olarak değerlendirmişlerdir. Bunun üzerine İtalya, Osmanlı'yı baskı altına almak için bir stratejiye yönelmiş; 9 Kasım 1911'de "Libya'ya yönelik silah sevkiyatını önleme" gerekçesiyle donanmasını Akdeniz'in doğu kesimine ve Kızıldeniz'e sevk etmiştir. Osmanlı hükümeti bu haber üzerine Boğazlar'ı uluslararası deniz trafiğine kapatma, mayın döşeme gibi caydırıcı seçenekleri değerlendirmiştir. Bu gelişmeler sonrasında İtalya ise; Rusya, Fransa, İngiltere, Avusturya ve Macaristan'ın belirleyeceği şartlarla barış müzakerelerine aracılık etmeleri durumunda savaş alanını genişletme politikalarından vazgeçmeye hazır olduğunu bildirmiştir[357].

Yaşanan uluslararası diplomatik gelişmeler de karikatürlere yansımıştır. Karagöz'ün 9 Aralık tarihli karikatüründe, açgözlülüğünün bedelini ödeyen İtalya'nın, büyük güçler tarafından "muayene edilen" karnıyla yaklaşan mağlubiyeti simgelenmektedir. "*Trablusgarp*" hurmasını ısrarla tüketmeye çalışan İtalya'nın hali, güçsüzlüğünün ve kontrolsüz yayılmacılığının trajik sonuçlarını gösterir; Avusturya ve Alman cerrahların müdahalesi ise, İtalya'ya bir müdahale gerekliliğini mecaz yoluyla vurgulamaktadır[358]. Karikatürün lejantı şu şekildedir:

---

[354] Makbule Sarıkaya, "Karagöz Mizah Dergisinde Yayınlanan Karikatürlere Göre Trablusgarp Savaşı", **Algerian Review of Ottoman and Mediterranean Studies**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2023, s. 53.

[355] **Karagöz**, Sayı: 350, 21 Ekim 1911, Ek: 166.

[356] **Karagöz**, Sayı: 355, 8 Kasım 1911, Ek: 169.

[357] Agbılı, s. 116.

> *"Açgözlülük ile böyle her gördüğünü azım edip edemeyeceğini düşünmeden yutmak isteyen hali budur. Zafına bakmadan hurmayı takımıyla yutmak istemiş. Operatör efendiler verin şu bacağı bana da iyi bir operasyon yapıvereyim."*

İtalya başlangıçta Trablusgarp'ı kısa süreli bir askeri plan olarak planlamışken, birliklerin sahil şeridine sıkışması ve Osmanlı direnişinin sürmesi üzerine yeni yollar aramıştır. Barışa zorlamak için savaşın coğrafi sınırlarını genişletmeyi tercih eden İtalya böylelikle diğer büyük devletlerin de Osmanlı Hükümeti üzerinde baskı kurmasını amaçlamıştır. Bu stratejinin ilk somut adımı da 24 Şubat 1912'de Beyrut'un İtalyan donanmasıyla bombalanması olmuştur[359].

Karagöz de bu duruma atıf yaparak sütunlarında Beyrut bombalanması ile ilgili karikatürlere yer vermiştir. 28 Şubat'taki karikatürde Beyrut hem havadan hem de denizden bombalanmıştır[360]. Yıkılan binalar ve kaçışan insanların da bulunduğu karikatürün sağ tarafında ise savaş gemisinde zaferi kutlayan İtalyanlar çizilmiştir. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Bravo... Kumandanlar doğrusu şu fütuhata karşı şampanya hakkınızdır."*

Nisan ortalarında İtalyan donanması Çanakkale Boğazı'na da saldırı düzenlemiştir. Osmanlı yönetimi Boğazları tüm deniz trafiğine kapatınca, Avrupalı devletler sulh arayışlarına girişmiş olsa da Bab-ı Ali, İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki ilhak kararından tamamen dönmesi halinde barışa hazır olunacağını belirtmiştir. Ancak İtalya açısından durum ilerleyen süreçte daha da zorlu bir hal almıştır: Trablusgarp ve Bingazi kalıcı olarak ele geçirilememiş, sahil şeridinin ötesine geçilememiş; artan mali yükler İtalyan hükümetini sıkıştırmış olsa da buna karşın bölgeyi tümüyle terk etmeyi de istemiyordu[361].

---

[358] **Karagöz**, Sayı: 364, 9 Aralık 1911, Ek: 172.

[359] İlkbahar, s. 45.

[360] **Karagöz**, Sayı: 387, 28 Şubat 1912, Ek: 176.

[361] Şahin, s. 51.

İtalya, Boğazlarda da bir şey yapamayınca yönünü bu sefer Rodos'a daha sonra da On İki Ada'ya çevirdi iki yeri de işgal etti. Anlaşılmaktadır ki İtalya planlı bir harekattan ziyade Osmanlı Devleti'ni barışa sürüklemek için her yolu denemekteydi. Bu bağlamda Karagöz tarafından karikatürlerde "aç gözlülük" teması sıkça işlenmiştir. 4 Mayıs tarihli karikatürde İtalya, tırnakları uzun, salyaları akmış bir vaziyette çizilmiştir[362]. Kolunda iple Karagöz'e bağlı olan İtalya figürünün, eline aldığı etin üzerinde "*Trablus*" yazılıdır. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Karagöz: O senin ağzının lokması değil, ağzını yırtar. Bırak haydut herif."*

Avrupalı devletler, İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki amaçlarını gerçekleştirmek için Doğu Akdeniz'deki birçok dengeyi değiştirmesini dışarıdan izlemekteydi. Özellikle Boğazlar üzerindeki ticari ve politik çıkarları doğrultusunda artık durulması gerektiği düşünülen İtalya, Temmuz ortasında barış görüşmelerine çağırılmıştır. Osmanlı Devleti açısından ise kritik bir durum haline gelmeye başlayan yer ise bu kez Balkanlardı. Her devletin kendi arasında çıkar çatışmalarının olduğu coğrafyada Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Doğu Akdeniz ile ilgilenirken Balkanları da aynı ekonomik dengeler içerisinde yürütemeyeceğini de bilmektedir. Bu doğrultuda da Bab-ı Ali artık barış masasına oturmaya sıcak bakıyordu.

Barış görüşmeleri 17 Ağustos'ta başlamış[363], 18 Ekim'de de Lozan'da Uşi Antlaşması imzalanmıştır[364]. Bu antlaşma ile savaş resmen sona ermiştir. Antlaşmanın hem açık hem de gizli hükümleri uyarınca Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika'daki son topraklarını da terk etmek zorunda kalmıştır. Buna ek olarak, Ege Adaları'nın bir kısmı geçici statüyle de olsa Osmanlı Devleti'nin egemenlik alanından çıkmış, böylece İtalya yalnızca Trablusgarp ve Bingazi'yi sömürgeleştirmekle kalmamış, fiili olarak On iki Ada ve genel olarak Ege Denizi bölgesine de yerleşerek Doğu Akdeniz'de güç dengesine dahil olmuştur. Bu durum, İtalya'nın Anadolu siyaseti üzerinde de söz hakkı elde etmesi sonucunu doğurmuştur.

---

[362] **Karagöz**, Sayı: 406, 4 Mayıs 1912, Ek: 180.
[363] Armaoğlu, s. 286.
[364] Agbılı, s. 118.

4.6. BALKAN SAVAŞLARI

4.6.1. Balkanların Durumu

Osmanlı egemenliğinin sürdüğü dönemde Balkanlar'da uzun süre asayişin korunduğu gözlemlense de 19. yüzyılın başlarından itibaren başta Rusya, Avusturya-Macaristan ve İngiltere olmak üzere Avrupa güçlerinin yönlendirmesi ve desteğiyle Balkanlı uluslar ayaklanmaya başlamıştır. Bu ayaklanmalar neticesinde kesin sınır, dil, din, etnik köken veya ortak bir tarihi referans temelinde tanımlanamayan bir dizi küçük bağımsız veya özerk yapı ortaya çıkmış; her biri hem birbirleriyle hem de İstanbul Hükümeti ile mücadeleye girmiştir. Söz konusu mücadele süreçlerinde ise büyük devletler, kendi stratejik çıkarları doğrultusunda farklı grupları maddi ve diplomatik olarak desteklemiştir[365].

Bu bağlamda 1908'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i resmen ilhak etmesi ve aynı yıl Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Osmanlı coğrafyasındaki statükoyu temelden sarsmıştır. Bu gelişmeler, Balkanlar'da fiili güç dengelerinin yeniden tanımlanmasına yol açarken; bir yandan Rusya'nın bölgedeki Panslavist politikasını, diğer yandan Avusturya-Macaristan'ın nüfuz alanını genişletme arzusunu kuvvetlendirmiştir. Öte yandan, İstanbul üzerinde artan Alman ekonomik ve askeri nüfuzu, Osmanlı Devleti ile diğer Avrupalı Devletler arasındaki ilişkileri de etkilemiştir.

Rusya'nın Panslavizm politikası ve Balkanlar'ın paylaşımı konusunda Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında süregelen rekabet, savaşın patlak vermesinde belirleyici rol oynamıştır. 1878 Berlin Antlaşması, Rumeli'nin büyük bölümünü Osmanlı egemenliğinden koparmasına rağmen bölgedeki nüfuz mücadelelerini sonlandırmak bir yana, aksine daha da kızıştırmıştır. Öte yandan, Balkan devletleri arasındaki iş birliğini engelleyen temel sorunların başında "kiliseler meselesi" yer alıyordu; zira Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin bağımsızlığını ilan ettiği tarihten bu yana Makedonya'daki ibadethane ve okulların kime bağlı olduğu tartışmaları sürmekteydi.

---

[365] Mehmet Okur, "The Times Gazetesine Göre Balkan Savaşları ve İngiltere'nin Politikası", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2012, s. 184.

Buna ek olarak Sırbistan, Makedonya üzerindeki hak iddialarını korurken, Yunanistan da kuzeydeki sınırlarını genişletme çabası içindeydi[366].

4.6.2. Kiliseler Kanunu

1908'de II. Meşrutiyet'in yeniden ilanı, Osmanlı yönetimindeki Ortodoks Rum Patrikhanesi karşısında çekimser kalan diğer milletleri cesaretlendirmiş ve ayrılıkçı eğilimlerin hız kazanmasına yol açmıştır. Bunların başını çeken Bulgarlar ve Sırplar, İttihat ve Terakki'nin desteğiyle kendi kiliselerini kurma girişimlerinde daha kesin adımlar atmaya başlamıştır. İlerleyen süreçte de açılan Mebusan Meclisi'nde bu konu hakkında verilen kanun tasarısı ile sorunun çözümü için seçenekler değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda konu ile ilgili çıkan ilk karikatürlerden biri Şubat 1909 yılında Kalem dergisinde çıkmıştır. Mebusan Meclisi'nin tasvir edildiği çizimde kürsüde Meclis Başkanı olarak Ahmet Rıza Bey gözükmektedir[367]. Kürsünün sağında ve solunda bulunan iki kişi ise şiddetli bir şekilde sallanan çanları durdurmaya çalışmaktadır. Sağ taraftaki çanların üstünde "*Bulgar*", sol taraftaki çanların üstünde ise "*Yunan*" yazmaktadır. Başlığında "*Meclis-i Mebusan'da Makedonya Kiliseler Meselesi*" yazan karikatürün lejantı ise şu şekildedir: "*Bu çan gürültüleri arasında riyaset çıngırağı nasıl işitilir?*"

İttihat ve Terakki'nin çözmek için uğraştığı bu soruna en büyük tepki Rum Ortodokslardan gelmiştir. Kiliselerinin, Balkanlardaki hem dini hem de politik güçlerinden zayıflayacağını düşünen Rum tebaadan ve Patrikhane'den görüşmelere yoğun bir eleştiri gelmekteydi. Meclis'teki Rum mebuslar da bu doğrultuda var olan statükonun devam etmesi gerektiğini düşünmekteydi.

Kalem'in bir diğer karikatüründe ise Rum Embros gazetesinden alıntı yapmıştır. Karikatürde bir halatı iki ucundan çekmeye çalışan iki grup tasvir edilmektedir. Soldaki grup Rum din adamlarını, sağdaki grup ise Osmanlı devlet adamlarını, bürokratları temsil etmekteydi. İki tarafın da sert bir şekilde çektiği halatın üstünde ise Bulgar bir çeteci çizilmiştir. Karikatürü yorumlarken Rum bir gazeteden çıktığını unutmamamız gerekmektedir. Dolayısıyla karikatürdeki Bulgar çetecinin fiziksel özelliklerinin daha biçimsiz çizilmesi bir Rum okuyucu tarafından daha hoş karşılanabilecek bir durumdur[368]. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Bulgar: Çekin çekin ne kadar çekerseniz o kadar iyi oynarım."*

---

[366] Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/balkan-savasi , (Son Erişim tarihi: 08.07.2025).

[367] **Kalem**, Sayı: 26, 23 Şubat 1909,

Mebusan Meclisi'ndeki Rum temsilciler, tasarının yasalaşmasını engellemek amacıyla oturum süresini uzatmış; tasarının genel içeriği daha önce tartışılmış olmasına karşın gündemi tekrar kilise ve mektepler kanunu üzerine getirmişlerdir. İzmir mebusu Aristidi Paşa ise, mevcut kanun tasarısının sorunu çözmede yetersiz kalacağını savunarak, yürürlükteki düzenlemelerin sürdürülmesi gerektiğinde ısrar etmiştir ve şunları söylemiştir[369]:

> "*Binlerce senelerden beri bu kadar, asırlardan beri efradı beşerin yekdiğeri ile olan münasebatından mütevellit, münazaat ve ihtilafatı hal için 1328 seneden beri alemi İslamiyet ve daha doğrusu bütün insaniyet için muktedabih olan ahkamı Şer'iyye kifayet etmiyor da siz burada böyle bir kanun mu yapıyorsunuz?"*

İlerleyen günlerde de Rum kesiminden eleştiriler devam etse de kanun, 3 Temmuz 1910'da Sultan Reşat, Sadrazam Hakkı Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Paşa imzasıyla Takvim-i Vekayi'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir[370]. Söz konusu düzenleme ile soruna neden olan kilise ve mekteplerin nüfus oranlarına göre hangi millete ait olduğunun belirlenmesini öngörmektedir. Bu sayede Balkan devletleri arasındaki en temel anlaşmazlık giderilmiş ve taraflar arasındaki uzlaşı süreci büyük ölçüde kolaylaşmıştır.

Kanunun yürürlüğe girmesinin ardından Kalem dergisi de çizimlerinde Bulgar ve Yunan figürlerini çoğu zaman barış halinde yan yana çizmiştir. Bu bağlamda 8 Ağustos'ta çıkan karikatürde birbirleriyle kucaklaşan iki papaz görülmektedir. Yunan ve Bulgar oldukları düşünülen karikatürün başlığı: "*Kilise ve Çeteler Kanunu Münasebetiyle*" şeklindedir. Lejantı ise şu şekildedir: *"Zamanıdır barışalım, her işe karışalım."*

Karagöz dergisinde ise Kiliseler Kanunu konusu fazla işlenmemiştir. Bunun sebebi olarak çıkarılan karikatürde Rum bir papaz eliyle üzerinde "Kiliseler" yazan büyük çanı sallamaktadır[371]. Karikatürün sol tarafında ise yaşanan gelişmelere dikkat etmeyen masasında dönemin dış politikaları ile ilgilenen Hakkı Paşa çizilidir. Masanın üzerinde "*Girit*" ve "*Arnavutluk*" yazılı iki evrak bulunmaktadır. "*Kiliseler Kanunu Etrafında: 'Tanin' biradere ithaf*" başlığı ile çıkan karikatürün lejantı şu şekildedir: *"A okumuş efendi.. Görüyorsun ki aldırdığı bile yok.. Nafile yere gürültü etme*"

---

[368] Heinzelmann, s. 142.

[369] Hasan Taner Kerimoğlu, "Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı - Rum İlişkileri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 14, 2007, s. 10.

[370] Ercan Yücel, **Osmanlı Döneminde Balkanlarda Kiliseler ve Mektepler Meselesi (1909-1911)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay, 2014, s. 96

Rum temsilciler, onaylanan kanun tasarısını yeniden müzakere etmek ve alternatif çözümler geliştirmek amacıyla bağımsız bir "Milli Meclis" kurma girişiminde bulunmuştur. Bu kapsamda Rum Patriği, İstanbul mebusu Kozmidi Efendi'nin de aralarında bulunduğu bir heyetle Sultan Reşad'ı ziyaret etmiştir. Patrik, kanunun fermanlara aykırı olduğunu savunarak yürürlüğünün ertelenmesini veya mevcut kiliselerin Rumlara bırakılması, yeni yapılacakların ise Bulgarlara tahsis edilmesini talep etmiştir. Sultan Reşad ise tasarının milletler arası anlaşmazlıkları çözmek için hazırlandığını, bu nedenle takdir edilmesi gerektiğini ve Mebusan Meclisi hiçbir topluluğun toplanmasına izin vermeyeceğini vurgulamıştır. Patrik, bu talepler yerine getirilmezse istifa edeceğini dile getirmişse de padişah böyle bir kararın gereksiz olduğunu belirterek istifayı önlemiş; heyet, resmi törenle huzurdan ayrılmıştır[372].

Kanun hakkında memnun olmayan Patrikhane ve Rum mebuslar, bir süre daha Bulgarlar ile sorunlar yaşamıştır. Kalem dergisinde çıkan bir diğer karikatür de bu bağlamda yaşanılan "kilise savaşlarına" dikkat çekmektedir[373]. Karikatürde küçük boyutta bir kilise için bile Rum ve Bulgar'ın kavga ettiği tasvir edilmiştir. Başlığında "*Kiliseler münazaası*" yazan karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Bulgar: Hükümet bana verdi. Rum: Patrik de bana."*

Sonuç olarak bakıldığında Kiliseler Kanunu ile, Osmanlı topraklarındaki en hassas meselelerden biri olan Rumlar ve Bulgarlar arasındaki sorun ele almayı amaçlamıştır. Hükümet, uzun süredir devam eden bu gerilimi sonlandırmak için kanunu çıkarmış; ancak metin, özellikle Rum cemaatinin tepkisini uyandırmıştır. Patrikhane, yasayı imtiyazların gaspı olarak değerlendirerek karşı çıkmış ve kimi zaman İstanbul'daki devlet makamlarıyla çatışma yaşamıştır. İlk etapta itirazlar öne çıksa, hatta bağımsız bir "Milli Meclis" kurulması gündeme gelse de kısa sürede müzakere zemini oluşmuş ve gerilim yatışmıştır. Kanun ayrıca Rum ve Bulgar ruhani liderler arasındaki diyaloglara zemin hazırlamış ve bu temaslar, sonraki dönemde siyasi iş birliğine evrilecek süreçlerin habercisi olmuştur. Böylelikle, bu yasal düzenleme Balkan İttifakı'nın doğuşunda da etkili olan temel dinamiklerden birini teşkil etmiştir.

---

[371] **Karagöz**, Sayı: 222, 27 Ağustos 1910.

[372] **Tanin**, Sayı: 670, 13 Temmuz 1910.

[373] **Kalem**, Sayı: 92, 8 Eylül 1910.

4.6.3. Balkan Birliği

Balkan devletleri arasındaki bölünmüşlük ve çıkar çatışmalarına rağmen, Osmanlı Devleti'nin iç karışıklıklarla boğuşması, Trablusgarp Savaşı'na katılarak askeri ve mali açıdan zayıflaması ve bu çatışmanın Avrupa güç dengelerinde yarattığı sarsıntı, Rusya öncülüğünde Balkanlar'da bir dayanışma girişiminin hayata geçirilmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle Trablusgarp Savaşı sırasında Osmanlı donanmasının ağır kayıplar vermesi ve İtalyan donanmasının Marmara Denizi'ni neredeyse tamamen ablukaya alması, Balkan hükümetlerine Osmanlı'ya karşı daha cesur adımlar atma imkanı tanımıştır[374].

Rusya hem Balkanlar'da hem de Avrupa'da nüfuzunu pekiştirmek amacıyla Boğazların kendi savaş gemilerine açılmasını istemekteydi ve bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin de dahil olacağı bir Balkan birliği kurmayı planlamaktaydı. Bu amaç, bölgedeki statükonun korunması, olası bir Rus-Avusturya çatışmasında Rusya'nın güçlü bir konum kazanması ve Osmanlı'nın Rus himayesine yönelmesini hedeflemekteydi. Nitekim, geleneksel Rus stratejisiyle çelişen bu girişim, Osmanlı'da kuşkuyla karşılanmış ve Balkan devletleri tarafından da benimsenmemiştir. Sonuçta Rus baskısı ile Osmanlı Devleti dışındaki ülkelerin katılımıyla yeni bir Balkan ittifakı kurulmasına karar verilmiş; bu süreci başlatan Bulgar hükümeti, önce Sırbistan'la müzakerelere girişmiştir. Görüşmeler boyunca Rus danışmanlarının telkin ve teşvikleri de belirleyici olmuştur. Balkan İttifakı'ndaki Rusya'nın rolüne dair olarak Karadağ Kralı Nikola, 19 Şubat 1912 tarihli bir bildiride şunları ifade etmiştir:

---

[374] Uçarol, s. 430.

> *“Biz bütün Balkan devletleri Rusya’nın çocuklarıyız. Öteden beri arzu edilen Balkan ittihadı ancak Rusya hükümetinin bu ittihat husulünden memnun olacağını bize ilan eylediği zaman husule gelecektir*[375]*.”*

Bu bağlamda Rus Çarı’nın hakemliği ile Mart 1912’de birliğin ilk aşamasını Sırp ve Bulgar antlaşması oluşturmuştur[376]. Bu ittifak metni, Rusya’nın hem Avusturya-Macaristan’ın hem de Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’daki nüfuzunu sınırlamaya yönelik stratejik bir arayışını yansıtmaktadır. Rusya, Avusturya’nın bölgedeki güç dengesini bozma girişimlerini engelleyerek Osmanlı kuvvetlerini Rumeli’den geri çekilmeye zorlamayı ve Boğazlar üzerinde nüfuzunu pekiştirmeyi hedeflemiştir. Metin aynı zamanda Bulgaristan’ın toprak bütünlüğünü ve Kosova ile Arnavutluk’taki Sırp taleplerini resmi olarak tanımıştır. Avusturya-Macaristan’ı potansiyel bir muhatap olarak ele almasına karşın, esas odak, Balkanlar’daki Slav müttefiklerle Osmanlı İmparatorluğu arasında muhtemel bir çatışma çerçevesinin çizilmesidir[377].

Karagöz dergisinde çıkan karikatürde de Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhine yapılan ittifaklar üzerine dikkat çekici bir gönderme yapılmaktadır. Özellikle Yunan askeri tarafından oluşan bir askerli birlik karşısında Karagöz ve Hacivat sohbet etmektedir[378]. Hacivat askerlerin elindeki uzun mızraklı silahları görünce şaşırır ve Hacivat’a ne olduğunu sorar. Hacivat ise onların silah olmadığını, işler ters gitmeye başladığı an kaçabilmek için fistanlarını asabilecekleri bir sırık olduğunu söyler. Karikatürün lejantı şu şekildedir:

> *“Aman Karagöz.. Bu ne biçim silah?..*
> *Onlar, silah değil.. Zoru görür görmez fistanlarını asarak silah istemek için son moda(!) Çengelli sırık..”*

Karikatürden de anlaşılabileceği üzere Osmanlı diplomasisi ve basını Balkanlarda yaşanılan ittifakları hafife almaktadır. Herhangi bir tehdit unsuru olarak görülmeyen devletler, Osmanlı’nın henüz dikkatini bile çekmemektedir.

---

[375] Nilüfer Uğraş, **Osmanlı Basınında Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti’nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler** (İkdam, Sabah, Tanin, Tercüman-ı Hakikat), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 27.

[376] Armaoğlu, 658.

[377] Hakan Şallı, **Balkan Savaşları Öncesinde Yapılan Gizli İttifak Anlaşmaları**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2014, s. 79.

[378] **Karagöz**, Sayı: 285, 22 Mart 1911.

Karagöz'ün bir diğer karikatüründe ise bu kez mesaj Rusya odaklıdır[379]. Karikatürde betimlenen üç köpek: Yunanistan'ı, Bulgaristan'ı ve Sırbistan'ı temsil etmektedir fakat onları Osmanlı Devleti'nin karşısına çıkaran asıl figür ise arkada perdede gizlenmektedir. Ayı şeklinde betimlenen figür, Rusya'nın Balkanlardaki etki gücünü göstermesi açısında önemlidir.

Sırp-Bulgar antlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra Mayıs 1912'de bu sefer Bulgaristan ile Yunanistan arasında İttifak Antlaşması imzalamıştır[380]. Girit'in ilhakı ve sonrasında Osmanlı Devleti ile yaşadığı diplomatik ve toplumsal krizler sonrasında dahi Balkanlarda yayılmacı bir politika izleyen Yunanistan'ın bu tutumu, Karagöz dergisi tarafından eleştirilmektedir. 1897 Dömeke Meydan Muharebesi'ndeki Osmanlı zaferine atıf yapan karikatür, Yunanistan'ı akıllanmayan biri olarak tasvir etmektedir. Karikatürün lejantı şu şekildedir[381]: *"Sen bundan 14 sene evvel Dömeke muharebesinde de bu dayağı yedin.. Hele şimdi serseri nizamnamesi çıktı artık hiç söylenmem."*

Üç Balkan devleti, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayrı ayrı imzaladıkları ikili anlaşmalar aracılığıyla ortak bir cephe oluşturarak fiilen bir birlik meydana getirmiştir. Bulgaristan'la sözlü bir mutabakata varan Karadağ'ın Ağustos 1912'de sürece katılmasıyla birlik dört üyeli hale gelmiştir. Karadağ da mizah basınında sıkça yer bulan önemli figürlerden birini oluşturmaktadır. Kalem dergisinde yer alan bir çizimde Karadağ son derece küçük tasvir edilerek mizah tarafından "çocuk" muamelesi görmüştür[382]. Karikatürün yayınlandığı tarihlerde henüz ittifakta olmayan Karadağ'ın ittifaklar dışında kalması istenmektedir. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Dostum, işte burada oyna. Ayaklarımın altında dolaşma. Sonra eziliverirsin."*

Bu iş birliği, Balkanlardaki Osmanlı egemenliğini sona erdirip birlikte savaşa girişme hedefi etrafında, aralarındaki ihtilafları bir kenara bırakan devletleri bir araya getiren temel dayanak işlevi görmüş; sonuçta Balkan Birliği, Bulgaristan liderliğinde tesis edilmiştir. Kalem'in Balkanlar'da yaşanan ittifaklar hakkındaki çizimi ise dikkat çekicidir. Yaşananları bir görsel yanılsama olarak niteleyen dergi, Balkan uluslarını birer kukla şeklinde çizmiştir[383]. Onları yukarıdan kontrol edenler ise Rusya ve Avrupalı devletler olarak gözükmektedir.

---

[379] **Karagöz**, Sayı: 291, 12 Nisan 1911, Ek: 197.
[380] Uçarol, s. 432.
[381] **Karagöz**, Sayı: 295, 6 Mayıs 1911, Ek: 200.
[382] **Kalem**, Sayı: 122, 20 Nisan 1911, Ek: 198.

4.6.4. Mizah Dergilerinde Balkan Savaşları

29 Eylül 1912 tarihinde Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne hitaben ortak bir nota ile dört özerk bölge kurulmasını talep ettiler. Bu talep, 1878 Berlin Antlaşması'nın 23. maddesinde öngörülen büyük devletlerin koruması ilkesine dayanmakla birlikte yerine getirilmemiştir. Osmanlı yönetiminin notayı reddetmesi üzerine Karadağ 8 Ekim'de; Sırbistan ve Bulgaristan 17 Ekim'de; Yunanistan ise 18 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir[384].

Karagöz'ün savaştan 2 gün önce yayınladığı karikatür savaşın artık kapıda olduğunu zaten anlatmaktaydı. Adeta savaş çağrısı olan metin şu şekildedir[385]:

"Ey çocuklar! Gün bugündür; gayri handan olmalı.
Toplanıp bir noktada serhadda mihman olmalı.
Ben bile taktım silahımı arkama, ………(?)
Gençsiniz! Hiç durmayın! Düşman perişan olmalı!"

Balkan Savaşı, Trakya'da Bulgarlara; Makedonya ve Arnavutluk'ta ise tüm müttefik devletlere karşı yürütülmüştür; ayrıca denizde Yunan donanmasıyla da savaşılmıştır. Cephelerdeki askeri başarısızlıkta, ordu içindeki siyasi ayrışmalar önemli etkenlerden biri olmuştur. Şark Ordusu, sayıca üç kat üstün Bulgar kuvvetlerine karşı 23 Ekim 1912'de Çatalca'ya kadar çekilmek zorunda kalırken; Garp Ordusu, 23–24 Ekim tarihlerinde Kumanova'da Sırbistan karşısında mağlup olmuştur. Aynı dönemde Tahsin Paşa komutasındaki 35.000 kişilik birlik, Selanik'te Yunan kuvvetlerine teslim olmuştur. Bu art arda gelen yenilgiler üzerine 29 Ekim'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi istifa etmiştir[386].

Yunan kara ordusu da bu süreçte bölgede hızlıca ilerleyerek 8 Kasım'da Selanik'i işgal etti. Donanması ise Bozcaada, Limni, Semadirek ve Taşoz limanlarını ele geçirmiştir[387]. Yunanlar için büyük bir zaferi temsil eden özellikle Selanik'in alınması Yunan gazetelerinde de coşkuyla karşılanmıştır. Yunan Embros gazetesi bu zaferi: "*Başta Atina'da olmak üzere bütün Helen dünyasında tarif edilemez bir hafiflik ile büyük heyecan ve sevinç uyandırdığını*" yazmıştır[388].

---

[383] **Kalem**, Sayı: 127, 1 Haziran 1911, Ek: 202.
[384] Armaoğlu, s. 67.
[385] **Karagöz**, Sayı: 403, 6 Ekim 1912, Ek: 203.
[386] Uçarol, s. 438.
[387] Armaoğlu, s. 669.

İlerleyen günlerde 11 Kasım'da Selanik'te sıkıyönetim ilan edilmiştir. Savaş sürecinde yaralanmış ve hastanede tedavi gören Türk hastalar hastaneden çıkarıldı ve şehirdeki Türk subayların esir ve sevk süreçleri başlatıldı fakat lojistik anlamda yeterli seviyede olmayan imkanlardan dolayı birçok Türk askeri açlıktan ölmüştür[389].

Balkan Birliği'ne dahil devletler, savaşın patlak vermesinin hemen ardından Rumeli'nin tamamını ele geçirmiştir. Özellikle Bulgar birlikleri, işgal ettikleri bölgelerde Türklere karşı sert müdahalelerde bulunmuştur. Diğer Balkan devletleri de Türk karşıtı duygu ve düşüncelerini eyleme dönüştürme fırsatı bularak benzer tutumlar sergilemiştir. Buna karşın, tek tek değerlendirildiğinde; yalnızca Edirne, Yanya ve İşkodra kuşatma altında uzun süreli direniş gösterebilmiştir[390].

Karagöz dergisi ise yaşananları kısa süreli kayıplar olarak görmüş ve kamuoyunun savaş konusunda motivasyonunu düşürmemek istemiştir. Bu dönemde yayınladığı birçok karikatürde savaşın sonunda zaferle ayrılacak tarafın da Osmanlı Devleti olacağını karikatürlerinde işlemekteydi. Bu anlamda Kasım ayında çıkan karikatürde Karagöz, güçlü ve heybetli biri gözükmektedir[391]. Kendisinden çok daha küçük şekilde tasvir edilmiş Balkan devletlerini teker teker indirmektedir. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Karagöz – Biraz daha sabredin. Şu yumruğumun altındakileri iyice bir tepeliyim de sizin de icabınıza bakarım!"*

Balkan Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında başlayan savaş araştırmanın önceki sayfalarında da belirtildiği gibi Balkanlarda, Rus-Avusturya nüfuz mücadelesi olarak da çözümlenmelidir. Balkanlarda Pangermenizm fikrine karşı Panslavizmin fikrinin mücadelesini içeren bu savaşı, Karagöz dergisi mizahi yönden etkileyici bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda çizilen karikatürde, iki tarafı delik olan bir cisim bulunmaktadır. Sağ taraftaki gözden bakan Franz Joseph, sol taraftaki gözden bakan kişi ise II. Nikola'dır. Balkanları bu iki devletin güç savaşı olarak gören derginin lejantı şu şekildedir[392]: "*Al kuzum seyredelim 15 milyon askerden mürekkep orduların yaptığı umumi muharebeyi… Yekdiğerinizi görüp de ürkmeyiniz ha!"*

---

[388] Atilla Birbir, **Yunan Basınında Balkan Savaşları,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Balkan Çalışmaları, Edirne, 2018, s. 52.

[389] Meşkure Yılmaz, Balkan Savaşlarında Selanik'in Teslim Edilişi, **TİDSAD,** Yıl: 5, S. 19, 2018, s. 104.

[390] Uçarol, s. 438.

[391] **Karagöz**, Sayı: 463, 9 Kasım 1912, Ek: 205.

Balkan Devletlerinin hızlı ilerleyişi ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan yavaş yavaş nüfuzunu kaybetmesi Avusturya'nın çıkarlarını zedelemeye başlamıştır. Bölgede Pangermenizm ve Katolik Hristiyanların koruyucu olarak kendisini ön planda tutmayı amaçlayan Avusturya, bölgede kendi politikalarına yakın bir devletin oluşmasını istemektedir. Bu istek doğrultusunda da ortaya çıkan devlet Arnavutluk olmuştur. Balkan Savaşları ile sınırlarını genişletmeye başlayan Sırbistan'ın ve Slav topluluklarının koruyucusu olarak görülen Rusların Adriyatik'e uzanması Avusturya ve Almanya'nın isteyeceği bir durum olamazdı. Bu yüzden özerk hatta ilerleyen süreçte bağımsız bir Arnavutluk ile Rusların oluşturmak istediği bu nüfuz alanı ortadan kalkabilirdi[393]. Karagöz dergisi de dış siyasette ortaya çıkan bu durumu, Avusturya İmparatoru Franz Joseph'in karşısında yer alan Alman kökenli Sırp Kralı Petar'ın Adriyatik'e ulaşabileceği bir geçiş isteği konusundaki görüşmelerini sütunlarında şu şekilde yer vermiştir[394].

> *"Sırp Kralı Petar - Aman efendim rica ederim. Bırakınız bendeniz de bir pencere açayım.*
>
> *Karagöz - Ayol sen koldaki bacaktaki pencereleri tamir et de sonra yeni pencere açmayı dene."*

Aynı sayının ikinci karikatüründe de Franz Joseph, Balkan devletlerinin arkasında kementle çizilmiştir. Kendisinden kaçınılamayacağını söyleyen Joseph, Balkanlardaki nüfuz savaşını kaybetmek istememektedir[395]. Karikatürün lejantı şu şekildedir: "*Avusturya – İstediğiniz kadar kaçın benim kemendim uzundur. Hepinizi de tutarım."*

Karagöz'ün sayfalarında Arnavutluk hakkında verdiği karikatürler sonrasında geçen bir haftalık süreçte Arnavutlar, işgal edilmemiş ve bölgedeki en büyük şehirlerden biri olan Avlonya'da ulusal bir kongre topladılar. Kongre'de görüşmeler sonucunda 28 Kasım 1912'de Arnavutluk'un bağımsızlığı kesin olarak ilan edildi[396].

---

[392] **Karagöz**, Sayı: 473, 14 Aralık 1912, Ek: 208.

[393] İlker Yasin Çakıroğlu, **Balkan Savaşlarında Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, 2019, s. 77.

[394] **Karagöz**, Sayı: 466, 20 Kasım 1912, Ek: 206.

[395] **Karagöz,** Sayı: 466, 20 Kasım 1912, Ek: 207.

[396] Fahri Maden, "Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)", **Avrasya Etüdleri**, Sayı: 1, Cilt: 39, 2011, s. 185.

Londra Konferansı'nda da onaylanan bu bağımsızlık hareketi ile birlikte Avusturya bölgede kısmi anlamda nüfuzunu korumaya devam etmiştir. Karagöz dergisindeki karikatürlerden yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin de yeni kurulan bu devlete diğer Balkan devletleri kadar soğuk ve mesafeli bakmadığını görmekteyiz. Çizilen karikatürlerde Arnavutluk, güçlü ve gözü pek tasvir edilmektedir[397].

Savaş sürecinde ağır yenilgiler yaşayan Osmanlı Devleti Kasım ayında müzakere talebinde bulunmuştur. Fakat bu talebi Bulgaristan ilk aşamada reddetmiş, taarruzlara devam etmiştir. Bulgaristan'ın 12 Kasım 1912'de yaptığı son taarruzda istediği başarıyı alamaması ve Rusya'nın olası bir İstanbul işgalinin Bulgaristan tarafından olması sonucu Bulgar gücünün kendisi için bir anda risk oluşturabilecek noktaya gelmesi endişesiyle Balkan devletlerinden müzakereye oturmalarını istemesi konferansın toplanma sürecini hızlandırmıştır. Bu doğrultuda 17 Aralık'ta başlayan Londra Konferansı Ege Adaları ve Edirne konusunda uzlaşılamamıştır. Eski bir Osmanlı başkenti olan Edirne'nin Bulgaristan'a verilmesi fikri gerek sosyolojik gerekse de idari anlamda Bab-ı Ali için psikolojik bir sınır oluşturmuştur. Yüzyıllardan beri Osmanlı egemenliğinde artık bir Türk-İslam şehri olan Edirne'nin kaybedilmesi olası bir yıkımın başlangıcı olarak görülmektedir. Bu süreçte büyük devletlerin araya girmesi diplomatik krizi daha da tırmandırmış, Osmanlı Devleti'nin Edirne'yi Bulgaristan'a vermemesi halinde savaşın yeniden başlayacağı konuşulmaya başlanmıştır. Karagöz ağır maddeler içeren konferans maddelerini eleştirmiş ve zorla bir barış ortamı yaratılmak istendiğini sütunlarında şu şekilde tasvir etmiştir[398]: *"Karagöz – Ne hak ve adalet yarabbi! Yirminci asırda zorla sulh imzalatıyorlar."*

Tıkanan barış görüşmeleri sürecinde Osmanlı Devleti'nin iç siyasetinde önemli bir değişim yaşanmış, Edirne'yi teslim edeceği konuşulan Kamil Paşa ve hükümeti istifaya zorlanmıştır. Bab-ı Ali Baskını olarak tanımlanan hükümet darbesi sonrasında İttihat ve Terakki cemiyeti Sina Akşin'in dediği gibi denetleme iktidarından, iktidarı tam olarak kontrol etmeye başladığı döneme geçmiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazamlığa gelmesiyle[399] yeniden başlayan askeri mücadeleler sonucunda Bulgaristan ani bir baskınla Edirne'yi ele geçirmiştir. Yanya, Yunanlara, İşkodra,

---

[397] **Karagöz**, Sayı: 478, 1 Ocak 1913, Ek: 209.

[398] **Karagöz**, Sayı: 482, 15 Ocak 1913, Ek: 210.

[399] Ayrıntılı bilgi için bkz: Yusuf Hikmet Bayur**, Türk İnkılabı Tarihi** (Cilt: 2, Kısım: 2), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, ss. 254-271.

Karadağlılara verildi. Gittikçe daha kötü bir hal alan savaşın seyri karşısında Osmanlı Devleti 30 Mayıs 1913'te barış diplomasisine geri dönmek zorunda kaldı. Antlaşmaya göre[400]:

- Arnavutluk'un bağımsızlığı tanınacak,
- Ege Adalar konusunda söz sahibi Büyük Devletler olacak,
- Yunanistan Selanik, Girit, Güney Makedonya'yı,
- Sırbistan, Orta ve Kuzey Makedonya'yı,
- Bulgaristan, Kavala, Dedeağaç, Edirne ile Rumeli topraklarının tamamını alarak Ege Denizi'ne ulaşmıştır.

Barış Antlaşmasının imzalanmasının ardından Karagöz dergisi iki karikatürü ile durumu değerlendirmiştir. İlk karikatürde, Yunanların ve Sırpların imza konusunda çekincelerinin olduğu fakat İngiltere'nin bu iki devletin antlaşmayı imzalamasında etkin bir rol oynadığı anlaşılmaktadır[401].Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Karagöz: Nafile zorlamayın gelin kolayca şu imzayı koyun.. Çünkü seçim İngiliz seçimidir, zorlasanız elinizi dibinden ayırır."*

İkinci karikatürde ise Balkan Savaşları ile ortaya çıkan Balkan coğrafyasındaki Türk-Müslüman azınlıklar sorununa değinilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde uygulamış olduğu iskan ve istimalet politikaları ile gayrimüslim unsurların vergi verme ve devlete bağlılığını bildirdiği sürece kendi kültürel ve sosyal hayatlarını devam edebildiği döneme atıfta bulunulmuş, aynı uygulamanın medeniyet olarak adlandırılan yirminci asırda Bulgarların Türk azınlıklara uygulamadığı karikatürleştirilmiştir[402]:

> *"Bulgar Zabiti – Ya Hristiyan olursun yahut öldürürüm.*
> *Karagöz – De gidi medeniyet... Biz bu hareketi altı yüz sene evvel bile yapmamıştık. Bulgar komşularımız yirminci asırda yapıyorlar."*

İlk safhası biten Balkan Savaşlarında Osmanlı Devleti büyük toprak kayıpları ile ayrılmış, Bulgaristan ise Balkan coğrafyasında en güçlü devletlerden biri haline gelmiştir. Yunanistan ve Sırbistan gibi Makedonya coğrafyasında daha fazla söz sahibi olmak isteyen devletler Bulgaristan'ın kendisine ayrılan topraktan daha fazlasını aldığını düşünmekteydi. Savaşın ilk safhasından galip çıkan devletler arasındaki gerilim giderek tırmanırken duruma el atan devlet Rusya olmuştur. Çar II. Nikola devletler arasında hakemlik rolünü üstlenerek Bulgaristan'dan bir kısım toprağından vazgeçmesini talep etti[403]. Bulgaristan ise bu isteği reddederek Haziran 1913'te Yunanistan ve Sırbistan'a saldırdı. Balkan Devletlerinin aralarındaki toprak kavgasından yararlanmak isteyen Osmanlı Devleti Enver Bey'in komutasındaki birliklerle Edirne'yi geri almayı başardı[404]. Karagöz dergisi de bu zafere sütunlarında coşkuyla yer verdi[405]:

---

[400] Emre Elmas, **Balkan Savaşlarını Bitiren Antlaşmaların Diplomatik Görüşmeleri (İstanbul ve Atina Antlaşmaları)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2013, s. 20.

[401] **Karagöz**, Sayı: 521, 31 Mayıs 1913, Ek: 221.

[402] **Karagöz**, Sayı: 521, 31 Mayıs 1913, Ek: 222.

"Kan ile kılıçtır görünen bayrağımızda
Can korkusu gezmez ovamızda dağımızda
Hacivat – Çek Karagöz çek.. Elhamdülillah bugünü de görmeye muvaffak olduk!"

İlerleyen günlerde Balkan devletleri kendi aralarında Bükreş Antlaşması'nı imzalamış ve Londra Antlaşması ile Bulgaristan'a verilen toprakların bir kısmı diğer Balkan devletleri arasında paylaştırılmıştır. Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında Atina Antlaşması imzalanmış, genel olarak Adalar konusunda ilerleyen yıllarda da devam edecek sorun devam etmiş ve bir karara varılamamıştır. Yunan coğrafyasında kalan Türk azınlıkların hukuki hakları ve durumları tespit edilmiştir[406]. Sırbistan ve Osmanlı Devleti arasında ise İstanbul Antlaşması imzalanmıştır. Yunanistan ile yapılan Atina Antlaşması'ndaki Türklerin hukuki durumları konusundaki kararlar Sırbistan ile de yinelenmiş, Türklerin toprak ve mülkiyet hakları, din ve ibadet özgürlüğü konusundaki hakları korunmuştur.

Bakıldığında Balkan Savaşları Osmanlı Devleti'nin 20. Yüzyılda yaşadığı büyük kayıpların başlangıcını oluşturmaktadır. Savaşın ilk günlerinden son günlerine kadar Osmanlı Devleti gerek dış politikasında gerekse de iç politikasında birçok değişim yaşamıştır. Eski başkenti bir süre işgal altında kalmış, hükümet darbesi ile İttihat ve Terakki cemiyeti devlet yönetiminde söz sahibi olmaya başlamıştır. Ordu ve siyasetteki gücü giderek artan cemiyet, I. Dünya Savaşı'na gidilen süreçte aktif bir siyaset izlemiştir.

---

[403] Emine Aygün Yazıcı, **Tanin'e Göre Balkan Savaşları'nda Yaşanan Mezalim ve Osmanlı Kadınlarının Faaliyetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), KATÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2013, s. 17.

[404] Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi (1. Kitap)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 31.

[405] **Karagöz**, Sayı: 536, 24 Temmuz 1913.

[406] Mehmet Kayıran ve Mustafa Yahya Metintaş, "Türk Yunan İlişkileri (1878-1952)", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, 2018, s. 51.

İç politikada yaşanılan sorunların yanı sıra Balkanlarda ve Ege'de yeni birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Balkanlardaki Türk azınlıkların hukuki durumlarının güvencesinin sağlanması konusundaki uygulamalar 1930'lu yıllara kadar devam etmiş, Adalar sorunu da Lozan'da belli konular üzerinde anlaşma sağlansa bile 1948 Paris Antlaşması'na kadar gündemde olmaya devam etmiştir.

Siyasi ve askeri bürokrasideki yetersizliğin de gün yüzüne çıktığı dönem olan bu süreç, dönemin subay kadrosunu derin bir şekilde etkilemiştir. Milli Mücadele Savaşı sonrası kurulacak olan cumhuriyet rejiminin önderlerinin tecrübe kazandığı, bakış açılarının değiştiği bir süreç olarak da Balkan Savaşları değerlendirilmelidir. Tarık Zafer Tunaya'nın da dediği gibi siyasi laboratuvar görevini üstlenmiş bir dönemin en önemli yıllarını içeren savaş süreci, devletin ve toplumun kırılma noktalarından birini oluşturmuştur.

4.7. I. DÜNYA SAVAŞI

4.7.1. Savaşa Doğru

18. yüzyılda buhar gücünün makineleşmeye uygulanması ve 19. yüzyılda art arda gelen yenilikler, Avrupa'da üretim kapasitesinde hızlı bir yükselişe yol açarak sermaye birikimini hızlandırmıştır. Sanayi Devrimi'nin öncülüğünü yapan İngiltere, bu sayede kıtanın ekonomik gelişimini tetiklemiştir. Öte yandan 1789 Fransız İhtilali'nin ardından yükselen milliyetçilik dalgası, pek çok monarşik yapının çözülmesini ve yeni bağımsızlık hareketlerinin doğmasını sağlamıştır. Sanayileşme yoğunlaştıkça Batı Avrupa özellikle zenginleşmiş; 1830–1860 arasında İngiltere'de madencilik teknolojilerindeki ilerlemelerle kömür üretimi artmış, demir ve çelik talebini karşılayan demiryolu, kanal ve köprü inşaatları hız kazanmıştır. Gelişen ulaşım altyapısı, mesafeleri kısaltarak ekonomik entegrasyonu derinleştirmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında tekstil, kömür, demir ve makine imalatında rakipsiz konuma yükselen

İngiltere, Birinci Dünya Savaşı öncesinde de Avrupa'nın başlıca ekonomik ve politik aktörlerinden biri olmayı sürdürmüştür[407].

Avrupa'da bir yüzyılı aşkın süredir şekillenen siyasi, ekonomik ve toplumsal dinamikler, 20. yüzyılın başında kıtayı büyük bir çatışmanın eşiğine getirmiştir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren yükselen Alman İmparatorluğu, Avrupa'daki güç dengesini sarsarak diğer emperyal devletlerle çıkar rekabetine girmiştir. Sanayileşmiş büyük güçler özellikle İngiltere, Almanya'nın bu yükselişini ve yeni sömürgeci emellerini kendi küresel çıkarlarına yapılmış bir tehdit olarak algılamış, zamanla frenlenemeyen bu rekabet, Avrupa'nın ötesine taşınarak dört yıl süren ve üç kıtaya yayılan geniş çaplı bir savaşı tetiklemiştir. Nihai kıvılcımı ise Avusturya-Macaristan veliahtı Arşidük Franz Ferdinand'ın 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da bir Sırp milliyetçi tarafından suikaste uğraması çakmıştır[408].

28 Haziran 1914'te ortaya çıkan bu suikast, dört yıl sürecek ve etkileriyle beş kıtaya yayılacak küresel bir savaşın fitilini ateşlemiştir. Viyana yönetimi, bu suikasti Rusya ve Sırbistan iş birliğine dayanan Panslavist yayılmacılığın bir saldırısı olarak algılamıştır. Bu tehdidi bertaraf etmek amacıyla, önce Almanya'dan destek alarak 23 Temmuz 1914'te Belgrad'a 48 saatlik bir ültimatom sunmuştur. Bu ültimatomda; Arşidük Ferdinand suikastının faillerinin adalet önüne çıkarılması, Avusturya-Macaristan karşıtı propagandaların durdurulması ve Sırbistan'da gerçekleştirilecek olan soruşturmalara Avusturyalı gözlemcilerin de katılımı gibi şartların kabul edilmesi talep edilmiştir[409].

Sırbistan, 25 Temmuz'da ilettiği yanıtta Avusturya-Macaristan'ın taleplerini kısmen reddetmiş, kabul ettiklerini ise muğlak ifadelerle dile getirmiştir. Bunun üzerine Viyana yönetimi aynı gün diplomatik ilişkileri sonlandırmış, 28 Temmuz'da Belgrad'a topçu ateşi açarak resmen savaşı başlatmıştır. Avusturya-Macaristan'ın bu erken harekatı, barışçıl bir uzlaşı umudunun kalmadığını ve Sırbistan'ı "cezalandırma" konusundaki kararlılığını Avrupa kamuoyuna göstermek; aynı zamanda Rusya'yı da somut bir tutum almaya zorlamak amacı taşımıştır[410].

---

[407] Tezel Erenoğlu, **Çanakkale Savaşlarında Poster ve Karikatürlerle Propaganda**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale, 2022, s. 3.

[408] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Kronik Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 84.

[409] Turan, s. 37.

[410] Armaoğlu, s. 84.

Rusya, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a yönelik saldırısını takiben bazı birliklerini seferberlik hazırlığına aldı. Almanya ise bu adımı, resmen taraf olmamakla birlikte, kendisini de kapsamına alacak bir seferberlik kararı verme zorunluluğu doğurduğunu ileri sürerek karşılık verdi. Böylece Viyana'nın olası güç kaybetmesinin kendi stratejik çıkarlarına aykırı olduğunu düşünen Berlin, sürece müdahil oldu. Sonuçta Rusya, genel seferberlik kararından vazgeçerken, çatışma tek başına Avusturya-Sırbistan ekseninden çıkarak Avusturya-Almanya ile Rusya arasında genişleyen bir krize dönüşmüştür[411]. İlerleyen süreçte de Almanya, 31 Temmuz'da Rusya'ya bir ültimatom göndererek seferberliğini durdurmasını talep etti. Rusya'nın 12 saatlik süre içinde yanıt vermemesi üzerine, Almanya 1 Ağustos 1914'te seferberlik ilan ederek savaş durumuna geçti[412].

Almanya'nın kısa sürede tüm Avrupa'yı kargaşaya sürüklediği bir dönemde, İngiltere her zamanki soğukkanlılığıyla gelişmeleri uzaktan gözlemlemeyi tercih etmiştir. İngiltere'nin Fransa ve Rusya ile resmi dostluk anlaşmaları bulunmasına rağmen, bu antlaşmaların onu doğrudan savaşa taşıyacak bir yükümlülük altına sokmadığını düşünmekteydi. Temmuz'da Avrupa'da gerilim tırmanırken bile Daily Chronicle gazetesi, gelişmelere karşı mesafeli ve kayıtsız bir tutum sergilemiştir[413]:

> *"İngiltere'nin çıkarları tehlikede değildir. Bu işlerin bize dokunur tarafı yoktur. Bunlardan iki sonuç çıkacağı göründüğü takdirde, biz de ne yapacağımızı düşünürüz. Bunlardan biri, Rusya'nın Avrupa'da genişlemesi, öteki de Fransa'nın yenilgisi üzerine Almanya'nın Belçika ve Hollanda'yı işgale kalkışmasıdır."*

İlerleyen günlerde Almanya'nın Belçika'yı işgale kalkışması, İngiltere'yi harekete geçirmiştir. Zira 1839 tarihli Londra Antlaşması ile Belçika'nın tarafsızlığı uluslararası garanti altına alınmıştı ve Almanya bu hükmü ihlal ederek İngiliz güvenlik çıkarlarını tehdit etmiştir. Bu gelişme üzerine İngiltere 4 Ağustos 1914'te resmen Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Ardından, 6 Ağustos 1914'te Avusturya-Macaristan da Rusya'ya savaş ilan ederek çatışmayı genişletmiştir[414].

Osmanlı Devleti'nde iktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki hükümeti ise 1 Ağustos 1914'te savaşın başlamasıyla ertesi gün Almanya ile bir ittifak anlaşması imzalarken Mebusan Meclisi'ni kapatmıştır. 7 Ağustos'ta yayımlanan Başkomutan

---

[411] Uçarol, s. 461.
[412] Andrew Wiest, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, Kronik Yayıncılık, İstanbul, 2022, s. 26.
[413] Karal, s. 373.
[414] Armaoğlu, s. 85.

Vekilliği tebliğiyle basına yönelik resmi sansür uygulanmaya başlamış ve yasaklanan konular şu başlıklar altında toplanmıştır[415]:

> *“1. Osmanlı ordu ve donanmasıyla ilgili haberler,*
> *2. Ülkenin iç ve dış politikası, yabancı diplomat ve konsoloslar, ülkenin mali ve ticari durumu, Osmanlı veya yabancı gemilerinin gidip gelişi, ordu ve halkın sağlık durumu ile ilgili haberler,*
> *3. İçerde ve dışarda kötü etki yapabilecek haberler (demiryolu ve vapur kazaları, yangınlar gibi),*
> *4. Tüccarlar arasında çekilecek yiyecek ve yakacaklara ait tellerin her biri için her yerdeki hükümet makamlarından yazılı izin alınması,*
> *5. İmzasız makaleler, çok kısa adresler ve şifreli tellerde sansür edilecektir.”*

Osmanlı Devleti’nin savaşa katılımıyla birlikte sansür mekanizması daha da sıkılaştırılacak; gazetelerin savaşla ilgili haberleri doğrudan askeri otoritelerce belirlenir hale gelecektir. Bu tür olağanüstü şartlarda, farklı görüş ve inançlara sahip tüm toplumsal kesimlerden tek bir ses beklendiği; milletin birliği ve bütünlüğü için kaynaşma zorunluluğu vurgulandığı için Karagöz de diğer gazetelerle birlikte açık bir propaganda işlevi üstlenmiştir. Karagöz’ü bu çerçevenin ötesine taşıyan en güçlü yönü ise mizahi anlatımıdır. Zira savaş dönemlerinde düşmanın alaya alınarak önce zihinlerde çökertilmesi, mizah vasıtasıyla sağlanan psikolojik üstünlüğün temel unsuru sayılmıştır[416].

Osmanlı Devleti, 2 Ağustos 1914’te Sadrazam Sait Halim Paşa ve Harbiye Nazırı Enver Paşa girişimiyle Almanya ile gizli bir ittifak anlaşması imzalamıştır[417]. Bu anlaşma, Osmanlı’nın İttifak Devletleri safında savaşa katılmasını öngörmekteydi. Alman hükümeti, karşılığında Çanakkale’ye sığınan Goeben ve Breslau adlı muhriplerinin Osmanlı tarafından kabul ve korunmasını talep etmiştir. Resmi olarak tarafsızlığını korumaya çalışan İstanbul yönetimi, Almanya’nın rızasını almadan söz konusu gemilerin 80 milyon marka bedelle satın alındığını ilan ederek Türk bayrağı çekmiş; Bahriye Nazırı Cemal Paşa da gemileri teslim almıştır. Goeben, Yavuz; Breslau ise Midilli adıyla yeniden tescil edilmiştir. Alman Büyükelçisi Wangenheim ise, Osmanlı kamuoyundaki coşku göz önünde bulundurularak bu “oldubitti”yi kabul etmek zorunda kalmıştır[418]. Bu bağlamda Karagöz'ün 13 Ağustos tarihli karikatürü durumu özetler niteliktedir. Karagöz elinde Türk bayraklı iki gemi ile koşturmaktadır. Yavuz ve Midilli'yi tasvir eden bu iki gemi, Çanakkale'den teslim alınmış ve hızlıca kullanılmalıdır. Karikatürün lejantı şu şekildedir[419]. "*Önümden çekil be adam! Şimdi belinin(?) ortasına bir tekme indirirsem anlarsın. Görmüyor musun? Çanakkale'den geliyorum, acele işim var..*"

---

[415] Fevzi Çakmak, “Karagöz Mizah Dergisi Sütunlarında Birinci Dünya Savaşı”, **2. Uluslararası Tarih Sempozyumu**, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir, 2015, s. 363.

[416] Nida Kırömeroğlu, **Mizah Penceresinden Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)**, (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022, s. 6.

[417] Uçarol, s. 464.

Savaşın Batı Cephesi'nde ise Almanya hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Ağustos ortasında Belçika topraklarında kazandığı zaferlerle müttefiklerine güven veren Almanya'ya, Osmanlı kamuoyu ve iktidarı tarafından savaştan galip gelecek olan devlet gözüyle bakılmaktadır. Bu görüşü destekleyen karikatür 30 Ağustos'ta Karagöz'ün sütunlarında tasvir edilmiştir. Kaslı ve iri bir şekilde betimlenen Alman imparatoru II. Wilhelm, Avusturya-Macaristan imparatoru Franz Joseph'i omuzlarına almış, kollarında da Fransa Cumhurbaşkanı Poincare ve Çar II. Nikola bulunmaktadır[420]. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Karagöz: Buyrun! Buyrun! Avrupa idman talimhanesinde meşhur profesör Fon Der Alman cenaplarının 1914 senesinde 1914 cihan pehlivanlığı müsabakası icara olunuyor. Buyrun, seyri bedava!..."*

4.7.2. Kapitülasyonların Kaldırılması

Tarihsel geçmişi Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki Fransa'ya kadar giden kapitülasyonlar, sonraki süreçte Osmanlı Devleti'ni birçok yönden olumsuz etkilemiştir. Devletin özellikle ekonomisine zarar veren kapitülasyon zincirini kırma amacıyla ilk somut adım ise 1858 Paris Konferansı'nda atmıştır[421]. Ancak Avrupalı güçler, yalnızca kendi tebaalarına sunduğu ekonomik ayrıcalıklar nedeniyle değil, aynı zamanda bu imtiyazlar sayesinde Osmanlı'nın iç işleyişine müdahale edebilme yetkisini ellerinde tutabildikleri için ayrıcalıklarını korumayı tercih etmiştir. Neticede

---

[418] Mithat Atabey, "Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Breslau (Midilli) Kruvazörü", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Yıl: 3 Sayı: 18, 2015, ss. 119-120.

[419] **Karagöz**, Sayı: 647, 13 Ağustos 1914, Ek: 234.

[420] **Karagöz**, Sayı: 659, 30 Ağustos 1914, Ek: 235.

[421] Kırömeroğlu, s. 73.

Osmanlı yönetiminin kapitülasyonları kaldırma yönündeki girişimleri hiçbir somut başarı sağlayamamıştır.

I. Dünya Savaşı başladıktan sonra ise İttihat ve Terakki cemiyeti bu konuda daha net bir tavır koyarak 8 Eylül 1914 tarihli ve Padişah V. Mehmed Reşat'ın iradesi ile kapitülasyon adı altında yabancı ülke vatandaşlarına verilmiş olan bütün mali, iktisadi, adli ve idari imtiyazların ve bunlarla ilgili tüm müsaade ve hukukun ilga edildiği ve 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren bunların geçerli olmayacağını ifade etmiştir[422].

1914 yılının 12 Eylül tarihli Karagöz sayısında kapitülasyonların kaldırılmasına yönelik çalışmalar ilk kez geniş bir destekle karşılanmıştır. Gazetenin birinci sayfasındaki karikatürde, İstiklal Perisi'nin kapitülasyon zincirini parçalayıp yeni bir kurtuluş gününün doğuşunu simgelemesi, halkı meydanlara dökerek coşkulu kutlamalara sevk etmiştir. Bu temsil, Osmanlı'nın canlanışını ve yükselişine açılan yolu mecazi bir dille ifade etmektedir. Karikatürün lejantı şu şekildedir[423]:

> *"Karagöz –*
> *İstiklal perisi, halas güneşi*
> *Ey millet! Onların hiç yoktur eşi*
> *İkisi el ele çıktı meydana*
> *Bak artık can geldi mülk-i Osman'a*
> *Kapitülasyondan kurtulduk, çıktık*
> *Zinciri kopardık, kaleyi yıktık*
> *Kalplerden meserret eylesin huruş;*
> *Ecnebi gediği bir varmış bir yokmuş!*
> *Dümbelek çalsana Hacivat aman!*
> *Baksana hortladı istibdat aman!*
> *Îtila yolunu biz bulduk aman!*
> *Kurtulduk! Kurtulduk! Kurtulduk aman!"*

Avrupalı güçlerin yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'ni imtiyazlar aracılığıyla ekonomik ve siyasi bakımdan sömürmesi, yalnızca iktidarı değil, geniş halk kitlelerini de rahatsız etmiştir. Bazı Avrupalı güçlerin dayatmacı tutumları, Türk toplumunda derin bir hoşnutsuzluğa yol açmış; uzun süredir kaldırılması umulmaz görülen kapitülasyonların nihayet son bulduğu haberinin duyulması Anadolu'da büyük bir sevinç yaratmıştır. Zira kapitülasyonlar, salt ekonomik ayrıcalıklar olmaktan öte, devletin egemenliğini de zedeleyen temel bir sorun olarak görülmekteydi.

---

[422] **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 1938, 17 Eylül 1914.

[423] **Karagöz**, Sayı: 660. 12 Eylül 1914, Ek: 236.

Kapitülasyonların kaldırıldığına ilişkin karar, basında coşkulu manşetlerle kamuoyuna duyurulmuştur. 9 Eylül 1914'te yabancı devletlere iletilen nota kapsamında alınan bu karar, 10 Eylül tarihli Tanin gazetesinde "*Kurtuluş Beratı*" ve "*Bağımsızlık Günü*" başlıklarıyla da kutlanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ise imparatorluğun dört bir yanından tebrik telgrafları ulaşmıştır[424].

4.7.3. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi

Almanya, Osmanlı'nın hızla savaşa katılmasını teşvik etmek amacıyla 2 Ağustos'ta imzalanan ittifak anlaşmasını gerekçe göstererek Enver Paşa üzerinde Kafkasya ve Mısır'a taarruz etmesi yönünde baskı oluşturmuştur. Bu hamleyle İngiltere'nin ilgisi Mısır'a, Rusya'nın ilgisi ise Osmanlı cephesine odaklanacak; İtilaf Devletleri'nin bu bölgelerdeki takviye kuvvet gönderme girişimleri zorlaştırılacaktır. Oysa Osmanlı ordusu, Balkan Harbi başta olmak üzere son yıllarda sürdürdüğü aralıksız savaş deneyimiyle zaten büyük ölçüde yıpranmış durumdaydı. Bu bağlamda savaşa erken dahil olmak Osmanlı Devleti için daha da yıpratıcı bir durum yaratacaktı.

Fakat savaş, Batı'da son derece yoğun bir şekilde ilerlemekteydi. Almanların Marne Muharebesi'nde İngiliz ve Fransız kuvvetlerine karşı uğradıkları ilk yenilgi, Osmanlı Devleti'nin savaşa bir an önce katılmasını stratejik açıdan hayati kılmıştır. Ekim 1914'ün son günlerinde, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın talimatıyla Amiral Wilhelm Souchon komutasındaki, içerisinde Alman gemilerinin de bulunduğu Osmanlı donanması Karadeniz'e çıkarak 29 Ekim'de Rus limanlarını top atışına tutmuştur. Bu saldırıyı takiben önce Rusya, ardından İngiltere ve Fransa Osmanlı'ya savaş ilan etmiş; Osmanlı Hükümeti de 11 Kasım 1914'te karşı saldırı kararı almıştır. Savaş ilanı konusu, ilgili bakanların gündeme taşıdığı bir kabine toplantısında ele alınmış; çatışmanın sürdürülmesini savunan bakanlar, bu kararı zorunlu kılmak amacıyla istifalarını sunarak çoğunluğu kendi tezleri lehine etkilemişlerdir[425].

Bombalama sonrası savaşa girmesiyle artık tarafsız olmayan Osmanlı Devleti, Karagöz'ün 6 Kasım tarihli karikatüründe İttifak Devletleri arasında çizilmiştir[426]. Karikatürün lejantı şu şekildedir:

---

[424] Karal, s. 390.

[425] Çakmak, s. 370.

[426] **Karagöz**, 6 Kasım 1914.

> *“Hacivat: Hey Karagözüm! Seni tebrik ederim. Selamet ve medeniyet bayrağını nihayet çektik.*
> *Karagöz: Yalnız sıkıca bağlaması kaldı. Evvelallah onu da sağlam bir surette bağlayacağım.”*

Osmanlı Devleti’nin savaşa katılması, Rusya’nın Karadeniz’deki harekatlarını sınırlamak, İngiltere’yi Süveyş ve Mısır’da meşgul etmek ve İtilaf Devletleri’nin batı cephesine yapacağı takviyeleri engellemek amacı taşımaktaydı. Bu durumu en fazla avantajlı gören güç ise Almanya olmuş; Genelkurmay Başkanı Falkenhayn, Osmanlı’nın müttefik safa katılmasında büyük katkısı bulunan Almanya Büyükelçisi von Wangenheim ile Deniz Ataşesi Human’ın emeklerini özellikle takdir etmiştir[427].

Karagöz de sonunda bir taraf içerisinde olmanın sevincini yaşamaktadır. 11 Kasım’da çıkan karikatür bu bağlamda dikkat çekicidir[428]. Karikatürde son derece mutlu bir şekilde gülen Karagöz elindeki kova ile savaşa binlerce Türk askeri sokmaktadır. Bu insan gücüne mutlu olan kişi ise Karagöz’ün karşısındaki Alman imparatorudur. Karikatürün lejantı şu şekildedir:

> *“Karagöz – Hey dostum heey! Gördün mü arslanları? Şimdilik bu kadarı kafi.*
> *Fesimi biraz açarsam, daha neler çıkar, neler çıkar!*
> *Alman - Dankeşön! Dankeşön Her Karagöz!”*

4.7.4. Kafkas Cephesi

Yavuz ve Midilli’nin Karadeniz’e açılarak Rus limanlarını bombalamasına tepki gösteren Rusya’nın, 1878 Berlin Antlaşması sonucunda belirlenen Anadolu’daki sınırları aşması sonrası ilk sıcak çatışmalar yaşanmış ve I. Dünya Savaşı’nın Osmanlı için ilk cephesi olan Kafkas Cephesi açılmıştır[429].

1914’ün sonlarında yaşanan çatışmalar sonrasında Başkomutan Vekili Enver Paşa, 189.562 kişilik bir kuvvetle Rus hattını arkadan sarmayı, Batum ve Kars’ı ele geçirmeyi hedefleyen Sarıkamış Harekatı’nı başlatmıştır. 22 Aralık’ta başlayan taarruz, aşırı soğuk, yetersiz ikmal, beslenme sıkıntısı, hastalık ve planlama eksiklikleri nedeniyle beklenen sonucu vermeyerek, Türk ordusunun yaklaşık 60.000

---

[427] Kırömeroğlu, s. 150.
[428] **Karagöz**, Sayı: 685, 11 Kasım 1914.
[429] Karal, 46.

kayba uğramasına yol açmış ve 9 Ocak 1915'te geri çekilmeyi zorunlu kılmıştır. Böylece Enver Paşa, öngördüğü stratejik hedeflere ulaşamamıştır[430].

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı ağır kayıp sonrası Rus kuvvetleri, kısa sürede Van'a kadar ilerleyerek bölgeyi işgal etmiştir. Takip eden dönemde, 16 Şubat 1916'da Erzurum ve Muş'u; 3 Mart'ta Bitlis'i; 8 Mart'ta Rize'yi; 19 Nisan'da Trabzon'u; ve son olarak 25 Temmuz 1916 tarihinde Erzincan'ı ele geçirmiştir. Bu ilerleyiş, Doğu Cephesi'nde Osmanlı savunmasını kritik bir şekilde gerileterek, bölgesel stratejik dengeleri tamamen değiştirmiştir[431].

Bakıldığında Sarıkamış faciası sonrası Karagöz gazetesi, Ruslarla yapılan ilk muharebelerden gelen olumlu gelişmeleri mizahi bir dille okuyucularına aktarırken, doğu cephesinden gelen olumsuz haberleri yayın politikasına uygun olarak gizlemiş ve ilerlemenin sürdüğü izlenimini muhafaza etmiştir. Kasım ayı boyunca muharebeler devam ederken, gazete halk arasında hızla yayılan ancak hiçbir tarihi ya da bilimsel temeli bulunmayan bir söylentiyi, propaganda amaçlı olarak ayrıntılı biçimde işlemeye başlamıştır. Bu olayı anlatırken, yaklaşık iki asır önce gerçekleştirilen Prut Seferi'ndeki Osmanlı zaferine atıf yaparak, Rus cephesini psikolojik olarak çökertmeyi amaçlayan şuurlu bir strateji izlemiştir. Böylelikle Karagöz, savaş süresince sürdürdüğü sert üslubun propagandist yönünü açıkça ortaya koymuştur[432].

4.7.5. Kanal Cephesi

İngiltere, savaşın patlak vermesiyle birlikte Mısır'daki varlığını pekiştirmeyi, bölgeyi kalıcı bir şekilde nüfuzu altına almayı ve çıkarlarını koruyup genişletmeyi hedefleyerek harekete geçti. Osmanlı yönetimi ise başından itibaren İngiliz yerleşimini içselleştirememiş ve Mısır'ı yeniden ele geçirme planları yapmıştı. Almanya'nın da telkiniyle, savaşın hemen ardından Süveyş Kanalı'nı hedef alarak İngiliz hatlarına ağır darbe vurmak ve Mısır'ı geri alma kararı alınmış, bu görev doğrultusunda da, Bahriye Nazırı Cemal Paşa 13 Kasım 1914'te Suriye ve Filistin'deki Dördüncü Ordu Komutanlığı'na atanmıştır[433].

---

[430] Uçarol, s. 469.
[431] Karal,s. 453.
[432] Kırömeroğlu, s. 193.
[433] Turan, s. 47.

Cemal Paşa, Kurmay Başkanlığı'na von Frankenberg'i, Birinci Şube Müdürlüğü'ne Binbaşı Ali Fuat Bey'i, İkinci Şube Müdürlüğü'ne ise Binbaşı Refet Bey'i atayarak Şam yönüne hareket etmiştir. İstanbul'dan ayrılırken "*İslam'ın ekonomik kurtuluşu olan Mısır'ı sömürgeci İngilizlerin elinden kurtarma*[434]" amacıyla yola çıkan Paşa, 6 Aralık'ta bu kente ulaşmıştır[435]

Harekatın hazırlanmasına dair Karagöz'ün karikatürü bu bağlamda dikkat çekicidir. 25 Ocak 1915 tarihli karikatürde Karagöz, iki kişinin arkasında pusu kurmuş çizilidir. İngiltere ve onun himayesindeki Mısır hidivi Hüseyin Kamil Paşa olarak tasvir edilen iki kişi Karagöz'ün pususuna düşmektedir. Karikatürün lejantı şu şekildedir[436]: *"Karagöz - "Sabret Hacivat, sabret. Az kaldı. Bir yerine iki yakaladım. Şöyle sağlam bir bağladıktan sonra çekip kanalın dibine göndereceğim."*

Alay ve kolorduların lojistik hazırlıklarından Alman Yüzbaşı von Kress sorumlu tutulmuştur. Cemal Paşa, 14 Ocak 1915 sabahı 25.000 piyade ve yüklerini taşıyan 2 000 deve ile Şam'dan harekete geçmiştir. Ay sonuna doğru Süveyş Kanalı'na ulaşılmış, 2–3 Şubat gecesi İsmailiye'ye yönelik taarruz başlatılmıştır. Çöl geçişi sırasında yaşanan ikmal zorlukları ve hastalık salgınları nedeniyle bu harekata yalnızca 14.000 piyade ve sınırlı sayıda topçu bataryası katılabilmiş; bunlardan yaklaşık 600 asker kanalın öte yakasına ulaşmayı başarmıştır. Takviyeler ulaşmayınca İngiliz karşı taarruzları karşısında bu birlikler geri çekilmek zorunda kalmış ve önemli düzeyde kayıp vermişlerdir. Cemal Paşa'nın verdiği rakamlara göre, muharebelerde 190 şehit, 381 yaralı ve 727 kayıp söz konusu iken; İngiliz kayıtları toplam Türk kayıplarının 3.650'yi bulduğunu kaydetmektedir[437].

4.7.6. Çanakkale Cephesi

Karagöz'ün sütunlarında sıkça yer verilen cephelerden biri de Çanakkale Cephesi'dir. 1914 yılının Aralık ayı sonlarında İngiltere Savaş Konseyi Sekreteri Yarbay Hankey'in hazırladığı raporda, İtilaf Devletleri'nin Batı Cephesi'ndeki tıkanıklığına vurgu yapılmış; mevcut orduların ilerleyişinin durduğu ve çıkış yollarının aranması gerektiği ifade edilmiştir. Hankey, özellikle yeni cephelerin açılmasının mümkün olup olmadığını sorgulayarak, Türkiye üzerinden Balkanlar'da bir harekat başlatma önerisini gündeme taşımıştır[438].

---

[434] Cemal Paşa, **Anılarım (1913-1922)**, Hazırlayan: Fahri Parin, Paraf Yayınları, 2010, s. 165.

[435] Karal, s. 426.

[436] **Karagöz**, Sayı: 717, 25 Ocak 1915, Ek: 237.

[437] Turan, s. 47

Çanakkale Cephesi'nin açılmasının bir diğer nedeni ise, Osmanlı kuvvetlerinin Süveyş ve dolayısıyla Hindistan ikmal hattına uyguladığı baskı sona erecek; Osmanlı, başkent ve ana kara savunmasıyla meşgul olacağı için böylelikle Sina'da yeni taarruz imkanı bulamayacaktı. Çanakkale Boğazı'nın ele geçirilmesi demek İstanbul'un aynı zamanda anahtarı da demekti ki olası bir başarıda Osmanlı Devleti fiilen savaş dışı kalacaktı. Son olarak da kendi iç siyasetinde sorunlar yaşayan Çar'a yardım edilerek Rusya'yı tekrar savaşın önemli aktörlerinden biri yapma seçeneği ortaya çıkacaktı. Bir harekatın savaşın seyrini bu denli değiştirme seçeneği, İngiliz Savaş Kabinesi tarafından denenebilir bir risk olarak görüldü ve 29 Ocak 1915'te Çanakkale Harekatı'na onay verdi[439].

Cephe, 19 Şubat 1915 tarihinde İngiliz ve Fransız harp gemilerinden oluşan İtilaf donanmasının Çanakkale Boğazı'ndaki savunma tabyalarını topçu ateşine tutmasıyla açılmış, İngiltere Deniz Bakanı Winston Churchill de bu harekatın amaçlarını ve muhtemel sonuçlarını şu şekilde ifade etmiştir[440]:

> *"Cihan tarihini değiştirmek, Türk İmparatorluğu 'nu ikiye bölmek, payitahtını felce uğratmak, düşmanlarımıza karşı Balkan devletlerini birleştirmek, Sırbistan 'ı kurtarmak, Büyük Dük'e (Rus Başkomutanı) başlıca savaş hareketlerinde yardım etmek ve savaşın müddetini kısaltarak sonsuz insan hayatı kurtarmak…"*

8 Mart tarihli Karagöz karikatürü ise İtilaf Devletleri'nin Çanakkale hayallerinin imkanız bir durum olduğuna atıf yapmaktadır. Dergi, İngilizlerin Çanakkale Boğazı'nı zorlayarak geçme girişimlerini hicvederek, böylesi bir başarıyı gösterebiliyorlarsa ay yüzeyine inmenin de onlar için olağan bir durum olacağını ironik bir dille öne sürmüştür. Karikatürün lejantı şu şekildedir[441]:

> *"Hacivat – Ne o Karagözüm böyle? Elindeki o koca merdiveni, uzun ipi ne yapacaksın?*
>
> *Karagöz – Anlayamadın mı? Aya çıkacağım da dünyayı seyredeceğim."*

---

[438] Erenoğlu, s. 9.
[439] Wiest, s. 116.
[440] Çakmak, s. 373.
[441] **Karagöz**, Sayı: 735, 8 Mart 1915, Ek: 238.

İngiliz ve Fransız donanmaları, İstanbul'a ulaşabilmek amacıyla Çanakkale Boğazı'na topçu atışlarıyla taarruz ederek harekatı başlatmıştır. Bu girişim, 18 Mart 1915'e kadar süren bir aylık deniz muharebelerinin başlangıcını oluşturmuştur. İtilaf donanması; İngiliz Lord Nelson, Agamemnon, Inflexible, Queen Elizabeth gibi gemilerim yanı sıra 14 zırhlı ve iki yarı dretnottan oluşmaktaydı. Fransız filosu ise Amiral Guepratte komutasındaki dört zırhlı gemi ve destek birimlerinden meydana geliyordu. İngiliz stratejisi, 15 inç ve 12 inç çaplı ağır topların menzil avantajını kullanarak Osmanlı sahil bataryalarının etkili ateş bölgesine girmeden tüm tabyaları vurmayı, ardından Boğaz'ı denizden geçerek Marmara'ya inmeyi öngörmekteydi[442].

İtilaf donanmasının komutanı Amiral J. M. Robeck, 18 Mart 1915'te Çanakkale Boğazı'nı zorlamak üzere kapsamlı bir deniz saldırısı başlatmıştır. Ancak Osmanlı savunmasının gösterdiği kararlı direniş sonucunda planlanan geçiş gerçekleştirilememiş; donanma savaş gemilerinden 10'unu kaybettikten sonra geri çekilmek zorunda kalmıştır. 18 Mart Zaferi olarak anılan bu önemli başarıda, Çanakkale Mevki Komutanı Tümgeneral Cevat Paşa'nın liderliği belirleyici rol oynamıştır[443].

Kazanılan bu zaferde denize dökülen mayınların da büyük katkısı olmuştur. İttifak donanması bu süreçte torpido ve küçük ölçekteki mayın arama gemilerinin yanı sıra Inflexible, Irresitıble, Ocean ve Joule gibi zırhlıları mayın yüzünden savaş dışı kalmıştır[444].

Karagöz de mayınların İtilaf donanmasına verdiği bu zayiatı sütunlarında işlemiştir. 29 Mart tarihli karikatürde Karagöz ve Hacivat sandalla bir İtilaf gemisinin yanına yaklaşmaktadır[445]. İtilaf gemisindeki delikler ve yıpranmalar dikkat çekicidir. Karagöz elindeki mayını İngiliz askerine uzatmaktadır ve bununla daha rahat edeceğini söylemektedir. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Karagöz - Buz gibi tutar, harareti söndürür, kızgınlığı giderir, çanakkale testisidir. Sizden evvel arkadaşlarınız gördüler, denediler. İki yüz elli okka kadardır. Para ile değil ya, bir de siz tecrübe ediniz bakalım, ne olur?!!"*

---

[442] Erenoğlu, s. 10.

[443] Turan, s. 48.

[444] Hüseyin Arabacı ve Murat Karataş, "Deniz Mayınlarının Osmanlı Devleti'ndeki Gelişimi ve1915 Çanakkale Boğaz Savunmasındaki Rolü", **Vakanüvis**, Yıl: 6, Sayı:1, 2021, s. 64.

[445] **Karagöz**, Sayı: 744, 29 Mart 1915, Ek: 239.

31 Mart tarihli bir diğer karikatürde de Hacivat ve Karagöz Çanakkale Boğazı'na hayvan yemi atarken çizilmiştir[446]. Açlıkları ile eleştirilen İtilaf Devletlerini temsilen iki ördek de atılan yemlere doğru ilerlemektedir yalnız yemlerin olduğu yerde mayınlar döşenmiştir. Karikatürün lejantı şu şekildedir:

> *Hacivat - Karagöz açlık iste böyledir; ne yapsınlar?*
> *Karagöz - Ben de yem veriyorum, ki bir daha gelip de başlarına gelecekleri görsünler..*
> *Bu sefer artık tamamıyla üstüne oturacaklar.*

Müttefikler, deniz harekatının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından 25 Nisan 1915'te kara harekatına geçmiştir. Aynı gün Arıburnu'na çıkarma yapan birlikler, Mustafa Kemal Paşa komutasındaki kuvvetler tarafından Conkbayırı'nda durdurulmuştur. General Sir Ian Hamilton'ın emrindeki İngiliz birlikleri 6–7 Ağustos 1915 tarihlerinde yeniden saldırıya geçmiş; Anafartalar Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa ve birlikleri ise 9–10 Ağustos'ta gerçekleştirilen savunmada büyük bir başarı elde etmiştir. Bu zaferlerin ardından 17 Ağustos'ta Kireçtepe, 21 Ağustos'ta ise ikinci Anafartalar muharebelerinde müttefikler bir kez daha mağlup edilmiştir[447].

Karagöz dergisi kara savaşlarını da dikkatle takip etmiş, kamuoyuna cephedeki kontrolün her daim Osmanlı Devleti lehine olduğunu aktarmıştır. 28 Nisan tarihli karikatürde, sahile çıkan müttefik askerleri zayıf ve cılız figürler halinde tasvir edilmiştir. Karagöz ve Hacivat, bu çelimsiz birlikleri tekmeleyerek yeniden denize savurmakta; Karagöz bu eylemi eğlenceli bulduğunu ifade ederken, Hacivat elindeki süpürgeyle bu "süpürme" görevini yerine getirmektedir. Böylece Türk askeri, düşmanın karaya çıkma girişimini mecazi bir "süpürme harekatı" ile geri püskürtmektedir. Karagöz ve Hacivat'ın daha iri ve heybetli çizilmesi, Türk savunmasının gücünü ve moral üstünlüğünü simgeleyecek biçimde, düşman askerleri karşısındaki hakimiyetini vurgulamaktadır[448]. Karikatürün lejantı şu şekildedir:

> *"Karagöz – Aman Hacivat, bir tekmede üçünün birden denize fırlatılması pek keyifli olur, haydi sen de başla!*
> *Hacivat – Sahi öyle, işte başladım!"*

---

[446] **Karagöz**, Sayı: 745, 31 Mart 1915, Ek: 241.

[447] Bülent Akbaba, "Karagöz'ün Gözünden Çanakkale Savaşı", **Türk Yurdu**, Yıl: 104, Sayı: 331, 2015, s. 41.

[448] **Karagöz**, Sayı: 757, 28 Nisan 1915, Ek: 243.

Dergi bir diğer karikatüründe ise Osmanlı savaş gücünün karşı güce göre zayıf olsa da etkili olduğundan bahsetmektedir ve harekat sırasında ateş alan Fransız Jeanne d'Arc kruvazörüne de atıf yapmaktadır. Karikatürün lejantı şu şekildedir[449]:

> "*Karagöz – İşte sigaramı yaktım! Kibriti fırlattım, "Jandark"larına yapıştı amma da yakıyor ha! Maskara Tangolar mermileriniz Türk kahramanını sinek vızıltısı kadar olsun müteessir etmez... Nah işte bir kibrit daha çaba!"*

19 Aralık 1915'e kadar süren kara savaşlarında İtilaf devletleri, sömürgelerinden de birçok unsurunu Çanakkale'ye getirmiştir. Özellikle İngiltere'nin önemli bir insan kaynağını oluşturan Avustralyalı ve Yeni Zelandalı askerler geleneksel olarak, sosyal, kültürel ve tarihsel bakımdan, kendilerini "İngiliz" olarak görüyorlardı[450]. Bu bağlılık ile Çanakkale Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile savaşan Anzak birlikleri de kara savaşlarının önemli aktörlerinden birini oluşturmuştur. Karagöz de karikatürlerinde Avustralyalı askerler için çeşitli çizimler yapmıştır. Bu çizimlerin birinde önde bir İngiliz askeri gözükmektedir. Askeri bir düzen ile onu takip etmeye çalışanlar ise "maymunlardan" oluşmaktaydı. Bu askeri geçişi izleyen Hacivat ve Karagöz ise şaşkındır:

> *"Hacivat - Karagöz bu ne kılık, nasıl asker..*
> *Karagöz - Amma da yaptın ha! Bunlar asker değil yavrum! Kikiriğin boğazı zorlamak için Avustralya'dan getirdiği maymun ve şebekler.. ………(?) şimdi terbiye edilecekler.."*

Sekiz ayı aşkın süren kara muharebeleri boyunca her iki taraf da ağır kayıplar vermiştir: İngiliz kuvvetleri yaklaşık 205.000 personel kaybederken bunlardan 115.000'i, Fransız birlikleri ise 47.000'i askerini yitirmiştir. Osmanlı cephesi ise toplam 252.300 zayiat vermiş, bunlardan 66.000'i şehit düşmüştür. Buna karşın bu çetin savunma neticesinde İstanbul'un güvenliği sağlanmış ve Çanakkale Boğazı'nın "kalpten bir zincir[451]" olduğu evrensel çapta tescillenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın hiçbir başka cephesinde elde edilemeyen bu kesin başarı, Türk kamuoyuna büyük bir moral kaynağı sunmuş ve Anafartalar Kahramanı olarak anılan Mustafa Kemal Paşa'nın yükselişine zemin hazırlamıştır.

---

[449] **Karagöz**, Sayı: 758, 1 Mayıs 1915, Ek: 244.

[450] Himmet Umunç, "Anzaklar ve Çanakkale: Anzak Günlüklerindeki Gerçekler", **Hacette Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 33, Sayı: 1, 2016, s. 174.

[451] **Karagöz**, Sayı: 744, 30 Mart 1915, Ek: 240.

4.7.7. Irak Cephesi

İngiltere, daha I. Dünya Savaşı öncesinde Irak'ı başta ticaret yolları ve Hindistan'ın güvenliği bakımından stratejik bir bölge olarak değerlendirmiştir. Savaşın patlak vermesiyle birlikte ise Basra Körfezi'ndeki Abadan petrol tesislerinin korunması, nüfuz alanlarındaki Muammera ve Kuveyt şeyhlerinin güvence altına alınması ve cihad çağrısının Müslüman halk üzerinde yaratabileceği etkiyi sınırlayarak Arap unsurların Osmanlı'ya karşı silahlanmaları için çalışmalara başlamıştır[452].

Enver Paşa, bölgedeki kabile güçlerinin işgal birliklerini durdurabileceklerine inanmıştı; fakat Bağdat Vali Vekili Reşid Bey'in Dahiliye Nezareti'ne ilettiği telgrafta, Şuayyibe'de gerçekleşen muharebede Amare kabilesine mensup Arap unsurların çatışmaya katılmayıp çekilen Osmanlı birliklerinin cephaneliğini yağmaladıkları; dolayısıyla kabile kuvvetlerine güvenilemeyeceği rapor edilmiştir. Kurna'nın kaybını bildiren başka bir telgrafta ise Miralay Suphi Bey ile dört yüz askerin esir düştüğü, geriye kalan dört bin askerin ise yalnızca yarısının Nasıriye'ye varabildiği; geri kalanların ise topluca firar ettiği kaydedilmiştir. Yaşanan bu ciddi başarısızlıklar üzerine Enver Paşa, 23 Aralık 1914 tarihinde Irak ve Civarı Komutanlığı görevine Süleyman Askeri Bey'i atayarak Cavit Bey'i görevden almıştır[453]. Göreve gelir gelmez de 3 Ocak 1915 tarihinde Kurna'daki taarruzda İngiliz birliklerini geriletmiş; Dicle kıyısındaki petrol nakil hattının bir bölümünü de tahrip etmiştir[454].

İngilizler uğradıkları şok taarruz sonrası Mart 1915'te harekete geçerek Osmanlı askerini Fırat ve Dicle nehirleri arası yaklaşık 100 km geriye attı. İlerleyen süreçte de General Townshend, Kutül Amare'yi ele geçirdi. İngilizler, Gelibolu mağlubiyetlerinin acısını bu cepheden çıkarmak istiyordu ve bir sonraki hedef olarak da Bağdat'ı seçtiler. Lakin Bağdat coğrafyasına kadar giden ordunun lojistik altyapısı böyle bir genişlemeye uygun değildi ve Bağdat'ın güneyinde düzenli bir biçimde mevzilenen Osmanlı askeri Kasım 1915'te İngilizleri geri püskürttü. Ardından da General'i ve birliğini takip eden Osmanlı, Kutül Amare'de birliği çembere alarak yaklaşık beş, altı ay sürecek kuşatmasını başlattı[455]. General Townshend, kuşatmadan çıkamayacağını öngörerek öncelikle Halil ve Enver Paşa'ya kuşatmadan çıkış parası önerse de teklifi kabul görmemiş ve 29 Nisan 1916'da da kayıtsız şartsız teslim olmuştur[456].

---

[452] Karal, s. 485.

[453] Kırömeroğlu, s. 339.

[454] Ülkü Fitnet Karslı, "Selman-ı Pak Zaferinin Irak'taki Askeri ve Siyasi Boyutları", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (Irak'ta Osmanlı İzleri Sempozyumu)**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2022.

Karagöz'ün bu cepheyle ilgili önemli karikatürlerden biri General'in verdiği "rüşvet" bağlamında olmuştur[457]. Karikatürde Karagöz, sırtında rüşvet parası olan General'i bacaklarından tekmeleyerek kaleden çıkartır. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Karagöz – Ulan herkesi de kendin gibi mürtekip mi sandın? Hazır tepene binmiş iken öyle bir, beş milyonla elimden kurtulabilir misin?"*

4.7.8. Savaşın Sonu

Karagöz dergisi, savaşın son yılı boyunca sadece askeri gelişmeleri değil, aynı zamanda Türkiye'de de görülmeye başlayan sıtma, tifo, lekeli humma ve İspanyol gribi gibi salgın hastalıkların yayılımını da uzun süre okuyucularına aktarmaya devam etmiştir. Siyasi düzlemde ise, ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın formüle ettiği "On Dört Nokta" ilke seti tüm dünyaya ilan edilmiş, ancak Avrupa'daki yoğun çatışma ortamı yüzünden pratikte beklenen ilgiyi görmemiştir[458].

Savaşın askeri seyri açısından ise Osmanlı Devleti, Kafkasya dışında gün geçtikçe geriliyordu. Silah bırakmayı düşünen Talat Paşa hükümeti de çatışmadan çekilmeyi en makul çözüm olarak değerlendirmiştir. Maliye Nazırı Cavit Bey, barış talebi kararı alınan günlerdeki durumu şöyle aktarmaktadır[459]:

> *"Meclis toplandı Kurmay subay Nuri Bey, genel dururumuza ilişkin açıklamalarda bulundu. Esefle gördük ki '1,5' milyon askere karşılık bütün Osmanlı ülkelerinde yalnızca '70.000' tüfek var. Memleketimizin hiçbir noktasını savunmaya yetecek kuvvet yok! Savaş, batı cephesinde sona erecek diye kuvvetlerimizi kaybetmişiz. Şimdi bu elem verici durumda bulunuyoruz!"*

İlerleyen günlerde de Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle Almanya ile kara irtibatının kesilmiş olması, Trakya'ya yönelik İngiliz-Fransız harekat hazırlıkları ile

---

[455] Wiest, s. 136.
[456] Karal, s. 488.
[457] **Karagöz**, Sayı: 856, 3 Mayıs 1916, Ek: 245.
[458] Kırömeroğlu, s. 494.
[459] Turan, s. 58.

İttifak güçlerinin genel yenilgiyi kabul etmesi üzerine Osmanlı Hükümeti, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak resmen savaştan çekilmiştir[460].

YÖK

---

[460] Uçarol, s. 506

BEŞİNCİ BÖLÜM
1908-1918 DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ'NDE SEÇİMLER ve KARİKATÜRE YANSIMASI

5.1. 1908 SEÇİMLERİ

5.1.1. Seçimden Önceki Siyasi Ortam

Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte seçimlerin gerçekleştirilmesine yönelik hazırlıklar da gündeme gelmiştir. Her ne kadar 1876'da toplanan Meclis kısa bir süre faaliyet göstermiş olsa da bu süreçte bir seçim kanununun hazırlanması sağlanmıştır. Bununla birlikte, yaklaşık otuz yıl boyunca seçim yapılmamış olması nedeniyle toplumun seçim uygulamaları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı görülmektedir. Eksikliğin giderilmesi amacıyla basın yoluyla seçim usulleri ve işleyişi halka aktarılmıştır. Bu seçim sürecinde İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları, seçim pratiğine yabancı olan Müslüman Osmanlı toplumunu sürece dahil edebilmek amacıyla yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüşlerdir. Mahalle düzeyinde gerçekleştirilen çalışmalarla halkın seçimlere katılımı teşvik edilmiş ve birlik ile dayanışma vurgusu ön plana çıkarılmıştır. Milletvekili adayları ise seçim programları hazırlamış, broşürler yayımlamış ve zaman zaman basın aracılığıyla kamuoyuna hitap ederek destek toplamaya çalışmışlardır[461].

Anayasa'nın 68. Maddesinde de milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmayan kişiler ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Bu hükme göre Osmanlı tebaasından olmayanlar, yabancı devletlerden ayrıcalık elde etmiş bulunanlar, Türkçe bilmeyenler ve otuz yaşını doldurmamış olanlar milletvekili seçilememektedir. Bunun yanı sıra, seçim sürecinde bir başkasının hizmetinde bulunanlar, iflas etmiş olup itibarları iade edilmemiş kişiler, kötü şöhret sahibi olanlar, haklarında verilmiş mahkûmiyet kararı kaldırılmamış bulunanlar, medeni haklardan yoksun olanlar ile yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunanlar da bu haktan mahrum bırakılmıştır. Ayrıca, dört yıl sonra gerçekleştirilecek seçimler için Türkçe bilme şartı genişletilmiş; buna ek olarak

---

[461] Ayşe Erkmen, "İki Dereceli Genel Seçimlerden Tek Dereceli Demokratik Seçimlere Yaşanan Süreç", **Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 33, 2019, s. 612.

Türkçe okuyabilme ve imkan ölçüsünde yazabilme yeterliliği de aranmaya başlanmıştır. Anayasa'nın 69. maddesi milletvekili seçimlerinin dört yılda bir yapılacağını hükme bağlarken, 70. madde seçim sürecinin Meclis'in açılış tarihi olan Teşrin-i Sani'den (Kasım) en az dört ay önce başlatılmasını öngörmektedir[462].

İç politikada ise Sadrazam Sait Paşa'nın Meşrutiyet yönetimine bağlılığının daha çok biçimsel düzeyde kaldığı değerlendirilmiştir. Bu durum, kendisinden beklenen reformları hayata geçirmesini zorlaştırmış ve hatta imkansız hale getirmiştir. Her ne kadar kamuoyunda deneyimli bir devlet adamı olarak tanınsa da yeni siyasal düzenin uygulanmasına yönelik somut girişimlerde bulunmamıştır. Bu süreçte İstanbul'da görev yapan büyük devletlerin elçileri davet edilmiş, şeyhülislamın da katıldığı bir törende padişah Meşrutiyet'e bağlı kalacağına dair yemin etmiştir. 1 Ağustos tarihinde padişahın Hatt-ı Hümayun'u Bab-ı Ali'de okunmuş; buna göre Şeyhülislam ile Harbiye ve Bahriye nazırlarının doğrudan padişah tarafından atanacağı, diğer nazırların ise sadrazam tarafından belirleneceği kararlaştırılmıştır. Yaşanan gelişmeler nihayetinde Sadrazam Sait Paşa kabinesinin istifasıyla sonuçlanmıştır. Bunun ardından 6 Ağustos'ta sadrazamlık görevi liberal görüşleriyle bilinen Kamil Paşa'ya verilmiştir[463]. Yeni hükümetin kurulmasını takip eden gün İttihatçılar, kabineye destek verdiklerini kamuoyuna ilan etmiş ve ülkede süregelen karışıklığın giderilmesi amacıyla kanun ve düzenin sağlanması için halkı iş birliğine davet etmiştir[464].

Boşboğaz ile Güllabi dergisi bu değişikliği sütunlarına taşımış ve durumu mizahi açıdan yorumlamıştır. Gazetenin dördüncü sayfasında yer alan karikatürde bir ipte dengede durmaya çalışan Kamil Paşa çizilmiştir. Denge ipinin altında ayağı ile çizilen bir diğer isim ise Sait Paşa'dır ve her an ipin dengesini bozabilecek bir durumda gözükmektedir. Karikatürün lejantı şu şekildedir[465]: "*Yoruldunsa öteki duymadan bana haber ver. Şimdi oyunumu değiştirdim. Beğenirler zannederim.*" Karikatür, Sait Paşa'nın tekrar sadarete gelebileceğine dair bir hicivde bulunmaktadır.

---

[462] Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 79, 2011, s. 6.

[463] Karal, Cilt: 9, s. 46.

[464] Akif Peköz, **I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Meclis-i Mebusan Seçimlerinin Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2015, s. 49.

[465] **Boşboğaz ile Güllabi**, Sayı: 3, 17 Ağustos 1908, Ek: 260.

Kamil Paşa kabinesinin yanı sıra, fiilen gölge kabine işlevi gören ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen isimlerinden teşekkül etmiş bir heyet de etkin rol oynamıştır. Bu heyette Cemal Bey, Hakkı Paşa, Rahmi Bey, Cavit Bey ve Hüseyin Kazım Bey gibi isimler yer almıştır. Söz konusu grup, devlet idaresine ilişkin pek çok meselede Sadrazam Kamil Paşa ile istişarelerde bulunmuştur. Başlangıçta Kamil Paşa'nın uzlaşmacı tavrı nedeniyle iki taraf arasında belirgin bir sorun yaşanmamıştır ancak kısa süre içerisinde İttihat ve Terakki mensuplarının Anadolu ve Arabistan başta olmak üzere imparatorluğun çeşitli bölgelerinde keyfi uygulamalara yöneldikleri görülmüştür. Merkezi hükümetin bilgisi ve onayı olmaksızın kaza ve sancak düzeyinde bazı memurların görevden uzaklaştırılması bu müdahalelerin başlıca örneklerinden biri olmuştur[466].

Kazım Paşa'ya göre, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteğiyle sadrazamlık görevine getirilen Kamil Paşa, göreve başlamasının hemen ardından haklarında herhangi bir tutuklama kararı bulunmayan ve daha önce devlet yönetiminde önemli görevler üstlenmiş bazı devlet adamlarının tutuklanmasını da sağlamıştır. Bu kişiler arasında Serasker Rıza Paşa, eski Tophane Müşiri Zeki Paşa ve eski Dahiliye Nazırı Memduh Paşa gibi isimler yer almaktaydı[467].

Karagöz dergisi de eski dönemi hatırlatan bu paşaların tutuklanmasını sütunlarında yer vermiştir. Karikatürde elleri bağlanmış bir şekilde ve boyunlarından zincirlenmiş paşalar sıralı bir şekilde Karagöz'ün arkasından yürümektedir. Karikatür, tutuklamaların devam edeceğine dair bir öngörüde bulunmaktadır. Zinciri tutan kişi olarak çizilen Karagöz ile Hacivat arasında geçen diyalog şu şekildedir[468]:

"Hacivat: Hepsi bu kadar mı?

Karagöz: A kardeş, sürümekle biter gibi değil ki?

- …… ne yapacaksın

- …… aldırdım. Küreleyip küreleyip getirecekler.."

Meşrutiyet öncesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti faaliyetlerini Paris'te bulunan dış merkez ile Selanik'te yer alan iç merkez olmak üzere iki ayrı merkez üzerinden yürütmekteydi. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte Paris'teki dış merkezin işlevi sona ermiş, cemiyetin temsil ve yönetim sorumluluğu Selanik merkezli yapıda toplanmıştır. Cemiyet, özellikle Makedonya şehirlerinde belirli bir örgütlenme düzeyine ulaşmış olmakla birlikte, İstanbul ve imparatorluğun diğer bölgelerinde aynı ölçüde kurumsallaşamamıştır. Bu bölgelerde de İttihatçı unsurlar mevcut olmakla beraber, sayıları sınırlı kalmıştır. Meşrutiyet'in ilanı sırasında cemiyet mensuplarının toplam sayısının yaklaşık 20.000 olduğu ve bu kitlenin önemli bir bölümünü genç subayların oluşturduğu bilinmektedir[469].

---

[466] Hikmet Bayur, **Kamil Paşa'nın Siyasi Hayatı**, Sanat Basımevi, Ankara, 1954, s. 244.

[467] Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)**, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, s. 406.

[468] **Karagöz**, Sayı: 3, 13 Ağustos 1908, Ek: 261.

Başlangıçta gizli ve ihtilalci bir nitelikle kurulan cemiyetin yöneticileri, asker ya da sivil kökenli olmalarına rağmen demokratik bir siyasal eğitimden geçmiş değillerdi. Genç ve deneyimsiz bir kadroya sahip olan bu yapı, belirli bir sınıfın ya da zümrenin çıkarlarını değil, devletin ve ülkenin yüksek menfaatlerini koruma iddiasını taşımaktaydı. Bununla birlikte, söz konusu "yüksek menfaatlerin" mahiyeti ve bunların hangi yöntemlerle korunacağı konusunda üyeler arasında henüz ortak ve sistemli bir düşünce birliği oluşmamıştı[470]. Bu deneyimsizlik ile iktidar üzerinde denetim sağlama çabaları II. Abdülhamid ile zaman zaman İttihatçıları karşı karşıya getirmiştir. Dönemin önemli mizah dergilerinden biri olan Boşboğaz ile Güllabi dergisinde de bu ikili iktidar savaşı yer almıştır. Derginin 24 Ağustos tarihli sayısında "*Türkiye*"nin bir top şeklinde tasvir edilerek İttihat ve Terakki yöneticilerinin ellerinde gösterilmesi, yeni rejimin sorumluluğunu taşımanın yarattığı baskıyı sembolik biçimde yansıtmaktadır. Karikatürde yer alan yorgunluk vurgusu, yalnızca bireysel bir tükenmişliği değil, aynı zamanda devrimci kadronun yönetme kapasitesine yönelik dönemin eleştirel bakışını da ortaya koymakta; II. Abdülhamid'in daha önce dile getirdiği uyarıların hatırlatılması ise Meşrutiyet sonrası yönetimin karşılaşacağı güçlükler konusunda dönemin siyasal tartışmalarına gönderme yapmaktadır. Karikatürün lejantı şu şekildedir[471]:

"- Pek ağır elimiz yoruldu.
- Ben size demedim mi? Atınız bu tarafa…"

Dönemin en önemli politik güçlerinden birini de basın oluşturmaktadır. İlk aylarda yayın hayatına başlayan ve sayıları süreç içerisinde hızlıca artan basında önemli gazeteciler de siyasi yazılar paylaşmış, iktidara karşı eleştirilerde bulunmuştur.

---

[469] Karal, s. 49.
[470] Sina Akşin, Jön Türkler, ss. 144-145.
[471] **Boşboğaz ile Güllabi**, Sayı:5, 24 Ağustos 1908, Ek: 262.

Geveze dergisinin 2 Ekim tarihli karikatüründe gazetecilerin mebus olmak istediği çizilmiştir. "*Gazeteciler:*" başlıklı karikatürün lejantı şu şekildedir[472]: "*Biz de mebus olacağız biz de…*"

Eylül ayının sonları ile seçim sürecine dair karikatürlerin sayısı giderek artmaktadır. Mebus seçimlerinin yanı sıra bakanlıkların kimler tarafından oluşturulacağı da merak konusu olmuştur. 21 Eylül tarihli Karagöz dergisinin karikatürü de bu bağlamda dikkat çekicidir. Karikatürde Karagöz'ün yumurtaların üzerinde kuluçkaya yatması, bakanlık makamlarının liyakatten ziyade pazarlıklar, beklentiler ve siyasal hesaplar sonucunda "üretilen" makamlar haline geldiği yönündeki dönemin eleştirisini yansıtmaktadır. Yumurtalar henüz çatlamamış olduğundan, yeni yönetim düzeninin kırılganlığı ve geleceğinin belirsizliği de ima edilmektedir. Yumurtaların üstünde "*Harbiye, Şura-yı Devlet, Dahiliye, Hariciye*" yazmaktadır. Karikatürün lejantı ise şu şekildedir[473]:

> *- "Vah Karagöz vah. Ne kadar azap çekiyorsun*
> *- Kolay mı birader. Kolay mı? Ne kımıldatabilirim ne de bir halt edebilirim*
> *- Daha kaç gün kadar ister dersin*
> *- Ey.. Hesapça elli gün kadar daha ister..*
> *- Malum a!*
> *- Aman birader, iyi dikkat et, bunlar da cılık çıkmasın… "*

Meşrutiyet'in ilanını izleyen dönemde ortaya çıkan memnuniyetsizlik yalnızca toplumsal düzeyle sınırlı kalmamış, siyasal alanda da İttihat ve Terakki karşıtı çevrelerin giderek örgütlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu muhalif hattın öne çıkan isimlerinden biri Prens Sabahattin'dir. Prens Sabahattin'in özellikle yerel yönetim ve adem-i merkeziyet eksenindeki görüşleri, Jön Türk hareketi içinde belirgin bir ayrışmayı hızlandırarak yapının iki farklı çizgi etrafında kutuplaşmasına yol açmıştır[474].

Meşrutiyet kutlamaları vesilesiyle Selanik'e gittiği sırada Cemiyet çevrelerince bütünüyle benimsenmediğini fark eden Sabahattin Bey ile adem-i merkeziyet yanlıları, yurda dönüşlerinin ardından kendi siyasal görüşlerini kamuoyuna aktarmaya yönelik propaganda faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Bu girişimler İttihat ve Terakki tarafından olumlu karşılanmamış; zamanla taraflar arasındaki mesafe daha da açılarak ayrışma belirginleşmiştir. Nitekim Prens Sabahattin, adem-i merkeziyet çizgisindeki yakın çevresi olan Ahmet Fazlı, Mahir Sait, Celalettin Arif ve Nurettin Ferruh'u örgütlü bir siyasal yapı oluşturma yönünde teşvik etmiş ve bu süreç Ahrar Fırkası'nın kuruluşuna zemin hazırlamıştır.

---

[472] **Geveze**, Sayı: 49, 2 Ekim 1908, Ek: 263.

[473] **Karagöz**, Sayı: 14, 21 Eylül 1908, Ek: 264.

[474] Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000. s. 371.

Osmanlı siyasal yaşamında, çok partili düzene geçiş süreci bakımından erken ve dikkat çekici bir örnek olarak değerlendirilebilecek liberal nitelikli Ahrar Fırkası, Meşrutiyet sonrasında oluşan yeni siyasal iklim içinde ortaya çıkmıştır. Prens Sabahattin'in çevresinde yer alan genç kadrolar, onun Bebek Bahçesi'nde yaptığı bir konuşmadan etkilenerek İttihat ve Terakki karşısında denge unsuru oluşturabilecek bir siyasi örgütlenme fikrini geliştirmiştir. Bu teşebbüsün öncüleri arasında Nurettin Ferruh Bey ile 1910 yılında İttihatçı çevrelerce öldürüldüğü belirtilen gazeteci Ahmet Samim Bey öne çıkmaktadır[475]. Ahrar Fırkası'nın kuruluş sürecine doğrudan kurucu olarak katılmasa da dolaylı biçimde etkide bulunduğu ifade edilen bir diğer isim ise İngiltere yanlısı tutumuyla ve liberal görüşleriyle bilinen Sadrazam Kamil Paşa'dır. Kamil Paşa'nın partiyi çeşitli yönleriyle desteklediği, hatta ilerleyen dönemde fırkanın başkanlığını üstlendiğine dair iddiaların da gündeme geldiği aktarılmaktadır.

Yeni kurulan fırka, İttihat ve Terakki'nin sahip olduğu ölçekte bir taşra ve merkez örgütlenmesi kurmakta başarılı olamamış; kısa süre içinde güçlü bir teşkilat ağı oluşturmanın güçlüğüyle karşı karşıya kalmıştır. Nitekim İttihat ve Terakki, uzun yıllar farklı adlar altında ve özellikle dış merkezli yapılanmalar üzerinden örgütlenme tecrübesi edinmiş olsa da Meşrutiyet'in ilanını izleyen dönemde Anadolu'da beklenen hız ve kapsamda şubeleşememenin yarattığı sorunları yaşamış ve bu eksikliği gidermeye yönelik çabalarını yoğunlaştırmıştır. Buna rağmen Ahrar Fırkası'nın kısa zamanda teşkilatlanamaması, İttihatçı çevrelerin bu yeni oluşumu ciddiye almasını engellememiştir. Zira Ahrar'ın ortaya çıkışı, muhalif unsurların bir araya gelebileceği kurumsal bir siyasal zemin meydana getirmiştir.

Gerçekten de Hürriyet'in ilanından itibaren Cemiyet'in yalnızca destekçileri değil, karşıtları da artış göstermiştir. Önceki dönemde İttihat ve Terakki'nin çekindiği başlıca unsurlar padişah otoritesi ve hafiye teşkilatı iken, gizlilik esasına dayanan yapısı sayesinde bu baskıdan görece korunabilmekteydi. Oysa Meşrutiyet sonrasında

---

[475] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 176.

Cemiyet, rejimin ilanında belirleyici rol oynamış bir aktör ve yeni dönemin ilk siyasal örgütü olarak kamuoyu önünde faaliyet yürütmek durumunda kalmıştır. Bu yeni konjonktürde karşısındaki tehdit artık sakınılabilecek bir merkezi güç değil; aydın çevrelerden destek devşirebilecek muhalif bir partinin varlığıdır. Nitekim basın dünyasında da Cemiyet'e mesafeli veya muhalif bir tutumun yaygın olduğu görülmektedir[476].

İttihat ve Terakki açısından kaygı uyandıran bir diğer husus, muhalif çevrelerin Cemiyet'i "Türkçülük" söylemi üzerinden eleştirmesidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti gerek seçim sürecinde yürüttüğü faaliyetlerde gerekse bu dönem öncesindeki siyasal çizgisinde, idari bakımdan bütüncül ve merkezi bir devlet yapısı inşa etmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda Cemiyet, Osmanlı tebaasını ortak bir üst kimlik çerçevesinde birleştirmeyi amaçlamış; farklı unsurları "Türk vatandaşlığı" adı altında toplama yönünde bir siyaset geliştirmeye yönelmiştir[477]. Her ne kadar Cemiyet bu siyaseti açık ve sistemli bir şekilde izlemese de, muhalefetin bu yöndeki ithamlarının siyasi etkisi göz ardı edilemezdi. Bu çerçevede Ahrar Fırkası'nın, Türk olmayan unsurları da bünyesinde bir araya getirebilecek bir çekim merkezi oluşturma potansiyeli taşıdığı değerlendirilmiştir[478].

Kalem dergisi yaşanan bu İttihatçı ve Ahrarcı tartışmalarına farklı bir açıdan yaklaşmıştır. 15 Ekim tarihli sayısında dergi, mebusların temsiliyeti konusundaki şüpheleri dile getirmektedir[479]. "*İntihab-ı Mebus Komisyonu*" başlığı ile çizilen karikatürde, mebus adayları yumurta şeklinde tasvir edilmiş, yumurtaların Ahrar Fırkası'na mensup olabileceği düşünülmüştür. Elindeki mum ile yumurtaları inceleyen İttihat ve Terakki: *"Yumurtacı bu küfelerdeki yumurtaların hepsi cılık. Bunlarla mebusan omleti yapılmaz."* Demektedir. Bu yönüyle karikatür, erken Meşrutiyet döneminde seçimlerin ve mebus adaylarının nitelik tartışmalarını, İttihat ve Terakki'nin sürece hakimiyetine ilişkin kuşkuları ve Meşrutiyet'in meşruiyet üretme kapasitesine yönelik eleştirileri bir arada yansıtan görsel bir kaynak niteliği taşımaktadır.

---

[476] Akşin, s. 166.

[477] Aykut Kansu, **İttihatçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi (1908-1913)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 9.

[478] Sina Akşin, "31 Mart Olayına Değin Sabahattin Bey ve Ahrar Fırkası", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 3, 1972, s. 559.

[479] **Kalem**, Sayı:7, 15 Ekim 1908, Ek: 265.

Kalem dergisi de seçimler öncesinde yaşanan bu cepheleşmeyi ve özellikle Ahrar'ın siyasi politikalarını sütunlarında işlemiştir. Derginin 1 Ekim tarihli karikatüründe tekerleklerinde "*adem-i merkeziyet*" yazan bir araba ve bu arabaya ters istikamette bağlanmış, üzerlerinde "*teşebbüs-i şahsi*" yazan iki hayvan yer alır; hayvanları idare eden kişi ise Prens Sabahattin'dir. Arabanın adem-i merkeziyeti, hayvanların teşebbüs-i şahsiyi temsil etmesi, Prens Sabahattin'in siyasal projesinin iki ana sütununu bir araya getirmektedir. Ancak hayvanların arabaya ters bağlanması, bu iki ilkenin pratikte aynı hedefe doğru çekmediği; yani programın bileşenleri arasında uyum sorunu bulunduğu iddiasını simgelemektedir[480].

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türkçülük politikasına karşı Ahrar Fırkası'nın daha çok Osmanlı kimliğine atıf yapmasının yarattığı ikilik dönemi basında da yer almıştır. Boşboğaz ile Güllabi'nin 8 Ekim tarihli sayısında Meclis-i Mebusan'da yapılan bir konuşma çizilmiştir. Toplumu cepheleşmeye sürükleyebilecek bu durum karşısında itidalli olunması gerektiğini vurgulayan karikatürün lejantı şu şekildedir[481]:

> *"Meclis-i Mebusan*
> *Reis- Mebus efendiler zaman naziktir. Halkı teheyyüz edecek mesailin mevzubahis olması muvafık değildir. Cümlenizin vazifesi tevzi edilen talimatnamede gösterilmiştir. Müddeiyatınızda ondan harice çıkmamanız ihtar olunur. Her şeyde hatta parlamentoda da alaturkadan ayrılmamalıyız…"*

Geveze dergisinin aynı gün çıkan sayısında da Osmanlı unsurları arasında birlik olunması gerektiği, Meclis'in açılmasının son derece önemli olduğu vurgulanmaktadır. "*Bütün Vatan Kardeşlerine*" başlığı ile çıkan yazı şu şekildedir[482]:

> *"En mukaddes vazifeye davet*
> *İntihab meselesi bugün, dünden ziyade kesb-i ehemmiyet etti. Vatan bugün her şeyden evvel evet her şeyden evvel – bu meclise… Vatandaşlarımız her şeyden akdem – hatta gadadan akdem – bu meclisin kararlarına muhtaçtır. Şiddetle, ehemmiyetle, fevkalade muhtaçtır. Dünkü ihmal af ediliyordu. Bugünkü ihmal, vatan namına bir cinayet sayılacaktır. Toprağının her zerresi canımızdan daha kıymetli olan vatanımızın mukaddes aşkıyla dolu kalplerimizin gizli fakat ulvi hislerini bir an evvel meydana çıkarmak meclisimizin bir an evvel açılmasına vabestedir. Her Osmanlı uhdesine düşen vazifeyi ifaya gücü yettiği kadar çalışmalıdır. Ey vatandaşlar!"*

Seçim günü yaklaşırken Dalkavuk dergisinde çıkan karikatür, seçimlerdeki iki tarafı kadın üzerinden çizmiştir. "*Şimdi herkes intihabat ile meşgul!*" başlığı ile çıkan karikatürde, sokakta yürümekte olan modern görünümlü iki kadın görülmektedir. Kadınlardan biri İttihat ve Terakki'yi diğeri ise Ahrar Fırkası'nı temsil etmektedir. Kadınların arkasında onları dikkatlice gözlemleyen iki erkek aralarında hangisini seçmeleri gerektiği konusunda kararsız kalmaktadır. Karikatürün lejantı şu şekildedir[483]: *"- Monşer! Hangisini intihab edersiniz?"*

---

[480] **Kalem**, Sayı: 5, 1 Ekim 1908, Ek: 266.
[481] **Boşboğaz ile Güllabi**, Sayı: 18, 8 Ekim 1908, Ek: 267.
[482] **Geveze**, Sayı: 55, 8 Ekim 1908, Ek: 268.

Dış politikada ise 5 Ekim'de Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, aynı ay içerisinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i resmen ilhak etmiştir. Bunun yanı sıra Girit'teki Rum unsurlar Yunanistan'a katıldıklarını açıklamışlardır. Osmanlı hükümeti bu gelişmelere karşı sınırlı bir tepki göstermiş; buna karşılık İttihat ve Terakki çevreleri ülke genelinde Avusturya mallarına yönelik bir boykot hareketi başlatmıştır.

Davul dergisi yaşanan bu iç ve dış politikadaki sorunlarda Kamil Paşa'yı engellerden atlamaya çalışan palyaço gibi çizmektedir. Karikatürde Kamil Paşa, başında ay-yıldız motifli bir kukuleta ve yıldızlarla süslü bir tulumla betimlenmekte; üzerinde sırasıyla "*Aksü'l Amel*", "*Asayiş-i Dahili*", "*Islahat-ı Maliye*" ve "*Mebusan İntihabatı*" ifadeleri bulunan sütunların üzerinden birer birer atlamaktadır. Buna karşılık, sıradaki "*Balkan Mesaili*" başlıklı sütunun üzerinde mızrakların yer alması, bu engelin diğerleri gibi kolaylıkla aşılmasının mümkün olmayacağına dair açık bir imada bulunmaktadır. Karikatürün altındaki "*Birdir bir! İkidir iki! Üçtür üç! Dörttür d.*" şeklindeki tekerleme ise, Kamil Paşa'nın önceki meseleleri bir oyun düzeni içinde geçer gibi aştığı izlenimini pekiştirmekte; ancak son aşamada karşılaşılacak Balkan sorunlarının daha ciddi ve riskli bir mahiyet taşıdığına vurgu yapmaktadır[484].

Yaşanan bu diplomatik krizler ve belirsizlik ortamı içinde 1908 Meclis-i Mebusan seçimleri gerçekleştirilmiş, söz konusu süreç imparatorluğun yeni siyasal ve toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalmasına zemin hazırlamıştır.

5.1.2. Seçim Süreci ve Mebusan Meclisi'nin Açılması

1908 Meclis-i Mebusan seçimlerinin başlıca hukuki dayanaklarından birini, Meclis-i Mebusan tarafından hazırlanan seçim kanunu oluşturmuştur. Seçim kanunu uyarınca seçmen kitlesi, doğrudan milletvekili (mebus) seçimine katılma yetkisine sahip değildir. Halkın seçim sürecindeki temel rolü, mebusları belirleyecek olan müntehib-i sanileri (ikinci seçmenleri) seçmekle sınırlı tutulmuştur. Bu çerçevede seçimler iki dereceli bir usule göre düzenlenmiş; ilk aşamada seçmenler, müntehib-i sanileri belirlemiş, ikinci aşamada ise müntehib-i saniler mebusların seçimini gerçekleştirmiştir[485].

---

[483] **Dalkavuk**, Sayı: 8, 31 Ekim 1908, Ek: 269.

[484] **Davul**, Sayı:2, 3 Kasım 1908, Ek: 270.

Boşboğaz ile Güllabi[486] ve Dalkavuk[487] dergileri, müntehib-i sanilerin çizimlerine sütunlarında yer vermiştir. "*Bazı mahalattan intihab olunan müntehib-i saniler:*" başlığı ile çıkan karikatürlerde hangi mahallelerde kimlerin müntehib-i sani olarak görev alacakları resmedilmiştir.

Seçim sürecinde yönetilmesi gereken bir diğer ilişki ise azınlıklar ile ilgili sorunlardır. Eylül ayı itibarıyla Prens Sabahattin'in yurda dönmesi, özellikle gayrimüslim çevrelerde olumlu karşılanmış, bu ilginin temelinde, Prens'in savunduğu adem-i merkeziyet anlayışının söz konusu gruplar açısından cazip görülmesi yer almıştır. Nitekim dönüşü sırasında çok sayıda Rum ve Ermeni tarafından karşılanmıştır. Rum Patriği III. Yuvakim Efendi de Prens'e, babasının vefatı dolayısıyla duyduğu üzüntüyü elçileri aracılığıyla iletmiş[488]; Prens Sabahattin ise 5 Eylül'de bu mesaj nedeniyle Patrik'i ziyaret ederek teşekkür etmiştir. Bu temasların İttihat ve Terakki çevrelerinde rahatsızlık yarattığı anlaşılmaktadır. Zira Rum basınında, "*Bütün Osmanlıların ortak bir noktada birleşmesini istiyoruz ve geçmişi geride bırakmaya çalışıyoruz.*" türünden açıklamaların yer alması[489], kamuoyuna yönelik bir dengeleme ihtiyacını düşündürmektedir.

Bu yakınlaşma, İttihat ve Terakki'nin tepkisini arttırdığı; özellikle Müslüman ve Türk seçmen oylarının bölünebileceği endişesini güçlendirdiği söylenebilir. Öte yandan, Patrik III. Yuvakim Efendi'nin Ahrar Fırkası'nın kuruluşunu olumlu karşıladığı ileri sürülmektedir. Bu değerlendirme, Prens Sabahattin'in Patrikhane'ye tanınan imtiyazların korunacağı ve hatta genişleyebileceği yönündeki söylemleriyle de ilişkilendirilmektedir[490].

---

[485] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Cilt: 4, İstanbul, Türkiye Yayınevi, s. 368.

[486] **Boşboğaz ile Güllabi**, Sayı: 27, 14 Kasım 1908, Ek: 271.

[487] **Dalkavuk**, Sayı: 9, 7 Kasım 1908, Ek: 273.

[488] **İkdam**, Sayı: 5129, 4 Eylül 1908.

[489] **İkdam**, Sayı: 5130, 5 Eylül 1908.

Kasım 1908'de Rumlar, bu kez Bulgar gruplarla birlikte hareket ederek İttihat ve Terakki'ye karşı propaganda faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. İttihat ve Terakki'ye sundukları programda azınlıklar için nisbi temsil talebini dile getirmiştir. Bu çerçevede Beyoğlu'ndaki seçim sürecini mevzuata aykırı bularak geçersiz saymış; 9 Kasım 1908 tarihinde protesto gösterileri düzenlemiştir. Söz konusu eylemlerde seçimlerin sekiz gün süreyle uzatılması ve seçim mahallerinde Rum temsilcilerin bulundurulması yönündeki taleplerini ısrarla vurgulamış, bu amaçla Bab-ı Ali önündeki gösterilerini de sürdürmüşlerdir[491].

Rum Patrikhanesi'nin bir diğer eleştirisi ise, mebus seçilme yeterliliği kapsamında öngörülen Türkçe bilme koşuluna olmuştur. Bu maddeye itiraz edilmiş ve Türkçe bilmeyen kişilerin de mebus seçilebilmesine imkan tanınmasını talep etmiştir. Buna karşılık Osmanlı Hükümeti, Türkçe bilmenin adaylık için zorunlu bir şart olduğunu belirterek bu talebi kabul etmemiştir[492].

Rumlarla yaşanan bu sorunlar dönemin mizah dergilerine de yansımış, Kalem dergisi Rumların "mebus olamama" durumları ile 26 Kasım'da karikatür yayınlamıştır. Ağlayan Rum bir çocuk ve annesinin çizildiği karikatürün lejantı şu şekildedir[493]:

"- Kaimeno panoyazaki (Zavallı küçüğüm) niçin ağlıyorsun yavrum?

- Mamakamu (Anneciğim). Türkler bana sen müntehib olamazsın diyorlar."

İlerleyen süreçte Bab-ı Ali önünde bir gösteri düzenleyen Peralı Rumlar, taleplerini doğrudan hükümet merkezine taşıyarak kamuoyu oluşturma yoluna gitmiştir. Sadrazam Kamil Paşa, başvuruları dinledikten sonra seçim usulsüzlüklerine ilişkin iddiaları gündeme getirenlerin yalnızca Rumlar olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte, şikayetlerin usulen Meclis'e intikal ettirilmesi gerektiğini; ilgili aşamada bazı bölgelerdeki seçimlerin geçerli sayılıp sayılmayacağına dair nihai değerlendirmeyi kendisinin yapacağını belirtmiştir. Bu açıklama, heyetin ileri gelenleri üzerinde yatıştırıcı bir etki yaratmış ve bu olaydan sonra olayların niteliği azalmıştır[494].

---

[490] Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 269.

[491] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 206.

[492] Cezmi Eraslan ve Kenan Olgun, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento**, 3F Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 73.

[493] **Kalem**, Sayı: 13, 26 Kasım 1908, Ek: 275.

Dönemin dikkat çeken karakterlerinden birini oluşturan Kamil Paşa, İttihat ve Terakki cemiyeti ile diğer siyasi gruplar arasında denge bulmaya çalışırken kendi ideolojine yakın olan Ahrar Fırkası'na yakın durmaktaydı. Fırkanın kadrosu içinde Sadrazam Kamil Paşa'nın oğlu Sait Paşa, Arnavutluk'ta ayrılıkçı görüşleriyle öne çıkan milletvekili İsmail Kemal Bey ile İttihat ve Terakki bünyesinde etkili bir konum edinemeyen ya da Cemiyet'le anlaşmazlığa düşen çeşitli isimler yer almaktaydı. Ahrar Fırkası ile Kamil Paşa'yı ortaklaştıran başlıca unsur, her iki tarafın da İngiltere yanlısı bir siyasal çizgiye yakın durmalarıdır[495]. Kamil Paşa'nın, İttihat ve Terakki'nin devlet yönetimindeki nüfuzunu sınırlamak amacıyla Ahrar Fırkası'nı desteklediği; bununla da yetinmeyerek Cemiyet karşıtı diğer çevrelere de yakınlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu tutum, zamanla İttihatçı çevrelerde belirgin bir rahatsızlık yaratmıştır[496].

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Kamil Paşa Hükümeti arasındaki iş birliği, esasen karşılıklı siyasal menfaatlerin kesişmesine dayanan pragmatik bir ilişki niteliği taşımaktaydı. Dışarıdan bakıldığında tarafların açık bir çatışmaya girmediği izlenimi oluşsa da gerçekte ilişkiler daha karmaşık ve gerilimliydi. Bu dönemde Cemiyet, padişah ile sadrazam arasındaki temas ve güç dengesinde belirleyici bir rol üstlenerek dengeleyici bir unsur olarak hareket etmekteydi. İttihatçılar ile Kamil Paşa ise birbirlerini doğrudan karşılarına almaktan kaçınarak, siyasal zorunluluklar çerçevesinde karşılıklı biçimde "idare etme" yolunu tercih etmişlerdir. Nitekim Cemiyet, henüz devlet yönetimini bütünüyle devralabilecek ölçüde kurumsallaşmış ve donanımlı bir iktidar kadrosuna sahip değildi. Bu "denge ilişkisi" Dalkavuk dergisine de konu olmuş; Kamil Paşa, aslan şeklinde çizilmiş olan İttihat ve Terakki'nin üstünde gözükmektedir. Henüz iki siyasi güç arasında bir ihtilaf olmadığı için beraber hareket eden Kamil Paşa ve İttihat ve Terakki'nin çizildiği bu karikatürün lejantı şu şekildedir[497]: "*Konferansa yahud Meclis-i Mebusana doğru*".

---

[494] Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s. 96.

[495] Kansu, İttihatçıların, s. 11.

[496] Arsen Avagyan ve Gaidz F. Minassian, **Ermeniler ve İttihat ve Terakki İşbirliğinden Çatışmaya**, Aras Yayınları, İstanbul, s. 57.

[497] **Dalkavuk**, Sayı: 13, 26 Kasım 1908, Ek: 276.

Mizah basınında bu dönemde vurgulanan bir diğer konu da yönetimdeki bürokratik ikiliktir. Meşrutiyet yanlısı paşalar, merkezi idarenin yeniden düzenlenmesi, meclis ve kamuoyu denetiminin güçlenmesi ve modernleşme yönündeki reformların hızlandırılması gerektiğini savunurken; gelenekselci çizgide yer alan ve II. Abdülhamid'e yakın paşalar, siyasal istikrarı önceleyen, padişahın yetkilerinin korunmasını esas alan ve hızlı dönüşümün doğurabileceği riskleri vurgulayan bir tutum benimsemiştir. Söz konusu iki eğilim arasındaki bu yaklaşım farkı, kabine içi karar alma süreçlerinden bürokratik atamalara, güvenlik politikalarından seçim tartışmalarına kadar pek çok alanda uyumsuzluk ve gerilim üretmiş; Meşrutiyet'in ilk aylarında iktidarın nasıl paylaşılacağı ve devletin hangi ilkeler doğrultusunda yönetileceği sorularını daha da keskinleştirmiştir. Karagöz dergisi de yaşanan bu uyumsuzluğu satırlarına taşımıştır. Dergi, 19 Kasım tarihli karikatüründe, II. Meşrutiyet'in ilk aylarında "yeni rejim" iddiasına rağmen devlet yönetiminde beklenen uyumun sağlanamadığına dair yaygın kanaati, orkestra–şef metaforu üzerinden hicvetmektedir[498]. Karikatürde orkestra şefi olarak gözüken Karagöz, karşısındaki dönemin ünlü simalarını yönetmeye çalışırken karikatürün lejantında yer alan şu ifadeleri kullanır: *"Olmuyor… takım uygun değil… hava eski hava… nağmeler fena… hep kakafoni… hep fosnot… ben nafile yere yoruluyorum."* Diyerek açık bir uyumsuzluk tespiti yapmaktadır. Yaşanan seçim süreci ve İttihat ve Terakki ile muhalif çevrelerin rekabeti, taşradaki idari müdahaleler, basındaki sert polemikler ve dış politika krizlerinin yarattığı baskı gibi etkenler, yönetimde "ahenk" arayışını daha da zorlaştırmıştır. Dolayısıyla karikatür, Meşrutiyet'in erken döneminde devletin "yeni bir melodi"ye geçmek istediği halde hem kadrolar hem kurumlar hem de siyasi çekişmeler nedeniyle uyumlu bir icra ortaya koyamadığını ileri süren eleştirel bir kamuoyu söylemini görselleştirmektedir.

Meclis-i Mebusan'ın 17 Aralık 1908 tarihinde açılmasıyla birlikte İttihat ve Terakki, meclis aritmetiği bakımından belirgin bir çoğunluğa sahip görünmektedir. Ne var ki, zaman içinde meclis içindeki siyasal konumlanmaların tek çizgide kalmadığı ve muhalif eğilimlerin giderek görünür hale geldiği anlaşılmaktadır[499]. Seçimlerin ardından oluşan tabloya göre 281 mebustan yalnızca biri hariç tamamının İttihat ve Terakki çevresinde yer aldığı; Ahrar Fırkası'nın ise Ankara'dan Mahir Sait Bey'i mebus olarak meclise gönderebildiği görülmektedir. Bununla birlikte, ilk aşamada İttihat ve Terakki'ye bağlı bazı milletvekilleri daha sonra Ahrar Fırkası'na geçmiş ve bu durum Cemiyet'in meclisteki sayısal gücünü yaklaşık 160 kişiye düşürmüştür. Ayrıca, bu süreçte mecliste kalan bazı isimlerin de İttihat ve Terakki ile tam anlamıyla bütünleşmiş bir siyasal aidiyet sergilemediği görülmektedir[500].

---

[498] **Karagöz**, Sayı: 35, 19 Kasım 1908, Ek: 277.

[499] Servet Armağan, "Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri", **Kanunu Esasi'nin 100. Yıl Armağanı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını**, Sevinç Matbaası, 1978, s. 59.

İttihat ve Terakki'nin örgütlü biçimde yürüttüğü seçim faaliyetlerinde, aday kadrosunun önemli bir bölümünü toprak sahibi yerel eşraf ile serbest meslek mensupları oluşturmaktaydı. Cemiyet, seçimlerde üstünlük sağlamak amacıyla bazı azınlık gruplarıyla da uzlaşma arayışına girerek siyasal hakimiyetini pekiştirmeyi hedeflemiştir. Nitekim 1908 seçimleri sonucunda teşekkül eden Meclis-i Mebusan'da azınlık unsurların da kayda değer ölçüde temsil edildiği görülmektedir. 288 üyeli mecliste 147 Türk, 60 Arap, 27 Arnavut, 26 Rum, 14 Ermeni, 10 Slav ve 4 Yahudi mebusun yer aldığı belirtilmektedir[501]. Öte yandan Karal, söz konusu seçimlerde 240 mebusun seçildiğini; bunların 200'ünün Müslüman, 40'ının ise gayrimüslim olduğunu ifade etmektedir[502].

Meclis-i Mebusan'ın açılışını izleyen dönemde ortaya çıkan ilk gerilim, II. Abdülhamid'in Meclis'te yemin etmemesi meselesi olmuştur. Sultan Abdülhamid açılışta oldukça kısa olan şu konuşmayı yaptı: *"Meclisimizin huzurumda küşadından ve sizi cümleten burada gördüğümden dolayı fevkalade memnun oldum, devamını ve hüsnü muvaffakiyetini Cenabı Allahtan niyaz eylerim. Cenabı Hak muvaffakı bilhayır buyursun.[503]"* Bakıldığında Meclis'in açılış merasiminde dile getirdiği bu ifadelerin hukuken bir "yemin" niteliği taşımadığı açıktır. Nitekim II. Abdülhamid, "Kanun-ı Esasi" vurgusunun yeterli olduğunu ileri sürerek metinde yer alan "meşruti idare" ibaresinin bile çıkarılmasını talep etmiş; Ali Cevad Bey'in yemin edilmesi yönündeki önerisine ise daha önce yemin etmiş olduğunu hatırlatarak nutukta bu hususun yeniden tekrarlanmasına gerek bulunmadığını ifade etmiştir[504].

---

[500] Eraslan ve Olgun, s. 79.

[501] Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013, s. 46.

[502] Karal, Cilt:9, s. 62.

[503] **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, 17 Aralık 1908, s. 3.

Davul dergisi de bu yemin meselesini sütunlarına taşımıştır. Karikatürde Reis'in karşısında sandalyede sessiz bir şekilde oturan Sultan'ın yanında onu koruyan vekil görünmektedir. Reis'in, Sultan'a karşı yemin talebine karşı Sultan'ın yanındaki vekil yemin edilmemesinin meşrutiyeti inkar etmediğini ifade etmektedir. Karikatürün lejantı şu şekildedir[505]:

"Reis – Yemin eder misiniz?
Mebus Vekili – Yemin münkire teveccüh eder müvekkilim meşrutiyeti inkar etmiyor ki."

1908–1912 döneminde Meclis-i Mebusan'da görev yapan milletvekillerinden 21'inin ölümü, 11'inin tayin edilmesi, 10'unun istifa etmesi ve 2'sinin devamsızlık nedeniyle üyeliğinin düşmesi gibi nedenlerle mebuslukları sona ermiştir. Bu şekilde boşalan 44 sandalyenin 43'ü için ara seçim yapılmıştır. Ancak 30 Temmuz 1911'de istifa eden Mahir Sait Bey'in bıraktığı milletvekilliği için herhangi bir seçim gerçekleştirilmemiştir. Ara seçimlerde, görev süresi dört yıl olarak belirlenen müntehib-i saniler milletvekillerini belirlemiştir. Ayrıca dört yıllık dönem içinde ikinci seçmen sayısında azalma meydana gelse bile, ilgili bölgedeki ikinci seçmen toplamı başlangıç düzeyinin %80'inin altına düşmediği sürece yeniden ikinci seçmen tespitine gidilmesine gerek görülmemiştir[506].

5.1.3. Seçimlerden Sonraki Siyasi Ortam

Meclis'in açılışı, kamuoyunda bayram havasını andıran bir atmosfer içinde gerçekleştirilmiş ve II. Abdülhamid de törene iştirak etmiştir. Bu katılımın sağlanmasında Sadrazam Kamil Paşa belirleyici bir rol oynamış, padişahın Meclis'e gelmesi ve nutkun milletvekilleri tarafından alkışlanması olumlu bir görüntü oluştursa da bir önceki bölümde de yazıldığı üzere özellikle yemin meselesi ile başlayan gerginlik taraflar arasında devam etmektedir.

---

[504] Faik Reşit Unat, **İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi, II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 34.

[505] **Davul**, Sayı:6, 23 Aralık 1908, Ek: 278.

[506] Kenan Olgun, "Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 82, Ankara, 2012, ss. 8-12.

İttihat ve Terakki Cemiyeti başlangıçta yeni kurulan kabineye destek vereceğini ilan etmiş olmakla birlikte, kısa süre sonra Sadrazam Kamil Paşa ile çeşitli konularda anlaşmazlığa düşerek çatışmalı bir ilişki içine girmiştir. Bu dönemde İttihatçı isimlerden Nazım Bey ile Ahmet Rıza'nın Avrupa seyahatleri sırasında kendilerini adeta Osmanlı Devleti'nin resmi temsilcileri gibi konumlandırmaları, yürütmenin otoritesiyle bağdaşmayan bir görüntü yaratmıştır. Ayrıca Balkan Komitesi'nin ağırlanmasına ilişkin görevin Sadrazam Kamil Paşa'ya danışılmaksızın Kamil Paşa'ya yüklenmesi, Cemiyet ile Sadaret makamı arasındaki gerilimin görünür hale gelmesine yol açmıştır[507].

Kamil Paşa'nın, Cemiyet'in etkisini sınırlamaya yönelik girişimlerinin ilk hedeflerinden biri ise Arnavut çevreleri ve Manastır Merkezi olmuştur. Nitekim İttihat ve Terakki'nin Manastır şubesinin üye yapısında Arnavut unsurların belirgin bir ağırlığa sahip olduğu ve bu şubenin Hürriyet'in ilanı sürecinde önemli rol oynadığı belirtilmektedir. Buna karşın, Cemiyet içi güç dengeleri bakımından Selanik Merkezi zamanla idareyi fiilen üstlenmiş ve karar alma süreçlerinde en etkili konuma yükselmiştir. Manastır Merkezi'nin bu durumdan memnun olmadığı bilinen Kamil Paşa, söz konusu şubeyle temas kurarak mevcut rahatsızlığı derinleştirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Paşa'nın hedefi, şubeler arasındaki ayrışmayı keskinleştirerek teşkilat içi ihtilafı artırmak ve dolayısıyla Cemiyet'in siyasal kapasitesini zayıflatmaktı[508].

Bu görüşmelerin ardından Kamil Paşa, kabinede Harbiye, Bahriye ve Maarif nazırlarını değiştirerek kapsamlı bir revizyona gitmiştir. Somut bir gerekçe açıklanmaksızın gerçekleştirilen bu tasarruf, Meclis'te tepkiyle karşılanmış; 13 Şubat'ta sadrazamdan izahat talep etmek üzere bir toplantı yapılmıştır[509]. Söz konusu gelişme basında da eleştirilmiş; İttihat ve Terakki'nin yayın organı niteliğindeki Tanin gazetesinde, bu adımın Kamil Paşa'nın meşrutiyet idaresini zayıflatmaya dönük bir hamlesi olarak değerlendirildiği ifade edilmiştir[510].

---

[507] Bayram Ana ve Fuat Kuyucu, "II. Meşrutiyet'in İlanı Sonrasında Sadrazam Kamil Paşa ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İktidar Mücadelesi", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2021, s. 77.

[508] Gizem Çelik, **II. Meşrutiyet'ten Milli Mücadeleye Türkiye'de Siyasal Cepheleşmeler: İttihatçı-İtilafçı Cepheleşmesi (1908-1912)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024, İzmir, s. 78.

[509] Karal, Cilt: 9, ss. 68-69.

Bu süreçte görevden uzaklaştırılan paşaların İttihatçılarla iş birliği içinde oldukları ve II. Abdülhamid'i tahttan indirmeye yönelik bir hazırlık yaptıkları yönünde söylentiler dolaşıma girmiştir. Kamil Paşa'nın, bu tür iddiaların padişah nezdinde kendisine destek sağlayabileceğini hesapladığı ileri sürülmektedir[511]. Ne var ki söz konusu söylentiler kamuoyunda yeterince inandırıcı bulunmamış; bunun üzerine Kamil Paşa, iddiaların gerçeği yansıtmadığını açıklamak zorunda kalmıştır.

Öte yandan, kabinedeki bu tasarrufların yalnızca söylentilerle ilişkili olmadığı; daha somut bir hedefe de hizmet ettiği anlaşılmaktadır. İttihatçıların rejimin güvenliğini sağlamak amacıyla Rumeli'den İstanbul'a sevk ettikleri Avcı Taburlarını geri göndermeyi arzulayan Kamil Paşa'nın, Harbiye Nazırlığına Nazım Paşa'yı getirerek bu planı hayata geçirmeyi amaçladığı ifade edilmektedir. Sonuç itibarıyla Kamil Paşa'nın İttihat ve Terakki'ye karşı yürüttüğü siyasal mücadelede üstünlük sağlayamadığı ve girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

11 Şubat 1909'da Urfa mebusu Şeyh Saffet Efendi, kabinede yapılan bakan değişiklikleri hakkında bir gensoru önergesi vermiştir. 13 Şubat'ta Sadrazam Kamil Paşa'nın açıklama yapması beklenirken, Paşa gensoruya 17 Şubat'ta cevap vereceğini bildirerek görüşmeyi ertelemek istemiştir ancak mebuslar bu ertelemeyi kabul etmeyerek 13 Şubat'ta güven oylamasına gitmişlerdir. Oylama sonucunda Kamil Paşa ağır bir yenilgiye uğramış; yalnızca 8 mebus lehte oy kullanırken 198 oy aleyhte verilmiştir[512]. Bu sonuçla birlikte Kamil Paşa Hükümeti düşmüş ve görevi sona ermiştir.

Kamil Paşa'nın iktidardan uzaklaştırılması İngiltere'de olumlu karşılanmamıştır. Zira Osmanlı siyasetinde İngiliz çizgisine yakınlığıyla bilinen ve bu doğrultuda etkili olabilecek başlıca isimlerden biri Kamil Paşa idi. Bu nedenle İngiliz çevrelerinin, 31 Mart Vakası'na kadar İttihat ve Terakki'ye muhalif konumda bulunan Ahrar Fırkası'na daha yakın durmuştur.

Dönemin mizah dergileri de sütunlarında yaşanan bu süreci önemli derecede işlemiştir. 18 Şubat'ta Kalem dergisinde çıkan karikatürde Kamil Paşa zırhlı bir şövalye gibi çizilmiş, elinde uzun bir kılıç tutmaktadır. Kılıcı ile kendi başını infaz ettiği gözüken Kamil Paşa'nın kendi sonunu kendisinin hazırladığına atıf yapılmaktadır[513].

---

[510] **Tanin**, Sayı: 193, 13 Şubat 1909.

[511] Sina Akşin, Jön Türkler, s. 113.

[512] Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 49.

Karagöz dergisinin 15 Şubat tarihli karikatüründe ise masanın etrafında Kamil Paşa, Karagöz ve İttihat ve Terakki'yi temsilen bir asker bulunmaktadır. Karagöz'ün Paşa'ya bir süre bürokrasiden ayrılması gerektiği konusundaki nasihatını içeren karikatür lejantı şu şekildedir[514]:

> *"- Baksana nişancı arkadai.. Askerlik değil mi!.. Ha burada olmuş ha Yanya'da… Şöyle iki ay kadar…*
>
> *Karagöz – Yoo.. O buradan bir yere kımıldayamaz paşa.. Siz bir miktar istirahat edin…"*

Dalkavuk dergisinde çıkan bir karikatür ise önceki sayılarda çıkan İttihat ve Terakki'yi simgeleyen aslanın üstünde gözüken Kamil Paşa'ya bir atıftır. 25 Şubat tarihli bu seferki karikatürde aslan, Kamil Paşa'nın üstüne çıkmış ve bir zamanlar dengede olan ilişkilerinde bu kez zafer içeren bir duruş sergilemektedir[515].

Kamil Paşa'nın görevden ayrılmasının ardından İttihat ve Terakki'nin siyasal ağırlığının belirgin biçimde arttığı görülmektedir. 14 Şubat'ta kurulan Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi, Cemiyet çevrelerinde genel olarak olumlu karşılanmıştır. Yeni hükümet, dış politikada esaslı bir yön değişikliğine gidilmeyeceğini açıklayarak özellikle İngiltere'nin kaygılarını yatıştırmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda, İttihat ve Terakki adına Mehmet Arslan Bey, İngiliz elçiliğini ziyaret ederek iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin sürdürüleceğini ifade etmiştir. Nitekim 17 Şubat 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa hükümet programı Meclis'te okunmuş ve güvenoyu alarak resmen göreve başlamıştır[516].

---

[513] **Kalem**, Sayı: 25, 18 Şubat 1909, Ek: 259.

[514] **Karagöz**, Sayı: 59, 15 Şubat 1909, Ek: 279.

[515] **Dalkavuk**, Sayı: 24, 25 Şubat 1909, Ek: 280.

[516] Sina Akşin, s. 116.

5.2. 1911 ARA SEÇİMLERİ VE 1912 GENEL SEÇİMLERİ

5.2.1. 1911 Ara Seçiminden Önceki Siyasi Ortam

1908 seçimlerini izleyen yaklaşık üç yıllık dönemde Osmanlı Devleti, eş zamanlı biçimde ağır iç ve dış meselelerle karşı karşıya kalmıştır. Başkentte patlak veren 31 Mart Vakası ve bunu takip eden II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, ordunun siyasal süreçler üzerindeki etkisinin artması ve sıkıyönetim uygulamaları; Doğu Anadolu'daki Ermeni hareketlilikleri, Arnavutluk meselesi ile Suriye'nin güneyinde Dürzilerin çıkardığı isyan gibi gelişmeler, kamuoyunda Cemiyet'in yönetim performansı açısından çoğu kez olumsuz bir bilanço olarak değerlendirilmiştir.

İç politikada, 31 Mart Vakası'nın ardından muhalefetin giderek güçlendiği, Meclis'te yaklaşık yetmiş milletvekiline ulaşan bir ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu siyasal birikim, 21 Kasım 1911 tarihinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kuruluşuyla kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Karagöz dergisi de yeni kurulan bu fırkanın, İttihat ve Terakki ile yaşayacağı mücadeleyi horoz dövüşü şeklinde sütunlarına taşımıştır. Karikatürde, uzaktan dövüşü seyreden Karagöz ve Hacivat'ın karşısında güçlü ve havaya kalkmış ve İttihat ve Terakki'yi temsil eden horoz ile ona göre daha cılız ve yerde olan Hürriyet ve İtilaf fırkasını temsil eden horoz çizilmiştir. Karikatürün lejantı şu şekildedir[517]:

> *"- Karagöz bu küçük horoz böyle neden sinmiş. Hücuma mı hazırlanıyor..*
>
> *- Yok canım o daha dünkü yavru. Berikinin mahmuzlarının darbesi altında kımıldayamayacak bir hale gelmişte ondan sinmiş. Hücum nerede o nerede!.."*

İttihatçı çevrelerden gelen tepkilere rağmen Hürriyet ve İtilaf mensupları, faaliyetlerini özellikle kamuoyu oluşturma alanında dikkatli ve planlı bir biçimde sürdürmüştür. Bu çerçevede yaptıkları konuşmalarda, İttihat ve Terakki'yi Bosna-Hersek ve Girit gibi bölgelerin elden çıkmasına yol açmakla suçlamış; benzer biçimde Trablusgarp'ın da İtalya'ya bırakılacağı yönünde iddialar ileri sürmüşlerdir. Ayrıca propaganda söylemlerini toplumsal duyarlılıklara taşımış; dini duygulara hitap ederek Hicaz'ın İngiltere'ye devredilebileceği ve bu nedenle Müslümanların hac yolunun kapanacağı gibi, Cemiyet'i yıpratmaya elverişli ve sert nitelikte ifadeleri gündeme getirmişlerdir[518].

---

[517] **Karagöz**, Sayı: 360, 25 Kasım 1911, Ek: 281.

Fırkanın başkanlığına ise Damat Ferit Paşa getirilmiş, Miralay Sadık başkan yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Damat Salih Paşa başlangıçta kendisine önerilen idare heyeti üyeliğini kabul etmemekle birlikte, Sadık Bey'in bağlı bulunduğu kanat içinde yer alan bir isim olarak partinin faaliyet ve karar süreçlerine fiilen müdahil olmuştur[519].

1909 Aralık ayından itibaren fırkalaşma sürecine giren İttihat ve Terakki açısından, söz konusu parti zamanla en önemli rakip konumuna yükselmiştir. Hürriyet ve İtilaf'ın oluşumu, sistemli ve bilinçli bir birliktelikten ziyade, Cemiyet karşıtlığını ortak payda edinen farklı çevrelerin "ortak muhalefet" zemininde bir araya gelmesiyle açıklanabilir. Akşin'e göre[520]: *"Hürriyet ve İtilafın içinde sosyalist, kapitalist, feodal, düşünceliler, türlü milliyetler, dinciler, laikler, batıcılar bir arada bulunuyordu."*

Bununla birlikte, homojen olmayan bu oluşumun kurucu unsurları arasında yer alan muhafazakarlar ile liberallerin kendi aralarındaki görüş ayrılıkları, kısa süre içerisinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda iç çekişme biçiminde görünür hale gelmiştir. Miralay Sadık'ın Mevlevi çevrelerle olan yakın ilişkisinin, partinin bazı tarikat ağları içinde yayılmasına katkı sağladığı; bu sayede fırkanın toplumsal nüfuz alanının genişlediği ifade edilmektedir. Ancak bu genişleme, bir süre sonra dini çevrelerin parti faaliyetlerine müdahil olma eğilimini güçlendirmiş ve örgütlenme daha başlangıç aşamasındayken fırka içinde belirgin bir kutuplaşmayı tetiklemiştir. Bu ayrışmada muhafazakar kanadın, Meclis-i Mebusan'daki temsilcileriyle birlikte partiyi kendi siyasal çizgisine tabi kılma yönünde çaba gösterdiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, dış ilişkiler ve yayın faaliyetleriyle ilgilenen, Rıza Nur ile Rıza Tevfik'in öncülük ettiği "yeni fikirli" grubun; Sadık Bey ve Gümülcineli İsmail'in temsil ettiği kanadı sert biçimde eleştirdiği ve onları "dinsizler" olarak niteleyen bir söylem geliştirmiştir[521].

Bu dönemde seçim atmosferini en fazla belirleyen dış gelişme ise İtalya'nın, Trablusgarp'taki çıkarlarını ve bölgedeki İtalyan vatandaşlarının güvenliğini gerekçe göstererek 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi olmuştur. Savaşın başlaması, iç siyasette derhal etkisini göstermiş; uzun süredir güçlenen muhalefet, Cemiyet'e yönelik eleştirilerini daha yoğun ve kararlı biçimde gündeme taşımıştır. Bu süreçte İttihat ve Terakki'nin toplumsal ve siyasal nüfuzunda bir gerileme gözlenirken, Cemiyet'in özgürlük ve demokrasi söylemini "devleti kurtarmaya dönük bir araç" olarak konumlandırdığı algısıyla ilişkilendirilen merkeziyetçi, tekelci ve jakoben tutumun da muhalefetin biçimlenmesi ve güç kazanmasında etkili olduğu ileri sürülmüştür[522].

---

[518] Ziya Şakir, **Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu, Nasıl Yaşadı, Nasıl Battı?**, Akıl Fikir Yayınları, 2011, s. 122.

[519] Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1990, s. 47.

[520] Akşin, s. 272.

[521] Karal, s. 154.

5.2.2. 1911 Ara Seçimi

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kuruluşundan yaklaşık yirmi gün sonra, İttihat ve Terakki siyasal rekabet açısından ilk önemli sınavıyla karşı karşıya kalmıştır. Zira 1909'daki ara seçimle İstanbul mebusu seçilen Rıfat Paşa'nın Paris büyükelçiliğine atanması üzerine, boşalan milletvekilliği için yeni bir seçimin yapılması zorunlu hale gelmiştir. Hürriyet ve İtilaf, bu ara seçimi İttihat ve Terakki karşısında siyasal ağırlığını gösterebilmek bakımından stratejik bir fırsat olarak görmüş ve sürece özel bir önem atfetmiştir. Parti içinde yapılan görüşmeler neticesinde aday olarak, çeşitli dönemlerde kapatılması nedeniyle yayın hayatını farklı adlarla sürdürmek durumunda kalan Şehrah gazetesinin yazı işleri müdürü Tahir Hayrettin Bey'in belirlenmesine karar verilmiştir. İttihat ve Terakki ise ara seçimde Adliye Nazırı Memduh Bey'i aday göstermiştir[523].

11 Aralık 1911'de yapılan seçimde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın adayı Tahir Hayrettin Bey, rakibini yalnızca bir oy farkla geride bırakarak seçimi kazanmıştır[524]. Seçim sonuçları, İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde belirgin bir kaygı atmosferi ile çözülme eğilimlerini tetiklerken; Hürriyet ve İtilaf Fırkası cephesinde ise önemli bir başarı ve zafer olarak değerlendirilmiş, geniş bir sevinçle karşılanmıştır.

İttihatçılar, gelişmeyi kendi iç değerlendirmelerinde bir kayıp olarak görseler de kamuoyu nezdinde bunu açık bir yenilgi görüntüsüne dönüştürmemeye özen göstermiştir. Nitekim Hüseyin Cahit, konuya ilişkin bir yazısında sonucu bir mağlubiyet olarak kabul ettiklerini belirtmekle birlikte, ortaya çıkan tablonun esasen kendi hatalarından kaynaklandığını ifade etmiştir. “Tavşan ile kaplumbağa” kıssasına gönderme yaparak rakibi hafife almanın kaçınılmaz olumsuz sonucuna dikkat çekmiş; bu bağlamda İttihat ve Terakki’yi söz konusu yanlış değerlendirme nedeniyle eleştirmiştir[525].

---

[522] Fevzi Demir, **Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 165.

[523] Olgun, s. 10.

[524] Tarık Zafer Tunaya, Cilt: 1, s. 302.

Yeni kurulmuş bir partinin, İttihat ve Terakki’nin en güçlü olduğu kabul edilen İstanbul’da ara seçim kazanması, Hürriyet ve İtilaf’ın ülke çapında teşkilatlanmasını tamamladıktan sonra yapılacak genel seçimlerde iktidar alternatifi olabileceğine dair önemli bir işaret olarak yorumlanabilir. Genel seçimler öncesinde gerçekleşen bu tür bir yarış, taraflar açısından kamuoyundaki eğilimleri ölçmeye imkan veren bir “ön test” niteliği taşımaktadır. Bu tablo, İttihat ve Terakki’nin kendisini ülkeyi yönetme ve “kurtarma” misyonunun doğal taşıyıcısı olarak konumlandıran siyasi iddiasının zayıflamaya başladığına da işaret etmekteydi. Böyle bir ihtimalin somutlaşması ise Cemiyet açısından kabul edilebilir görülmemiş; bu nedenle daha sert ve belirleyici tedbirlere yönelme eğilimi güçlenmiştir.

Bu çerçevede, Hürriyet ve İtilaf’ın genişleyip güç kazanmasına fırsat vermeden, erken ve “baskın” bir seçime gidilerek Meclis’te güvenilir bir İttihatçı çoğunluğun yeniden tesis edilmesi, Cemiyet açısından en etkili seçenek olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Ancak mevcut güç dengeleri dikkate alındığında, İttihat ve Terakki’nin Meclis’te çoğunluğu kaybetme ihtimali belirginleşmekteydi. Dolayısıyla seçimlere gidilmeden önce, güçlü bir muhalefetin oluştuğu Meclis’in dağıtılması akıllardaki en mantıklı yol olarak değerlendirilmiştir[526].

5.2.3. 35. Madde ve Gelişen Olaylar

Kanun-ı Esasi uyarınca Meclis’in görev süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. Anayasa’da yapılan değişikliklerle ayrıca Meclis’in her yıl Kasım ayında açılması ve Mayıs ayı başına kadar çalışmalarını sürdürmesi hükme bağlanmıştır. Bu düzenlemeler dikkate alındığında, ilk dönem Meclis-i Mebusan’ın normal koşullarda

---

[525] **Tanin**, 14 Aralık 1911.
[526] Demir, s. 173.

Ekim 1912'ye kadar görevde kalması beklenmekteydi. Ancak İstanbul'daki seçim sonuçlarının ardından Meclis-i Mebusan'da çoğunluğu yitirme ihtimalinden kaygı duyan İttihatçılar, öncelikle Kanun-ı Esasi'de değişiklik yapılmasını gündeme getirmiş; ancak bu girişim sonuçsuz kalınca, daha önce tadil edilmesini savundukları 35. maddeyi dayanak göstererek Meclis'i feshetme yoluna gitmişlerdir.

Kanun-ı Esasi'nin 35. maddesinde yapılması planlanan değişiklik, Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasını mümkün kılacak bir araç olarak görülmüştür. Nitekim söz konusu madde 1909'da tadil edilerek padişahın yetkileri önemli ölçüde sınırlandırılmış; kabine ile Meclis arasında bir uyuşmazlık doğması halinde son karar merciinin Meclis olacağı hükme bağlanmıştır. Buna karşılık Cemiyet, Sait Paşa üzerinden 35. maddeyi yeniden eski haline yaklaştırmayı ve böylece Sultan'a, Ayan Meclisi'ne başvurmaksızın Meclis-i Mebusan'ı feshetme imkanını tekrar kazandırmayı hedeflemiştir. Bu tutum, kendi siyasal çizgisi bakımından arzu etmediği bir düzenlemeyi savunmak zorunda kalması anlamına gelmekteydi[527].

İstibdat dönemlerine dönüşe kapı aralayan bu düzenleme Karagöz dergisinin 16 Aralık tarihli sayısında da işlenmiştir. Karikatürde, üstünde "*Meclis-i Mebusan*" yazılı bir kapıyı kapatmaya çalışan kimselere karşı Karagöz ve Hacivat kapıyı açık tutmaya çalışmaktadır. Var olan düzenlemenin Sultan'a verdiği eski gücün tedirgin edici bir hale gelebileceği hakkında endişeleri bulunan karikatürün lejantı şu şekildedir[528]:

> *"Aman Hacivat gayret! Bir kere kapanırsa bilirsin ya otuz altı sene evvelkini aman gayret. Ne kadar kuvvetin varsa çek. Asıl!.."*

Muhalefet, padişaha bazı yetkilerin iadesi fikrini sıklıkla dile getirmesine rağmen, Sait Paşa tarafından sunulan önergeye karşı çıkmıştır. Bu durum, bir yandan Meclis'in yürütme karşısında geri adım atmak istememesini, diğer yandan ise yeni kazanılmış bazı yetki ve imkanların kaybedilmesi ihtimaline karşı duyulan hassasiyeti yansıtmaktadır. Bu gerilimli ortamda Sait Paşa 30 Aralık'ta istifasını sunmuş; ancak ertesi gün yeniden görevlendirilmiştir.

Kayda değer bir değişiklik içermeyen yeni kabinesi padişah tarafından onaylanmış, ardından 35. maddeye ilişkin tartışmalar tekrar Meclis gündemine taşınmıştır. Konu oylamaya sunulduğunda, anayasa değişikliği için gerekli olan üçte iki çoğunluk sağlanamadığından 35. maddeyi tadil etmeye yönelik kanun teklifi reddedilmiştir. Bu gelişmeden iki gün sonra padişah Meclis-i Mebusan'ı feshederek genel seçimlere gidilmesini iletmiştir[529]. Genel seçimler Ocak 1912'ye alınmış; böylece bu uygulama, Türk siyasal tarihinde erken genel seçime ilişkin ilk örneği oluşturmuştur[530].

---

[527] Ahmad, İttihat ve Terakki, s. 130.

[528] **Karagöz**, Sayı: 366, 16 Aralık 1911, Ek: 282.

5.2.4. 1912 Seçimleri

İttihatçılar, Meclis içinde güçlenen muhalefeti sınırlamak ve bu doğrultuda çeşitli tedbirler alabilmek amacıyla Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesini sağlayarak önemli bir siyasal hedeflerine ulaşmıştır. Sultan Reşat, fesih kararının ardından Anayasa'nın 7. maddesine dayanarak üç ay içinde yeni seçimlerin yapılması gerektiğini ilan etmiş ancak seçim süreci, hem iç hem de dış gelişmelerin yarattığı ciddi baskılar altında şekillenmekteydi. Trablusgarp Savaşı'nın devam etmesi, Balkanlar'daki hareketlilik, 35. madde etrafında yaşanan tartışmalar ve akabinde Meclis'in feshi nedeniyle siyasal fırkalar arasındaki çatışmanın keskinleşmesi ile 31 Mart'tan beri süregelen sıkıyönetim uygulamaları, seçimlerin son derece gergin ve istikrarsız bir ortamda gerçekleştirileceğine işaret etmekteydi.

18 Ocak 1912'de hükümet, vilayetlere gönderdiği tebligatla Meclis-i Mebusan'ın feshedildiğini bildirmiş ve seçimlerin üç ay içinde sonuçlandırılması gerektiğini duyurmuştur. Bununla birlikte, uygulamada birçok bölgede seçim sürecinin bu süre zarfında tamamlanamadığı anlaşılmaktadır. Ocak ve Şubat ayları büyük ölçüde seçmen listelerinin hazırlanmasına ayrılmış; Mart ayının ortalarından itibaren ise müntehib-i sani seçimlerinin yapılmasına geçilmiştir[531].

Seçim süreci daha başlangıçtan itibaren, 31 Mart Vakası'ndan beri devam eden sıkıyönetim koşullarının belirleyici etkisi altında yürütülmüştür. Bu çerçevede Divan-ı Harb-i Örfi, 27 Şubat 1912'de Dahiliye Nezareti'ne ilettiği bir kararla, kamuya açık alanlarda fırkalardan bağımsız biçimde siyasi içerikli konferans verilmesini yasaklamıştır. Ayrıca "ilmi" nitelikte düzenlenen konferansların da zamanla siyasal tartışmalara kayabileceği gerekçesiyle aynı sınırlamaya tabi tutulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim karar, Dahiliye Nezareti'ne "*gerek siyasi gerek ilmi hiçbir suretle, hiç kimse tarafından kulüplerden gayri mevkide konferans ita kılınmaması*" şeklinde bildirilmiştir[532].

---

[529] Karal, s. 159.
[530] Demir, s. 164.
[531] Demir, s. 182.

1912 seçimleri, çeşitli yönleriyle Türk demokrasi tarihinde kalıcı izler bırakan bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte siyasal partiler, iktidarı elde etmek amacıyla sert bir rekabete girişmiş; mücadele zaman zaman can güvenliğini dahi tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. Özellikle İttihat ve Terakki'nin seçimleri kazanmak için devlet imkanlarını devreye soktuğu ve gerektiğinde zorlayıcı yöntemlere başvurduğu yönündeki iddialar, söz konusu seçimlerin literatürde "Sopalı Seçim" adıyla anılmasına zemin hazırlamıştır.

Nitekim bu dönemde Gümülcine'de yürütülen propaganda faaliyetleri sırasında Rıza Tevfik'in darp edildiği; ayrıca Büyükada'da gerçekleştirdiği bir konferansı usulünce bildirmediği gerekçesiyle 25 gün hapis cezasına çarptırıldığı bilinmektedir[533].

Karagöz dergisi de dönemin seçim atmosferine dergisinde yer vermiştir. Mebusların eleştirildiği, İttihat ve Terakki'nin, Hürriyet ve İtilaf'a göre gücünün daha görünür olduğu ve özellikle 35. Madde'ye dair karikatürlerin çizildiği bu dönemde seçimlere ait ilk örneği 24 Ocak'ta görmekteyiz. Derginin aynı gün tarihli karikatüründe Karagöz ve Hacivat, Meclis'i içerisindeki böcek ve zararlı hayvanlardan temizlemektedir. Dönemim mebuslarına dair eleştiri içeren bu karikatürde, temizlik gelen seçimler ile özdeşleştirilmiştir. Karikatürün lejantı şu şekildedir[534]: *"Kuzum Hacivat sıkıca süpür! O ufacık mikroplar bakımsızlıktan üç buçuk seneden bak ne acayip, ne korkunç şekil almışlar. Aman ziyade ihtimam et! Ufak bir toz bile kalmasın.. Sonra gelecek mebuslara da sirayet eder de!.."*

Dönemin mebuslarına iletilen bir diğer eleştiri de Meclis içerisindeki kavgalara ve var olan iç ve dış problemlere karşı çözümsüz kaldıklarına dair bir çizimdir. Mebusların aldıkları maaşlar ile uyguladıkları politikaların eş değer olmadığını düşünen dergi, 27 Ocak'ta çıkan sayısında Karagöz ve Hacivat'ı arkalarında çuvallar dolusu bir yığının önünde konuşturmaktadır. Karikatürün lejantı şu şekildedir[535]:

---

[532] Çelik, s. 145.
[533] Ahmad, s. 131.
[534] **Karagöz**, Sayı: 377, 24 Ocak 1912, Ek: 283.

> *"Karagöz - Hacivat mebuslara verilecek olan bu paralar neye mukabil?...*
> *Hacivat - O kadar söz söylediler, gürültü ettiler, sövdüler saydılar!..*
> *Karagöz - Ben onlardan çok söyledim, onlardan çok gürültü ettim de bak kesem yine bomboş!..*
> *Bu neden?..*
> *Hacivat - Neden olacak vaka gürültü patırtı ettin ama, onlar kadar sövdün mü?.."*

1912 seçim sürecinde ve sonrasında Eskişehir'de ciddi toplumsal gerginliklerin yaşandığı; bu olayların ise büyük ölçüde dini söylemler etrafında şekillendiği görülmektedir. İttihat ve Terakki'nin seçimleri kazanması halinde çocuklara şapka giydirileceği, bunu reddedenlerin cezalandırılacağı, Cemiyet mensuplarının "dinsiz" olduğu ve ülkeyi yabancı güçlere teslim edeceği gibi iddialar, propaganda söyleminin başlıca unsurları olarak öne çıkmıştır. Bu tür söylemlerle halkın, bölgenin nüfuzlu ailelerinden Zeytunzadeler'in kışkırtmaları ve yönlendirmesiyle harekete geçirildiği belirtilmektedir.

Bazı yerlerde Alevi–Sünni gerilimini tırmandıran provokasyonların da devreye sokulduğu; ayrıca İttihat ve Terakki'nin bölgede etkili bir Alevi şeyhine çok sayıda silah gönderdiği ve bu silahlarla Sünnilere yönelik bir katliam planlandığı yönünde haberlerin yaygınlaştırıldığı aktarılmaktadır. Sonuç olarak, seçim döneminde Eskişehir'de meydana gelen olaylarda can kaybı ve yaralanmalar dikkat çekici ölçüde artmıştır[536].

Karagöz dergisi tarafından dönemde bir diğer eleştirilen kişi ise sadrazam Sait Paşa'dır. Aralık 1911'de tekrar sadrazamlığa gelen Paşa, mizah basını tarafından artık "*dinlenmesi gereken*" bir kişi olmuştur. 21 Şubat'ta çıkan karikatürün lejantı şu şekildedir[537]:

> *"Karagöz – Paşa, sen kuvvetimi göstereyim diye çabaladıkça kuvvetten düşüyorsun. Ne vazifen, çekil bir köşeye de rahat et, ondan iyi ne istersin?.."*

İttihat ve Terakki, taşra teşkilatlanması bakımından Hürriyet ve İtilaf'a kıyasla daha gelişmiş ve yaygın bir örgüt ağına sahiptir. Cemiyet, bu üstünlüğünü kullanarak bölgelerde etkili yerel aktörler aracılığıyla İtilafçıların faaliyet alanını daraltmaya çalışmıştır. Özellikle Meclis'te Cemiyet'e muhalif bir tutum sergileyen mebusların yeniden seçilmesini engellemek, yürütülen siyasetin öncelikli hedefleri arasında yer almıştır. Ayrıca Cemiyet, belirli bir ücret karşılığında anlaştığı bir hatibi, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde dolaştırarak İtilafçı adaylara karşı propaganda faaliyetleri yürütmüştür[538].

---

[535] **Karagöz**, Sayı: 378, 27 Ocak 1912, Ek: 284.

[536] İhsan Güneş, "1912 Seçimleri ve Eskişehir'de Meydan Gelen Olaylar", **Belleten**, Cilt: 56, Sayı: 216, 1992, s. 472.

[537] **Karagöz**, Sayı: 385, 21 Şubat 1912, Ek: 285.

Karagöz dergisi de bu örgütlülüğü sütunlarına taşımıştır. 28 Şubat'ta *"İntihabat münasebetiyle"* başlığı ile çıkan karikatürde, Karagöz kepeneğini giymiş bir şekilde koyunları ile ilgileniyordur. Karşısında gözüken Hacivat ise sayı olarak fazla gözüken mebus adayları şeklinde tasvir edilen koyunların sayısı üzerine Karagöz'ü tebrik etmektedir. Yaklaşık olarak iki yüz koyun olduğunu söyleyen Karagöz, bu senenin birçok yerde bereketli geçtiğinden bahseder. Seçim sonuçlarında da göreceğimiz üzere İttihat ve Terakki, seçimlerden büyük bir zaferle ayrılacak ve Meclis'teki 284 koltuğun 278'ini alacaktır[539]. İlerleyen süreçte İttihatçı listelerinden Meclis'e giren fakat sonrasında muhalif tarafa geçen mebusların sayısı 27 olacaktır[540].

Meclis, 18 Nisan 1912 tarihinde yeni yasama dönemine girmiştir. Ancak toplantı yeter sayısının sağlanamaması nedeniyle ilk oturum ancak 15 Mayıs'ta gerçekleştirilebilmiştir. Bu süreçte kısa bir süre önce İttihat ve Terakki Fırkası'nın Meclis grubu başkanlığına seçilen Halil Bey, Meclis-i Mebusan başkanlığı görevine getirilmiştir[541].

Karagöz'ün 1 Haziran'da çıkan sayısında da bu ara konu olarak alınmış, Hürriyet ve İtilaf'ın kurucuları arasında yer alan Damat Ferit Paşa ve Lütfi Fikri Bey, Meclis'e girmek için Karagöz ile konuşurken çizilmiştir. Meclis'in sessiz olduğunu ve kendilerinin buna bir çözüm olabileceğini söyleyen Hürriyet ve İtilaf grubuna Karagöz artık yerlerinin Meclis olmadığını söyler. Karikatürün lejantı şu şekildedir[542]:

> *"Karagöz: - Siz yine buraya niçin geldiniz..*
> *Gelenler - Burada hiç ses, şamata yok, mebusan olduğu belli bile değil, bırakın da biz girelim, meclisin tadını getirelim.*
> *Karagöz - Siz hamama gidin azizim hamama, gürültünün yeri ancak orasıdır!"*

---

[538] Çelik, s. 141.
[539] Olgun, Türkiye'de, s. 7.
[540] Demir, s. 289.
[541] Ahmad, s. 132.
[542] **Karagöz**, Sayı: 414, 1 Haziran 1912, Ek: 286.

Sonuç olarak bakıldığında 1908 ve 1912 seçimleri İttihat ve Terakki'nin üstünlüğüyle sonuçlansa da muhalefet, ülkenin serbest ve adil seçim ilkeleri çerçevesinde değil; baskı, tehdit ve hukuk dışı yöntemlerle şekillendirildiğini öne sürmüş, devlet kurumlarının da bu süreçte meşruiyeti tartışmalı uygulamalarla oluşturulduğunu ileri sürmüştür. Bu değerlendirmeler, siyasal alanın giderek keskin biçimde kutuplaşmasına yol açmış ve ülkenin iktidar ile muhalefet ekseninde iki ayrı blok halinde ayrıştığı bir tabloyu ortaya çıkarmıştır.

5.3. 1914 SEÇİMLERİ

5.3.1. 1914 Seçimlerine Giderken Siyasi Ortam

18 Nisan 1912'de çalışmalarına başlayan Meclis-i Mebusan uzun süre varlığını sürdürememiştir. Meclis'in kısa ömürlü olmasında, bir yandan iç politikadaki sertleşen çekişmeler ve istikrarsızlık; diğer yandan Arnavutluk meselesinin derinleşmesi, Balkanlar'daki huzursuzlukların artması ve nihayet savaş ortamına geçilmesi gibi dış kaynaklı gelişmeler belirleyici rol oynamıştır.

İç siyasetteki gelişmelere ek olarak dış politikada da kayda değer dönüşümler yaşanmıştır. Nitekim İtalya'nın 1911'de Trablusgarp'a yönelik saldırısı karşısında Osmanlı Devleti hem coğrafi uzaklık hem de askeri ve lojistik sınırlılıklar nedeniyle bölgeyi etkin biçimde savunmakta zorlanmıştır. Trablusgarp, merkezden uzak konumunun yanı sıra imparatorluğun Afrika'daki son toprağı olması bakımından da stratejik önem taşımaktaydı. Bu kriz ortamında, huzursuz ve tartışmalı bir seçim sürecinin ardından İttihat ve Terakki'ye yönelik muhalefetin belirgin biçimde güçlendiği görülmektedir. Bu çerçevede, Hürriyet ve İtilaf Fırkası tarafından da desteklendiği ifade edilen Halaskar Zabitan grubu, Hükümet ve Cemiyet üzerinde baskı kurarak daha adil bir idarenin oluşturulmasını ve ordunun siyasetten ayrılmasını talep etmiştir. Grup ayrıca, Avrupa kamuoyunun güven duyacağı güçlü ve dürüst bir hükümetin işbaşına gelmesi, seçimlerin usulüne uygun biçimde yenilenmesi ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması gibi talepleri de gündeme getirmiştir[543].

---

[543] Karal, s. 164.

9 Temmuz 1912'de, İttihatçı çevrelerle uzun süredir anlaşmazlık yaşayan ve muhalefetin de sert biçimde eleştirdiği Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa görevinden ayrılmış; kısa süre sonra Maliye Nazırı Nail Bey'in istifası bu gelişmeyi takip etmiştir. Bu sırada hükümet ve Meclis, isyancı Arnavut grupların ve bazı subayların gönderdiği tehdit içerikli yazılar karşısında kararsız ve zayıf bir görüntü sergilemekteydi. Giderek ağırlaşan siyasal atmosferin sorumluluğunu üstlenmek istemeyen Sadrazam Sait Paşa ise Meclis'ten güvenoyu almış olmasına rağmen 16 Temmuz 1912 tarihinde istifa etmiştir[544].

Yeni hükümeti kurma görevi Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya verilmiştir. Bu görevlendirme muhalif çevreler tarafından genel olarak olumlu karşılanırken, İttihat ve Terakki açısından 1908'den bu yana ilk kez yürütme üzerindeki belirleyici etkisini geri plana çekmek zorunda kaldığı bir döneme işaret etmiştir. Yeni kabinenin ilk icraatlarından biri, seçimle oluşmuş Meclis-i Mebusan'ı feshetmek olmuştur. Meclis'in feshi sonrasında ise anayasal hükümler gereğince yeniden seçim sürecine gidilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır[545]. Karagöz dergisinin 17 Temmuz tarihli çıkardığı sayıda Karagöz, feshedilen Meclis içinde boş sandalyelerin karşısında konuşma yapmaktadır[546]. Mebuslara aralarında süregelen münakaşaları ve mücadeleleri bırakmaları gerektiğini söyleyen Karagöz, dönemin iç politikasında yaşanan tartışmaları eleştirip birlik olma konusunda mesajlar vermektedir.

Gazi Ahmet Paşa hükümeti, taşrada İttihatçı olarak anılan pek çok idareciyi görevden uzaklaştırmış ve yerlerine Cemiyet'in çizgisine mesafeli görülen isimleri atamıştır. Bu dönemde askeri personel ile devlet memurlarının siyasete ve seçim süreçlerine katılımını sınırlandırmayı amaçlayan hukuki düzenlemeler gündeme getirilmiş; ayrıca önceki seçimlerde ileri sürülen usulsüzlük iddialarını incelemek ve bu süreçlere karıştığı düşünülen kişileri tespit etmek üzere çalışmalar yürütülmüştür.

Basın alanında da benzer bir karşı hamle dikkat çekmektedir. Daha önce İttihatçıların Şehrah gazetesine uyguladığı kapatma ve isim değiştirme pratiklerine benzer biçimde, bu kez İtilafçı çevrelerin Tanin'i farklı adlarla yayımlansa dahi tekrar tekrar kapattığı görülmektedir[547]. Bu tablo, siyasal iktidarın imkan ve araçlarının el değiştirmesiyle birlikte baskı mekanizmalarının da yeni aktörler tarafından kullanıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, muhalefetin büyük önem atfettiği seçimler Balkan Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle gerçekleştirilememiş; Ahmet Muhtar Paşa hükümetinin seçimlerin ertelendiğini kamuoyuna duyurmuştur[548].

---

[544] Tunaya, s. 358.

[545] Demir, s. 294.

[546] **Karagöz**, Sayı: 427, 17 Temmuz 1912, Ek: 287.

[547] Tunaya, Cilt: 3, s. 291.

Tezin diğer bölümlerinde de işlenildiği üzere ilerleyen dönemde Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları ve Bab-ı Ali Baskını gibi önemli süreçler yaşamıştır. Bu süreç içerisinde iktidar gücü zaman zaman İttihat ve Terakki'den uzaklaşsa da 1914 seçimleri öncesinde Cemiyet, devlet içerisindeki yönetimi ve kontrolü tamamen ele geçirmiştir.

5.3.2. 1914 Seçimleri

Seçimler, önceki uygulamalarda olduğu üzere 1908'de yürürlüğe giren İntihab-ı Mebusan Kanunu hükümleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte süreçte bazı ek düzenlemelere de gidilmiştir. Nitekim Matbuat Kanununda yapılan değişiklikle, Meclis üyeleri ile devlet memurlarının siyasi nitelikli gazetelere sahip olması ya da bu tür yayınlarda herhangi bir sorumluluk üstlenmesi yasaklanmıştır[549].

Birçok sancakta milletvekili seçimleri Şubat ayının sonu ile Mart ayı içinde gerçekleştirilmiştir. İstanbul'da ise Ocak ayı sonunda müntehib-i sani seçimleri tamamlanmış, mebus seçimleri de Şubat ayı sonlarına doğru sonuçlandırılmıştır. Buna karşılık merkeze uzak vilayetlerde örneğin Şam ve Van'da seçimlerin sonuçlarının Nisan-Mayıs aylarına sarktığı, bazı yerlerde ise Haziran'a kadar kesinleştirilemediği anlaşılmaktadır[550].

1914 seçimleri sırasında İttihatçılar dışında Türkler adına faaliyet yürüten resmi bir siyasal örgütlenmenin bulunmaması, seçim kampanyasının önceki dönemlere kıyasla daha düşük yoğunlukta ve sönük geçmesine neden olmuştur. Basının bir bölümünün susturulması ya da baskı altında tutulması, diğer bir bölümünün ise seçimlerden çok dış politika gelişmelerine odaklanması nedeniyle seçim süreci basında sınırlı ölçüde yer bulabilmiştir. Süreçte aktif olan tek mizah dergisi olan

---

[548] Karal, s. 179.
[549] Armağan, s. 63.
[550] Demir, s. 305.

Karagöz bu günlerde karikatürlerinde daha çok I. Dünya Savaşı'na gidilen süreç ve genel Avrupa diplomasisi hakkında çizimler yapmıştır.

İttihat ve Terakki'nin Katib-i Umumisi Mithat Şükrü Bey, Jamanak gazetesine yaptığı açıklamada, önceki seçimlerde yaklaşık 270 olarak ifade edilen mebus sayısının Makedonya, Arnavutluk ve Trablusgarp'ın kaybı sonrasında azalacağını belirtmiştir. Mithat Şükrü Bey, yeni dönemde milletvekili sayısının 210–220 aralığında olacağını dile getirerek, geniş çaplı toprak kayıpları nedeniyle 50–60 civarında bir düşüş beklediğini ifade etmiştir[551].

1914 Mayıs ayında açılan Meclis'te ilerleyen süreçte yaşanabilecek olan hararetli tartışmaları, Karagöz çıkardığı bir karikatür ile okuyucularına mizahi bir dille anlatmıştır. Meclis-i Mebusan'ın önünde masa açmış olan Karagöz, mebuslara muhtemelen tatlı veya sakinleştirici içerikli bir içecek satmaktadır. Hacivat ise Karagöz'ün bu kadar büyük bardaklarda satış yapmasını ve ucuza satmasını eleştirmektedir. Karagöz ise mebusların başka türlü sakinleşmeyeceğini anlatmaktadır. Karikatürün lejantı şu şekildedir[552]:

> *"Hacivat - Karagöz.. Sende dünyada hiçbir sanat bırakmadın.. Hepsini yaptın..*
> *Karagöz - Ulan.. Ben mevsim gözetlerim..*
> *Hacivat - Peki ama bu kadar büyük kadehlerle!! On paraya? Batarsın..*
> *Karagöz - Hacivat başka türlü olmaz. Zira burada bazı adamlar zuhur ederki..*
> *Hararetleri bununla ancak söner.."*

II. Meşrutiyet devrinde en uzun süre faaliyet gösteren Meclis-i Mebusan, 1914 seçimleriyle oluşan meclistir. Bu meclis 14 Mayıs 1914'te çalışmalarına başlamış ve 21 Aralık 1918'e kadar görevini sürdürmüştür. Meclis'in üye dağılımı; 114 Türk, 84 Arap, 13 Rum, 14 Ermeni ve 4 Yahudi olmak üzere toplam 259 mebustan oluşmaktadır. Bununla birlikte 1914 Meclis-i Mebusanı da tıpkı 1908 ve 1912 meclislerinde olduğu gibi, öngörülen yasama süresini tamamlayamadan feshedilerek faaliyetlerine son verilmiştir[553].

---

[551] İsmail Kandil, **Meclis-i Mebusan Çalışmaları (1914-1918)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2020, s. 27.

[552] **Karagöz**, Sayı: 619, 16 Mayıs 1914, Ek: 288.

[553] Feroz Ahmad ve Dankwart A. Rustow, "İkinci Meşrutiyet Dönemine Meclisler 1908-1912"**,** **Güney- Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 1976, Sayı: 4-5, ss. 246-248.

ALTINCI BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE SİYASİ PORTRELER

6.1. II. ABDÜLHAMİD

II. Meşrutiyet'in ilanı, Osmanlı basın alanında kısa süreli fakat yoğun bir serbestiyet iklimi doğurmuş; bu iklim içinde mizah gazeteleri ve dergileri hem sayı hem çeşitlilik bakımından hızla çoğalmıştır. Dönemin sonlarına doğru uygulanan sıkı denetim ve yasaklamalardan en fazla etkilenen alanlardan birinin mizah basını olduğu, bu kısıtlamaların II. Meşrutiyet'in ilanına kadar sürdüğü ve ilan sonrasında basın-yayın hayatında belirgin bir artış yaşandığı özellikle vurgulanır. Bu çoğalma yalnızca yayın sayısını artırmamış; siyasal olayların yorumlanma biçimini de dönüştürerek karikatürü kamusal tartışmanın merkezi araçlarından biri haline getirmiştir. Bu bağlamda, II. Meşrutiyet mizah basınında II. Abdülhamid karikatürlerini yalnız gülmece üretimi olarak değil, rejim değişimi sonrasında siyasal meşruiyetin ve kolektif belleğin görsel olarak kurulma süreci olarak ele almayı gerekli kılmaktadır[554].

II. Abdülhamid özelinde bu dönemde çıkan birçok karikatür bulunmaktadır. Bu karikatürlerden bazıları II. Abdülhamid'in burnu üzerinden bir tanımlama ve eleştiri yapmaktadır. El Üfürük dergisinde 30 Eylül 1908 tarihinde çıkan karikatürün merkezinde İkdam gazetesinin yer alması da önemlidir[555]. İkdam, Meşrutiyetçi-liberal kamuoyunun taşıyıcılarından biri olarak yeni dönemde etkili bir basın organıdır ve Abdülhamid döneminde basın üzerindeki denetim mekanizmalarıyla gerilim yaşamış bir gazetecilik iklimini hatırlatmaktadır. Bu nedenle karikatür, güçlü bir ironi üretir: Bir zamanlar basını kontrol eden ve kamusal alanı disipline eden iktidar, şimdi kamusal alanın belirleyici araçlarından biri olan gazeteyi "okuyan", yani kamuoyunu izlemek zorunda kalan bir aktöre indirgenmiştir.

Figürün gazetenin arkasına saklanması, Abdülhamid'in tarihsel imgesindeki "gizlilik, perde arkası yönetim" çağrışımına da bir atıftır. Önceki rejimde halk iktidar tarafından gözetlenirken, burada iktidar kamuoyunu okumakta; bir bakıma meşruiyetin kaynağı olarak beliren "kamu" karşısında konumunu yeniden tanımlamaya çalışmaktadır. Bu rol değişikliğinde gazetenin arkasındaki kişi kendini dönemin en ayırt edici özelliklerinden biri olan burnundan ele verir.

---

[554] Demirbacak, s. 24.

[555] **El Üfürük,** Sayı: 2, 30 Eylül 1908, Ek: 289.

El Üfürük'ün aynı sayıda çıkardığı bir diğer karikatürde de II. Abdülhamid yine burnundan belli olmaktadır. Yalnız bu karikatürün bir öncekinden farkı fiziksel formudur. Zayıf ve korkutucu yapısı ile istibdat dönemini hatırlatan II. Abdülhamid, Bab-ı Ali kapısını tutmaktadır. Kapının arkasında ise dönemin modern meşrutiyetçi karakterini temsilen bir güreşçi bulunmaktadır ve II. Abdülhamid ile mücadele içindedir[556].

Davul dergisinin bir diğer karikatüründe ise II. Abdülhamid Avrupa'da yeni icat edilen bir makine ile presleniyor ve yuttuğu altınlarla mücevherler kusturuluyor. Döneminde sultanın birçok zenginliğe sahip olduğu imajı verilen bu karikatürün lejantı şu şekildedir[557]: *"Avrupa'da ahiren icat olunup burada mevki-i istimale konan yeni bir makine."*

Tezin bir önceki bölümlerinde anlatılan 31 Mart Vakası sonrası tahttan indirilen II. Abdülhamid bu süreçten sonra karikatürlerde daha aciz ve yardıma muhtaç bir biçimde resmedilmektedir. Davul'un bu bağlamda bir başka karikatüründe II. Abdülhamid dizleri üstünde ve ağlamalı bir durumdadır. Ellerini birleştirerek karşısındaki insandan yardım dilendiği gözüken devrik sultanın önünde değerli olduğu düşünülen çuvallar bulunmaktadır. Sürgün sürecinde yanında onları da almayı isteyen II. Abdülhamid şu şekilde konuşur[558]: "*Bari bunları bana bırakınız.*"

II. Abdülhamid'in karikatürlere konu olan bir diğer noktası ise cinci hocası veya üfürükçüsü olarak bilinen Ebü'l Hüda'dır. Yeni Geveze'nin 21 Mart 1910 tarihli karikatüründe de bu konuya değinilmektedir. Bir masanın etrafında oturan II. Abdülhamid ve hoca geleceğe dair yorumlarda bulunmaktadır. Karikatürün lejantı şu şekildedir[559]:

> *"Ey Ruh-i Ebü'l-hüda': Lütfen; merhameten söyleyiniz kaç sene ömrüm var?*
> *Masa – Tık! Tık! Tık! Tık! (Yüz on beş darbe)*
> *- Sene mi? Ay mı? Hafta mı? Gün mü?*

---

[556] **El Üfürük**, Sayı: 2, 30 Eylül 1908, s. 290.
[557] **Davul,** Sayı: 3, 10 Kasım 1908, Ek: 291.
[558] **Davul**, Sayı: 22, 12 Mayıs 1909, Ek: 292.
[559] **Yeni Geveze**, Sayı:3, 21 Mart 1910, Ek: 293.

- Tık? Tık? (Bilmem)
- Rica ederim. Ey vakıf-ı esrarü'l- şeyatin!
Masa – Tık! Tık! Tık! (Gün: yahut hafta)"

6.2. ENVER PAŞA

Enver Paşa, Meşrutiyet'in ilanında Rumeli'deki İttihatçı subay ağları içinde "hareket subayı" olarak sivrilmiş, 1909'daki rejim krizleri sonrasında ordu-siyaset ilişkisinin merkezileşmesiyle birlikte kamuoyu nezdinde "hürriyet" anlatısının sembollerinden biri haline gelmiştir. 1911–1912 Trablusgarp Savaşı'nda gönüllü subay kadrolarıyla yerel direniş örgütlenmesinde rol alması, ardından Balkan Savaşları'nın yarattığı büyük yıkım, Enver'in hem İttihatçı çevrede hem de daha geniş siyasal alanda "kaybedilen topraklar ve yeniden toparlanma" fikriyle bağlanan bir askeri-siyasal figüre dönüşmesini hızlandırmıştır. Dönüm noktası 1913'tür. Bab-ı Ali Baskını sonrasında İttihat ve Terakki'nin iktidarı daha sıkı denetim altına aldığı yeni evrede Enver, hızla yükselerek paşalığa erişmiş ve kısa süre içinde devletin güvenlik/askeri siyasetinin baş aktörlerinden biri olmuştur; 1914'te Harbiye Nazırı (Savaş Bakanı) olarak Osmanlı ordusunun komuta ve teşkilat düzeninde güçlü bir merkezileşme kurmaya çalışmış, Alman askeri misyonuyla yakın çalışmış, savaş öncesi diplomatik tercihlerde belirleyici olmuş ve Osmanlı'nın Almanya ile ittifak ekseninde savaşa sürüklenmesinde temel karar vericilerden biri sayılmıştır.

Dönemin mizah dergileri tarafından da sık sık sütunlarda yer verilen Enver Paşa çoğunlukla Meşrutiyetin Koruyucusu ve Hürriyet Kahramanı olarak gözükmektedir. Bu bağlamda Musavver Papağan'ın 24 Kasım 1908 tarihli karikatüründe Enver Paşa, beyaz bir ata binerek şehrin figürü gibi gözükmektedir. Hürriyeti getiren kişi olarak tasvir edilen Enver Paşa karikatürde şunları söylemektedir[560]: "- *Haydi! Bırakınız beni! Çalışmama ve ilerlememe engel olmayınız!..* "

Enver Paşa ile ilgili bir diğer karikatür de Köylü dergisinde çıkmıştır. Trablusgarp Savaşı sürecinde çıkan bu karikatürde Enver Paşa yine Hürriyet

---

[560] **Musavver Papağan,** 24 Kasım 1908, Ek: 294.

Kahramanı olarak gözükmektedir. Karikatürün lejantı şu şekildedir[561]: *"Bir yüksek alınlı ve hürriyet kahramanı Enver Bey – Şeyh efendiler, arkadaşlarım, Osmanlı cisminin ne olduğunu şimdi işte öğrendiler. Bu canavarlar, ortaya gelip güya bizi perişan edeceklerdi. Çok şükür, cezalarını buluyorlar."*

Enver Paşa'nın gerek toplum gerekse de iktidarda prestijini arttıran bir diğer gelişme ise Edirne'nin Balkan Savaşları sürecindeki kurtarılmasıdır. Osmanlı halkı tarafından tıpkı Hürriyet Kahramanı algısı gibi burada da Edirne'nin Kurtarıcısı olmuştur. Karagöz dergisinin de bu bağlamda 4 Ağustos'ta çıkardığı karikatür dikkat çekicidir. Karikatürde Selimiye Camii'nin minarelerine çıkan Karagöz ve Hacivat mahya düzenlemektedir. Lejant şu şekildedir[562]: *"Artık bizim için buradan çıkmak yok Hacivat, çünkü muhterem Enver Beyin kat'i sözünü buraya çektik: Buradayız, burada kalacağız."*

Enver Paşa'nın I. Dünya Savaşı sonrasına ait bir diğer karikatüründe ise Talat Paşa ile birlikte I. Dünya Savaşı sonrasında kurulacak olan Weimar Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olan Friedrich Ebert ile konuşmaktadır. Karikatürün lejantı şu şekildedir[563]: *"Enver ve Talat Paşalar: Biz Almanya'ya boş oturmaya gelmedik. Size yardıma geldik. Reis Ebert: Çok teşekkür ederim paşalar fakat Almanya iktiza ettiği kadar budanmıştır."*

Bir dönemin en önemli aktörlerinden biri olan Enver Paşa, 1908'de devrimci subay kimliğiyle yükselmiş, 1914'te devletin savaş siyasetine yön veren en güçlü isimlerden biri olmuş, 1918'de ise yenilgiyle birlikte siyasal meşruiyeti çöken bir iktidar bloğunun parçası olarak sahneden çekilmiştir.

6.3. CEMAL PAŞA

İttihat ve Terakki cemiyetinin II. Meşrutiyet dönemindeki en önemli figürlerinden birisi de Cemal Paşa'dır. II. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti, İstanbul'daki siyasal gelişmeleri yakından izlemek ve süreci denetim altında tutmak amacıyla başkente bir heyet göndermiş; Cemal Bey de bu heyetin üyeleri arasında yer alarak Sadrazam Sait Paşa ile gerçekleştirilen temas ve müzakerelere katılmıştır. Söz konusu görüşmelerin ardından yaklaşık bir hafta içinde, 10 Ağustos 1908 tarihinde kaymakamlığa yükseltilen Cemal Bey, bir süre daha İstanbul'da kaldıktan sonra Selanik'e geri dönmüştür[564].

---

[561] **Köylü**, Sayı: 29, 3 Kasım 1911, Ek: 297.

[562] **Karagöz**, Sayı:540, 4 Ağustos 1913, Ek: 295.

[563] **Diken**, Sayı: 10, 6 Mart 1919, Ek: 296.

1909 yılı Ocak ayında Hilmi Paşa hükümeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönlendirmelerinin de etkisiyle Doğu Anadolu vilayetlerinde Ermeniler, Kürtler ve Türkler arasında ortaya çıkan arazi ihtilaflarını inceleyip çözüme kavuşturmak üzere bölgeye bir teftiş heyeti gönderilmesini kararlaştırmıştır. Meclis-i Ayan üyesi ve adliye müfettişi Galip Bey'in başkanlığında teşkil edilen bu heyete Cemal Bey de üye sıfatıyla dahil edilmiştir. Ancak kurulun sevkine ilişkin görüş ayrılıkları ve yaşanan idari-siyasal çekişmeler nedeniyle heyetin hareketi gecikmiş; Cemal Bey, 31 Mart Vakası'nın meydana gelişine kadar İstanbul'da fiilen görev üstlenemeden beklemek durumunda kalmıştır[565].

Tezin önceki bölümlerinde detaylı bir şekilde anlatılan 31 Mart Vakası olduğunda Cemal Paşa, Gebze'de bulunmaktaydı. Burada kimliğinin irticai unsurlar tarafından fark edilmesi üzerine ciddi bir can güvenliği tehdidiyle karşı karşıya kalmış; ancak bölgeden ayrılarak Ayastefanos'a ulaşmayı başarmıştır. Ardından Hareket Ordusu'na katılarak birliklerle birlikte İstanbul'a girmiş; İstanbul'da önce İdare-i Örfiye heyeti bünyesinde görev almıştır. Heyet içerisinde aza olarak görev alan Cemal Paşa, daha sonra Üsküdar mutasarrıflığına tayin edilmiştir[566]. Üsküdar Mutasarrıflığı görevini yaklaşık iki aylık kısa bir süre yürütmesine rağmen Cemal Bey, bir yandan sert güvenlik tedbirleriyle asayişi tesis etmeye yönelmiş, diğer yandan da düzensiz işleyen belediye hizmetleri ile sosyal yaşamı belirli bir düzen içine oturtmak için çeşitli düzenlemelere gitmiştir.

Bu düzenlemelerden en dikkat çekici olanı ise özellikle Üsküdar ve çevresinde gecelik ile sokağa çıkılmasını yasaklaması olmuştur. Bu uygulama yalnızca Üsküdar'la sınırlı kalmayıp İstanbul genelinde geniş bir kamuoyu ilgisi uyandırmıştır. Dönemin mizah basınında da dikkate değer bir karşılık bulmuş, Karagöz dergisi, "Muhavere" bölümünde uygulamayı sütunlarına taşımıştır. Karikatürde Karagöz, gündüz saatlerinde gecelik bir kıyafetle gözükmektedir. Hacivat ise Karagöz'ün bu giyimini eleştirerek, üstündeki kıyafetin geceye uygun olduğunu ve yatmadan önce giyilmesi gerektiğinden bahsetmektedir[567].

---

[564] Nevzat Artuç, **Ahmet Cevdet Paşa Askeri ve Siyasi Hayatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 28.

[565] Cemal Paşa, s. 351.

[566] Ziya Şakir, **Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı: Talat, Enver, Cemal Paşalar**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 213-214.

1911 yılında gelindiğinde ise iktidarda olan İbrahim Hakkı Paşa, Bağdat Valiliği'nde çıkan anlaşmazlıklar sonucunda bölgeye, Adana Valiliği'nde önemli işler yapmış olan Cemal Paşa'yı getirmiştir. Dönemin Dahiliye Nazırı olan Halil Bey ve Sadrazam Hakkı Paşa'nın desteği ve geniş yetkiler ile Bağdat Valiliği'ne getirilen Cemal Paşa, bölgede eksik kalan çalışmaları tamamlamaya çalışmış ve bayındırlık anlamında faaliyetlerde bulunmuştur[568].

Cemal Paşa, bölgede aktif bir politika yürütse de Hakkı Paşa Hükümeti'nde Meclis en dönemlerinden birini geçirmekteydi. Hakkı Paşa, Osmanlı Devleti'nin sarsılan iç ve dış dengelerini yeniden tesis edebilmek için dış politikada İngiltere ile yakınlaşmanın gerekli olduğu kanaatindeydi. Bu doğrultuda, özellikle Bağdat Demiryolu projesi nedeniyle gerilen Osmanlı–İngiliz ilişkilerinin onarılması amacıyla girişimlerde bulunmuştur. İngiltere'nin Osmanlı gümrük tarifelerinin %11'den %15'e yükseltilmesine yönelik itirazları karşısında, belirli alanlarda bazı ödünlerin verilebileceği konusunda bir politika yürüten Hakkı Paşa, Bağdat Demiryolu ile Basra Körfezi'ne ilişkin meselelerin müzakere edilerek İngiltere'nin beklentilerine uygun biçimde çözüme kavuşturulabileceğini ifade etmiştir[569].

İngiltere ise İttihat ve Terakki idaresinin gidişatını giderek olumsuz değerlendirdiklerinden, beklemenin kendi açılarından daha gerçekçi bir tercih olacağı kanaatine varmış ve bu nedenle girişime derhal yanıt vermemiştir. İlerleyen süreçteki 29 Temmuz 1911 tarihli cevabi notalarında ise yeni bazı talepler ileri sürmüşlerdir. Bab-ı Ali söz konusu notaya karşı bir karşılık hazırlığı içindeyken, Trablusgarp Harbi'nin başlaması sürecin seyrini belirgin biçimde etkilemiştir[570].

İç politikada ise Temmuz 1911 yıllarından itibaren yeni bir parti kurulacağına dair söylentiler artmaya başlamıştır. Meclis'teki muhalefetin sesi giderek artmaya başlamış, İttihat ve Terakki ile muhalifler arasında zaman zaman hakaretler içeren sözlü tartışmalar yaşanmıştır. Bu gergin atmosfer içinde Rıza Tevfik'in tokatlanması hadisesi de gerçeklemiştir. Hakkı Paşa'nın sadrazamlığı döneminde toplamda yaklaşık on beş gensoru önergesi gündeme gelmiş[571]; bu süreçte İttihat ve Terakki'nin Meclis üzerindeki belirleyiciliğinin giderek zayıfladığı yönünde bir görünüm ortaya çıkmıştır.

---

[567] **Karagöz**, Sayı: 88, 31 Mayıs 1909, Ek: 298.
[568] Artuç, s. 92.
[569] Kurşun, "İbrahim Hakkı Paşa", (Son Erişim Tarihi: 10.06.2025).
[570] Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, (Cilt: 2, Kısım: 1), Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 475.

İttihat ve Terakki hem iç hem de dış politika açısından son derece hassas bir süreçten geçmekteydi. Meclis içi muhalefet, basında Cemiyet'e karşı yapılan eleştiriler ve İngiltere ile yaşanan diplomatik krizler birçok alanda Cemiyet'i kısıtlamaktaydı. Dönemin mizah dergilerinden olan Cadaloz'da da İttihat ve Terakki'nin bu "sallantıda" olan iktidarı ele alınmıştır. 5 Eylül 1911 tarihli sayısında İttihat ve Terakki'yi temsilen Dahiliye Nazırı Halil Bey, Sadrazam İbrahim Hakkı Bey ve Bağdat Valisi Cemal Paşa bir kutunun içerisinde çizilmiştir. Kutuyu dengede tutan ise bir eldir ve kutuyu sallamaktadır. İttihat ve Terakki'nin iktidardaki gücünün artık zayıflamaya başladığının göstergesi olan bu çizimin lejantı şu şekildedir[572]:

- *"Ayol niye sallanıyorsunuz?*
- *Kendi isteğimizle mi sallanıyoruz? Sallayanı görsen?!"*

İtalya'nın Trablusgarp'a asker çıkarması sonrasında İbrahim Hakkı Paşa Hükümeti, istifa etmiş yerine 30 Eylül 1911'de yine İttihatçıların çoğunlukta olduğu Sait Paşa Hükümeti kurulmuştur[573]. Cemal Paşa da, İtalya ile savaşta yer almak istediğini ve arkadaşlarının yanında olmak istediğini hükümete bildirse de[574] hükümet, Cemal Paşa'nın Bağdat'taki görevine devam etmesini istemiştir. İlerleyen süreçte Hürriyet ve İtilaf Partisi de iç politikada önemli bir siyasi teşekkülü oluşturmuş ve hükümete yönelik eleştirilerini arttırmıştır.

Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın görevinden ayrılması ve bunu takiben Sadrazam Sait Paşa'nın da kabinesi ile istifası sonrası 22 Temmuz 1912'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın başkanlığında yeni bir hükümet teşkil edilmiştir. Bu siyasi değişim ile İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilk kez iktidar dışına itilerek muhalefet konumuna gerilemiştir. Cemal Paşa'nın benimsemediği Ahmet Muhtar Paşa kabinesi, ülke genelinde İttihat ve Terakki kadrolarına yönelik kapsamlı bir tasfiye siyaseti yürütmüş; bu sürecin kendisini de hedef alacağını öngören Cemal Paşa, bulunduğu görevden istifa etmiştir[575].

---

[571] Tunaya, s. 104.

[572] **Cadaloz**, Sayı:44, 5 Eylül 1911, Ek: 299.

[573] Akşin, s. 297.

[574] Yusuf Alper Eliri, **Cemal Paşa'nın Askeri Kişiliği ve Askeri Faaliyetleri**, (Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2008, s. 32.

İstifanın ardından İstanbul'a gelen Paşa, kendi isteğiyle Konya Redif Fırkası kumandanı olarak Doğu Trakya cephesinde görevlendirilmiştir. Birliğinin Pınarhisarı civarında yenilgiye uğraması üzerine Çatalca savunma hattına çekilmiş; Ekim 1912'de miralaylığa terfi etmiş, ancak koleraya yakalanması sebebiyle bir süre İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır[576].

I. Balkan Savaşı'nın ardından ise yeniden Çatalca bölgesine giderek çeşitli komuta görevlerinde bulunmuş, 23 Ocak 1913'teki Bab-ı Ali Baskını sonrasında ise Mahmut Şevket Paşa'nın emriyle İstanbul muhafızlığına getirilmiştir[577]. II. Balkan Savaşı sırasında da İttihat ve Terakki'nin Edirne'nin geri alınmasına dönük harekatını destekleyen kanadın önde gelen isimleri arasında yer alan Cemal Paşa, devamında Batı Trakya'daki siyasi-askeri düzenlemeler ve Osmanlı–Bulgar antlaşma hazırlıkları bağlamında çeşitli girişimlerde bulunmuştur[578].

I. Dünya Savaşı sürecinde ise Cemal Paşa'nın aktif olduğu cephe, Süveyş Kanalı'na yönelik Kanal harekatıdır. Tezin önceki bölümlerinde de değinildiği gibi Osmanlı Devleti'nin taarruz olarak planladığı bu cephe başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanma ihtimalinin belirginleşmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni siyasal bakımdan giderek daha kırılgan bir konuma sürüklemiştir. Bu ortamda Sadrazam Talat Paşa, içinde bulunulan güçlükleri kısmen hafifletmek ve mümkün olabilecek en elverişli barış şartlarını bulabilmek amacıyla Eylül ayının başlarında Berlin'e giderek temaslarda bulunmuştur[579]. Ancak bu girişimlerden beklenen neticenin alınamaması üzerine Talat Paşa, 8 Ekim 1918 tarihinde kabinesinin istifasını sunmak durumunda kalmıştır. Bu gelişmenin ardından Padişah Vahdettin, yeni hükümeti kurma görevini Tevfik Paşa'ya vermiş; Tevfik Paşa'nın bir hükümet teşkil edememesi üzerine ise 14 Ekim 1918'de İzzet Paşa başkanlığında yeni bir kabine kurulmuştur[580].

---

[575] Eliri, s. 34.
[576] M. Şükrü Hanioğlu, "Cemal Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/cemal-pasa, (Son Erişim Tarihi: 09.03.2026).
[577] Artuç, s. 106.
[578] Cemal Paşa, ss. 59-61.
[579] Şakir, s. 224.
[580] Akşin, s. 468.

Talat Paşa'nın 1 Kasım 1918 tarihinde kongrede yaptığı konuşmayı takiben Enver, Cemal ve Talat Paşalar; Bahattin Şakir, Dr. Nazım, Bedri Bey, Azmi Bey ve Rüsuhi Bey ile birlikte gece saatlerinde bir Alman denizaltısıyla Osmanlı ülkesinden ayrılmıştır. Kafile Odessa Limanı'na ulaştığında Enver Paşa beraberindeki gruptan ayrılmış; Cemal Paşa ise yanındaki yedi kişiyle birlikte tren yolculuğu sonunda Berlin'e varmıştır. Berlin'de karşılaşılan elverişsiz koşullar nedeniyle burada kalmak istemeyen Cemal Paşa, daha sonra gruptan ayrılarak Münih'e geçmiştir[581].

Kasım ayından itibaren basında İttihat ve Terakki'ye karşı net bir cephe alınmış ve savaşın bütün sorumluluğu Cemiyet'e yüklenmiştir. Karagöz dergisi de de yurt dışına çıkan Cemiyet'in Üç Paşası'na ithafen dergisinde çeşitli eleştiriler içeren çizimlere yer vermiştir. 20 Kasım 1918 tarihli sayısında Karagöz ve Hacivat, ellerinde silahlar ile Enver, Cemal ve Talat Paşa'nın büstlerine ateş etmektedir[582].

21 Temmuz 1922'de Tiflis'te yaverleri ile birlikte öldürülen Cemal Paşa bakıldığında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin özellikle Balkan Savaşları sonrasında Enver Paşa'dan sonra askeri kanatta ikinci adamı olmuştur. Bu süreçte Adana ve Bağdat coğrafyasında yapmış olduğu başarılı yönetimler ve Araplar konusunda Bab-ı Ali'ye yaptığı uyarılar dikkat çekici olmuştur. 1922 yılında Münih'te yayımlanan hatıratı da özellikle 1913-1917 yılları arasındaki iç ve dış politikada yaşananlar için çok önemli bir kaynak olmuştur.

6.4. TALAT PAŞA

II. Meşrutiyet'in ilanıyla başlayan ve Mondros Mütarekesi'ne uzanan dönem, Osmanlı siyasetinin hem kurumsal hem de kadrosal düzeyde hızla yeniden biçimlendiği bir evredir. Bu evrede Talat Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gizli örgütlenme aşamasından başlayarak meşruti siyaset, kabine icraatı ve savaş dönemi hükümet yönetimine uzanan geniş bir faaliyet alanında belirleyici bir aktör olarak öne çıkmaktadır.

1908 seçimleri sonrasında Edirne mebusu sıfatıyla Meclis-i Mebusan'a dahil olan Talat Paşa, kısa süre içinde birinci reis vekilliği görevine seçilmiştir. 1909 yılında

---

[581] Eliri, s. 114.

[582] **Karagöz**, Sayı: 1120, 20 Kasım 1918, Ek: 300.

İngiltere'ye gönderilen parlamento heyetine başkanlık ederek meşruti rejimin dış temsili bakımından da önemli bir rol üstlenmiştir[583].

Talat Paşa'nın ilk Dahiliye Nazırı olarak görev yaptığı dönem, 31 Mart Vakası'nın ve bu gelişmenin etkisiyle Adana'da ortaya çıkan Ermeni olaylarının yaşandığı; dolayısıyla iç güvenlik meselelerinin belirgin biçimde ağırlaştığı bir zaman dilimine denk gelmiştir. 31 Mart Vakası'nın taşradaki yansımalarından biri olarak değerlendirilen Adana Olayları, bölgede Ermeniler ile Türkler arasında karşılıklı çatışmalara yol açmış; bu karışıklık Maraş, Antakya ve Tarsus gibi çevre merkezlere de sirayet ederek denetimi giderek güçleşen bir asayiş bunalımı doğurmuştur[584].

Bu bağlamda 1911 yılı hem Talat Paşa hem de İttihat ve Terakki açısından güçlüklerle dolu bir dönem niteliği taşımıştır. İç ve dış güvenlik meselelerinin sürdüğü bu süreçte, cemiyet bünyesinde derinleşen ayrışmalar Hizb-i Cedid hareketinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İttihat ve Terakki'nin İslamcı ve Batıcı eğilimlerini eleştiren, buna karşılık ittihad-ı anasır anlayışını savunan Hizb-i Cedid, mebusların ayrıcalık ve kişisel menfaat peşinde olduklarını ileri sürerek muhalefet cephesinde konumlanmıştır. Bunun yanı sıra, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın aynı dönemde kurulması, meşrutiyet düzeni içinde İttihat ve Terakki'nin siyasal alandaki tek yönlendirici güç olma durumunu zayıflatmıştır[585].

İlerleyen süreçte içerisinde padişah iradesi doğrultusunda Meclis'in kapatılması ve seçimlerin ardından yeniden toplanması yönünde bir karar alınmış; bu durum, İttihat ve Terakki'nin yükselen muhalefet karşısında iktidarı kolaylıkla devretme niyetinde olmadığını da açık biçimde göstermiştir[586].

Şubat 1911'de Dahiliye Nazırlığından istifa eden Talat Paşa, dönemin mizah dergilerinden olan Kalem'in sütunlarında yer almıştır. "*Hazan çiçekleri*" lejantı ile çıkan karikatürde saksıdaki üç çiçek; Talat Paşa, Emrullah Efendi ve Hallaçyan Efendi şeklinde tasvir edilmiştir. O günlerde hükümetten istifa eden Nazırları temsil eden görselde; Talat Paşa Dahiliye Nazırlığından, Emrullah Efendi Maarif Nazırlığından ve Hallaçyan Efendi de Nafia Nazırlığından ayrılmıştır[587].

---

[583] M. Şükrü Hanioğlu, "Talat Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi,** https://islamansiklopedisi.org.tr/talat-pasa, (Son Erişim Tarihi: 09.03.2026).

[584] Salahi Sonyel, "İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları", **Belleten**, Cilt: 51, Sayı: 201, 1987, ss. 1266-1277.

[585] Tunaya, s. 215.

[586] Maksud Emre Mülazımoğlu, **Devlet Adamı Olarak Mehmed Talat Paşa**, (Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2019, s. 97.

Cem dergisinin kapağında ise Talat Paşa'dan sonra Dahiliye Nazırlığına getirilen Halil Bey çizilmiştir[588]. "*Talat Beyin Nezaret Üniforması*" başlığı ile çıkan karikatürün lejantı şu şekildedir: "*Yakışmasına yakıştı fakat giymesinden çıkarması güç olacak.*" Karikatürde, Talat Bey'in yerine vekalet eden Halil Bey'in onun kıyafetini giymiş halde aynada kendisini seyrettiği tasvir edilmektedir. Ancak söz konusu kıyafetin Halil Bey'e dar geldiği özellikle vurgulanmıştır. Görselin sağ alt kısmında yer alan ifadeyle de devralınan görevin bırakılmasının kolay olmayacağı ima edilmektedir.

Talat Bey, 4 Şubat 1912'de Posta ve Telgraf Nazırlığı ile yeniden kabineye dahil olmuş, ancak Sait Paşa kabinesinin Temmuz 1912'de çekilmesiyle bu görevi sona ermiştir. Balkan Savaşı sırasında Edirne'de gönüllü olarak görev almışsa da siyasi faaliyetleri nedeniyle İstanbul'a gönderilmiştir. Mahmud Şevket Paşa suikastının ardından ise kurulan Said Halim Paşa kabinesinde yeniden Dahiliye Nazırlığına getirildi[589]. 23 Ocak 1913 tarihli Bab-ı Ali Baskını'nda aktif biçimde yer alan Talat Bey, II. Balkan Savaşı sırasında Edirne'nin geri alınmasına yönelik siyasi ve askeri karar süreçlerinde etkili olmuş, sonrasında Bulgaristan'la yürütülen barış görüşmelerinde Osmanlı heyetine başkanlık etmiştir[590].

I. Dünya Savaşı'na gidilen süreçte ve sonrasında hükümetin en önemli organlarından biri olan Dahiliye'nin başında olan Talat Paşa, basına uygulanan yoğun sansür ve kontrolden dolayı Triumvira'nın diğer paşalarında olduğu basında çok fazla adı veya çizimi geçmeyen birisine evrilmiştir. 1917 yılında Sadrazam Sait Halim Paşa'nın sağlık sorunlarını bahane ederek istifası üzerine de Talat Paşa, sadarete gelmiştir. Böylelikle Paşa, Osmanlı tarihinde sadrazamlığa getirilen ilk mebus olmuştur[591].

Talat Paşa, 1918 yılının başlarında Bolşeviklerle gerçekleştirilen Brest-Litovsk mütareke görüşmelerinde Osmanlı heyetine başkanlık etmiş, ancak müzakerelerden sonuç alınamaması üzerine İstanbul'a dönmüştür. Sultan Reşad'ın ölümünün ardından usulen hükümetin istifasını sunmuş, fakat 8 Temmuz 1918'de VI. Mehmed Vahdeddin tarafından yeniden sadrazamlığa tayin edilmiştir. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin Wilson aracılığıyla ateşkes arayışına yönelmesi hükümetin siyasal hareket alanını daraltmış; bu gelişmeler sonucunda Talat Paşa 8 Ekim 1918'de görevinden çekilmiş, Ahmet İzzet Paşa kabinesinin 14 Ekim'de kurulmasıyla sadareti resmen sona ermiştir[592].

---

[587] **Kalem**, Sayı: 114, 23 Şubat 1911, Ek: 301.
[588] **Cem**, Sayı: 15, 18 Şubat 1911, Ek: 302.
[589] Hanioğlu, "Talat Paşa", (Son Erişim Tarihi: 09.03.2026).
[590] Bayur, Cilt: 2, Kısım: 2, s. 460.
[591] Faruk Yılmaz, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Dorlion Yayınları, Ankara, 2022, s. 270.

Enver Paşa ve Cemal Paşa bölümünde de değinildiği gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin son kongresine de başkanlık eden Talat Paşa, 1-2 Kasım 1918 gecesi Enver ve Cemal Paşalar başta olmak üzere cemiyetin önde gelen isimleriyle birlikte ülkeyi terk ederek önce Sivastopol'a, ardından Berlin'e geçmiştir[593].

Talat Paşa'nın mizah basınındaki temsili, siyasal yükselişiyle paralel bir seyir izlemiştir. II. Meşrutiyet'in görece serbest ortamında *Kalem* ve *Cem* gibi dergilerde doğrudan konu edilen Talat Paşa, karikatürlerde çoğu zaman kabine değişiklikleri, görev mücadeleleri ve iktidar ilişkileri üzerinden sembolik biçimde işlenmiştir. Bu görseller, onun yalnızca bir devlet adamı olarak değil, aynı zamanda dönemin siyasî gerilimlerini yansıtan bir figür olarak algılandığını göstermektedir. Ancak İttihat ve Terakki'nin iktidarını pekiştirmesi ve savaş yıllarında sansürün yoğunlaşmasıyla birlikte, Talat Paşa'nın mizah basınındaki görünürlüğü belirgin biçimde azalmıştır.

6.5. İBRAHİM HAKKI PAŞA

II. Meşrutiyet mizah basının en dikkat çekici figürlerinden birisi olan İbrahim Hakkı Paşa, II. Meşrutiyet'in ilanından bir gün önce oluşturulan Said Paşa kabinesinde Maarif Nazırı olarak görev yapan Haşim Paşa'nın çekilmesi üzerine Maarif Nazırlığı makamına atanmıştır. İbrahim Hakkı Paşa'nın bu ilk bakanlık vazifesi 22 Temmuz 1908'den 22 Eylül 1908'e dek sürmüş; aynı dönemde Maarif Nazırlığı ile birlikte Dahiliye Nazırlığını asli-vekil ve vekil-asli unvanlarıyla yürütmüştür[594]. Bu sırada yapılan memur azaltımı nedeniyle görevden uzak kalan çok sayıda kaymakam, mutasarrıf ve vali tarafından baskı gören Hakkı Paşa, basının eleştirilerine rağmen parlamento seçimlerinin yapılmasını sağladı. Ancak seçimlerle ilgili ileri sürülen usulsüzlük iddiaları üzerine, meclisin bir araya geldiği gün istifasını sundu[595].

---

[592] Mülazımoğlu, s. 119.

[593] Hanioğlu, "Talat Paşa", (Son Erişim Tarihi: 09.03.2026).

[594] Muharrem Dördüncü, "Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa'nın Hayatı ve Avrupa Seyahati", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 1, 2015, s. 84.

İstifa sonrası dönemin birçok mizah dergisinde yer alan Hakkı Paşa, 1908 Seçimleri sürecinde de ön planda olmuştur. 20 Kasım 1908 tarihli Kalem dergisi karikatüründe elinde silah tutan kişi Ferit Paşa'dır[596]. Hedefindekiler üç kişiden ikisi Kamil Paşa ve İbrahim Hakkı Paşa'dır. "*Nişan Talimi*" başlıklı karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Birini devirdik. Bakalım öbürlerine."*

3 Aralık 1908'de Kalem dergisinden çıkan bir diğer karikatürde ise "*İntihab Güreşleri*" başlıklı karikatürün lejantı şu şekildedir[597]: "*Bir pehlivan namzeti*"

Hakkı Paşa'nın Nazırlıklar arasında sürekli gidip gelmesi de karikatürlere konu olmuştur. Kalem'in 10 Aralık'ta çizdiği karikatürde Hakkı Paşa, Maarif ve Dahiliye Nazırlıkları arasında gidip gelen bir "*futbol topu*" olarak tasvir edilmiştir[598].

Nazırlık görevi istifası sonrası Roma Büyükelçiliğine atanan Hakkı Paşa yaklaşık bir ay sonra hükümeti kurmak için çağırılır ve 12 Ocak 1910'da sadrazamlığa getirilmiştir[599]. Görevine başlar başlamaz da Meclis'e takdim ettiği hükümet programında, İttihatçılardan hoşnut olmayan kesimlere "*Adl ü ihsan*" siyaseti yürüteceğini ilan etti.

İbrahim Hakkı Paşa, sadrazamlığa yükseldiğinde hükûmet programını "adl ü ihsan" sloganıyla sunmuş ve bu, Osmanlı kamuoyunda büyük bir heyecan ve umut uyandırmıştır. Sadrazamlığa atanmasından önceki duruşu ve engin bilgisi, herkes tarafından tarafsız ve bütün toplumsal kesimleri kucaklayan bir yönetim anlayışı sergileyeceği izlenimini vermiştir fakat hem dönemin Osmanlı siyasi yapısı hem de Paşa'nın siyasi liderlik özelliği böyle bir yönetime elverişli değildir. Zira kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki'nin hükümeti olduğunu açıkladığında, kendisine karşı sert bir muhalefet doğacak ve kamuoyundaki desteğini yitirecekti[600].

---

[595] Kurşun, "İbrahim Hakkı Paşa", (Son Erişim Tarihi: 05.01.2026).

[596] **Kalem**, Sayı: 12, 20 Kasım 1908.

[597] **Kalem**, Sayı: 14, 3 Aralık 1908, Ek: 246.

[598] **Kalem**, Sayı: 15, 10 Aralık 1908, Ek: 248.

[599] Asil Kaya ve Fevzi Çakmak, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Mizahında Portreler", **Çağlardan Örneklerle Sanat Yazıları**, Gece Kitaplığı, Ankara, 2024, s. 284.

[600] Muharrem Dördüncü, **İbrahim Hakkı Paşa'nın Hayatı ve Devlet Adamlığı**, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 272.

Afacan dergisinde çıkan karikatür de bu bağlamda kendisine olan güvenin nasıl sarsıldığına dair önemli bir ipucu vermektedir. 5 Ağustos 1911 tarihli karikatüre: "*Adl ü ihsan lakırdısından da usandık*" başlığı atılmıştır. Karikatürün lejantı ise şu şekildedir[601]:

"Afacan – Aman haminne bırak beni de şu adl ü ihsanın perçeminden yakalayayım

Nine – Gel evladım gel. Ne onlar gölge etsin, ne de sen adl ü ihsan iste."

Aynı eleştirel bakış Cadaloz dergisinde de karşımıza çıkmaktadır. 13 Mayıs tarihli karikatürün başlığında: "*Bir itimad-ı mutasavvere*" yazmaktadır. Karikatürün lejantında ise[602]:

"Sadrazam: Adl ü ihsan politikasını da vaz ettim. Daha ne yapmalıydım?
Her kafadan bir ses: Gölge etme adl ü ihsan istemem!"
"Müddet-i ömrümde ben dolma yemem.
"Böyle sadrazama bir şey demem."
"Bence de alkışlamak emr-i ehem."
"Eyledi safra-yı kübra-yı ittihad."
"Sonradan çıktı netice-i itimad."

Sadrazamlığı boyunca Arnavut Olayları, Girit Meselesi, Kiliseler Sorunu gibi birçok dış sorunla ilgilenmek zorunda kalan İbrahim Hakkı Paşa, Trablusgarp Savaşı'nın çıkması ile istifa etmiştir[603].

6.6. MAHMUT ŞEVKET PAŞA

1908 yılında Üçüncü Ordu'ya komutan olarak atanan Mahmud Şevket Paşa, II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İstanbul'dan Meşrutiyet'i güvence altına almak üzere Üçüncü Ordu'dan avcı taburlarının talep edilmesi üzerine siyasi arenada süratle öne çıkmıştır. 31 Mart'ın kendisine getirmiş olduğu karizma ile döneminin en önemli Hürriyet Kahramanlarından biri olarak sayılan Mahmut Şevket Paşa dönemin mizah dergilerinde de sıkça yer almıştır.

Kalem dergisinin 18 Eylül tarihli karikatüründe: "*Yeni bir marş-ı askeri*" başlığında Mahmut Şevket Paşa piyanı çalmaktadır[604]. Özellikle asker kanat içerisinde son derece nüfuzlu biri olan Paşa, toplum tarafından Meşrutiyet'in ilk yıllarında sevilen bir karakter olarak önümüze çıkmaktadır.

---

[601] **Afacan**, Sayı: 2, 5 Ağustos 1911.
[602] **Cadaloz**, Sayı: 2, 13 Mayıs 1911.
[603] Kaya ve Çakmak, s. 285.
[604] **Kalem**, Sayı: 3, 18 Eylül 1908, Ek: 249.

Kalem'in bir diğer karikatüründe ise Mahmut Şevket Paşa, bir asker ile Alatini Köşkü önünde görülmektedir. II. Abdülhamid'in 31 Mart sonrası sürgün yeri olan Alatini köşkünün güvenliği konusunda askeri uyarmaktadır. Karikatürün lejantı şu şekildedir[605]: *"Bak yavrum, yorgancı babayı buradan kaçırdınız mı bütün dünya da aklını kaçırıverir ha…"*

Mahmud Şevket Paşa, iktidar ve Meclis üzerindeki hakimiyetini pekiştirip sıkı bir disiplin anlayışı benimsedikten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti ile çatışma yaşamaya başladı. Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadrazamlığı, Mahmud Şevket Paşa'nın etkisiyle şekillendi ve 25 Ocak 1910'da İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde Harbiye Nazırlığı'na gelmesi önlenemedi. Üç ordudaki müfettişlik görevinden ayrılmayı kabul etmedi. Aynı yıl patlak veren Arnavut ayaklanmasını acımasız yöntemlerle bastırması, Balkan Savaşı'ndaki çözülmenin başlıca gerekçelerinden biri sayılacaktır.

Hakkı Paşa'nın kabinesinde en çok tartışma yaşadığı konulardan biri bütçe olmuştur. Yaşadığı tartışmalarda karşısında en çok Cavit Bey'i bulan Paşa, orduya ayrılan paranın daha fazla olması gerektiğini savunmaktaydı.

Cadaloz'un 2 Eylül tarihli karikatürü de bu bağlamda dikkat çekicidir. İbrahim Hakkı Paşa ve diğer nazırlar "*Bütçe Yorganı*" ile örtülmüşlerdir. Karikatürün lejantında Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa nazırlara seslenmektedir[606]: *"Başka çare yok, bu kadar örtebildim evladım. Ne yapayım, siz de ayağınızı yorganınıza göre uzatınız."*

Bütçenin konu alındığı bir diğer karikatür de Kalem'de çıkmıştır. Karikatürde bir yığının yanında dik ve sert bir duruşla Mahmut Şevket Paşa bulunmaktadır. Yığında yazan "*Harp Bütçesi*" yazısı Mahmut Şevket Paşa'nın özellikle Balkanlar konusunda bir endişe taşıdığını bu yüzden karikatürün solundaki kabine üyelerine bütçeden fazla pay almamaları gerektiğine atıf yapmaktadır. Karikatürün lejantı şu şekildedir[607]: *"Dokunma hemşerim yasak"*

Cadaloz dergisinin 6 Mayıs tarihli karikatüründe ise Mahmut Şevket Paşa bu kez "Karadağlar"a balyoz ile vurmaktadır[608]. Dönemde Balkanlarda yaşanan sıkıntılara atıf yapan karikatürde genç bir kadın olarak tasvir edilen "Vatan", Mahmut Şevket Paşa tarafından korunmaktadır. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"Cadaloz:*

---

[605] **Kalem**, Sayı: 58, 21 Ekim 1909, Ek: 250.

[606] **Cadaloz**, Sayı: 43, 2 Eylül 1911, Ek: 252.

[607] **Kalem**, Sayı: 85, 6 Mayıs 1910.

[608] **Cadaloz**, Sayı: 10, 6 Mayıs 1911, Ek: 251.

Gördünüz mü arslanım? Uğrunuzda dağlar delen, kayalar parçalayan böyle büyük aşıkların oldukça senin için ölüm yoktur demez miydim?"

Yemen isyanlarını bastırmak için Trablusgarp'tan asker çekmesi ise 1911'deki İtalyan saldırısına karşı gösterilen zayıf direnişin önemli sebebi olarak eleştirildi. İbrahim Hakkı Paşa hükümeti düşerken, Said Paşa kabinesinde Harbiye Nazırlığı'nı sürdürmesine rağmen kısa süre sonra bu görevden ayrılmak zorunda kaldı[609].

6.7. MEHMET CAVİT BEY

Cavit Bey, İkinci Meşrutiyet'in duyurulmasının ardından kısa bir süre sonra Selanik'ten İstanbul'a geçerek seçim hazırlıklarına girişmiş, yapılan seçimlerin sonucunda da Mebusan Meclisi'nin birinci ve ikinci dönemlerinde Selanik milletvekili olarak yer almıştır. Balkan Savaşı sonucunda Selanik'in Yunanistan topraklarına katılması nedeniyle üçüncü dönemde ise Çanakkale sancağı milletvekilliğine seçilen Cavit Bey, 1916 ve 1917 yıllarında İttihat ve Terakki'nin idareci kadrosunda da görev yapmıştır[610].

Cavit Bey, görev yaptığı bakanlıklarda ve komisyonlarda ekonomik-mali alanlarda önemli projelere imza atmıştır. Uluslararası alanda geniş bir çevreye sahip olması ve diplomatik bir karakter taşıması nedeniyle birçok konuda görev üstlenerek devleti temsil etmiştir. Ayrıca etkili hitabeti ve güçlü müzakere kabiliyeti sayesinde, İttihatçıların sıkıntılı dönemlerinde sorunları çözme noktasında büyük katkılar sunmuştur. Buna ek olarak ülke çapında geziler düzenleyerek halkla iletişim kurmuş ve çeşitli konuşmalar gerçekleştirmiştir. Yabancı devletlerin temsilcileriyle yürütülen çok sayıda görüşmeye başkanlık ederek devletin çıkarlarını da kararlılıkla savunmuştur[611].

14 Nisan 1909'da kurulan Tevfik Paşa kabinesinde maliye bakanı olarak görev yapan Cavit Bey, 1918'e kadar geçen sürede birçok kez bu görevde kalmıştır ve İttihat ve Terakki'nin ekonomi politikalarına yön vermiştir[612].

---

[609] Türkmen, (Son Erişim Tarihi: 5.07.2025).

[610] Selim İlkin, "Mehmet Cavid Bey", **TDV İslam Ansiklopedisi,** https://islamansiklopedisi.org.tr/cavid-bey-mehmed (Son Erişim Tarihi: 05.06.2025)

[611] Nazmi Eroğlu, "Mehmet Cavid Bey'in İktisadi Görüşleri" **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı: 2, 2002, s.163.

[612] Kaya ve Çakmak, s. 281.

Cavit Bey, ekonomi alanındaki her çeşit sınırlama ve engelin kaldırılması gerektiğini düşünmüş, bireyselliği savunmuştur. Serbest ticaret, tarımsal ihracata yönelik uzmanlaşma, yabancı sermayeyi özendirme ve devletin ekonomik hayata müdahale etmemesi gibi ilkeler, Cavit Bey'in ekonomi politikalarını oluşturmuştur. Liberalizm, kişilere aynı zamanda sorumluluk anlayışı kazandırmıştır. Bir toplumda özel mülkiyet ve özgürlük ne ölçüde tesis edilmişse, o toplum o derece gelişmiş kabul edilmiştir[613].

Cavit Bey, ulusal bankaların ve mali kuruluşların oluşturulmasını desteklediğini, İtibar-ı Milli Bankası'nı kurarak ortaya koymuştur. 21 Şubat 1917 tarihinde çıkarılan bir kanunla bankaya çeşitli ayrıcalıklar sağlanmıştır; Bankanın sermayesi, yedek akçesi, dağıtacağı kar payları, faaliyet göstereceği bina, depo ve benzeri taşınmazları her tür vergiden ve gerekli malzemelerin dışarıdan ithal edilmesi durumunda gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Pay senetleri isim üzerine yazılı olacak ve Bankaya yalnızca Osmanlı vatandaşları ortak olabilecektir. İlk kez hisse senetleri Türkçe hazırlanmış ve tüm işlemlerin Türkçe yapılması şart koşulmuştur. Bankada görev yapacak memurların da Osmanlı vatandaşları arasından atanması kararlaştırılmıştır. Bankacılık alanında yetişmiş personel sağlamak amacıyla Viyana'ya öğrenci gönderilmesi uygun görülmüştür[614].

Gerek ekonomi alanında yaptıkları gerekse de II. Meşrutiyet'in hareketli siyasi hayatı dışında mizah dergilerinde de kendisine yer bulan Cavit Bey, birçok karikatürün ana karakterini oluşturmaktadır. Özellikle Mahmut Şevket Paşa ile bütçe görüşmelerindeki aktif siyasetleri dikkat çekicidir. Bu bağlamda Cem'in 11 Mart tarihli iki karikatürü ikili arasındaki ilişkiye dair ipucular vermektedir[615]. İlk karikatürde İbrahim Hakkı Paşa, Cavit Bey'den yemek masasındaki hindiyi taksim etmesini istiyor. Cavit Bey de *"Hakça mı? Kulca mı?"* diye sorar. Diyaloğun devamı olan ikinci karikatürde ise Hakkı Paşa ile Cavit Bey'in arasına Mahmut Şevket Paşa girer ve Cavit Bey'in tüm şaşkınlığına rağmen elinden *"Kusura bakmayınız. Az veren candan çok veren maldan."* diyerek hindiyi alır[616]. Bütçe tartışmalarının yoğun bir şekilde yaşandığı bu dönemde Mahmut Şevket Paşa, bu karikatürde kendisi ve ordusu için tavuk olarak alegorileştirilen bütçeyi almaktadır.

---

[613] Polat Tuncer, "İttihatçı Cavit Bey (Liberal Mazlum)", **Liberal Düşünce**, Sayı: 34, 2006, s. 15.

[614] Eroğlu, s. 178.

[615] **Cem**, Sayı: 18, 11 Mart 1911, Ek: 254.

[616] **Cem**, Sayı: 18, 11 Mart 1911, Ek: 255.

Kalem dergisinin bir diğer karikatürü ise Cavit Bey'in uzun kürsü konuşmalarına karşı bir eleştiridir[617]. Karikatürde kürsüde konuşma yapan Cavit Bey'in altında şu yazılıdır: *"Üç gündür baş ağrıtan bir kocabaş"* şeklindedir.

6.8. HALİL BEY

Halil Bey, 1892 yılında İstanbul'daki Hukuk Mektebi'nde öğrenim görmüş, ancak savunduğu ilerici ve özgürlükçü düşünceler sebebiyle izlendiğini anlaması üzerine Fransa'ya kaçmıştır. Hukuk öğrenimini Paris Hukuk Fakültesi'nde tamamlamıştır. Paris'te bulunduğu dönemde Ahmet Rıza ile temasta olan Menteşe, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucu üyeleri arasında yer almıştır. 1898 yılında ülkeye geri dönen Menteşe, Milas'ta ziraat işleriyle uğraşmıştır[618].

Şubat 1911 tarihinde de Dahiliye Nazırlığına getirilen Halil Bey, devletin özellikle dış politikasında sıkıntılı günlerde nazırlığa daha tecrübeli birinin gelmesini istese de siyasetteki çevresi tarafından kendisine yapılan baskıyı kıramamış ve makamda kalmıştır. Karakteri ve ılımlı yaklaşımı nedeniyle özellikle iç politikadaki muhalifler ile daha iyi bir ilişki içinde olacağı düşünülen Halil Bey, sorunlu politik hayatı değiştirmek için çalışmalar yapmıştır[619].

Dönemin mizah dergilerinde de kendisine yer bulan Halil Bey, karikatüristlerin sıklıkla tercih ettiği kişilerden birisidir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti için hem iç hem de dış politika açısından son derece zorlu geçen 1911 yılındaki karikatürleri dikkat çekicidir. Kalem'in 6 Nisan tarihli karikatüründe Dahiliye Nazırı Halil Bey'in iç organlarının numaralandırılarak adlandırıldığı görülmektedir[620]. "*Dahiliyenin dahli*" başlıklı karikatürde numaralandırılmış devletler şu şekildedir: *"1-Arnavutluk 2-Bağdat 3-Yemen 4-Suriye"*

---

[617] **Kalem**, Sayı: 115, 3 Mart 1911.

[618] Ertuğrul Meşe, **İki Zamanın Politikacısı: Halil Menteşe**, Milas Belediyesi Kültür Yayınları, 2023, s. 212.

[619] Abidin Çevik, **Halil Menteşe'nin Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2011.

[620] **Kalem**, Sayı: 120, 6 Nisan 1911, Ek: 257.

25 Mayıs tarihli karikatürde ise Halil Bey bir elinde kılıç, diğer elinde terazi tutarken çizilidir. Yüzündeki kararlılık ve sinirli çizim nedeniyle dönemin muhalifleri için güçlü bir figür gibi çizilmiştir. Elindeki kılıç ve adaleti temsil eden terazinin aynı seviyede olması ikisinden herhangi birinin diğerine karşı bir ağırlığı olmadığını tasvir etmektedir. Karikatürün lejantı şu şekildedir: *"İşte silahlarım, kim varsa çıksın."*

6.9. KAMİL PAŞA

Kamil Paşa, II. Meşrutiyet'in duyurulmasından iki gün evvel, 22 Temmuz 1908 tarihinde Said Paşa'nın yedinci kez sadrazamlığa atanmasıyla birlikte Meclis-i Vükela'ya dahil edilmiştir. Meşrutiyet'in ilanından sonra Harbiye ve Bahriye nazırlarının padişah tarafından atanması konusunda yaşanan anlaşmazlık nedeniyle Said Paşa'nın zor durumda kalarak istifa etmesi üzerine üçüncü kez sadrazam olarak görevlendirilmiştir[621].

7 Ağustos 1908 tarihli gazetelerde yayımlanan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin beyannamesinde artık padişah ve hükümete güvenilmesi ve hükümetin de ülkenin durumu ile meşgul olması gerektiği vurgulanmaktaydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, başlangıçta Kamil Paşa Hükümetini tam destek veriyordu. İngiltere Kralı VII. Eduard, Kamil Paşa'nın sadarete atanmasından çok hoşnut olmuştu. Bu atamadan dolayı Sultan II. Abdülhamid'e tebrik telgrafı dahi çekmişti[622].

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kamil Paşa'ya ilk müdahalesi, Hakkı Bey'in Dahiliye Nazırlığı'na getirilmesi nedeniyle gerçekleşmiştir. İttihatçılar bir telgraf göndererek, Dahiliye Nazırlığı'nın etkili bir şahsa teslim edilmesinin daha uygun olacağını belirterek, söz konusu nazırlığa Avlonyalı Ferid Paşa'nın atanmasını talep etmişlerdir. Ancak Kamil Paşa bu istekleri yerine getirmeyecektir[623].

Kamil Paşa'nın yönetime gelmesinden kısa bir zaman sonra, 5 Ekim tarihinde Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, 6 Ekim tarihinde Girit ise Yunanistan'a katılma kararı vermiş, Avusturya da Bosna-Hersek'i kendi topraklarına katmıştır. Bu dış meselelerde Kamil Paşa’nın da kusurları bulunduğunu ileri süren İttihatçılar, bu durumları yeni bir saldırı fırsatına dönüştürmüşlerdir. Meclis’te kendisi hakkında verilen gensoru ve yine kabine üyelerinin seçimi konularındaki fikir birliğine varılamama Kamil Paşa’nın görevinden çekilmesine neden olan gelişmelerdir.

---

[621] Atilla Çetin, "Kıbrıslı Kamil Paşa", **TDV İslam Ansiklopedisi,** https://islamansiklopedisi.org.tr/kibrisli-kamil-pasa , (Son erişim tarihi: 05.05.2025).

[622] Bayram Ayna ve Fuat Kuyucu, "II. Meşrutiyet'in İlanı Sonrasında Sadrazam Kamil Paşa ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İktidar Mücadelesi", **Akademik Düşünce ve Tarih Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2021, s. 75.

[623] Ahmet Ali Gazel, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Kamil Paşa'nın İktidardan Düşürülmesi ve Askerlerin Buna Etkisi", **OSMED**, Cilt: 5, Sayı: 8, 2019, s. 52.

Mizah basınında da sıklıkla işlenen Kamil Paşa özellikle Bosna İlhakı sürecinde Franz Joseph ile birlikte çok kez çizilmiştir. Kalem’in 18 Şubat tarihli karikatürü dönemin siyasi ilişkilerine örnek oluşturabilecek bir çizim olduğu için dikkati çekmektedir. Karikatürde kafasını kendi kılıcıyla kesen kişi Kamil Paşa’dır. Bir nevi kendi sonunu hazırlayan kişi mesajını vermeye çalışan dergi, Kamil Paşa ve İttihat ve Terakki cemiyeti arasındaki ilişkinin zamanla nasıl kötüye gittiğine de atıfta bulunduğu düşünülmektedir.

Kamil Paşa, 22 Temmuz 1912 tarihinde sadrazam olan Gazi Ahmed Muhtar Paşa’nın hükûmetine Şûra-yı Devlet başkanı olarak katılmıştır. Üç ay sonra Ahmed Muhtar Paşa’nın görevinden ayrılması üzerine, dördüncü kez sadrazamlığa atanmıştır. Bu son sadrazamlığı sırasında Balkan Savaşı yaşanmış,. Edirne, Bulgarlar tarafından ele geçirilmiştir. Barış görüşmelerinde ise şehrin hangi tarafta kalacağı konusunda net bir anlaşmaya varılamamıştır. Bu sırada Bab-ı Ali Baskını gerçekleşmiş ve. Harbiye Nazırı Nazım Paşa ve yaveri öldürülmüştür. Sadrazam istifa etmeye zorlanmıştır. Böylelikle Kamil Paşa’nın siyasi hayatı, İttihatçıların gerçekleştirdiği bu kanlı olayla sona ermiştir[624].

---

[624] Çetin, (Son Erişim Tarihi: 05.05.2025).

SONUÇ

Bu tez, Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet'in yeniden ilanından I. Dünya Savaşı'nın son evresine uzanan siyasal dönüşüm sürecini, mizah basınında üretilen karikatürler aracılığıyla okumayı amaçlamıştır. Çalışmanın hareket noktası, siyasal tarihin yalnızca resmi belgeler, diplomatik yazışmalar ve kurumsal arşivlerle değil; aynı zamanda dönemin gündelik hayatına, popüler algılarına ve sokaktaki siyaset okumasına işaret eden görsel ve mizahi üretimlerle de daha katmanlı biçimde anlaşılabileceği varsayımıdır. Bu çerçevede tezde, dış politika dinamikleri ile iç siyasal gerilimlerin eşzamanlı ilerleyişi; bu gelişmelerin mizah dergilerinde nasıl temsil edildiği ve hangi tekrar eden temalar, imgeler ve anlatı kalıpları üzerinden kamuoyuna taşındığı tartışılmıştır.

Meşrutiyet'in ilk evrelerinde karikatür, özgürlük dilini sahiplenmiş; iktidar mücadelelerini, bürokratik aksaklıkları, çıkar çatışmalarını ve diplomatik gerilimleri görünür kılma cesareti göstermiştir. Bu evrede karikatürün temel stratejisi, isim vererek eleştiri, doğrudan hiciv, şahısların fiziksel özellikleriyle oynayan portre karikatürleri ve açık lejantlarla hedefi netleştirme olmuştur.

Savaş yıllarıyla birlikte, tezde de belirtildiği gibi, çizimlerin siyaseti ve siyasileri eleştirme ağırlığı azalırken; I. Dünya Savaşı sırasında kamuoyunda bilinmesi gerekenlerin söylendiği bir döneme evrilme görülmüştür. Burada karikatür, tamamen susmak yerine; metafor, alegori, dış düşman imgesi üzerinden birlik söylemi, moral üretimi ve dolaylı eleştiri gibi daha örtük tekniklere yönelmiştir.

Bu dönüşüm, mizah basınının yalnızca muhalif bir alan değil; aynı zamanda siyasal iktidarlarla gerilimli bir etkileşim içinde bulunan bir kamusal mecra olduğunu göstermektedir. Karikatürler, kimi zaman iktidarı eleştiren bir "kamusal denetim" işlevi görürken; kimi zaman da savaş şartlarının baskısıyla propaganda ve moral telkini üretme rolü üstlenmiştir. Dolayısıyla mizah dergileri, tek bir politik çizgiye indirgenemeyecek; dönemsel dalgalanmalarla farklı işlevler üstlenebilen dinamik yapılar olarak değerlendirilmelidir.

Tez, iç siyaset bağlamında II. Meşrutiyet'in ilanı, Meclis merkezli siyaset arayışı, kabine krizleri, 31 Mart Vakası ve sonrasındaki düzenlemeler gibi başlıklarda karikatürlerin ürettiği görsel repertuarı irdelemiştir. Burada temel bulgu, "Meşrutiyet ruhu” olarak adlandırılabilecek özgürlük ve eşitlik beklentileri ile; iktidarın fiili pratiklerinin yarattığı hayal kırıklıkları arasındaki gerilimin mizah basınında sürekli yeniden üretildiğidir.

Karikatürler, bir yandan siyasal aktörlerin popülerliğindeki dalgalanmaları, halka dönük vaatlerin sınandığı anları ve “sorumluluk atfetme” pratiklerini görünür kılar; diğer yandan siyaset dilinin klişelerini ifşa ederek kamusal tartışmayı keskinleştirir. Bu açıdan karikatürün, dönemin politik savaşlarını sahneleyen bir mecra işlevi gördüğü söylenebilir. Figürlerin abartılı biçimde çizilmesi, bir yandan gülme üretirken; öte yandan aktörlerin meşruiyetini sembolik düzeyde tartışmaya açmaktadır.

Tezin ulaştığı en belirgin sonuçlardan biri, II. Meşrutiyet basın hayatının dalgalı karakterinin karikatür dili üzerinde doğrudan belirleyici olduğudur. Tezde ilgili bölümde de ifade edildiği üzere II. Meşrutiyet’le gelen basın özgürlüğü ortamı birçok dergi ve gazetenin yayın hayatına başlamasına imkan tanımış; iç ve dış politikadaki gelişmelerin değerlendirildiği, iktidarın görece rahat eleştirilebildiği bir alan doğurmuştur. Ancak bu ortamın ilk ciddi kırılması 31 Mart Vakası sonrasında hissedilmiş; ikinci baskı dalgası ise Balkan Savaşları sürecinde ve sonrasındaki Bab-ı Ali darbesiyle belirginleşmiştir.

Tez, dış politika alanında Bosna ilhakı, Bulgaristan’ın bağımsızlığı, Girit meselesi, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve nihayet I. Dünya Savaşı gibi kritik kırılmaları karikatürler üzerinden takip etmiştir. Bu bölümde ortaya çıkan temel sonuç, dış politikanın mizah basınında yalnızca “dışarının meselesi” olarak değil; iç siyasetin meşruiyet krizleriyle iç içe geçmiş bir alan olarak temsil edilmesidir. Dış politikadaki başarısızlıklar, toprak kayıpları ve diplomatik yalnızlık temaları; içerdeki iktidar mücadeleleri, kabine bunalımları ve yönetim kapasitesi tartışmalarıyla birlikte hicvedilmiştir.

Tezin altıncı bölümünde, belirli siyasal figürler etrafında portre okumaları yapılmıştır. Bu yaklaşımın sonucunda karikatürlerin, “olayları” değil “aktörleri” de üreten bir mecra olduğu daha net görülmüştür. Karikatür, siyasal figürü yalnızca temsil etmez; onu karaktere dönüştürür: belirli bir yüz ifadesi, beden dili, kıyafet, aksesuar, tekrar eden lakap ya da lejant kalıbı üzerinden figür, kamuoyu zihninde “tanınabilir” bir simgeye dönüşmektedir.

Bu çalışma, Türk dış politikası, II. Meşrutiyet siyasal tarihi, basın ve mizah tarihi literatürüne karikatürler üzerinden "yeni okumalar" eklemeyi hedefleyen bir çerçeve çizmiştir.

Son tahlilde bu tez, II. Meşrutiyet döneminin yoğun siyasal gündemini, mizah basınında üretilen karikatürleri merkez alarak yeniden okumayı mümkün kılmıştır. Dönemin iç ve dış politika krizleri, yalnızca devletin karar süreçleri düzeyinde değil; bu kararların kamuoyuna nasıl tercüme edildiği, hangi imgelerle anlamlandırıldığı ve hangi duygulanımlar eşliğinde tüketildiği düzeyinde de ele alınmıştır. Böylelikle karikatür, "tarihsel olayların kenar süsü" değil; olayların toplumsal anlamını kuran aktif bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu bakış, siyasi tarih yazımının görsel kültürle temasını güçlendirmekte; modernleşme, siyasal kriz ve savaş yılları gibi yüksek gerilimli dönemlerde mizahın nasıl bir kamusal işlev üstlenebildiğini daha anlaşılır kılmaktadır.

Bu çalışma, söz konusu dönemi karikatürler üzerinden okumak suretiyle, Osmanlı Devleti'nin son dönem siyasal deneyimini daha geniş bir kaynak ufku içinde yeniden düşünmeye katkı sunmayı amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

Afacan

Boşboğaz ile Güllabi

Cadaloz

Cem

Dalkavuk

Davul

Diken

El Üfürük

Eşek

Geveze

Hokkabaz

İkdam

Kalem

Karagöz

Köylü

Kukuruk

Musavver Papağan

Neşter

Sabah

Şura-yı Ümmet

Takvim-i Vekayi

Tanin

Tasvir-i Efkar

Tercüman-ı Şark

Wiener Zeitung

Yeni Geveze

Yeni İkdam

II. Kitaplar

Ahmad, Feroz, **İttihatçılıktan Kemalizme**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.

Ahmad, Feroz, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.

Ahmad, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.

Akşin, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, Ankara, 2011.

Akşin, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Aldıkaçtı, Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982.

Alkan, Necmettin, **Avrupa Karikatürlerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı İmajı**, Selis Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2006.

Alkan, Necmettin, **Selanik İstanbul' Karşı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004.

Altın, Hamza, **II. Meşrutiyet Devri Osmanlı Mizah Basını**, Ankara, 2014.

And, Metin, **Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1985.

Arık, Bilal, **Değişen Toplum Değişen Karikatür**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1998.

Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Kronik Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Artuç, Nevzat, **Ahmet Cevdet Paşa Askeri ve Siyasi Hayatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

Avagyan, Arsen ve Minassian, Gaidz F., **Ermeniler ve İttihat ve Terakki İşbirliğinden Çatışmaya**, Aras Yayınları, İstanbul, 2013.

Başgil, Ali Fuat, **Esas Teşkilat Hukuku**, (Cilt: 1), Baha Matbaası, İstanbul, 1957.

Bayur, Hikmet, **Kamil Paşa'nın Siyasi Hayatı**, Sanat Basımevi, Ankara, 1954.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, (Cilt: 1, Kısım: 1), Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi,** (Cilt: 2, Kısım: 1), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi,** (Cilt: 2, Kısım: 2), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Bedir, Ayşe, **Yakın Dönem Türkiye Siyasi Tarihi ve Karagöz Karikatürleri (1922-1939)**, Libra Yayınları, İstanbul, 2019.

Birinci, Ali **Hürriyet ve İtilaf Fırkası İkinci Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakkiye Karşı Çıkanlar**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1990.

Brummett, Palmira, **İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm (1908-1911)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Castellan, Georges, **Balkanların Tarihi 14-20 yy**, (Çev., Ayşegül Yaraman), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.

Castellan, Georges, **Balkanların Tarihi**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995.

Çapanoğlu, Münir Süleyman, **Basın Tarihimizde Mizah Dergileri**, Garanti Matbaası, İstanbul, 1970.

Çeviker, Turgut, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü,** (Cilt:1), Adam Yayınları, İstanbul, 1986.

Çeviker, Turgut, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü,** (Cilt:2), Adam Yayınları, İstanbul, 1988.

Çeviker, Turgut, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü,** (Cilt:3)**,** Adam Yayınları, İstanbul, 1991.

Çeviker, Turgut, **Karikatürkiye Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008)**, (Cilt:1), NTV Yayınları, İstanbul, 2010.

Danişmend, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, (Cilt:4), Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972.

Danişmend, İsmail Hami, **31 Mart Vak'ası**, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 1986.

Demir, Fevzi, **Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

Eraslan, Cezmi ve Olgun, Kenan, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento**, 3F Yayınevi, İstanbul, 2006.

Heinzelmann, Tobias, **Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu (1908-1914)**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.

Kabacalı, Alpay, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın**, Literatür Yayınları, İstanbul, 2000.

Kansu, Aykut, **İttihatçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi (1908-1913)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Kansu, Aykut, **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Kar, İsmail, **Karikatür Sanatı**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Karabekir, Kazım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)**, Emre Yayınları, İstanbul, 1995.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, (Cilt: 7), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, (Cilt: 8), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, (Cilt: 9), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

Koloğlu, Orhan, **1908 Basın Patlaması**, BAS-HAŞ Yayınları, İstanbul, 2005.

Koloğlu, Orhan, **Türkiye Karikatür Tarihi**, Bileşim Yayınevi, İstanbul, 2005.

Kongar, Emre, **Kültür ve İletişim**, Say Yayınları, İstanbul, 1986.

Kuran, Ahmet Bedevi, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.

Mildanoğlu, Zakarya, **Ermenice Süreli Yayınlar 1794-2000**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Ortaylı, İlber**, Tanzimat Devri'nde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1890)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Öker, Gülin Öğüt**, İnsan Kültür Mizah / Eğlence Endüstrisinde Tüketim Nesnesi Olarak Mizah**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009.

Öngören, Ferit, **Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998.

Özdiş, Hamdi, **Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1878): Diyojen ve Çaylak Üzerine Bir Araştırma**, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2010.

Paşa, Cemal, **Anılarım (1913-1922)**, Hazırlayan: Fahri Parin, Paraf Yayınları, 2010.

Quataert, Donald, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, (Cilt: 2), Eren Yayıncılık, İstanbul.

Selver, Mustafa, **Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, İstanbul.

Semiz, Yaşar, **II. Meşrutiyet Dönemi İktisadi Düşünce Politikasında Yenileşme Hareketleri**, (Editör: Ahmet Dönmez), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2019.

Şakir, Ziya, **Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu, Nasıl Yaşadı, Nasıl Battı?**, Akıl Fikir Yayınları, 2011.

Şakir, Ziya, **Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı: Talat, Enver Cemal Paşalar**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011.

Şenyapılı, Önder, **Karikatür ve İletişim**, Karikatür Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.

Şenyapılı, Önder, **Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor Karikatür, Kim Niye Çiziyor**, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim, Ankara, 2003.

Şıvgın, Hale, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1012 Türk İtalyan İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Tanör, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Topuz, Hıfzı, **Başlangıcından Bugüne Dünya Karikatürü**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1997.

Topuz, Hıfzı, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1986.

Topuz, Hıfzı, **Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, (Cilt: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, (Cilt: 3), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi,** (1. Kitap), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.

Unat, Faik Reşit, **İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi, II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Usta, Çiğdem, **Mizah Dilinin Gizemi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.

Üçok, Coşkun, **Siyasal Tarih**, Ankara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1975.

Wiest, Andrew, **Birinci Dünya Savaşı Tarihi**, Kronik Yayıncılık, İstanbul, 2022.

Yalman, Ahmet Emin, **Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerin ve Geçirdiklerim,** (Cilt: 1), Pera Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Yılmaz, Faruk, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Dorlion Yayınları, Ankara, 2022.

Yılmaz, Murat, **Sancak Drina'nın Öbür Yakası**, İnsani Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.

Zürcher, Erik Jan., **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

III. Makaleler

Adıyeke, Nükhet ve Nuri Adıyeke, "Yunan İsyanı Sırasında Girit'te İrtidad Olayları", **Fethinden Kaybına Girit**, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2006**,** ss. 125-132.

Ahmad, Feroz ve Rustow, Dankwart A., "İkinci Meşrutiyet Dönemine Meclisler 1908-1912"**, Güney- Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 1976, Sayı: 4-5, ss. 246-284.

Akbaba, Bülent, "Karagöz'ün Gözünden Çanakkale Savaşı", **Türk Yurdu**, Yıl: 104, Sayı: 331, 2015, ss. 40-43.

Akgündüz, Murat, "Osmanlı İdaresi Döneminde Bosna-Hersek", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 18, 2003, ss. 111-130.

Akşin, Sina, "31 Mart Olayına Değin Sabahattin Bey ve Ahrar Fırkası", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 3, 1972, s. 559.

Altunsoy, Burak, “İtalya’nın Trablusgarp’a Nüfuzu ve Trablusgarp Savaşı’nın Başlamasında İtalya Basınının Etkisi”, **OTAM**, Sayı: 52, 2022, ss. 31-69.

Ana, Bayram ve Kuyucu, Fuat, “II. Meşrutiyet’in İlanı Sonrasında Sadrazam Kamil Paşa ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İktidar Mücadelesi”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2021, s. 77.

Arabacı, Hüseyin ve Murat Karataş, “Deniz Mayınlarının Osmanlı Devleti’ndeki Gelişimi ve1915 Çanakkale Boğaz Savunmasındaki Rolü”, **Vakanüvis**, Yıl: 6, Sayı:1, 2021, ss. 36-75.

Armağan, Servet, “Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri”, **Kanunu Esasi’nin 100. Yıl Armağanı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını**, Sevinç Matbaası, 1978, s. 59.

Atabey, Mithat, “Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Breslau (Midilli) Kruvazörü”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Yıl: 3 Sayı: 18, 2015, ss. 117-130.

Ayna, Bayram ve Fuat Kuyucu, “II. Meşrutiyet’in İlanı Sonrasında Sadrazam Kamil Paşa ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İktidar Mücadelesi”, **Akademik Düşünce ve Tarih Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2021, ss. 67-82

Aydın, Hakan, “Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye: Kuruluş ve Basında Tartışmalar”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:27, 2010, ss. 553-569.

Aydın, Mahir, “Arşiv Belgeleriyle Makedonya’da Bulgar Çete Faaliyetleri”, **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt: 9, Sayı: 9, 1989, ss. 209-234.

Aydın, Mehmet Akif, "Kanun-ı Esasi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/kanun-i-esasi , (Son Erişim Tarihi: 26.06.2025).

Aysal, Necdet, “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:37, 2006, ss. 15-53.

Boz, Ufuk, “Toplumsal Eleştiri Yöntemi Olarak Mizah ve Türk Mizahı: Yeni Medyadan Bahattin Örneği”, **Akdeniz İletişim Dergisi**, Sayı: 1, 2014, ss. 143-159.

Buzpınar, Ş. Tufan, “SAYYADÎ”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/sayyadi , (Son Erişim Tarihi: 29.06.2025).

Çakmak, Fevzi, “Karagöz Mizah Dergisi Sütunlarında Birinci Dünya Savaşı”, **2. Uluslararası Tarih Sempozyumu**, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir, 2015, ss. 361-381.

Çelik, Ahmet, “Rus Basını’nda (Niva Dergisi) İkinci Meşrutiyet Süreci ile İlgili Değerlendirmeler**”, Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 35, Sayı: 2, 2020, ss. 405-438.

Çetin, Atilla, “Kıbrıslı Kamil Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi,** https://islamansiklopedisi.org.tr/kibrisli-kamil-pasa , (Son erişim tarihi: 05.05.2025).

Çetin, Nurten, “I. Dünya Savaşı’na Giden Yolda Avusturya Macaristan ile Sırbistan İhtilafı”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 1, 2017, ss. 371-393.

Çolak, Filiz, “II. Meşrutiyetin Bayram İlan Edilmesi Osmanlı Başkentinde Hürriyet Bayramı Kutlamaları”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 151, 2006, ss. 62-69

Çolak, Filiz, “Osmanlı Devleti’nin Dış Ticaretinde Avusturya-Macaristan’ın Yeri ve Önemi (1908-1918)”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi***,* Cilt: 7, Sayı: 3, 2020, ss. 1611-1643.

Demirbacak, Ayşe “II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basınına Genel Bir Bakış”, **Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 1, 2009, ss. 19-33.

Demirkol, Gökhan, “Tanzimat Mizahının Sonu: 1877 Matbuat Kanunu Tartışmaları ve Osmanlı’da Mizah Dergilerinin Kapanması”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 2, 2016, s. 686-710.

Devran, Yusuf ve Mehmet Gül, “Mizah Unsurunun Siyasal İletişimde Kullanılması”, **Journal of Academic Social Science Studies**, Sayı: 49, 2016, s. 375-389.

Dördüncü, Muharrem, “Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa’nın Hayatı ve Avrupa Seyahati”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 1, 2015, ss.79-97.

Durmuş, İsmail, "Mizah", **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/mizah#1, (Son Erişim Tarihi: 12.06.2025).

Ebüzziya, Ziyad, “Diyojen”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/diyojen, (Son Erişim Tarihi: 17.06.2025).

Elmacı, Emin, “1908 Avusturya Boykotunda Liman İşçileri”, **Kebikeç**, Sayı: 5, 1997, ss. 155-162.

Ergül, Sidar, “Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlıya Yönelik Bir Tasfiye Tertibi Olarak 31 Mart Darbesi (13 Nisan 1909)”, **Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi**, İstanbul, 2019, ss. 1-32.

Erkmen, Ayşe “İki Dereceli Genel Seçimlerden Tek Dereceli Demokratik Seçimlere Yaşanan Süreç”, **Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi,** Cilt: 6, Sayı: 33, 2019, s. 612.

Eroğlu, Nazmi “Mehmet Cavid Bey’in İktisadi Görüşleri” **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı: 2, 2002, ss. 163-168.

Eryaman, Ayşe, “1909 Matbuat Kanunu Matbuat Hürriyeti Getirdi Mİ? İkinci Meşrutiyet Osmanlı Meclisi Mebusan’ında “Matbuat Hürriyeti” Tartışmaları (1909-1914)” **OTAM**, Sayı: 48, 2020, ss. 43-64.

Gazel, Ahmet Ali, “İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde Kamil Paşa’nın İktidardan Düşürülmesi ve Askerlerin Buna Etkisi”, **OMAD**, Cilt: 5, Sayı: 8, 2019, ss. 51-69

Gölen, Zafer, “Osmanlı Yurdu Olan Bosna Hersek’te XIX. Yüzyıldaki Siyasi Olaylar”, **Belleten**, Cilt: 74, ss. 421-476.

Gülaçar, Ayşe Güher, “II. Meşrutiyet Dönemi İktidar Oluşumu Sürecinde Basının Rolü”, **Vakanüvis**, Cilt: 3, 2018, ss. 105-128.

Güneş, İhsan, “1912 Seçimleri ve Eskişehir’de Meydan Gelen Olaylar”, **Belleten**, Cilt: 56, Sayı: 216, 1992, s. 459-482.

Hanioğlu, M. Şükrü, “Cemal Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/cemal-pasa, (Son Erişim Tarihi: 09.03.2026).

Hanioğlu, M. Şükrü, “Talat Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi,** https://islamansiklopedisi.org.tr/talat-pasa, (Son Erişim Tarihi: 09.03.2026).

Hayta, Necdet, “Bosna Hersek’in Avusturya Macaristan Tarafından İlhakı 5 Ekim 1908”, **Askeri Tarih Bülteni**, Ankara, 1999, ss. 61-76.

İlkin, Selim, “Mehmet Cavid Bey”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/cavid-bey-mehmed (Son Erişim Tarihi: 05.06.2025).

Karslı, Ülkü Fitnet, “Selman-ı Pak Zaferinin Irak’taki Askeri ve Siyasi Boyutları”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (Irak’ta Osmanlı İzleri Sempozyumu)**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2022.

Kayıran, Mehmet ve Mustafa Yahya Metintaş, “Türk Yunan İlişkileri (1878-1952)”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, 2018, ss. 33-73.

Kerimoğlu, Hasan Taner, “Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı - Rum İlişkileri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 14, 2007, ss. 3-25.

Kılıç, Sibel, “Contribution of Karagoz Humour Magazine (1908-1955) to Socio-Cultural Transformations of The Turkish Society Which Derives Its Sources From The Karagoz Humour Practices and Its Importance Through The Perspective of The Turkish Cultural History”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:4 Sayı: 16, 2011, ss. 238-247.

Kılıçarislan, Veli, “II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basınında Baha Tevfik ve Eşek Gazetesi” **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:59, 2017, ss. 195-206.

Kocabaşoğlu, Uygur, “Hayal Perdesinden Gazete Sayfalarına Karagöz”, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 46, 1987, ss. 227-228.

Zekeriya, Kurşun, “İbrahim Hakkı Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi,** https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim-hakki-pasa , (Son Erişim Tarihi: 10.06.2025).

Küçük, Cevdet, “Balkan Savaşı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/balkan-savasi , (Son Erişim tarihi: 08.07.2025).

Macar, Oya Dağlar, “Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Kurumsal Tarihinde Önemli Bir Denetim: Trablusgarp Savaşı (1911-1912)”, **Belleten**, Cilt: 81, 2017, ss. 947-986.

Maden, Fahri, “Arnavutluk’un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)”, **Avrasya Etüdleri**, Sayı: 1, Cilt: 39, 2011, ss. 155-196.

Oğuzhan, Esra, “II. Meşrutiyet Mizah Basınında II. Abdülhamid İmajı”, **Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:11, 2014, ss. 1-29.

Okur, Mehmet, “The Times Gazetesine Göre Balkan Savaşları ve İngiltere’nin Politikası”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2012, ss. 183-197.

Olgun, Kenan, “Osmanlı Meclis-i Mebusan’ında Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 82, Ankara, 2012, ss. 8-12.

Olgun, Kenan, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Cilt: 27, Sayı: 79, 2011, s. 6.

Özbozdağlı, Özer, “Yunanistan’ın Girit’i İlhak Çabalarına Osmanlı Makedonya’sında Tepkiler (1909-1911)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 37, Sayı: 2, 2022, s. 577-610.

Özcan, Azmi, "Otuzbir Mart Vak’ası", **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/otuzbir-mart-vakasi , (Son Erişim Tarihi: 29.06.2025).

Pınarbaşı, Simge Özer, Halka Önderlik Eden Özgürlük: Alegori, Edebiyat ve Gerçeklik, **Art-Sanat**, Sayı: 9, 2018, ss. 121-142.

Polat, Hasan Ali ve Osman Akandere, “Yıldız Sarayı’nın Yağmalandığı İddiası, Mütareke Dönemindeki Yağma Davası ve Neticesi”, **Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 1, 2020, s. 339-389.

Sarıkaya, Makbule, “Karagöz Mizah Dergisinde Yayınlanan Karikatürlere Göre Trablusgarp Savaşı”, **Algerian Review of Ottoman and Mediterranean Studies**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2023, ss. 37-78.

Sayım, Bahar, “Mücadele Eksenin Mizah ve Basın”, **Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2019, ss. 296-308.

Sonyel, Salahi, “İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana’da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları”, **Belleten**, Cilt: 51, Sayı: 201, 1987. ss. 1266-1277.

Su, Aydan Ener, “Baha Tevfik’in Mizah Gazeteciliği ve Logosu Eşek Olan Mizah Gazeteleri” **Milli Folklor**, Cilt: 16, Yıl:31, Sayı: 122, 2019, ss. 94-112.

Tamer, Aytül, “Kurtuluş Savaşı’ndan Tek Parti Dönemine Kadar İktidar ve Mizah İlişkisi: Devlet Arşivindeki İzler”, **Gülmenin Arkeolojisi ve Medyada Mizah Olgusu -Ulusal İletişim Kongresi (13-15 Mayıs 2010) Bildiriler Kitabı**, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Erzurum, 2011, ss. 211-223.

Tanış, Cihat, “II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basınının Bir Temsilcisi: Falaka Gazetesi”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Sayı: 58, 2017, ss. 373-382.

Tanış, Cihat, “II. Meşrutiyet Döneminde Mizah: Dalkavuk Gazetesi”, **İnsan ve Toplum Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 4, 2018, ss. 2535-2550.

Tanrıbuyurdu, Erol, “Temel Fıkralarında Toplumsal Eleştiri”, **Milli Folklor**, Yıl: 19, Sayı: 75, 2007, ss. 104-107.

Tekeli, İlhan, “Makedonya İç Devrimci Örgütü ve 1903 İlinden Ayaklanması” **Cumhuriyetin Harcı 1 Köktenci Modernitenin Doğuşu**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 67-77.

Topuz, Hıfzı, “Dünyada Karikatür Akımları”, **Milliyet Sanat Dergisi**, 1984, ss. 4-11.

Toros, Taha, “Türk Karikatürünün Babası Cemil Cem”, **Tarih ve Toplum,** Cilt: 13, Sayı: 77, 1990, ss. 32-35.

Tuncer, Polat, “İttihatçı Cavit Bey (Liberal Mazlum)”, **Liberal Düşünce**, Sayı: 34, 2006, ss. 5-22.

Turan, Orhan, “II. Meşrutiyet’in İlanına İlişkin İngiliz Büyükelçiliği’nin Değerlendirilmeleri”, **Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 60, 2018, ss. 65-86.

Turan, Orhan, “İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther’in Gözünden Osmanlı Devleti’nin Dış İlişkileri (1908-1909)”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt: 16, Sayı: 63, 2018, ss. 343-363**.**

Türkmen, Zekeriya, “Mahmud Şevket Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-sevket-pasa , (Son Erişim Tarihi: 28.06.2025).

Umunç, Himmet, “Anzaklar ve Çanakkale: Anzak Günlüklerindeki Gerçekler”, **Hacette Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 33, Sayı: 1, 2016, ss. 169-181.

Uslucan, Fikret, “Kısa Ömürlü Bir Mizah ve Hiciv Gazetesi: Davul”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 4, 2016, ss. 13-22.

Ünal, Merve, “1876 Tarihli Kanun-i Esasi’de Yasama-Yürütme İlişkisi”, **Yasama Dergisi**, Sayı: 43, 2021, ss. 61-86.

Yamak, Sanem, “Meşrutiyetin Bayramı: Îd-i Millisi”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 38, 2008, ss. 323-342.

Yaşaroğlu, Hasan, “31 Mart Darbe-i Haile-i Osmaniyesi Yahut İstibdadın Sonu”, **Turkish Studies**, Cilt:12, Sayı: 16, 2017, ss. 453-470.

Yavuz, Celalettin, “Abdülhamid’in Selanik’ten İstanbul’a Alman Gemisi ile Nakli: Alman Belgelerine Göre”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 31, 2000, ss. 167-177.

Yavuz, Erdal, “1908 Boykotu”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1978, ss. 163-181.

Yazıcı, Nermin, “Yazılı Türk Mizahının Gelişim Sürecinde Batılı Anlamda İlk Mizah Dergisi: Cem”, **Turkish Studies**, Cilt: 6, Sayı: 3, 2011, ss. 1299-1313.

Yılmaz, Meşkure, Balkan Savaşlarında Selanik’in Teslim Edilişi, **TİDSAD,** Yıl: 5, S. 19, 2018, ss. 97-106.

IV. Tezler

Agbılı, Farag, **Trablusgarp’ın İtalya Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti’nin Tutumu**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, 2019.

Akbaba, Ebru Davulcu, **II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basınında Osmanlı Modernleşmesi ve Eleştirel Kodlar (Kalem ve Cem Dergileri Üzerinden),** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2013.

Akkoyunlu, Sultan Berna, **Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Basınında Karikatür (1923-1933)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2017.

Ardıç, İbrahim Selçuk, **Kalem Dergisi ve Mizah Anlayışı (1908-1911)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Aslanova, Sevilya, **20. Yüzyılın Başında Rusya’nın Osmanlı Politikası (1903-1917)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008.

Aydın, Tarık, **Boşboğaz ile Güllabi Mizah Gazetesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun, 2017.

Baki, Zeynep, **Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Mizah Basınında Siyasi Aktörlerin Siyasi Aktörlerin Temsili**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2011.

Ballı, Muhammet, **Turhan Hüsnü Paşa'nın Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri (1846-1927),** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2024.

Birbir, Atilla, **Yunan Basınında Balkan Savaşları,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Balkan Çalışmaları, Edirne, 2018.

Boz, Ufuz, **Toplumsal Eleştiri Yöntemi Olarak Mizah: Türkiye'de Mizah Dergisi Örnekleri (Gırgır, Penguen, Uykusuz, Bayan Yanı Dergi Kapakları)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Civalıoğlu, Berna, **Geveze Gazetesinin İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

Çakıroğlu, İlker Yasin, **Balkan Savaşlarında Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, 2019.

Çelik, Gizem, **II. Meşrutiyet'ten Milli Mücadeleye Türkiye'de Siyasal Cepheleşmeler: İttihatçı-İtilafçı Cepheleşmesi (1908-1912)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024, İzmir.

Çevik, Abidin, **Halil Menteşe'nin Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2011.

Drkenda, Esmer, **Avusturya Macaristan Yönetiminde Bosna-Osmanlı İlişkileri (1878-1909)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

Dördüncü, Muharrem, **İbrahim Hakkı Paşa'nın Hayatı ve Devlet Adamlığı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.

Eldemir, Elif, **Türk Matbuatında Mizah Dergiciliğinin Bir Örneği Olarak Davul (Çeviri-İnceleme)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2020.

Eliri, Yusuf Alper, **Cemal Paşa'nın Askeri Kişiliği ve Askeri Faaliyetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2008.

Elmas, Emre, **Balkan Savaşlarını Bitiren Antlaşmaların Diplomatik Görüşmeleri (İstanbul ve Atina Antlaşmaları)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2013.

Erenoğlu, Tezel, **Çanakkale Savaşlarında Poster ve Karikatürlerle Propaganda**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale, 2022.

İlkbahar, Demet, **1911-1912 Osmanlı Trablusgarb Savaşı ve Osmanlı Kamuoyu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Kamiloğlu, Zeynep, **2002-2011 Dönemi Türk Siyasetinde Mizah**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

Kandil, İsmail, , **Meclis-i Mebusan Çalışmaları (1914-1918)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Karan, Niyazi, **Girit'in Yunanistan'a İlhakına Türk Kamuoyunun Tepkisi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.

Karasu, Zeynep Duygu, **II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bir Mizah Gazetesi: Falaka**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Iğdır, 2025.

Kıröмeroğlu, Nida, **Mizah Penceresinden Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)**, (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022.

Köpe, Fulya, **Davul Gazetesi (İnceleme-Metin)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2019.

Mülazımoğlu, Maksud Emre, **Devlet Adamı Olarak Mehmet Talat Paşa**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2019.

Otukfalay, Burcu, **Bosna Hersek'in (1908) Avusturya Macaristan İmparatorluğu Tarafından İlhakının Osmanlı Basınındaki Yansıması,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2019.

Peköz, Akif, **I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Meclis-i Mebusan Seçimlerinin Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2015.

Sağun, Çağıl, **II. Meşrutiyet Döneminde Girit Meselesi ve 1910-11 Yunanistan Boykotajı**, (Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir. 2022.

Serrican, Ece, **Kalem Dergisi Üzerine Bir Araştırma**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.

Şahin, Kazım, **İkdam Gazetesine Göre Trablusgarp Savaşı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2022.

Şallı, Hakan, **Balkan Savaşları Öncesinde Yapılan Gizli İttifak Anlaşmaları**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2014.

Tercan, Betül, **Hititlerde Purulli(ya) Bayramı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**,** Ankara, 2016.

Turbıc, Enes, **Avusturya Macaristan'ın Bosna Hersek'i İşgale Karşı Boşnakların Direnişi (1878)**, (Yayılanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2018.

Uğraş, Nilüfer, **Osmanlı Basınında Balkan Savaşları Sırasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Siyasal Gelişmeler** (İkdam, Sabah, Tanin, Tercüman-ı Hakikat), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Uzun, Elif, **Siyasi Partiler Bağlamında Mizah ve Karikatür (2002 Sonrası Dönem)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Ül, Servet, **Meşrutiyet Döneminde Bir Mizah Gazetesi: Geveze Gazetesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray, 2017.

Ünsal, Emin, **Girit'in Türk Hakimiyetinde Çıkışı,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2009.

Ünver, Merve, **Eski Türkçe Mizah Dergilerinin Açıklamalı Bibliyografyası (1870-1928),** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2003.

Yazıcı, Emine Aygün, **Tanin'e Göre Balkan Savaşları'nda Yaşanan Mezalim ve Osmanlı Kadınlarının Faaliyetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), KATÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2013.

Yıldız, İsmail, **Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Bulgaristan'daki Bağımsızlık Faaliyetleri (1878-1908)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Yılmazata, Mehmet, **Avrupalı Devletlerin Bloklaşma Sürecinde 1908/1909 Bosna'nın İlhak Krizi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 2005.

Yücel, Ercan, **Osmanlı Döneminde Balkanlarda Kiliseler ve Mektepler Meselesi (1909-1911)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay, 2014.

EKLER

EK 1: Kalem Dergisinin 2 Aralık 1909 Tarihli Nüshası

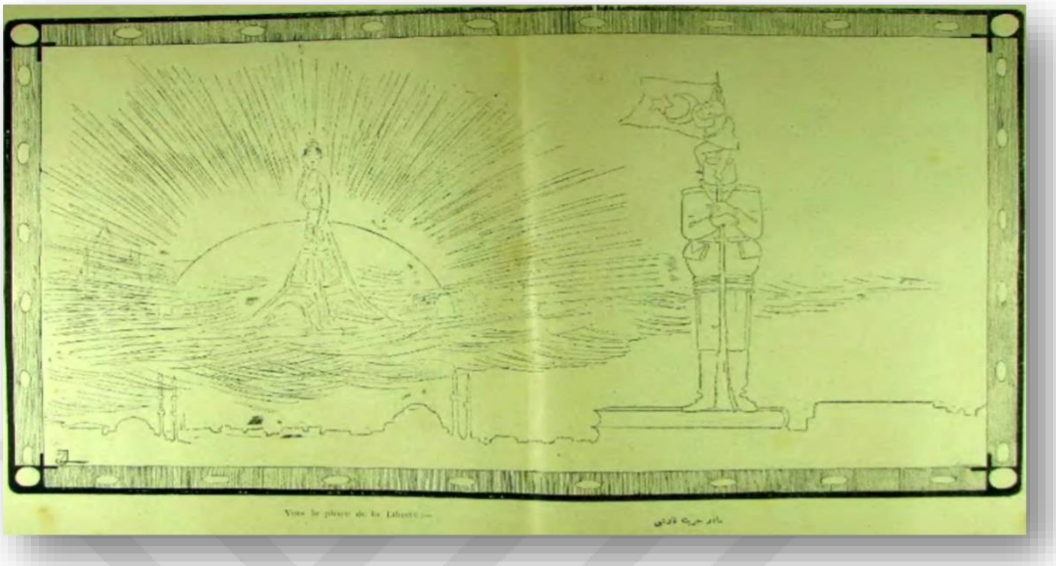
Vers le phare de la Liberté…

EK 2: Karagöz Dergisinin 10 Ağustos 1908 Tarihli Nüshası

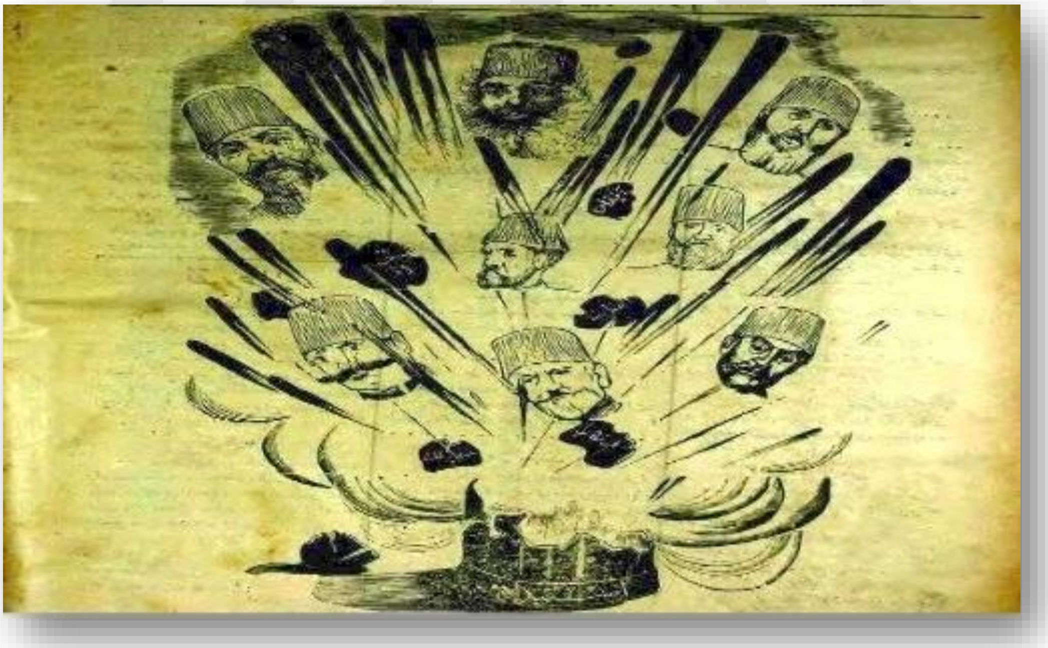

EK 3: Kalem Dergisinin 10 Eylül 1908 Tarihli Nüshası

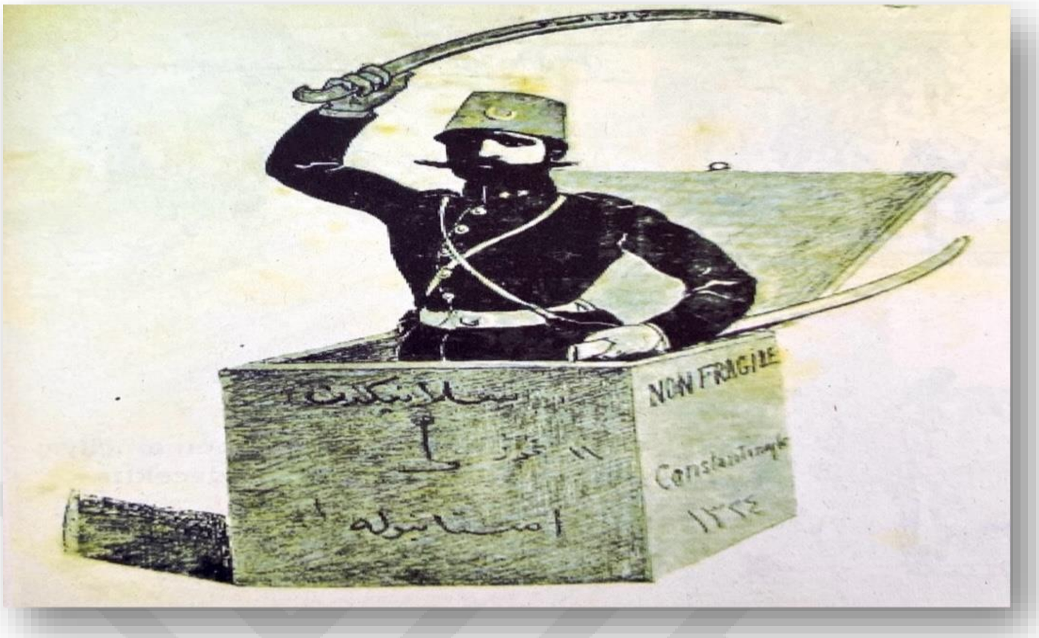
NON FRAGILE
Constantinople
١٣٢٤

EK 4: Kalem Dergisinin 17 Eylül 1908 Tarihli Nüshası

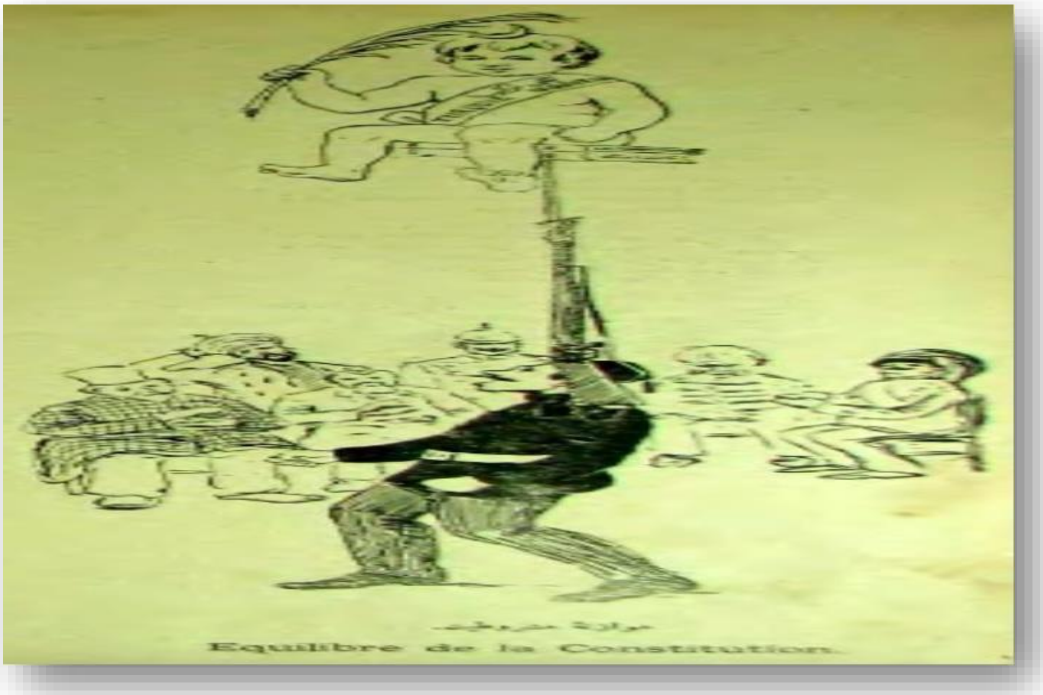
Equlibre de la Constitution

EK 5: Kalem Dergisinin 5 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

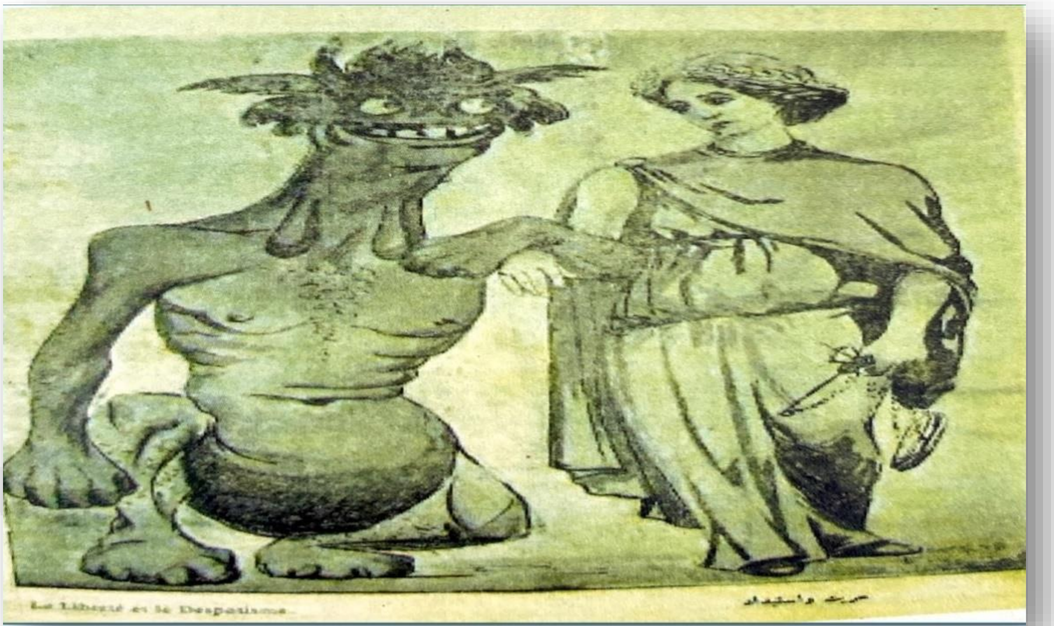
La Liberté et le Despotisme.
حریت واستبداد

EK 6: Kalem Dergisinin 24 Şubat 1910 Tarihli Nüshası

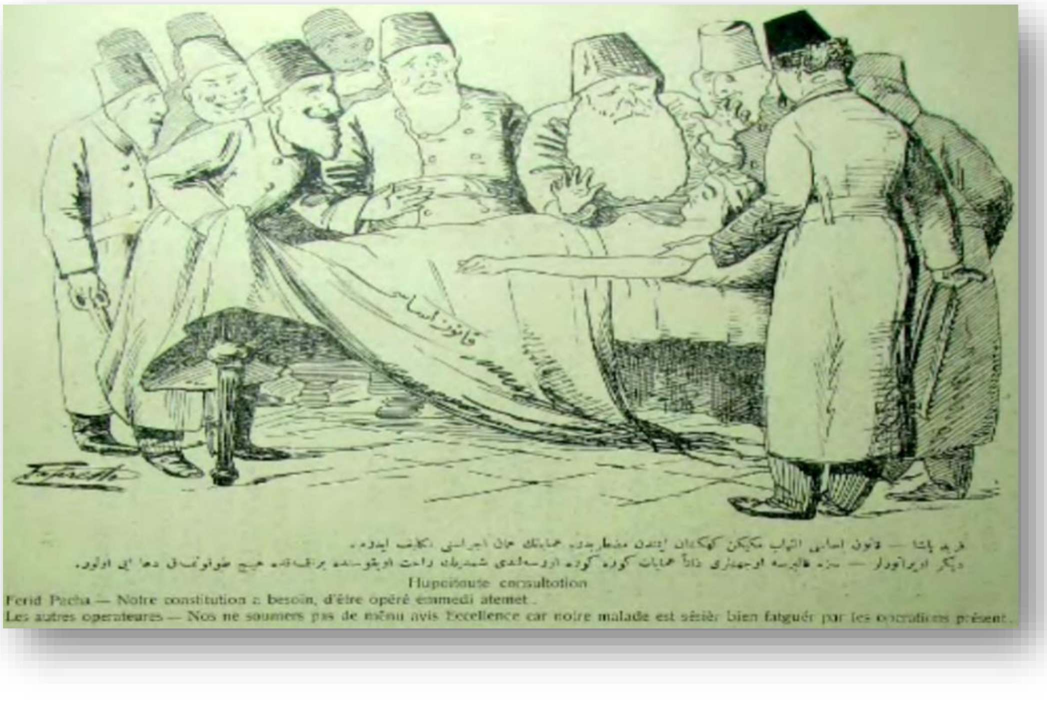
قانون اساسی
Hupeitoute consultotion
Ferid Pacha — Notre constitution a besoin, d'être opéré emmedi atemet.
Les autres operateures — Nos ne soumers pas de mênu avis Eccellence car notre malade est séièr bien fatguér par les operations présent.

EK 7: Kalem Dergisinin 8 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

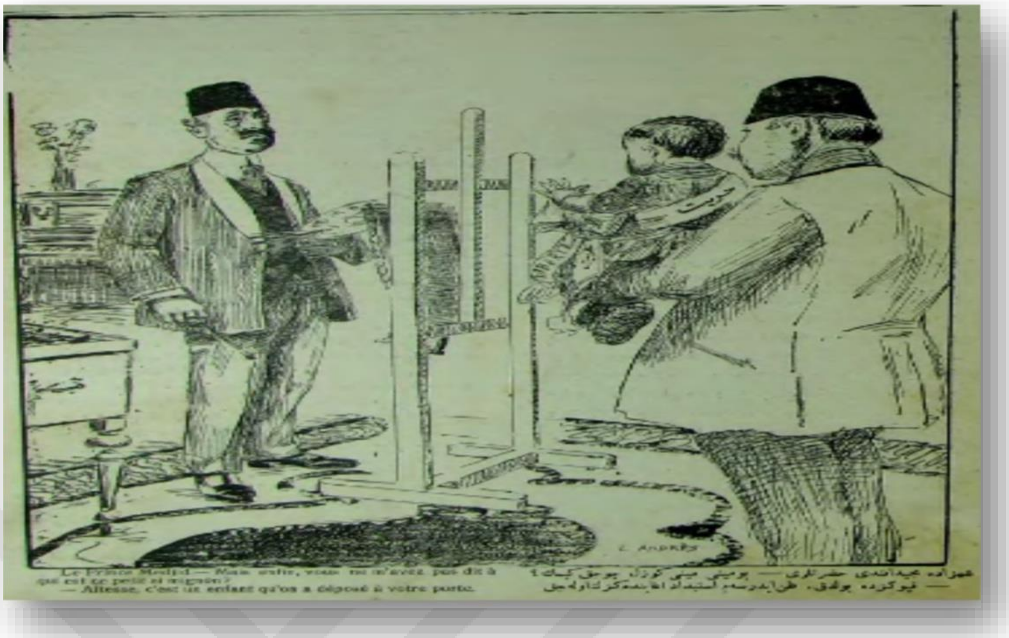
L. Andrès
Le Prince Medjid — Mais enfin, vous ne m'avez pas dit à qui est ce petit si mignon?
— Altesse, c'est un enfant qu'on a déposé à votre porte.

EK 8: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 31 Ağustos 1908 Tarihli Nüshası

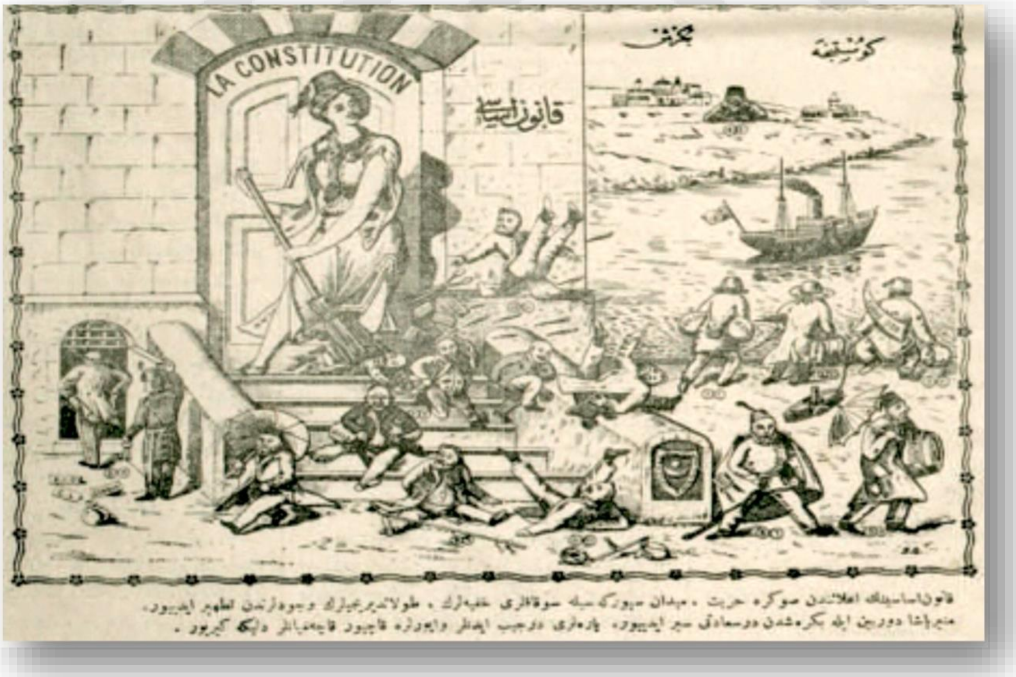
LA CONSTITUTION
قانون اساسی

EK 9: Kalem Dergisinin 29 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

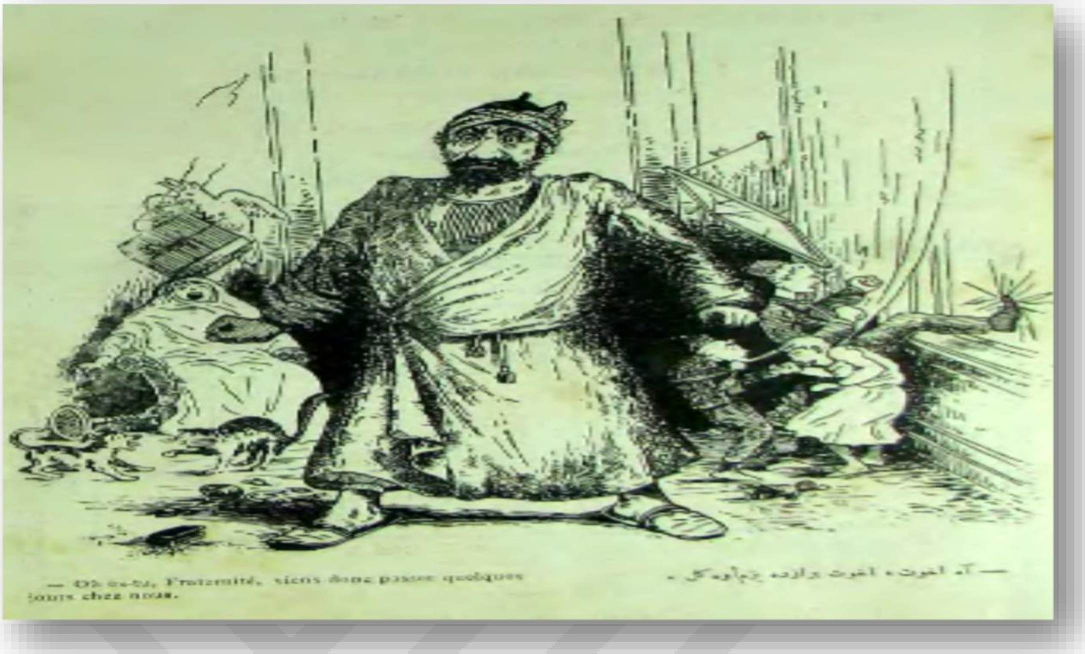
— Oh toi, Fraternité, viens donc passer quelques jours chez nous.
— آه اخوت ، اخوت براز ده بزه کل .

EK 10: Kalem Dergisinin 20 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

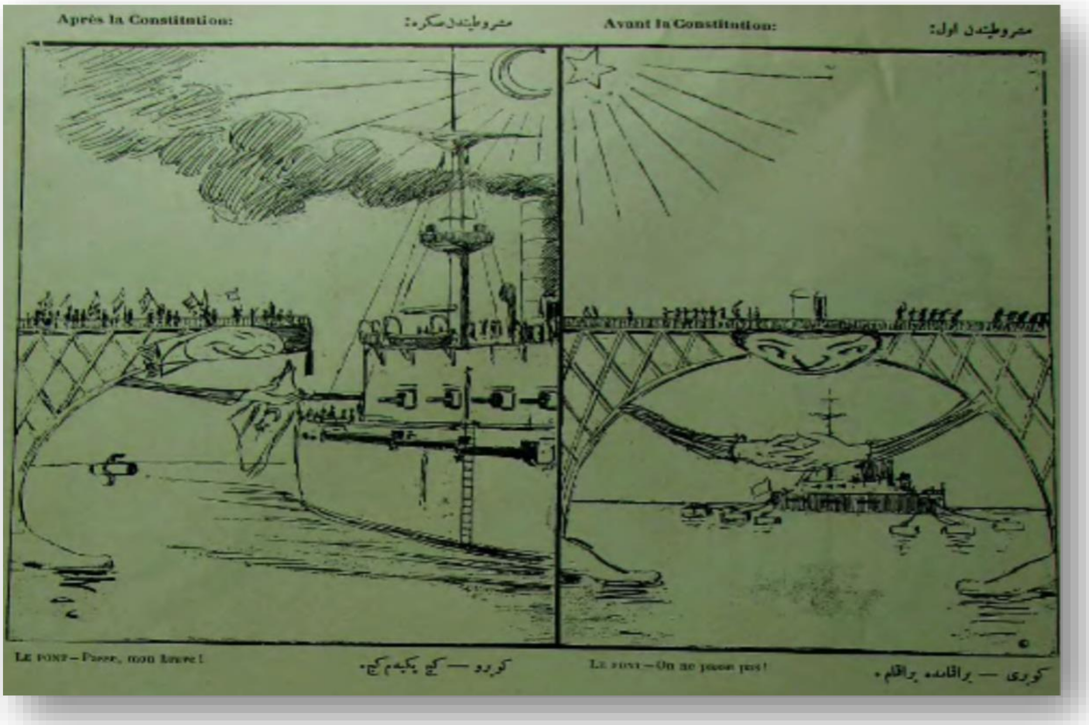
Après la Constitution:
مشروطیتدن صکره:
Avant la Constitution:
مشروطیتدن اول:
Le pont — Passe, mon brave!
کوپرو — کچ یکیتم کچ .
Le pont — On ne passe pas!
کوپری — براقانده براقم .

EK 11: Musavver Papağan Dergisinin 12 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

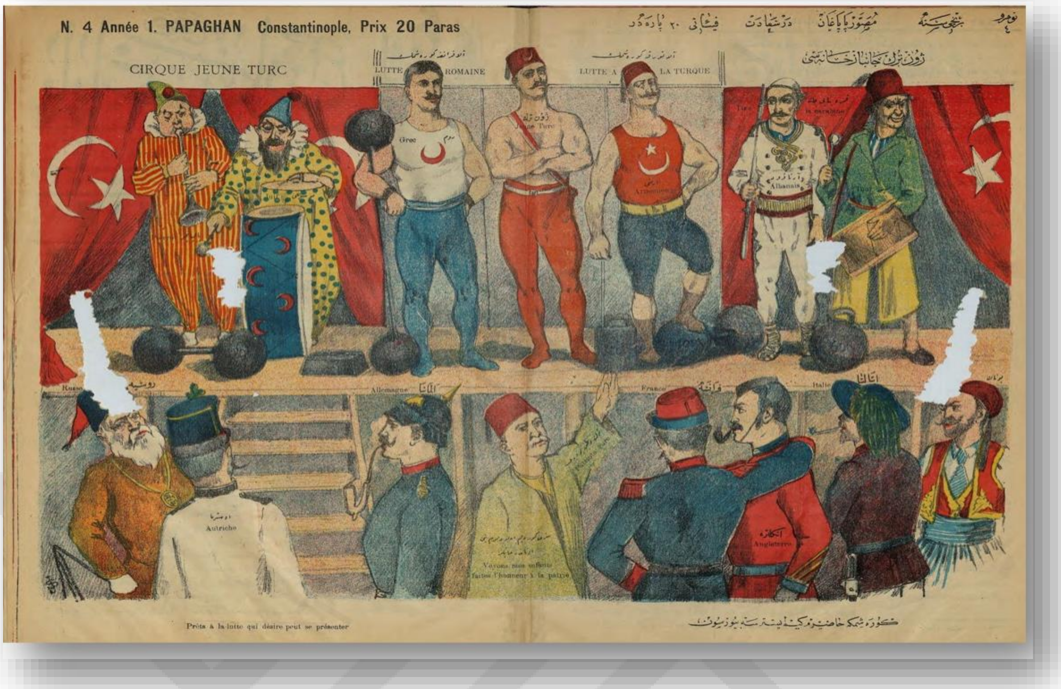
N. 4 Année 1. PAPAGHAN Constantinople, Prix 20 Paras
CIRQUE JEUNE TURC
LUTTE ROMAINE
LUTTE A LA TURQUE
Grec
Jeune Turc
Arménien
Albanais
Russe
Autriche
Allemagne
Voyons mes enfants faites l'honneur à la patrie
France
Angleterre
Italie
Prêts à la lutte qui désire peut se présenter

EK 12: Musavver Papağan Dergisinin 28 Eylül 1908 Tarihli Nüshası

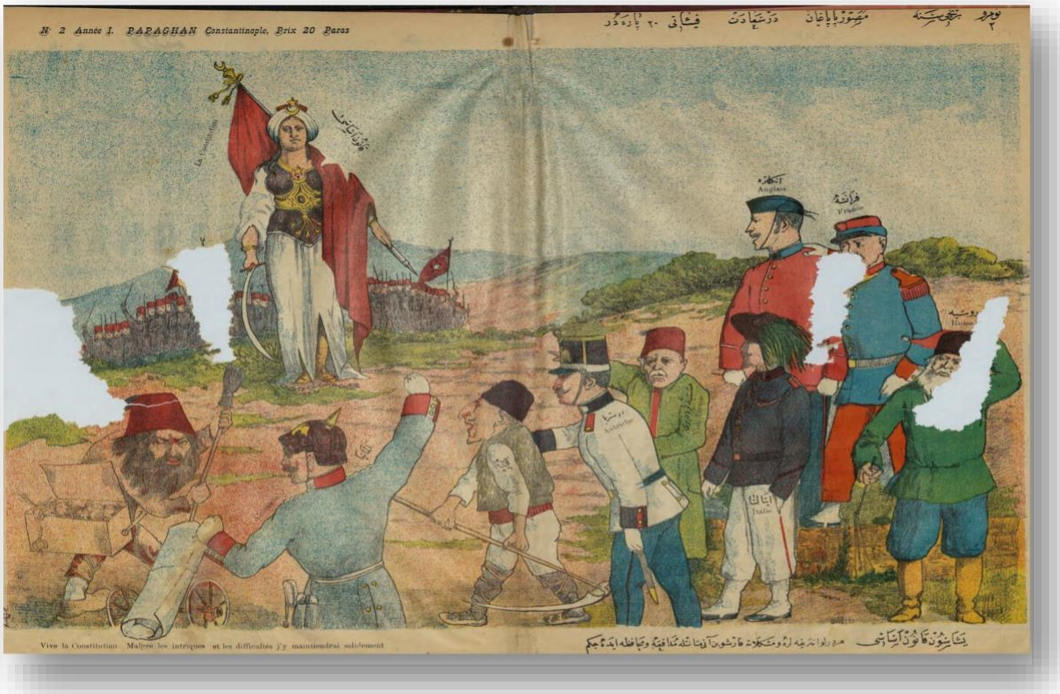
N 2 Année I. PAPAGHAN Constantinople, Prix 20 Paras
La Constitution
Anglais
France
Russie
Autriche
Italie
Vive la Constitution Malgré les intrigues et les difficultés j'y maintiendrai solidement

EK 13: Kalem Dergisinin 20 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

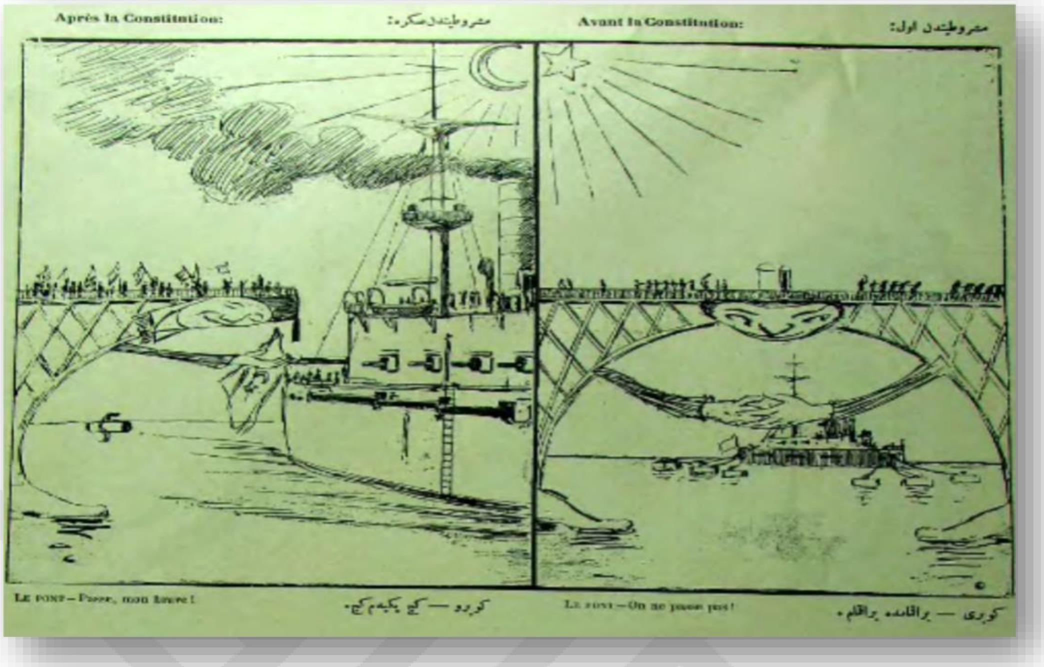
Après la Constitution:
مشروطیتدن صكره:
Avant la Constitution:
مشروطیتدن اول:
Le pont—Passe, mon frère!
كوپرو — كچ یكیتم كچ .
Le pont—On ne passe pas!
كوپری — براقامده براقم .

EK 14: Kalem Dergisinin 3 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

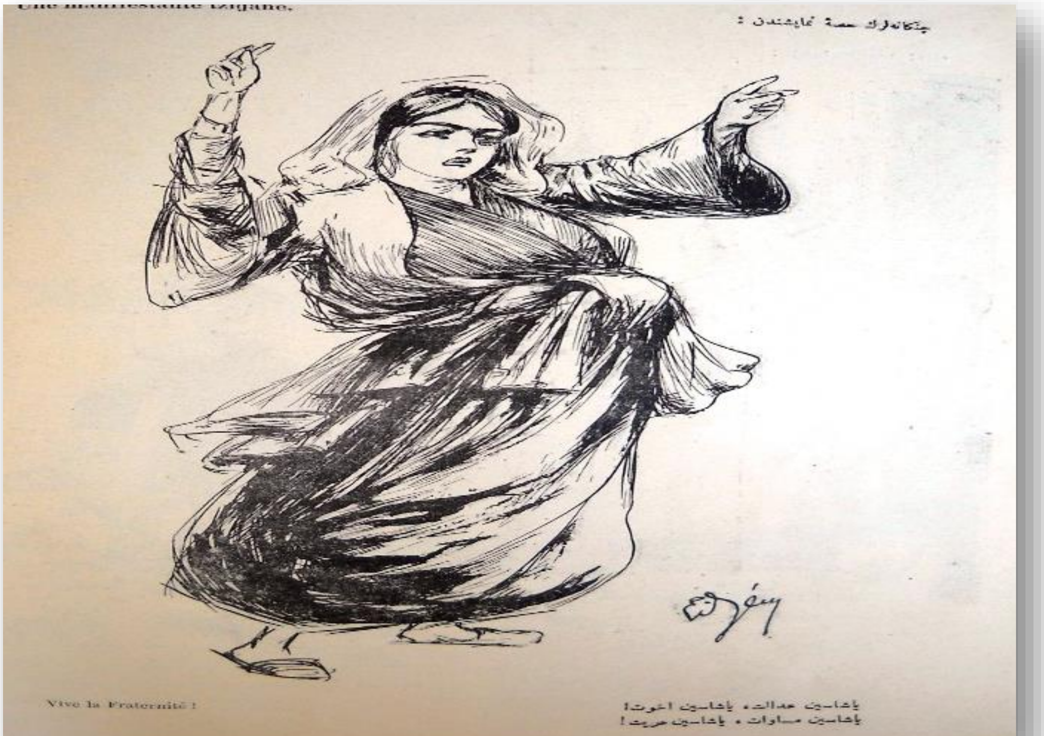
چنكانه‌لرك حصه تمایشندن :
Vive la Fraternité!
یاشاسین عدالت ، یاشاسین اخوت!
یاشاسین مساوات ، یاشاسین حریت!

EK 15: Kalem Dergisinin 10 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

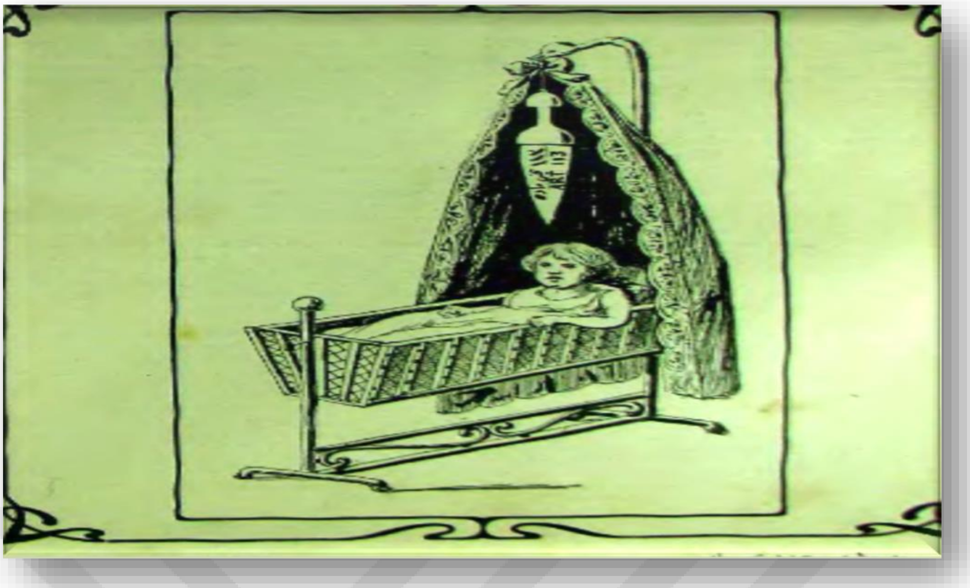

EK 16: Kalem Dergisinin 25 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

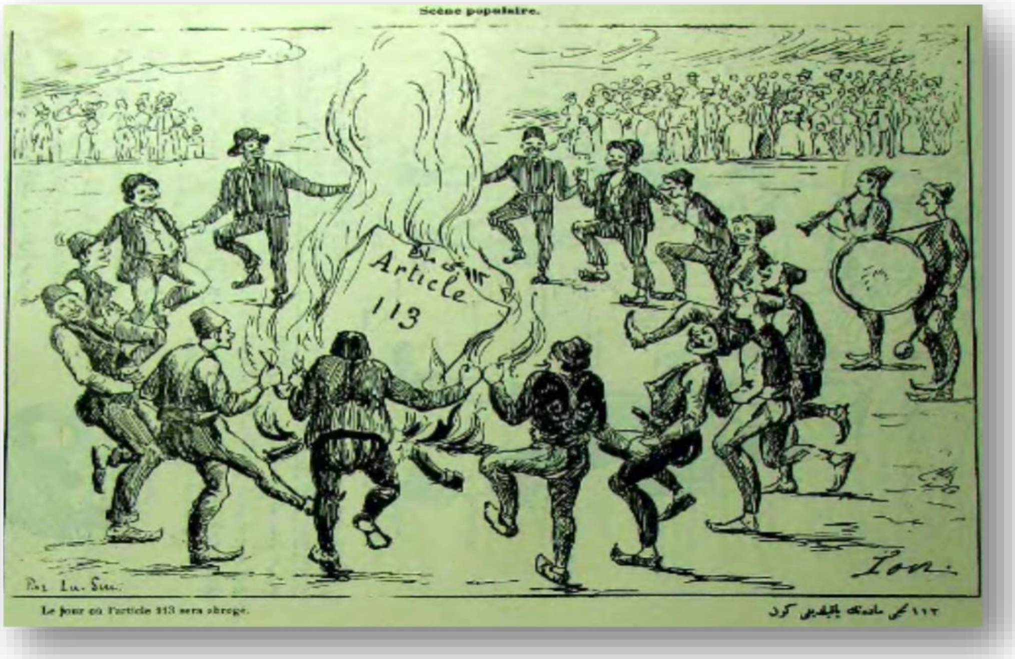
Scène populaire.
Article 113
Par Lu-Sun.
Ion
Le jour où l'article 113 sera abrogé.

EK 17: Musavver Papağan Dergisinin 19 Eylül 1908 Tarihli Nüshası

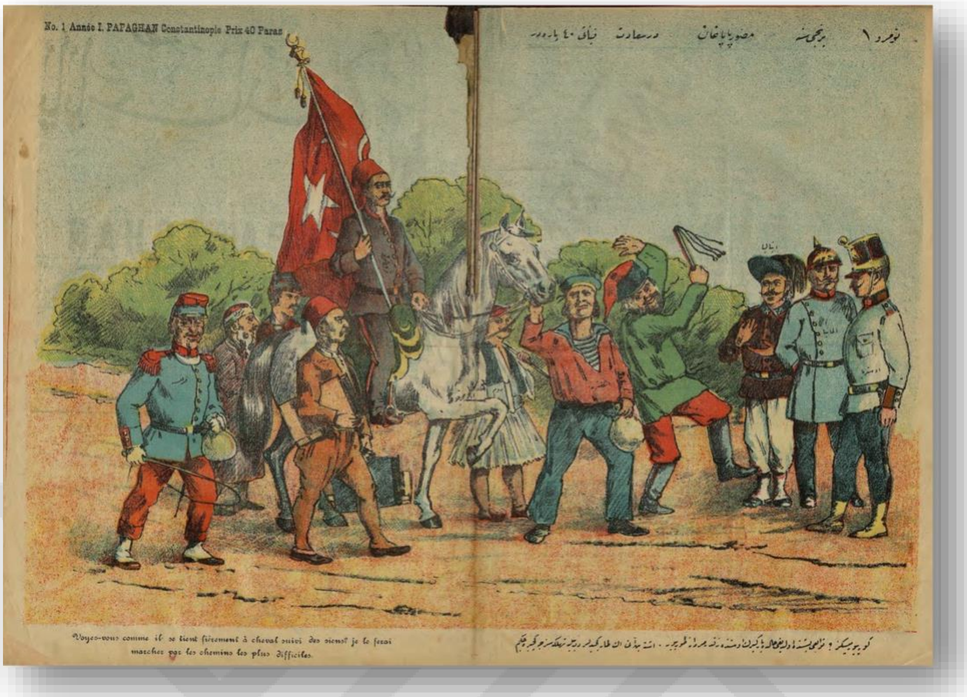
No. 1 Année I. PAPAGHAN Constantinople Prix 40 Paras
مصور پاپاغان
Voyez-vous comme il se tient fièrement à cheval suivi des siens? je le ferai marcher par les chemins les plus difficiles.

EK 18: Kalem Dergisinin 17 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

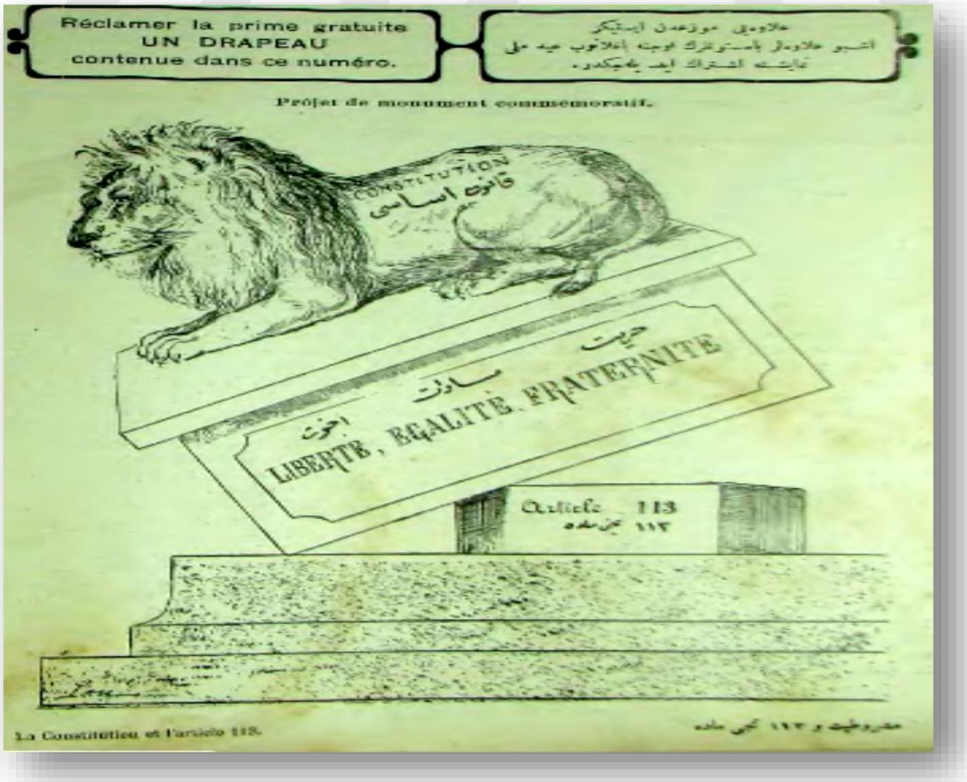
Réclamer la prime gratuite UN DRAPEAU contenue dans ce numéro.
Prôjet de monument commémoratif.
CONSTITUTION
قانون اساسی
حریت
مساوات
اخوت
LIBERTE, EGALITE, FRATERNITE
Article 113
١١٣ نجی ماده
La Constitution et l'article 113.

EK 19: Musavver Papağan Dergisinin 17 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

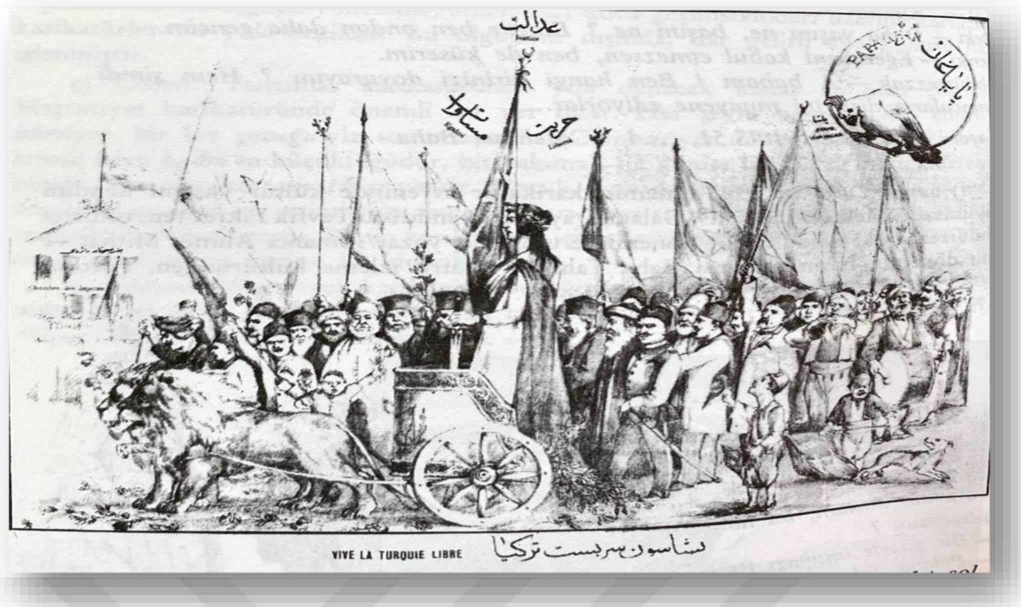
عدالت
Justice
مساوات
Egalité
حریت
Liberté
پاپاغان
PAPAGAN
VIVE LA TURQUIE LIBRE
یشاسون سربست ترکیا

EK 20: Kalem Dergisinin 9 Eylül 1909 Tarihli Nüshası

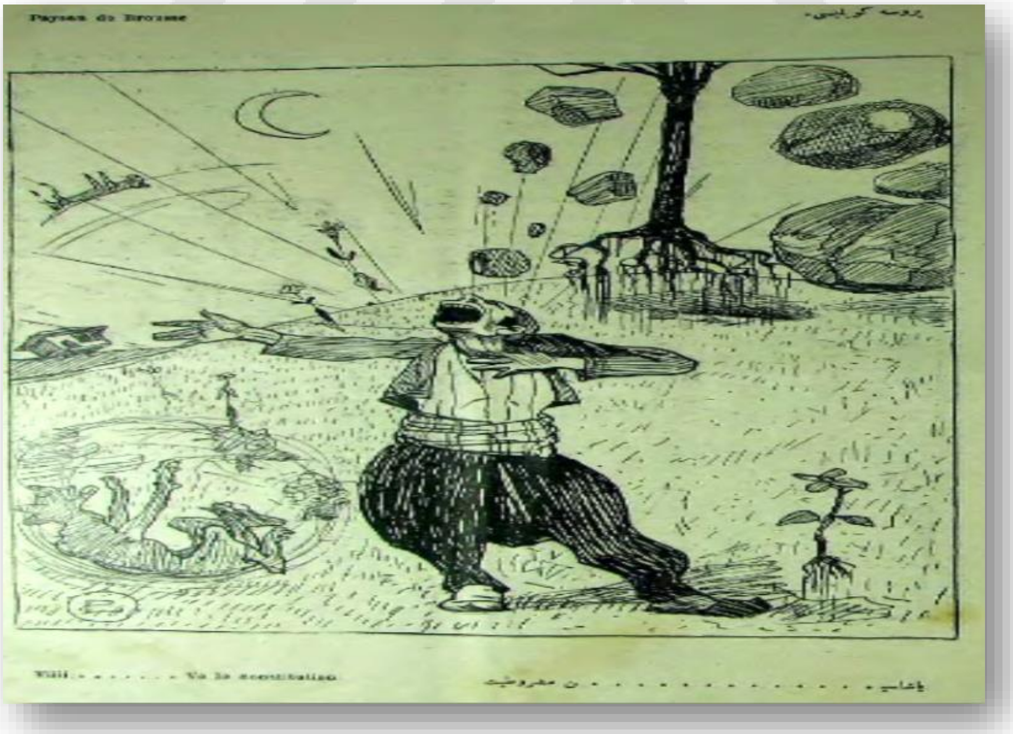
Paysan de Brousse
بروسه کویلیسی
Vi . . . . ve la constitution
یشا . . . . سن مشروطیت

EK 21: Kalem Dergisinin 22 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası

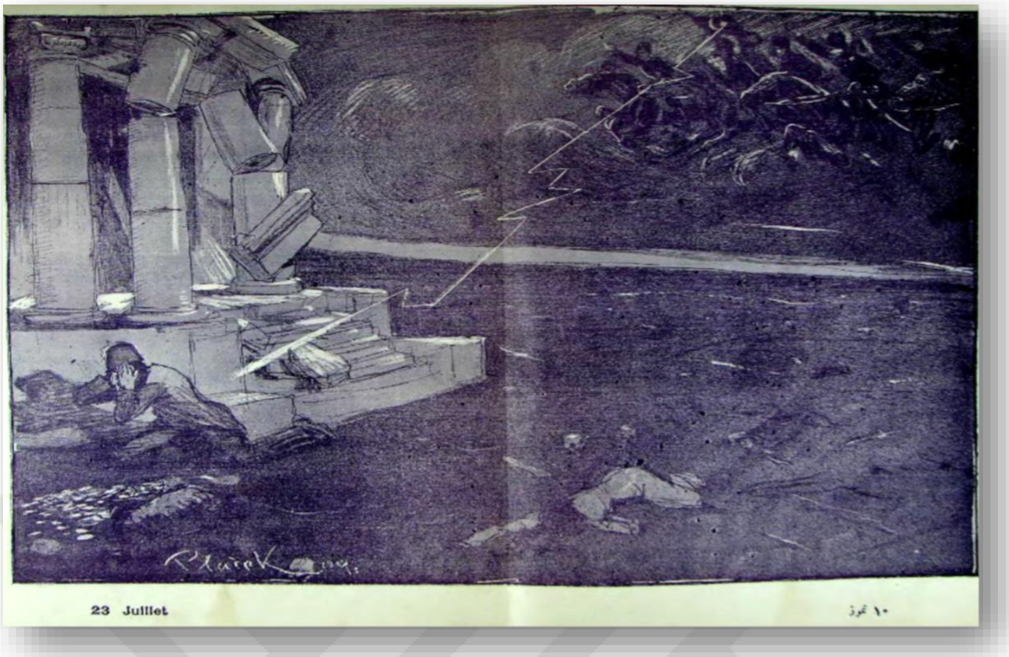
23 Juillet
١٠ تموز

EK 22: Karagöz Dergisinin 23 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası

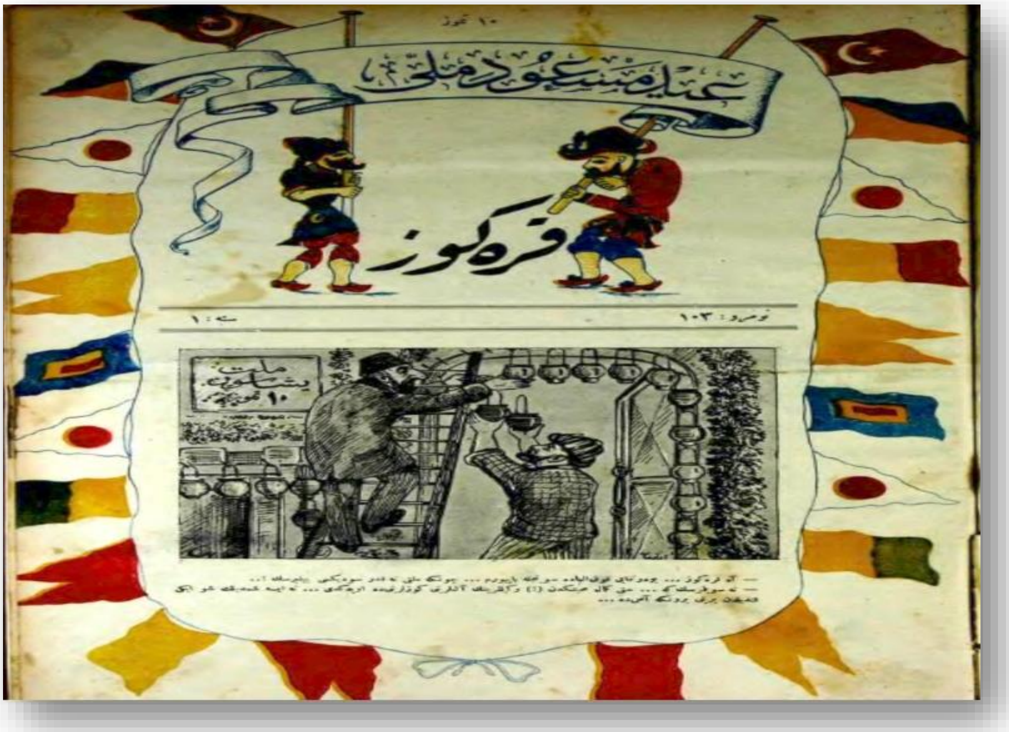
١٠ تموز
عید مسعود ملی
قره كوز
نومرو: ١٠٣
سنه: ١
ملت
يشيللوكى
١٠

EK 23: Kalem Dergisinin 29 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası

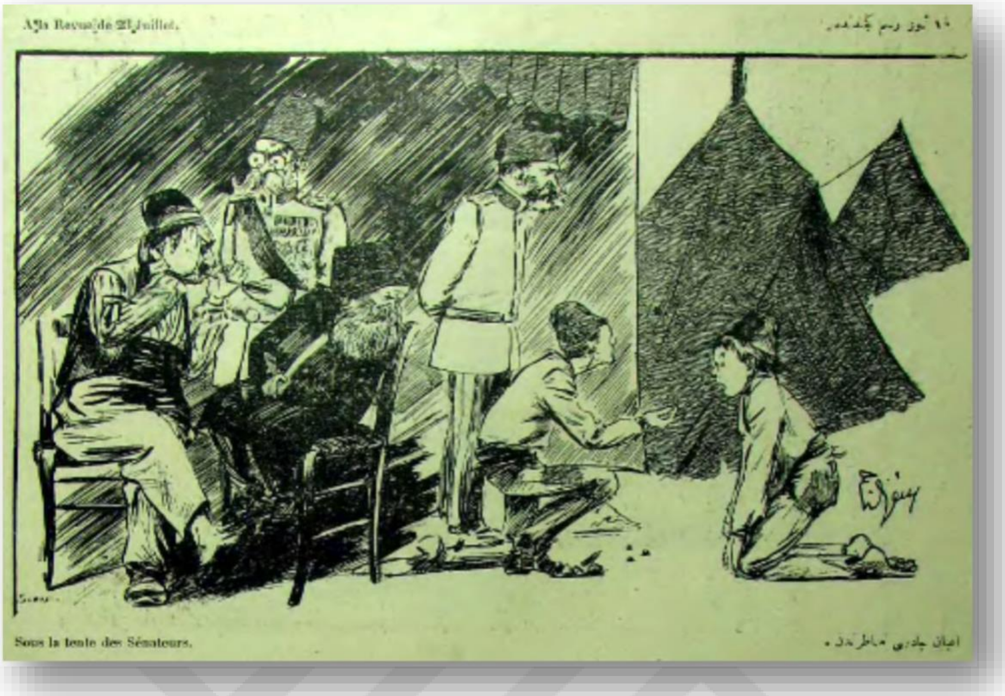
A la Revue de 23 Juillet.
Sous la tente des Sénateurs.

EK 24: Kalem Dergisinin 29 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası

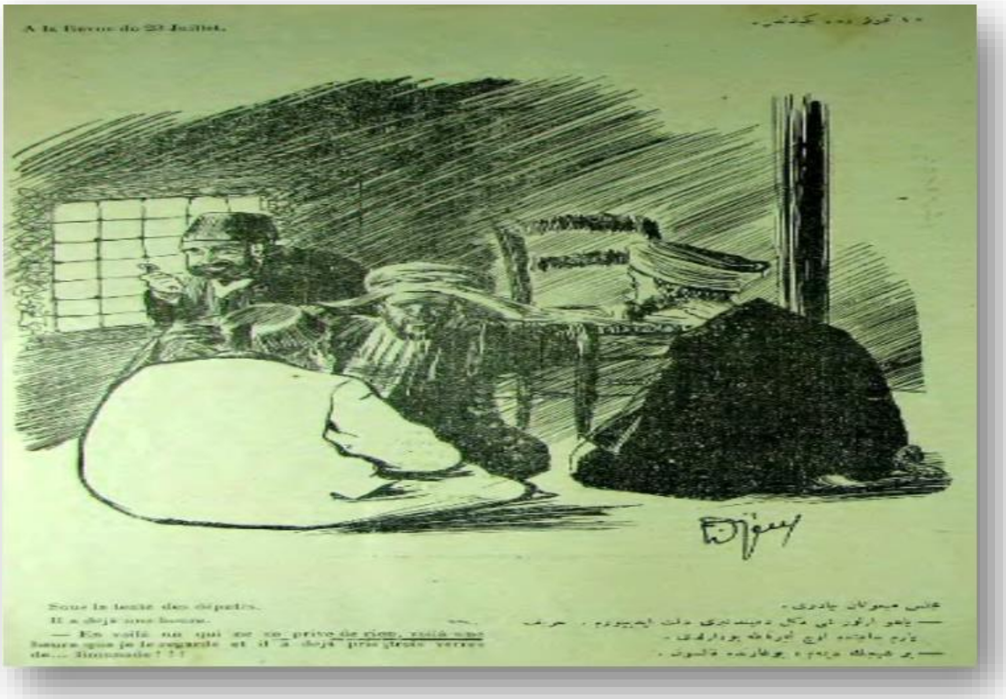
A la Revue de 23 Juillet.
Sous la tente des députés.
Il a déjà une heure.
— En voilà un qui ne se prive de rien, voilà une heure que je le regarde et il a déjà pris ... verres de... limonade ! ! !

EK 25: Kalem Dergisinin 29 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası

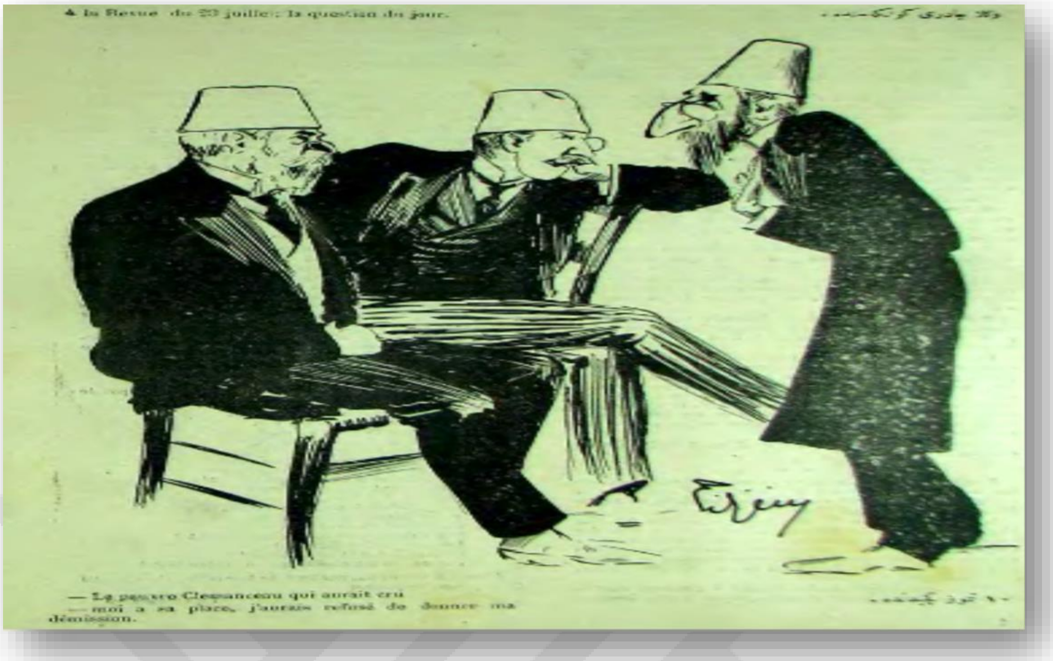
A la Revue du 23 juillet: la question du jour.
— Le pauvre Clemenceau qui aurait cru
— moi à sa place, j'aurais refusé de donner ma démission.
۱۰ تموز

EK 26: Karagöz Dergisinin 23 Temmuz 1912 Tarihli Nüshası

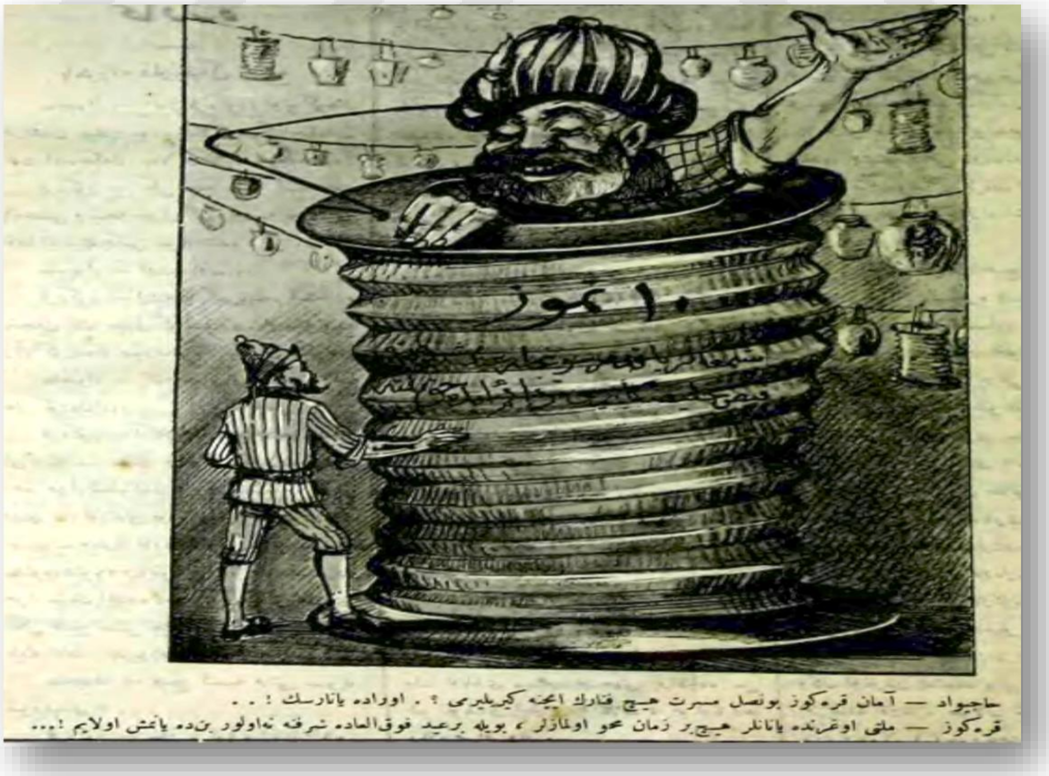
۱۰ تموز
حاجیواد — آمان قره‌کوز بو نصل مسرت هیچ قازانك ایچنه کیریلیرمی ؟ . اوراده باتارسك ! . .
قره‌کوز — ملی اوغرنده باتانلر هیچ بر زمان محو اولمازلر ، بویله بر عید فوق العاده شرفنه نه اولور بن ده باتمش اولایم !...

EK 27: Karagöz Dergisinin 23 Temmuz 1913 Tarihli Nüshası

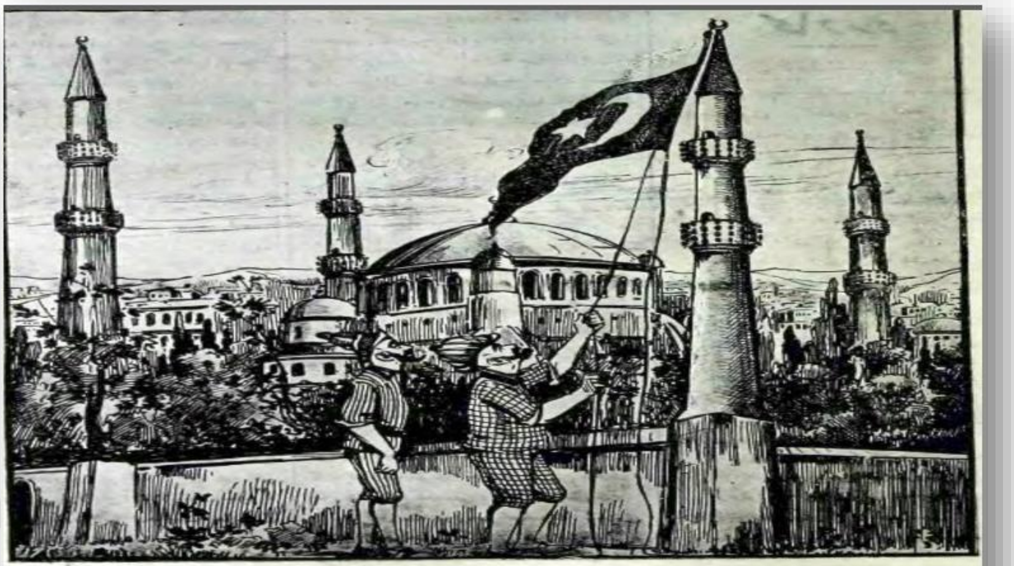

قان ایله قیلیجدر کوروتن یار اغمزده
جان قورقوسی کزمز اووامزده داغمزده
حاجیواد — چك قره‌کوز ، چك ... الحمدلله بوکونده کورمکه موفق اولدق !..

EK 28: Karagöz Dergisinin 26 Temmuz 1913 Tarihli Nüshası

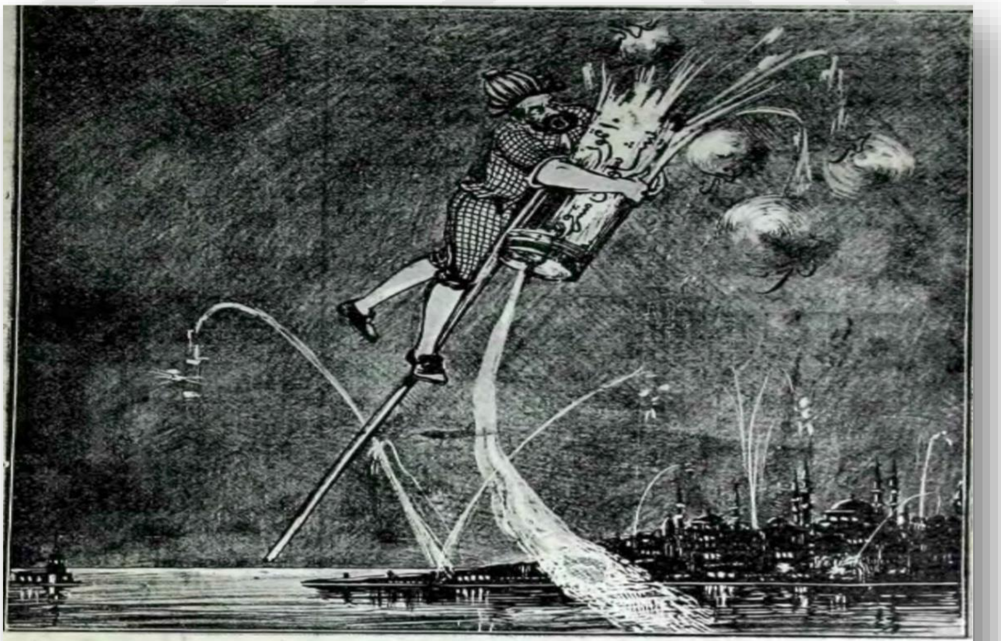

قره‌کوز — یشاسین حریت !...

EK 29: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 1 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

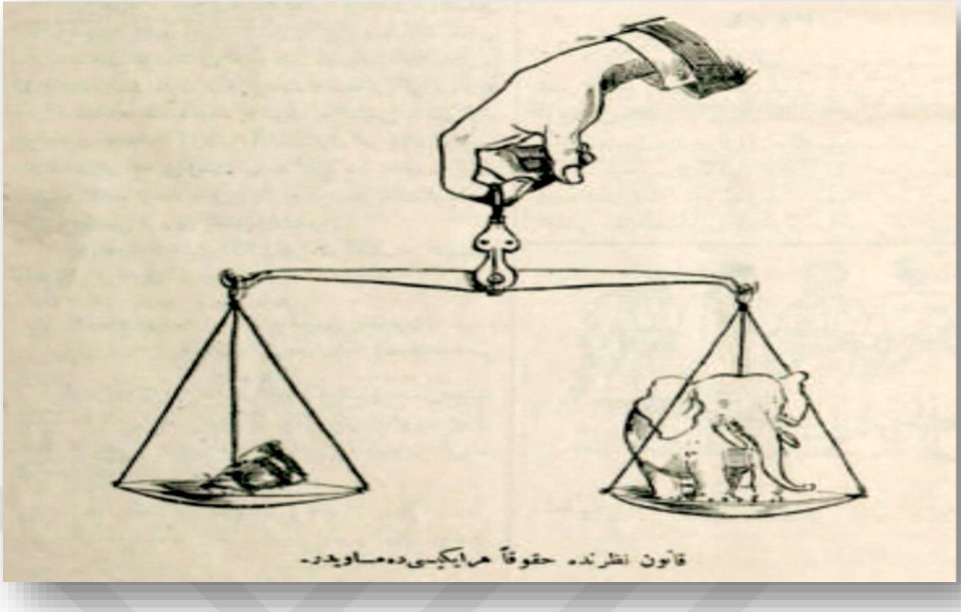

قانون نظرنده حقوقاً هر ایکیسی ده مساویدر.

EK 30: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 7 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

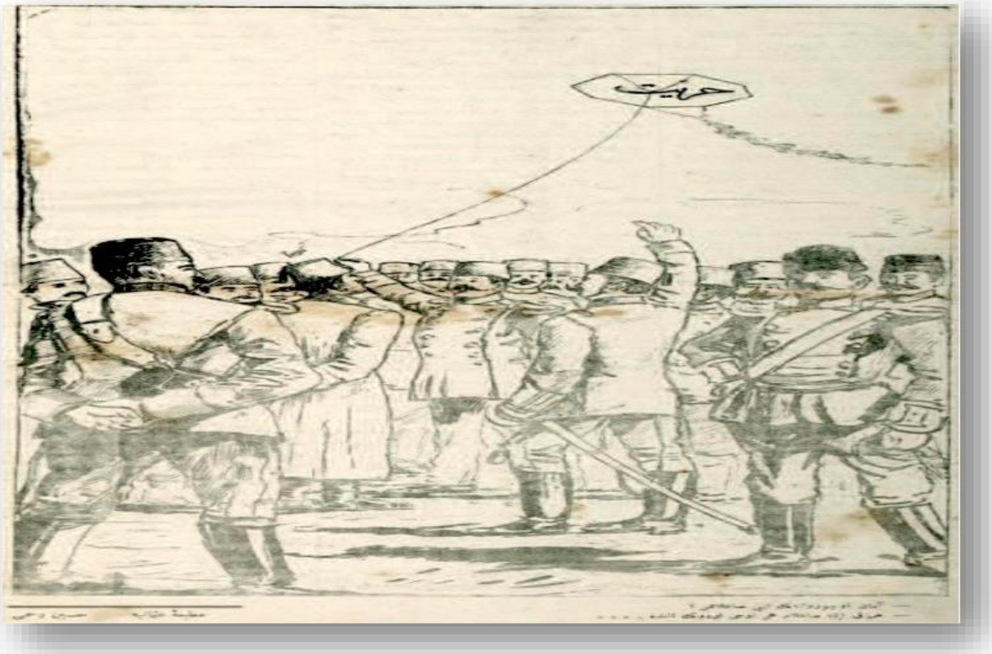

EK 31: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 14 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

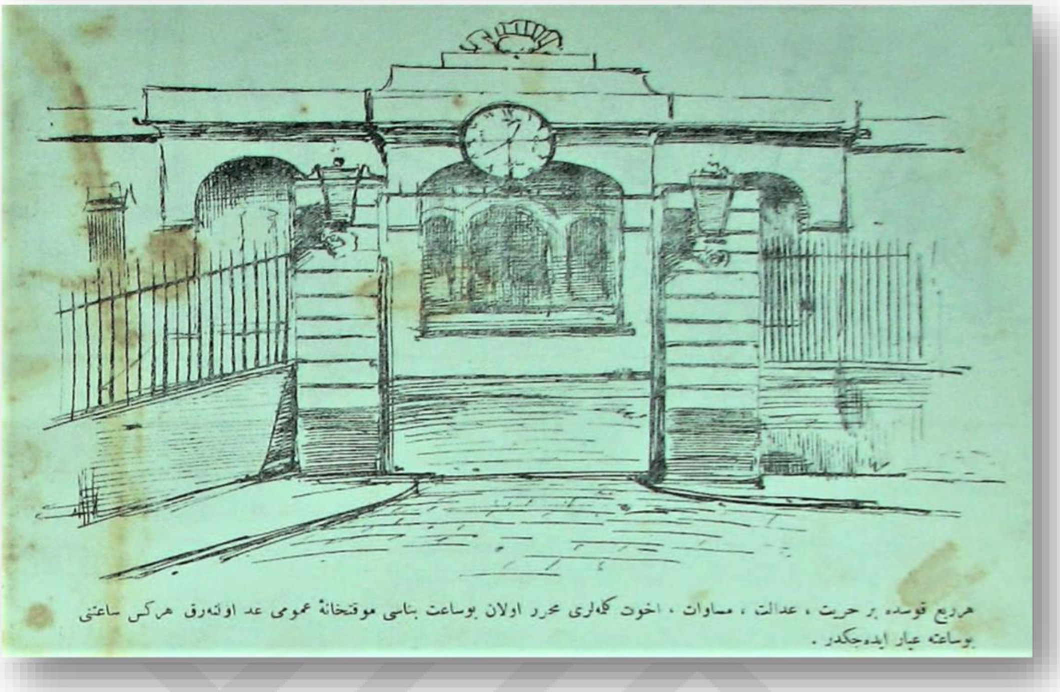

هرربع قوسده بر حریت ، عدالت ، مساوات ، اخوت کلمه‌لری محرر اولان بوساعت بناسی موقتخانهٔ عمومی عد اولنه‌رق هرکس ساعتنی
بوساعته عیار ایده‌جکدر .

EK 32: Dalkavuk Dergisinin 12 Eylül 1908 Tarihli Nüshası

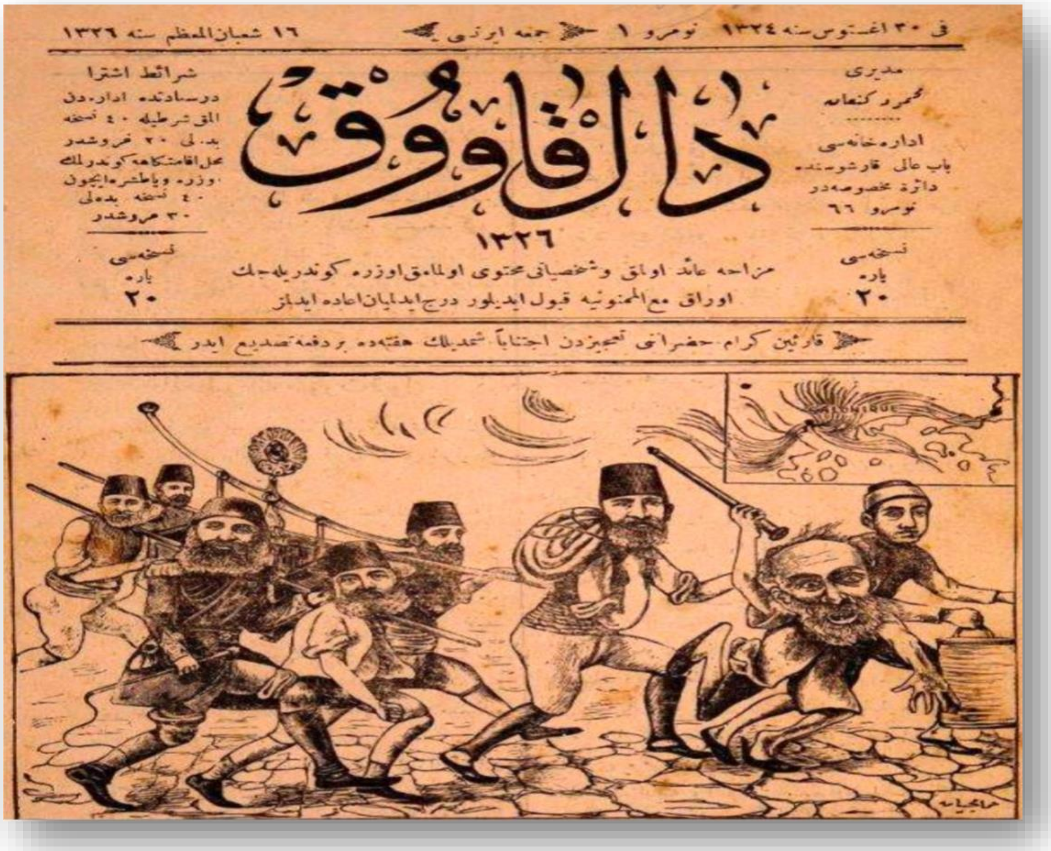

فی ۳۰ اغستوس سنه ۱۳۲۴ نومرو ۱ جمعه ایرتسی ۱۶ شعبان المعظم سنه ۱۳۲۶

مدیری
محمود کنعان

اداره‌خانه‌سی
باب عالی قارشوسنده
دائرهٔ مخصوصه‌در
نومرو ۶۶

دالقاووق
۱۳۲۶

شرائط اشترا
درسعادتده اداره‌دن
الق شرطیله ۴۰ نسخه
بدلی ۲۰ غروشدر
محل اقامتکاهه کوندرلمك
اوزره ویا طشره ایچون
۴۰ نسخه بدلی
۳۰ غروشدر

نسخه‌سی
پاره
۲۰

مزاحه عائد اوراق وشخصیاتی محتوی اولمامق اوزره کوندریله‌جك
اوراق مع الممنونیه قبول ایدیلور درج ایدلمیان اعاده ایدلمز

نسخه‌سی
پاره
۲۰

قارئین کرام حضراتی تعجیزدن اجتناباً شمدیلك هفته‌ده بر دفعه تصدیع ایدر

EK 33: Dalkavuk Dergisinin 6 Mart 1909 Tarihli Nüshası

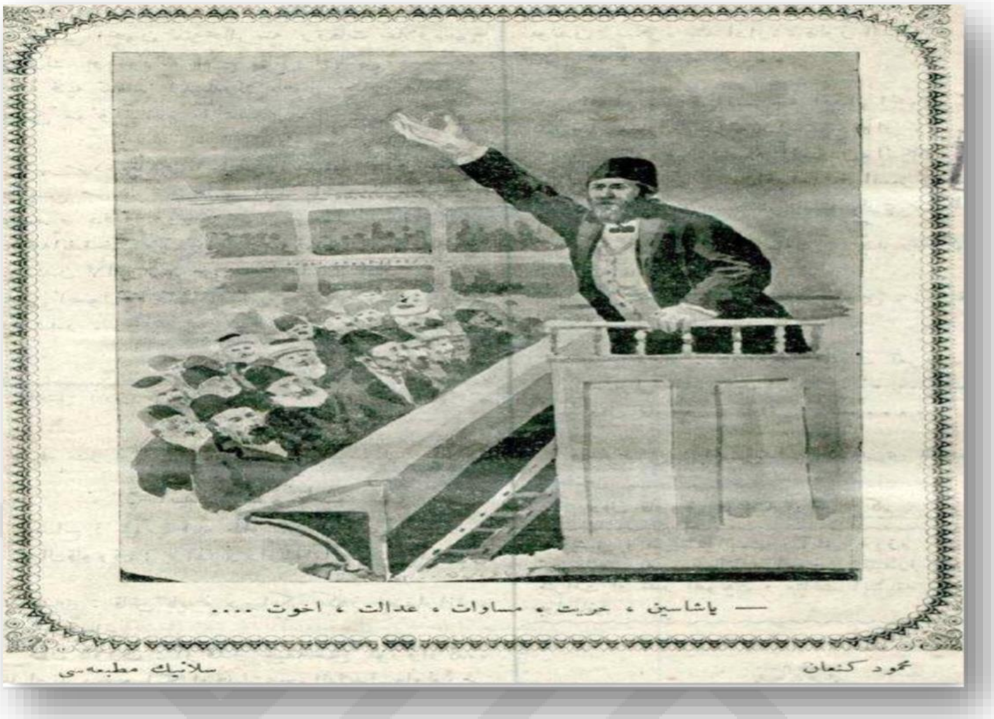
— یاشاسین ، حریت ، مساوات ، عدالت ، اخوت ....
محمود کنعان
سلانیك مطبعه‌سی

EK 34: Kukuruk Dergisinin 29 Ağustos 1908 Tarihli Nüshası

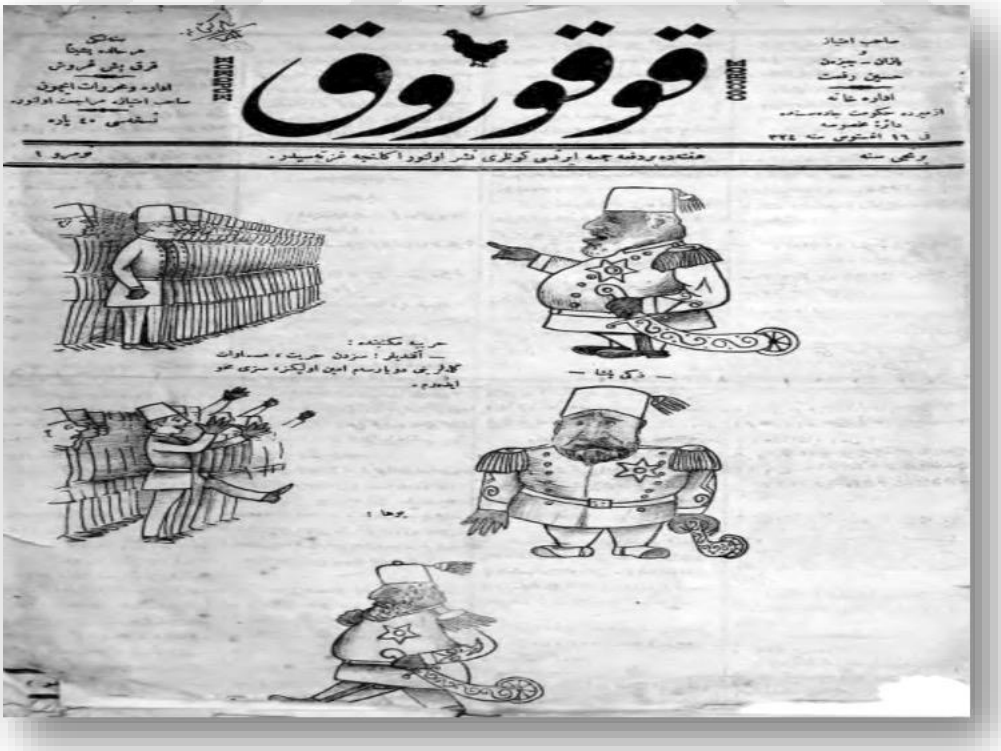
قوقوروق
— ذکی پاشا —

EK 35: Kalem Dergisinin 12 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

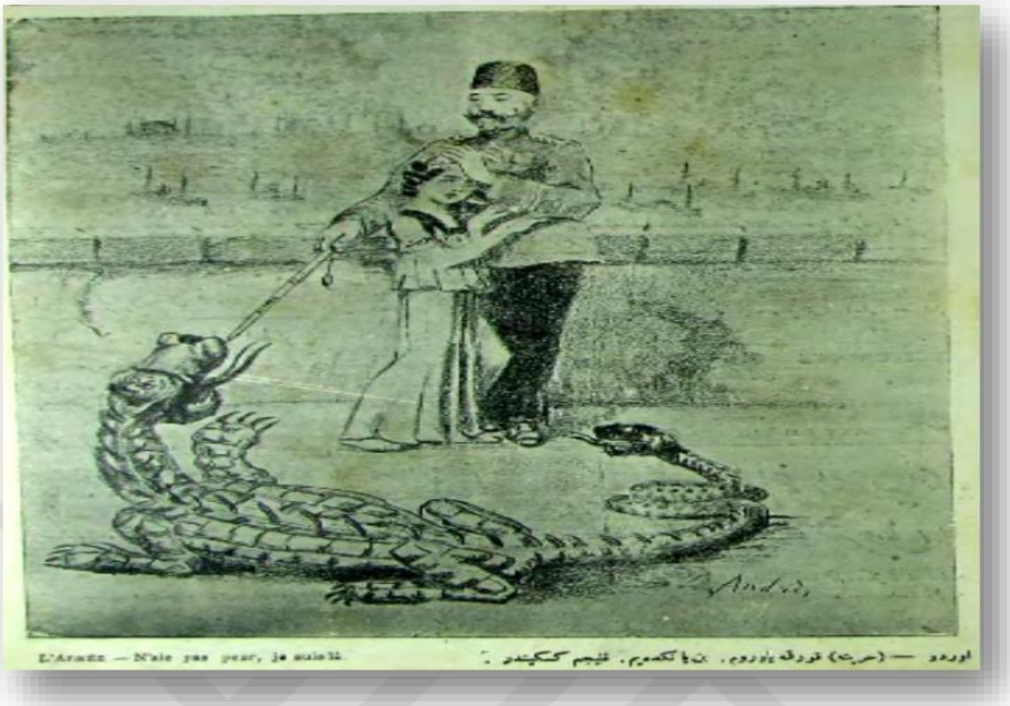
André
L'Armée — N'aie pas peur, je suis là.
اوردو — (حریت) قورقمه یاوروم. بن یانکده یم. قلیجم کسکیندر.

EK 36: Neşter Dergisinin 23 Nisan 1909 Tarihli Nüshası

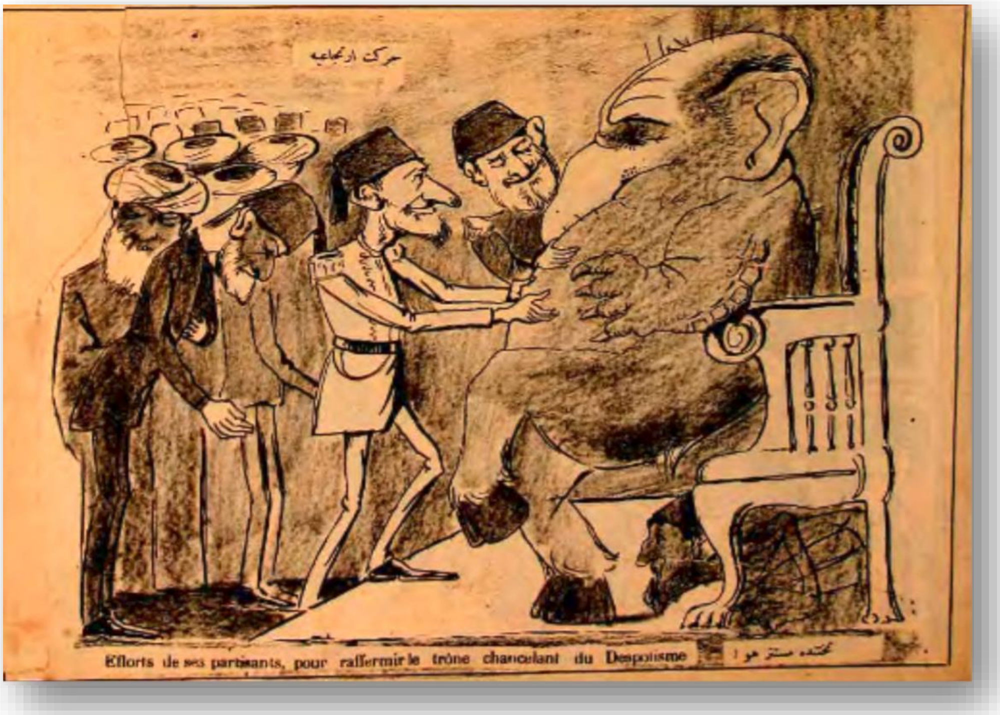
حرکت ارتجاعیه
Efforts de ses partisants, pour raffermir le trône chancelant du Despotisme
تختنده مستقر هو !

EK 37: Neşter Dergisinin 23 Nisan 1909 Tarihli Nüshası

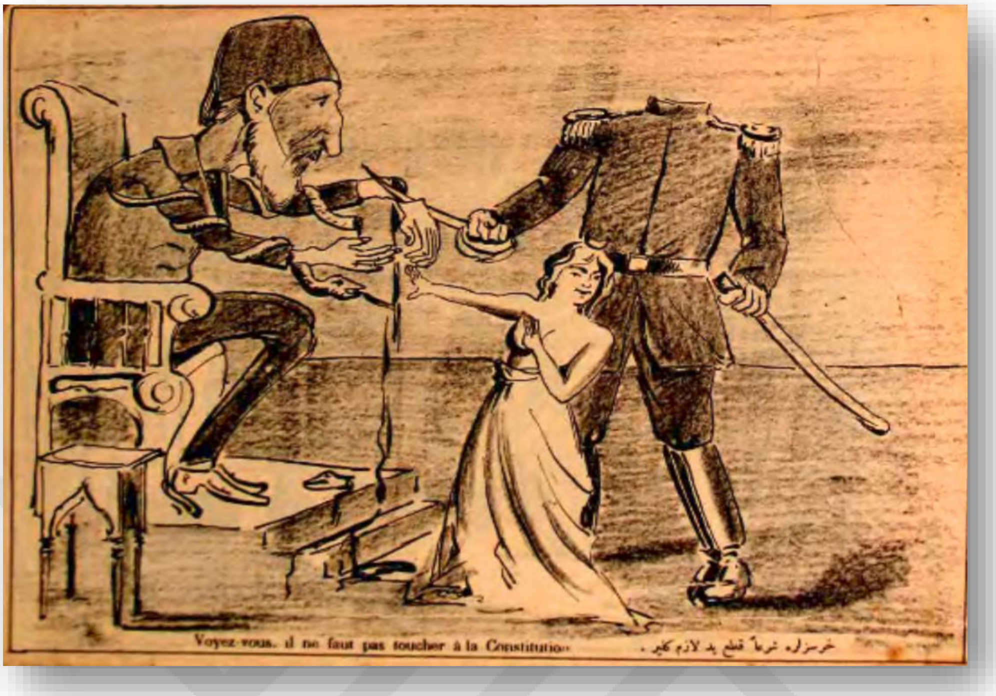
Voyez-vous, il ne faut pas toucher à la Constitution
خرسزلرك شرعاً قطع يد لازم كلير .

EK 38: Kalem Dergisinin 29 Nisan 1909 Tarihli Nüshası

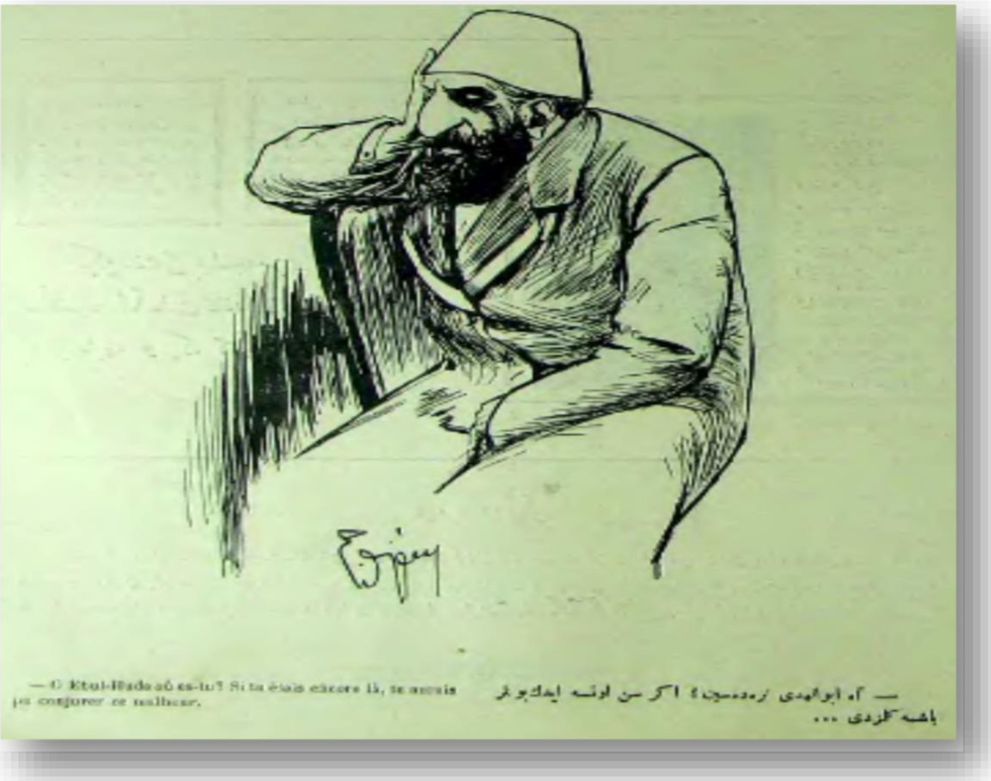
— Ô Ebul-Hoda où es-tu? Si tu étais encore là, tu aurais pu conjurer ce malheur.
— آه ابو الهدى نره‌ده‌سين؟ اكر سن اولسه ايدك بو بلا باشمه كلزدى ...

EK 39: Kalem Dergisinin 6 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

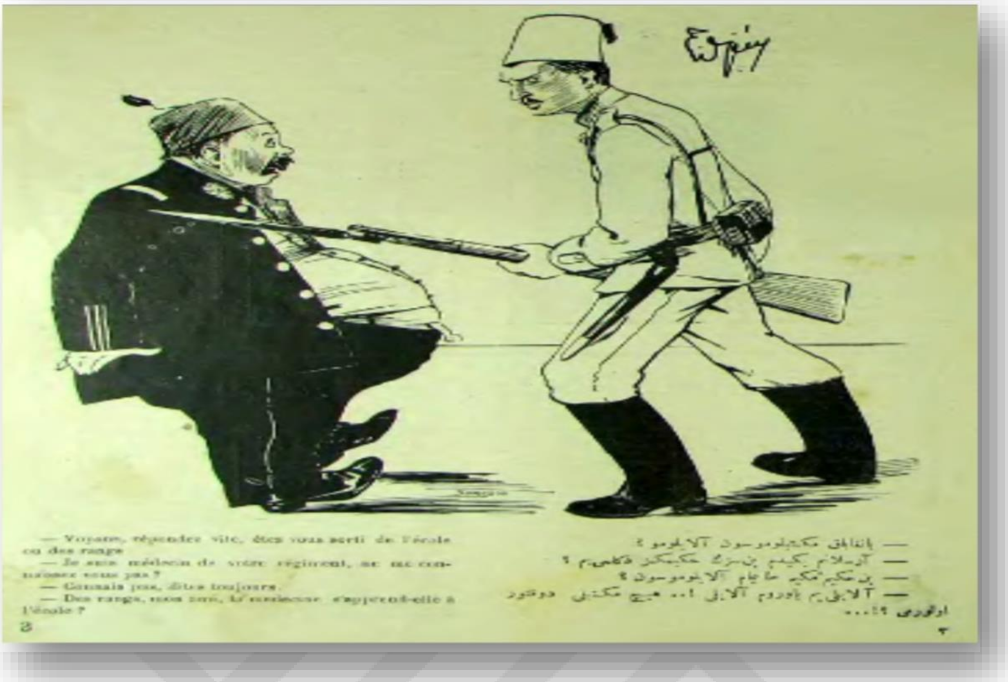
— Voyons, répondez vite, êtes vous sorti de l'école ou des rangs
— Je suis médecin de votre régiment, ne me connaissez vous pas ?
— Connais pas, êtes toujours.
— Des rangs, mon ami, la médecine s'apprend-elle à l'école ?
3
٣

EK 40: Kalem Dergisinin 6 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

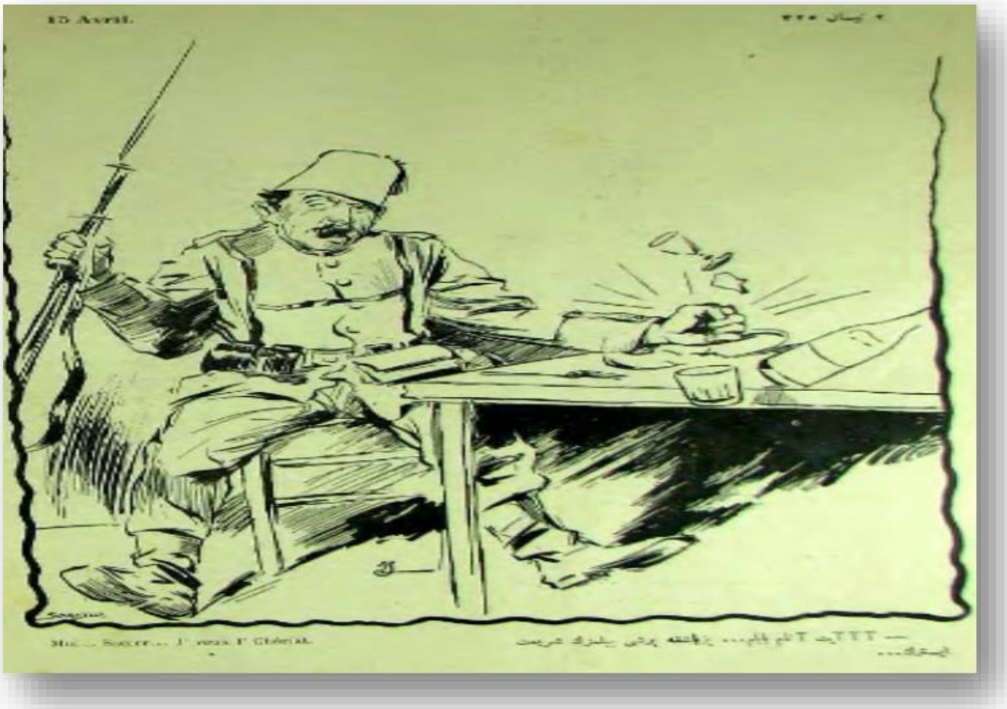
15 Avril.
٢ نیسان ٣٢٥
Mai... Sacré... J' veux l' Chériat.

EK 41: Karagöz Dergisinin 3 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

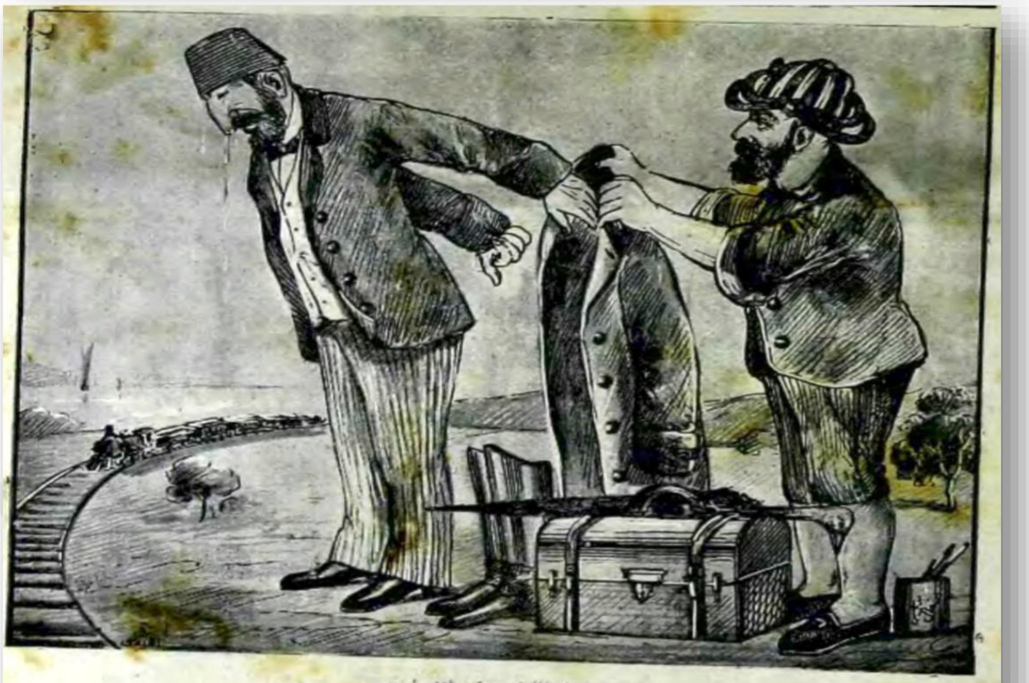

— نه بابام قدر بوقدر ایمش !...

EK 42: Karagöz Dergisinin 3 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

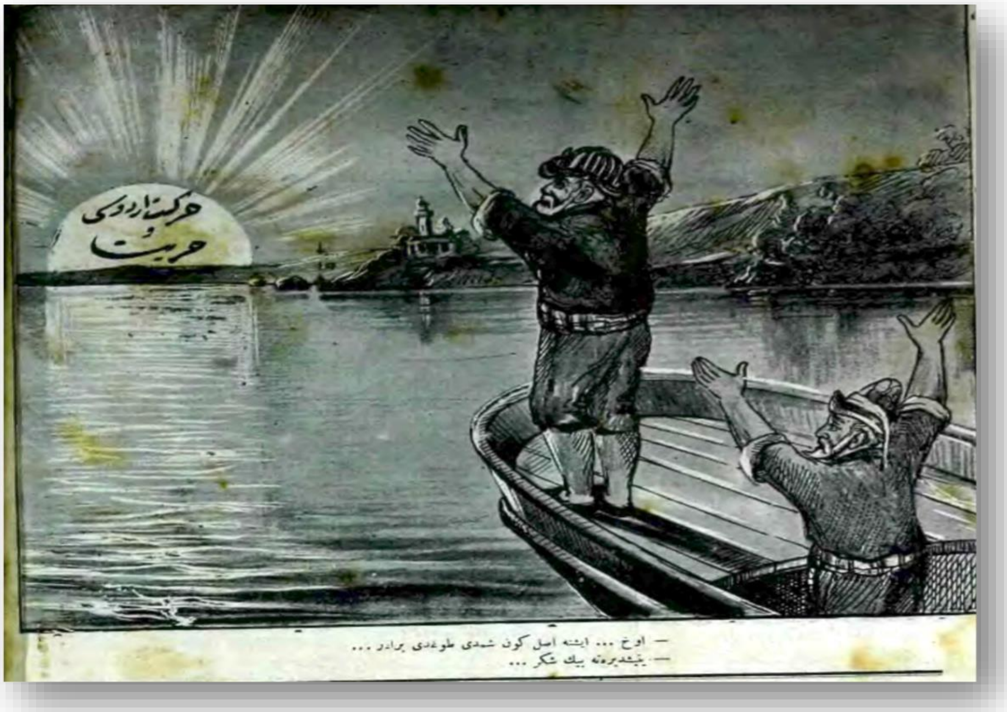

— اوخ ... ایشته اصل كون شمدی طوغدی برادر ...
— یتشدیرنه بیك شكر ...

EK 43: Neşter Dergisinin 14 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

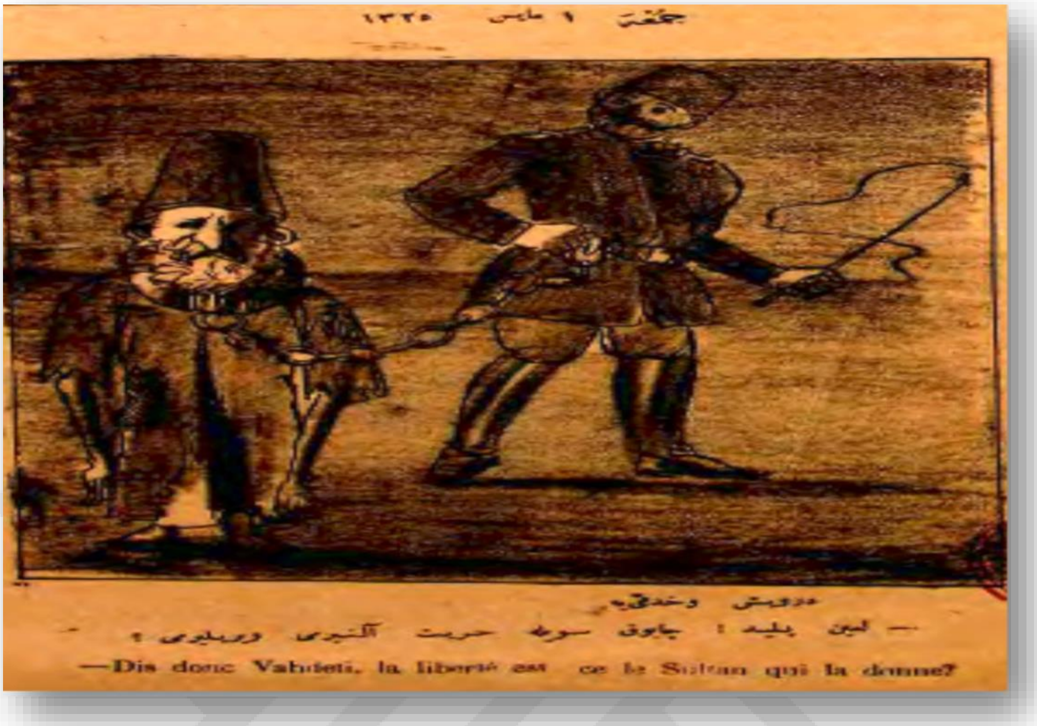
جمعه ۱ مایس ۱۳۲۵
درويش وحدتيه
— لين بليد ! چابوق سويله حريت آلنيرمی ويريليرمی ؟
—Dis donc Vahdeti, la liberté est ce le Sultan qui la donne?

EK 44: Neşter Dergisinin 14 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

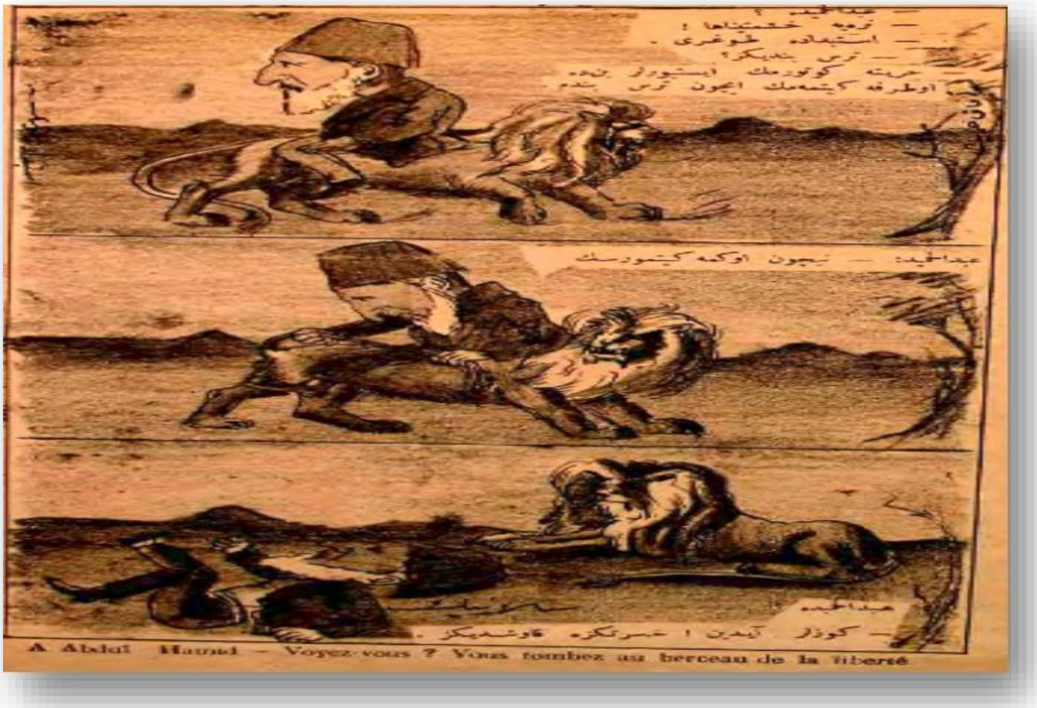
— عبدالحميد ؟
— زويه خشتنياها !
— استبداده طوغری .
— ترس بنديكز ؟
حريته كوتورمك ايستيورز بنده .
اوطرفه كيشمه‌مك ايچون ترس بندم .
عبدالحميد : — نيچون اوكه كيتميورسك
عبدالحميد
— كوزل آيدين ! حسرتكزه قاوشديكز .
A Abdul Hamid — Voyez-vous ? Vous tombez au berceau de la liberté

EK 45: Kalem Dergisinin 26 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

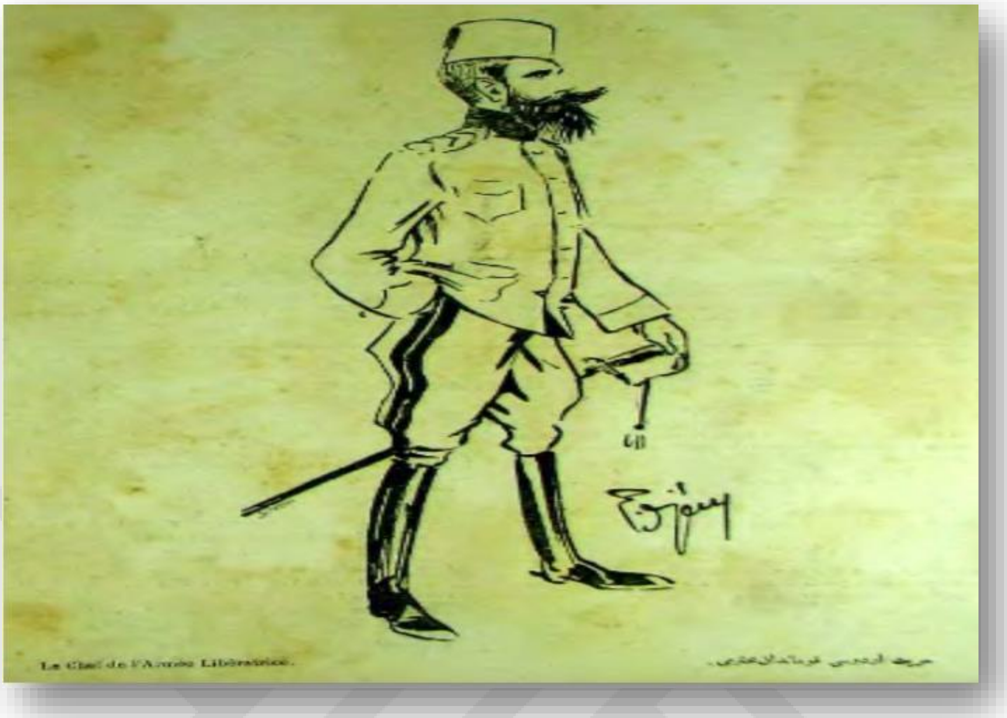
Le Chef de l'Armée Libératrice.

EK 46: Kalem Dergisinin 26 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

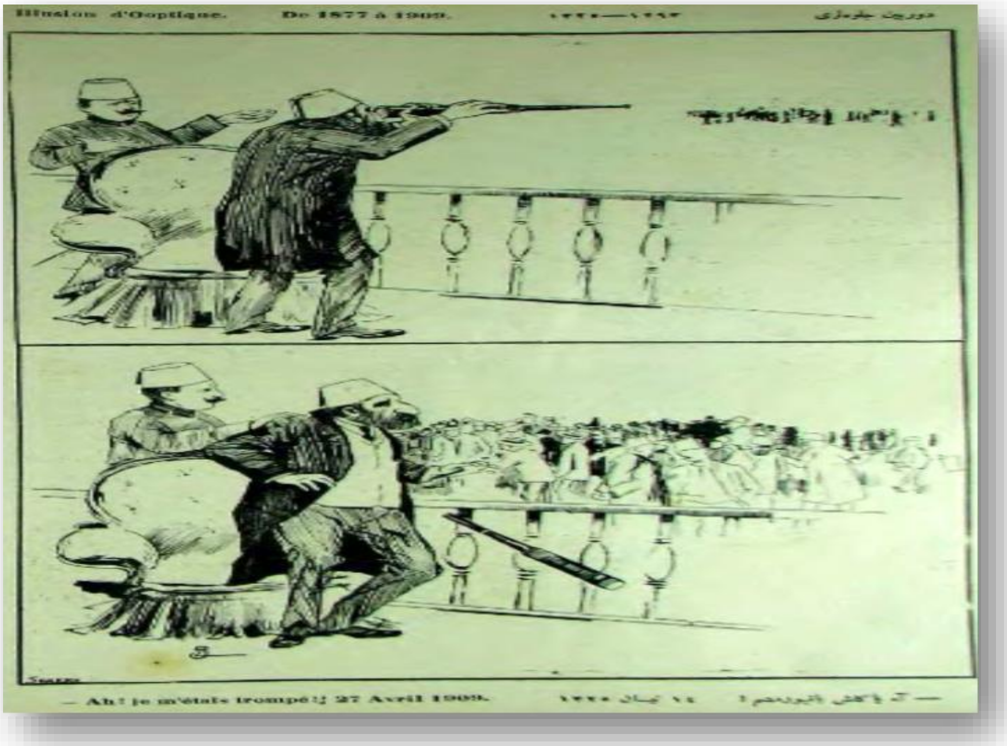
Illusion d'Optique.
De 1877 à 1909.
— Ah! je m'étais trompé !; 27 Avril 1909.

EK 47: Kalem Dergisinin 3 Haziran 1909 Tarihli Nüshası

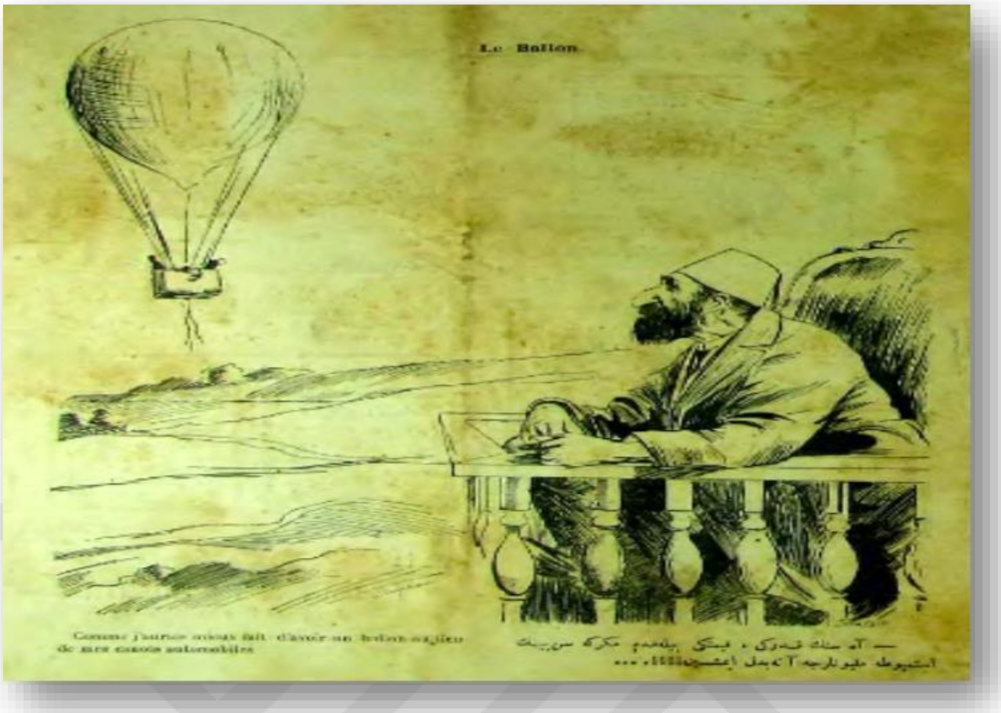
Le Ballon.
Comme j'aurais mieux fait d'avoir un ballon au lieu de mes canots automobiles

EK 48: Kalem Dergisinin 10 Haziran 1909 Tarihli Nüshası

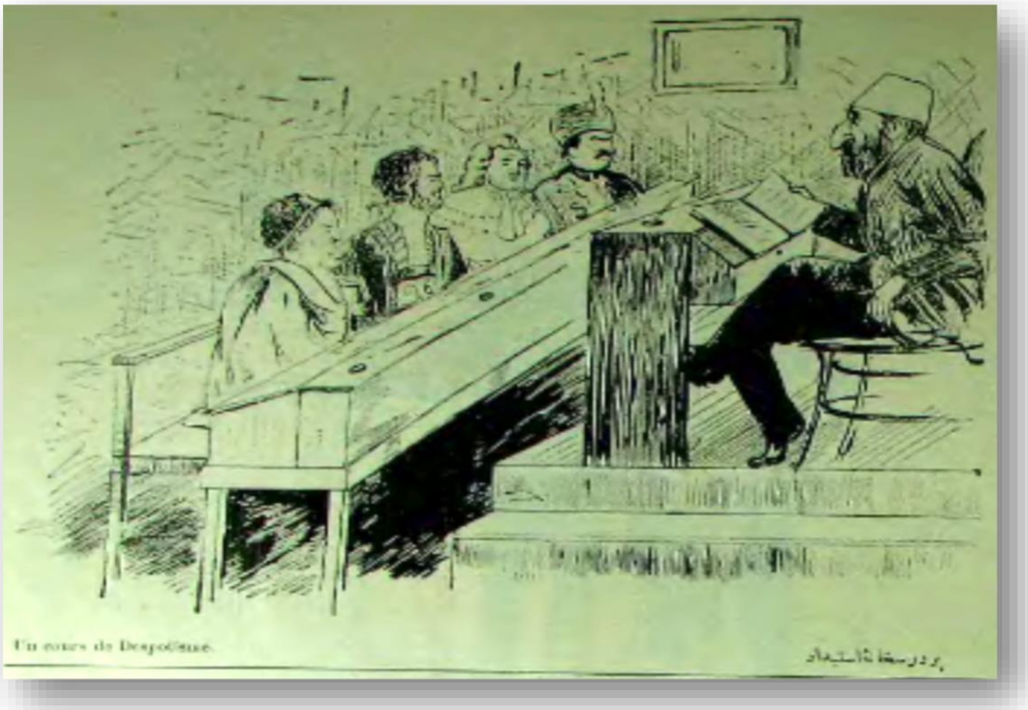
Un cours de Despotisme.
بر درس استبداد

EK 49: Karagöz Dergisinin 1 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası

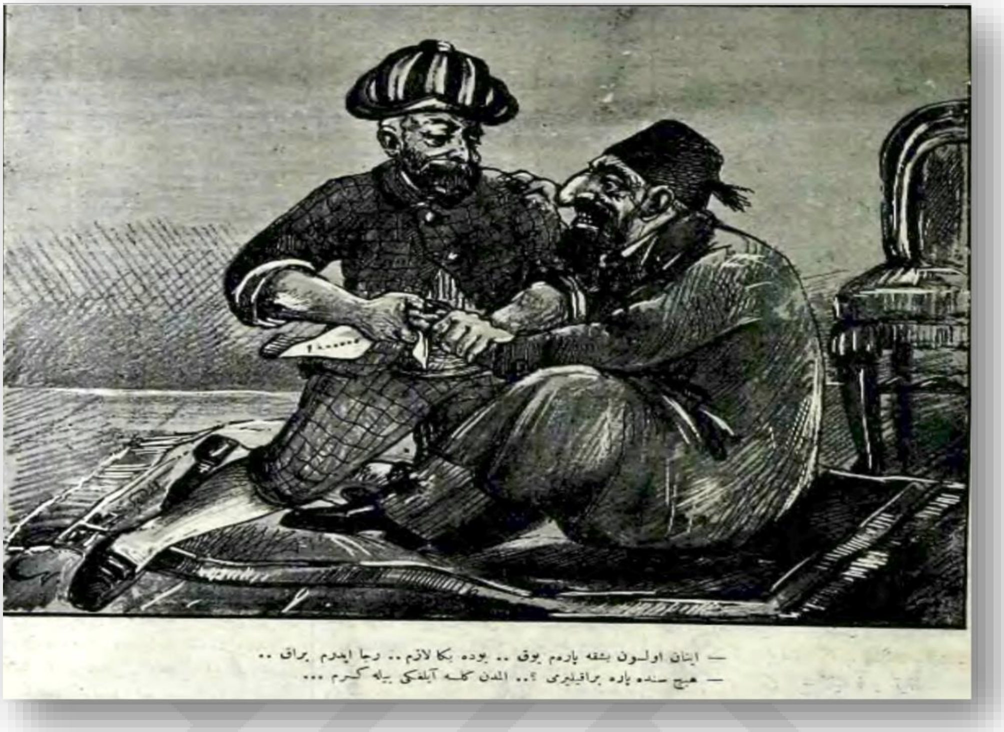
— اینان اولسون بشقه پارەم یوق .. بوده بکا لازم .. رجا ایدرم براق ..
— هیچ سندە پارە براقیلیرمی ؟.. الدن کلسه آیلغکی بیله کسرم ...

EK 50: Karagöz Dergisinin 12 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası

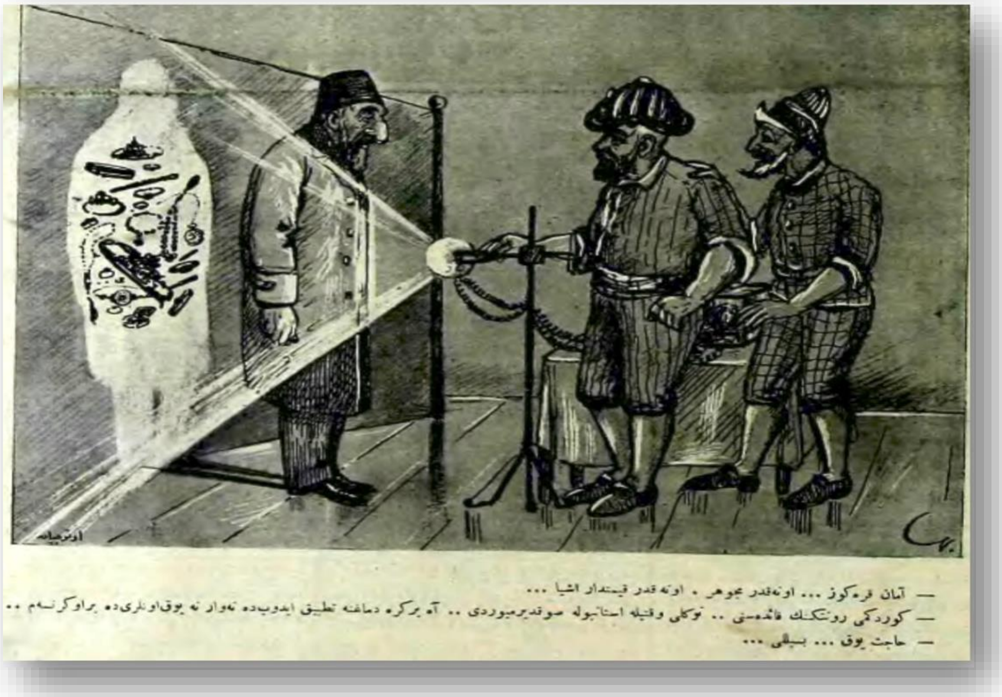
— آمان قرەکوز ... اونەقدر مجوهر ، اونە قدر قیمتدار اشیا ...
— کوردکمی رونتکنک فائدەسنی .. نوکلی وقتیله استانبوله صوقدیرمیوردی .. آه برکرە دماغنه تطبیق ایدوبده نەوار نە یوقاونلریده براوکرنسەم ..
— حاجت یوق ... بسیلی ...

EK 51: Karagöz Dergisinin 1 Eylül 1909 Tarihli Nüshası

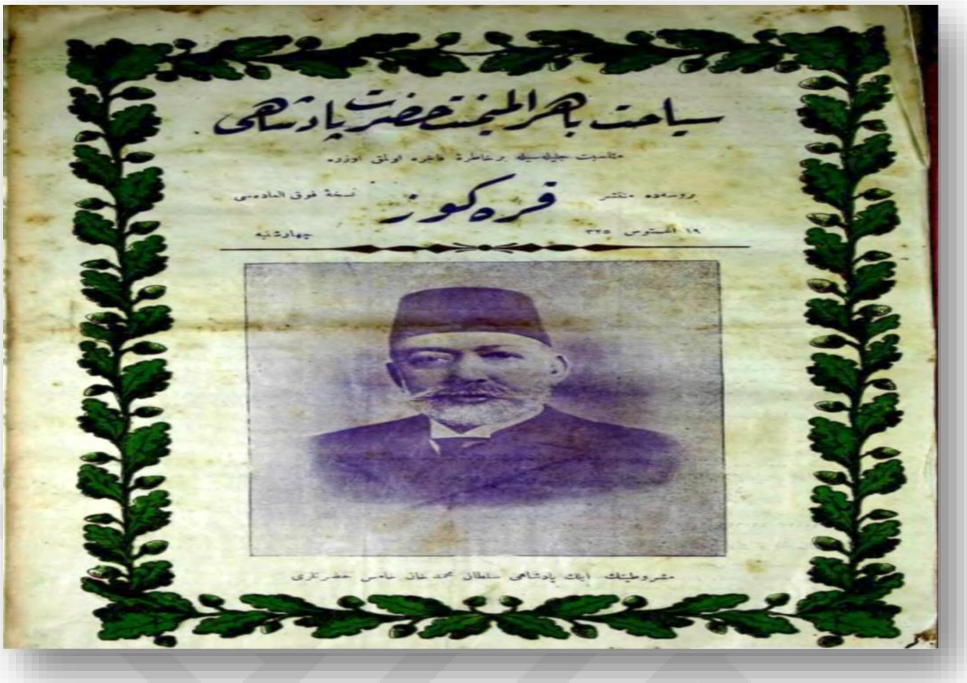
سیاحت بحریهٔ میمنت حضرت پادشاهی
قره‌کوز
۱۹ اغستوس ۳۲۵
چهارشنبه
مشروطیتڭ ایلک پادشاهی سلطان محمد خان خامس حضرتلری

EK 52: Karagöz Dergisinin 14 Ekim 1909 Tarihli Nüshası

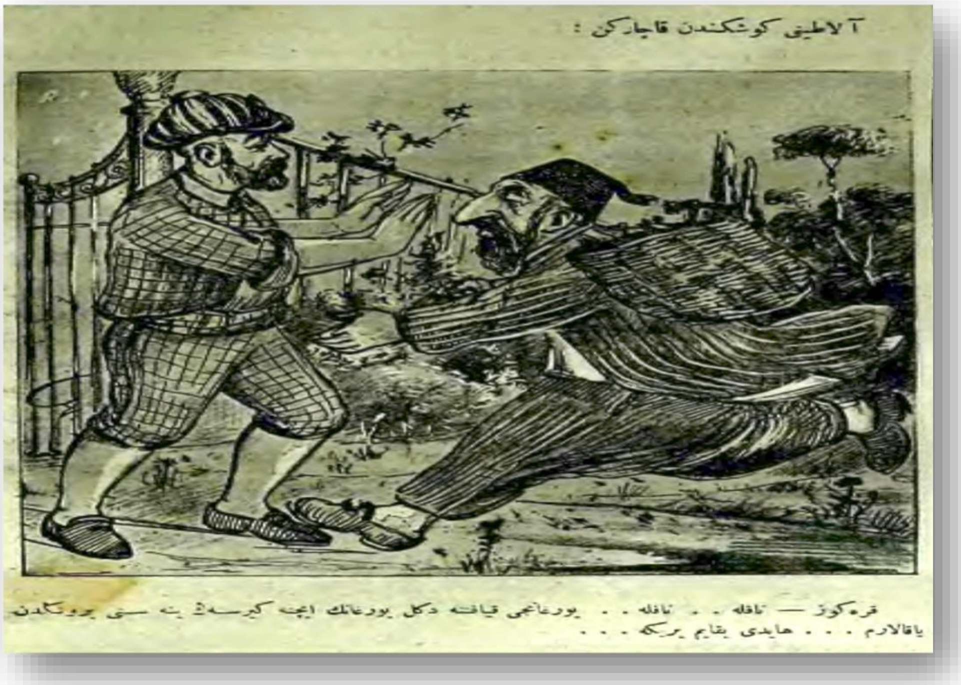
آلاطینی کوشکندن قاچارکن :
قره‌کوز — نافله . . نافله . . یورغانجی قیافته دکل یورغانڭ ایچنه کیرسه‌ڭ ینه سنی یورتکدن
یاقالاردم . . . هایدی یقایم یرکه . . .

EK 53: Kalem Dergisinin 19 Ağustos 1909 Tarihli Nüshası

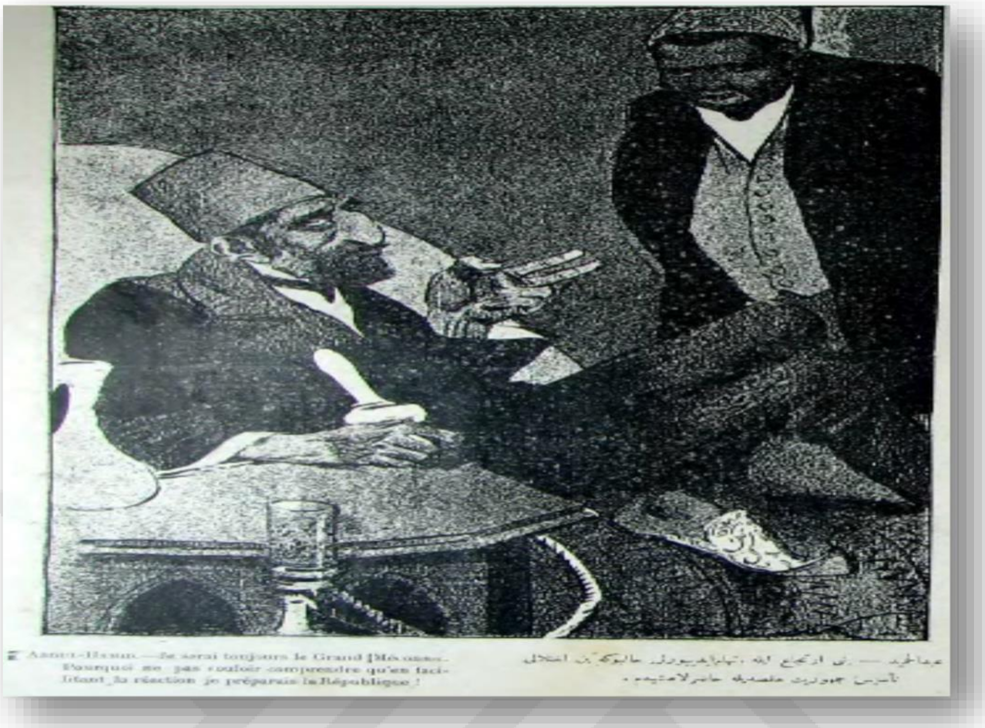

Abdul-Hamid. — Je serai toujours le Grand Méconnu. Pourquoi ne pas vouloir comprendre qu'en facilitant la réaction je préparais la République !

EK 54: Karagöz Dergisinin 27 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

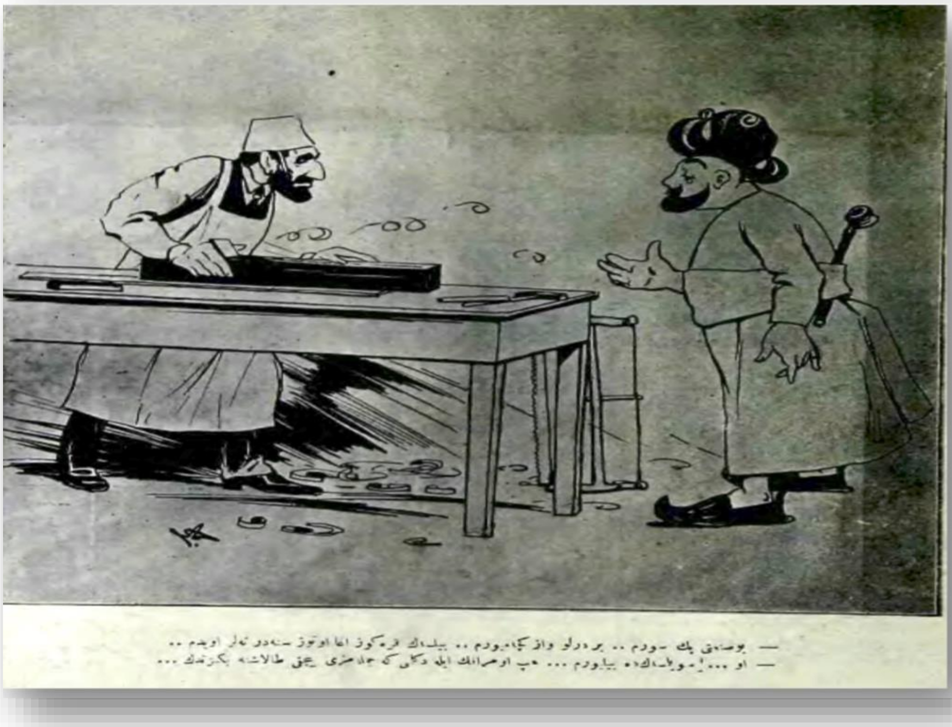

EK 55: Karagöz Dergisinin 28 Haziran 1909 Tarihli Nüshası

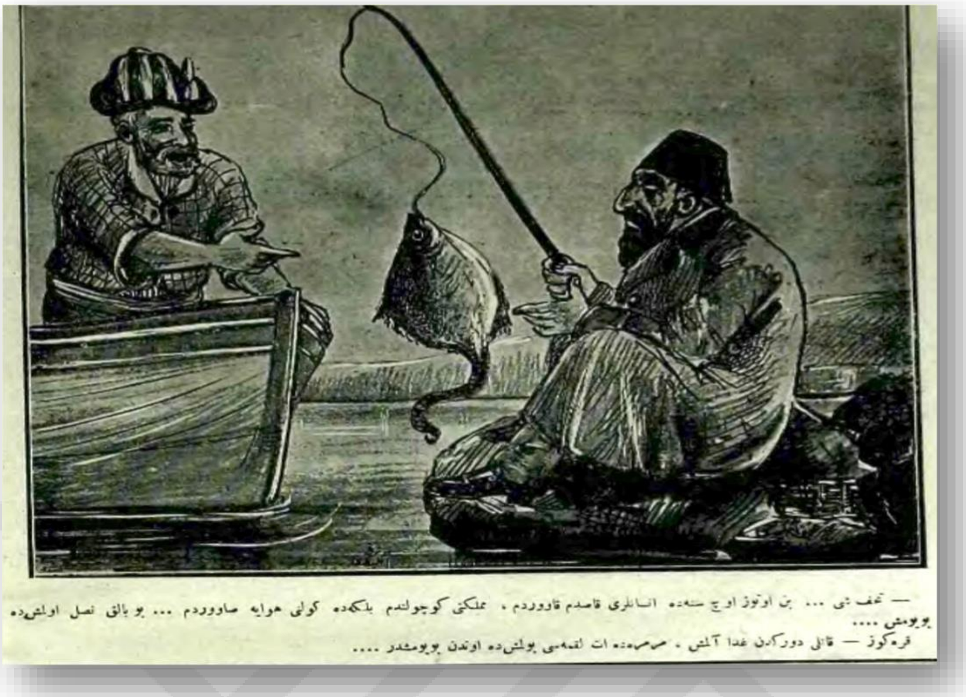
— تحف شی ... بن اوتوز اوچ سنه‌ده انسانلری قاصدم قاووردم ، مملکتی کوچولتدم بلکه‌ده کولی هوایه صاووردم ... بو بالق نصل اولمش‌ده بویومش ....
قره‌کوز — قالی دورکن غدا آلمش . مرمره‌ده ات لقمه‌سی بولمش‌ده اوندن بویومشدر ....

EK 56: Karagöz Dergisinin 16 Nisan 19010 Tarihli Nüshası

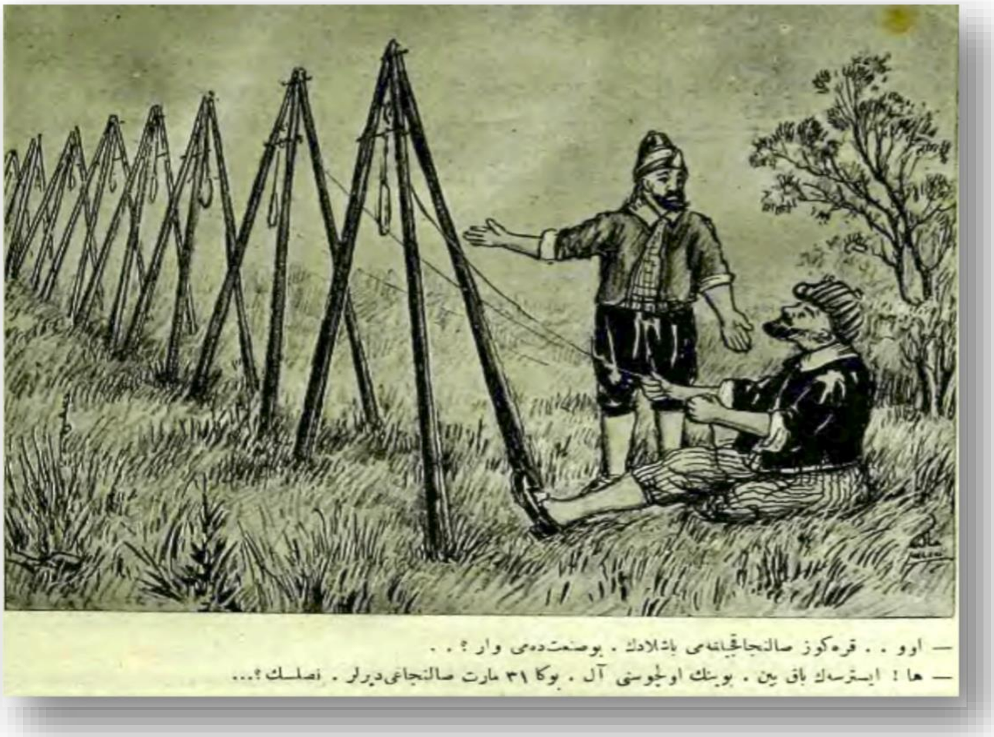
— اوو . . قره‌کوز صالنجاقچیلغه‌می باشلادك . بوصنعت‌ده‌می وار ؟ . .
— ها ! ایسترسه‌ك باق بن . بونك اولچوسنی آل . بوکا ۳۱ مارت صالنجاغی دیرلر . اصلسك ؟...

EK 57: Kalem Dergisinin 23 Aralık 1909 Tarihli Nüshası

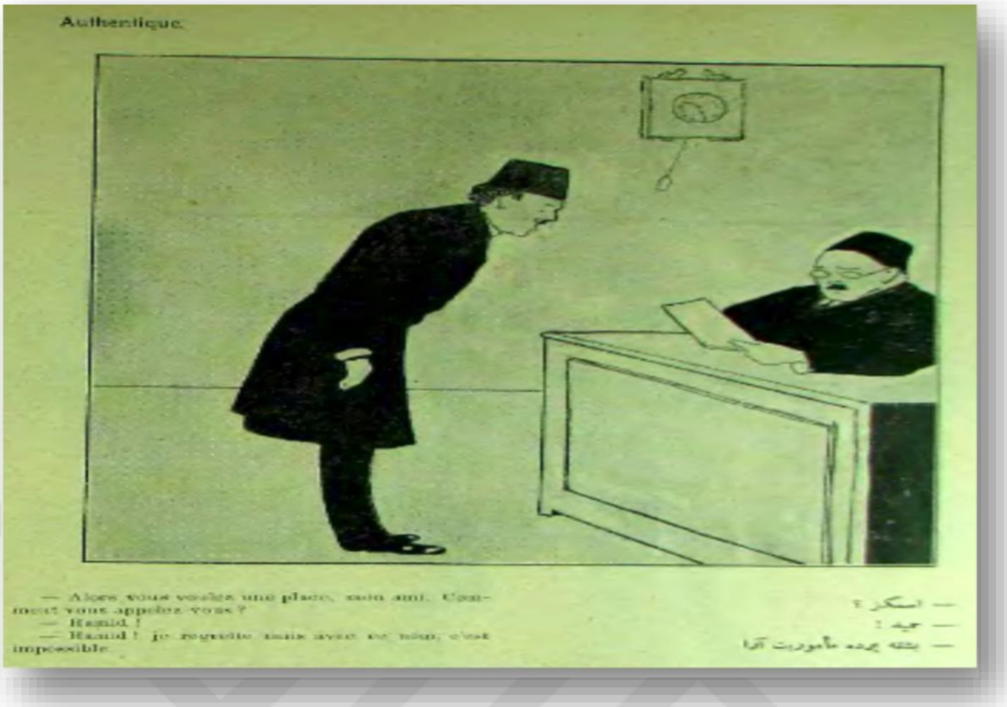
Authentique.
— Alors vous voulez une place, mon ami. Comment vous appelez vous ?
— Hamid !
— Hamid ! je regrette mais avec ce nom, c'est impossible.
— اسمکز ؟
— حميد !
— بشقه يرده مأموريت آرا

EK 58: Kalem Dergisinin 29 Nisan 1909 Tarihli Nüshası

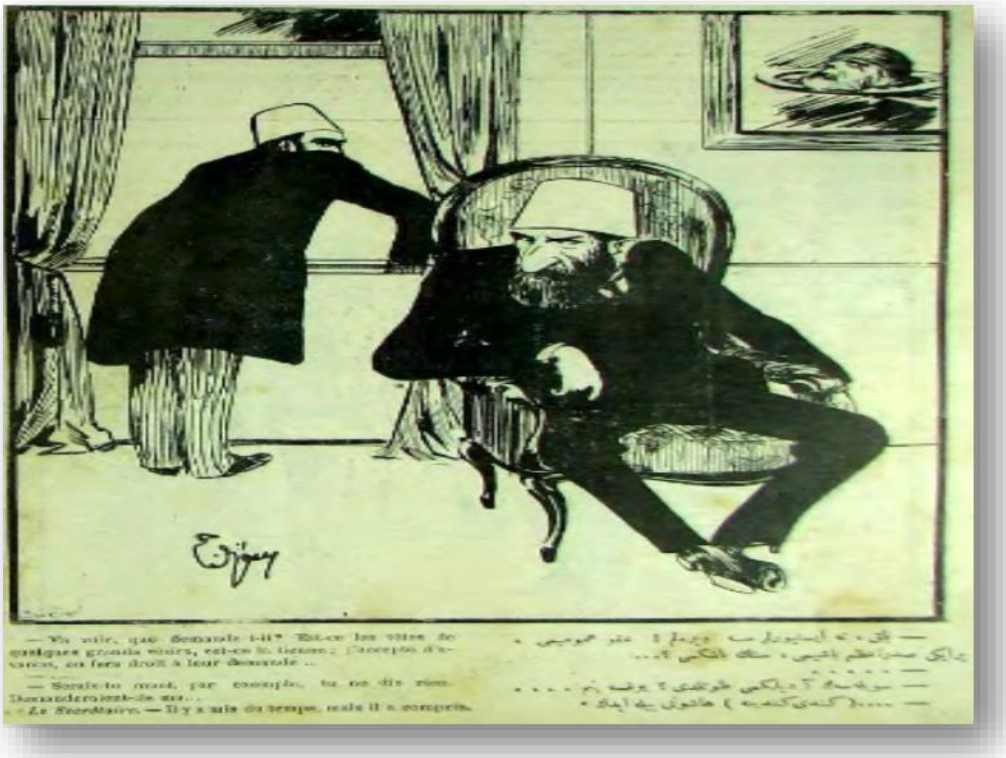
Le Secrétaire. — Il y a mis du temps, mais il a compris.

EK 59: Kalem Dergisinin 8 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası

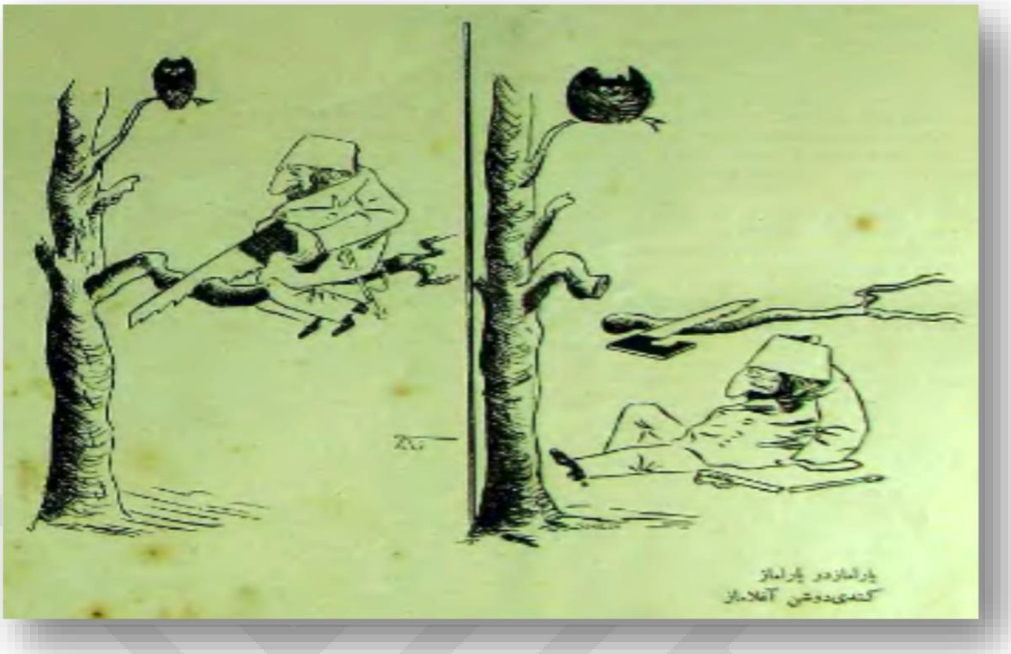
پارلمازدر پارلماز
كندى دوشن آغلاماز

EK 60: Davul Dergisinin 3 Kasım 1909 Tarihli Nüshası

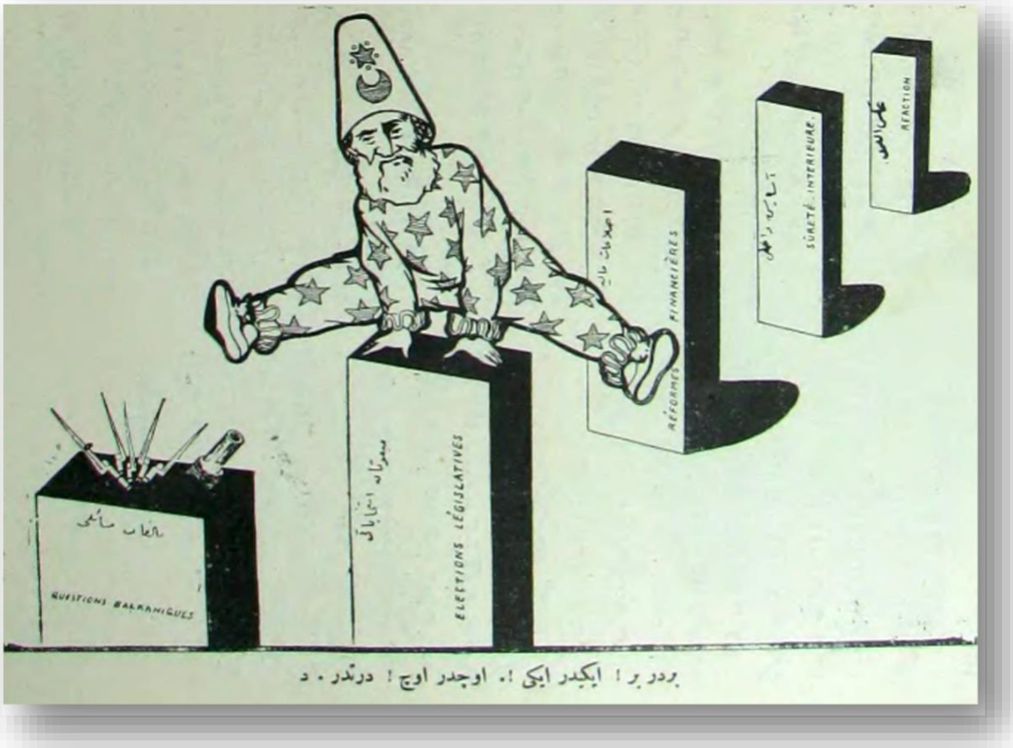
بالقان مسائلى
QUESTIONS BALKANIQUES
مبعوثان انتخاباتى
ELECTIONS LÉGISLATIVES
اصلاحات ماليه
RÉFORMES FINANCIÈRES
آسايش داخلى
SÛRETÉ INTÉRIEURE.
عكس العمل
REACTION
بردر بر ! ايكيدر ايكى !. اوچدر اوچ ! دردر د . د

EK 61: Davul Dergisinin 17 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

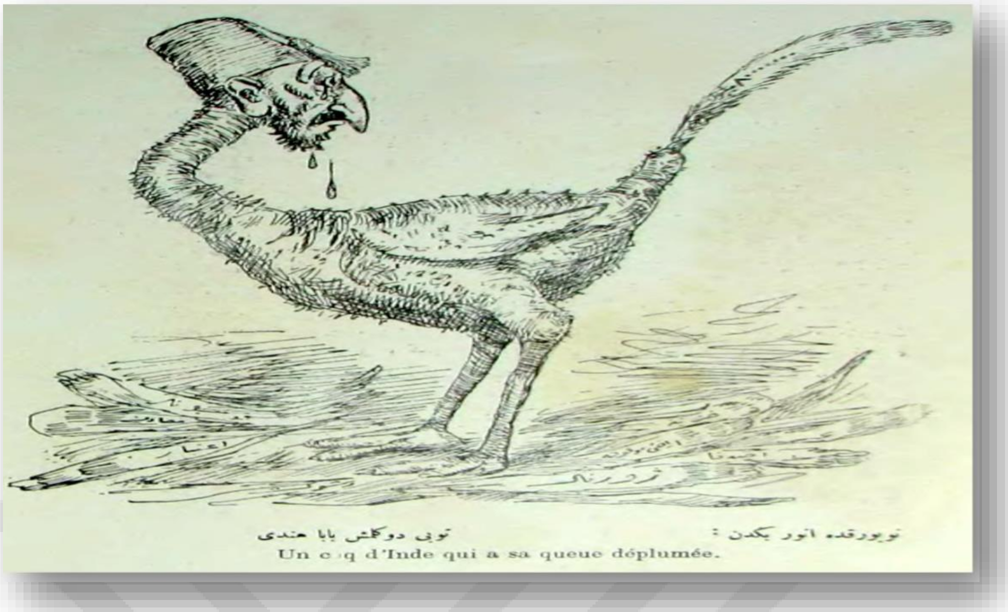
نویورقده انور بکدن :
تویی دوکلمش بابا هندی
Un coq d'Inde qui a sa queue déplumée.

EK 62: Davul Dergisinin 28 Nisan 1909 Tarihli Nüshası

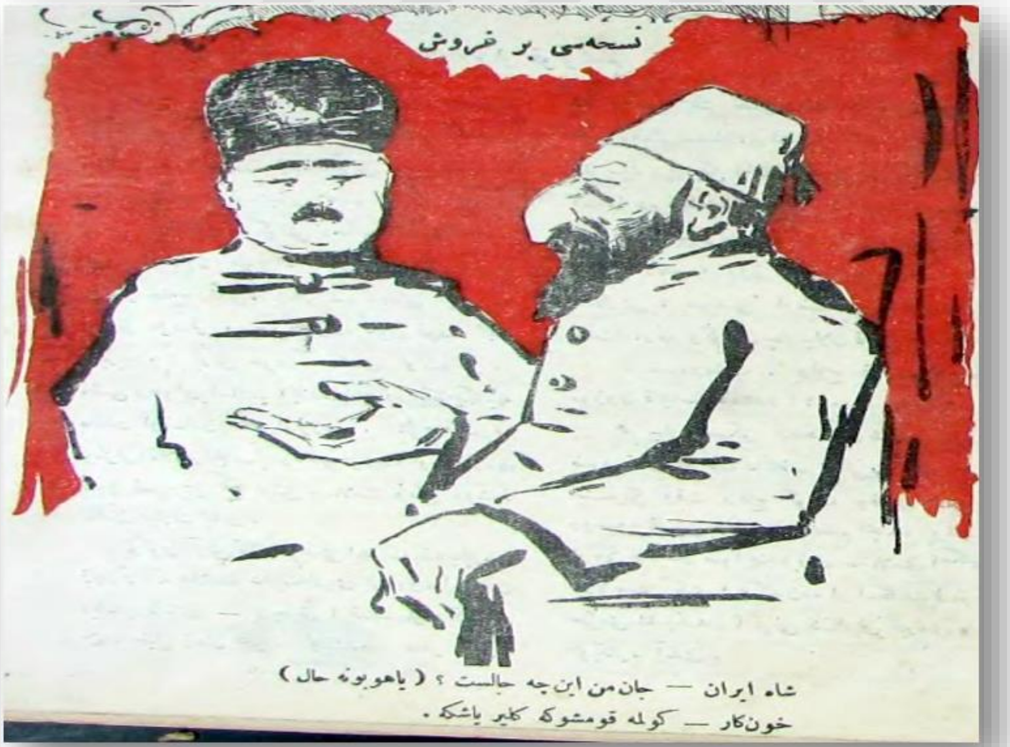
نسخه‌سی بر غروش
شاه ایران — جان من این چه حالست ؟ (یاهو بونه حال)
خونکار — کوله قومشوکه کلیر باشکه .

EK 63: Davul Dergisinin 27 Ocak 1909 Tarihli Nüshası

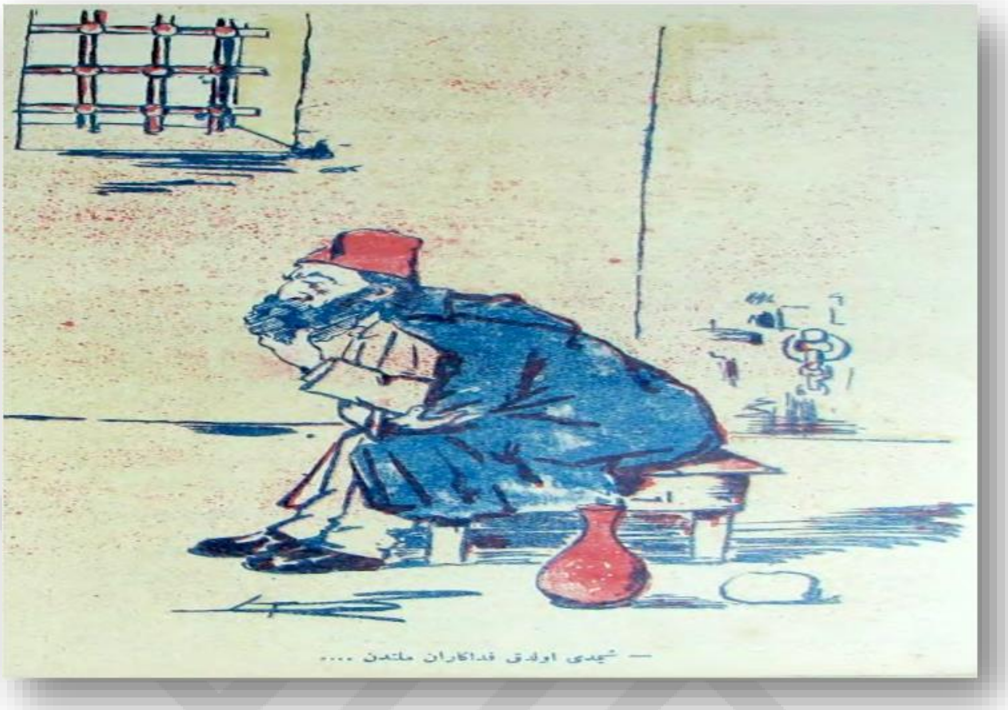

— شمدی اولدق فداکاران ملتدن ....

EK 64: Davul Dergisinin 28 Nisan 1909 Tarihli Nüshası

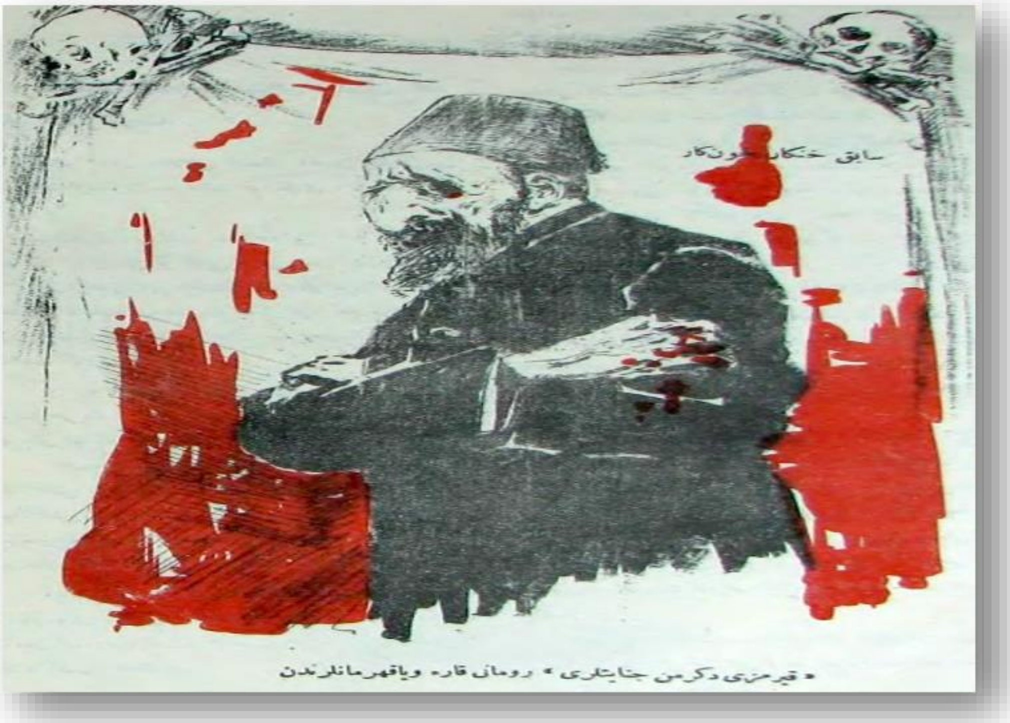

« قیرمزی دکرمن جنایتلری » رومان قاره ویاقهرمانلرندن

EK 65: Davul Dergisinin 20 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

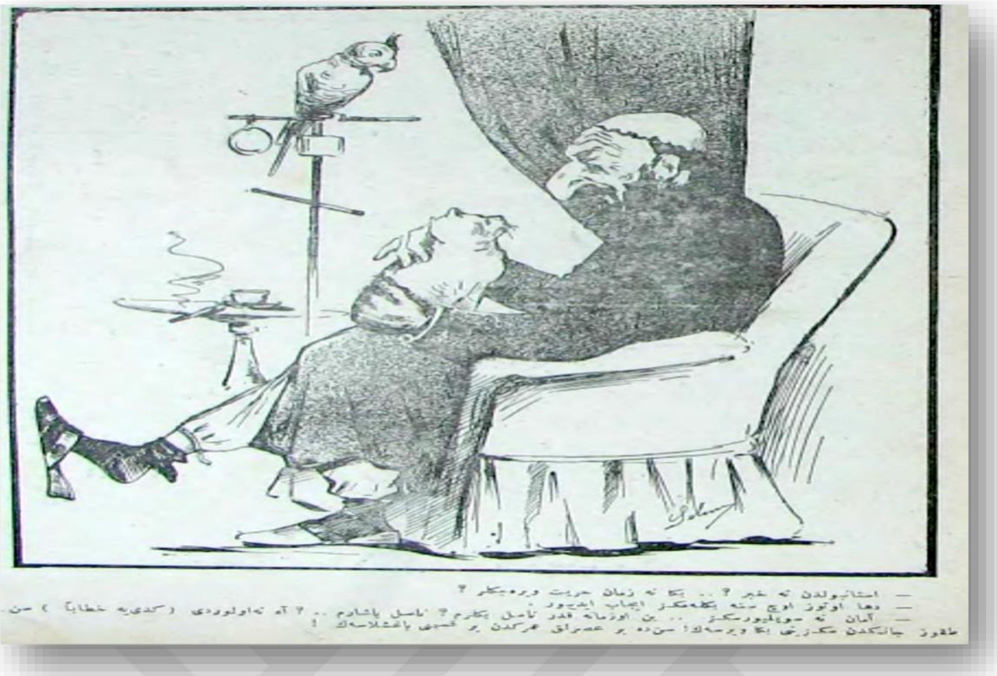

— استانبولدن نه خبر ؟ .. بکا نه زمان حریت ویره‌جکلر ؟
— دها اوتوز اوچ سنه بکلمه‌مکز ایجاب ایدیور .
— آمان نه سویلیورسکز .. بن اوزمانه قدر ناصل بکلرم؟ ناصل یاشارم .. ؟ آه نه اولوردی (کدی‌یه خطاباً) سن
طقوز جانکدن مکررینی بکا ویرسه‌ك! سن ده بر عصرلق عمرکدن بر قسمنی باغشلاسه‌ك !

EK 66: Davul Dergisinin 20 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

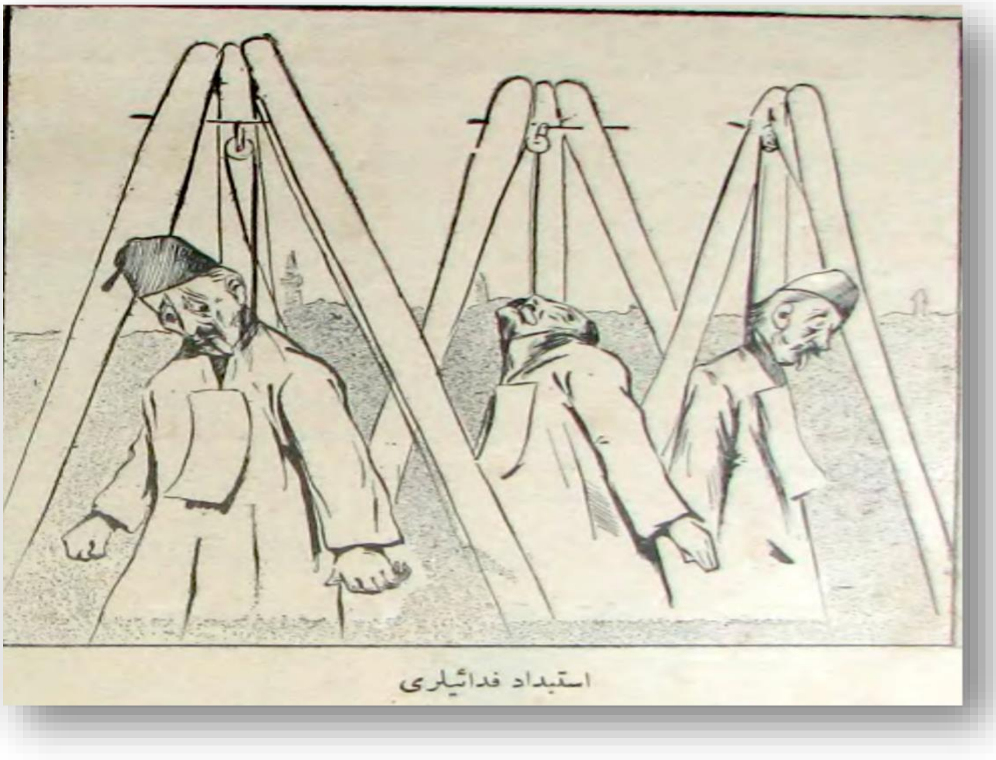

استبداد فدائیلری

EK 67: Davul Dergisinin 27 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

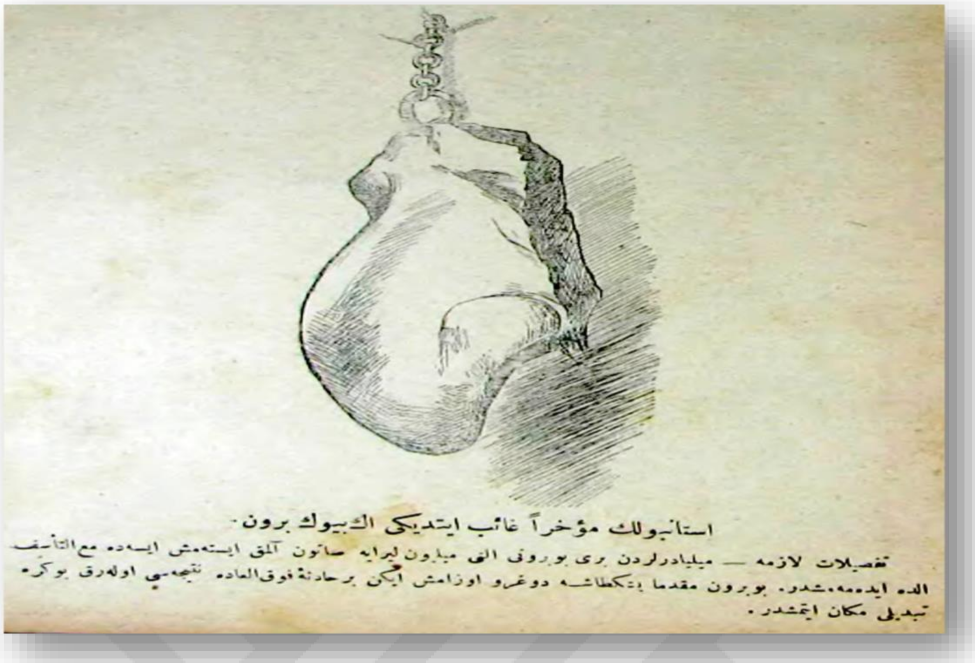
استانبولك مؤخراً غائب ایتدیکی الکبیوك برون.
تفصیلات لازمه — میلیادرلردن بری بوروق الف میلیون لیرایه صاتون آلمق ایستمش ایسه‌ده مع التأسف
الده ایده‌مه‌مشدر. بوبرون مقدما بتکطاشه دوغرو اوزامش ایکن برحادثهٔ فوق العاده نتیجه‌سی اوله‌رق بوکره
تبدیل مکان ایتمشدر.

EK 68: Hokkabaz Dergisinin 10 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

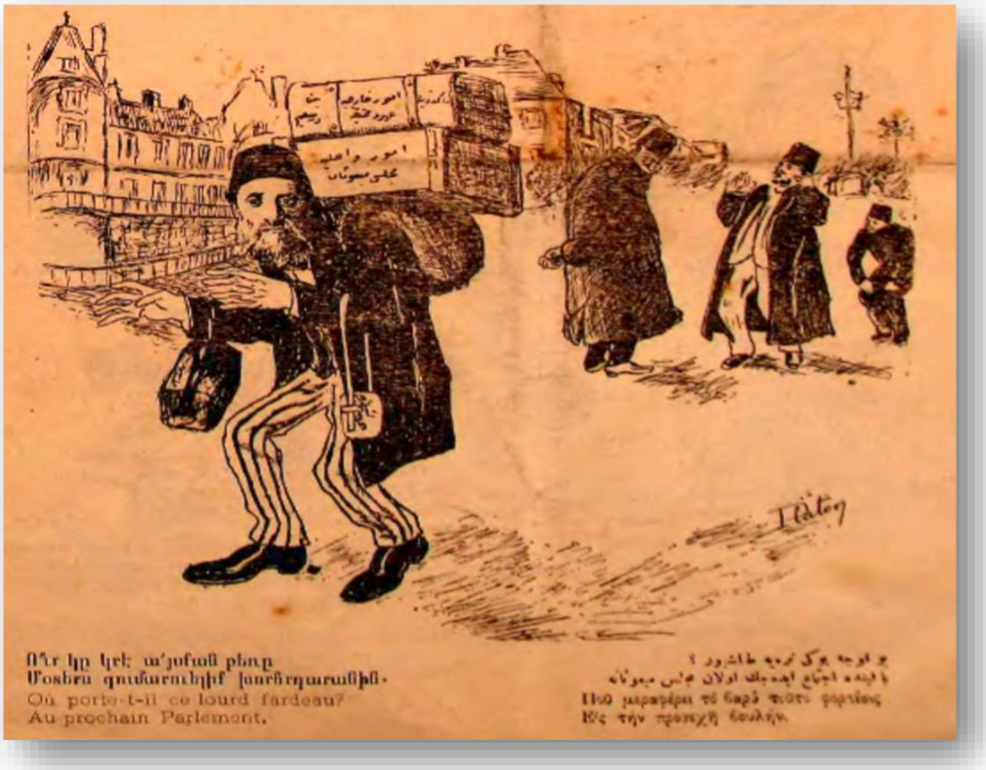
Ո՞ւր կը կրէ այսքան բեռը
Մօտեն գումարուելիք խորհրդարանին.
Où porte-t-il ce lourd fardeau?
Au prochain Parlement.
بو قوجه یوکی نره یه طاشیور ؟
آینده اجتماع ایده‌جك اولان مجلس مبعوثانه
Ποῦ μεταφέρει τὸ βαρὺ τοῦτο φορτίον;
Εἰς τὴν προσεχῆ βουλήν.

EK 69: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 17 Ağustos 1908 Tarihli Nüshası

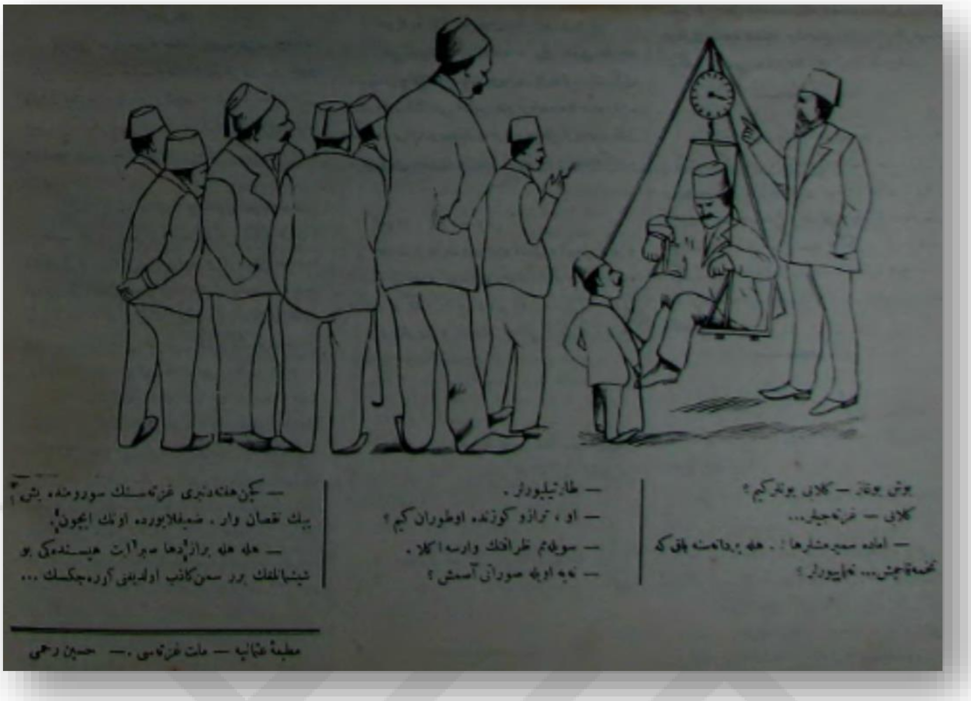

EK 70: Karagöz Dergisinin 10 Eylül 1908 Tarihli Nüshası

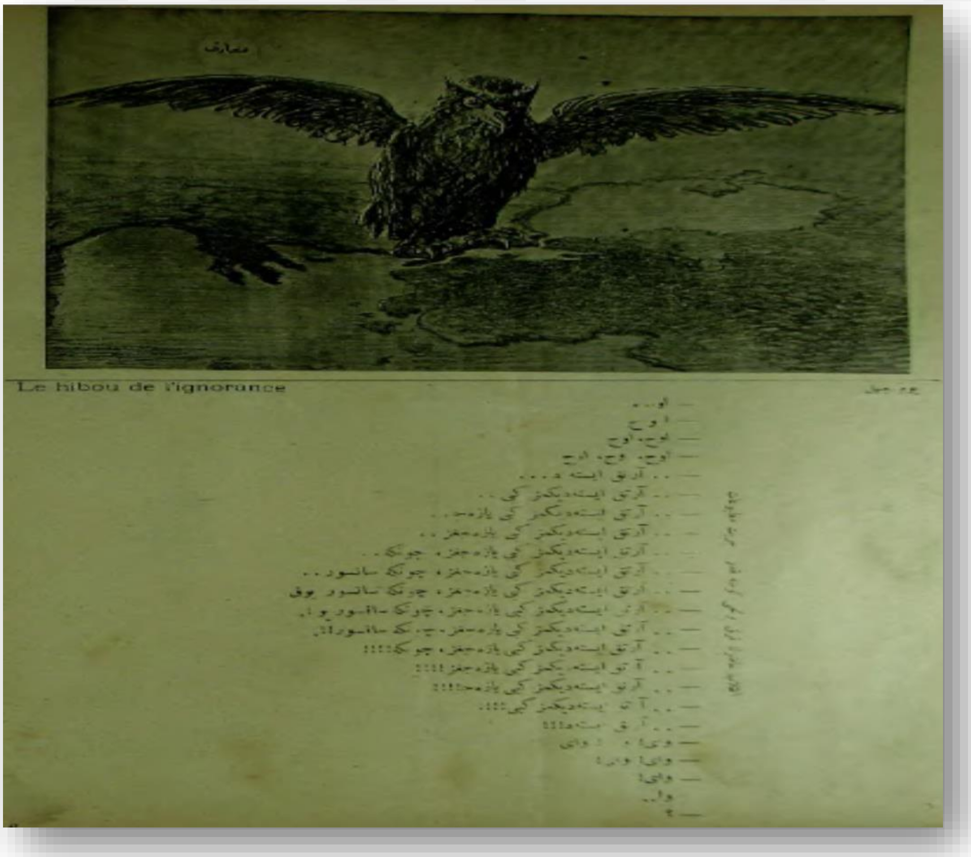
Le hibou de l'ignorance

EK 71: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 21 Eylül 1908 Tarihli Nüshası

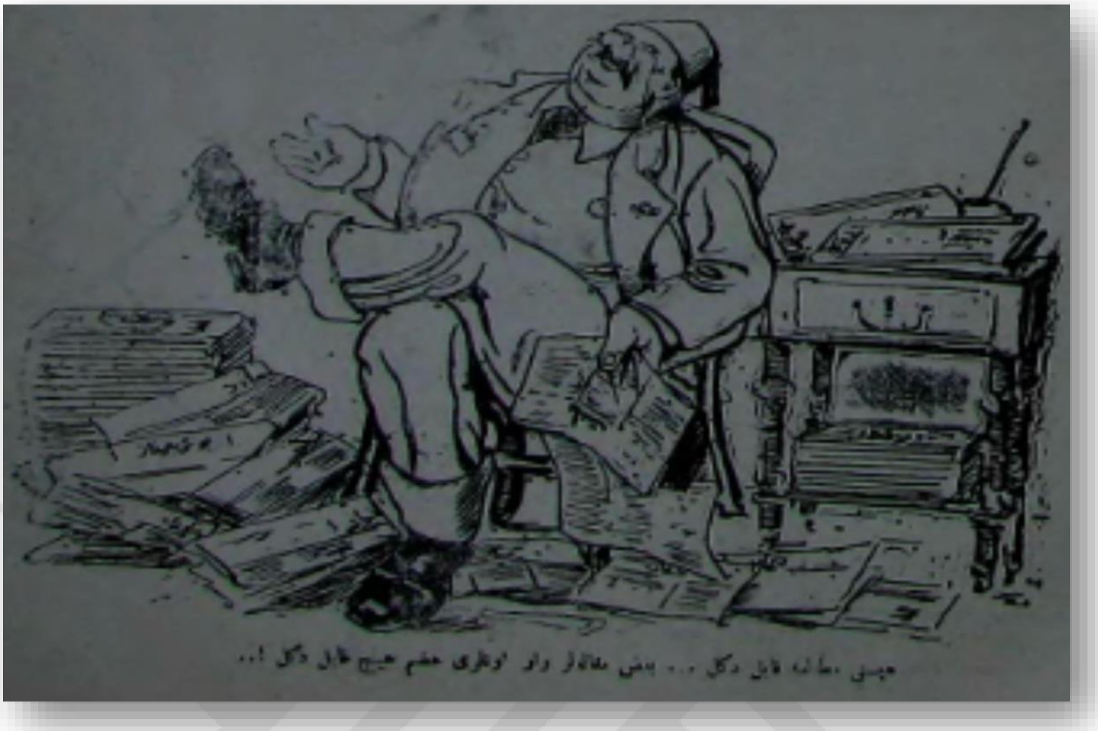

EK 72: Karagöz Dergisinin 1 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

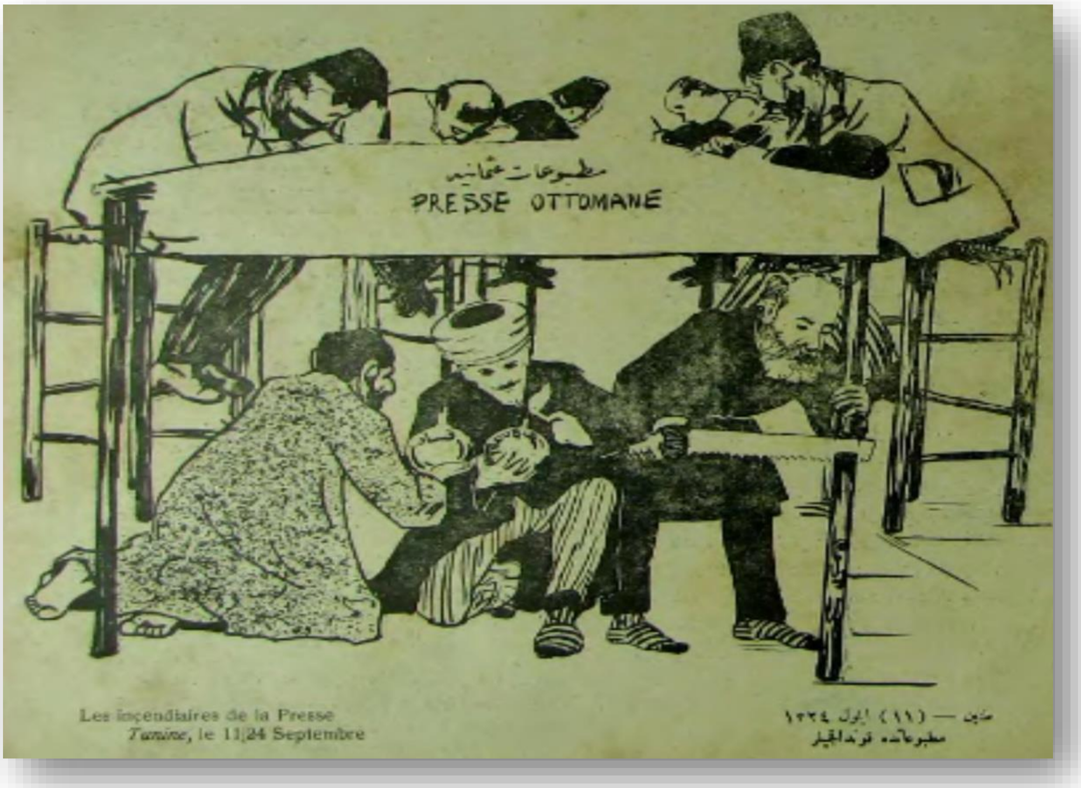
مطبوعات عثمانیه
PRESSE OTTOMANE
Les incendiaires de la Presse
Tanine, le 11|24 Septembre
طنین — (١١) ایلول ١٣٢٤
مطبوعاتده قوندقجیلر

EK 73: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 12 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

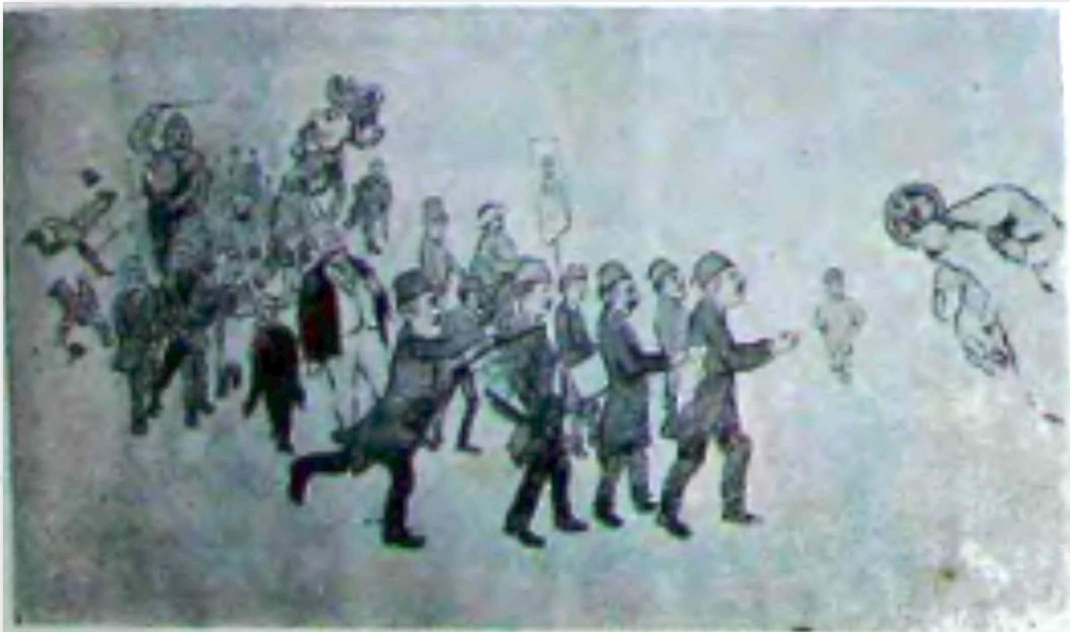

خرده‌جیلر شمدی توجه ایده‌جك قطب مقناطیسی‌نی بولدیلر .

EK 74: Kalem Dergisinin 22 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

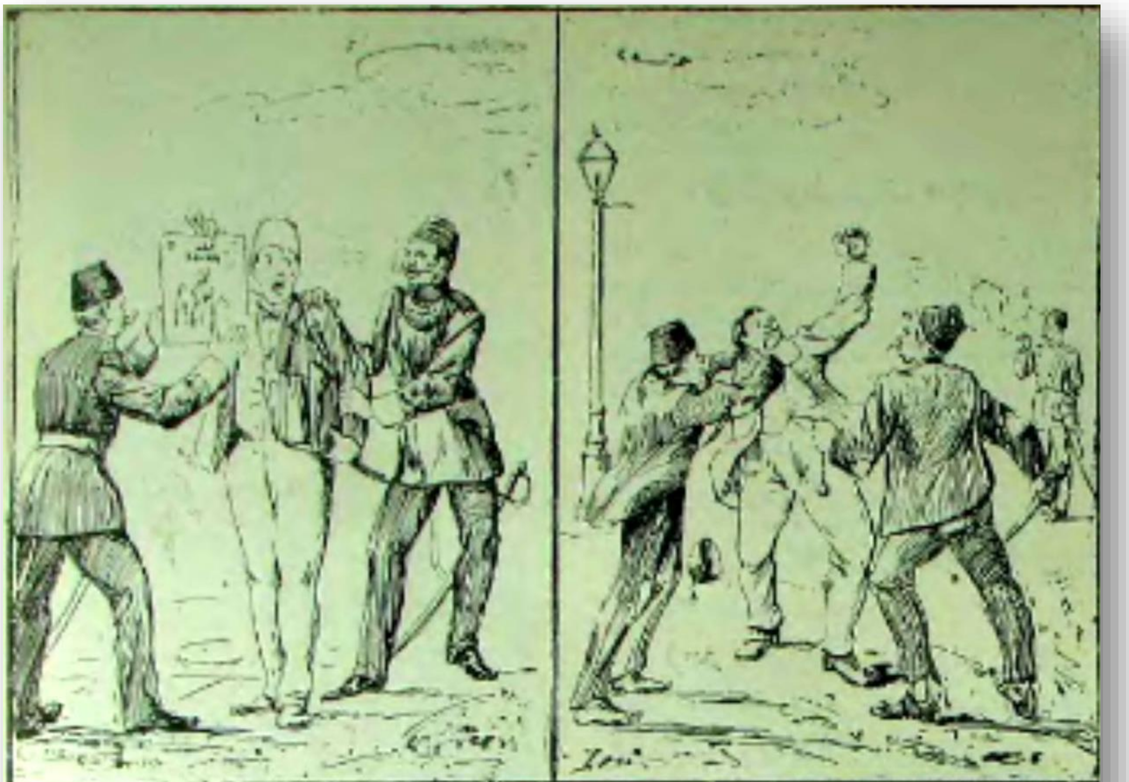

La Presse n'est pas libre mais… . Les Voleurs le sont ! ! !

خرسزلر سربست ... قزته‌لر توقیف اولنیور

EK 75: Kalem Dergisinin 29 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

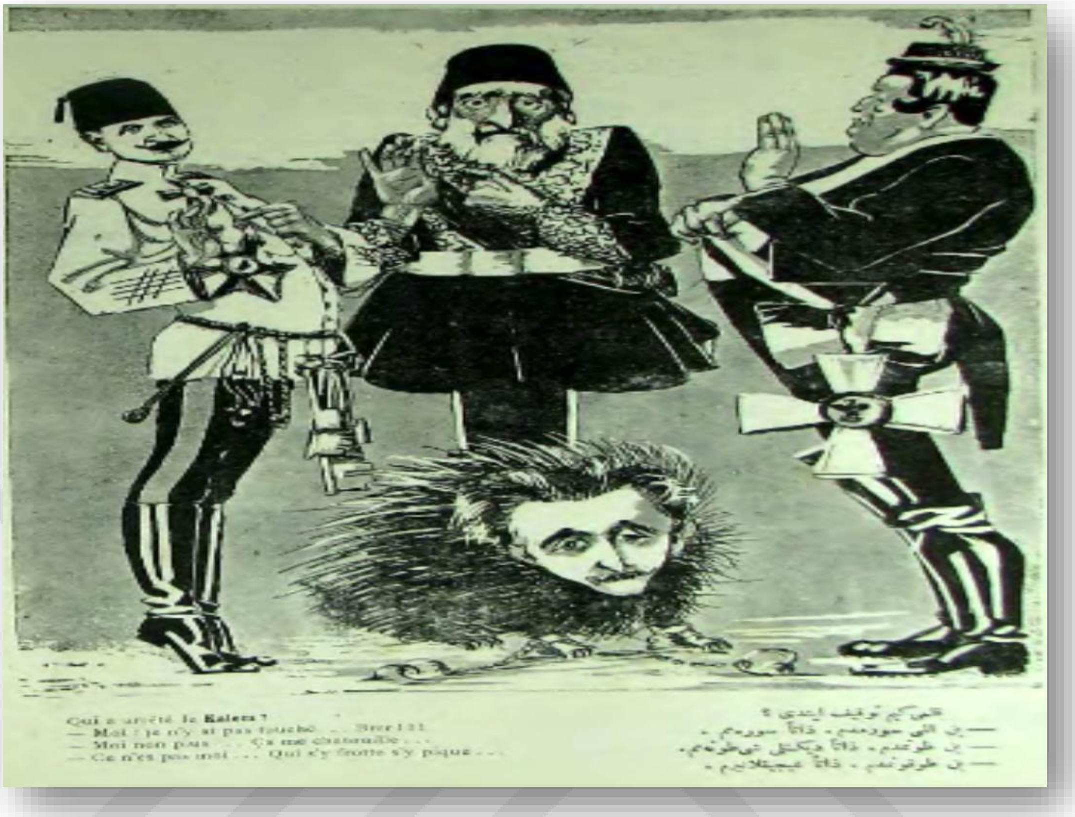
Qui a arrêté le Kalem ?
— Moi ! je n'y ai pas touché . . . Brrr !!!
— Moi non plus . . . Ça me chatouille . . .
— Ce n'est pas moi . . . Qui s'y frotte s'y pique . . .
قلمی کیم توقیف ایتدی ؟

EK 76: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 5 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

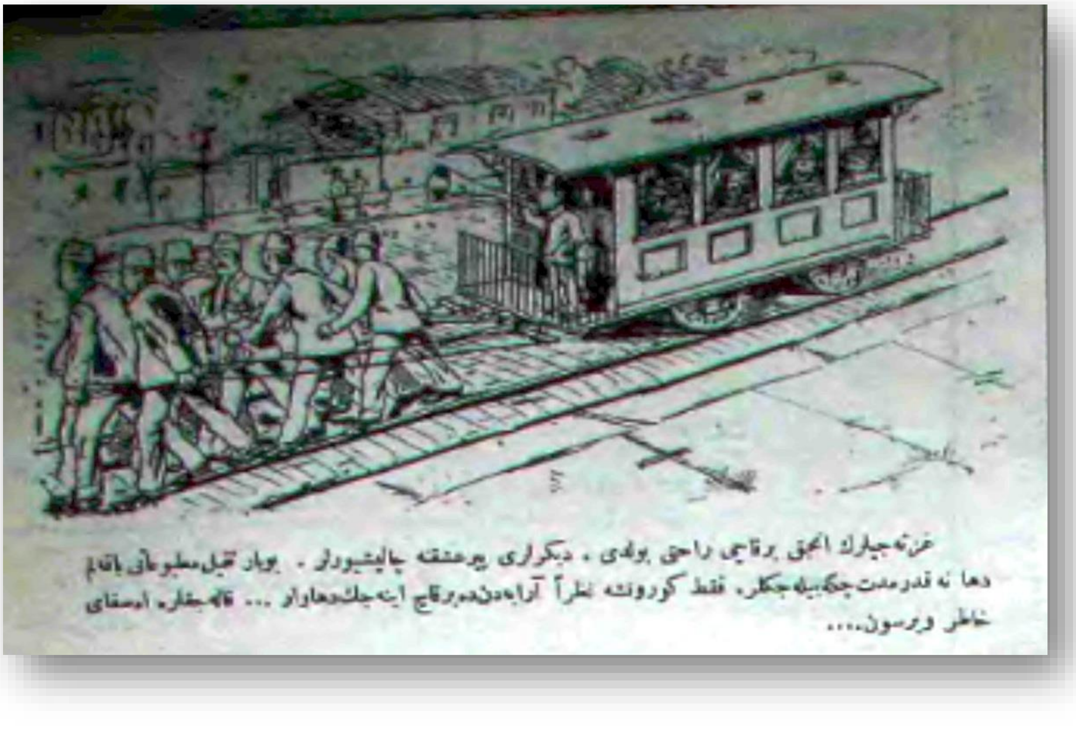

EK 77: Karagöz Dergisinin 5 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

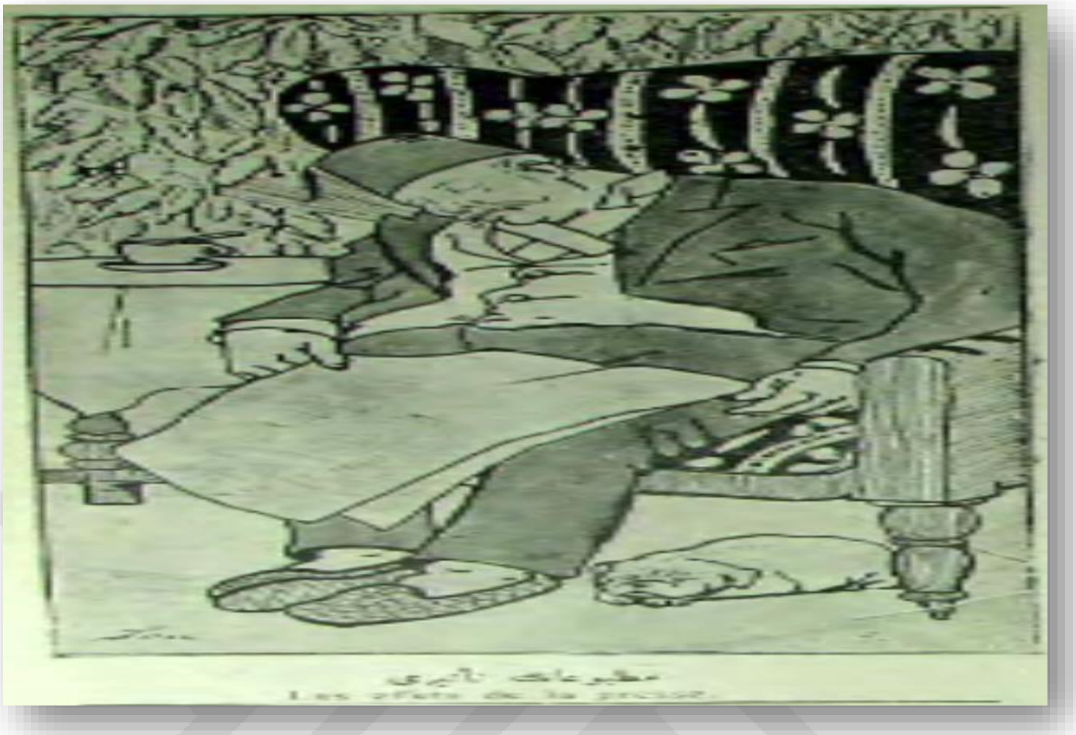
مطبوعات تأثیری
Les effets de la presse.

EK 78: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 23 Kasım 1908 tarihli Nüshası

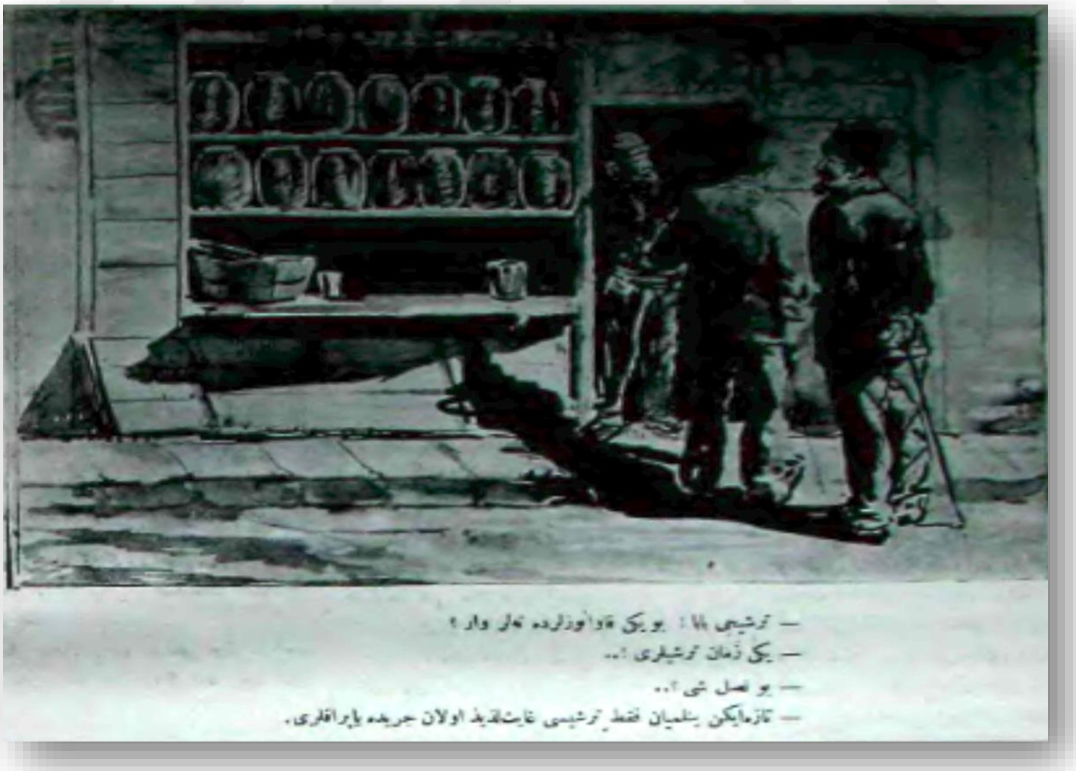
— ترشیجی بابا ! بو یکی قاوانوزلرده نه‌لر وار ؟
— یکی زمان ترشیلری !..
— بو نصل شی ؟..
— تازه‌ایکن بیلنمیان فقط ترشیسی غایت لذیذ اولان جریده یاپراقلری.

EK 79: Kalem Dergisinin 17 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

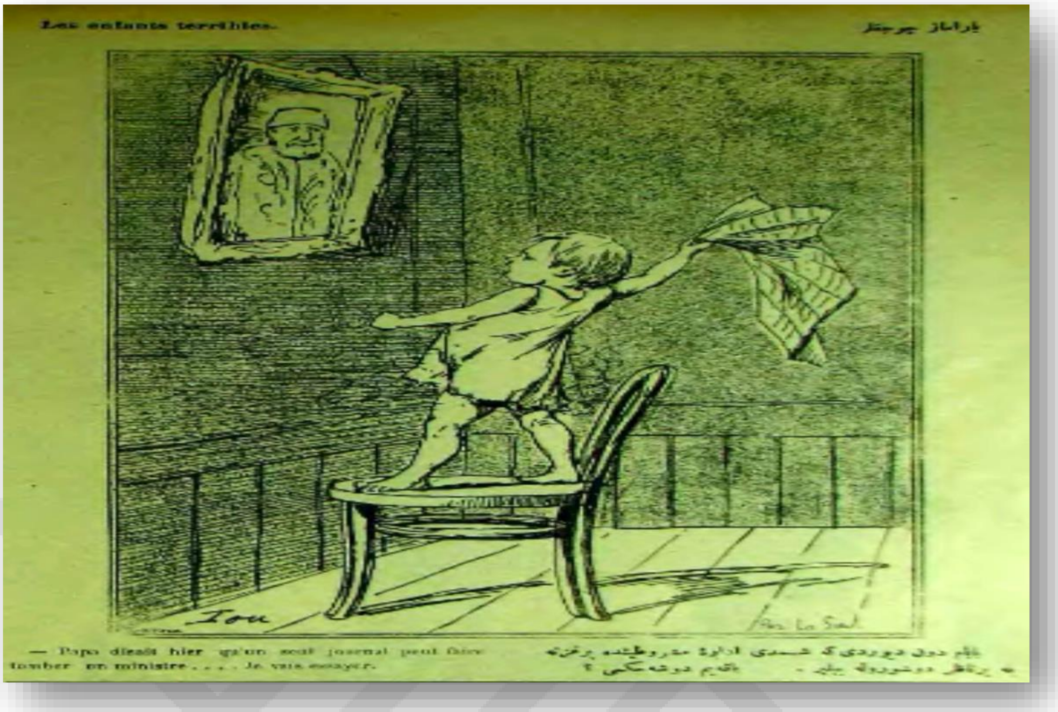
Les enfants terribles.
یارامز چوجق
Iou
— Papa disait hier qu'un seul journal peut faire tomber un ministère . . . . Je vais essayer.
بابام دون دیوردی کہ شمدی ادارۂ مشروطیتده بر غزته
بر وکلا دوشوره بیلیر . باقەیم دوشەجکمی ؟

EK 80: Karagöz Dergisinin 8 Şubat 1909 Tarihli Nüshası

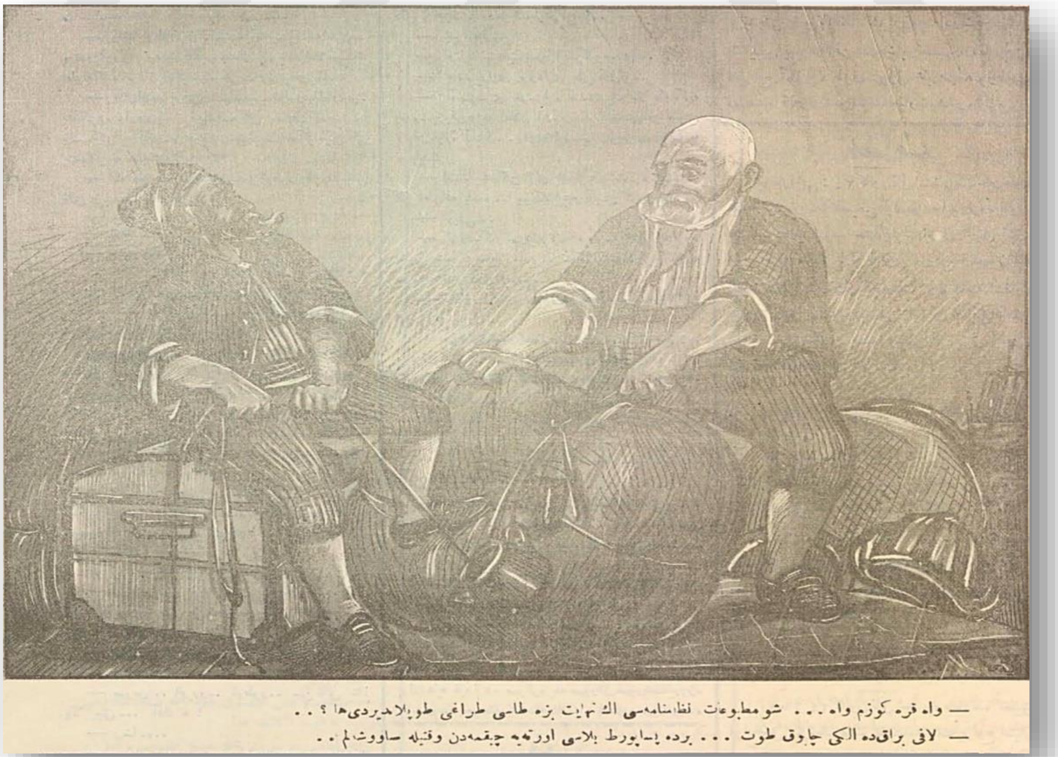
— واه قره کوزم واه . . . شو مطبوعات نظامنامه‌سی الك نهایت بزه طاسی طراغی طوپلادیردی‌ها ؟ . .
— لافی براقده الکی چابوق طوت . . . برده پاپورط بلاسی اورته‌یه چیقمه‌دن وقتیله صاووشالم . .

EK 81: Kalem Dergisinin 9 Şubat 1909 Tarihli Nüshası

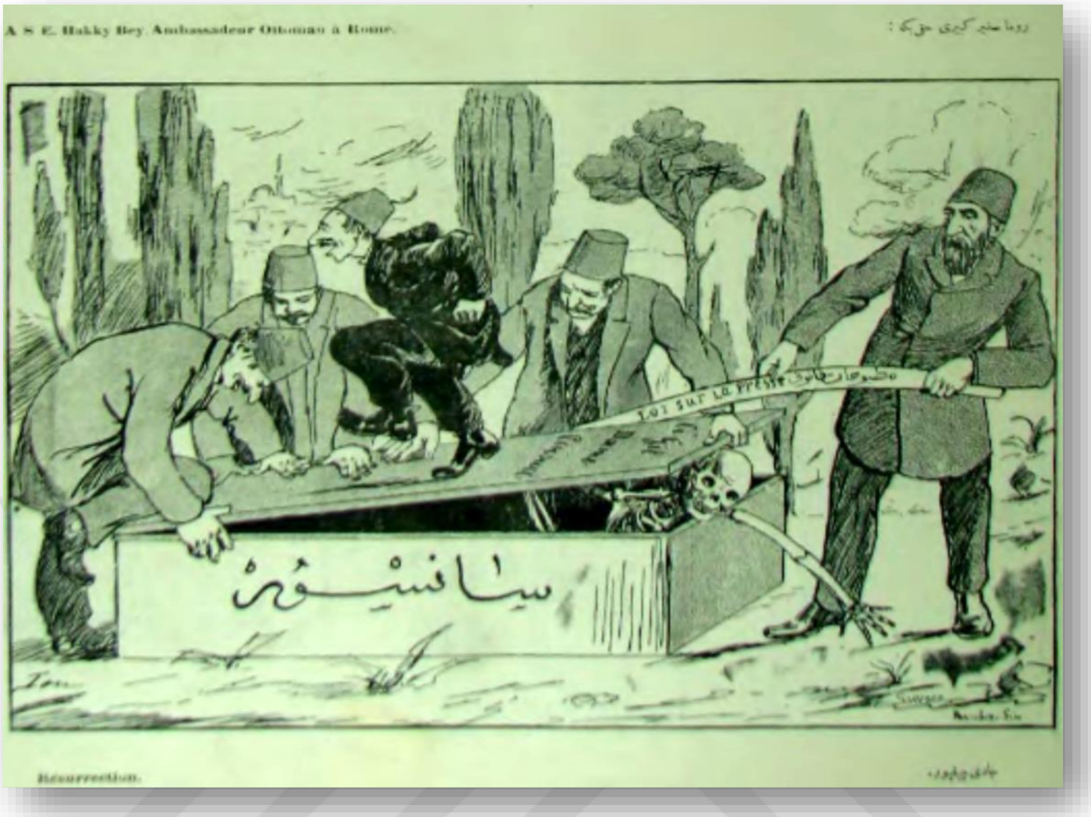
A S. E. Hakky Bey Ambassadeur Ottoman à Rome.
روما سفیر کبیری حقی بك :
Loi sur la presse
سانسور
Résurrection.

EK 82: Kalem Dergisinin 18 Şubat 1909 Tarihli Nüshası

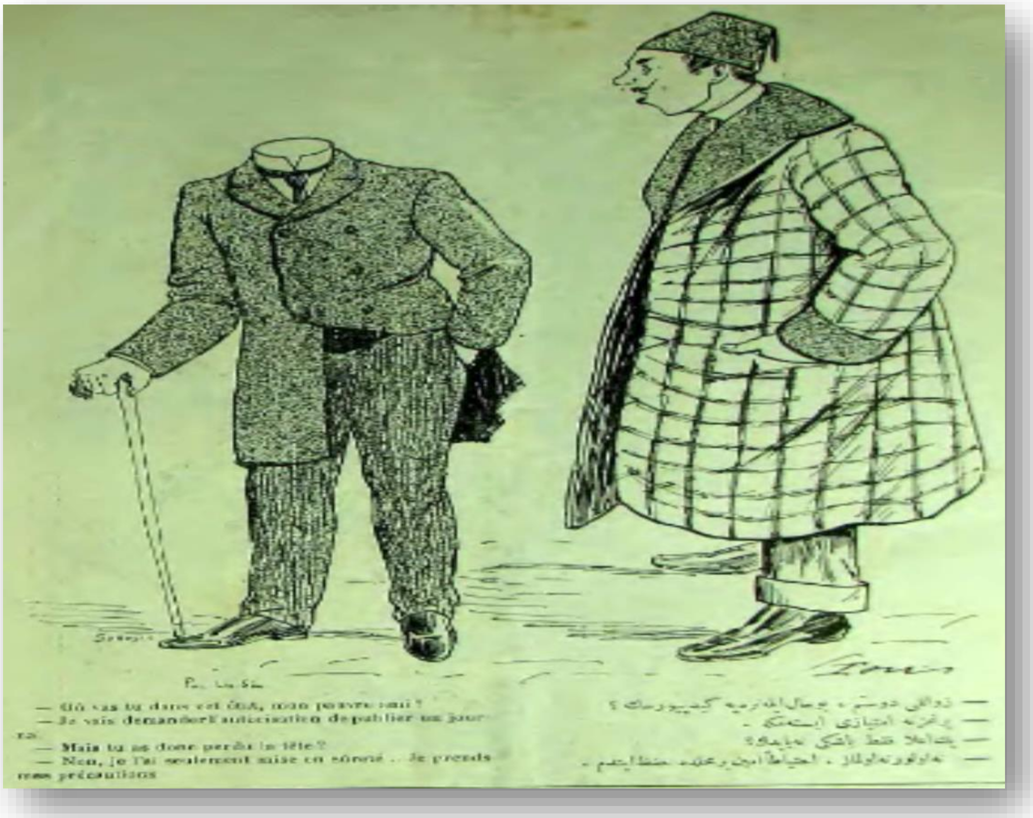
— Où vas tu dans cet état, mon pauvre ami ?
— Je vais demander l'autorisation de publier un journal.
— Mais tu as donc perdu la tête?
— Non, je l'ai seulement mise en sûreté .. Je prends mes précautions

EK 83: Kalem Dergisinin 9 Şubat 1909 Tarihli Nüshası

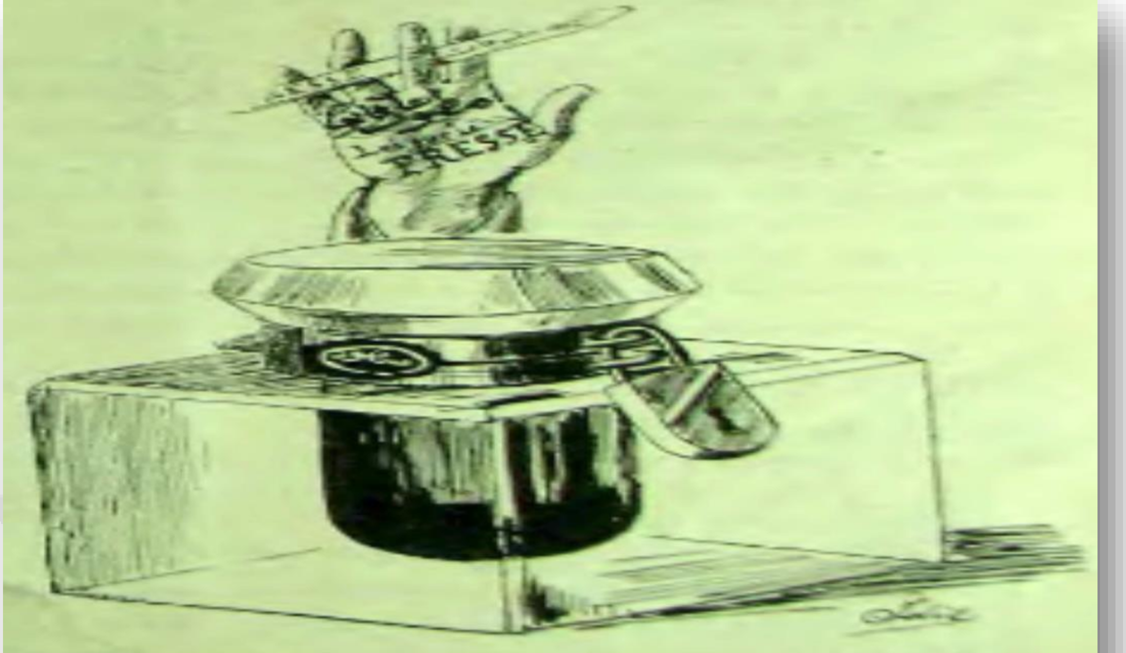

La presse de demain.

یارینکی مطبوعات

EK 84: Kalem Dergisinin 26 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

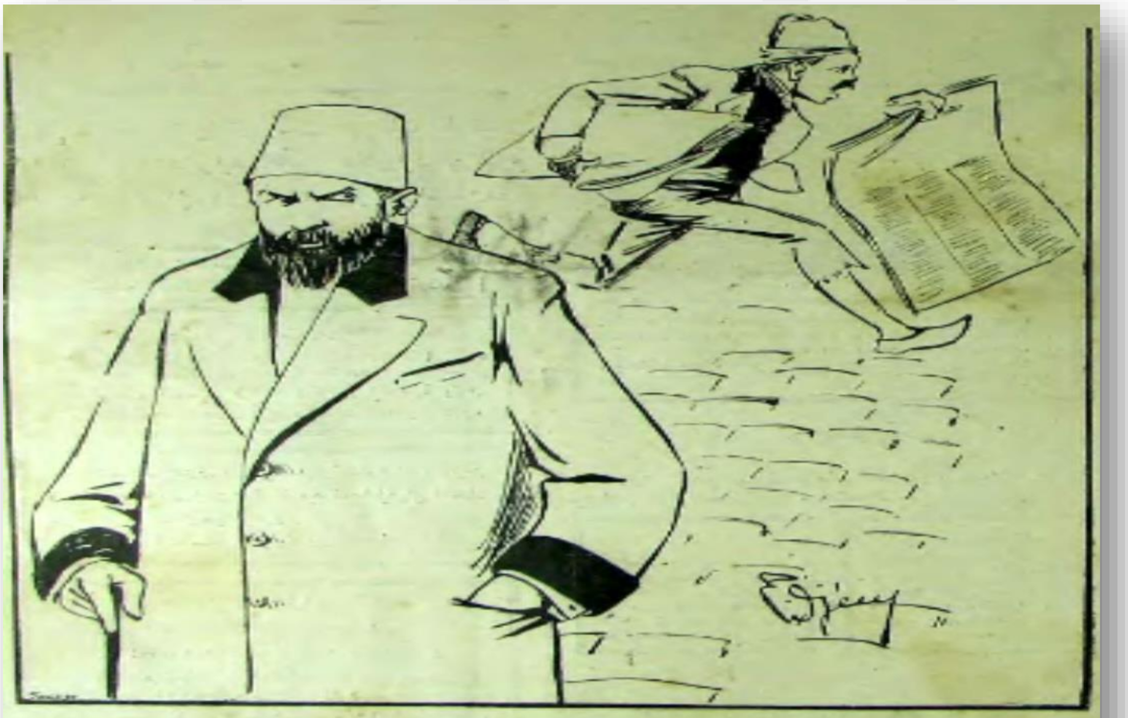

LE CRIEUR DE JOURNAUX. — Demandez le Hurriette et et Mechroutiette.
L'HOMME D'AUTREFOIS. — C'est bizarre ! ils me semblaient disparus à jamais. Serait-ce d'anciens numéros ??

غزته موزی — دهشتلی یازیور حریت ، مشروطیت .
اسکی قفالردن بری — تحف شی بو غزته چوقدن قپاندیغیدی ؟
عجبا اسکی نسخه‌لری صاتیور ؟

EK 85: Karagöz Dergisinin 21 Haziran 1909 Tarihli Nüshası

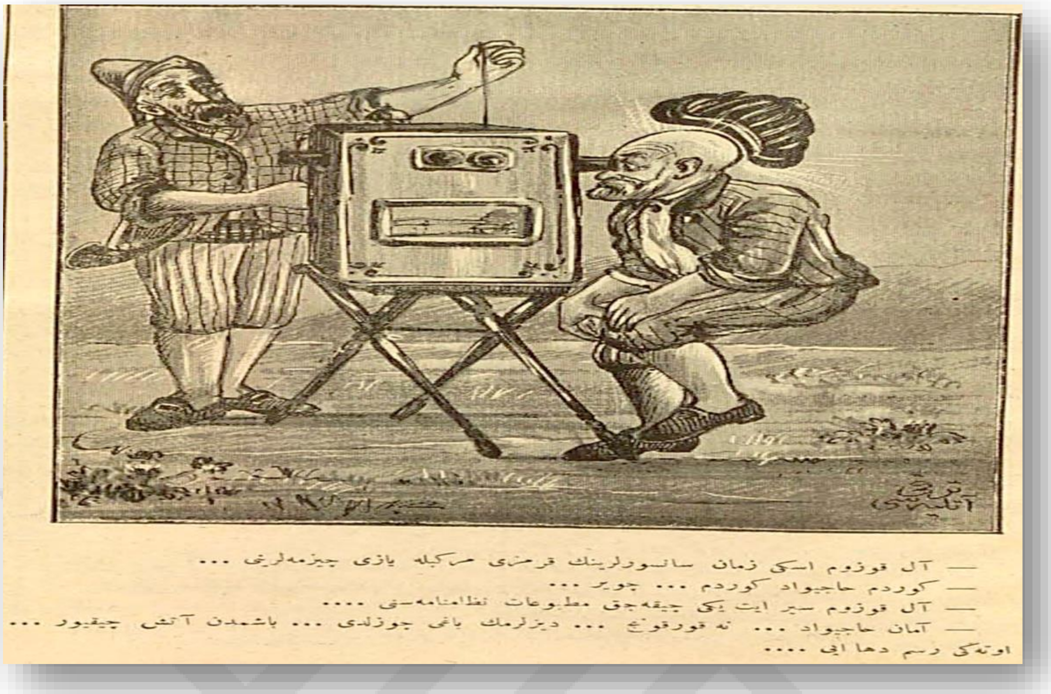

— آل قوزوم اسکی زمان سانسورلرینك قرمزی مرکبله یازی چیزمه‌لری ...
— کوردم حاجیواد کوردم ... چویر ...
— آل قوزوم سیر ایت یکی چیقه‌جق مطبوعات نظامنامه‌سنی ....
— آمان حاجیواد ... نه قورقونج ... دیزلرمك باغی چوزلدی ... باشمدن آتش چیقیور ...
اوته‌کی رسم دها ایی ....

EK 86: Neşter Dergisinin 26 Haziran 1909 Tarihli Nüshası

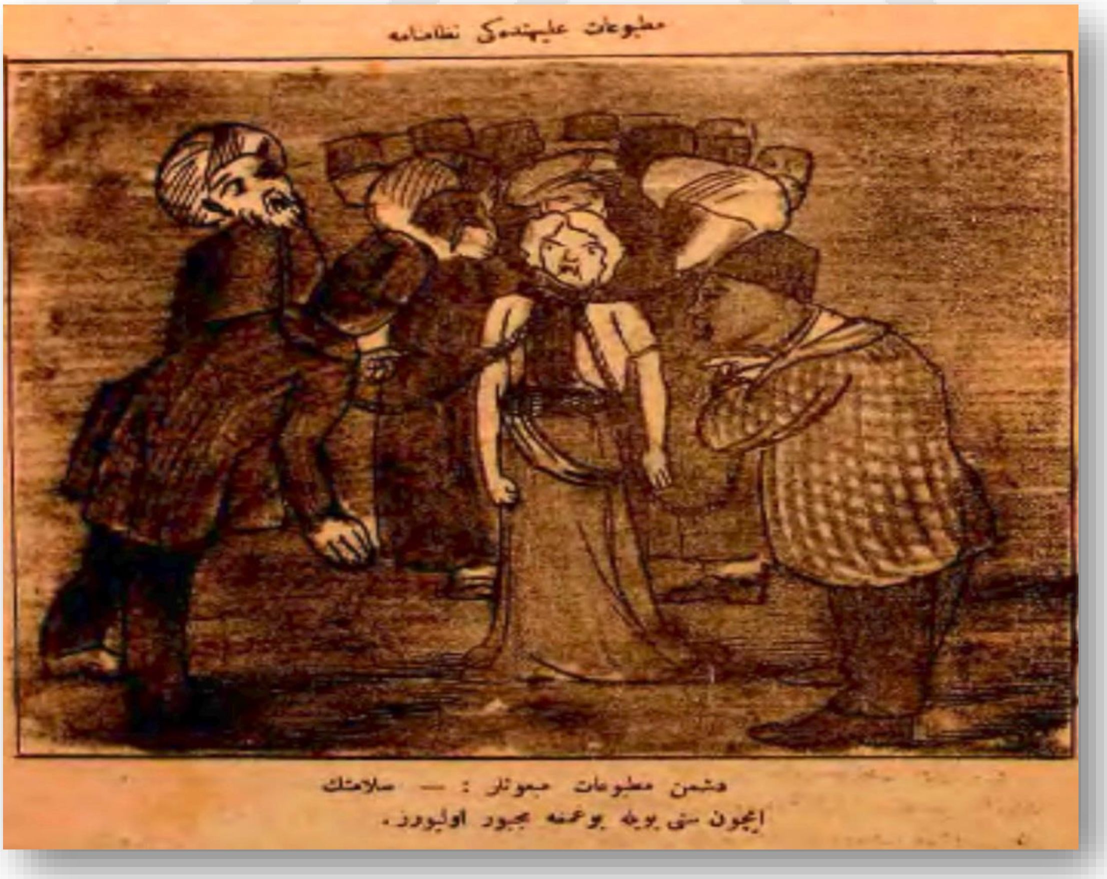

مطبوعات علیهنده‌کی نظامنامه

دشمن مطبوعات مبعوثلر : — سلامتك
ایچون سنی بویله بوغمه مجبور اولیورز.

EK 87: Karagöz Dergisinin 22 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası

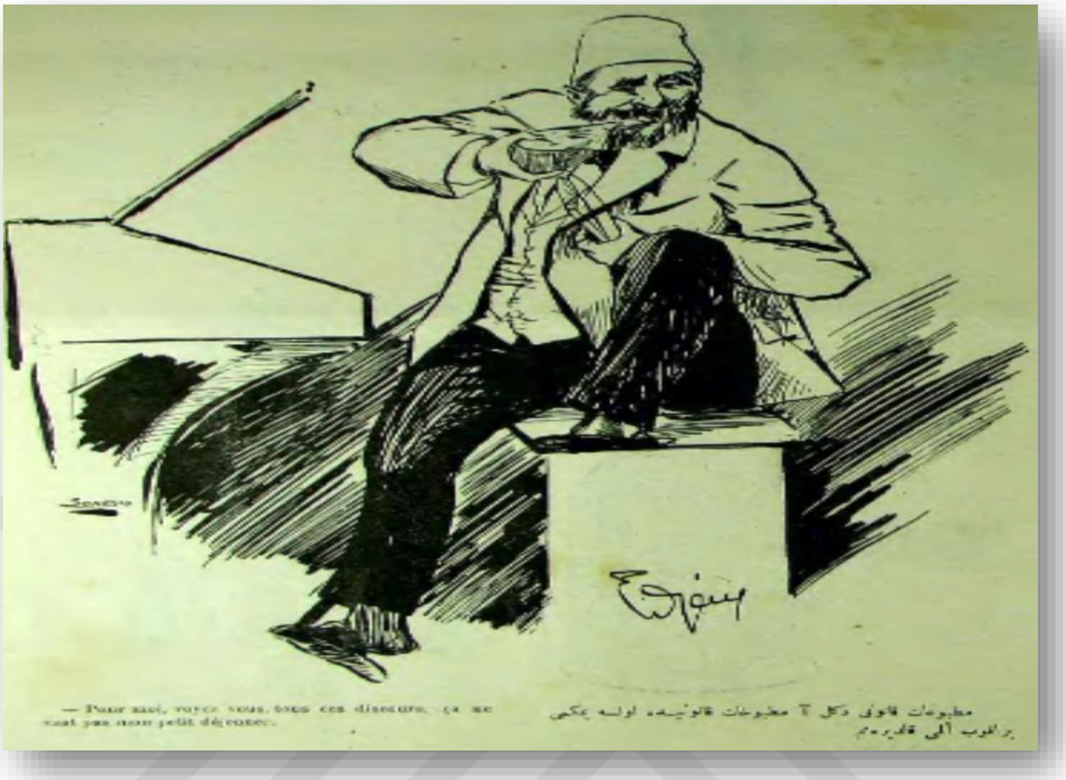
— Pour moi, voyez vous, tous ces discours, ça ne vaut pas mon petit déjeuner.
مطبوعات قانونی دکل آ مطبوعات قانونیده اولسه بکی براقوب آلی قادیرم

EK 88: Kalem Dergisinin 9 Eylül 1909 Tarihli Nüshası

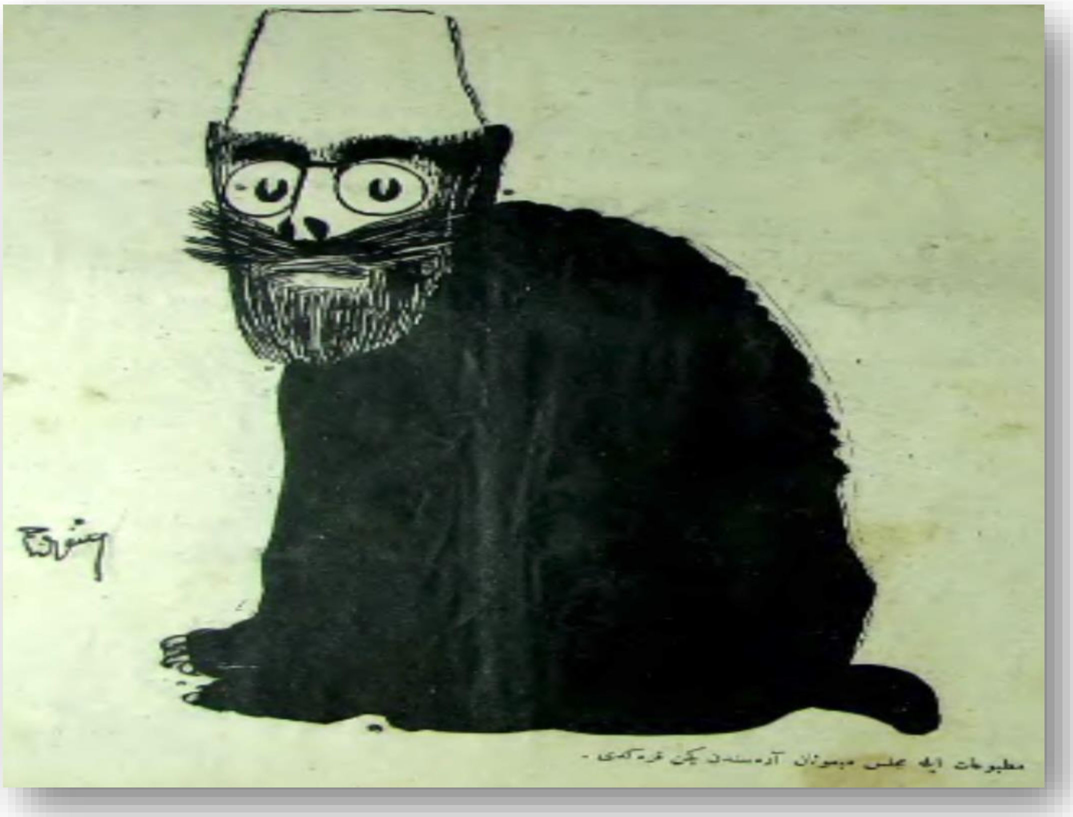
مطبوعات ایله مجلس مبعوثان آره‌سنده کچن قره کدی ـ

EK 89: Karagöz Dergisinin 20 Ekim 1909 Tarihli Nüshası

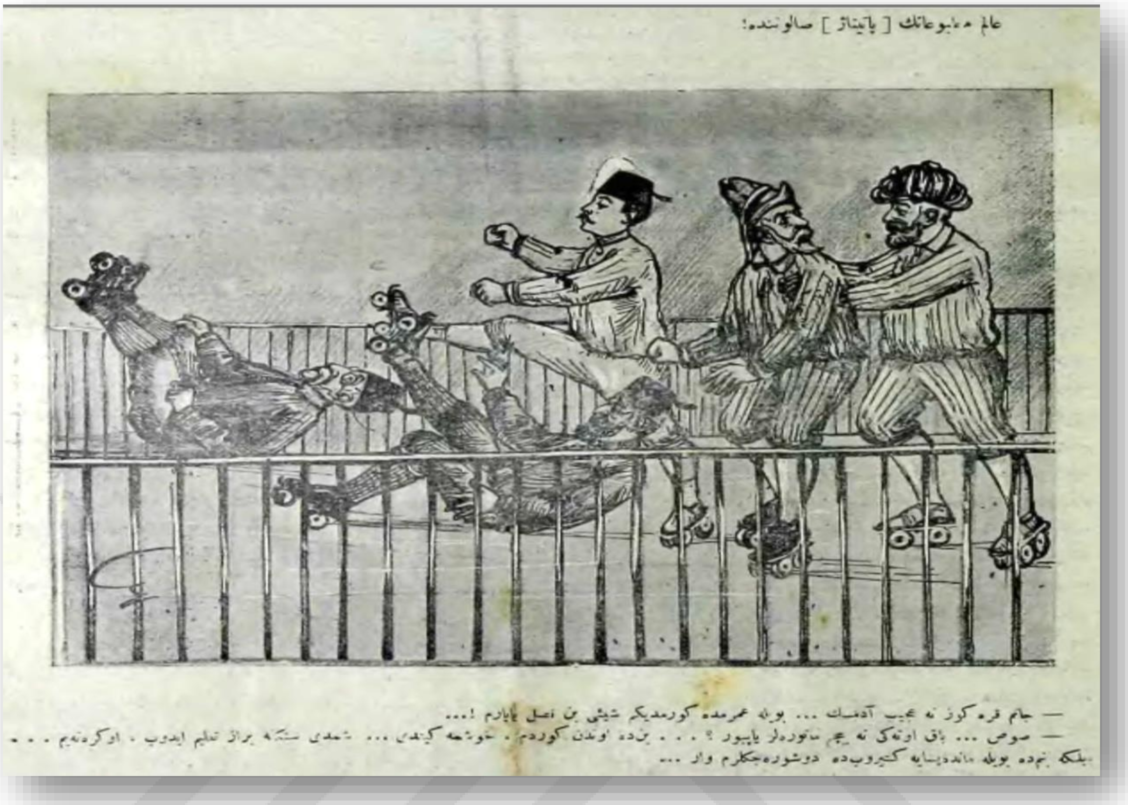
عالم مطبوعاتك [پاتيناژ] صالوننده!
— جانم قره كوز نه عجيب آدمسك ... بويله عمرمده كورمديكم شيئي بن اصلا ياپارم !...

EK 90: Boşboğaz ile Güllabi’nin 14 Eylül 1909 Tarihli Nüshası

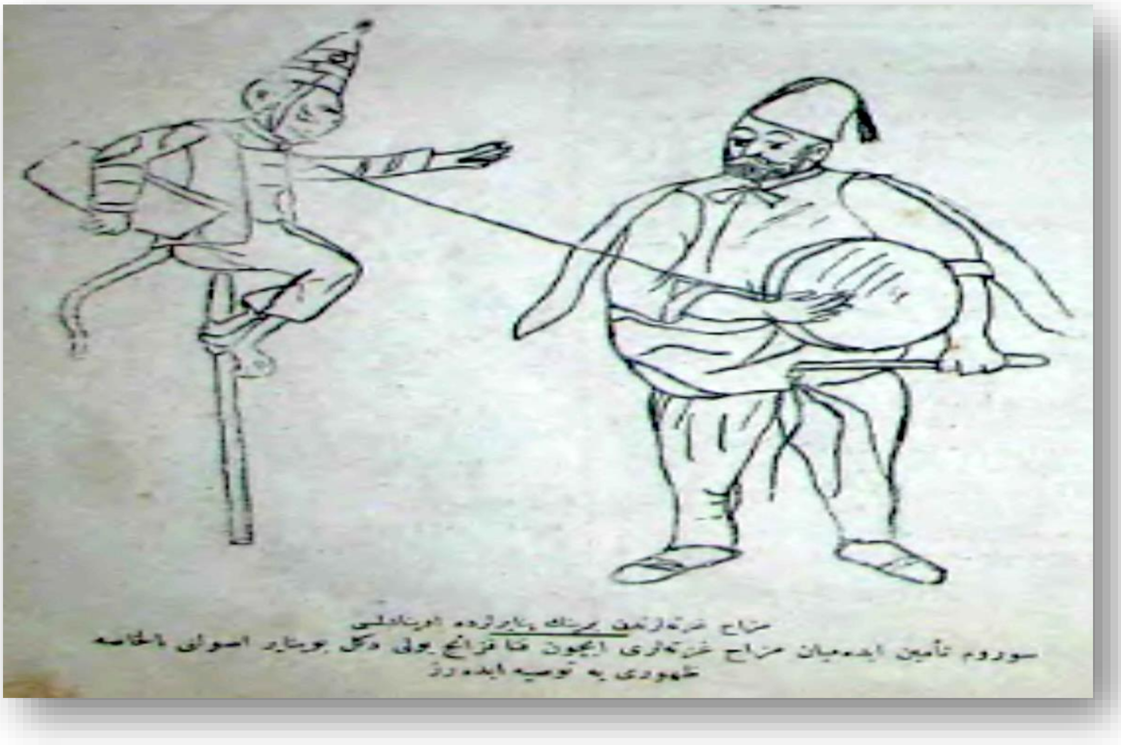

EK 91: Karagöz Dergisinin 18 Ocak 1910 Tarihli Nüshası

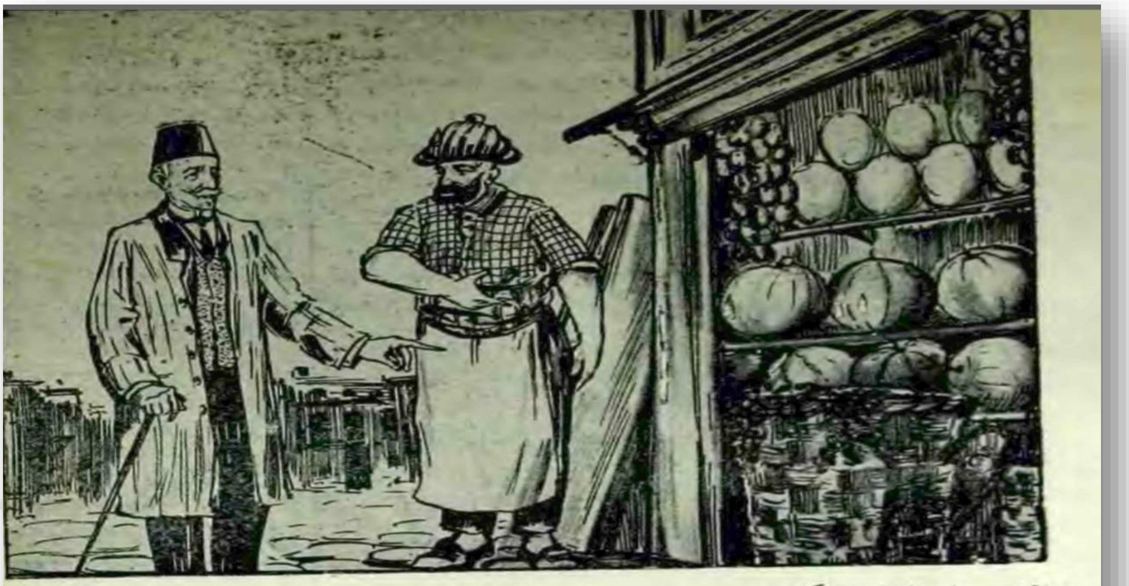

مشتری — قاربوزلر قاچه قره‌کوز اغا ...
قره‌کوز — بهری اون غروشه ، شیمدی طورقده‌در .
مشتری — بن چوق آلاجغم براز اکرام ایت .
قره‌کوز — ممکن دکل ، سن مخالف غزته‌جی‌یه بکزه‌یورسک قابوقلرینی کیملرک آیاقلرینک آلتنه قویه‌جغنی بیلیورم .

EK 92: Cadaloz Dergisinin 30 Mayıs 1911 Tarihli Nüshası

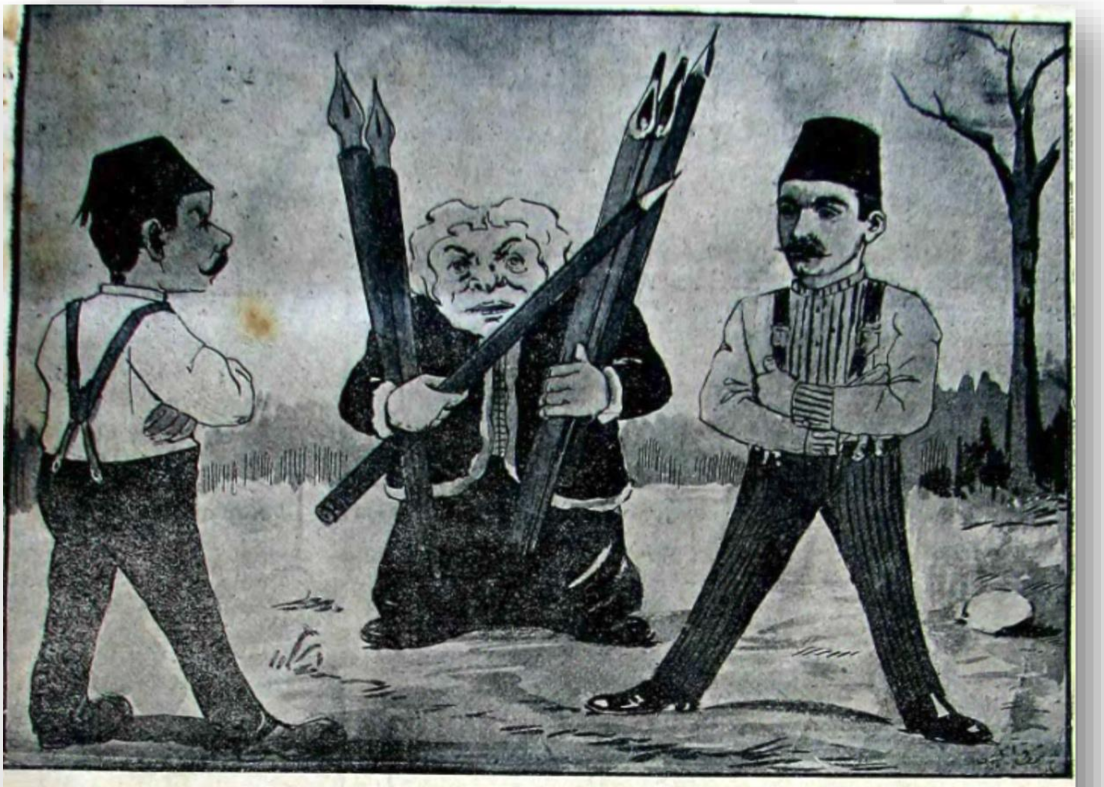

جادالوز — آلیکز اولادلر سزلره بوندن دها اعلا سلاح اولماز . بکن بکندیکنی آل !

EK 93: Cadaloz Dergisinin 18 Temmuz 1911 Tarihli Nüshası

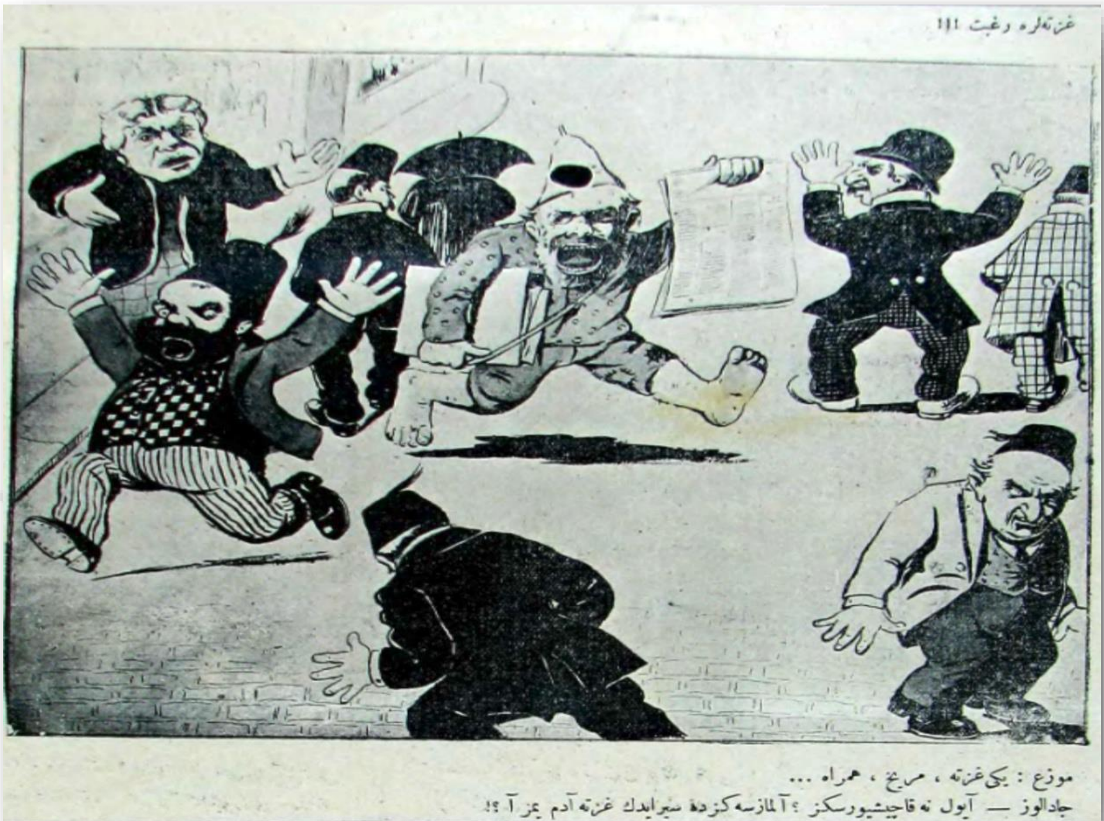
غزته‌لره رغبت !!!
موزع : یکی غزته ، مریخ ، همراه ...
جادالوز — آیول نه قاچیشیورسکز ؟ آلمازسه‌کزده سیرایدك غزته آدم یمز آ ؟!

Ek 94: Gıdık Dergisinin 16 Eylül 1911 Tarihli Nüshası

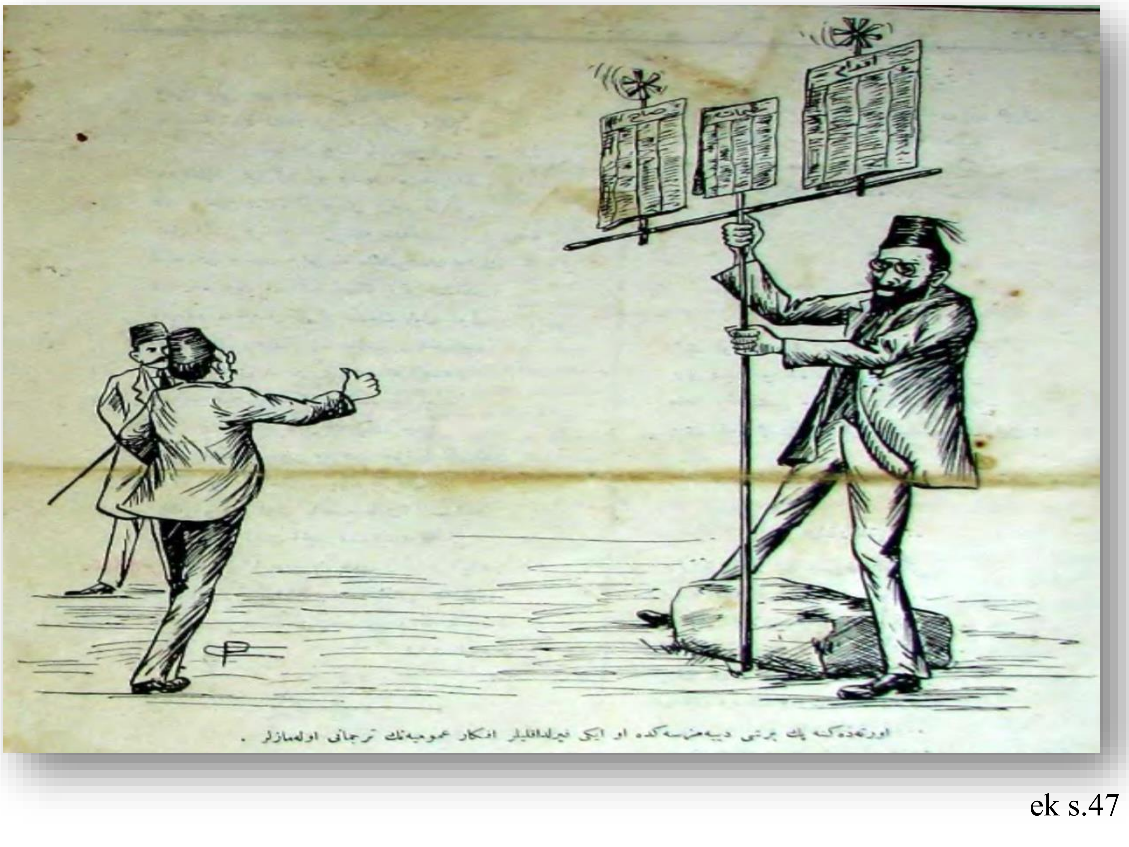
صباح
اقدام
اورته‌ده کنه بك برشی دیه‌مزسه‌کده او ایکی فیرلداقلیلر افکار عمومیه‌نك ترجمانی اوله‌مازلر .

EK 95: Eşek Dergisinin 3 Ekim 1912 Tarihli Nüshası

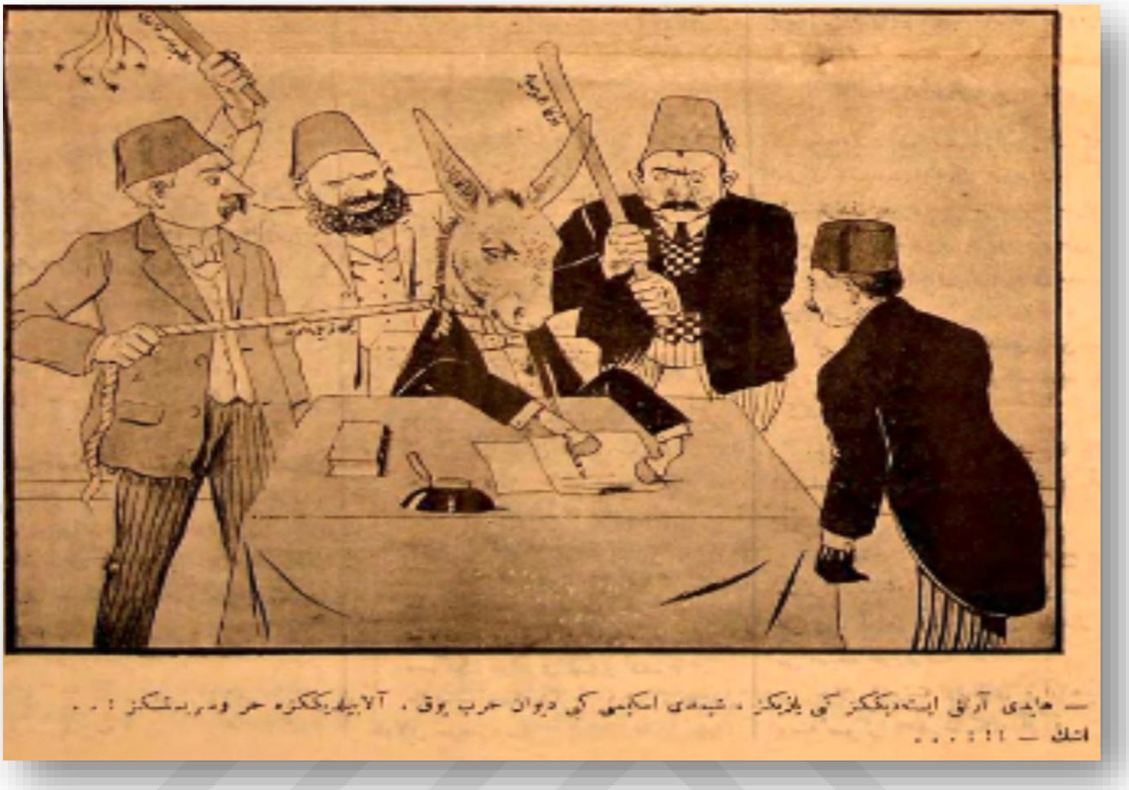
— هایدی آرتق ایسته‌دیککز کبی یازیکز ، شیمدی اسکیسی کبی دیوان حرب یوق . آلابیلدیککزه حر ومریدسکز ! . .
اشك — !! : . . .

EK 96: Karagöz Dergisinin 7 Ağustos 1912 Tarihli Nüshası

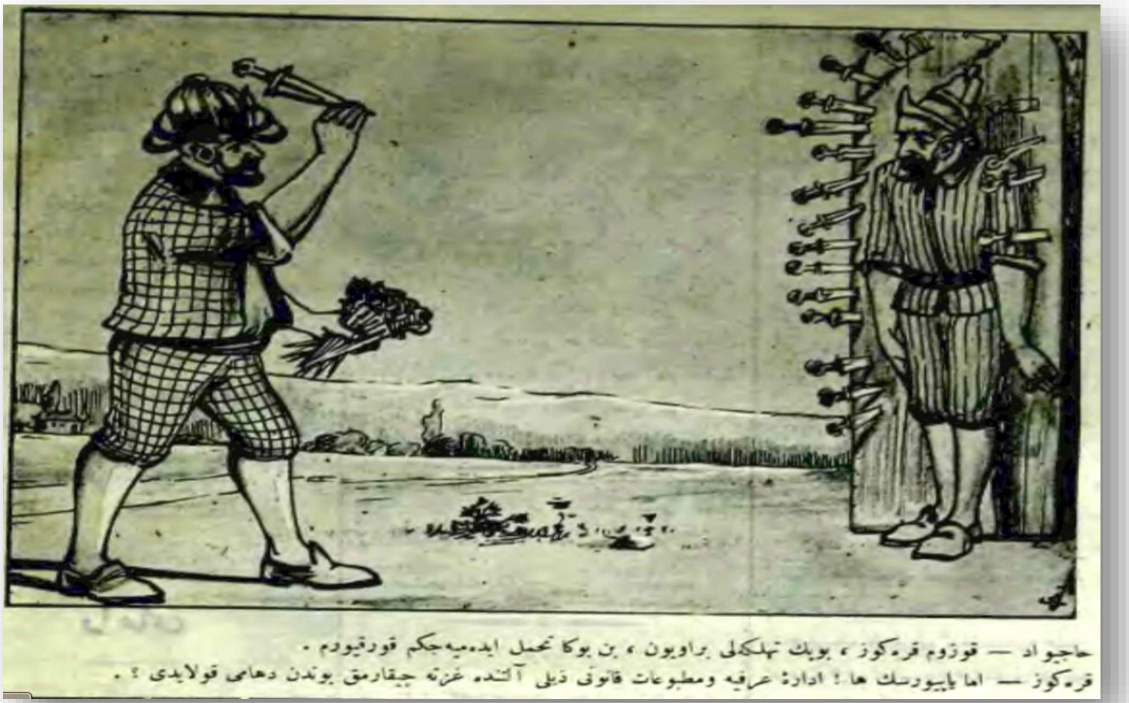
حاجیواد — قوزوم قره‌کوز ، بویك تهلكه‌لی براویون ، بن بوكا تحمل ایده‌میه‌جکم قورقیورم .
قره‌کوز — اما یاپیورسك ها ! ادارهٔ عرفیه ومطبوعات قانونی ذیلی آلتنده غزته چیقارمق بوندن دها می قولایدی ؟ .

EK 97: Karagöz Dergisinin 25 Haziran 1913 Tarihli Nüshası

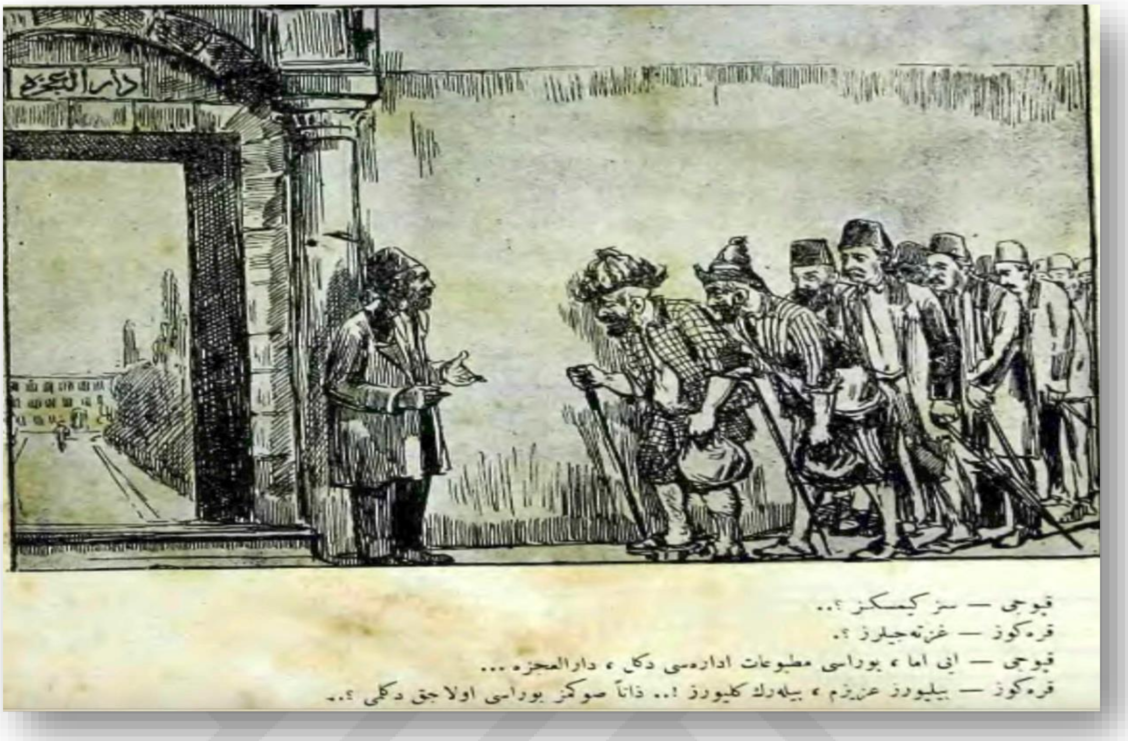
دار العجزه
قپوجی — سز کیمسکز ؟..
قره‌گوز — غزته‌جیلرز ؟.
قپوجی — ای اما ، بوراسی مطبوعات اداره‌سی دکل ، دارالعجزه ...
قره‌گوز — بیلیورز عزیزم ، بیله‌رك کلیورز !.. ذاتاً صوکز بوراسی اولاجق دکلی ؟..

EK 98: Karagöz Dergisinin 13 Mayıs 1914 Tarihli Nüshası

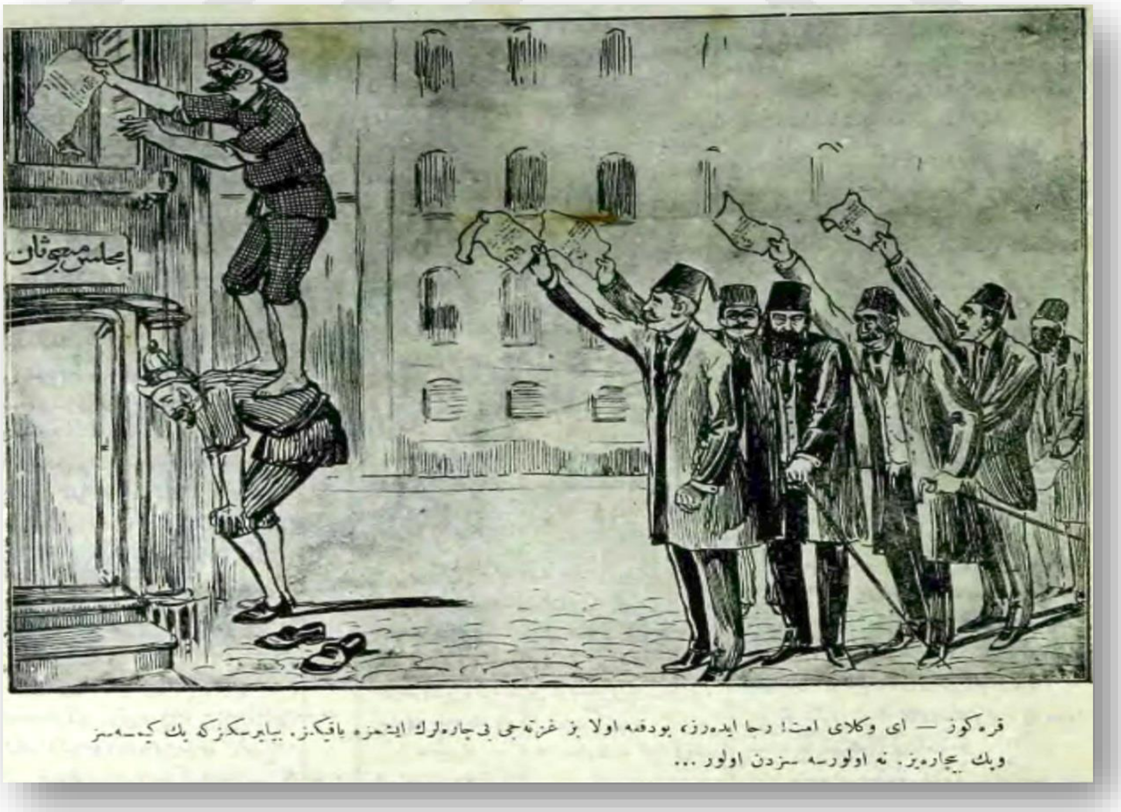
مجلس مبعوثان
قره‌گوز — ای وکلای امت! رجا ایده‌رز، بودفعه اولا بز غزته‌جی بیچاره‌لرك ایشمزه باقیکز. بیلیرسکز که بك کیمسه‌سز ویك بیچاره‌یز. نه اولورسه سزدن اولور ...

EK 99: Karagöz Dergisinin 24 Haziran 1914 Tarihli Nüshası

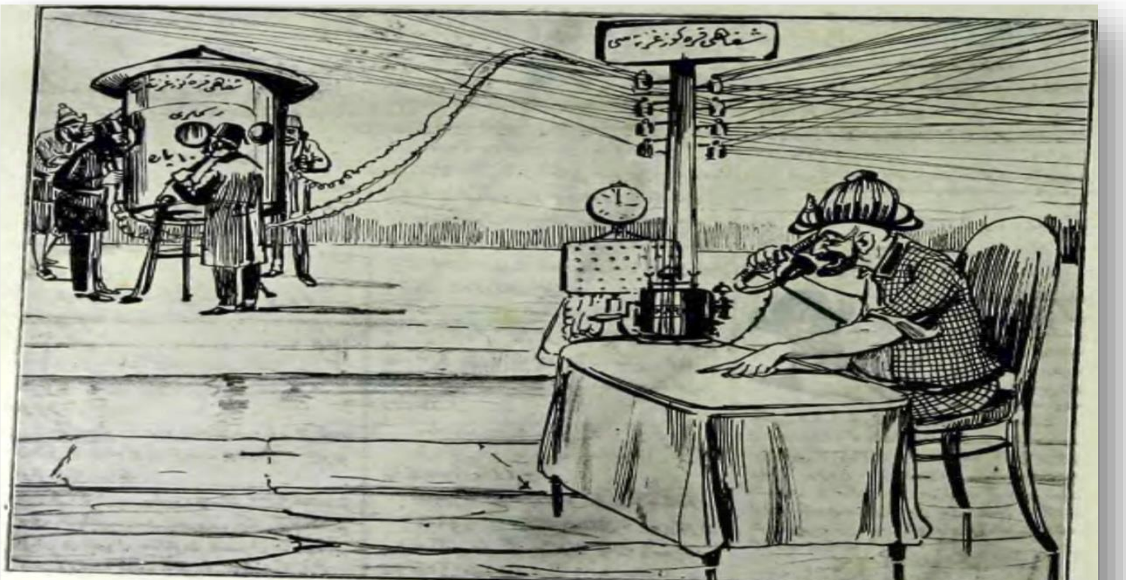

قارئین کرام — آلو آلو ! قره‌کوز افندی ! آرتق غزته نشر ایتمه‌یه‌جککزه دائر بر حوادث ایشیتدک دوغریمیدر ؟
قره‌کوز — آلو آلو . یاکلشدر عزیز قارئلرم ، غزته‌یی کافالسابق نشر ایده‌جکم ، لکن اسکیسی کبی کاغد اوزرنده
دکل ، شفاهی بر صورتده .. کوریورسکزکه شویله بر تلفون جهازی ترتیب ایتدم ، بوتون حوادثلریمی اصوله‌جق
قولاقلریکزه فیصلده‌یه‌جغم . حتی حاجیوادی ، ایجاد ایتدیکم رسم دولابنه مأمور ایتدم ..
قارئین کرام — عجبا سببی اوکره‌نه‌بیلیرمی‌یز ؟
قره‌کوز — های های ! اولا کاغد و محرر مصرفندن ثانیاً مطبوعات قانوننده قورتولمق ایچون ....

EK 100: Karagöz Dergisinin 11 Temmuz 1914 Tarihli Nüshası

(... قلمیله ، روحیله ، بتون موجودیتیله حقیقةً بر « یازی ماکنه‌سی » کسیلن محترم جلال نوری بک ...)

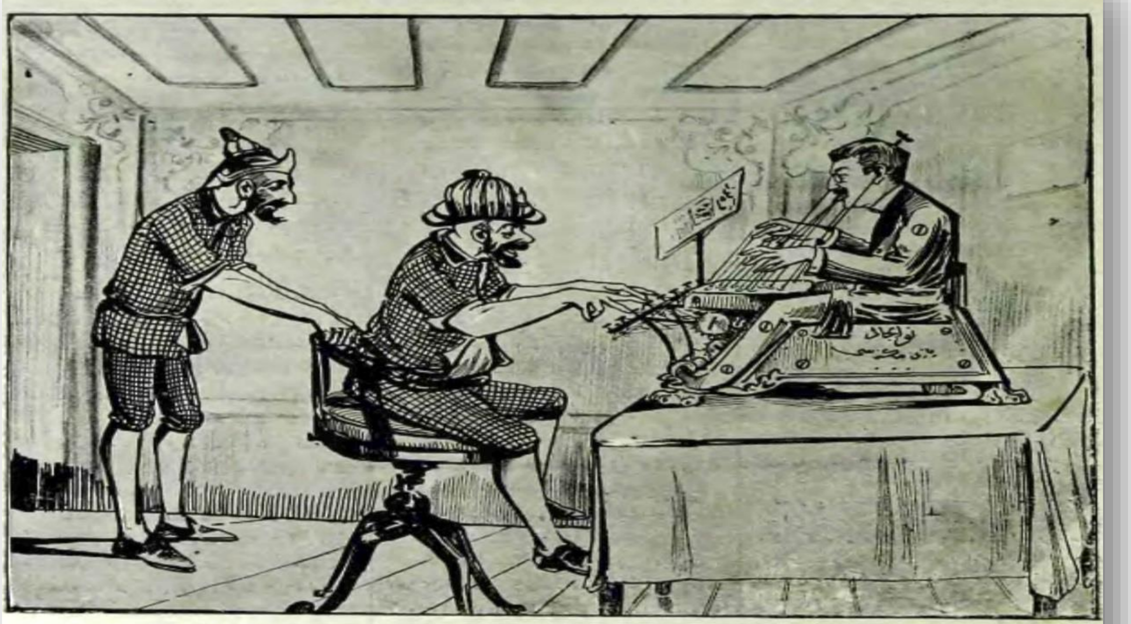

حاجیواد — ایشکی کوچکی براقدکده شمدیده چالغیمی چالیورسک قره‌کوز ؟
قره‌کوز — چالغی دکل احمق ، بو صیجاقلرده آدم پك یورولیور . یکی بر یازی ماکنه‌سی ایجاد اولونمش ، قره‌کوزك اك تحف برلرینی
بونکله پك قولای و چابوجاق یازیورم .

EK 101: Kalem Dergisinin 1 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

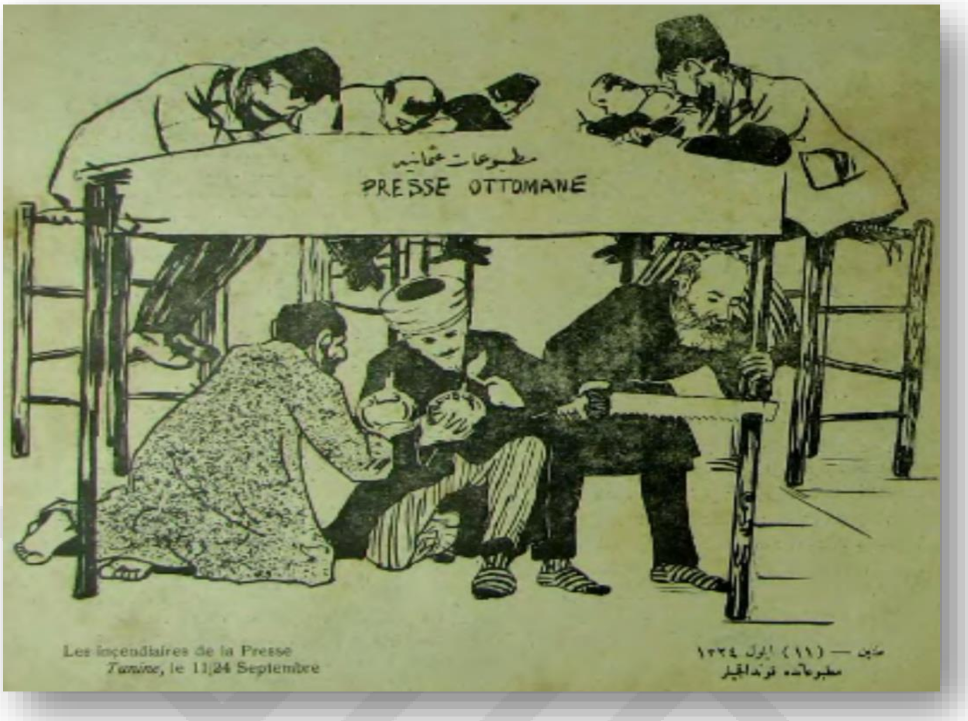
مطبوعات عثمانیه
PRESSE OTTOMANE
Les incendiaires de la Presse
Tanine, le 11/24 Septembre
طنین — (۱۱) ایلول ۱۳۲٤
مطبوعاتده قونداقجیلر

EK 102: Kalem Dergisinin 15 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

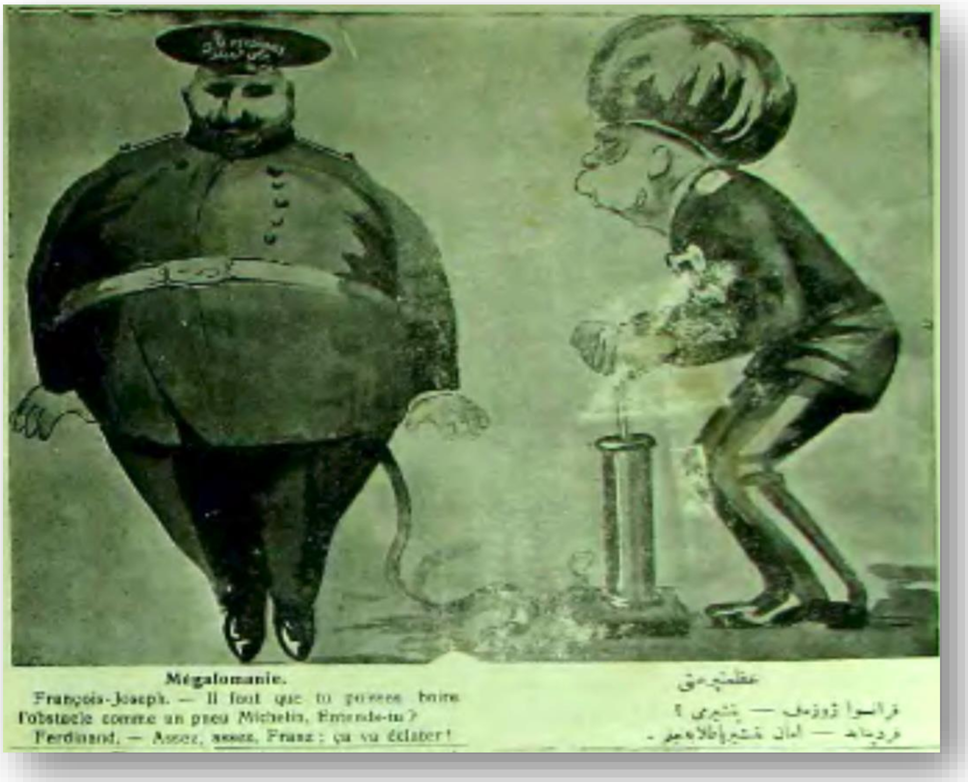
Mégalomanie.
François-Joseph. — Il faut que tu puisses boire l'obstacle comme un pneu Michelin. Entends-tu?
Ferdinand. — Assez, assez, Franz; ça va éclater!

EK 103: Kalem Dergisinin 15 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

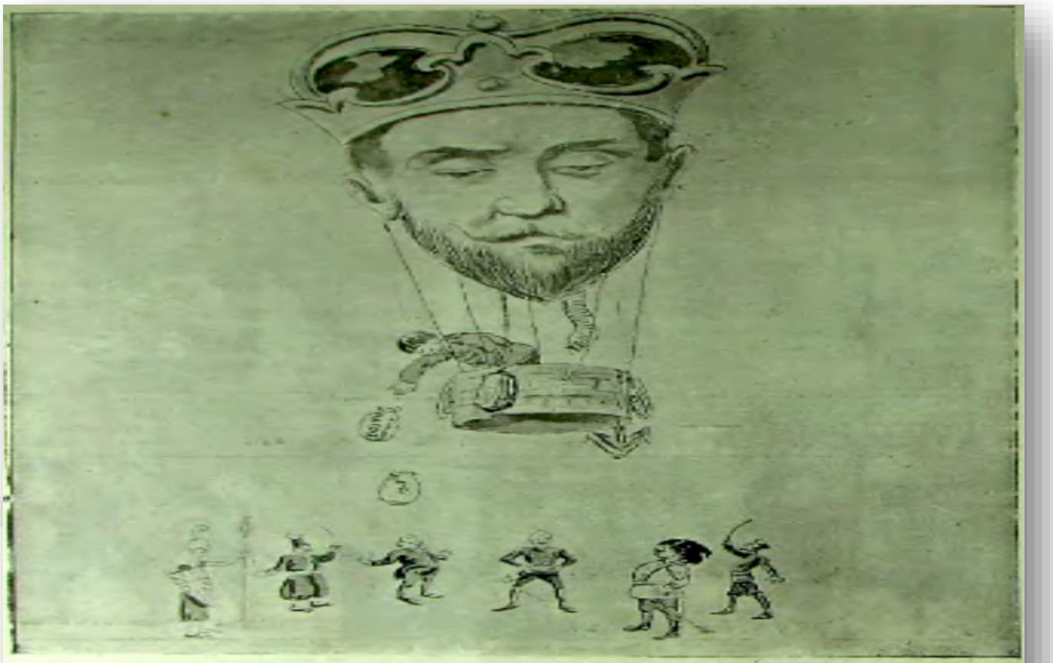

Un nouveau dirigeable par François-Joseph

فرانسوا ژوزفك [illegible] يكي بالون

EK 104: Kalem Dergisinin 29 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

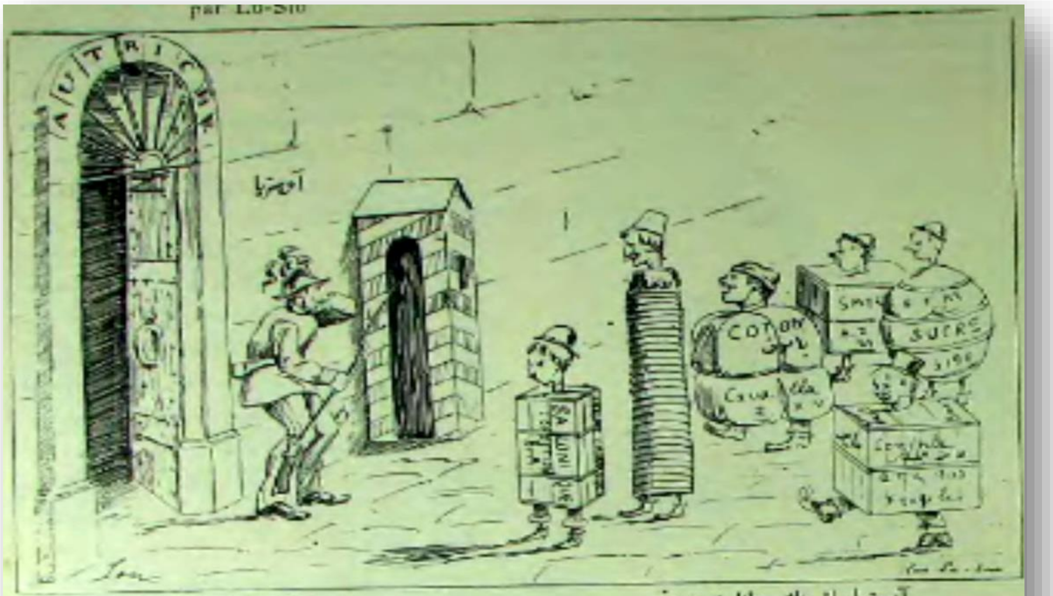

La Sentinelle. — Qui va là ?
La Foule. — Retour de Turquie.
La Sentinelle. — Scrogneugneu ! C'voilà qui va nous donner beaucoup trop de mauvais coton à retordre !

آوستريا مالرينك سطاريته عودتی
نوبتجی — كيمدر او ؟
اشيالر — بز كالمك

EK 105: Kalem Dergisinin 5 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

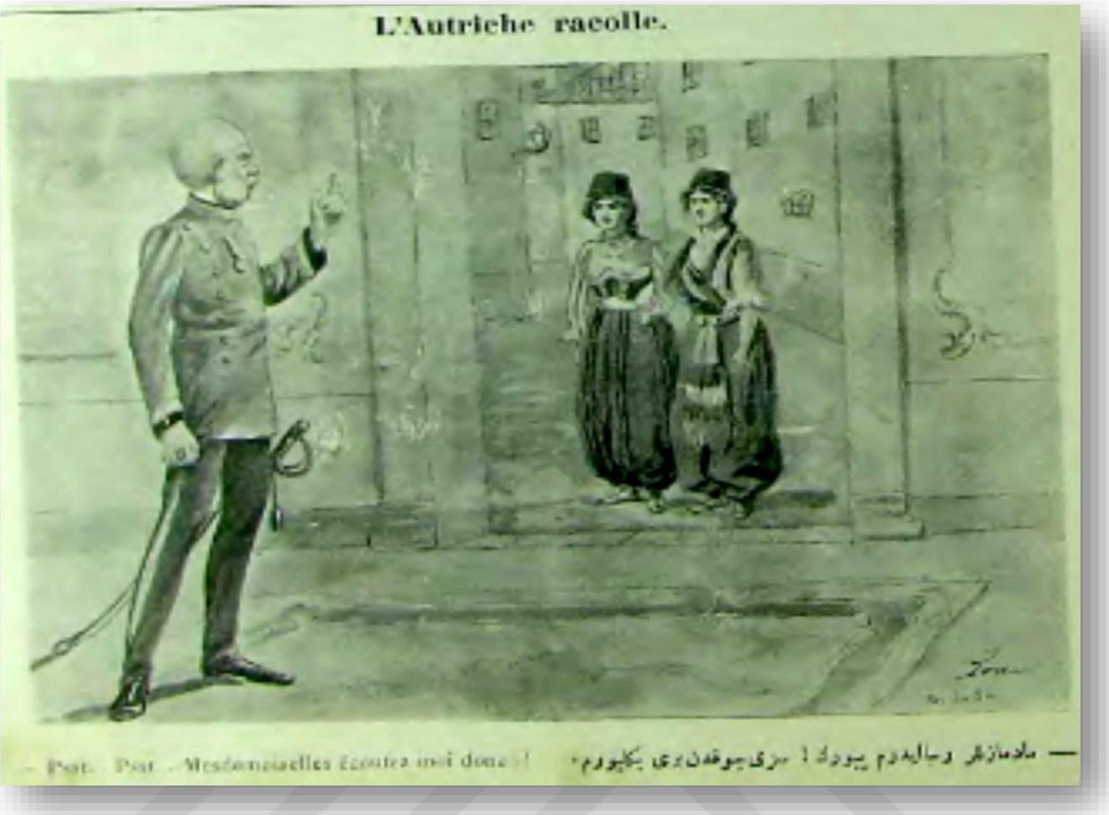
L'Autriche racolle.

— Pst.. Pst.. Mesdemoiselles écoutez moi donc!!

— مادمازلر رجا ایدرم بیورك ! سزی چوقدن بری بكلیورم .

EK 106: Kalem Dergisinin 12 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

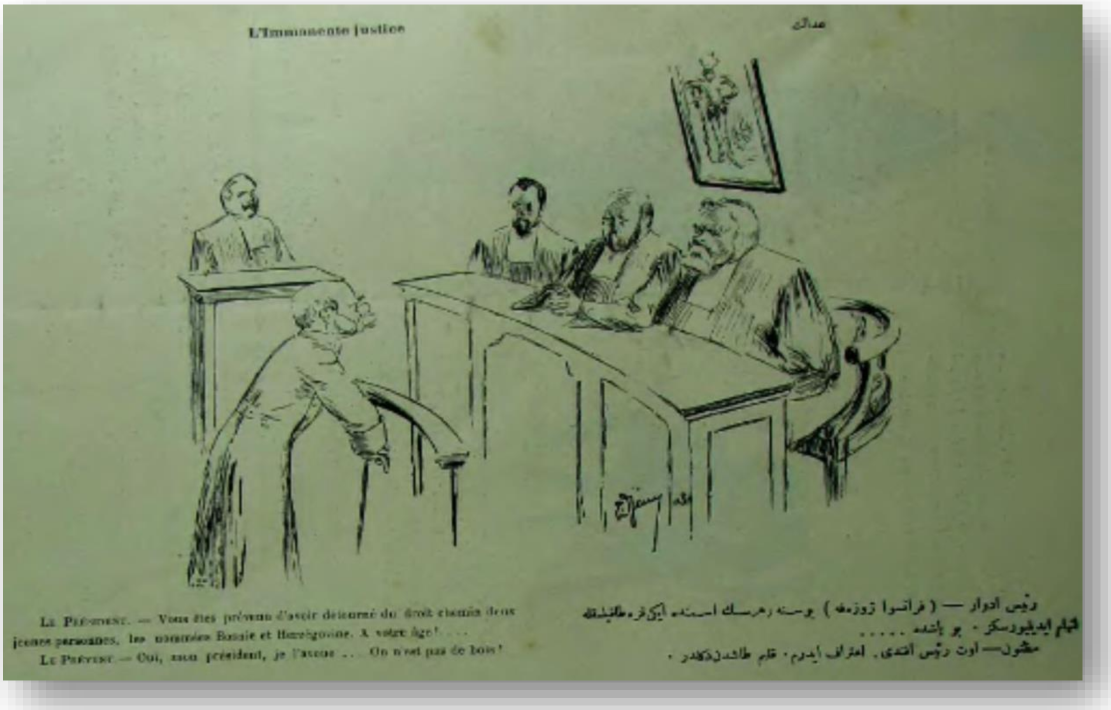
L'Immanente justice

عدالت

Le Président. — Vous êtes prévenu d'avoir détourné du droit chemin deux jeunes personnes, les nommées Bosnie et Herzégovine. A votre âge! . . .

Le Prévenu — Oui, mon président, je l'avoue . . . On n'est pas de bois!

رئیس ادوار — (فرانسوا ژوزف) بوسنه هرسك اسمنده ایكی قزه طاقیلدیغكز
اتهام ایدیلیورسكز ، بو یاشده . . . . . .
مظنون — اوت رئیس افندی ، اعتراف ایدرم ، قلبم طاشدن دكلدر .

EK 107: Kalem Dergisinin 20 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

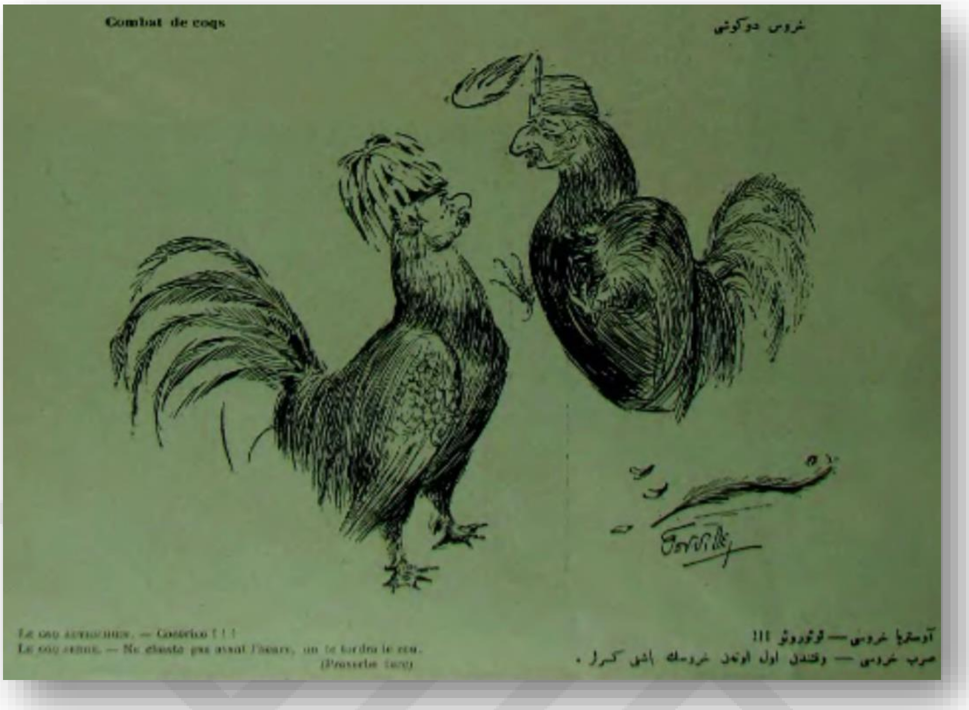
Combat de coqs
خروس دوكوشى
Le coq autrichien. — Cocorico ! ! !
Le coq serbe. — Ne chante pas avant l'heure, on te tordra le cou.
(Proverbe turc)
آوستريا خروسى — قوقوروقو !!!
صرب خروسى — وقتندن اول اوتن خروسك باشى كسيلر .

EK 108: Kalem Dergisinin 26 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

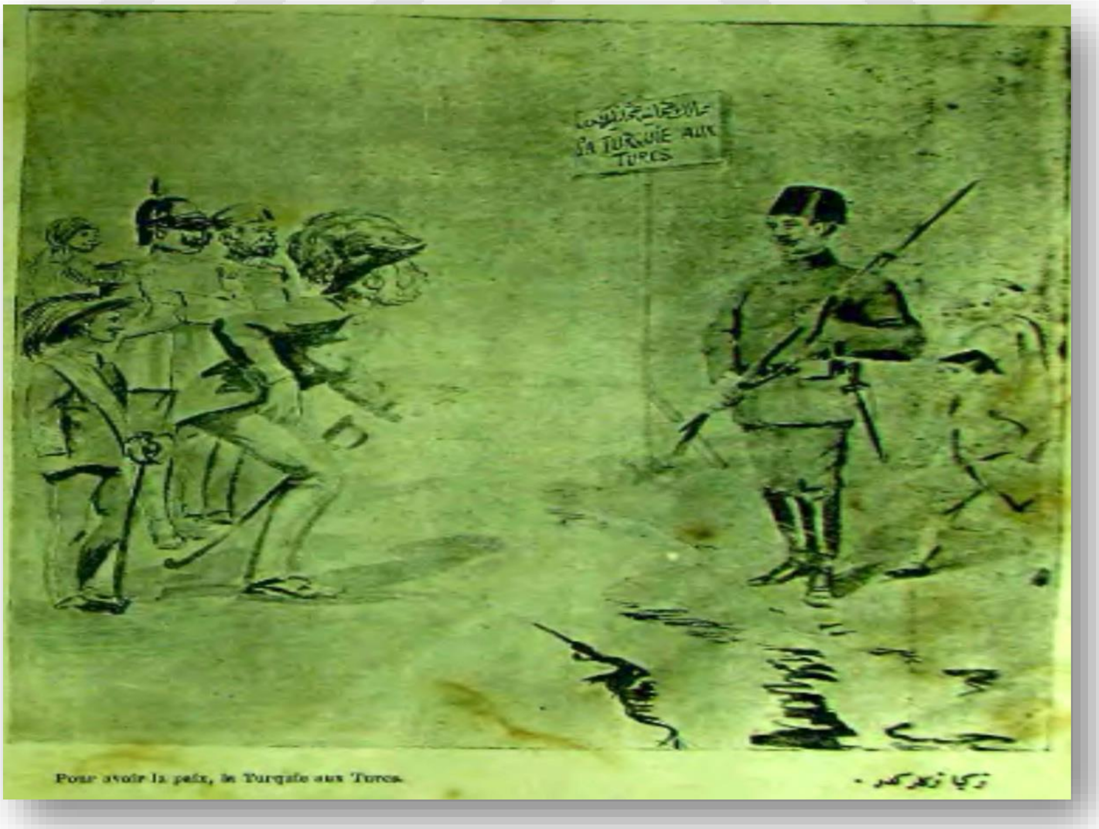
LA TURQUIE AUX TURCS
Pour avoir la paix, la Turquie aux Turcs.

EK 109: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 3 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

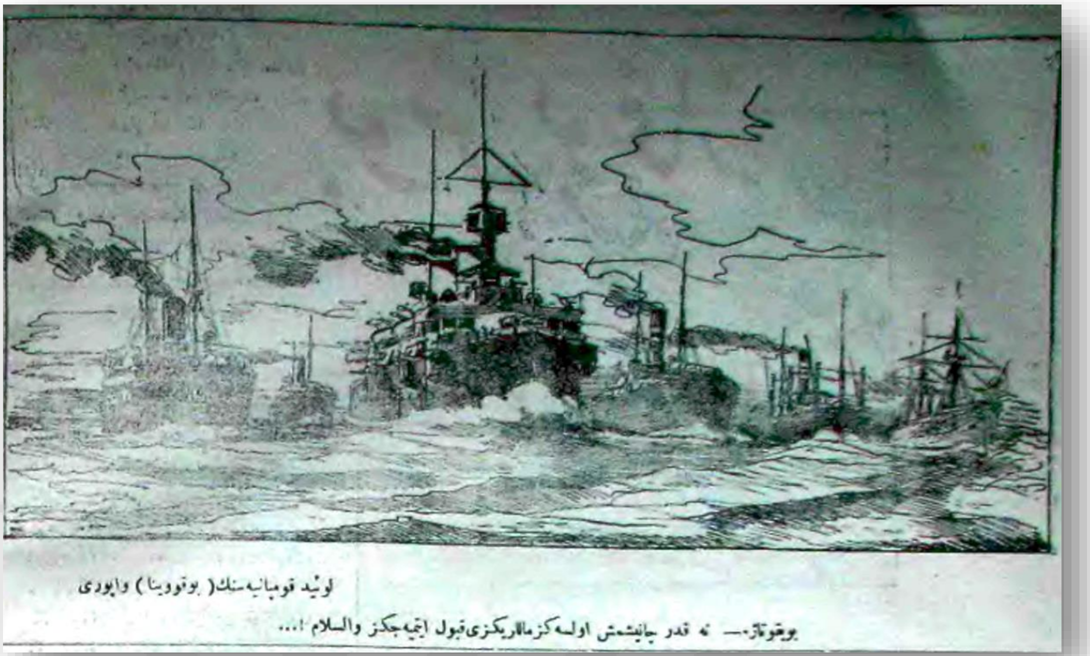
لوئید قومپانیه‌سنك (بوقووینا) واپوری
بوقوتاژ — نه قدر جانیشمش اولسه‌کز مالریکزی قبول ایتمیه‌جکز والسلام !...

EK 110: Kalem Dergisinin 17 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

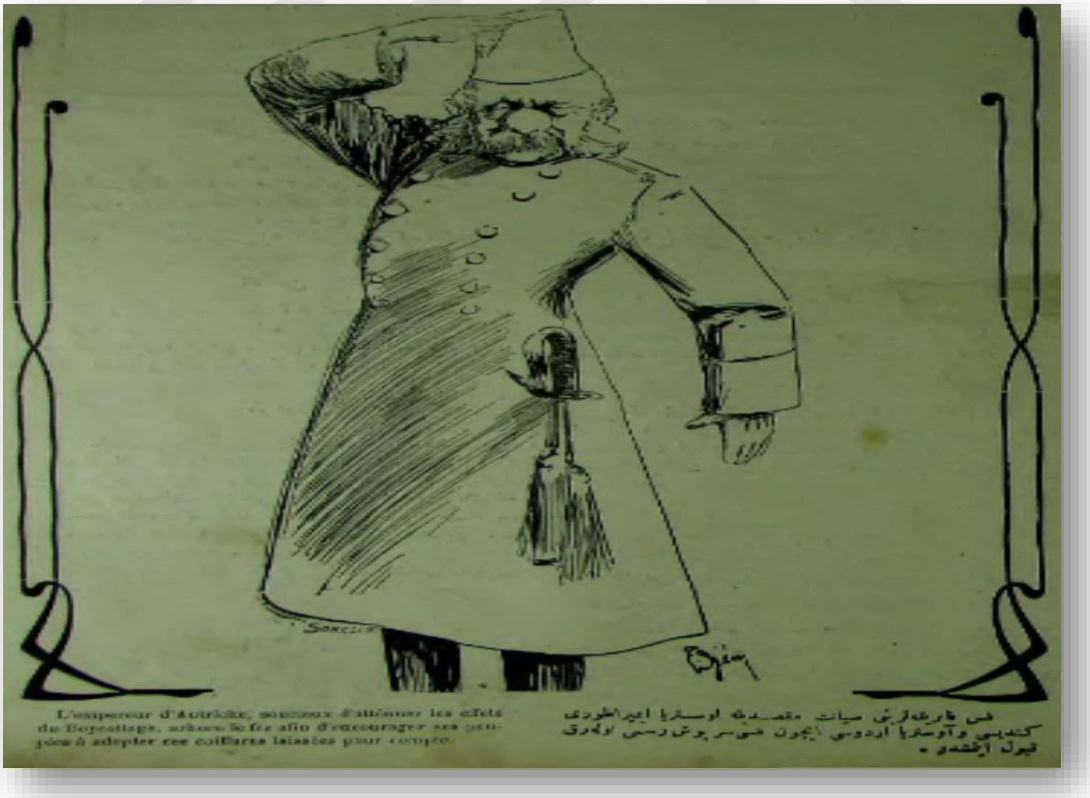
L'empereur d'Autriche, soucieux d'atténuer les effets du Boycottage, arbore le fez afin d'encourager ses peuples à adopter ces coiffures laissées pour compte.
فس بایقوتاژی سیاستی مقصدیله اوستریا ایمپراطوری کندیسی و اوستریا اردوسی ایچون فس رسمی اوله‌رق قبول ایتشدر.

EK 111: Karagöz Dergisinin 17 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

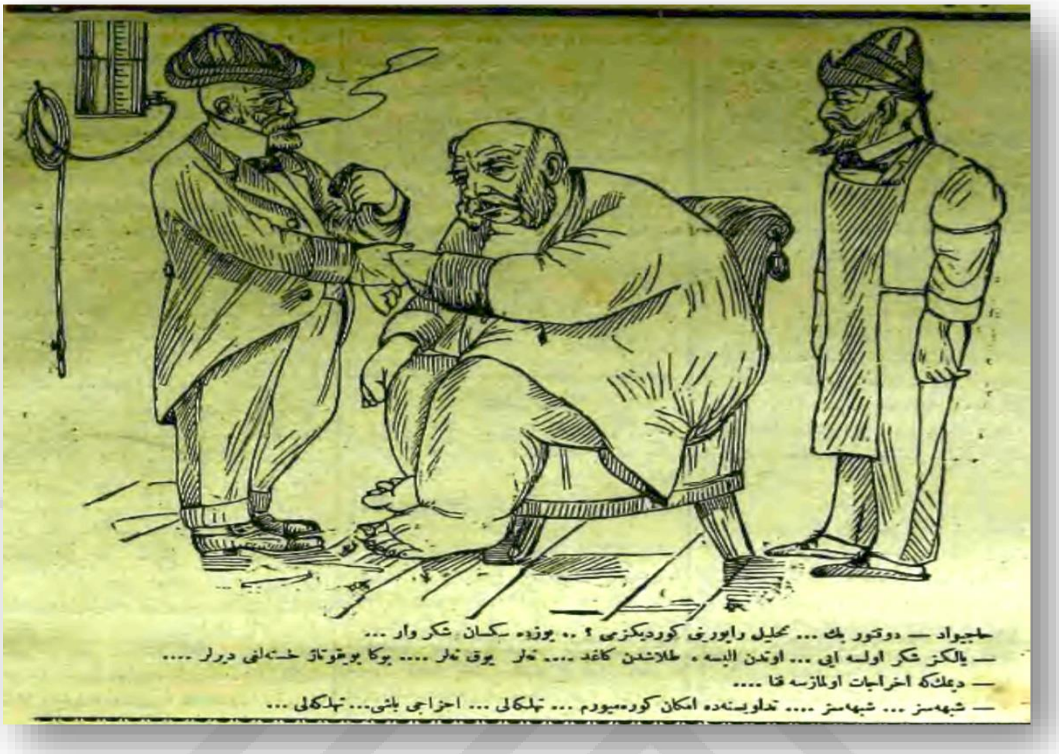
حاجیواد — دوقتور بك ... تحلیل راپورینی كوردیكزمی ؟ .. یوزده سكسان شكر وار ...
— یالكز شكر اولسه ایی ... اوتدن الیسه ، طلاشدن كاغد .... تحلر یوق تحلر .... بوكا یوغورتاز خسته‌لری درلر ....
— دیمك كه اخراجات اولمازسه قنا ....
— شبهه‌سز ... شبهه‌سز .... تداویسنده امكان كوره‌میورم ... تهلكه‌لی ... اخراجی باشی... تهلكه‌لی ...

EK 112: Kalem Dergisinin 31 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

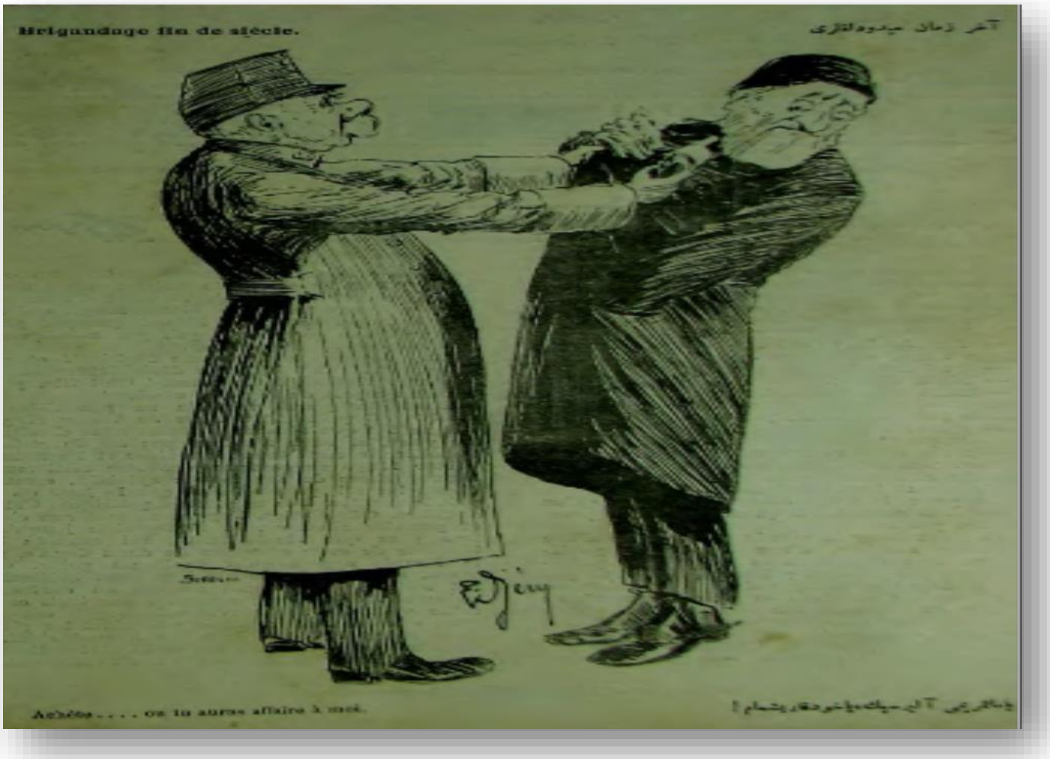
Brigandage fin de siècle.
آخر زمان حیدودلری
Achète . . . . ou tu auras affaire à moi.

EK 113: Kalem Dergisinin 31 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

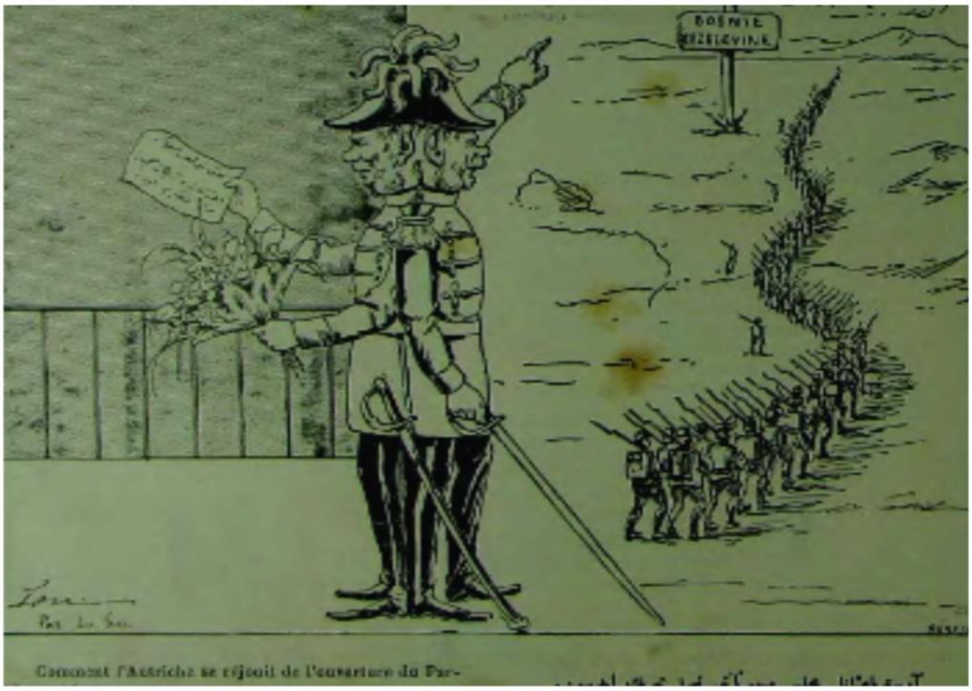

Comment l'Autriche se réjouit de l'ouverture du Par-

EK 114: Kalem Dergisinin 7 Ocak 1909 Tarihli Nüshası

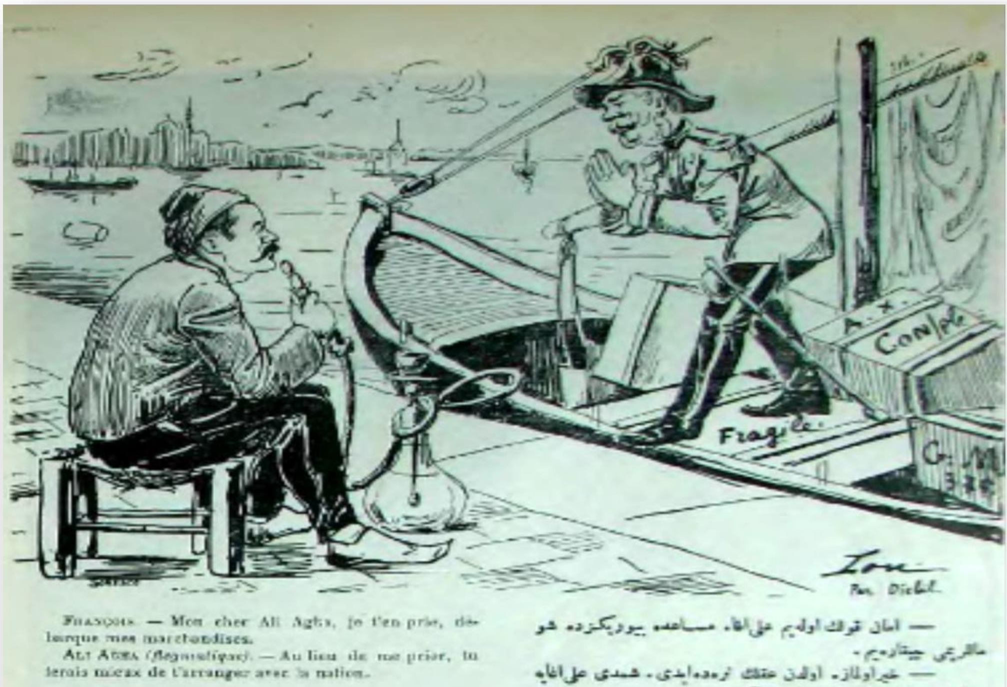

FRANÇOIS. — Mon cher Ali Agha, je t'en prie, débarque mes marchandises.
ALI AGHA (flegmatique). — Au lieu de me prier, tu ferais mieux de t'arranger avec la nation.

— امان توقف اولنمسون علی اغا. مساعده بیوریکزده شو مالریمی چیقاره‌یم.
— خیر اولماز. اولدن عقلك ایرمه‌یدی. شمدی علی اغایه یالوارمه‌جغکه ملتك قلبنی یاپه‌مکره.

EK 115: Kalem Dergisinin 11 Ocak 1909 Tarihli Nüshası

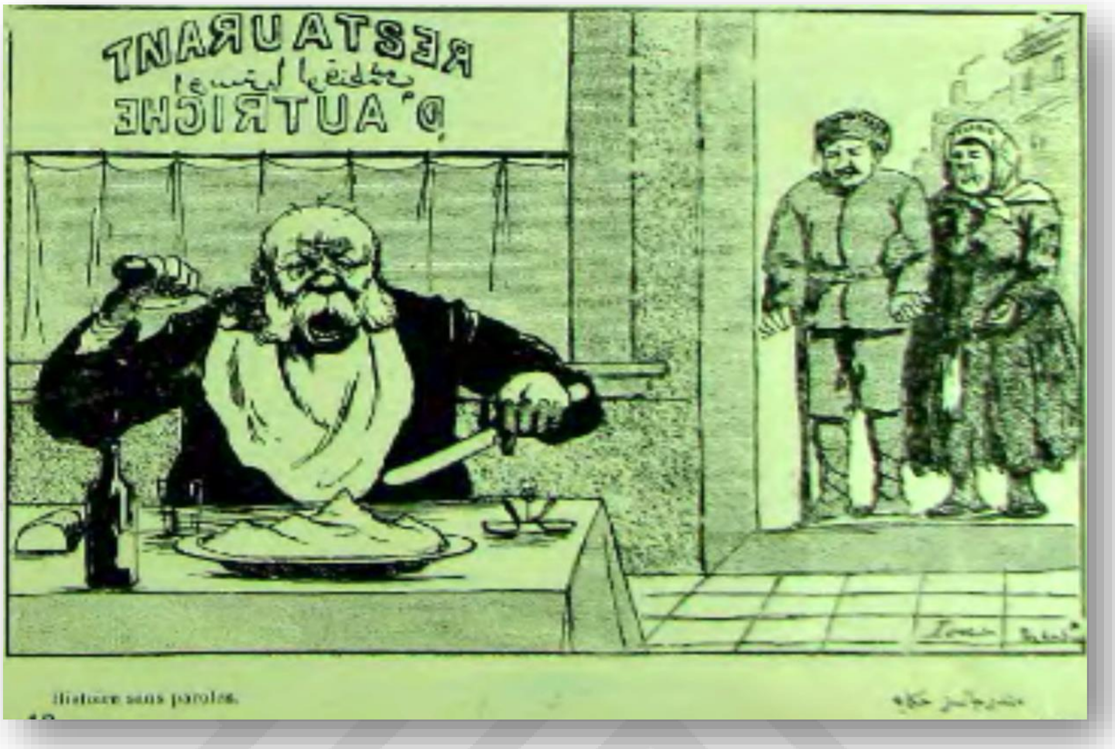
RESTAURANT D'AUTRICHE
Histoire sans paroles.
سوزسز حکایه

EK 116: Kalem Dergisinin 14 Ocak 1909 Tarihli Nüshası

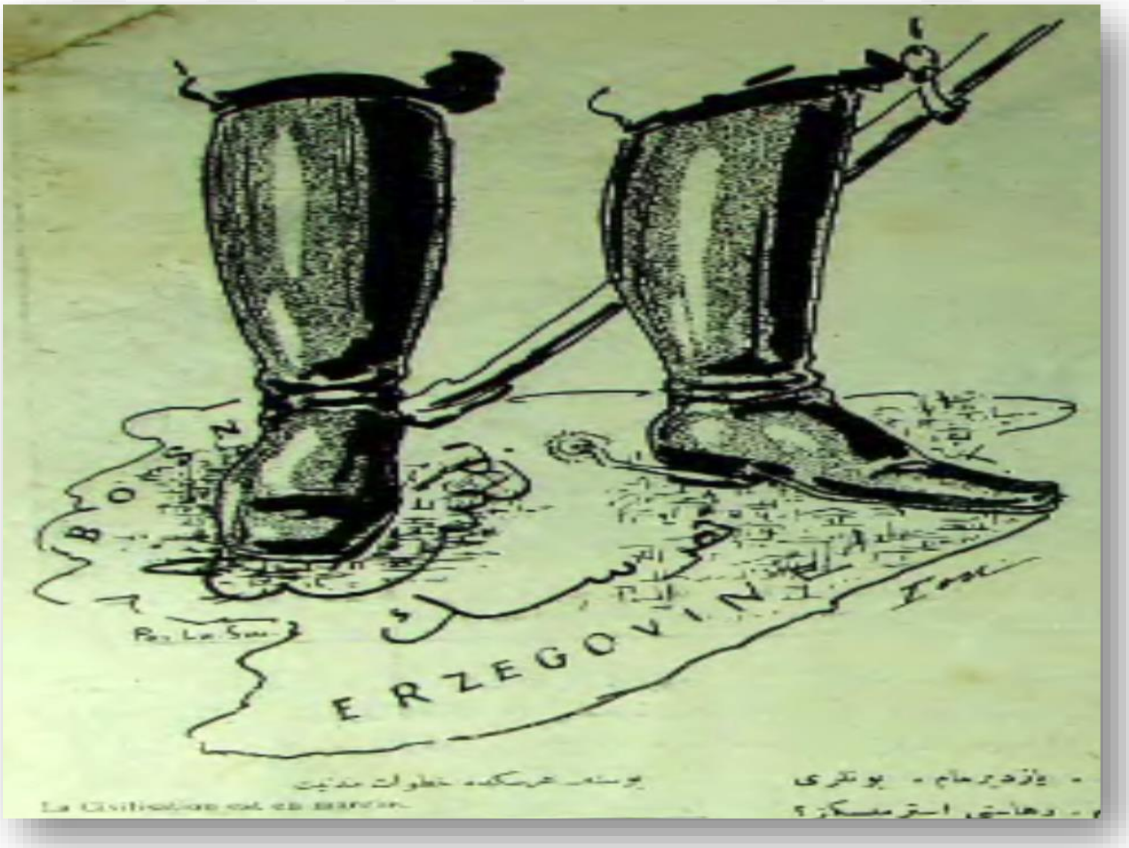
BOSNA
ERZEGOVINA
La Civilisation est en marche.
بوسنه هرسکده خطوات مدنیت

EK 117: Kalem Dergisinin 21 Ocak 1909 Tarihli Nüshası

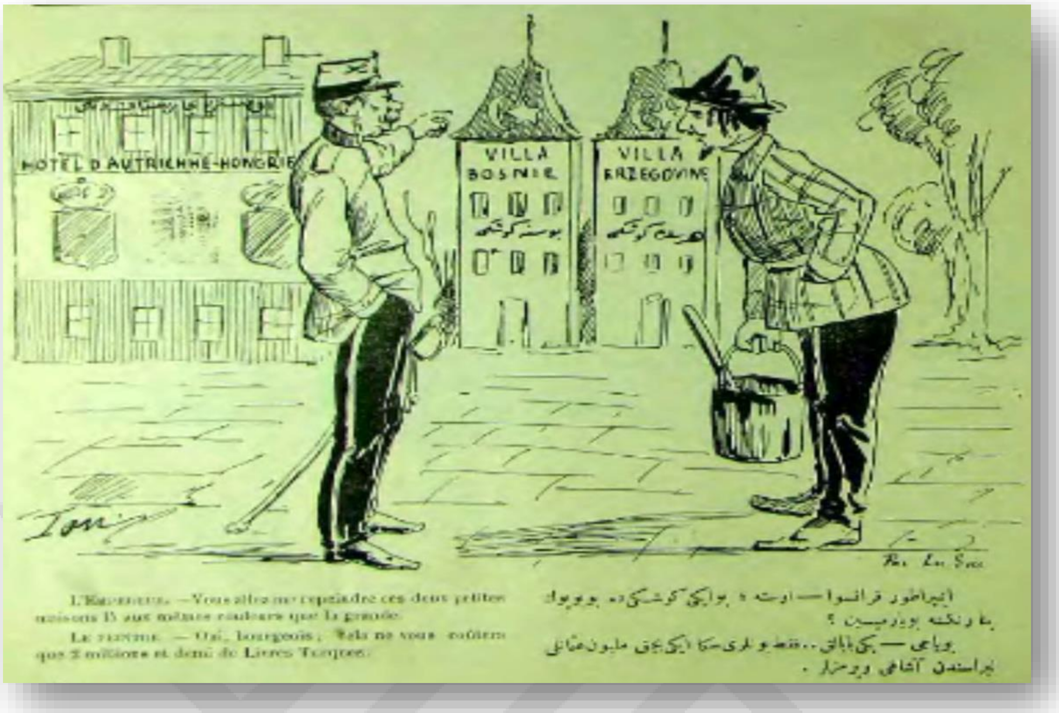
HOTEL D'AUTRICHE-HONGRIE
VILLA BOSNIE
VILLA HERZEGOVINE
بوسنه کوشکی
هرسك کوشکی
L'Empereur. — Vous allez me repeindre ces deux petites maisons là aux mêmes couleurs que la grande.
Le peintre. — Oui, bourgeois; Cela ne vous coûtera que 2 millions et demi de Livres Turques.
ایمپراطور فرانسوا — اوسته ، بو ایکی کوشکی ده بویوك بنا رنکنه بویارمیسین ؟
بویاجی — بك اعلا .. فقط بونلری سکا ایکی بچق ملیون عثمانلی لیراسندن آشاغی ویرهمز .

EK 118: Kalem Dergisinin 28 Ocak 1909 Tarihli Nüshası

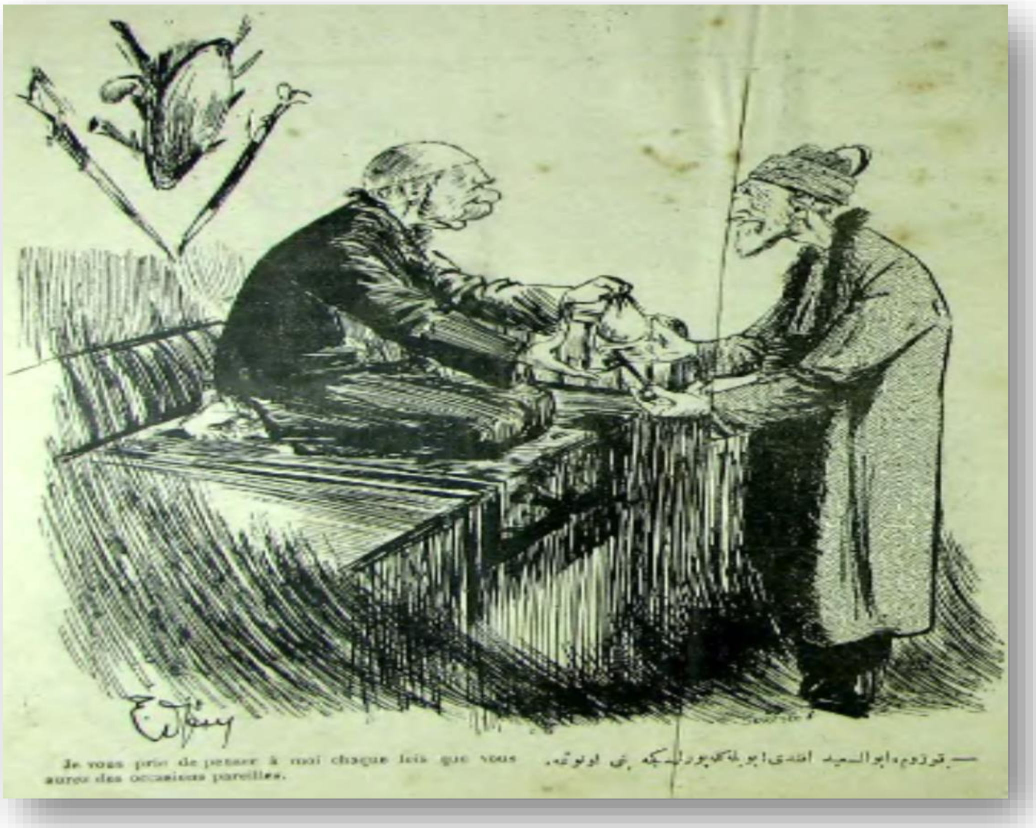
Je vous prie de penser à moi chaque fois que vous aurez des occasions pareilles.
— قوزوم، ابو السعید افندی! بویله کلیورلدکچه بنی اونوتمه.

EK 119: Kalem Dergisinin 4 Şubat 1909 Tarihli Nüshası

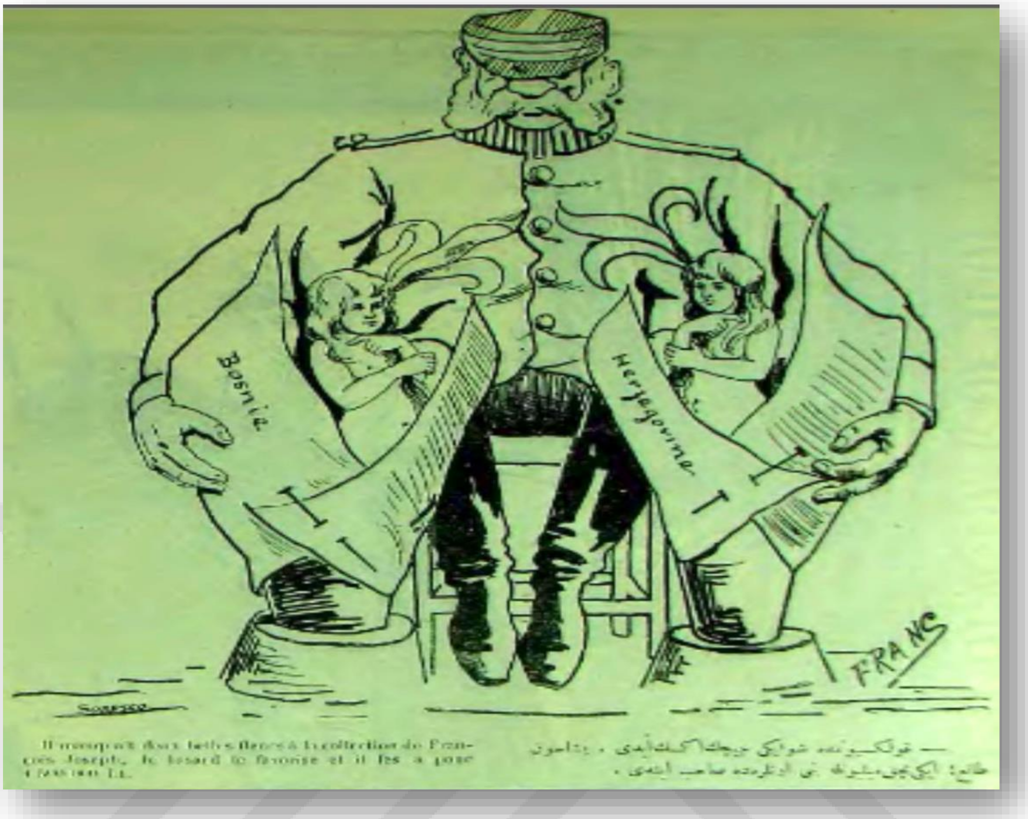
Bosnie
Herzegovine
FRANC

EK 120: Kalem Dergisinin 6 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

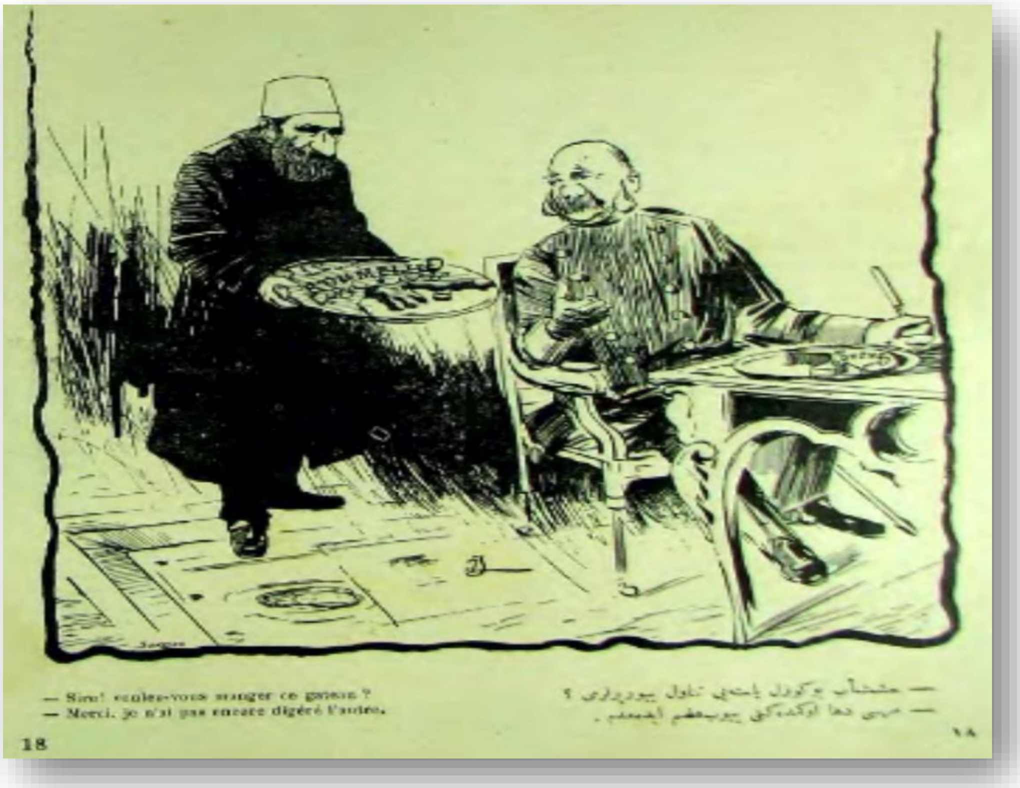
— Sire! voulez-vous manger ce gateau ?
— Merci, je n'ai pas encore digéré l'autre.
18

EK 121: Karagöz Dergisinin 5 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

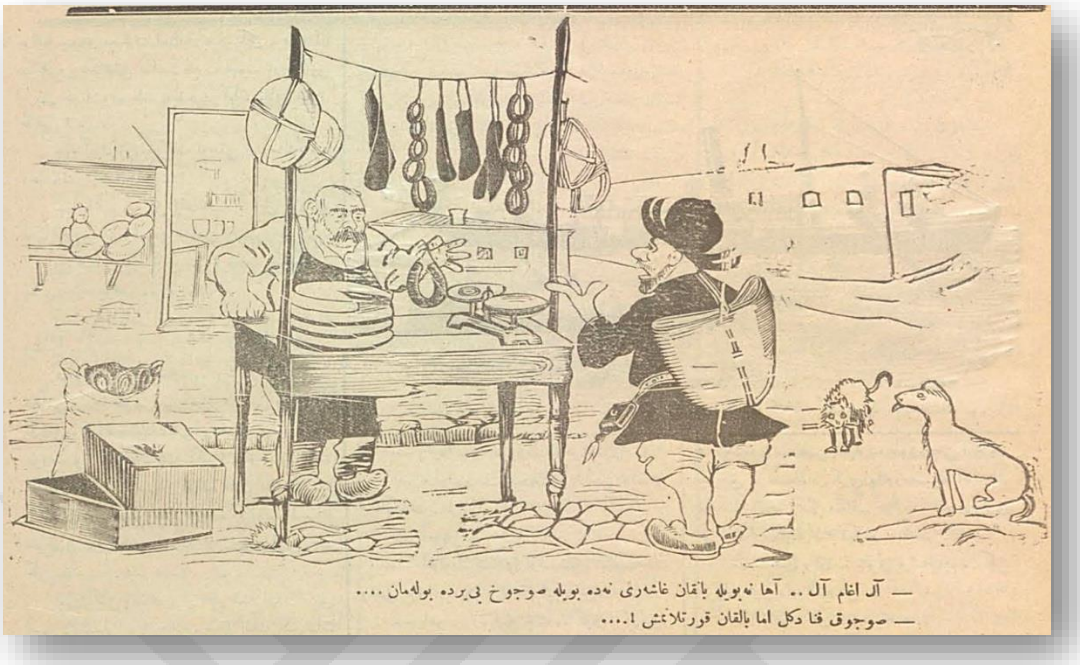
— آل اغام آل .. آها نه بویله بالقان غاشه‌ری نه ده بویله صوجوخ بی‌برده بوله‌مان ....
— صوجوق فنا دکل اما بالقان قورتلانمش !....

EK 122: Kalem Dergisinin 8 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

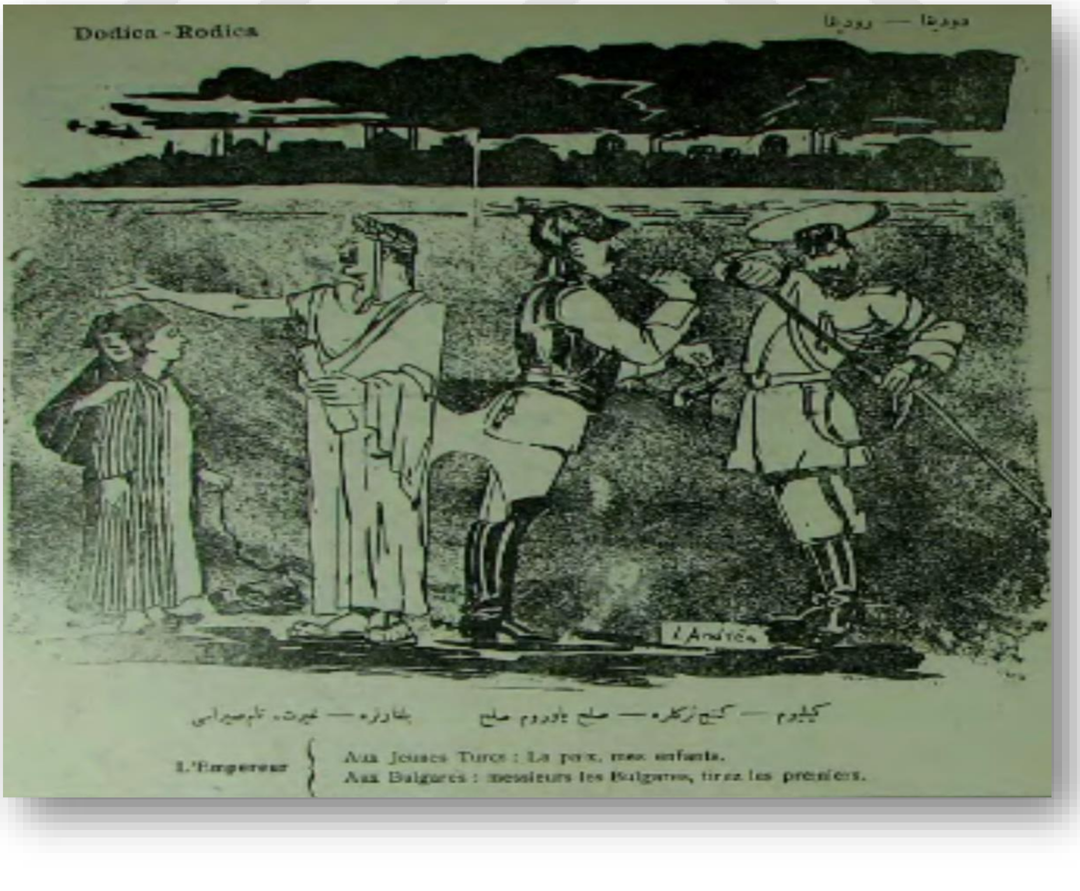
Dodica - Rodica
دودیقا — رودیقا
l'Andréa
کیلیوم — کنج ترکلره — صلح یاوروم صلح
بلغارلره — غیرت، ثابت صبرامی
L'Empereur
Aux Jeunes Turcs : La paix, mes enfants.
Aux Bulgares : messieurs les Bulgares, tirez les premiers.

EK 123: Kalem Dergisinin 15 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

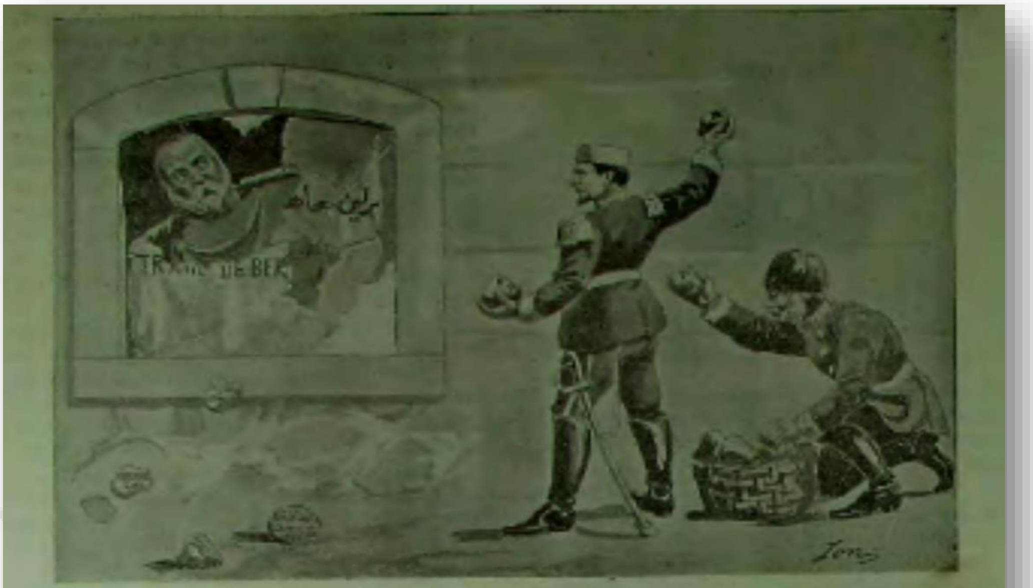

Ferdinand. — Oh, Oh... Vive le vin des Balkans.
Edouard — Il faut payer cette vitre cassée autrement!!...

فردیناد — آآآآآ...... او او . یوکلن بلغارستان
کوللری یاشاسون بالقان شرابی .
ادوار — بو جامی اودهملی یوقسه !!

EK 124: Kalem Dergisinin 29 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

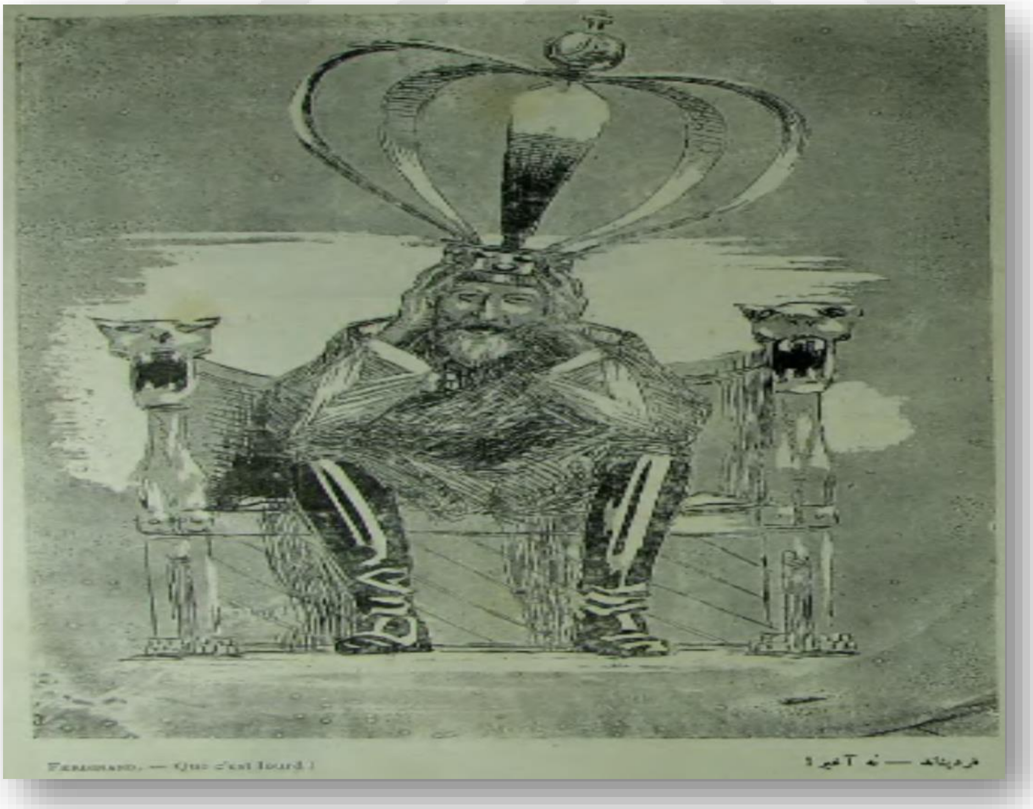

Ferdinand. — Que c'est lourd !

فردیناد — نه آغیر !

EK 125: Kalem Dergisinin 31 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

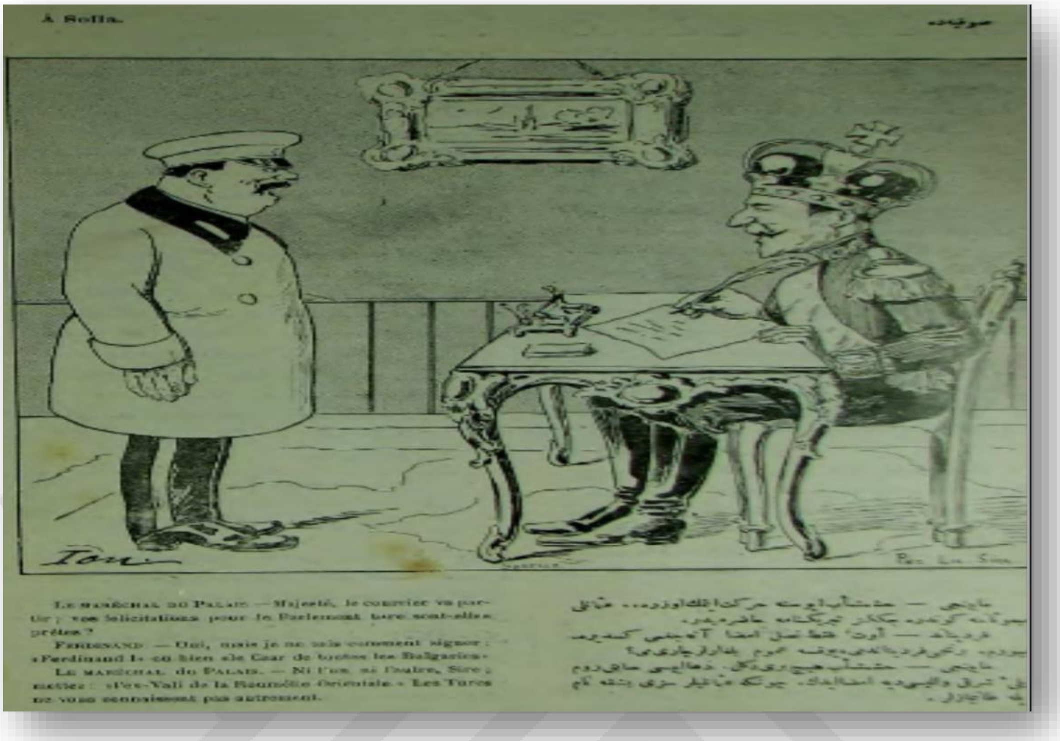
À Sofia.
صوفیه‌ده
Ion
Le Maréchal du Palais. — Majesté, le courrier va partir ; vos félicitations pour le Parlement turc sont-elles prêtes ?
Ferdinand. — Oui, mais je ne sais comment signer : «Ferdinand I» ou bien «le Czar de toutes les Bulgaries».
Le Maréchal du Palais. — Ni l'un, ni l'autre, Sire ; mettez : «Ex-Vali de la Roumélie Orientale.» Les Turcs ne vous connaissent pas autrement.

EK 126: Karagöz Dergisinin 8 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

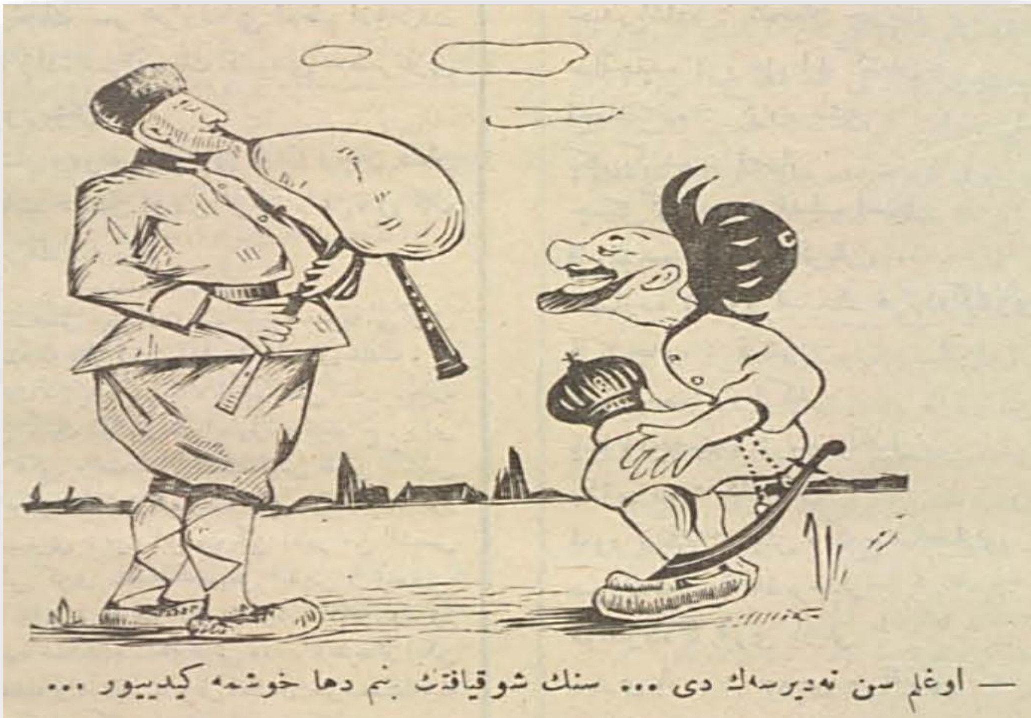
— اوغلم سن نه‌دیرسه‌ك دی ... سنك شوقیافتك بنم دها خوشمه كیدییور ...

EK 127: Karagöz Dergisinin 19 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

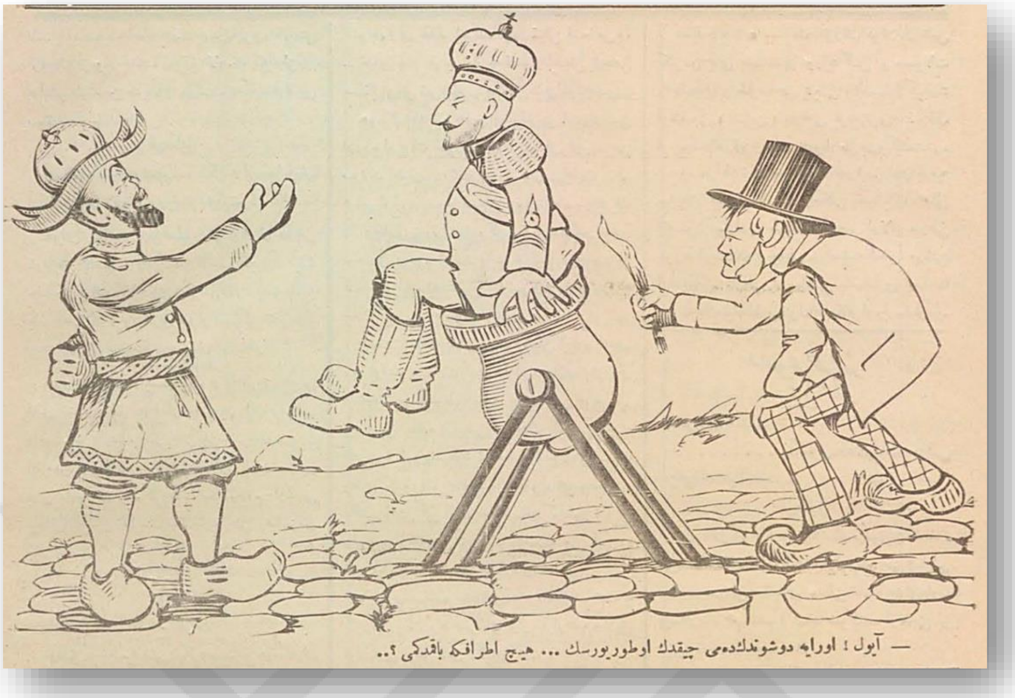
— آبول ! اورایه دوشوندکده‌می چیقدك اوطوریورسك ... هیچ اطرافکه باقدکمی ؟..

EK 128: Kalem Dergisinin 28 Ocak1909 Tarihli Nüshası

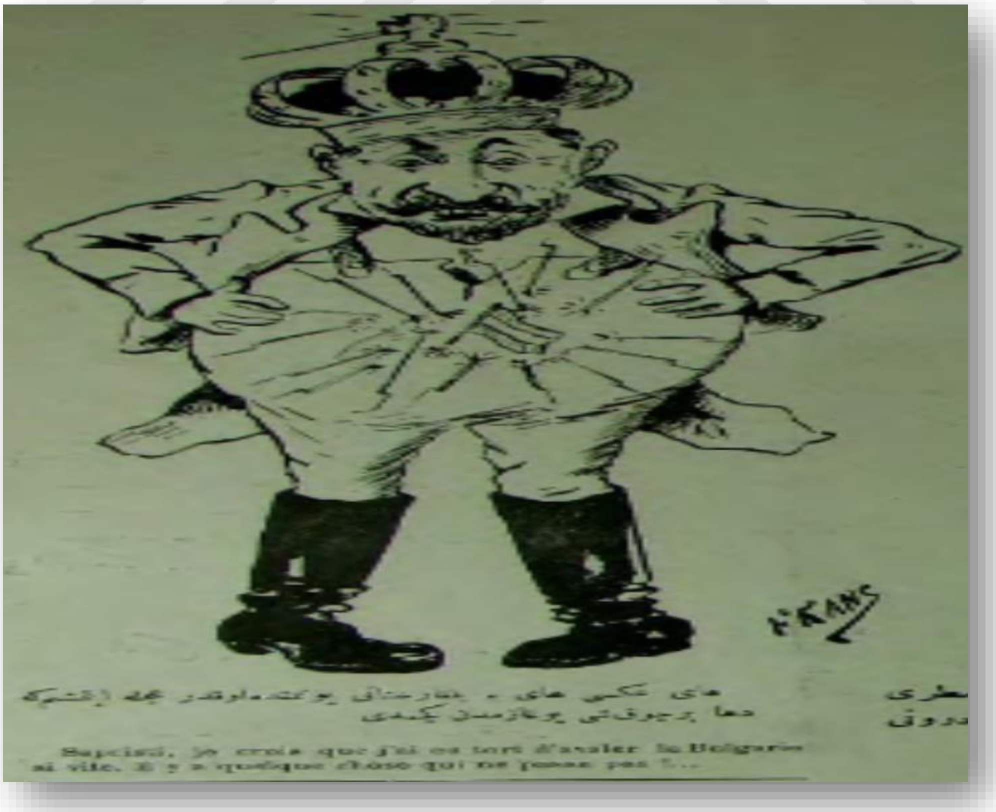
Sapristi, je crois que j'ai eu tort d'avaler la Bulgarie si vite. Il y a quelque chose qui ne passe pas !...

EK 129: Kalem Dergisinin 25 Şubat 1909 Tarihli Nüshası

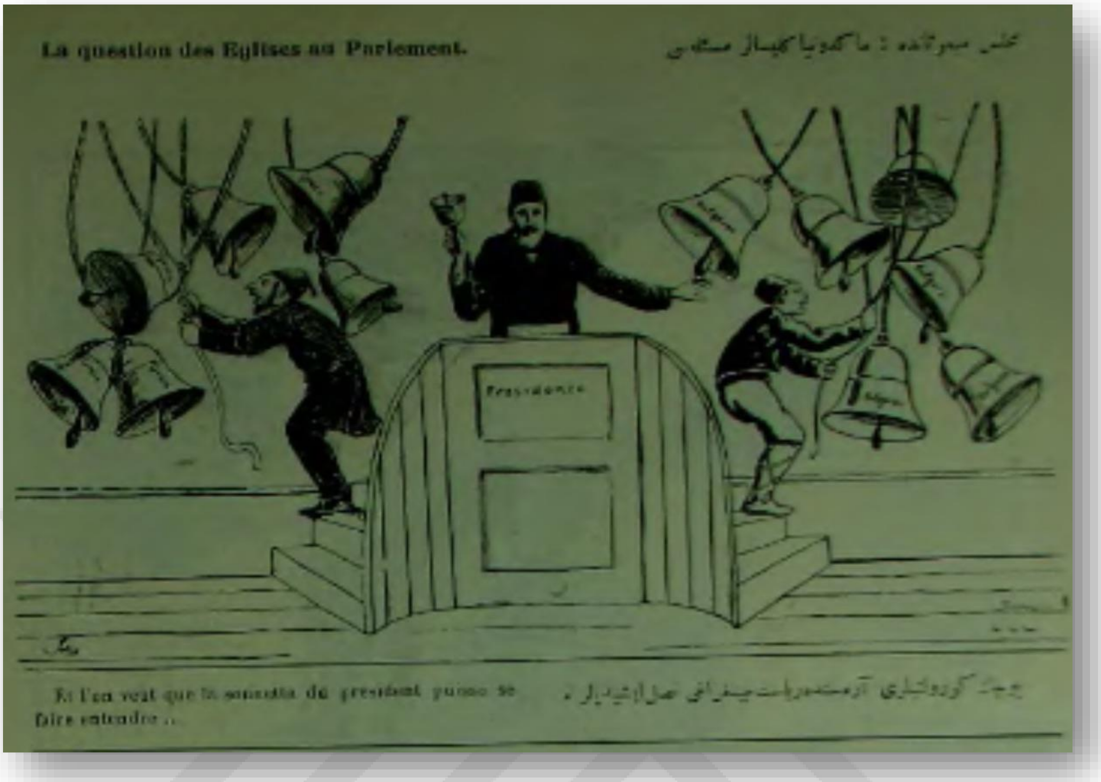
La question des Eglises au Parlement.
مجلس مبعوثانده : ماکدونیا کلیسالر مسئله‌سی
Presidence
Et l'on veut que la sonnette du président puisse se faire entendre ...

EK 130: Kalem Dergisinin 11 Mart 1909 Tarihli Nüshası

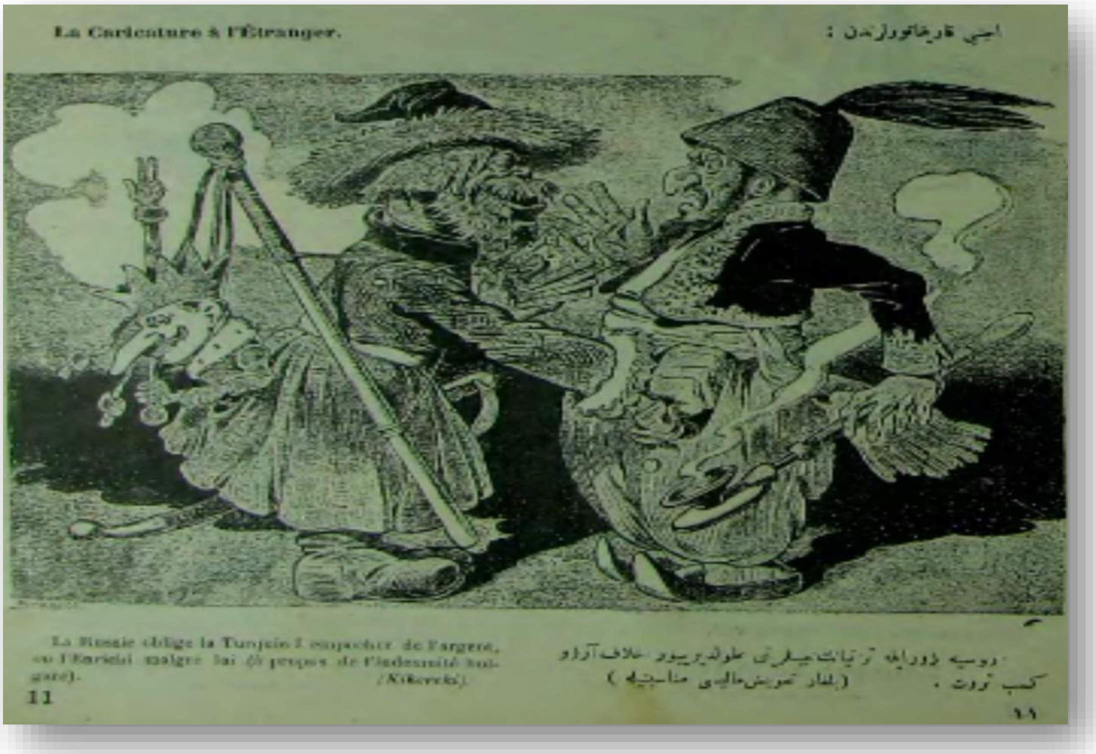
La Caricature à l'Étranger.
اجنبی قاریقاتورلردن :
La Russie oblige la Turquie à empêcher de l'argent, ou l'Empire malgré lui (à propos de l'indemnité bulgare). (Kikeriki).
11
١١

EK 131: Kalem Dergisinin 29 Nisan 1909 Tarihli Nüshası

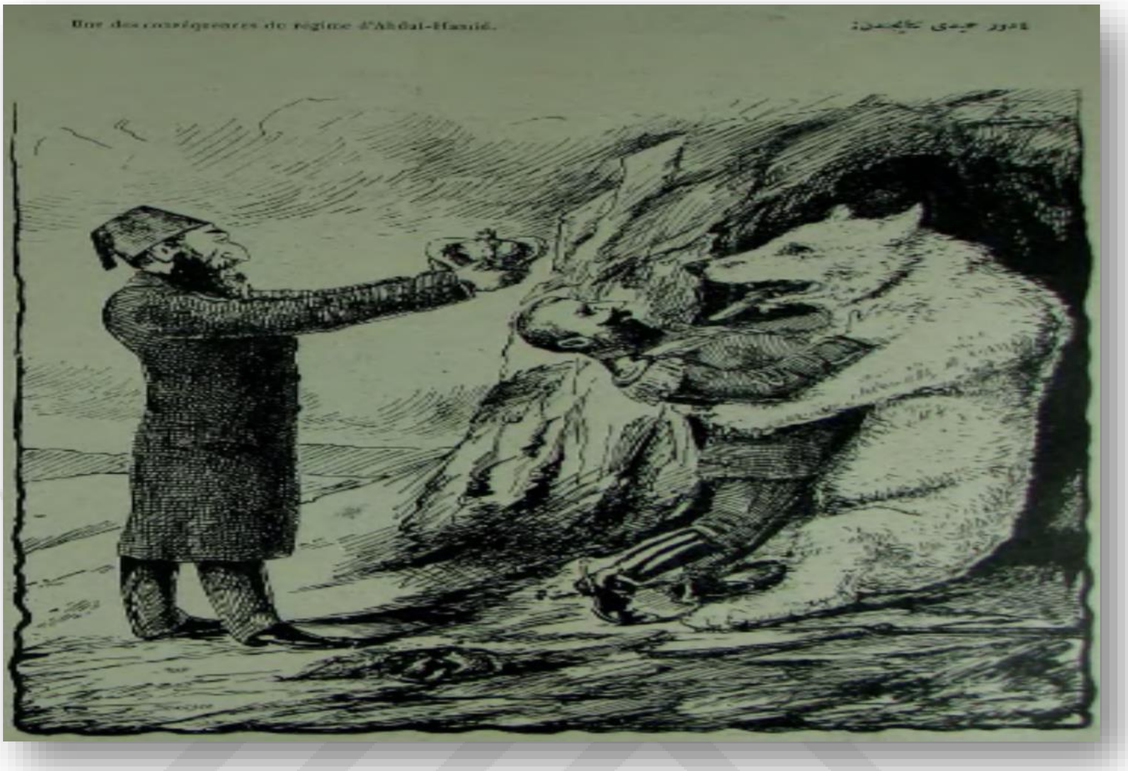
Une des conséquences du régime d'Abdul-Hamid.

EK 132: Kalem Dergisinin 5 Ağustos 1909 Tarihli Nüshası

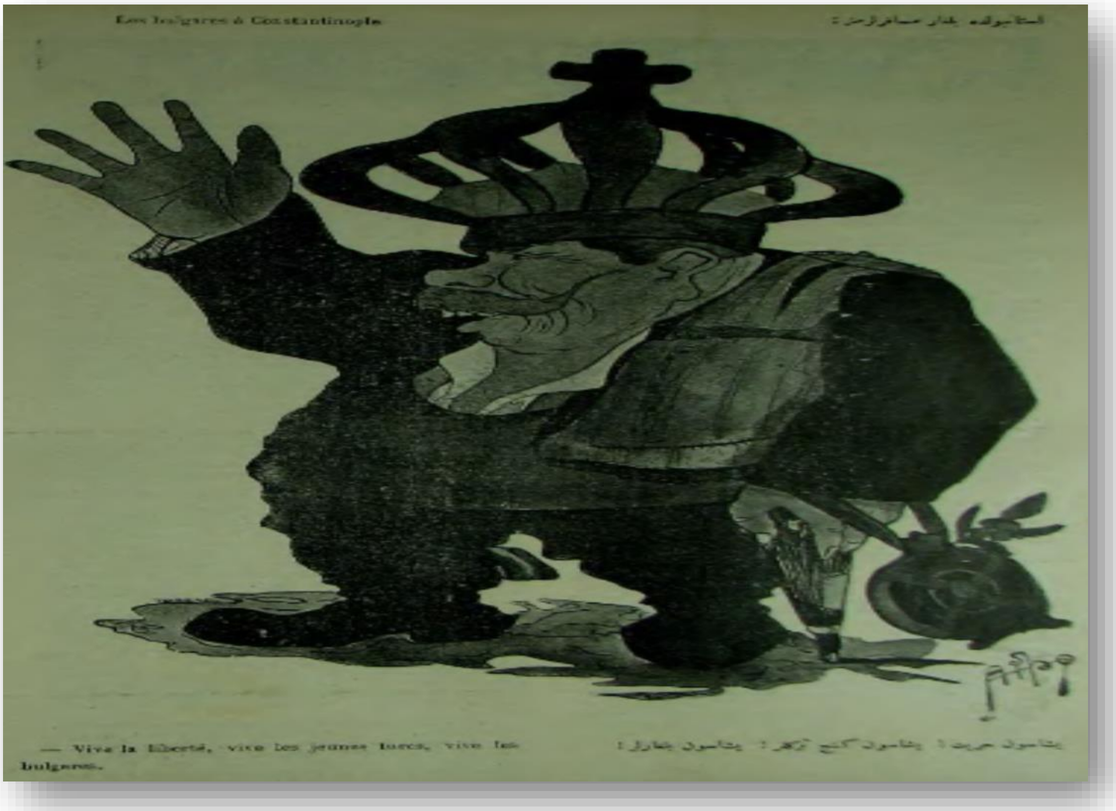
Les bulgares à Constantinople
— Vive la liberté, vive les jeunes turcs, vive les bulgares.
یشاسون حریت! یشاسون گنج ترکلر! یشاسون بلغارلر!

EK 133: Kalem Dergisinin 20 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

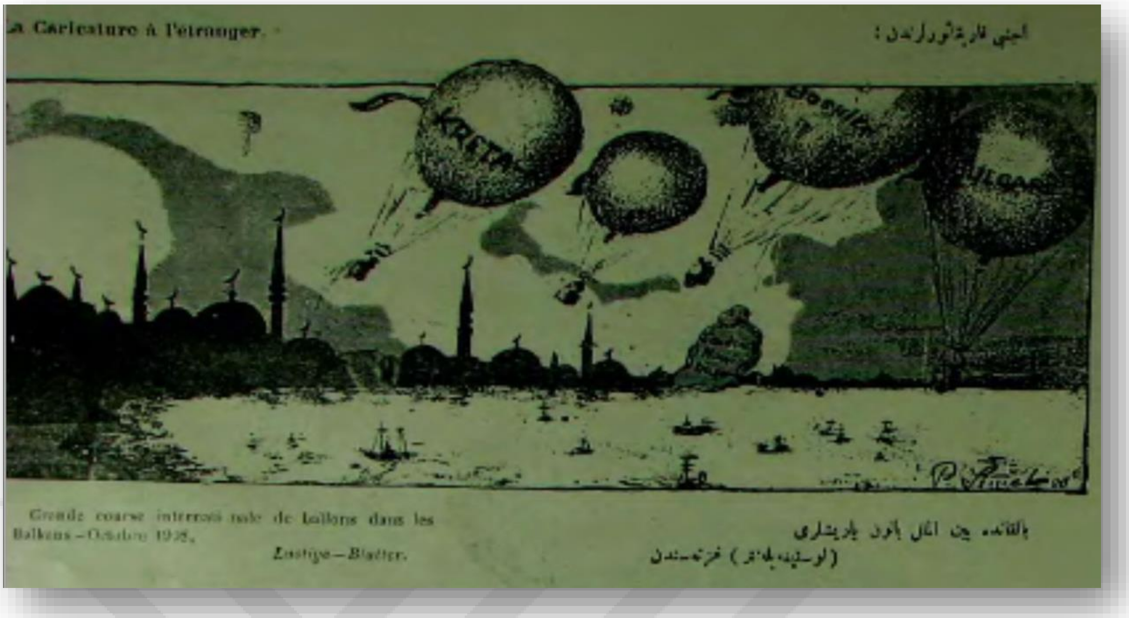
La Caricature à l'étranger.
اجنبی غزته لردن :
KRETA
BOSNIEN
BULGAR
P. Simek
Grande course internationale de ballons dans les Balkans – Octobre 1908.
Lustige–Blätter.
بالقانده بین الملل بالون یاریشلری
(لوستیغه بلاتر) غزته سندن

EK 134: Kalem Dergisinin 17 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

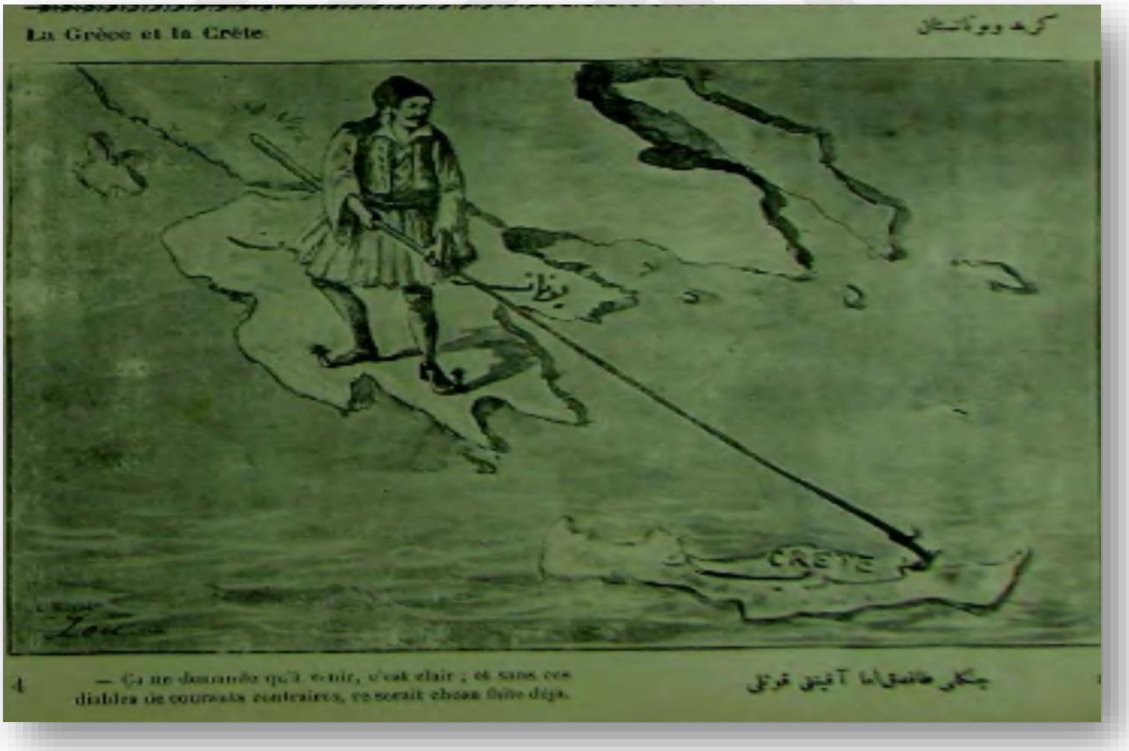
La Grèce et la Crète
کرید و یونانستان
یونان
CRÈTE
4
— Ça ne demande qu'à venir, c'est clair ; et sans ces diables de courants contraires, ce serait chose faite déjà.

EK 135: Kalem Dergisinin 21 Ocak 1909 Tarihli Nüshası

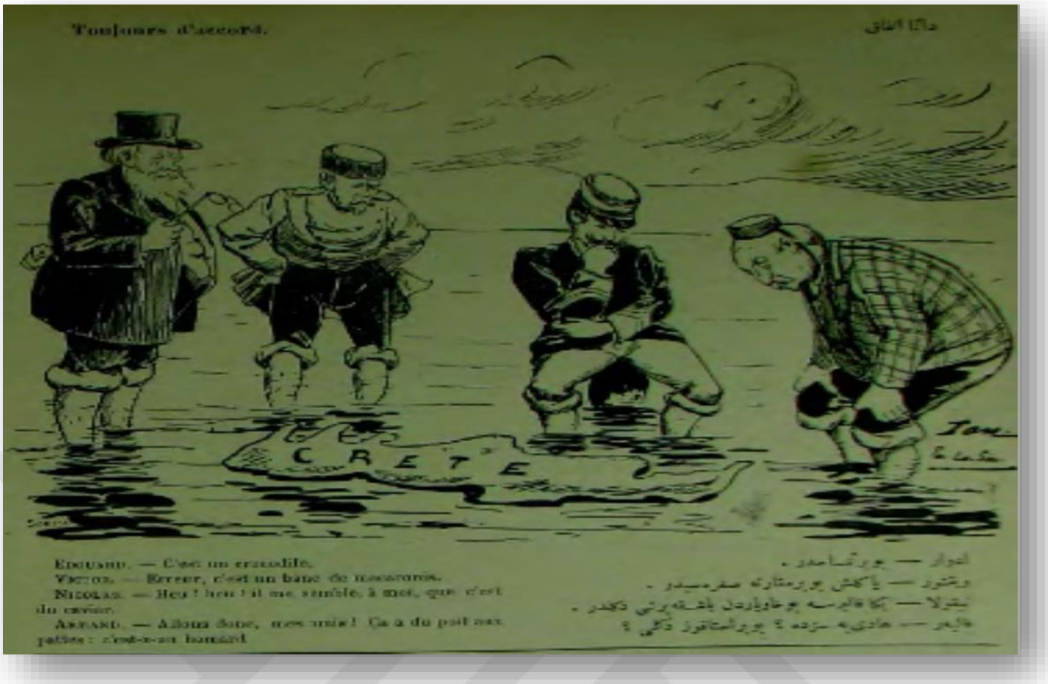
Toujours d'accord.
CRETE
EDOUARD. — C'est un crocodile.
VICTOR. — Erreur, c'est un banc de macaronis.
NICOLAS. — Heu ! heu ! il me semble, à moi, que c'est du caviar.
ARMAND. — Allons donc, mes amis ! Ça a du poil aux pattes : c'est-à-un homard.

EK 136: Kalem Dergisinin 10 Haziran 1909 Tarihli Nüshası

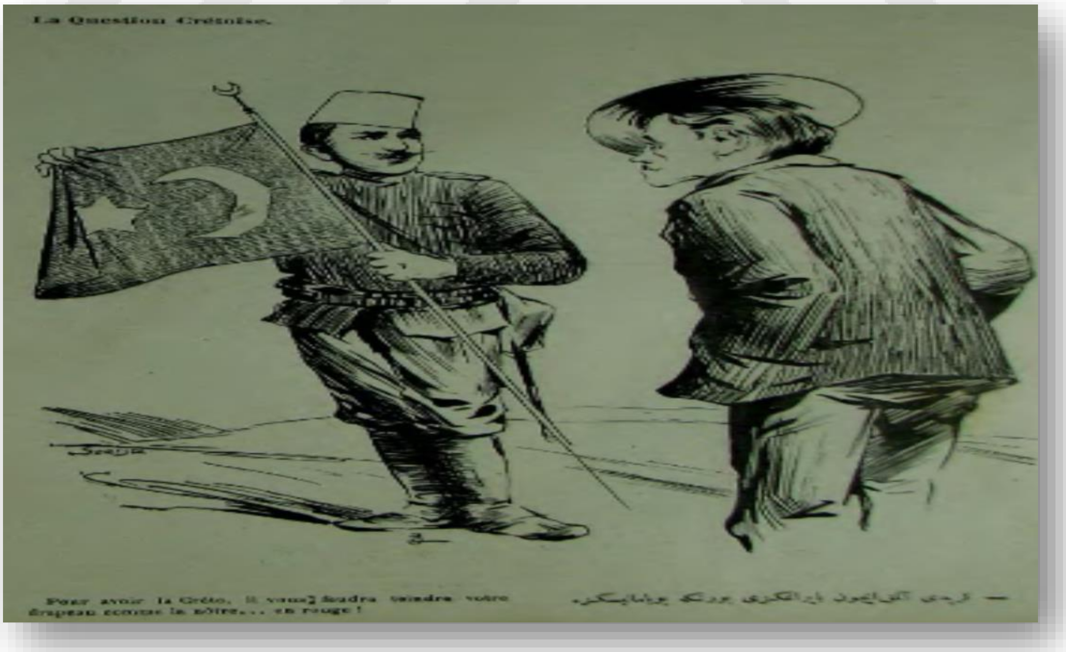
La Question Crétoise.
Pour avoir la Crète, il vous faudra teindre votre drapeau comme le nôtre… en rouge !

EK 137: Kalem Dergisinin 8 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası

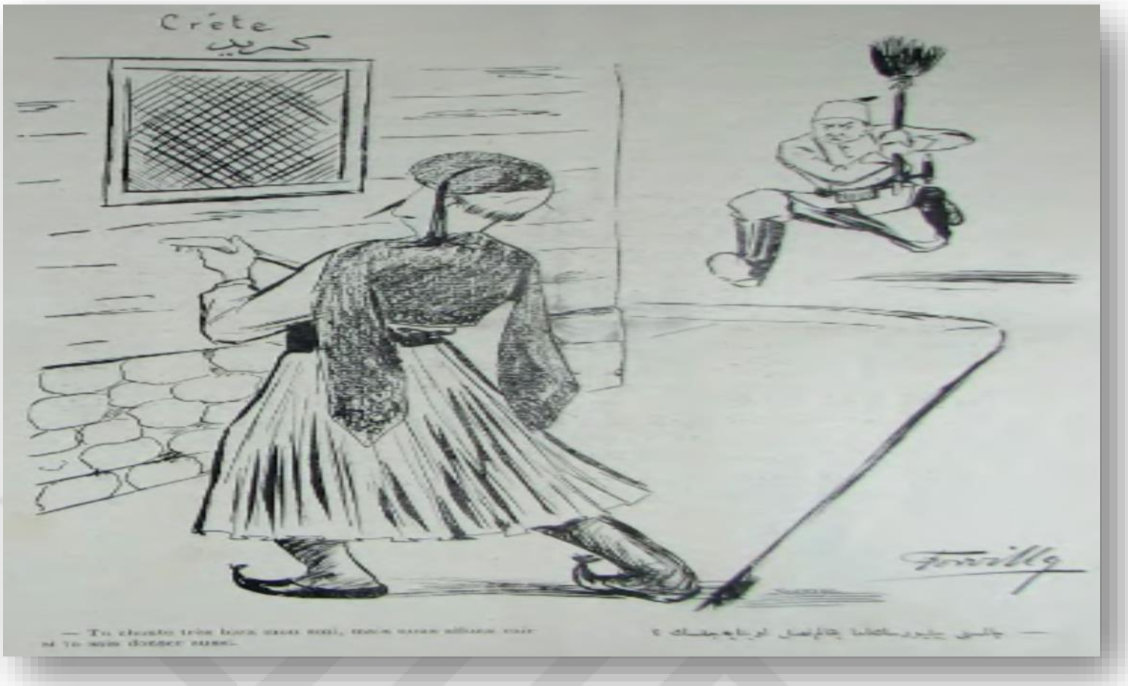

EK 138: Kalem Dergisinin 15 Temmuz 1909 Tarihli Nüshası

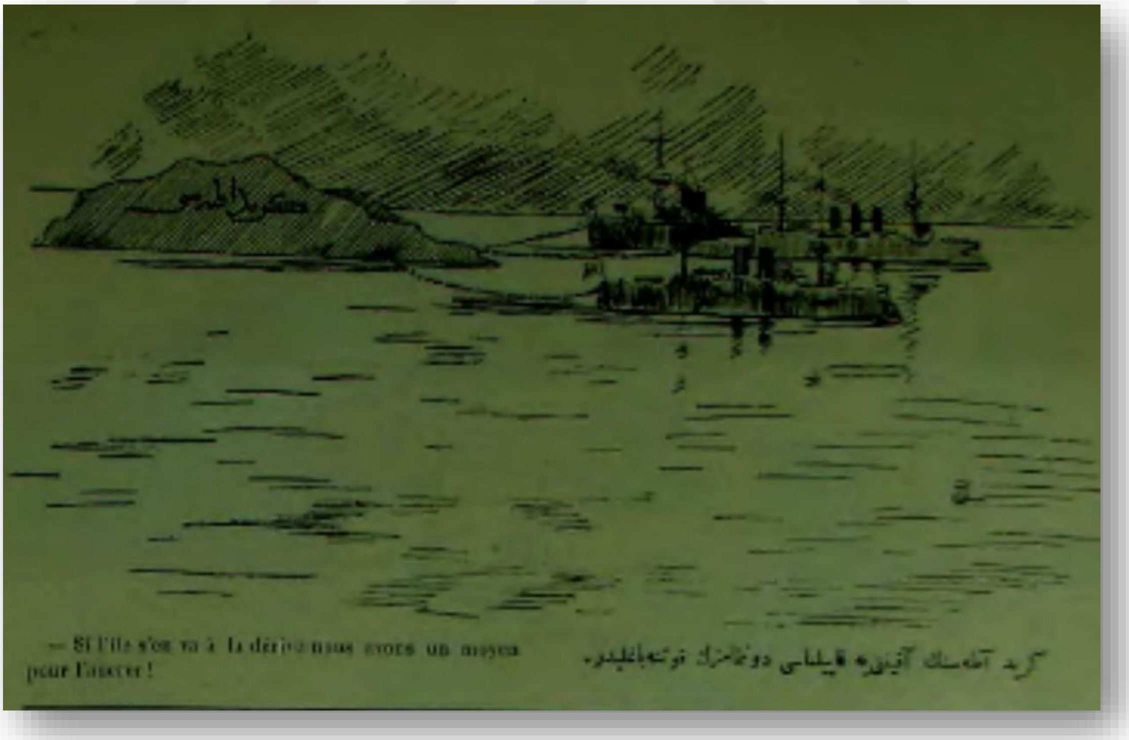
— Si l'île s'en va à la dérive nous avons un moyen pour l'ancrer !

EK 139: Kalem Dergisinin 26 Ağustos 1909 Tarihli Nüshası

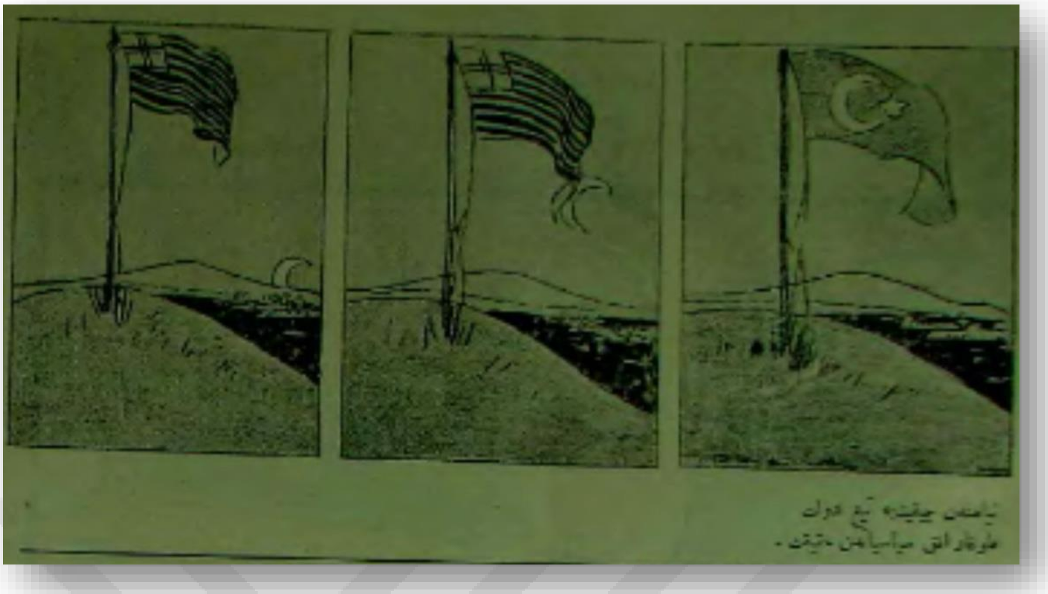

EK 140: Kalem Dergisinin 26 Ağustos 1909 Tarihli Nüshası

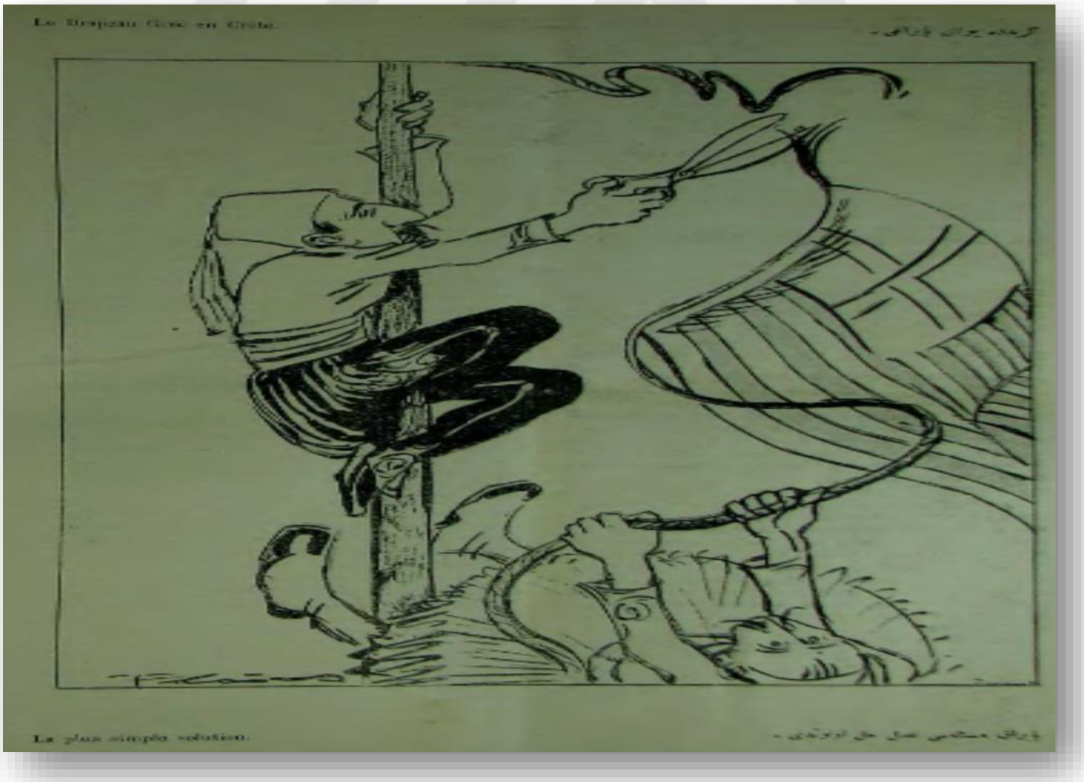
Le Drapeau Grec en Crète.
La plus simple solution.

EK 141: Kalem Dergisinin 2 Eylül 1909 Tarihli Nüshası

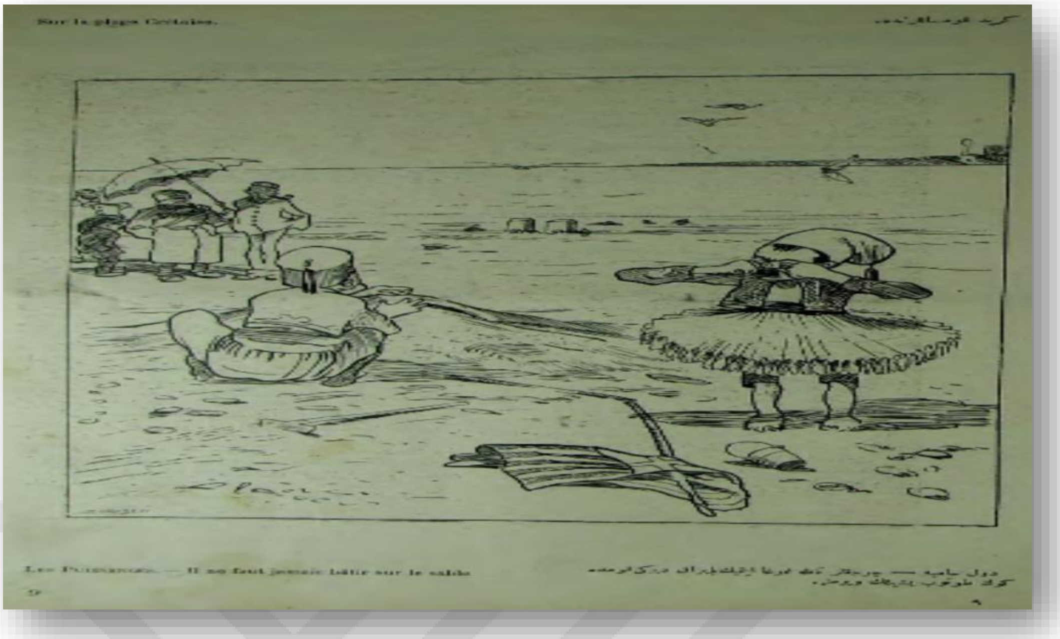
Sur la plage Crétoise.
Les Puissances. — Il ne faut jamais bâtir sur le sable
9

EK 142: Kalem Dergisinin 9 Eylül 1909 Tarihli Nüshası

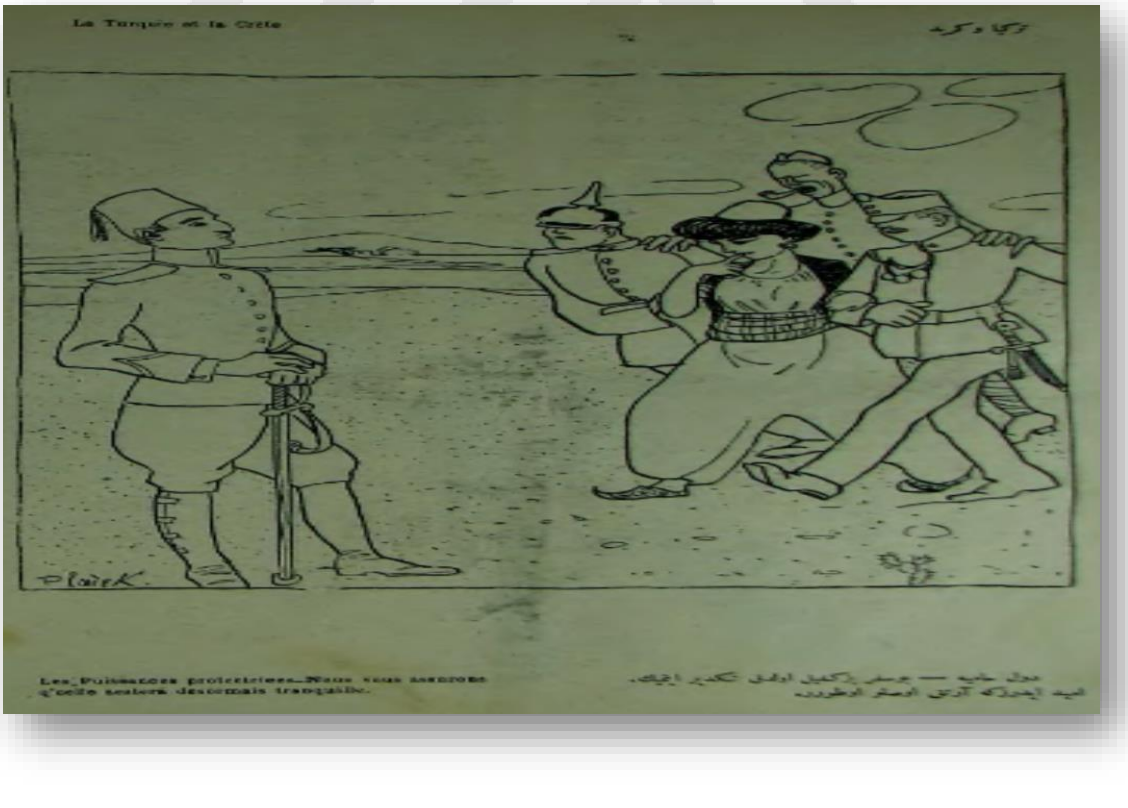
La Turquie et la Crète
ترکیا و کرید
Les Puissances protectrices — Nous vous assurons qu'elle sera désormais tranquille.

EK 143: Kalem Dergisinin 21 Ekim 1909 Tarihli Nüshası

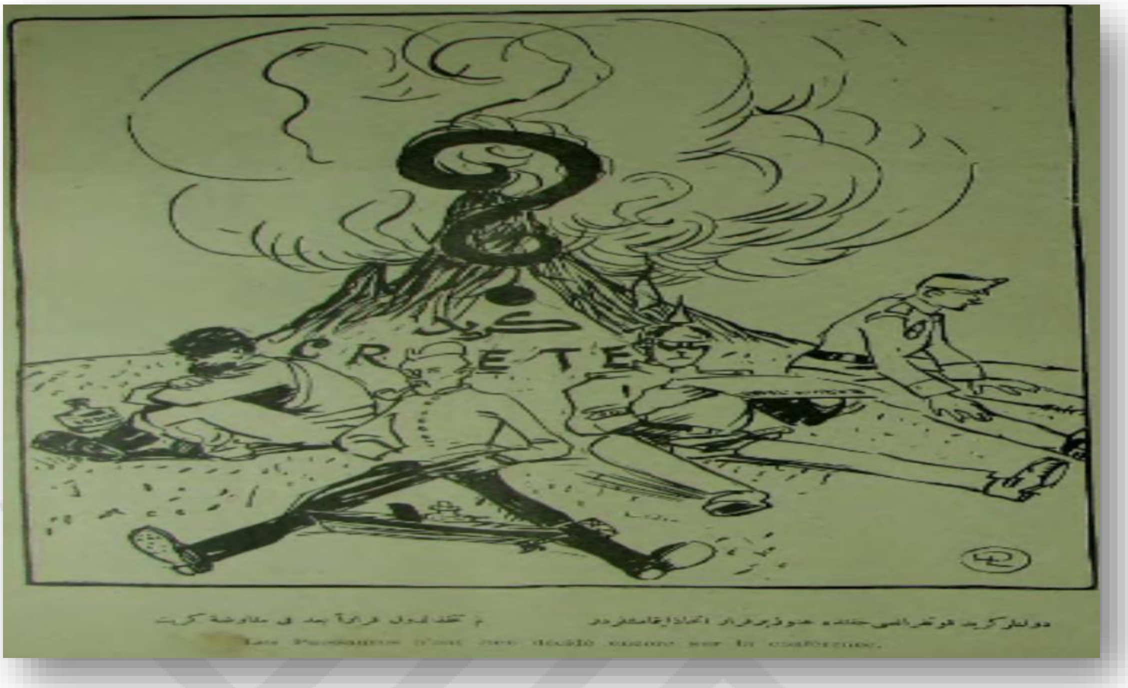

EK 144: Kalem Dergisinin 4 Kasım 1909 Tarihli Nüshası

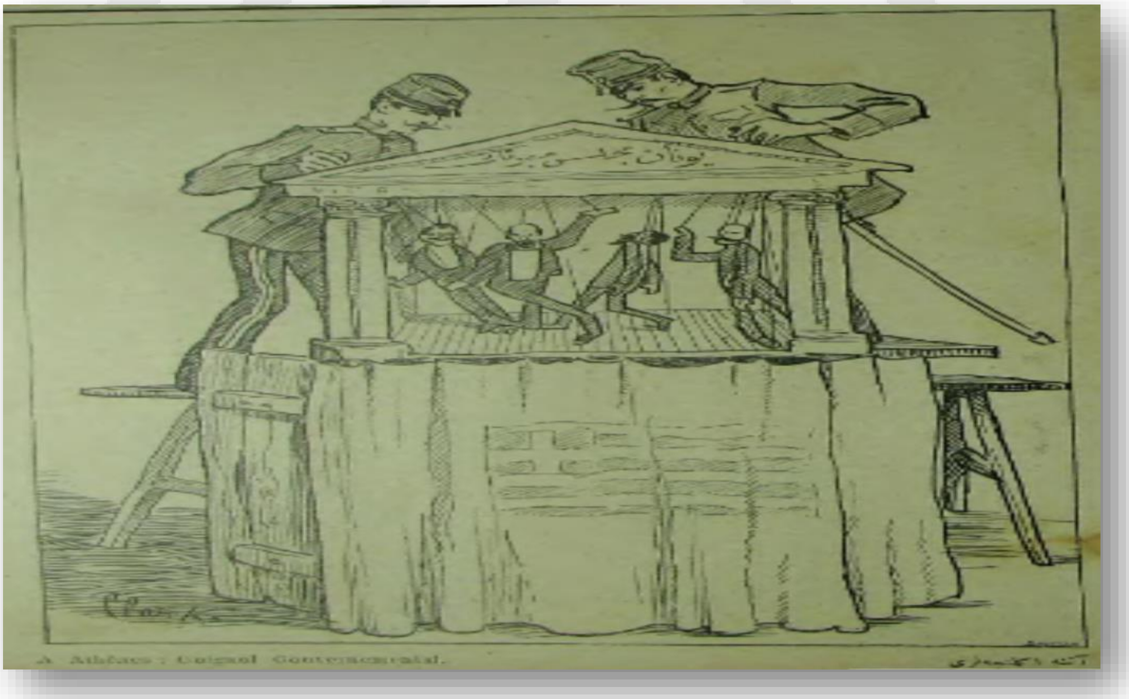
A Athènes : Guignol Gouvernemental.

EK 145: Kalem Dergisinin 4 Kasım 1909 Tarihli Nüshası

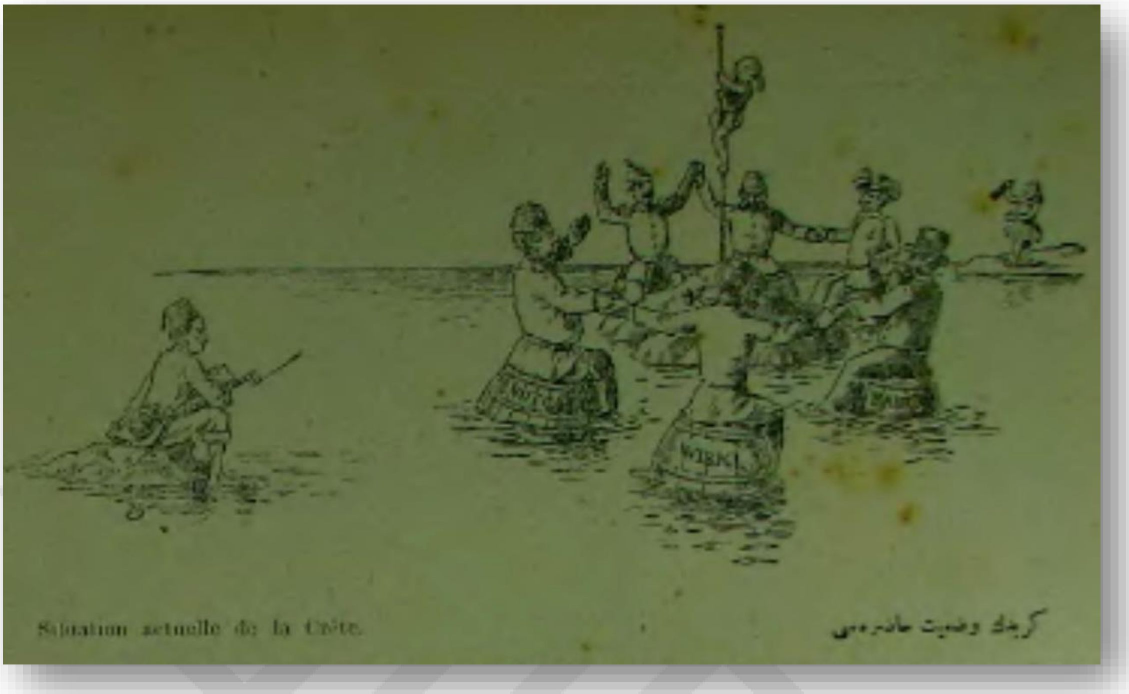
WEKIL
Situation actuelle de la Crète.
کریدک وضعیت حاضره‌سی

EK 146: Kalem Dergisinin 2 Aralık 1909 Tarihli Nüshası

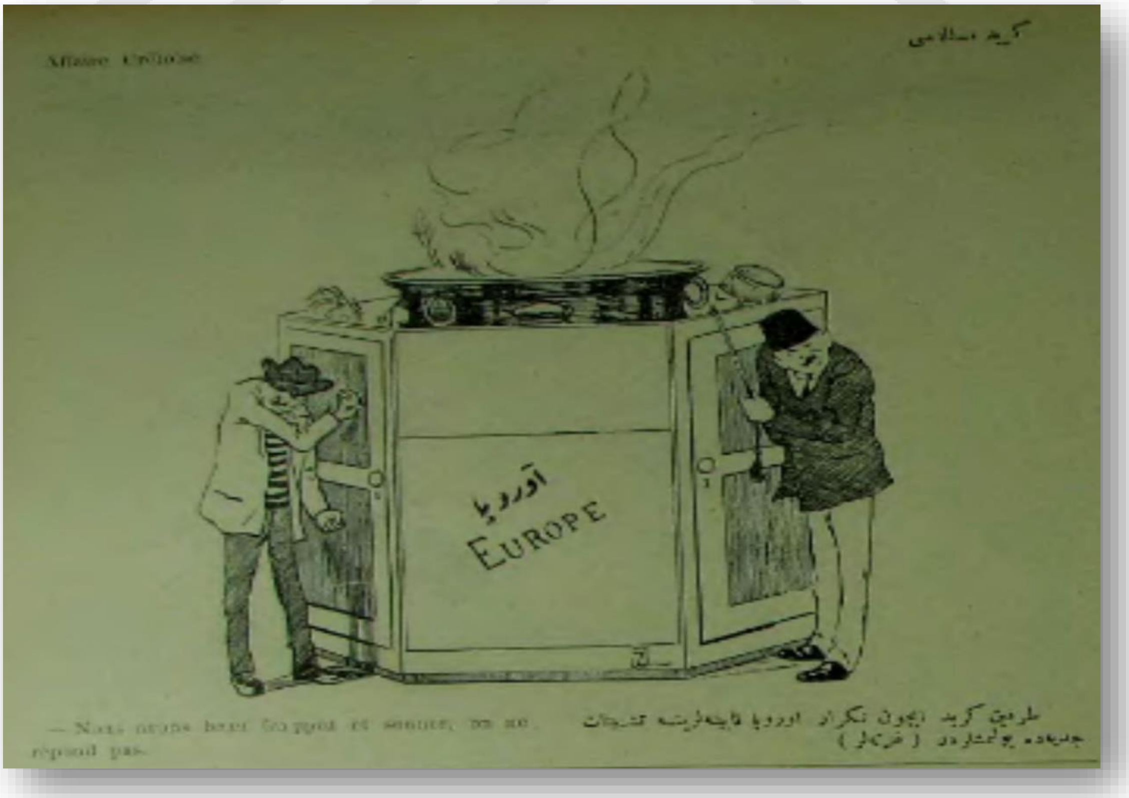
Affaire Crétoise
کرید مسئله‌سی
اوروپا
EUROPE
— Nous avons bien frappé et sonné, on ne répond pas.

EK 147: Kalem Dergisinin 23 Aralık 1909 Tarihli Nüshası

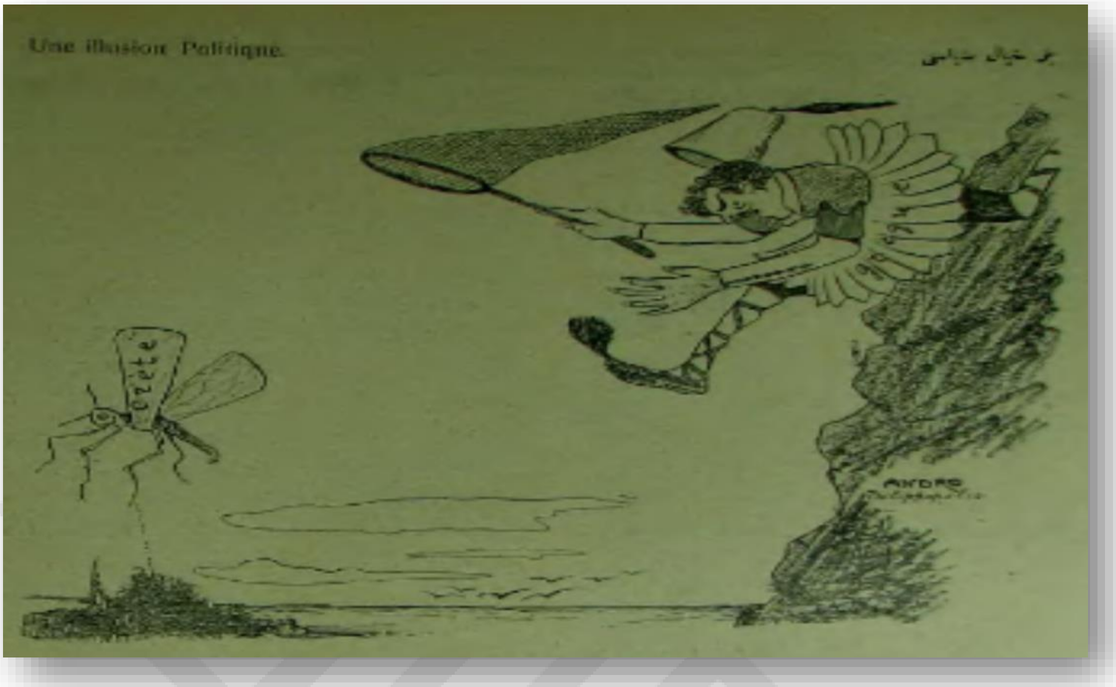
Une illusion Politique.
بر خیال سیاسی
Crete
AMORO

EK 148: Kalem Dergisinin 20 Ocak 1910 Tarihli Nüshası

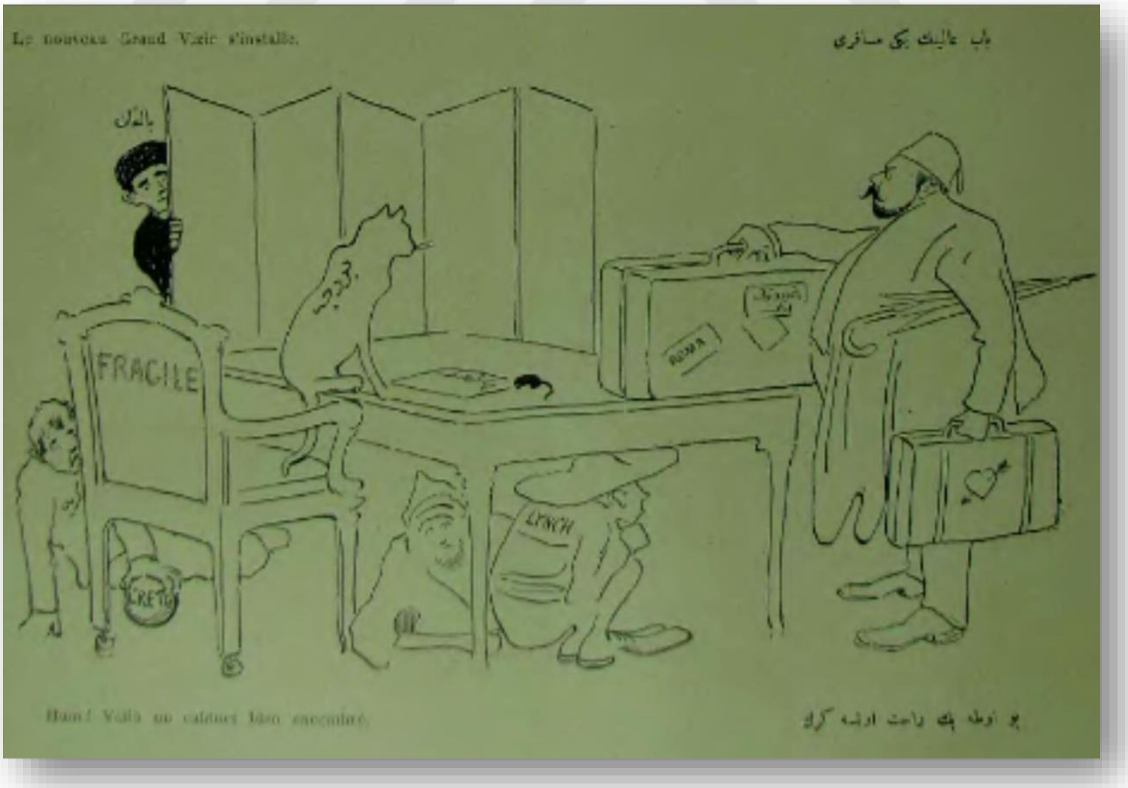
Le nouveau Grand Vizir s'installe.
باب عالینک یکی مسافری
بالقان
FRAGILE
CRETE
LYNCH
ROMA
Hum! Voilà un cabinet bien encombré.
بو اوطه پک راحت اولسه گرك

EK 149: Kalem Dergisinin 24 Şubat 1910 Tarihli Nüshası

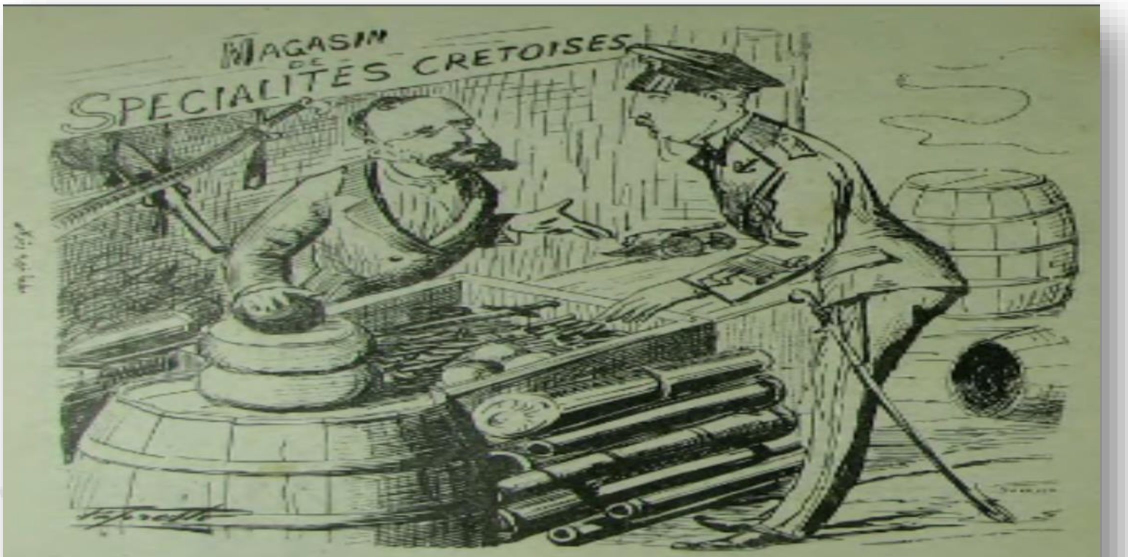

Venizelos —Sire, je suis sûr que ces articles de Crête auront un grand vogue en Grèce veuillez en acheter quelques uns à titre d'essai....

EK 150: Kalem Dergisinin 12 Mayıs 1910 Tarihli Nüshası

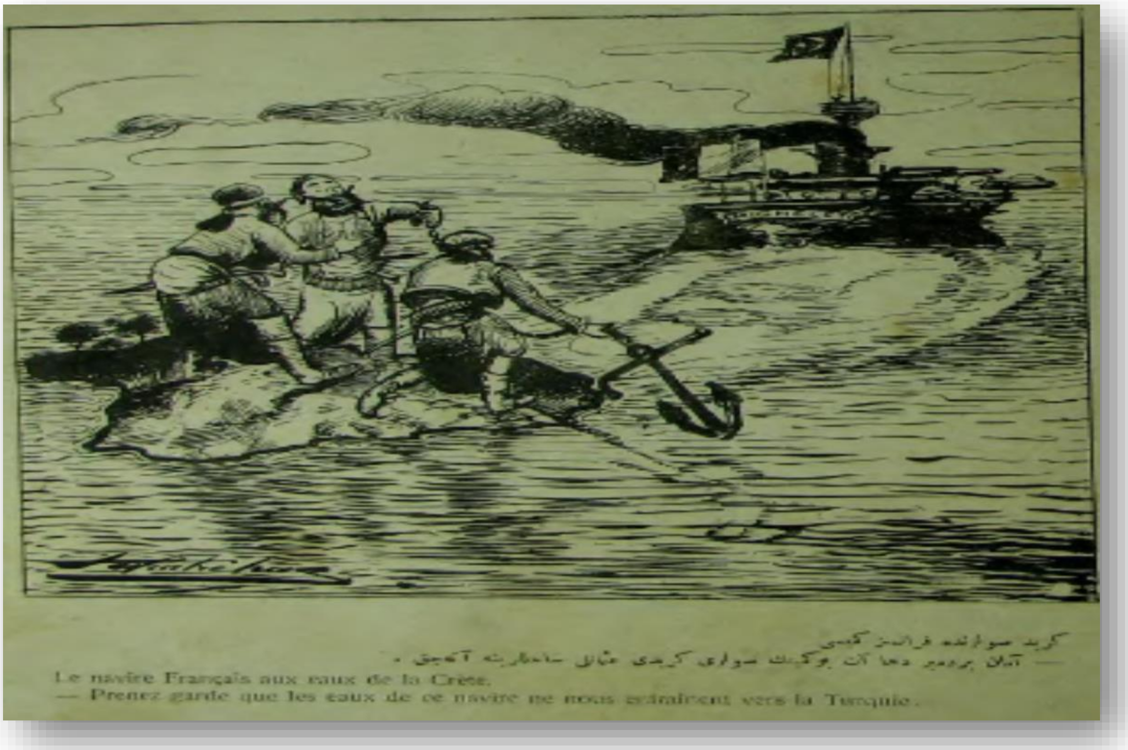

Le navire Français aux eaux de la Crète.
— Prenez garde que les eaux de ce navire ne nous entraînent vers la Turquie.

EK 151: Kalem Dergisinin 19 Mayıs 1910 Tarihli Nüshası

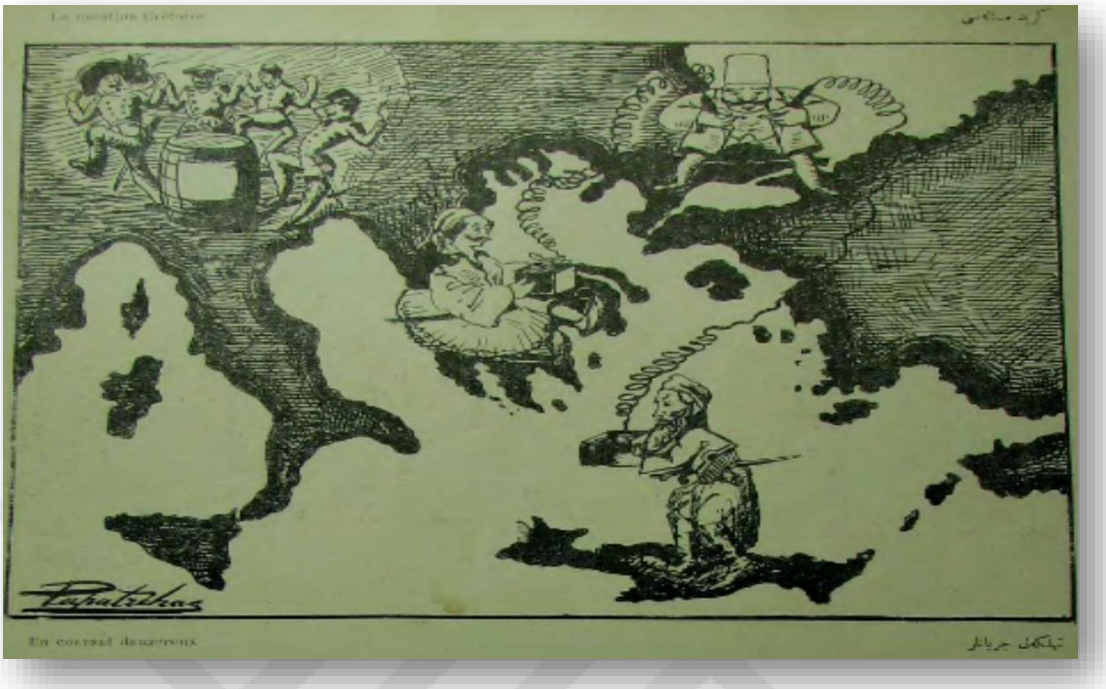
La question Crétoise
کرید مسئله‌سی
Un courant dangereux
تهلکه‌لی جریان

EK 152: Kalem Dergisinin 1 Eylül 1910 Tarihli Nüshası

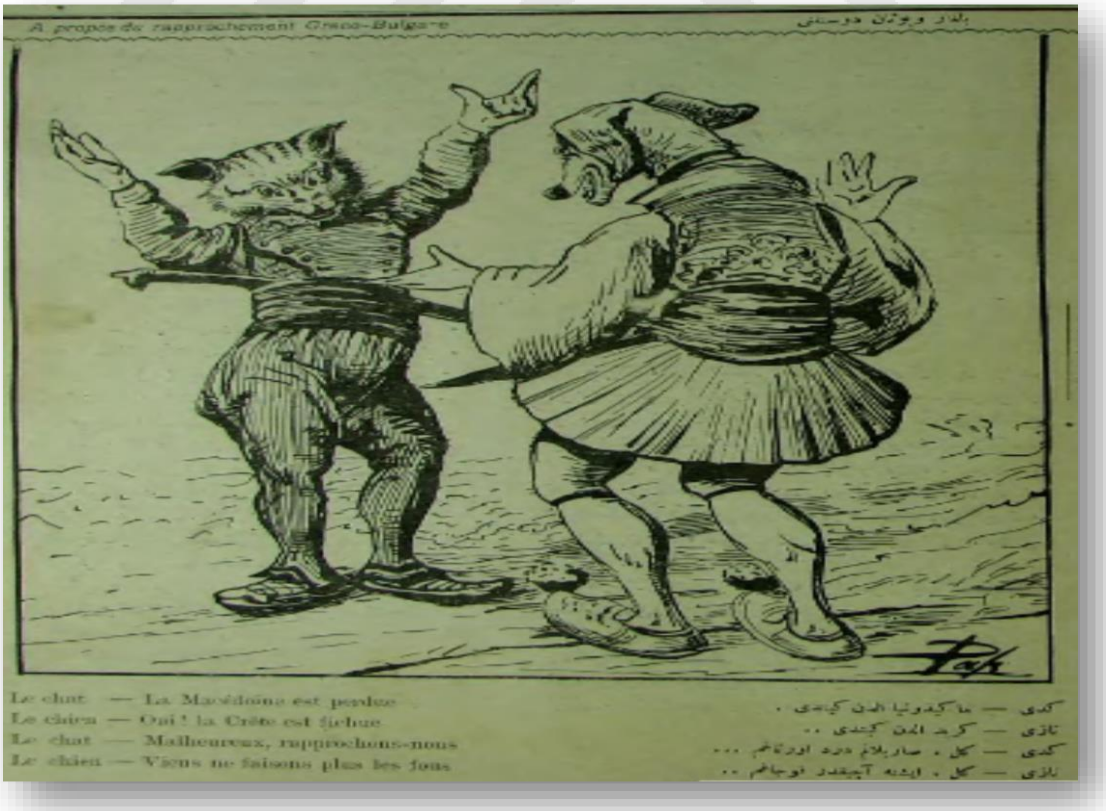
A propos du rapprochement Gréco-Bulgare
بلغار و یونان دوستلغی
Le chat — La Macédoine est perdue
Le chien — Oui ! la Crête est fichue
Le chat — Malheureux, rapprochons-nous
Le chien — Viens ne faisons plus les fous
کدی — ماکدونیا الدن گیتدی .
تازی — گرید الدن گیتدی ..
کدی — گل ، صاریلهلم درد اورتاغم ...
تازی — گل ، ایشته آیپقدر اوجاغم ..

EK 153: Kalem Dergisinin 29 Eylül 1910 Tarihli Nüshası

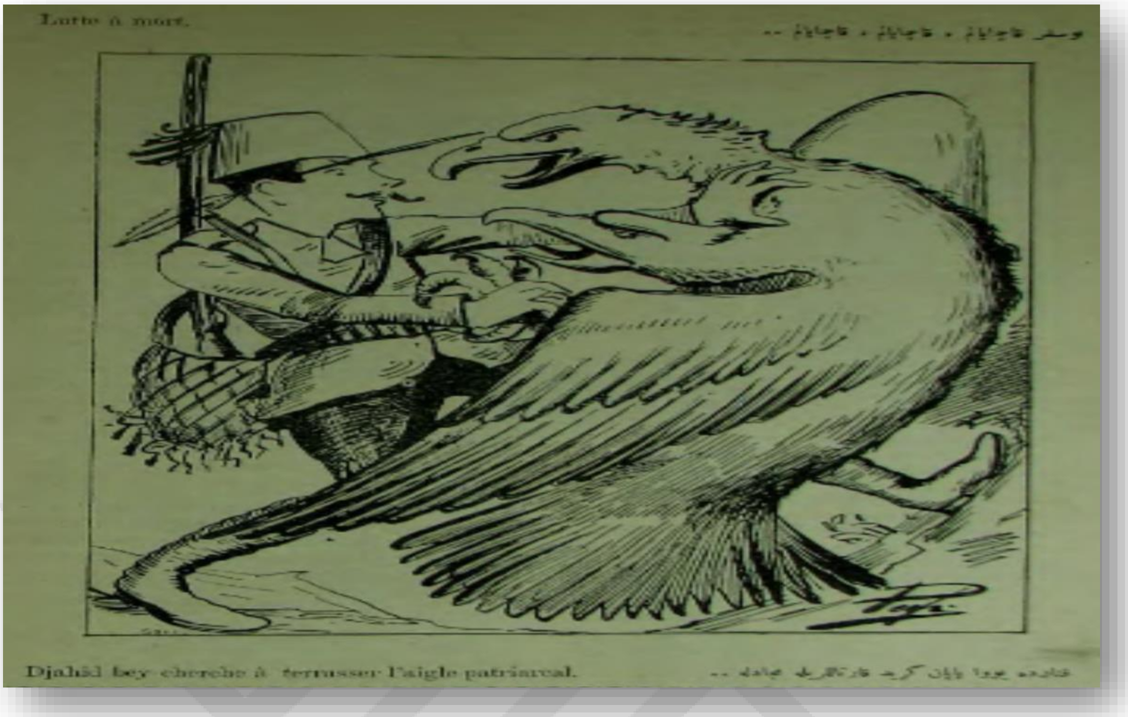
Lutte à mort.
Djahid bey cherche à terrasser l'aigle patriarcal.

EK 154: Kalem Dergisinin 26 Ocak 1911 Tarihli Nüshası

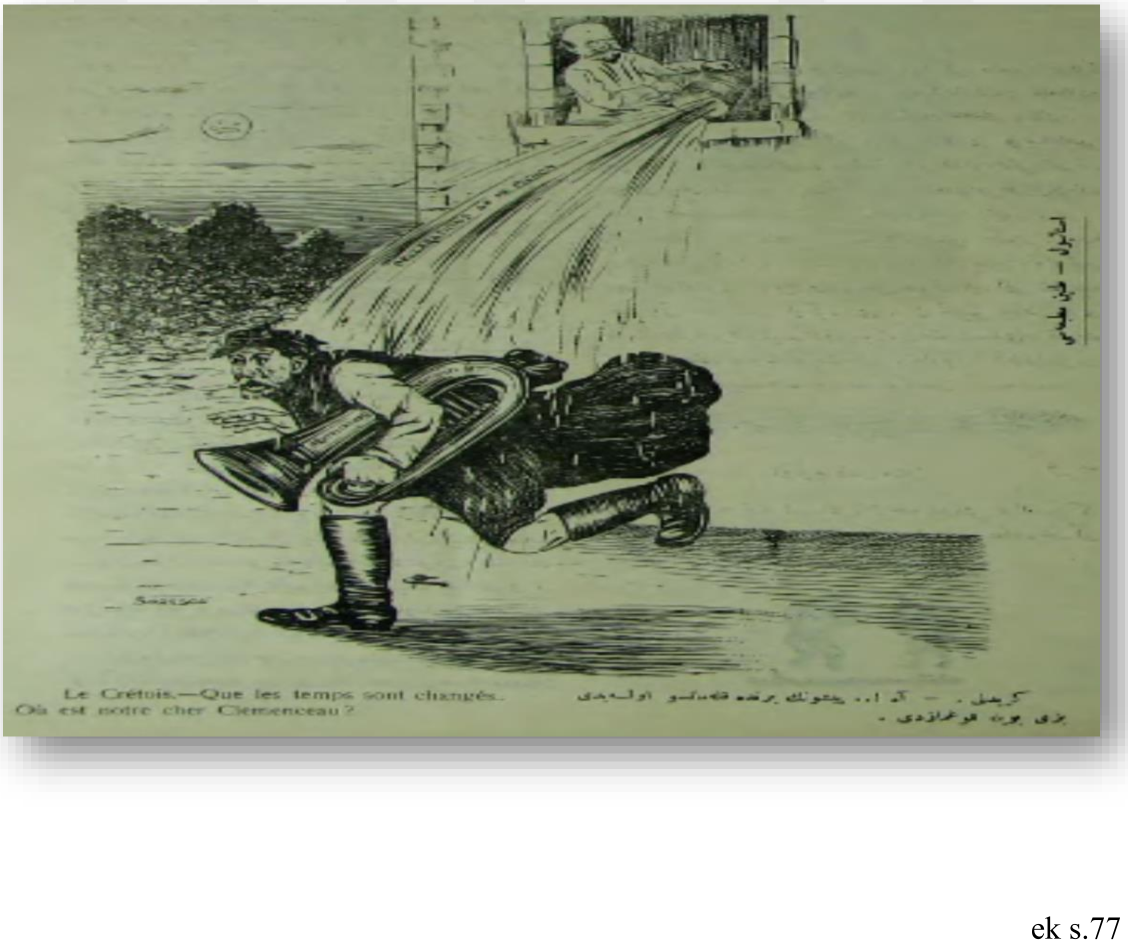
Le Crétois.—Que les temps sont changés.
Où est notre cher Clémenceau?

EK 155: Karagöz Dergisinin 30 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

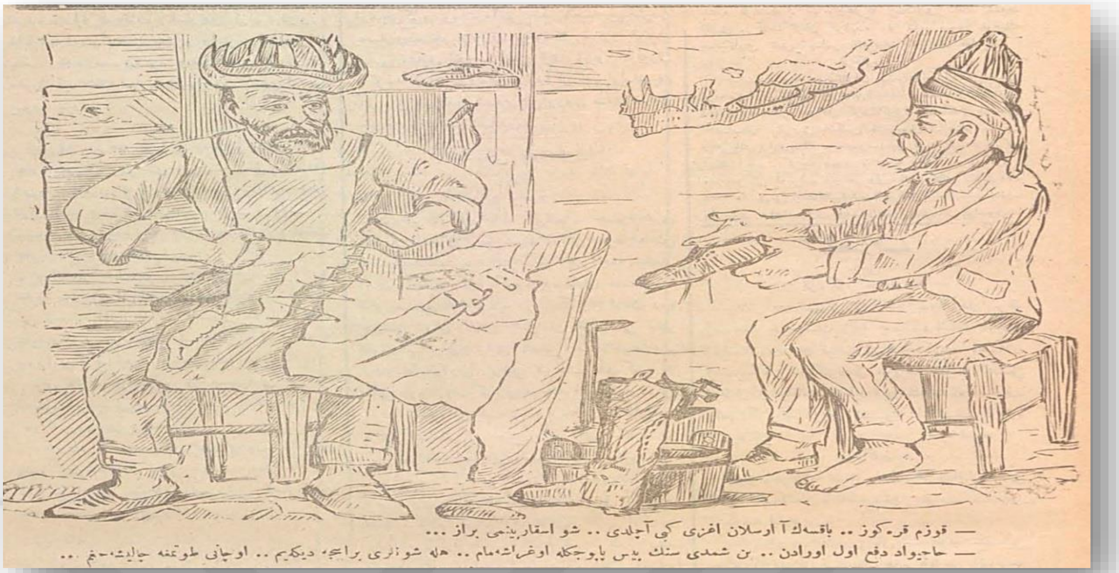
— قوزم قره‌كوز .. باقسه‌كا آرسلان اغزى كبى آچلدى .. شو اسقاربینى براز ...
— حاجیواد دفع اول اورادن .. بن شمدى سنك پیس پابوجكله اوغراشه‌مام .. هله شونلرى براپجه دیكیم .. اوچانى طوتمغه جالیشه‌جغم ..

EK 156: Karagöz Dergisinin 28 Haziran 1910 Tarihli Nüshası

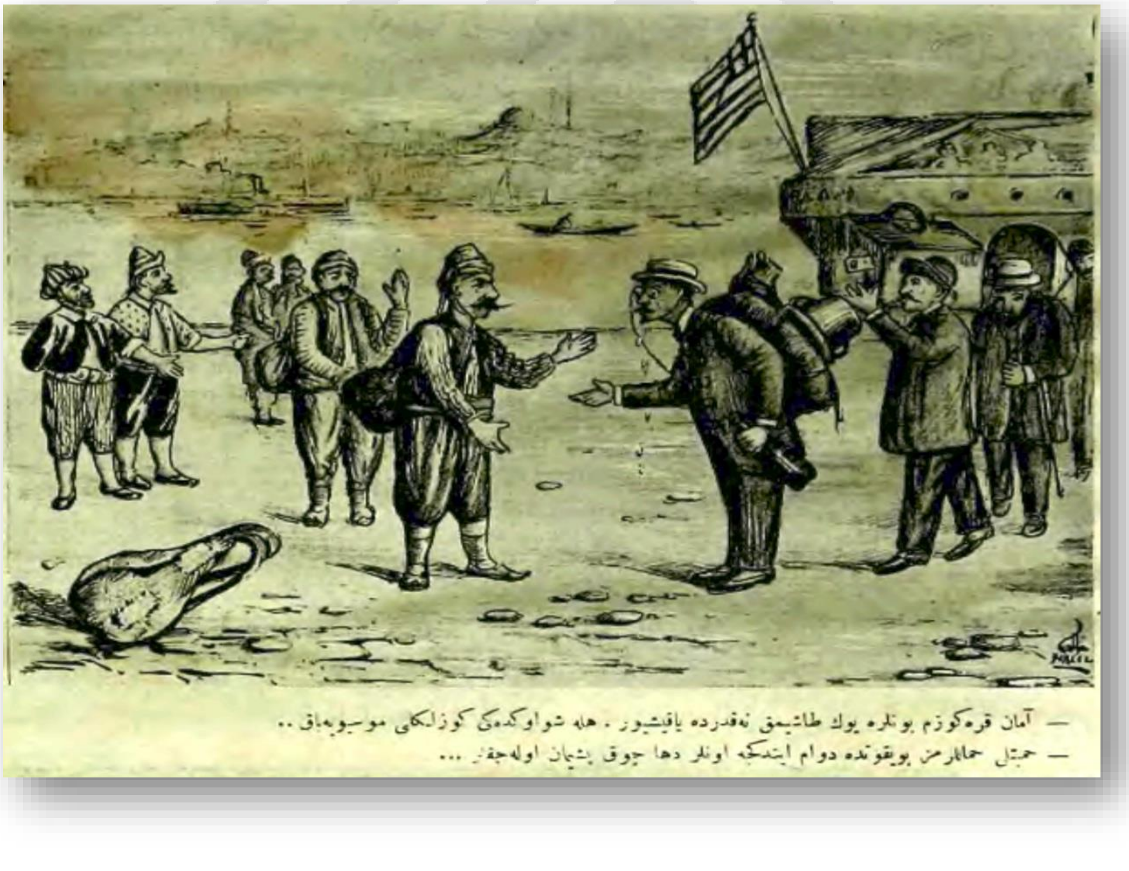
— آمان قره‌كوزم بونلره یوك طاشیمق نه‌قدرده یاقیشیور . هله شو اوكده‌كى كوزلكلى موسیویه باق ..
— حمال‌لرمز بویقوتده دوام ایتدكجه اونلر دها چوق پشیمان اوله‌جقلر ...

EK 157: Karagöz Dergisinin 19 Eylül 1910 Tarihli Nüshası

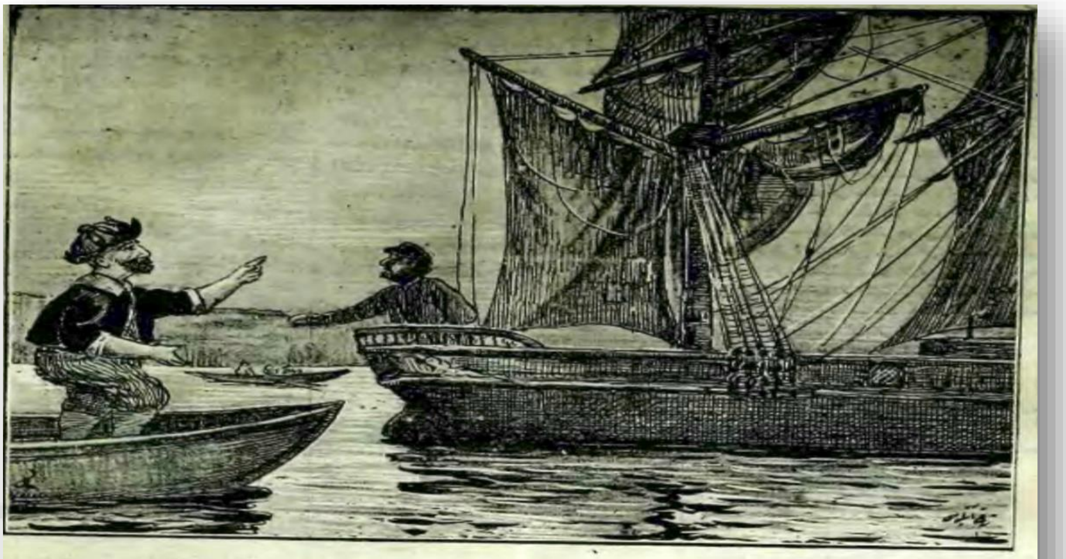

— بكا باق قبودان . . سنك بايراغك مايراغك يوقى ؟ . . هانكى دولته منسوبسك

— صورمه قره‌كوز آميرال صورمه . . بويقوتاژدن قورتيله‌يم ديه كونده قرق درلو بايراق چكيورم . . .

— انشاالله دها چوق چكرسكز .

EK 158: Karagöz Dergisinin 2 Kasım 1910 Tarihli Nüshası

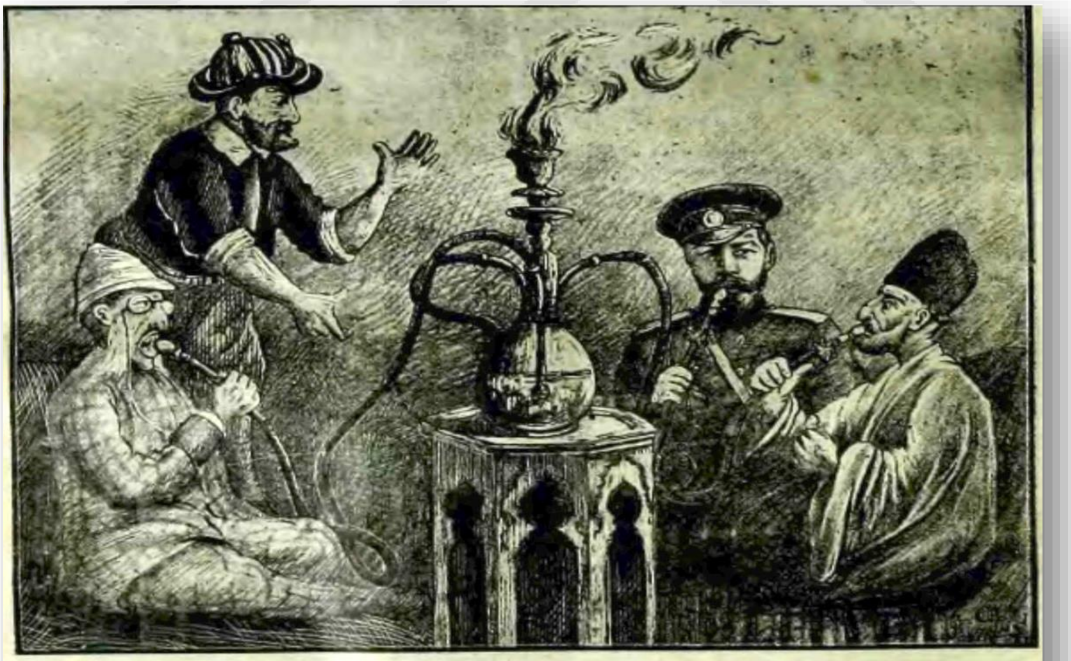

— كيفكز اعلا ! اعلا اما بريكز ماربوچى فضله اوفلرسه هپكزك بوغازينه صو قاچار . صكره قاريشمم ها !

EK 159: Karagöz Dergisinin 4 Ekim 1911 Tarihli Nüshası

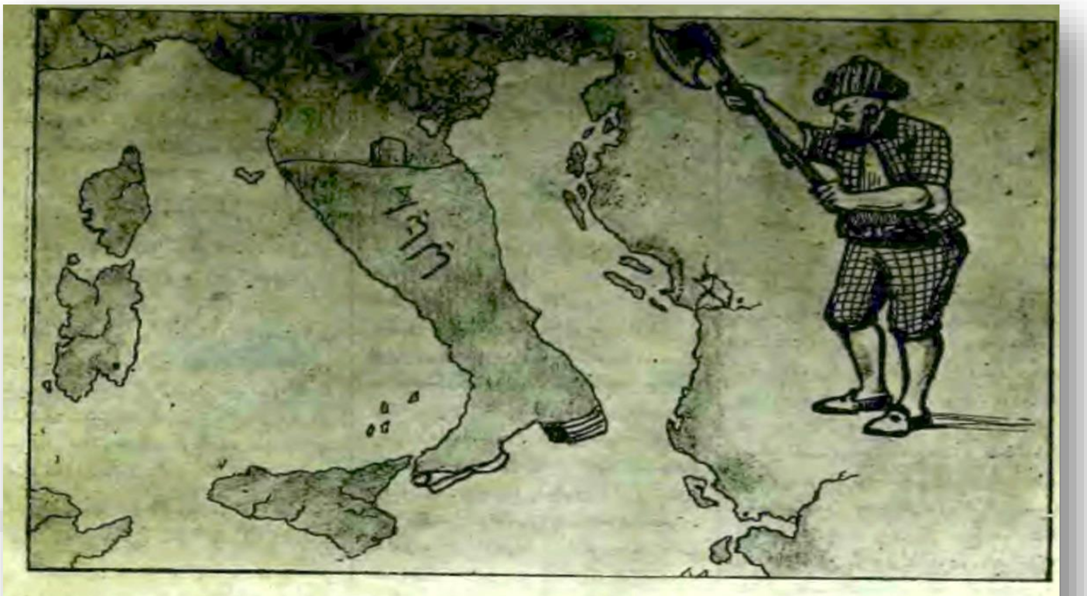

— او مرداره متجاوز آیاغکی چك ! یوقسه بر بالطه‌ده ایکی‌یه بوله‌رم ها ! . . . بن صاغ اولدقجه وطنی سنك پای تجاوزك آلتنده براقام !

EK 160: Karagöz Dergisinin 13 Eylül 1911 Tarihli Nüshası

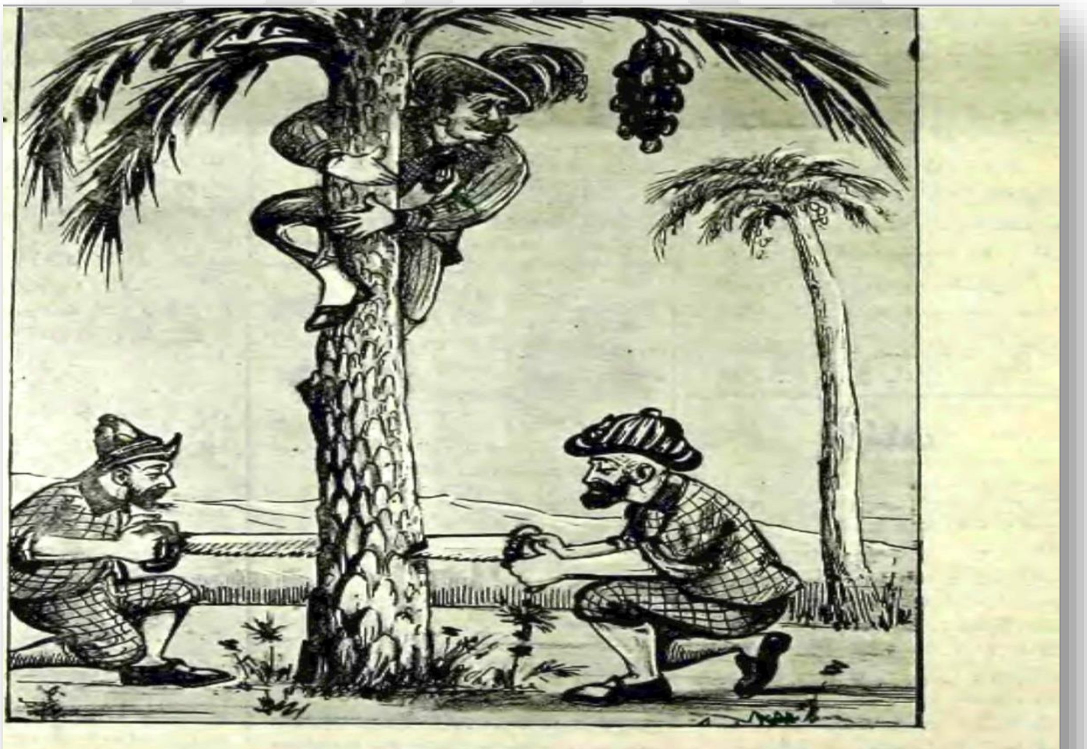

قره‌كوز — بردانه‌سنی بیله یدیرم هله سن براز دها اچمده اوزمان كورسك . . .

EK 161: Karagöz Dergisinin 20 Eylül 1911 Tarihli Nüshası

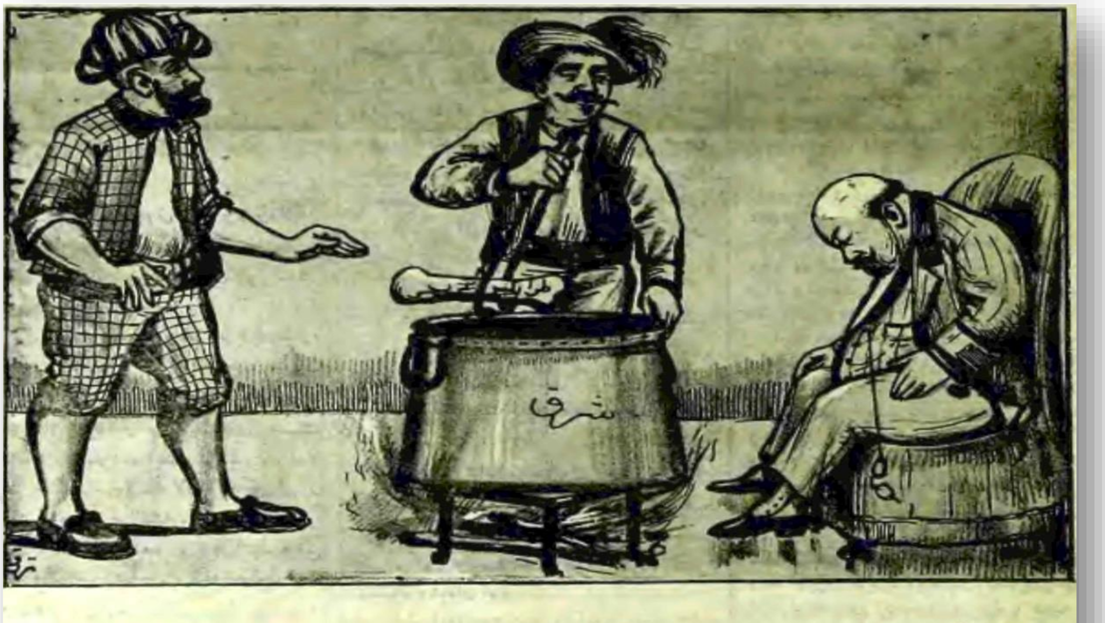

— حاضر آشجی باشی اویومش ، شورادن یاغلی بر کمیك آشیره‌بیلیرسه‌م ! . . .
— هی سیییور بکا باق ! او قزغانك نكهبانی اولان ملتده اویویوری ظن ایتدك ؟ بز آدمه زرنق بیله ویرمه‌یز.

EK 162: Karagöz Dergisinin 23 Eylül 1911 Tarihli Nüshası

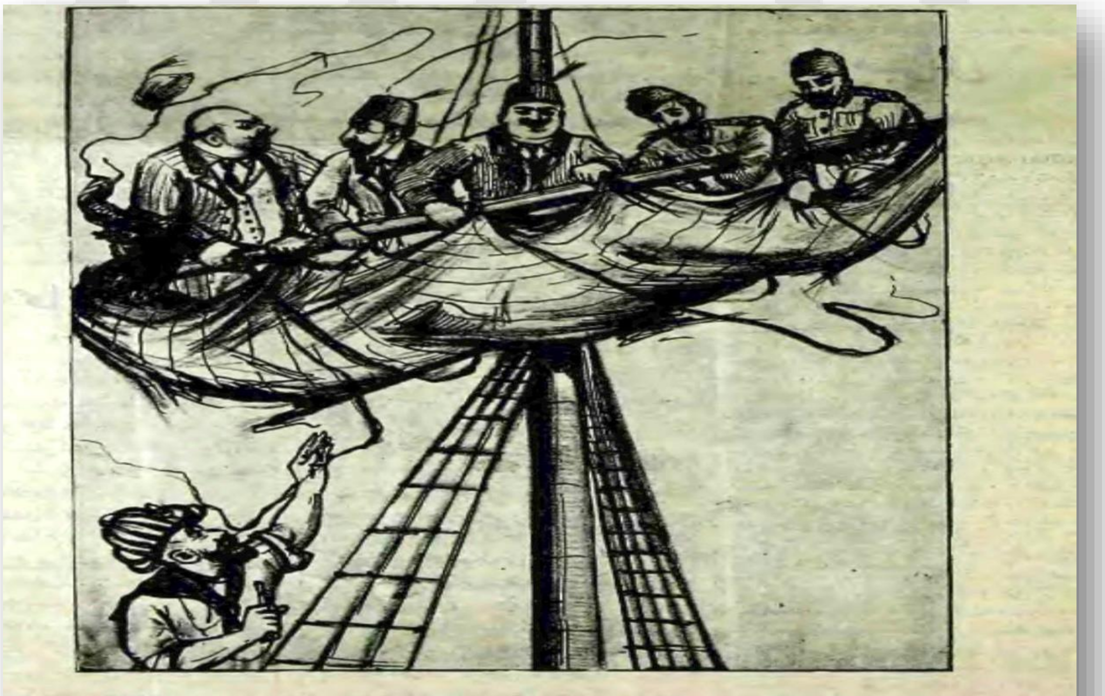

قره‌کوز — دمیند بری دودك چالیورم دوعیورمیسکز ؟ . . اینك اورادن اشاغی ! سزك یلکن طوبلایه بیله‌جککز یوق !. .

EK 163: Karagöz Dergisinin 4 Ekim 1911 Tarihli Nüshası

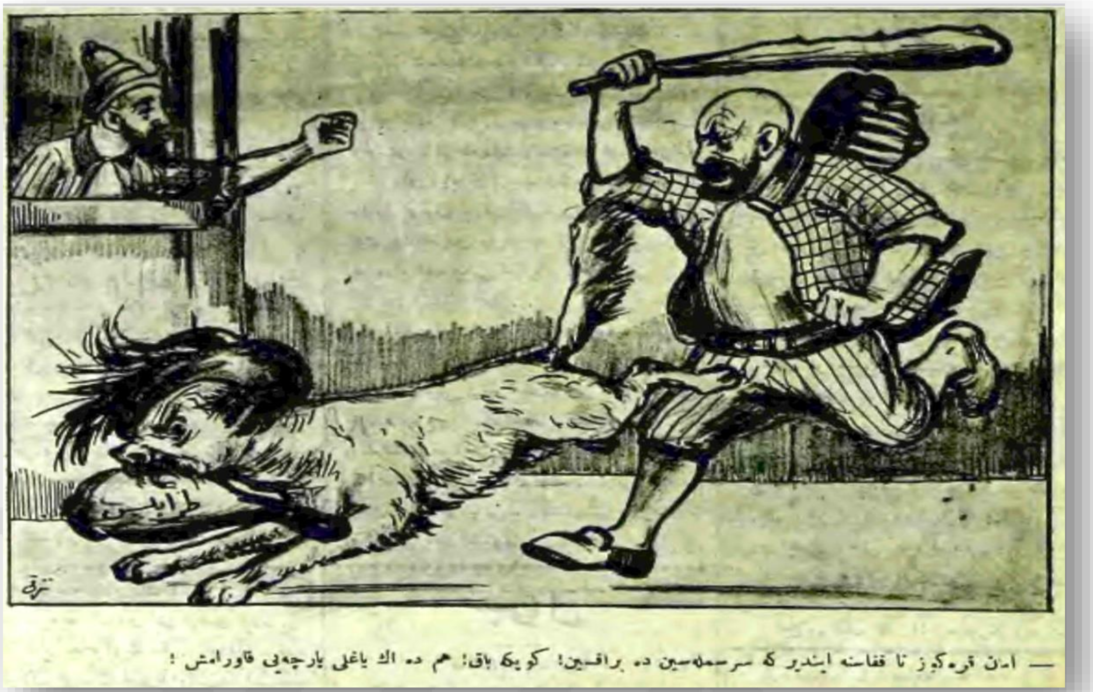
طرابلس
— آدن قره‌گوز تا قفاسنه ايندير كه سرسمه‌سين ده براقسين! كوپكه باق! هم ده اك ياغلى پارچه‌يى قاورامش !

EK 164: Karagöz Dergisinin 11 Ekim 1911 Tarihli Nüshası

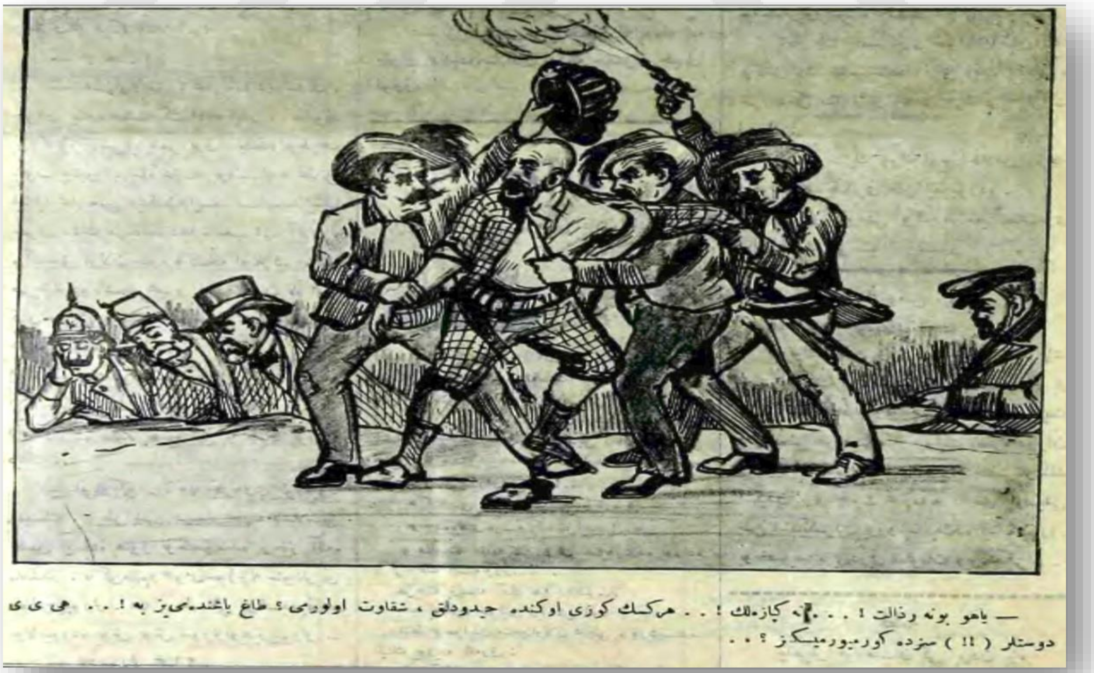
— ياهو بونه رذالت ! . . . نه كپازه‌لك ! . . هركسك كوزى اوكنده حيدودلق ، شقاوت اولورمى ؟ طاغ باشنده‌مى‌يز به ! . . هى ى ى دوستلر (!!) سزده كورميورميكز ؟ . .

EK 165: Karagöz Dergisinin 18 Ekim 1911 Tarihli Nüshası

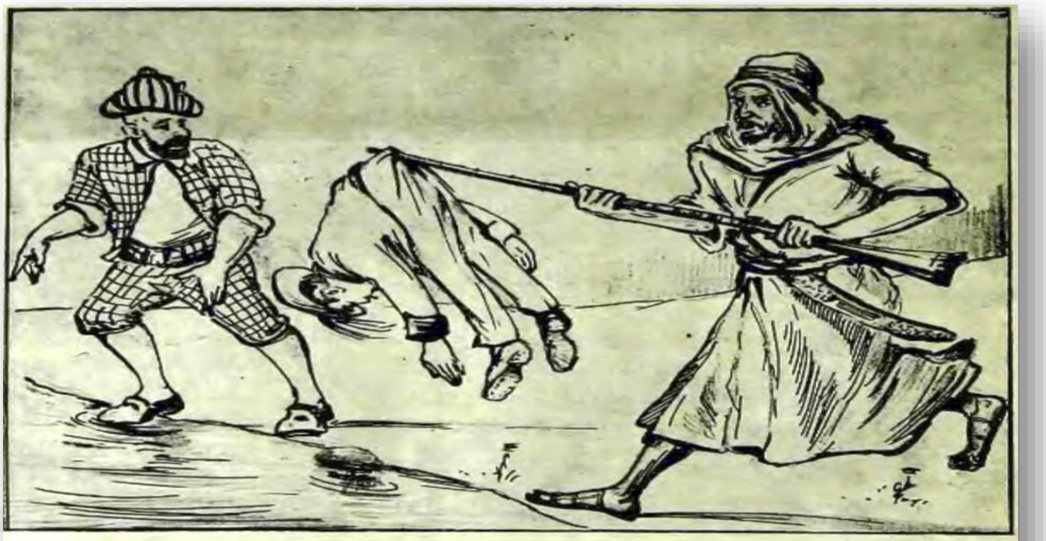

قره‌کوز — یاحاجی! نه‌در او تفنگك اوجنده‌کی مردار شی؟..
طرابلسلی — لش؟.
قره‌کوز — لش ایسه امان طورمه یمی آت!..

EK 166: Karagöz Dergisinin 21 Ekim 1911 Tarihli Nüshası

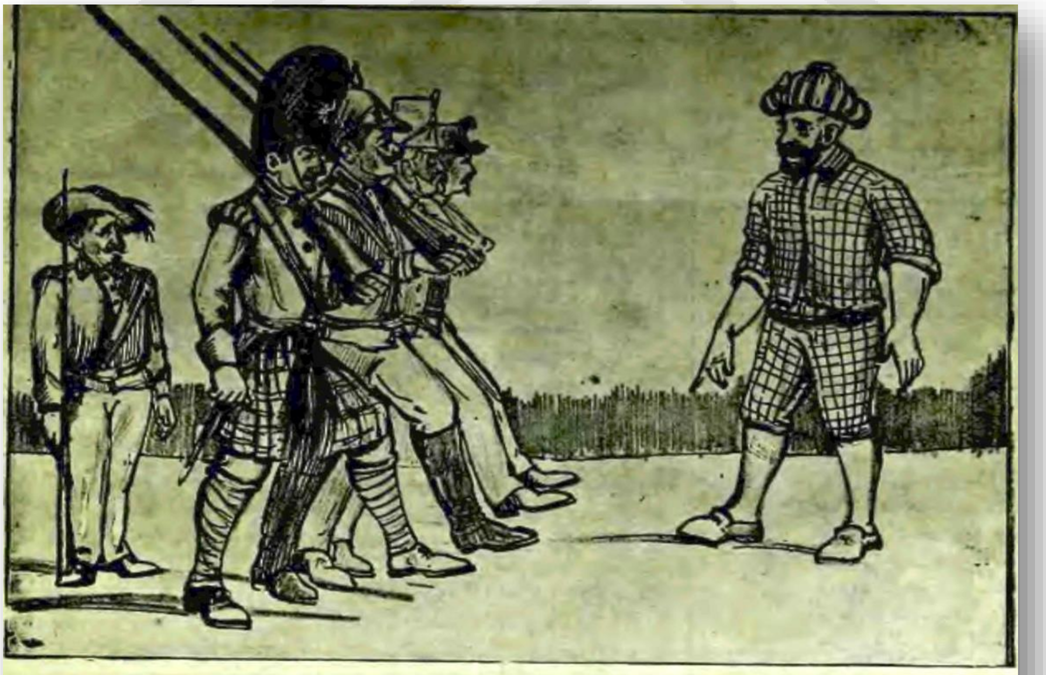

ایتالیان — بنی یالکز براقوب اوته طرفه دونمك یاقیشیرمی؟ هپسی بردن دوندیلر بن شمدی یاپه‌یالکز نه یاپه‌یم؟..
قره‌کوز — اووه اولسون! حق غیره فضولی تجاوزك جزاسنی چك، ایشته‌اویله قیوران طور. حق نره‌ده اولسه حقدر.

EK 167: Karagöz Dergisinin 4 Kasım 1911 Tarihli Nüshası

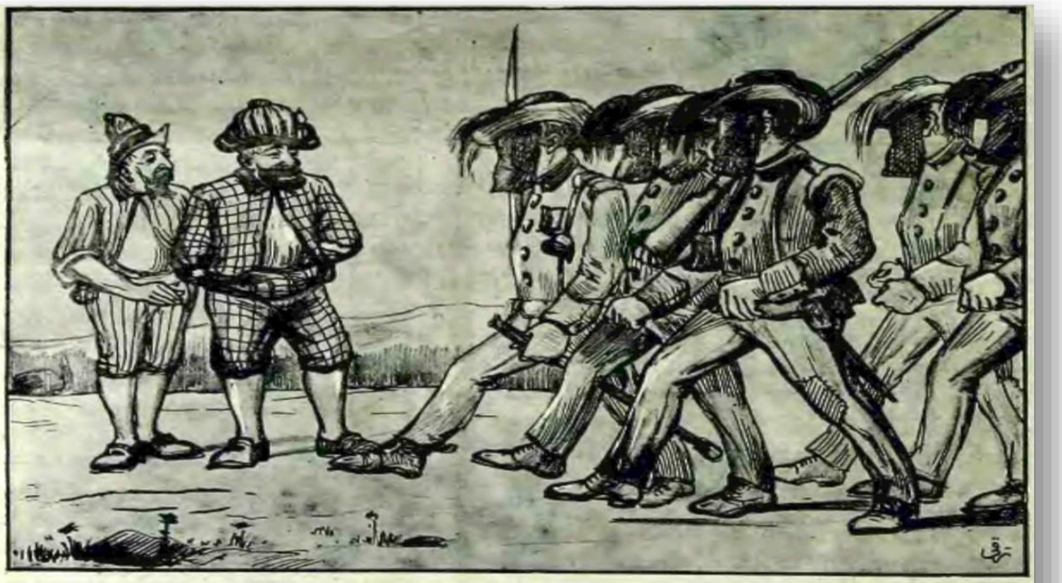

— قره‌كوز بونلر نه‌دن بويله يوزلرينى اورتمشلر ؟ .

— اولا تجاوز وحشتكارانلرندن ، ثانياً ده يك بالا پروازانه آتوب طوتدقلرى حالده كمال رذالتله مغلوبيتلرندن اوتاندقلرندن (!) اوله‌جق . .

EK 168: Karagöz Dergisinin 8 Kasım 1911 Tarihli Nüshası

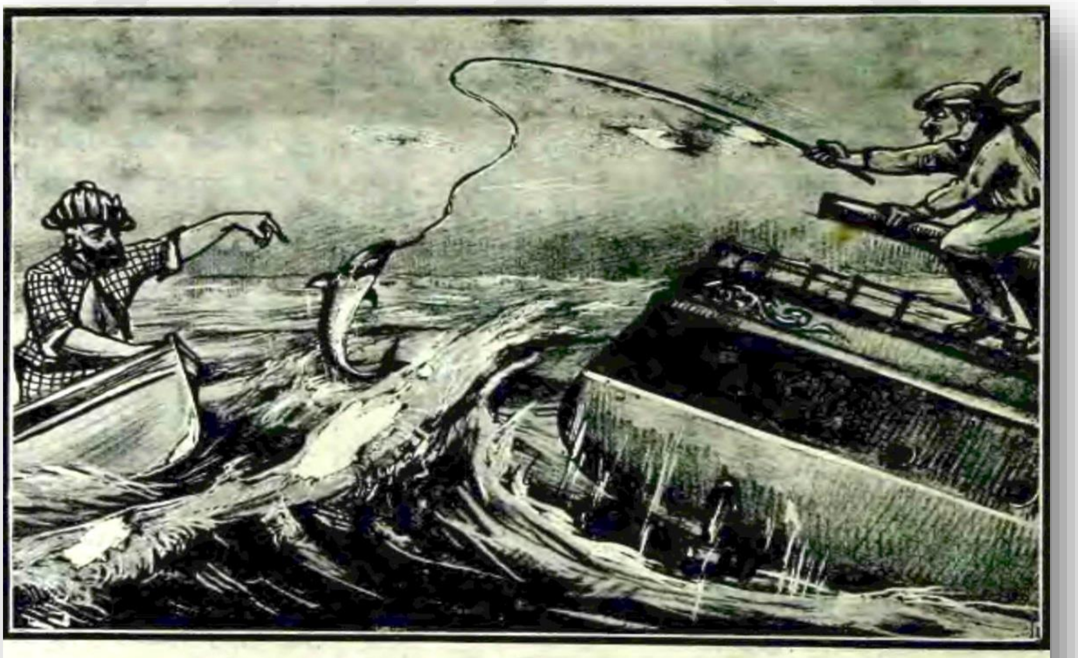

قره‌كوز — قورقاق ، حيدودلر . . بوندنصكره اوكوونديككز دونغا كز ايله ايشته بويله كويك باليغى آولايك . .

EK 169: Karagöz Dergisinin 8 Kasım 1911 Tarihli Nüshası

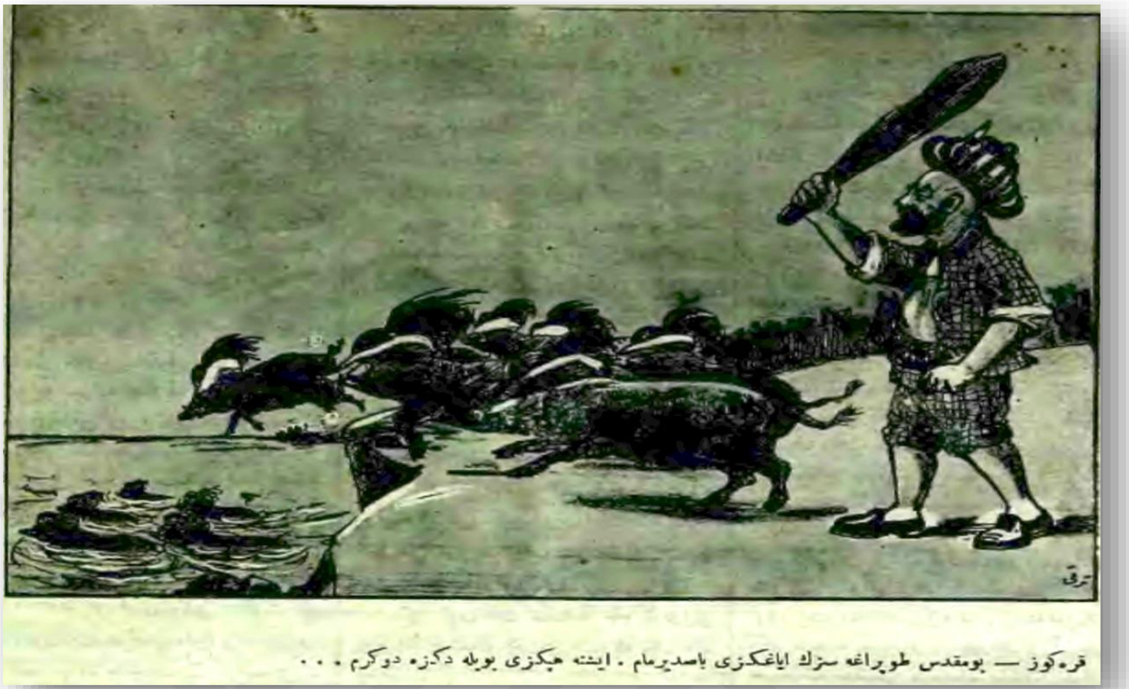
ترقی
قره‌كوز — بومقدس طوپراغه سزك ایاغكزی باصدیرمام . ایشته هپكزی بویله دكزه دوكرم . . .

EK 170: Karagöz Dergisinin 15 Kasım 1911 Tarihli Nüshası

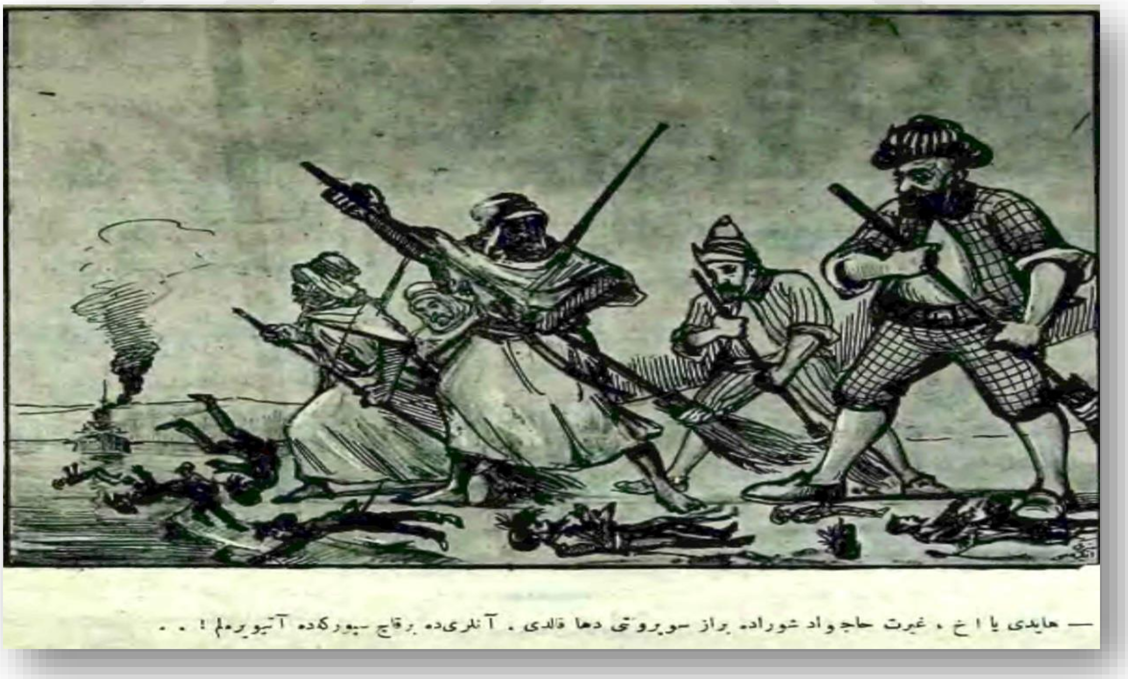
— هایدی یا اخ ، غیرت حاجواد شوراده براز سوپروتی دها قالدی . آنلری‌ده برقاچ سپورگه‌ده آتیورملم ! . .

EK 171: Karagöz Dergisinin 22 Kasım 1911 Tarihli Nüshası

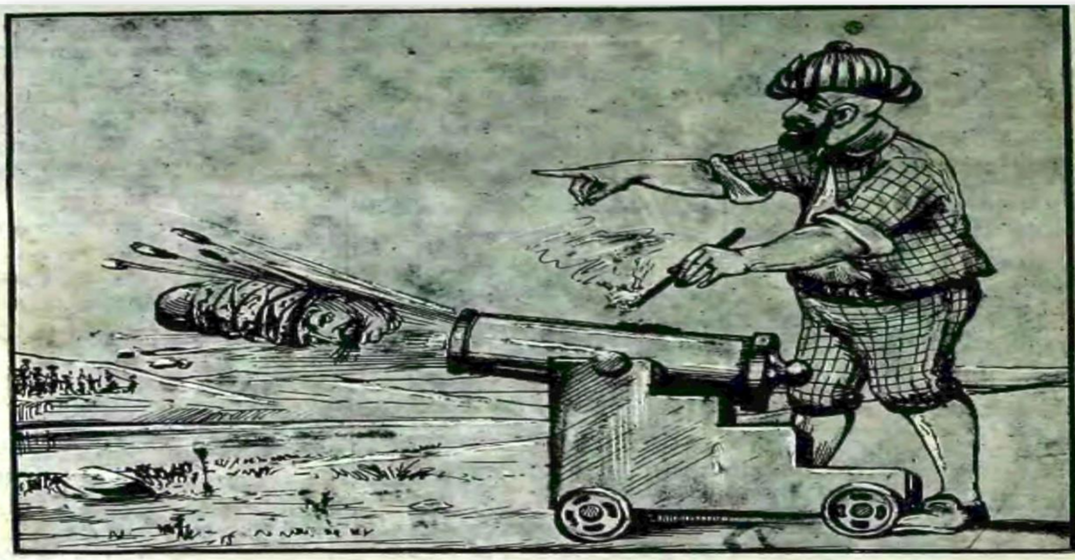

— ای ایتالیانلرك رئیس الاشقیاسی قاناوا ! ایشته آل واران بر . سکا چاقرجه‌لینك قفاسنی کوندریورم . براز صکره‌ده انشاالله سنککنی‌ده دیار عدمه ایصال ایلرم .

EK 172: Karagöz Dergisinin 9 Aralık 1911 Tarihli Nüshası

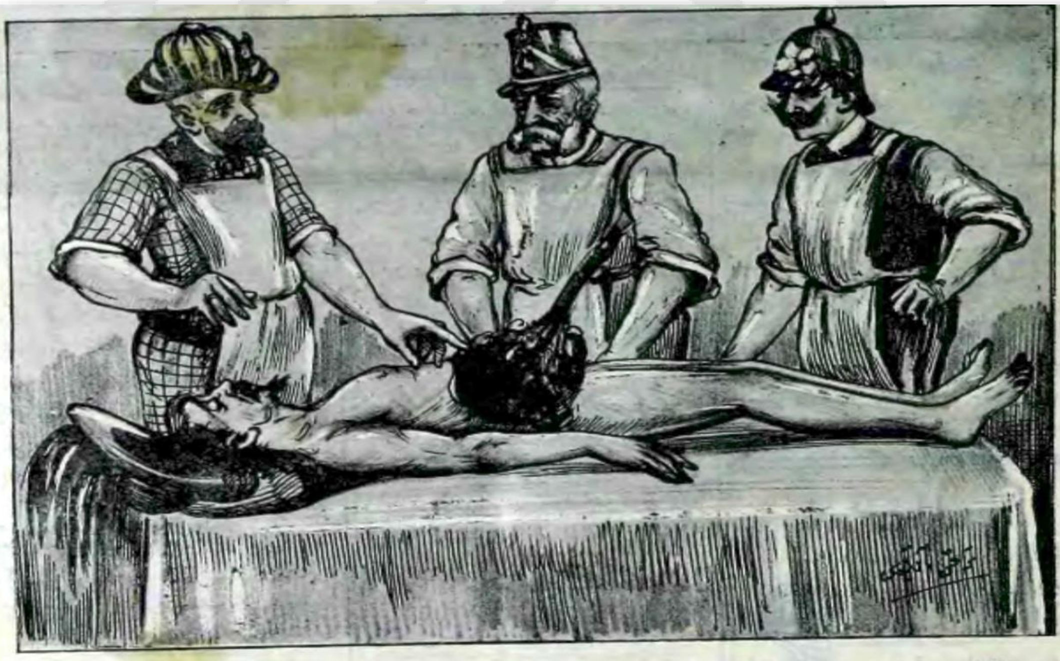

— آچ کوزلك ایله بویله هرکوردیکنی هضم ایده‌میه‌جکنی دوشونمه‌دن یوتمق ایسته‌ینك حالی بودر . ضعفنه باقمه‌دن خرمانی طاقیله یوتمق ایسته‌مش . اوپراتور افندیلر ویرك شو بچاغی بکاده ایی بر اوپه‌راسیون یاپیورمیم ! . .

EK 173: Karagöz Dergisinin 16 Aralık 1911 Tarihli Nüshası

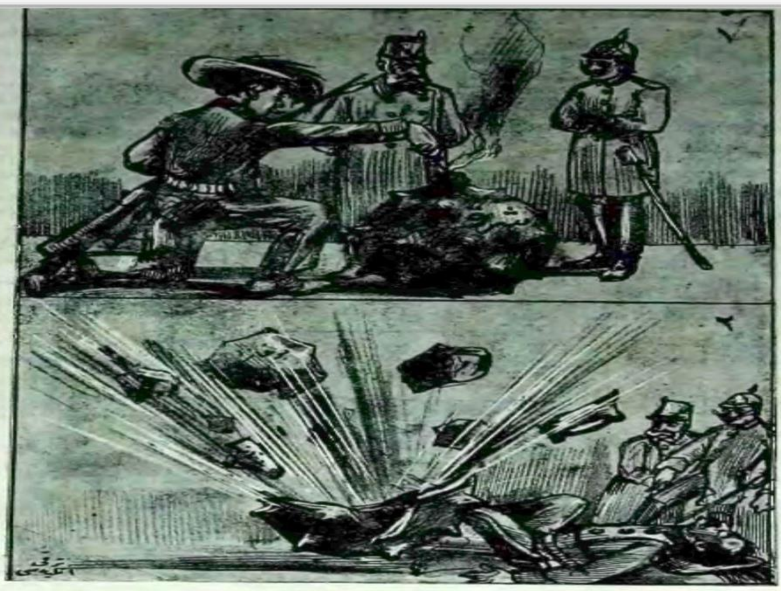

١ — سز نه دیرسه‌کز دیکز . ارتق بن بونی پاطلاته‌جغم ! . .

٢ — پاطلاتدك اما كوردكمی؟ هپمزی‌ده بولاشدیردك. سرسم ایتدك . سن ایسه بتون بتون صیرت اوستی كلدك. شمدی نصل تمیزله‌جكز؟!..

EK 174: Karagöz Dergisinin 10 Ocak 1912 Tarihli Nüshası

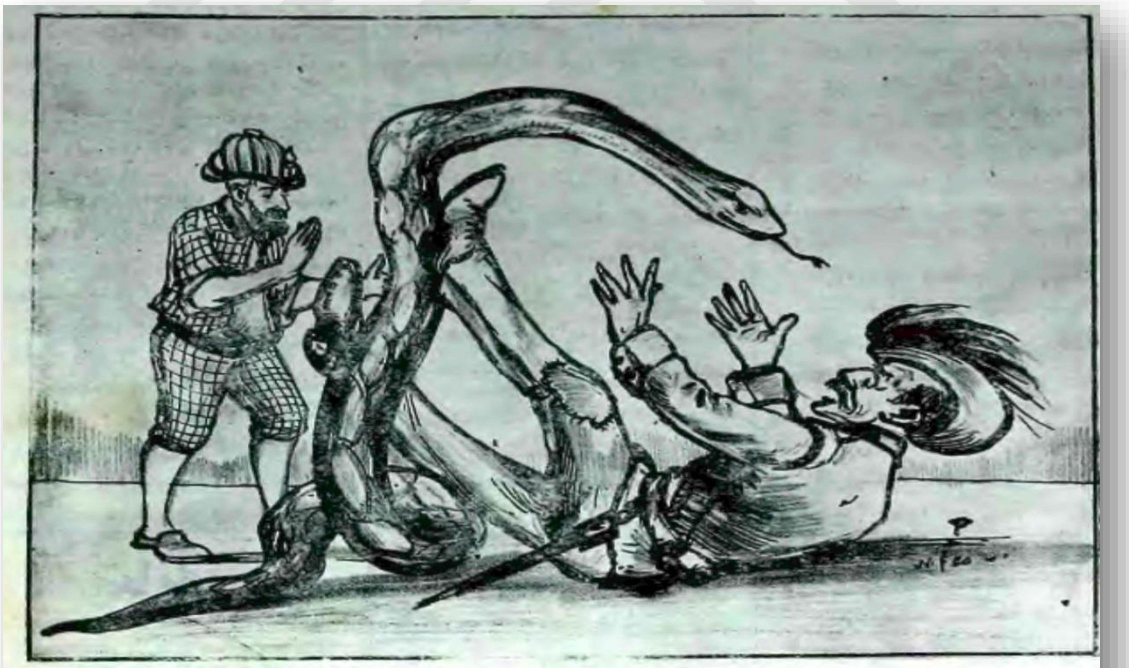

قره‌كوز — طور بقالم دها بیتمش دكل . هله یاز كلسین‌ده بن سكا كوستریرم . سن بونلری اوزاقدن كوریبوردك مسخره ظن ایدییوردك دكلمی!.

EK 175: Karagöz Dergisinin 31 Ocak 1912 Tarihli Nüshası

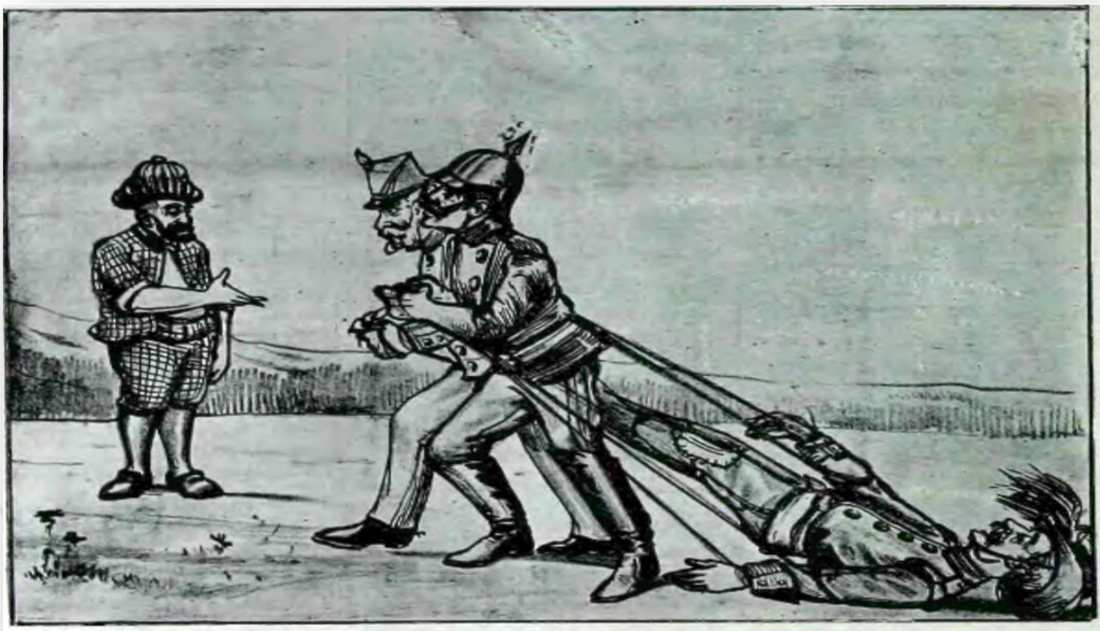

قره‌گوز — عزيزم ، اولويى بيهوده طاشيورسكز . بو زحمتكز پك بوشنه‌در ، آرتق اوندن سزه خير كلمز ! . .
ديگرلر — نه‌يپالم ، اويله اولديغنى بزده بيليورز اما آرامزده اتفاق مثلث وار ! ! ! . . .

EK 176: Karagöz Dergisinin 28 Şubat 1912 Tarihli Nüshası

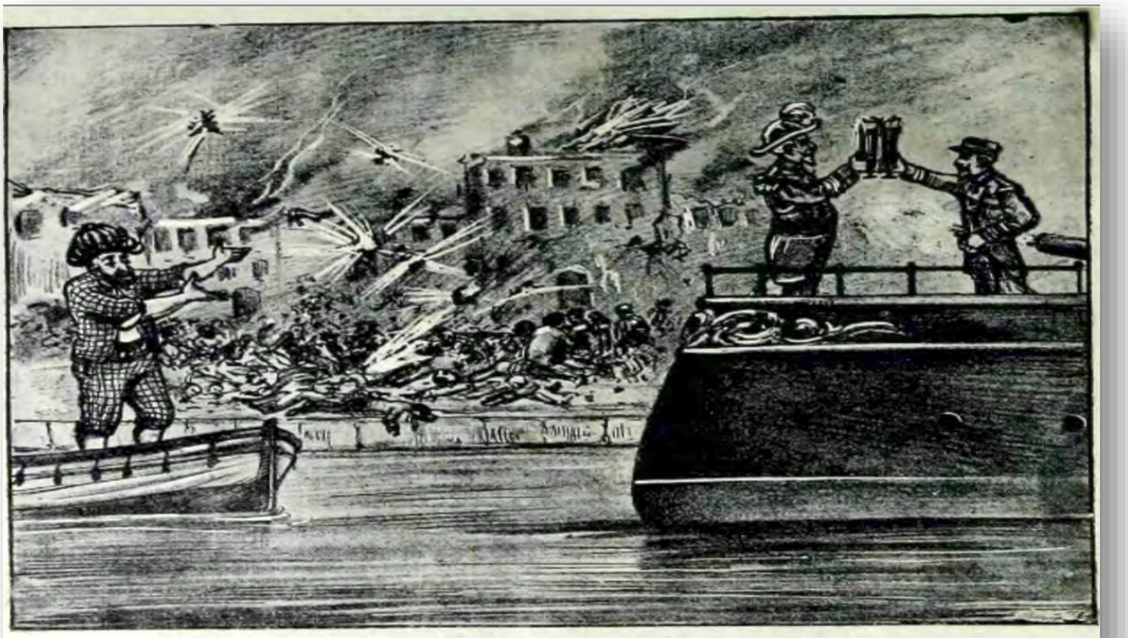

— براوو ! ! . . . قوماندانلر ! طوغريسى شو فتوحاته (!) قارشى شامپانيه حقكزدر .

EK 177: Karagöz Dergisinin 6 Nisan 1912 Tarihli Nüshası

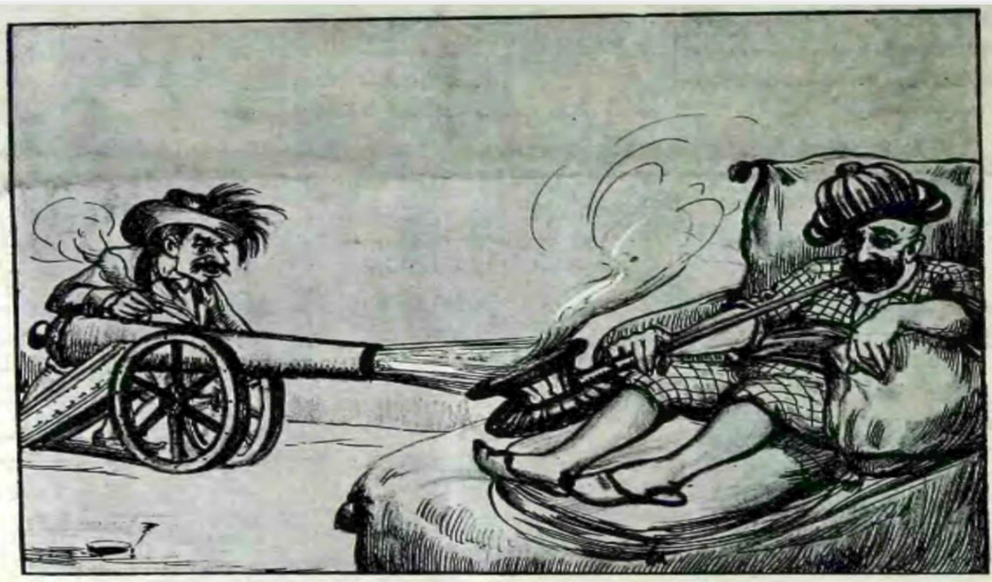

قره‌كوز — كل كيفم كل... ايتاليانك طياره‌لرى وطنداشلريمزه آو، طوپلرى‌ده آنجق چوجغه آتش اولوركن دنياده بندن دها راحت كيمسه‌مى اولور ؟..

EK 178: Karagöz Dergisinin 17 Nisan 1912 Tarihli Nüshası

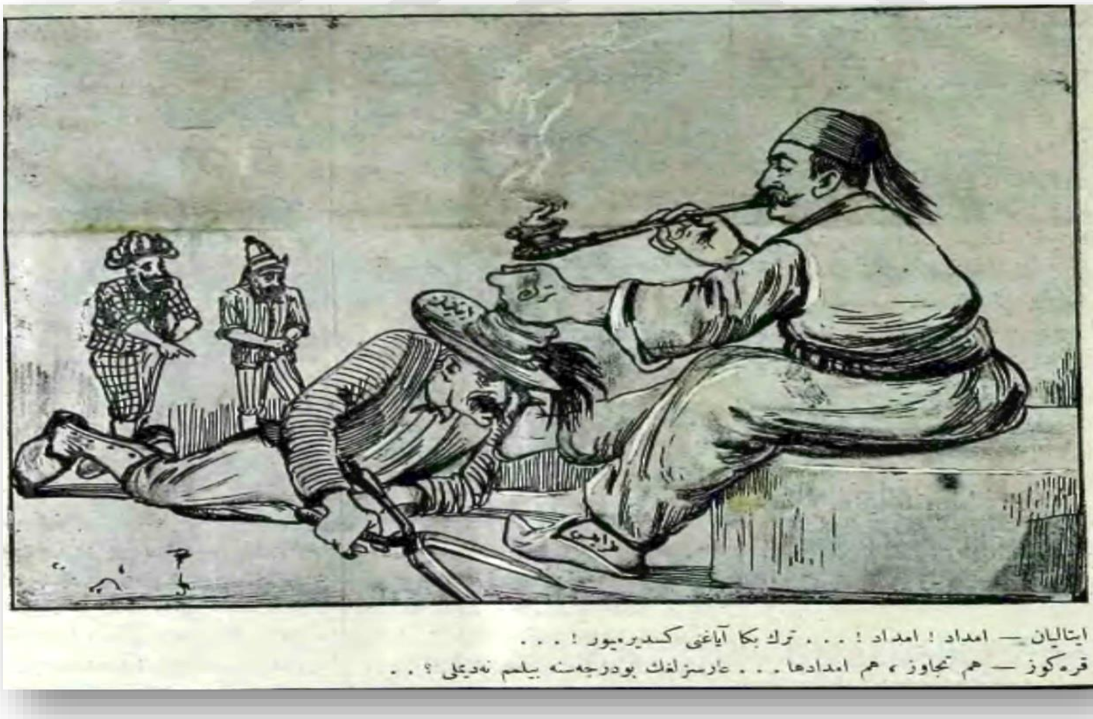

ايتاليان — امداد ! امداد ! . . . ترك بكا آياغى كسديريور ! . . .
قره‌كوز — هم تجاوز ، هم امدادها . . . عارسزلغك بودرجه‌سنه بيلمم نه‌ديملى ؟ . .

EK 179: Karagöz Dergisinin 24 Nisan 1912 Tarihli Nüshası

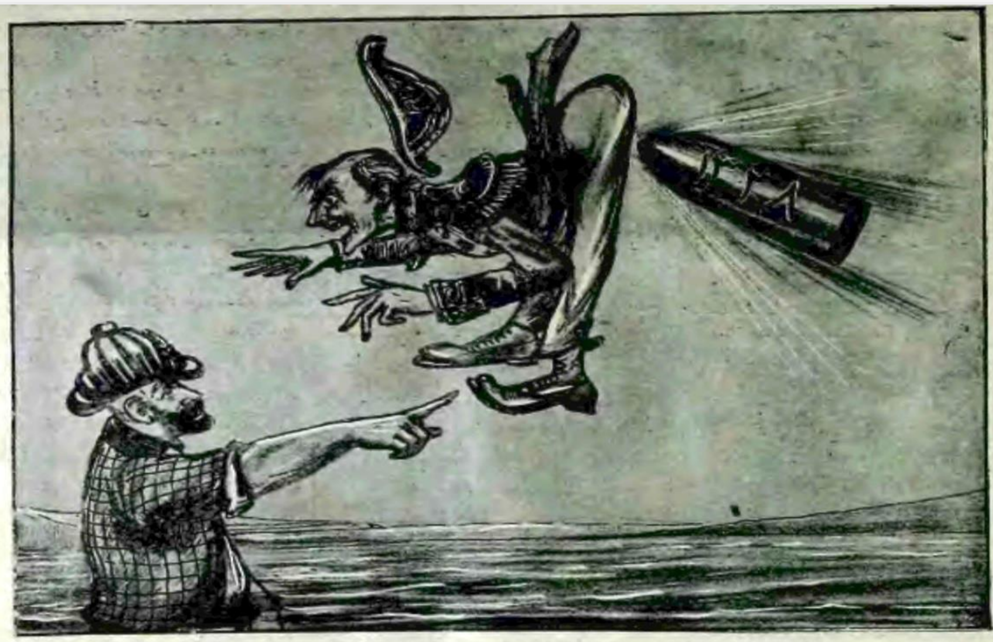

قره‌کوز — سز ، طرابلسه آتدیغکز کولله‌لره محاربه‌یه باشلامه‌دن اون سنه اولکی تاریخی قویمشدیکز . حالبوکه بز ایشته بویله درحال تاریخ
قویار ودشمنمزی تام یرندن اوروروز .

EK 180: Karagöz Dergisinin 4 Mayıs 1912 Tarihli Nüshası

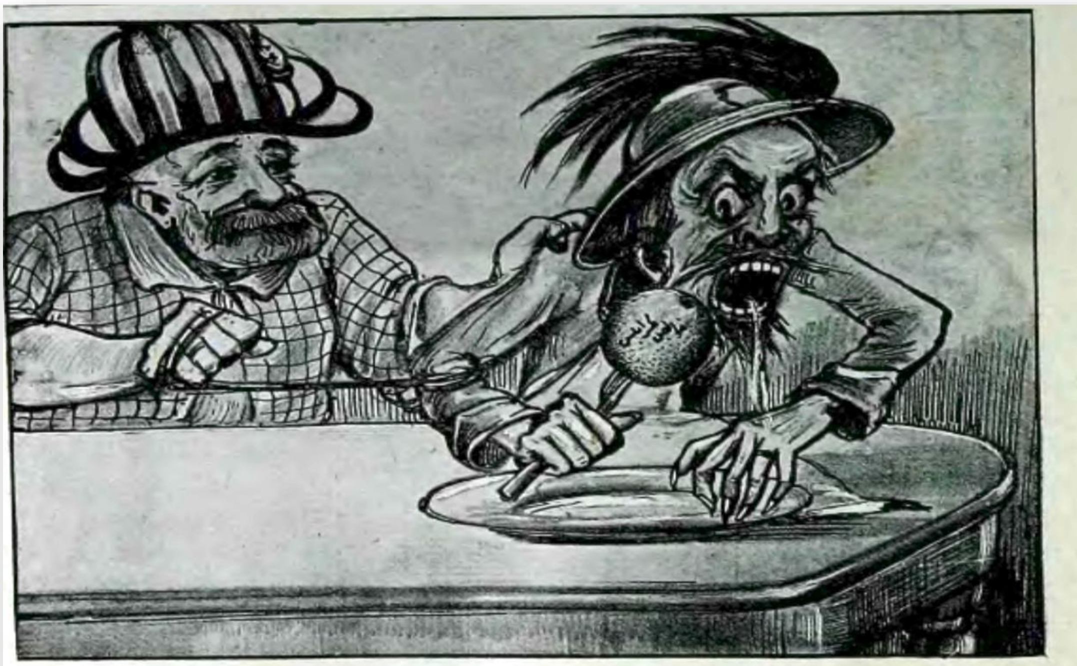

قره‌کوز — اوسنك آغزیکك لقمه‌سی دکل ، آغزیکی ییرتار . براق حیدود حریف ! . .

EK 181: Karagöz Dergisinin 8 Mayıs 1912 Tarihli Nüshası

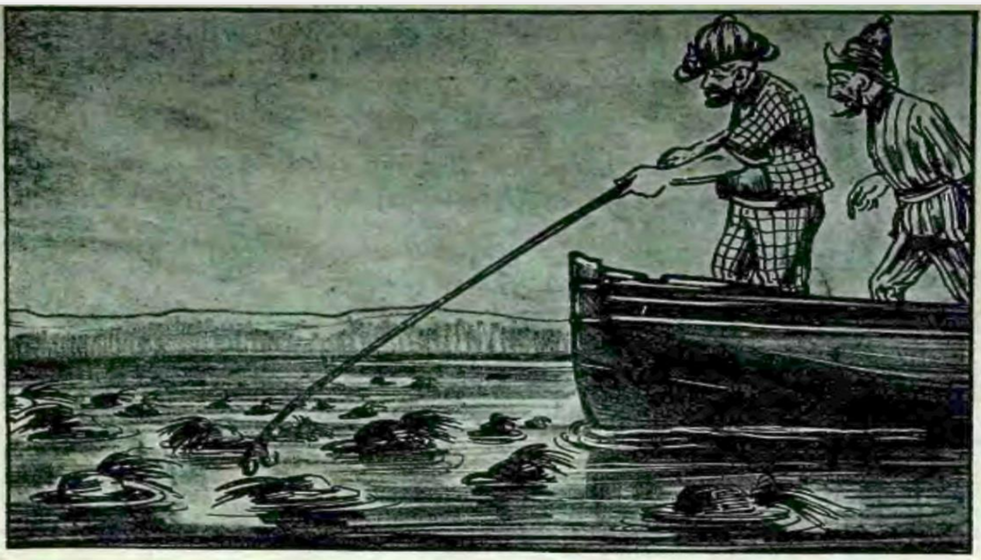

حاجیواد — نه‌او قره‌کوز ؛ اوراسی مانطار ترلاسیمی ؟
قره‌کوز — اولدن یوق ایدی اما ، کچن کون ظهور ایتدی . فقط هم قوف ، هم زهرلی . الت طرفلرینی کوبك بالقلری ییمش باشلری صویك اوزرنده قالمش ! . .

EK 182: Karagöz Dergisinin 18 Mayıs 1912 Tarihli Nüshası

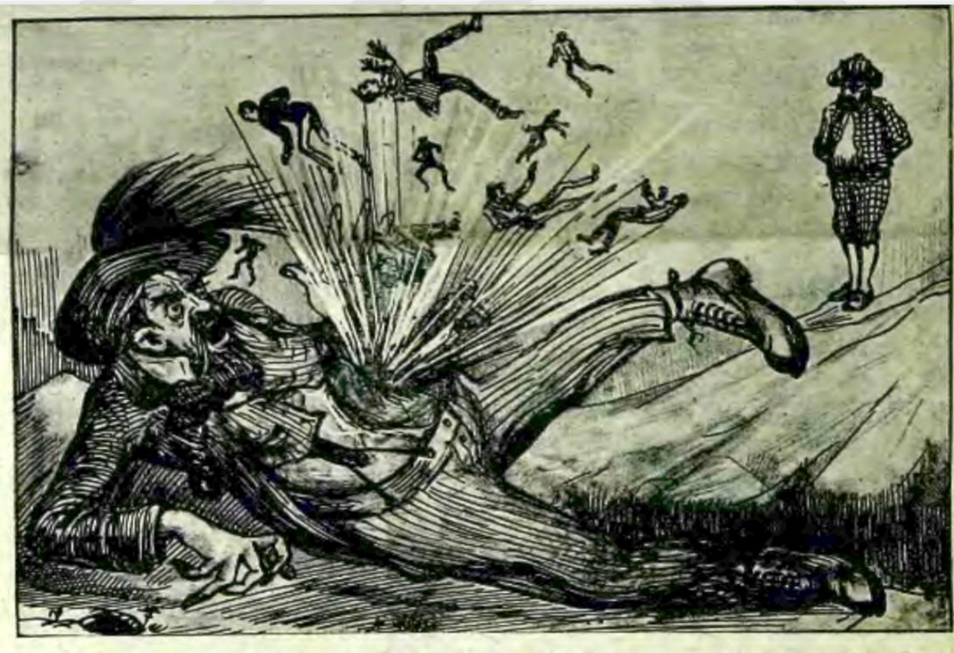

قره‌کوز — ایشته کندی قارنی تمیزله‌مه‌دن معصوم اطه‌لره هجوم ایدنلرك حالی بودر. ای سفیل ایتالیان!.. سن دها معده‌کده‌کی بو اختلاللری هضم ایتمه‌دن طرابلس غربی‌ده‌می یوتمق ایسته‌یورسك!...

EK 183: Karagöz Dergisinin 22 Mayıs 1912 Tarihli Nüshası

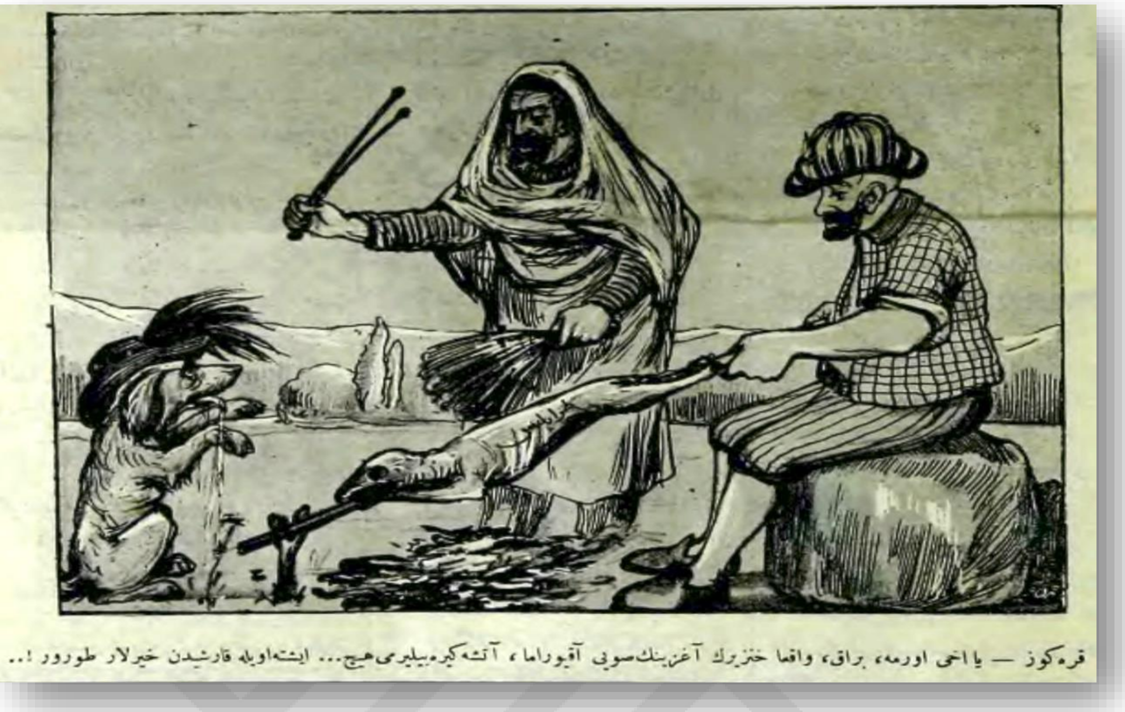
قره‌کوز — یا اخی اورمه، براق، واقعا خنزیرک آغزینک صویی آقیورامّا، آتشه کیره‌بیلیرمی هیچ... ایشته اویله قارشیدن خیرلار طورور !..

EK 184: Karagöz Dergisinin 29 Mayıs 1912 Tarihli Nüshası

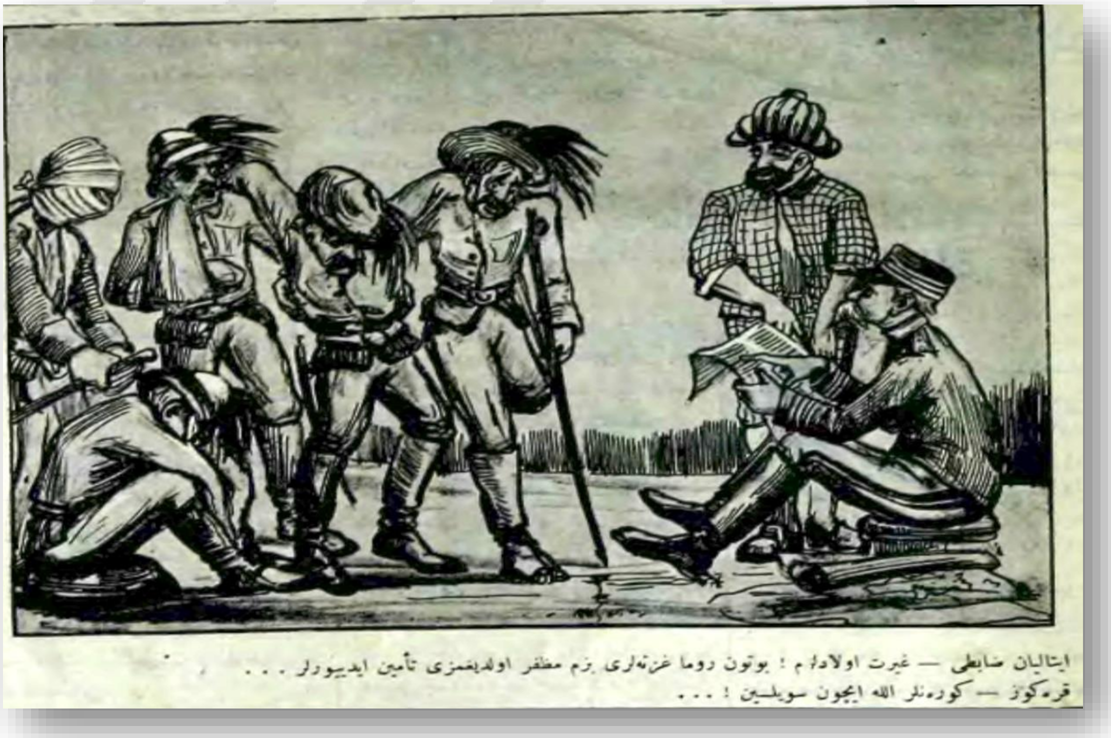
ایتالیان ضابطی — غیرت اولادلرم ! بوتون روما غزته‌لری بزم مظفر اولدیغمزی تأمین ایدیورلر . . .
قره‌کوز — کوره‌نلر الله ایچون سویلسین ! . . .

EK 185: Karagöz Dergisinin 5 Haziran 1912 Tarihli Nüshası

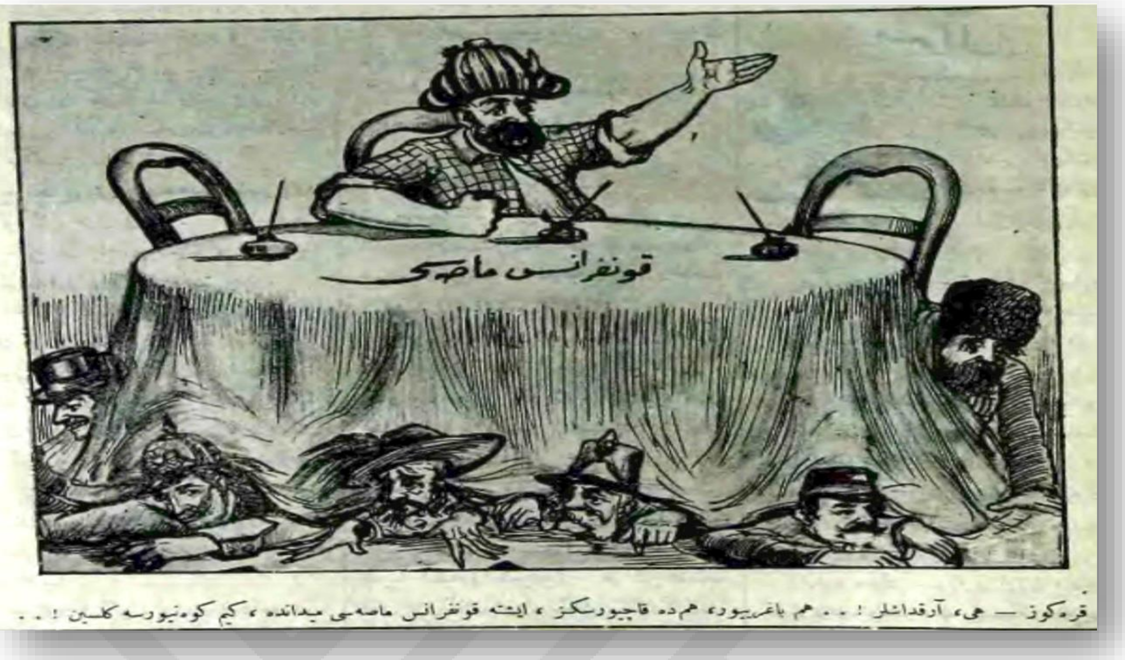
قونفرانس ماصه‌سی
قره‌كوز — هی، آرقداشلر ! . . هم باغرییور، هم‌ده قاچیورسكز ، ایشته قونفرانس ماصه‌سی میدانده ، كیم كوه‌نیورسه كلسین ! . .

EK 186: Karagöz Dergisinin 12 Haziran 1912 Tarihli Nüshası

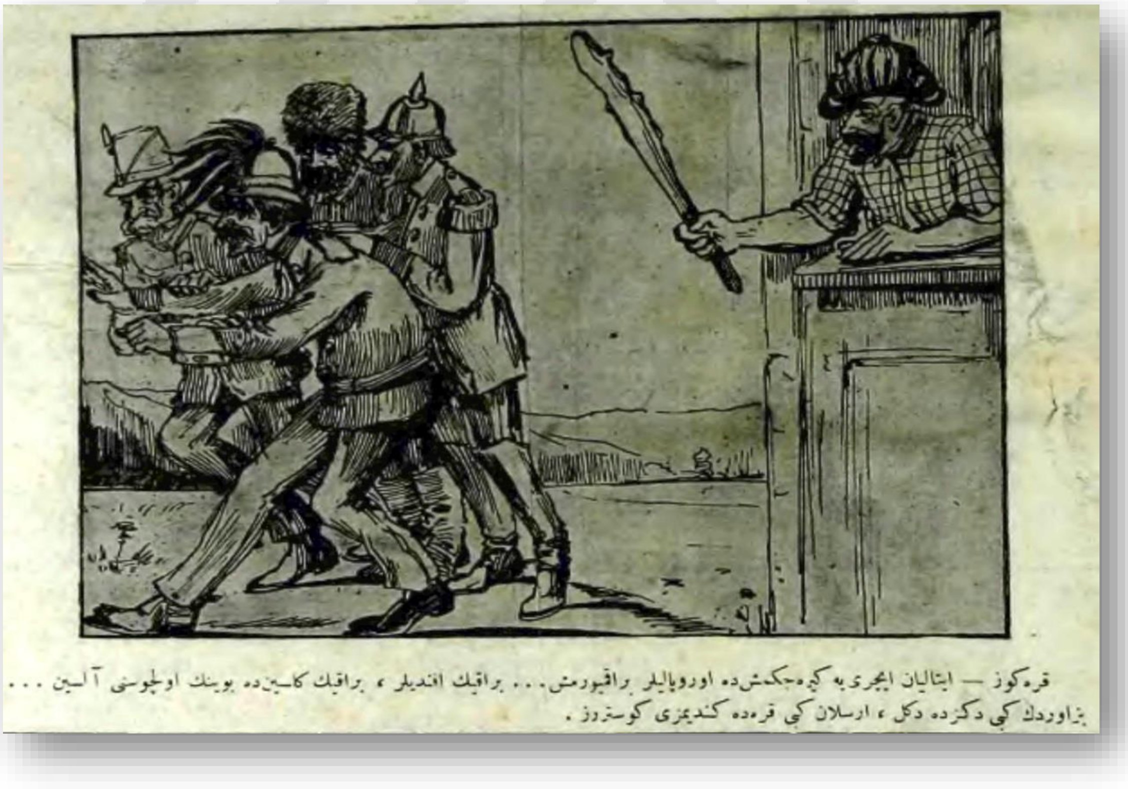
قره‌كوز — ایتالیان ایجری‌یه كیره‌جكمش‌ده اوروپالیلر براقیورمش . . . براقیك افندیلر ، براقیك كاسین‌ده بوینك اولچوسنی آلسین . . .
بز اوردك كبی دكزده دكل ، ارسلان كبی قره‌ده كندیمزی كوسترورز .

EK 187: Karagöz Dergisinin 24 Ağustos 1912 Tarihli Nüshası

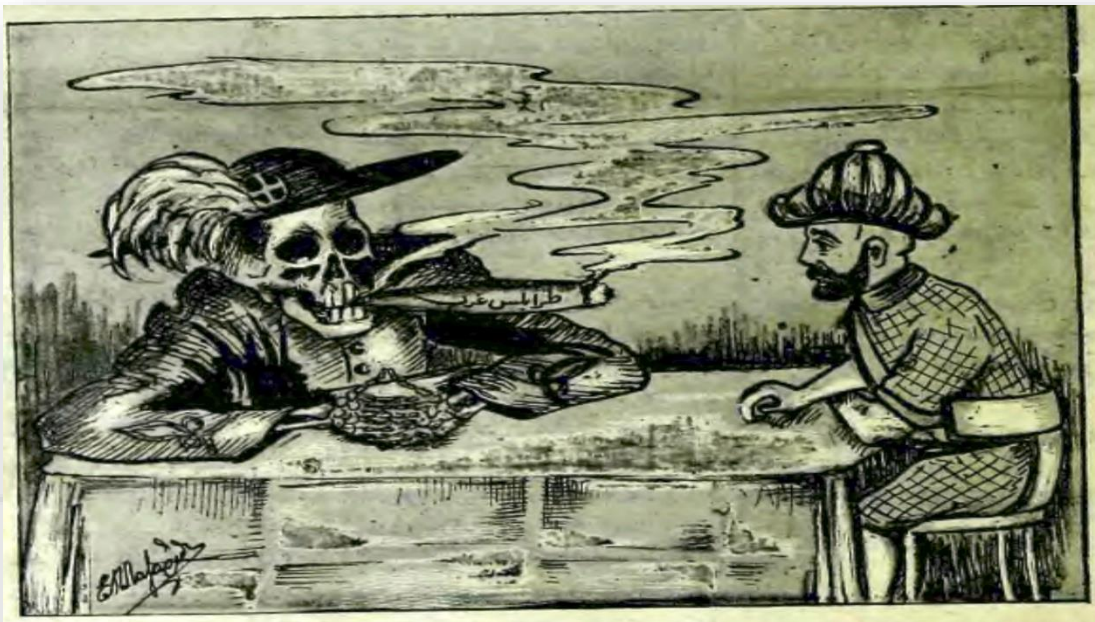

قره‌کوز — سنده او جغاره‌یی ایچه‌جك دوداق قالمامش ! نافله اوغراشمه ، لذت طویامازسك ! . .

EK 188: Kalem Dergisinin 28 Eylül 1912 Tarihli Nüshası

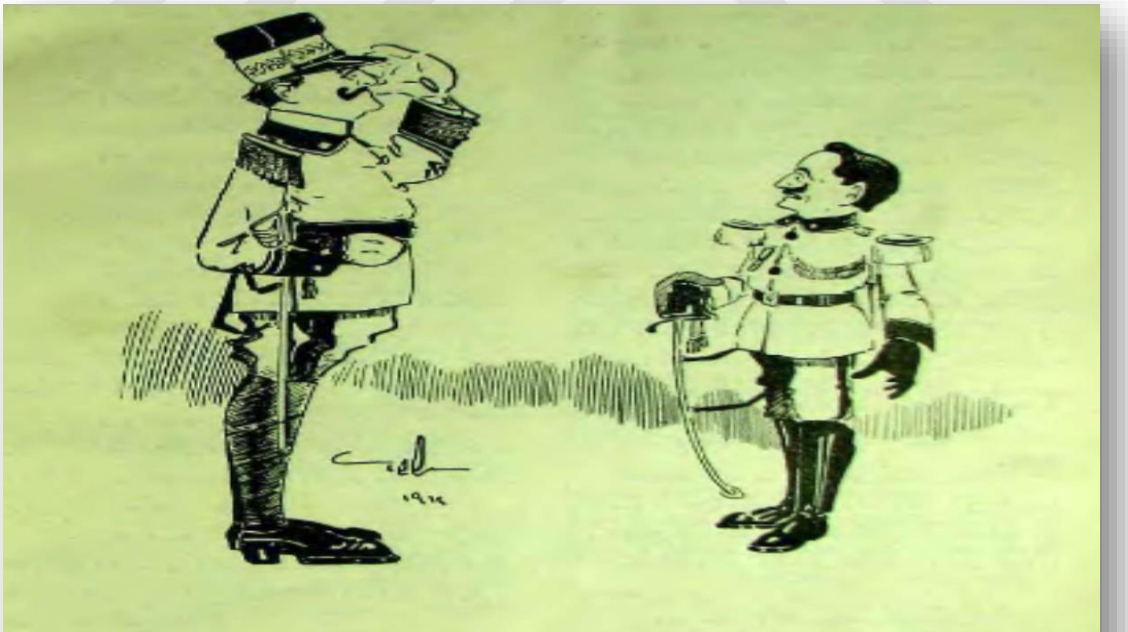

— Sire, « chi va piano va sano et lontano. »

— Bigre général, à raison de 10 kim. par an, il nous faudrait 100.000 ans pour parcourir la Tripolitaine.

قانیوا — افندم آهسته گیدن ایریشور مثل مخصوصیته !

قرال — آمان جنرال سنه‌ده اون کیلومتره! قاپلومبغه سرعتندن آکلاشیلیور، تکمیل طرابلس ایچون ١٠٠ بیك سنه لازم گله‌جك.

— بر بوقدر اوغراشدق، بر آز ده بزدن صکره گله‌جکلر اوغراشسون.

EK 189: Kalem Dergisinin 10 Şubat 1910 Tarihli Nüshası

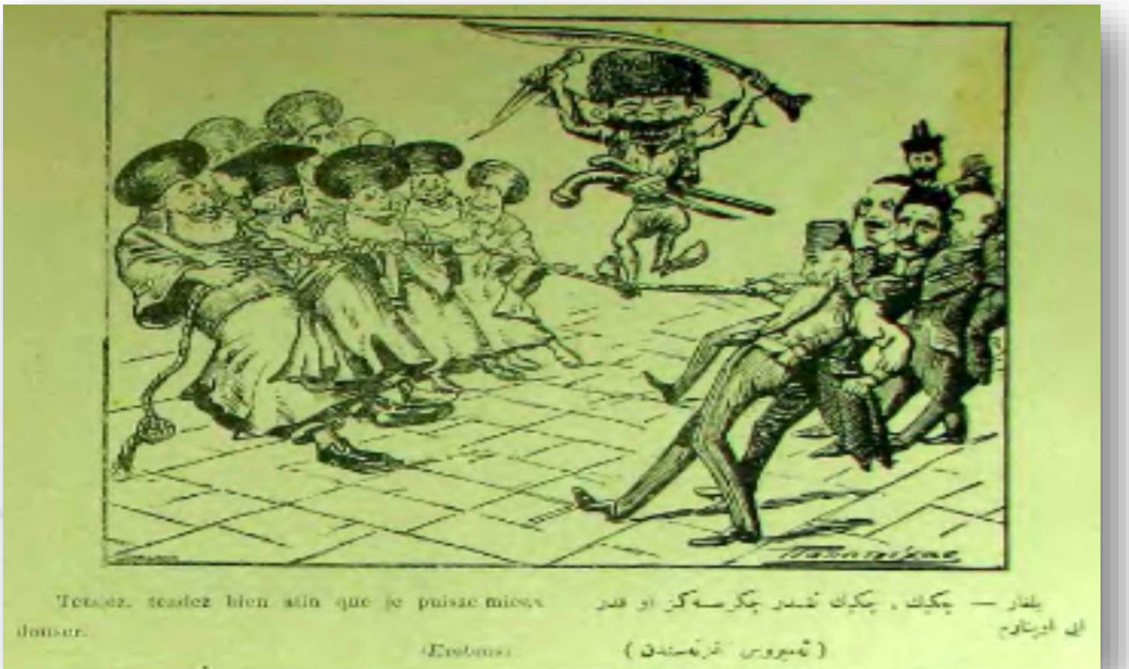
Tenez, tenez bien afin que je puisse mieux danser.
بلغار — چكيك ، چكيك نه قدر چكرسه كز او قدر اى اوينارم

EK 190: Kalem Dergisinin 25 Şubat 1910 Tarihli Nüshası

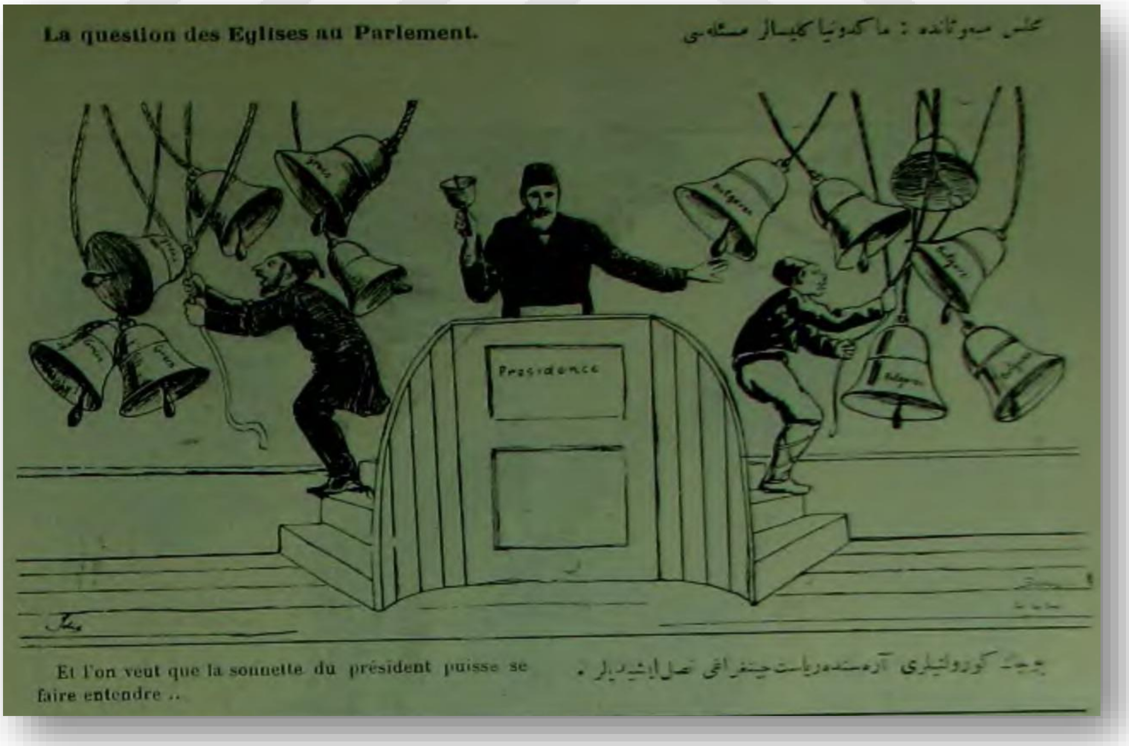
La question des Eglises au Parlement.
مجلس مبعوثانده : ماكدونيا كليسالر مسئله‌سى
Grecs
Bulgares
Présidence
Et l'on veut que la sonnette du président puisse se faire entendre ..
بونجه كورولتيلرى آره‌سنده رياست چنغراغى نصل ايشيده‌بيلر .

EK 191: Kalem Dergisinin 18 Ağustos 1910 Tarihli Nüshası

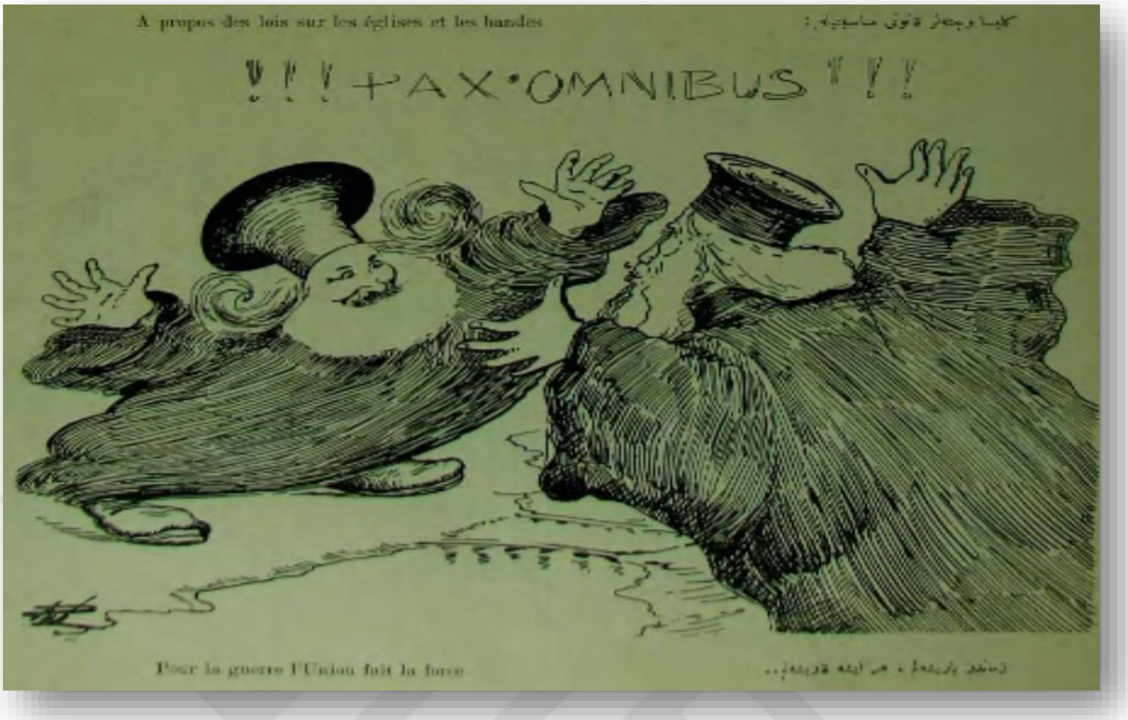
A propos des lois sur les églises et les bandes
کلیسا و چته‌لر قانونی مناسبتیله :
!!! +PAX•OMNIBUS !!!
Pour la guerre l'Union fait la force

EK 192: Kalem Dergisinin 27 Ağustos 1910 Tarihli Nüshası

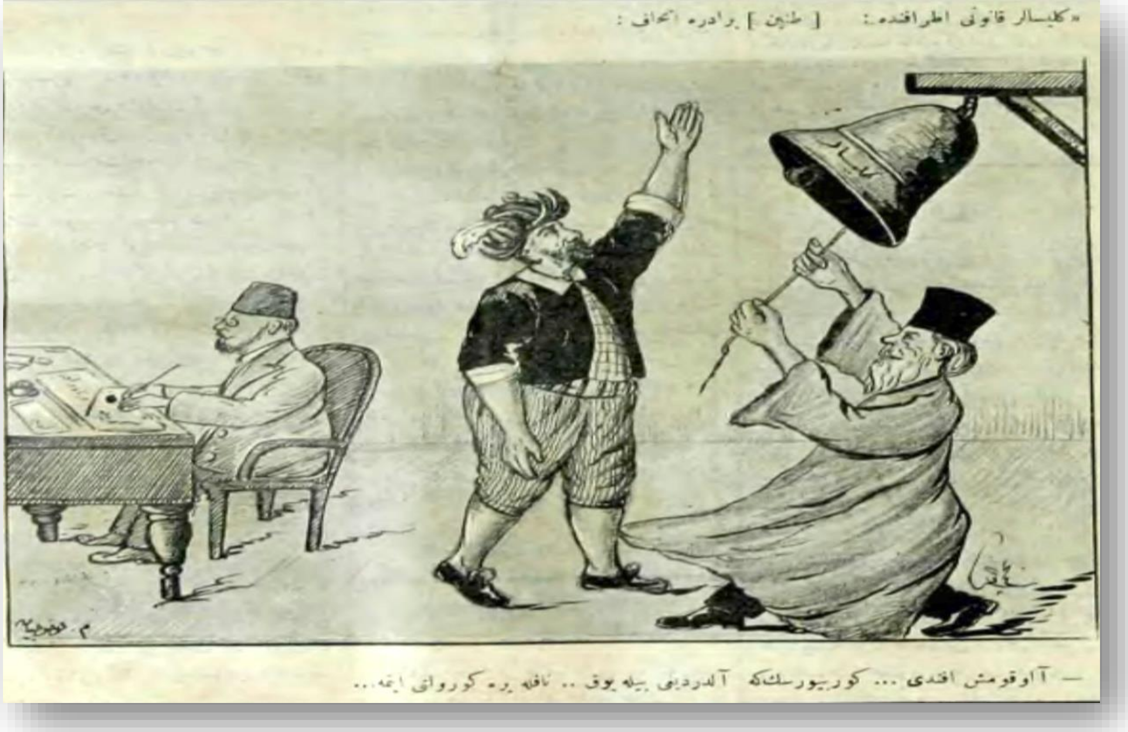
«کلیسالر قانونی اطرافنده»: [طنین] برادره الحاق :
— آ اوقومش افندی ... کوریورسڭکه آلدردیغی بیله یوق .. نافله یره کوروالتی ایتمه ..

EK 193: Kalem Dergisinin 1 Eylül 1910 Tarihli Nüshası

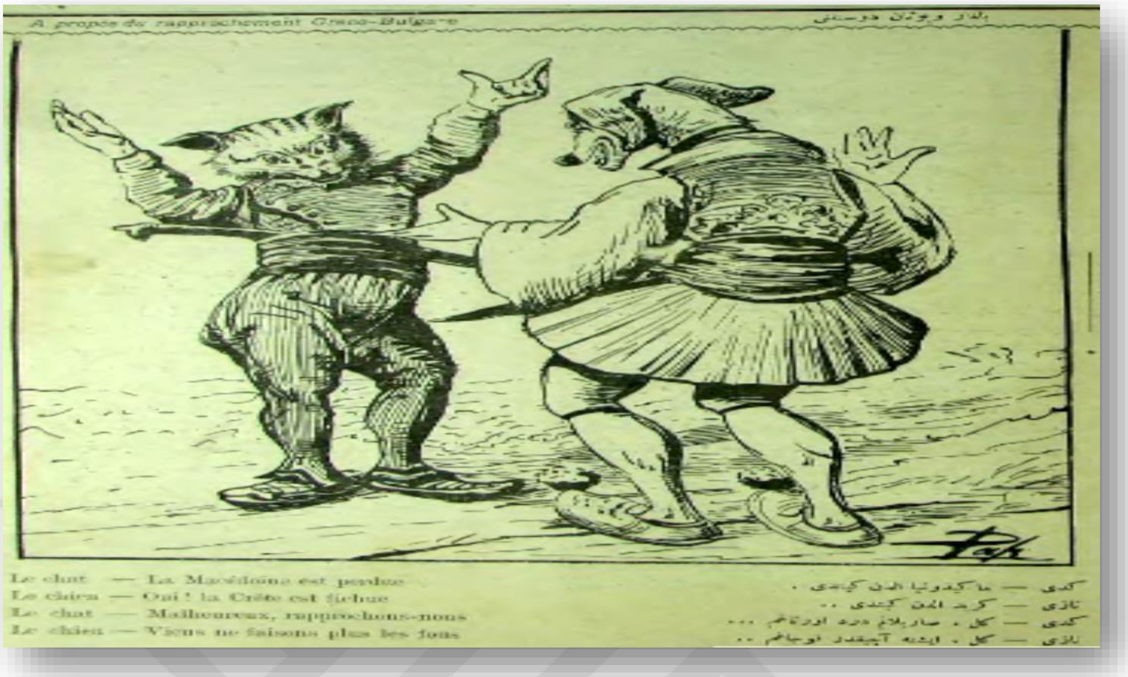
A propos du rapprochement Græco-Bulgare
Le chat — La Macédoine est perdue
Le chien — Oui ! la Crète est fichue
Le chat — Malheureux, rapprochons-nous
Le chien — Viens ne faisons plus les fous
كدی — ماكدونيا الدن كيتدی .
تازی — كريد الدن كيتدی ..

EK 194: Kalem Dergisinin 6 Eylül 1910 Tarihli Nüshası

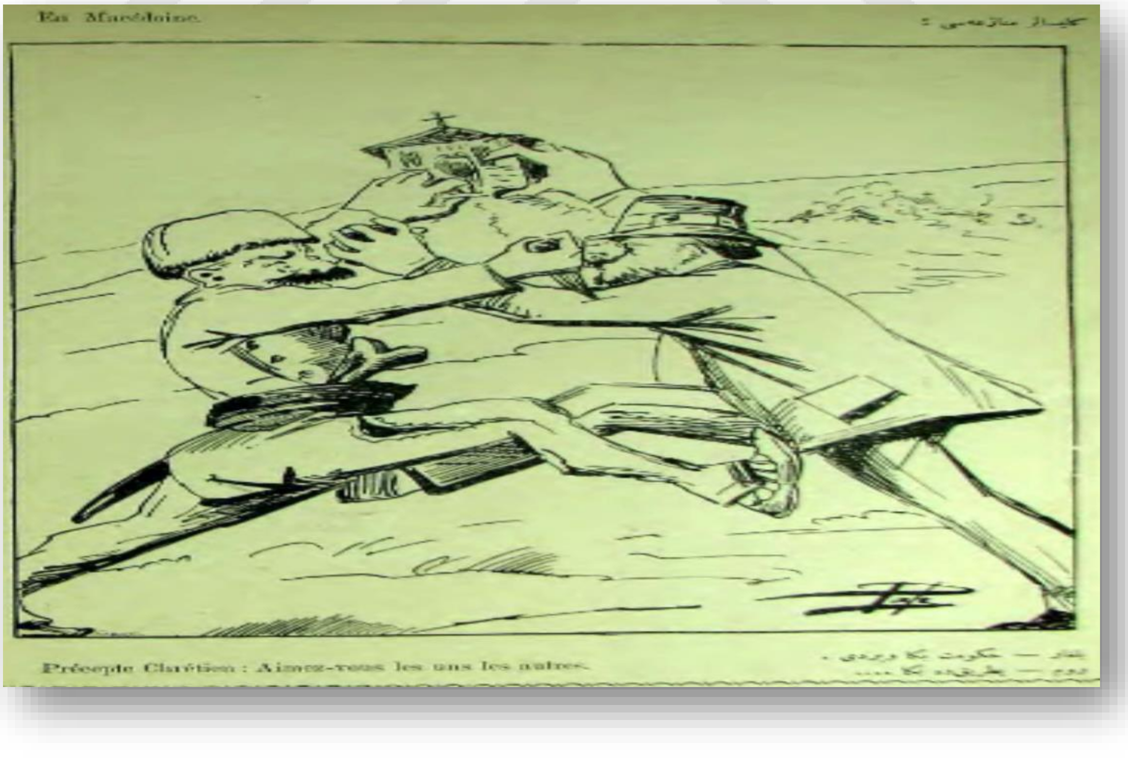
En Macédoine
Précepte Chrétien : Aimez-vous les uns les autres.

EK 195: Kalem Dergisinin 10 Eylül 1910 Tarihli Nüshası

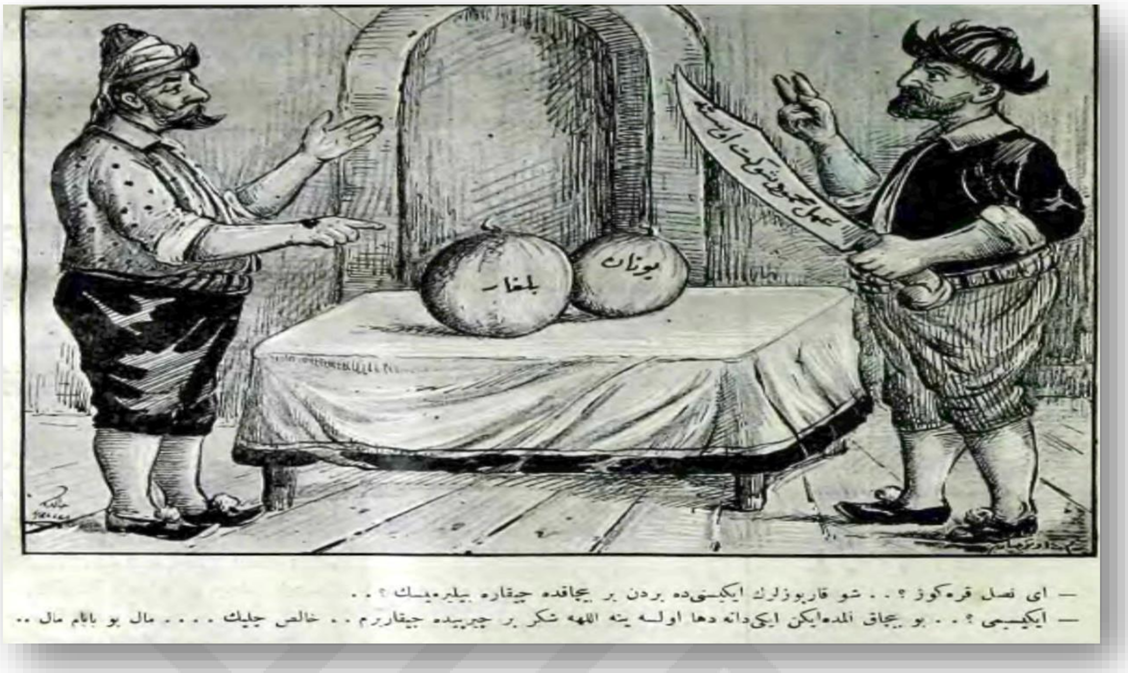
بلغار
یونان
— ای نصل قره‌کوز ؟ . . شو قاربوزلرك ایکیسی‌ده بردن بر بچاقده جیقاره بیلرمیسك ؟ . .
— ایکیسی ؟ . . بو بچاق الده‌ایکن ایکی‌دانه دها اولسه ینه اللهه شکر بر جیرپیده جیقاررم . . خالص جلیك . . . . مال بو بابام مال . .

EK 196: Karagöz Dergisinin 8 Nisan 1911 Tarihli Nüshası

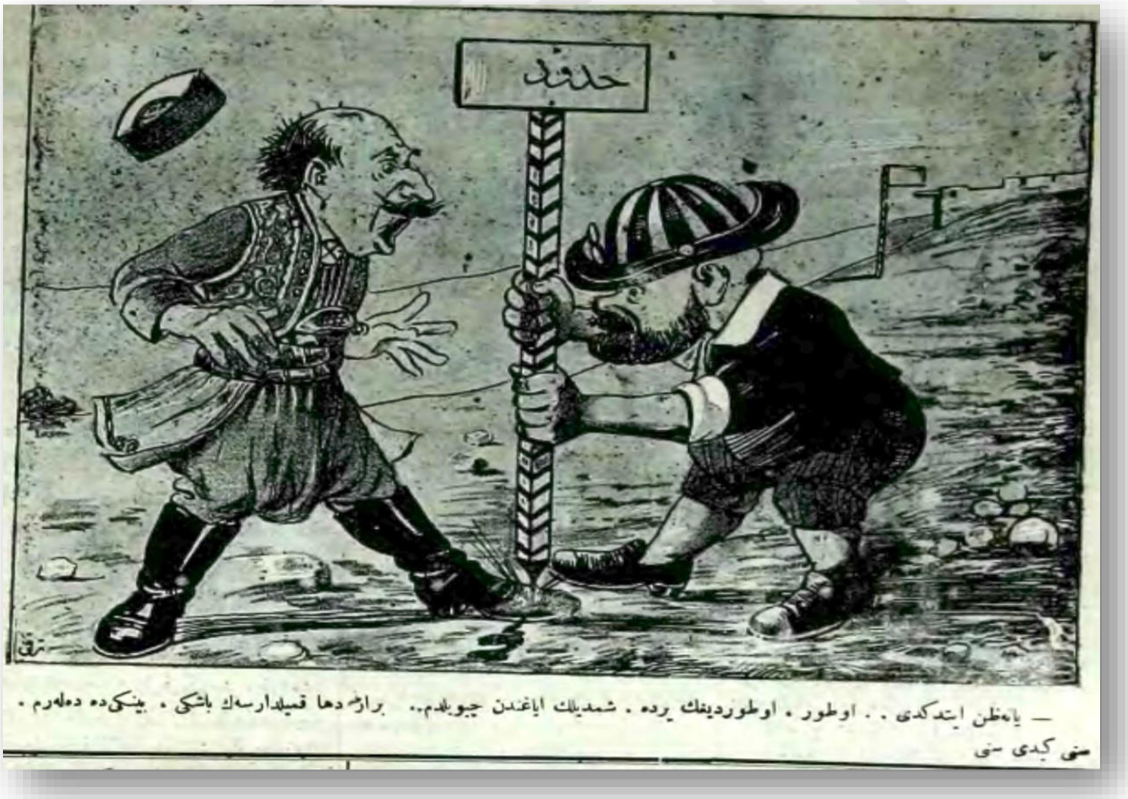
حدود
— یامظن ایتدکدی . . اوطور . اوطوردیغك یرده . شمدیلك اایاغندن جیویلدم.. برازده دها قمیلدارسه‌ك باشکی . ینکی‌ده دهله‌رم .
منی کیدی سنی

EK 197: Karagöz Dergisinin 12 Nisan 1911 Tarihli Nüshası

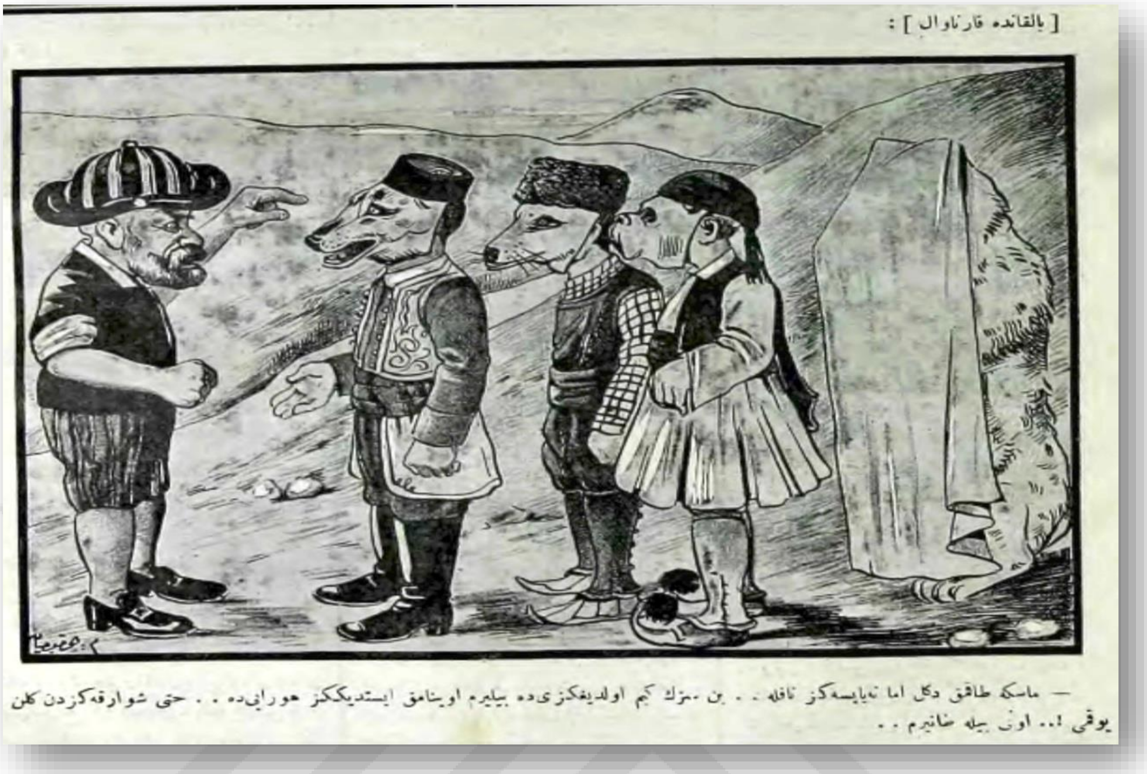
[بالقانده قارناوال] :
— ماسکه طاقق دکل اما تاپایسه‌کز نافله . . بن سزك کیم اولدیغکزی‌ده بیلیرم اویناماق ایستدیککز هورایی‌ده . . حتی شوارقه‌کزدن کلن یوقی !.. اونی بیله طانیرم . .

EK 198: Kalem Dergisinin 20 Nisan 1911 Tarihli Nüshası

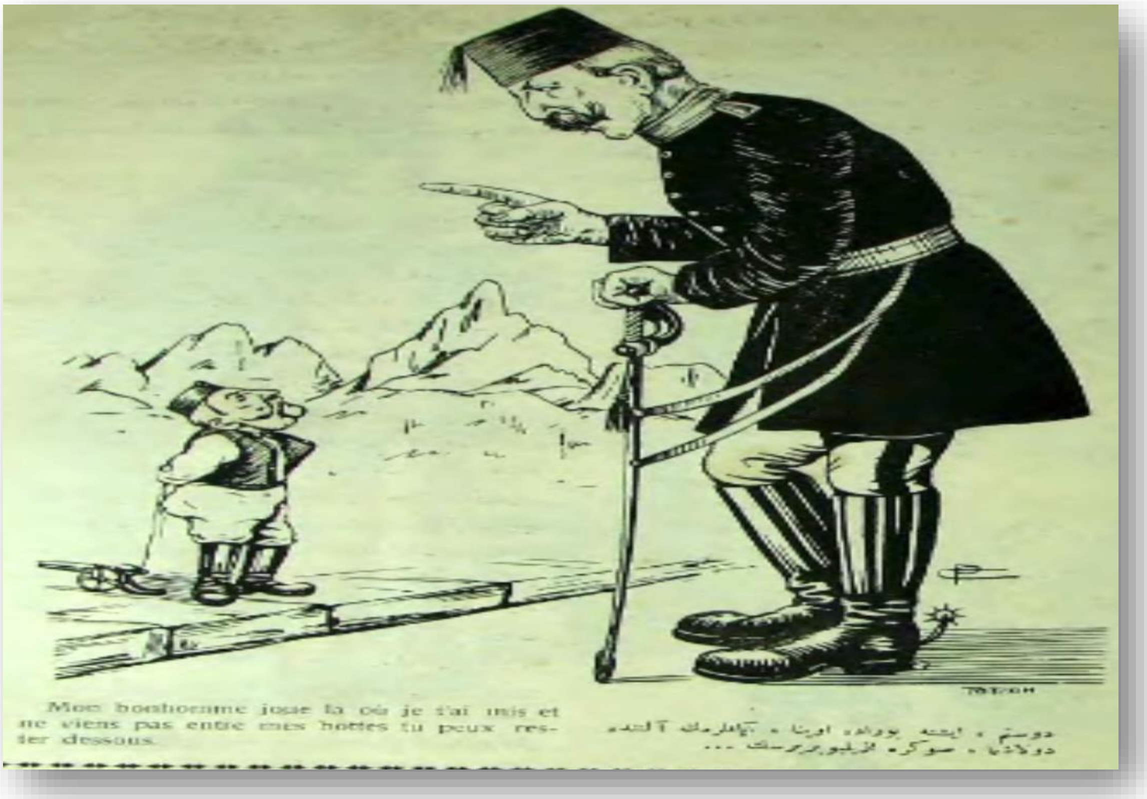
Mon bonhomme joue là où je t'ai mis et ne viens pas entre mes bottes tu peux rester dessous.
دوستم ، ایشته بوراده اوینا ، چاپالرمك آلتنده دولاشما ، صوکره ازیلیویریرسك . . .

EK 199: Karagöz Dergisinin 3 Mayıs 1911 Tarihli Nüshası

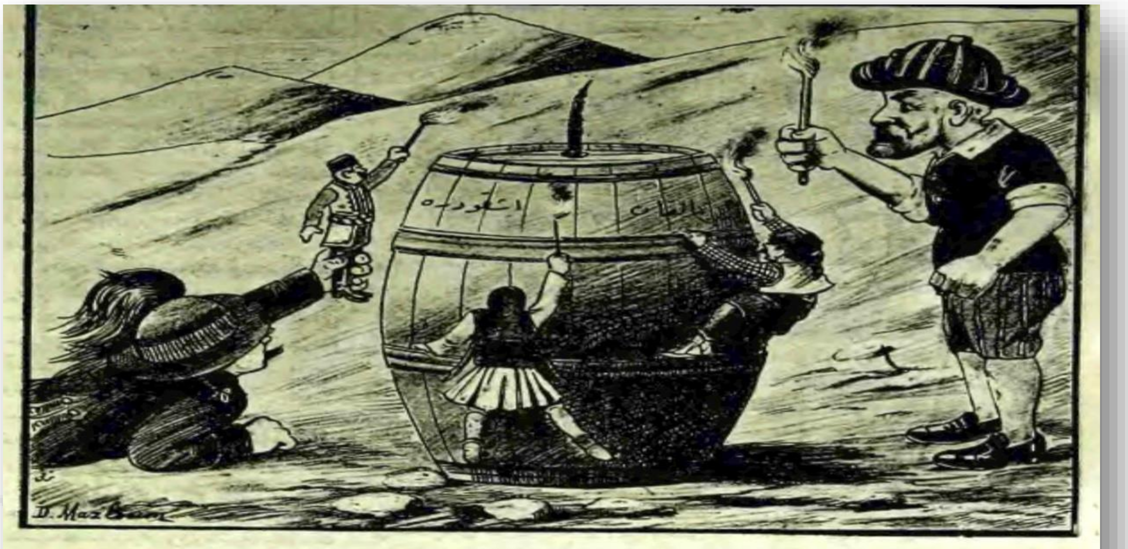

— هله شونلره باق .. او ، اوته‌كی اوزانیور دیه بونلرده جدارینه یاقیورلرده طوتوشدرمغه چالیشیورلر .. چكیلك اورادن .. شمدی
بن طوتوشدرورسه‌م اووقت كوروسكز ... سزی كیدی یاصدی بیجاق ،صبیلر سزی .....

EK 200: Karagöz Dergisinin 6 Mayıs 1911 Tarihli Nüshası

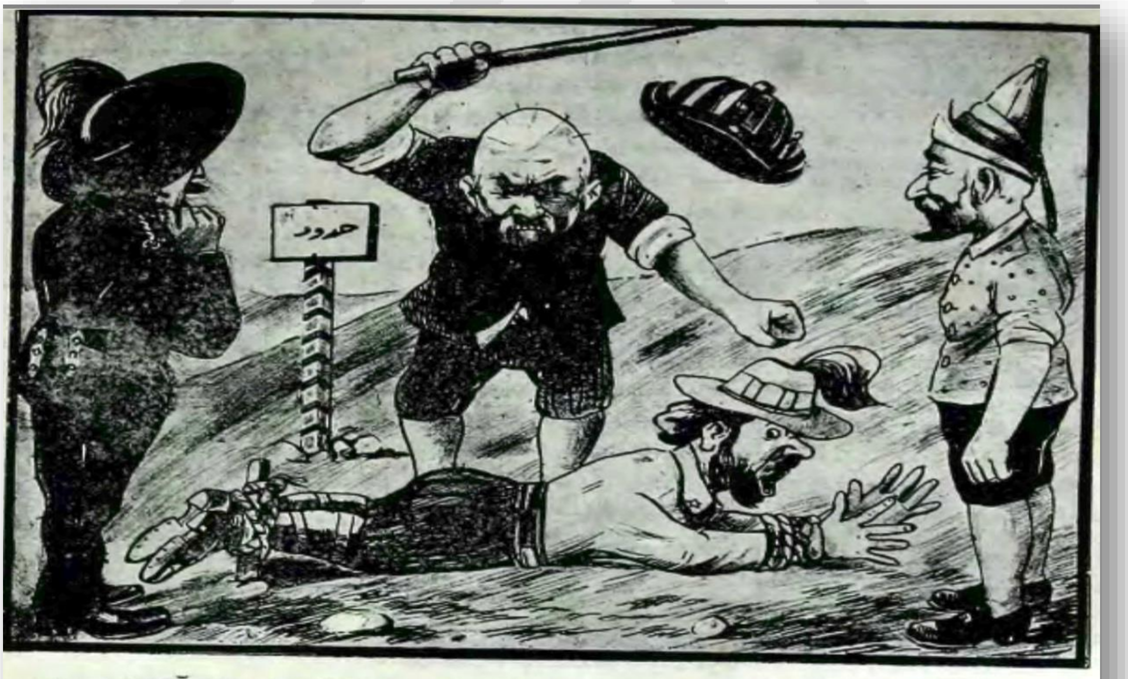

— سن بوندن اون درت سنه اول دومكه محاربه‌سنده‌ده بوداینی یدك . هله شمدی سرسری نظامنامه‌سی چیقدی آرتق هیچ سویلتمم .

EK 201: Karagöz Dergisinin 1 Haziran 1911 Tarihli Nüshası

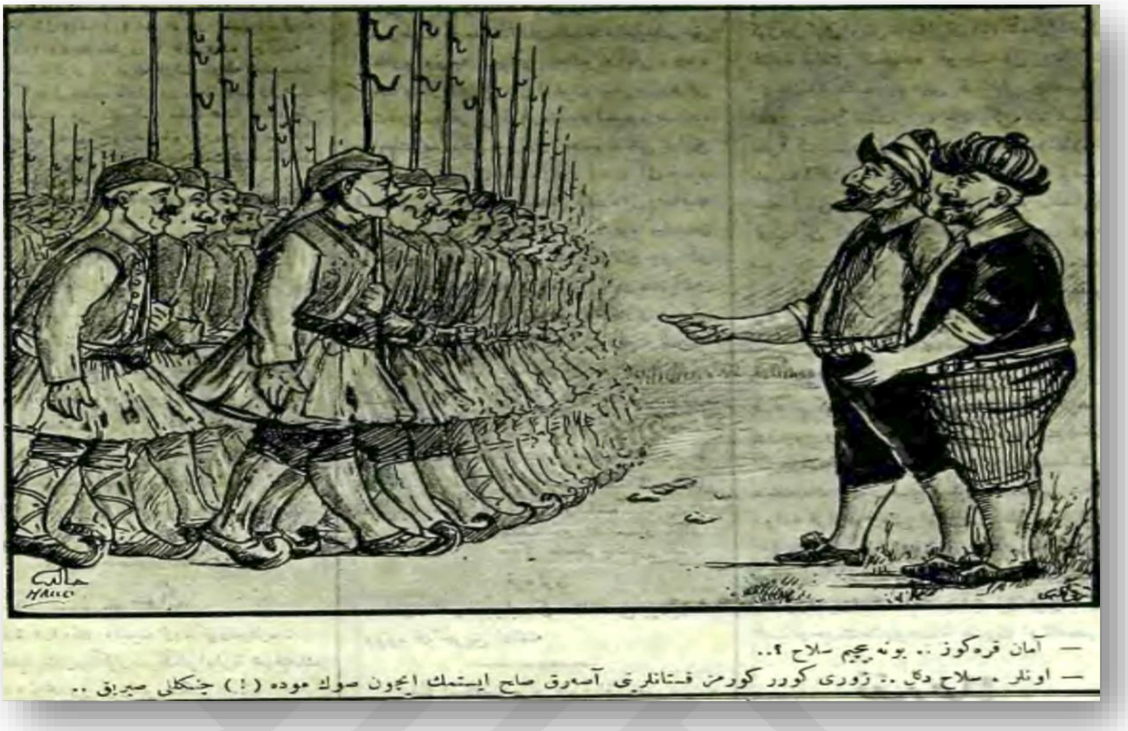
حالد
HALID
— آمان قره‌گوز .. بونه بیچیم سلاح ؟..
— اونلر ، سلاح دگل .. زوری کورر کورمز قستانلرینی آصرق صاح ایستمک ایچون صوك موده (!) چنگلی صیریق ..

EK 202: Kalem Dergisinin 1 Haziran 1911 Tarihli Nüshası

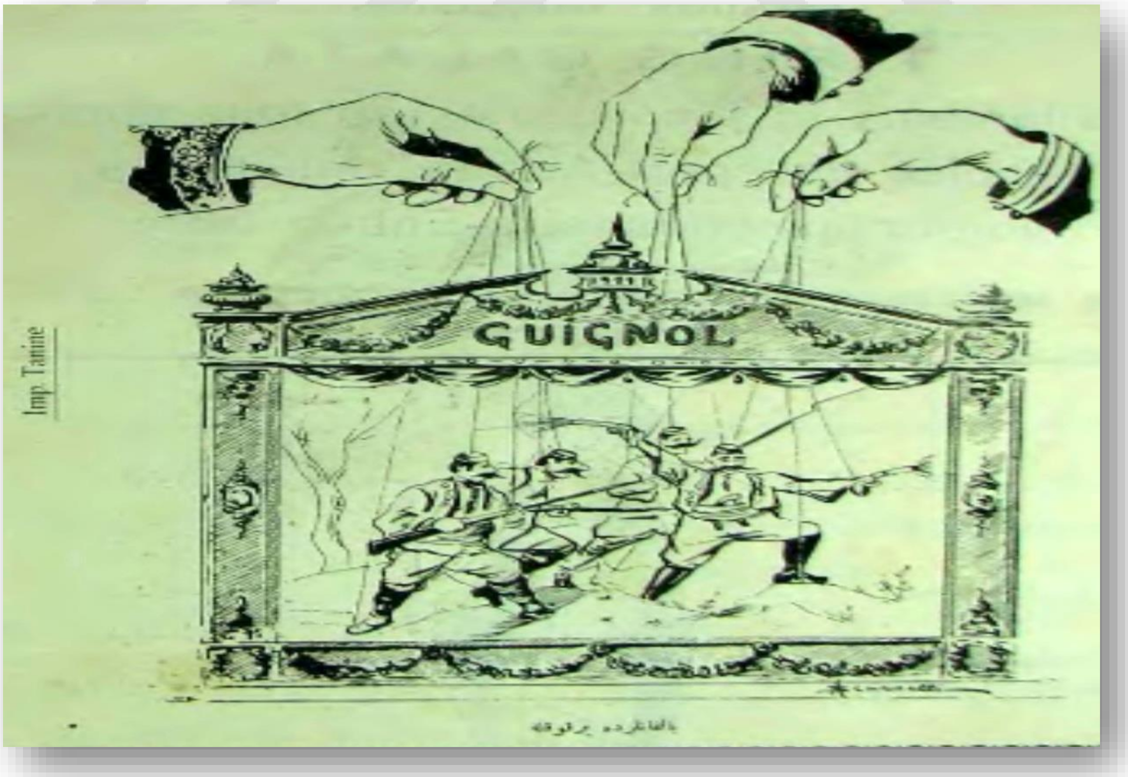
GUIGNOL
Imp. Tanine
بالقانلرده برقوقله

EK 203: Karagöz Dergisinin 6 Ekim 1912 Tarihli Nüshası

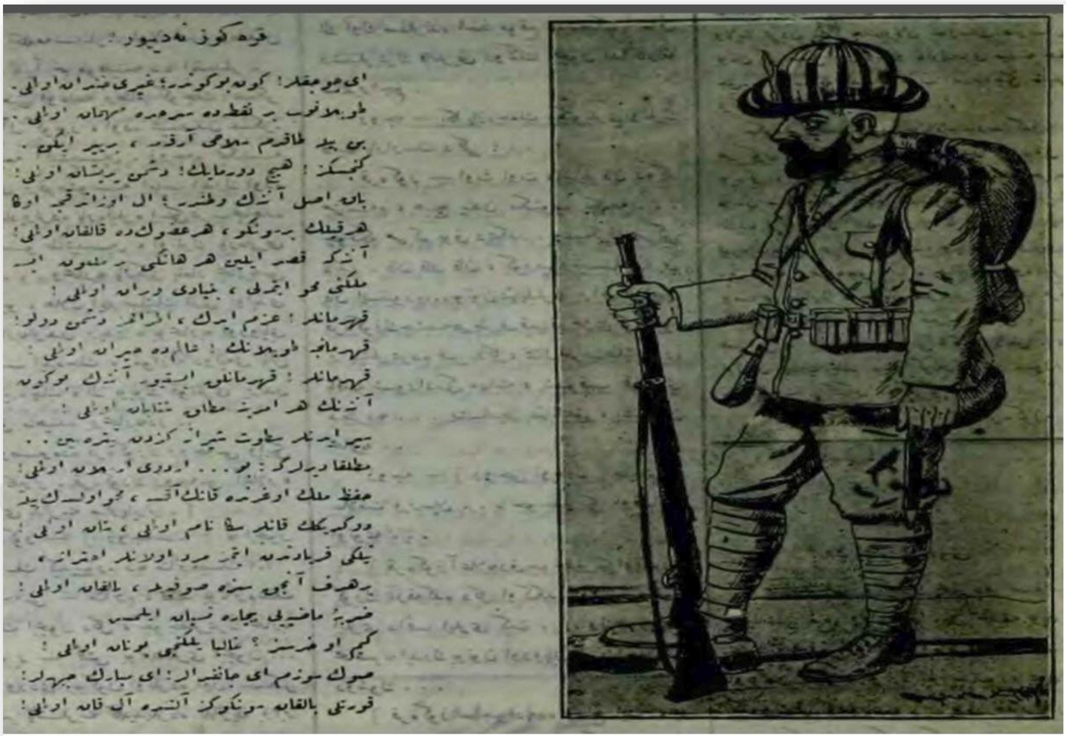

قره كوز نه دييور :

ای چوجقلر! كون بو كوندر؛ غيرت ميدانه اولى.
طوپلانوب بر نقطه‌ده سرحده مهمانه اولى.
بن بيلر طاقم ملاحى آرقدر ، سيبر ايكون .
كنجسكز : هيچ دورمايك! دشمن پريشانه اولى؛
بانه اصل آنلرك وطنلر؛ ال اوزاتيجه اوله
هر قيلك بر سونكو ، هر عضوك ده قالقانه اولى؛
آنلركه قصد ايلين هر هانكى بر ملتوله ابر
ملكنى محو ايتملى ، بنيادى ويرانه اولى؛
قهرمانلر : عزم ايدك ، اولار دشمن دولو؛
قهرمانجه طوپلانلك : عالمده حيرانه اولى؛
قهرمانلر : قهرمانلق ايستيور آنلرك بوكونده
آنلرك هر امرنه مطاوع شتابانه اولى؛
سيبر ايدنلر سطوت شيرانه كزدنه بتره بن . .
مطلقا ديرلركه : بو . . . اوردى ار ميدانه اولى؛
حفظ ملك اوغرنده قانك آقسه ، محو اولسك بيله
دوكديكك قانلر سكا نام اولى ، شانه اولى؛
بيلكى قربانلرده ايتمز مرد اولانلر احتراز ،
بر طرف آنجق سزه صوفيلر ، بالقانه اولى؛
ضربهٔ ماضيلى بيچاره شبانه ايلمس
كيمه او طرسز ؟ غالبا يلكنجى يونانه اولى؛
صوك سوزم اى جانفدالر : اى مبارك جهادلر :
قورتى بالقانه سونكوكز آنسزه آل قانه اولى؛

EK 204: Karagöz Dergisinin 15 Mayıs 1912 Tarihli Nüshası

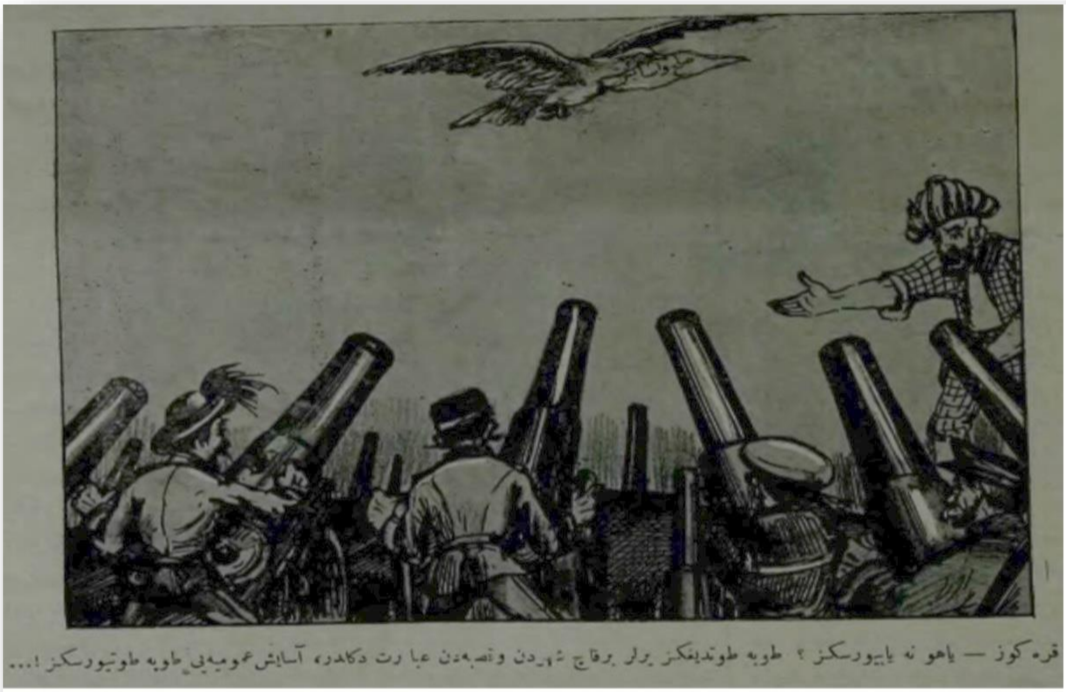

قره كوز — ياهو نه ياپيورسكز ؟ طوپه طوتديغكز يرلر برقاچ شهردن و قصبه‌دن عبارت دكلدر، آسايش عموميه‌يى طوپه طوتيورسكز !...

EK 205: Karagöz Dergisinin 9 Kasım 1912 Tarihli Nüshası

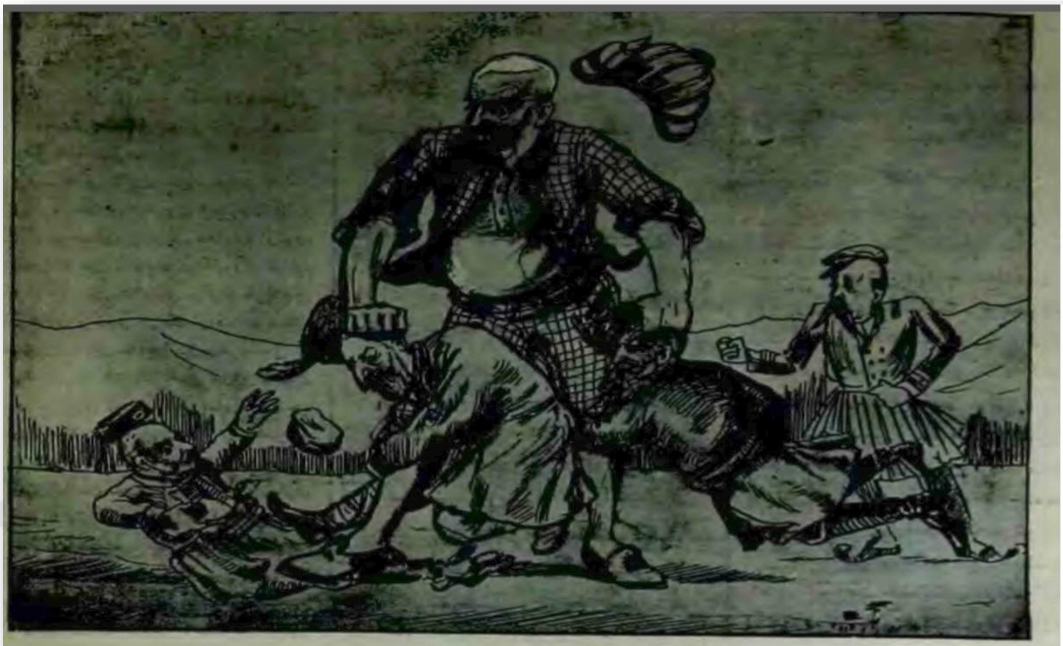

قره‌كوز — براز دها صبر ايدك . شوبومروغمك التنده‌كيلرى ايجه برتپه‌ليه‌يم‌ده سزكده ايجابكزه باقارم !..

EK 206: Karagöz Dergisinin 20 Kasım 1912 Tarihli Nüshası

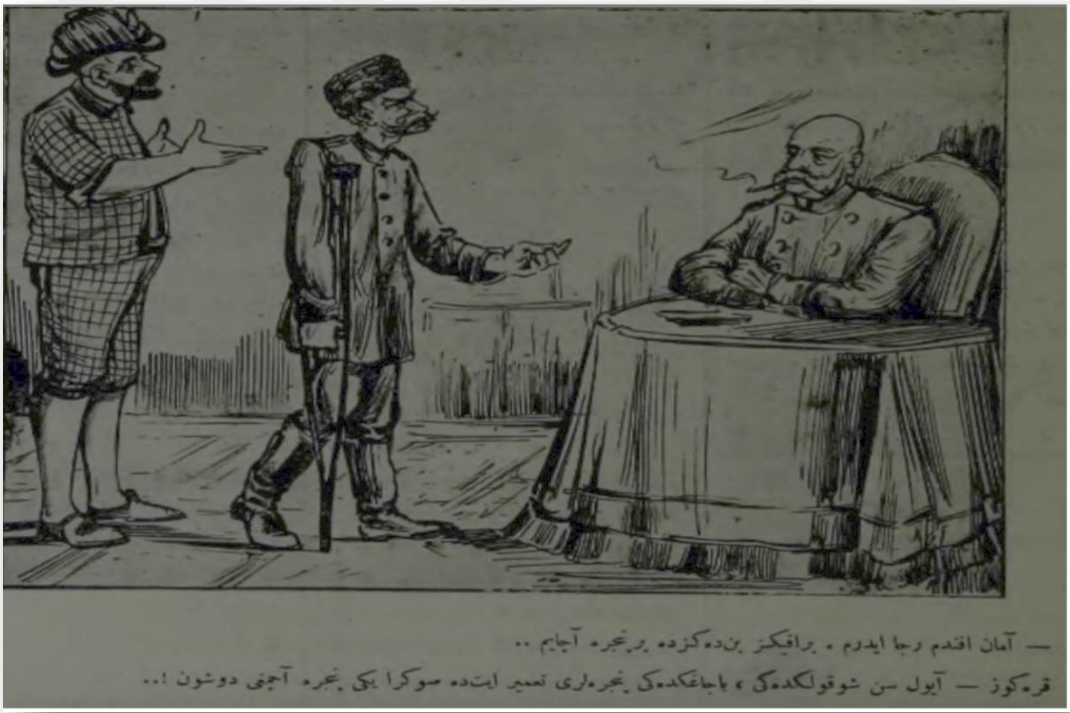

— آمان افندم رجا ايدرم . براقيكز بنده‌كزده برپنجره آچايم ..

قره‌كوز — آيول سن شوقولكده‌كى ، باجاغكده‌كى پنجره‌لرى تعمير ايت‌ده صوكرا يكى پنجره آچمغى دوشون !..

EK 207: Karagöz Dergisinin 20 Kasım 1912 Tarihli Nüshası

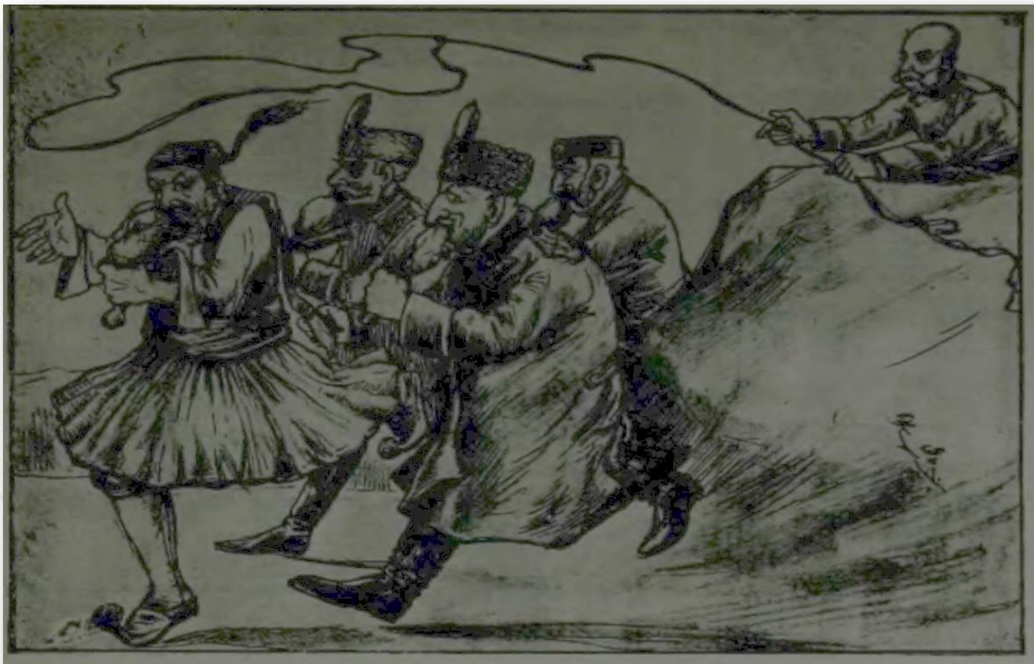

آوستریا — ایستدیککز قدر قاجك بنم کندم اوزوندر. هپکزی‌ده طوتارم.

EK 208: Karagöz Dergisinin 14 Aralık 1912 Tarihli Nüshası

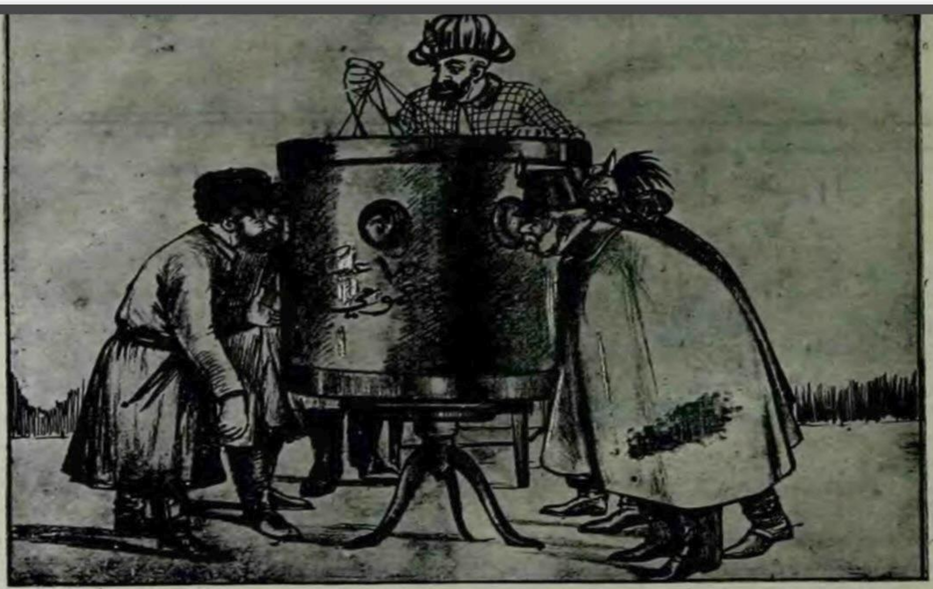

— آل کوزوم سیر ایده‌لم اون بش میلیون عسکردن مرکب اوردولرك یاپدیغی عمومی محاربه‌یی . . . یکدیکریکزی کوروب‌ده اورکه‌یکز ها !

EK 209: Karagöz Dergisinin 1 Ocak 1913 Tarihli Nüshası

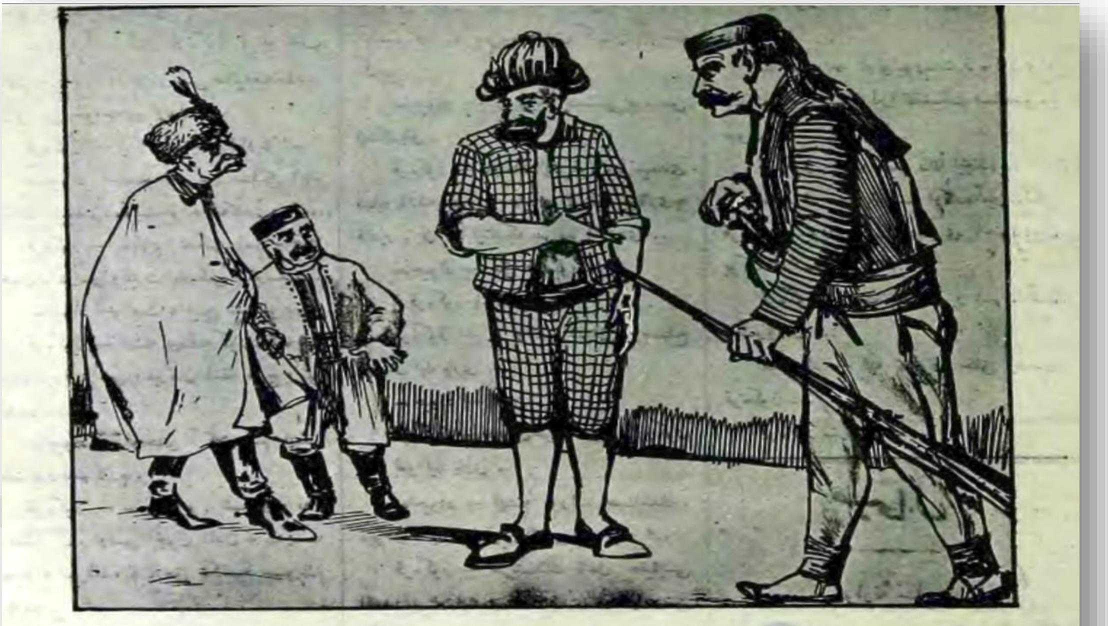

قره‌كوز — يكی قومشوكزی تقديم ايله مشرفم ! فقط نه او ؟.. اشمئزازات وجهيه‌كز پك‌ده ممنون اولمديغكزی كوستريور . قومشو
بويله‌می قبول ايديليريا ؟!

Ek 210: Karagöz Dergisinin 15 Ocak 1913 Tarihli Nüshası

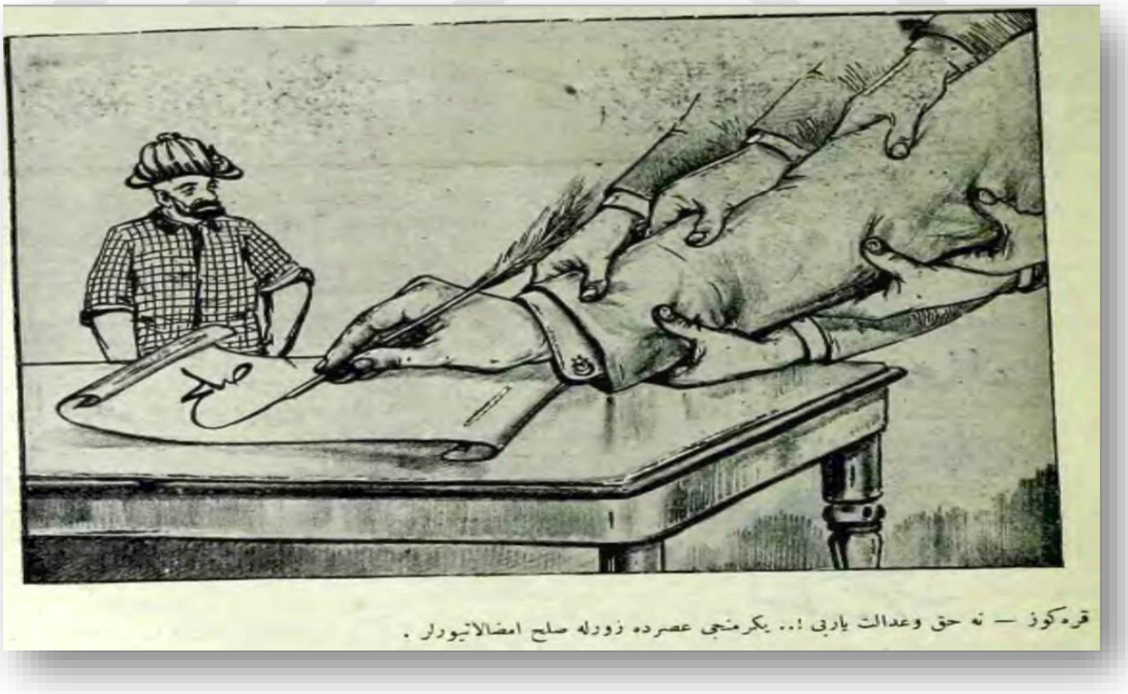

قره‌كوز — نه حق وعدالت يارب !.. يكرمنجی عصرده زورله صلح امضالاتيورلر .

EK 211: Karagöz Dergisinin 22 Ocak 1913 Tarihli Nüshası

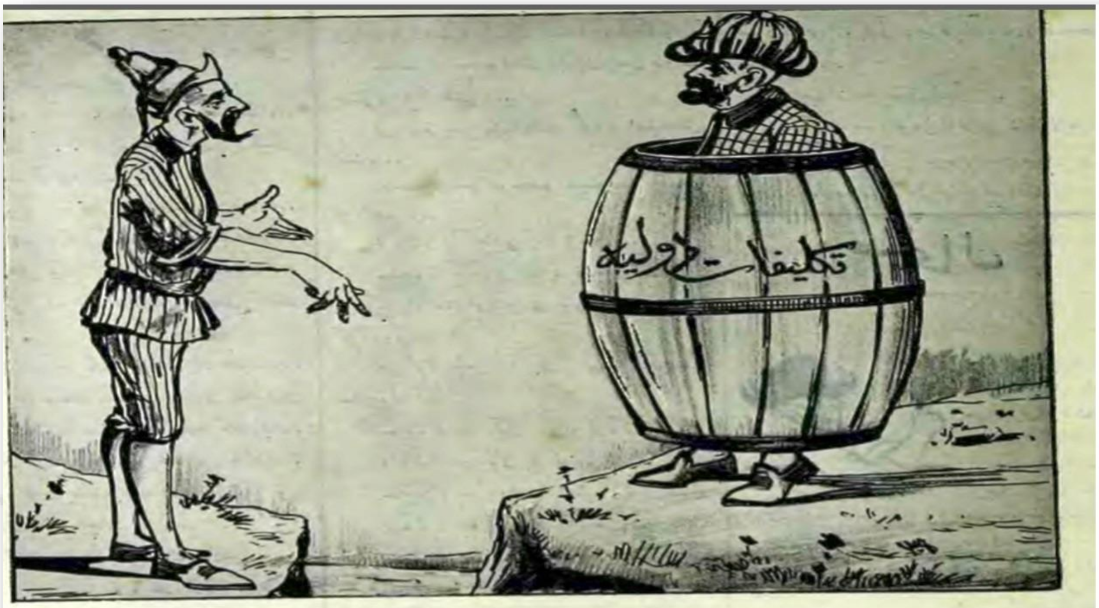

حاجیواد — قره‌كوز ای دوشون ... اوكیده‌كی اوچورومی نظردقته آل... بونكله آتلامق بر آز مشكل... صوكرا قاریشمام ...
قره‌كوز — آیول بونی، دها بن ایچنه كیرمه‌دن سویله‌ملی دكلی ایدك !..

EK 212: Karagöz Dergisinin 22 Ocak 1913 Tarihli Nüshası

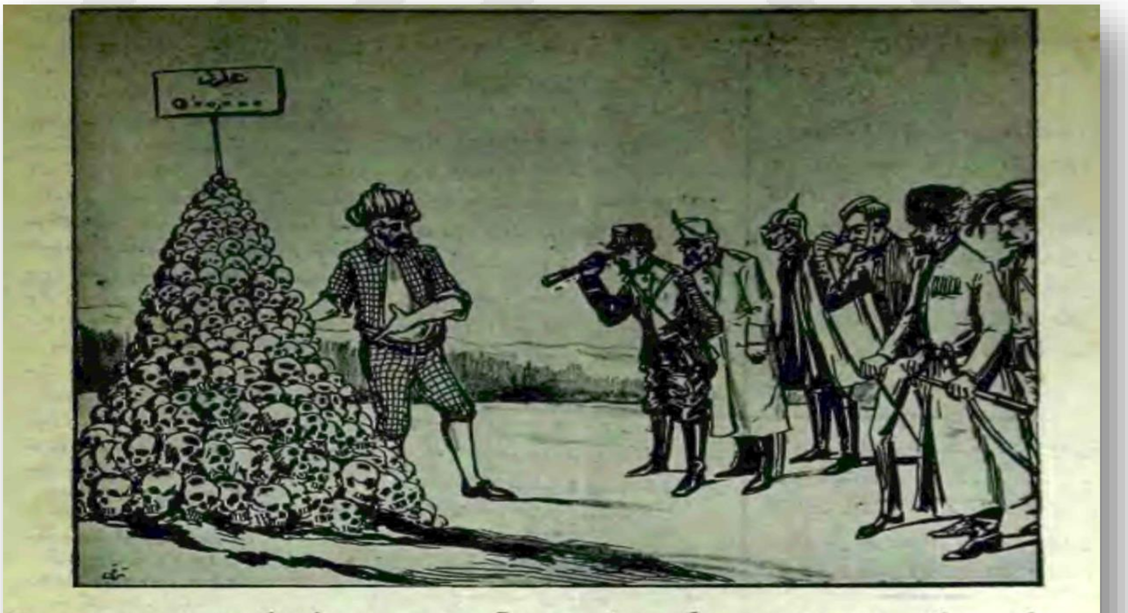

قره‌كوز — بوكون سزه حربك شیمدی‌یه قدر كچن صفحاتی ایچون شو آبده‌یی تقدیم ایدییورم. باقكز!..كوچك بولارق یانته بر دانه دها علاوه‌سنی می ایسته‌یورسكز؟..

EK 213: Karagöz Dergisinin 16 Nisan 1913 Tarihli Nüshası

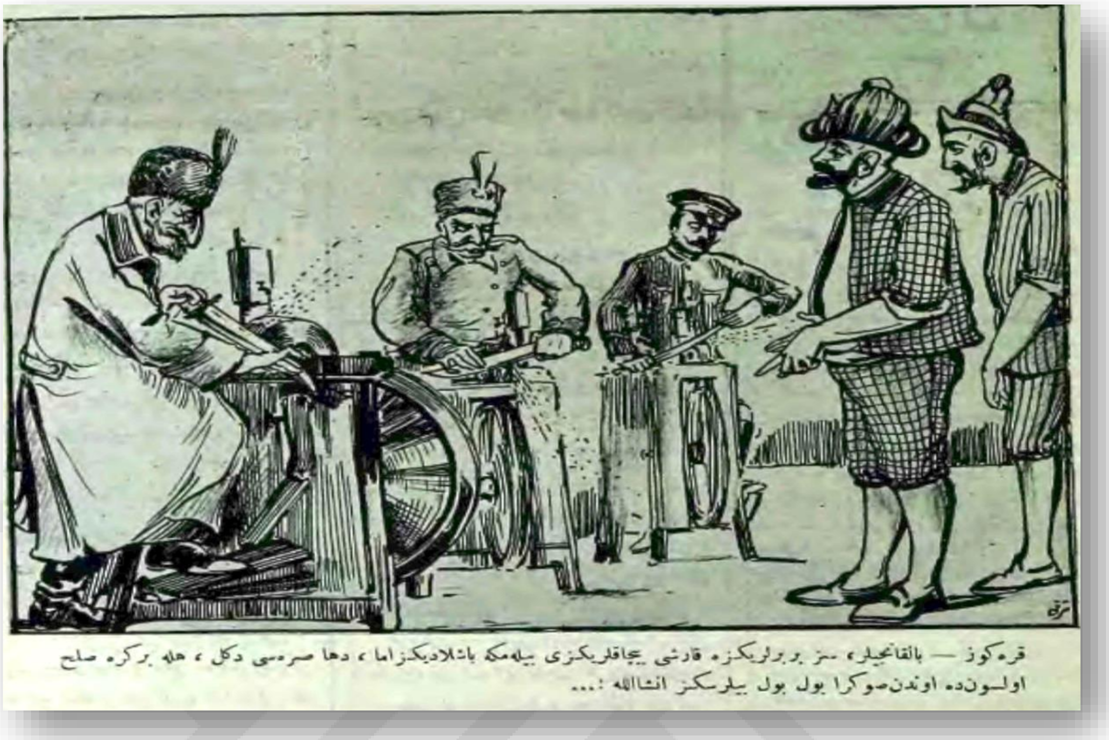
قره‌کوز — بالقانجیلر، سز بربریکزه قارشی بچاقلریکزی بیله‌مکه باشلادیکز اما، دها صره‌سی دکل، هله برکره صلح
اولسون‌ده اوندن‌صوکرا بول بول بیلرسکز انشالله !...

Ek 214: Karagöz Dergisinin 19 Nisan 1913 Tarihli Nüshası

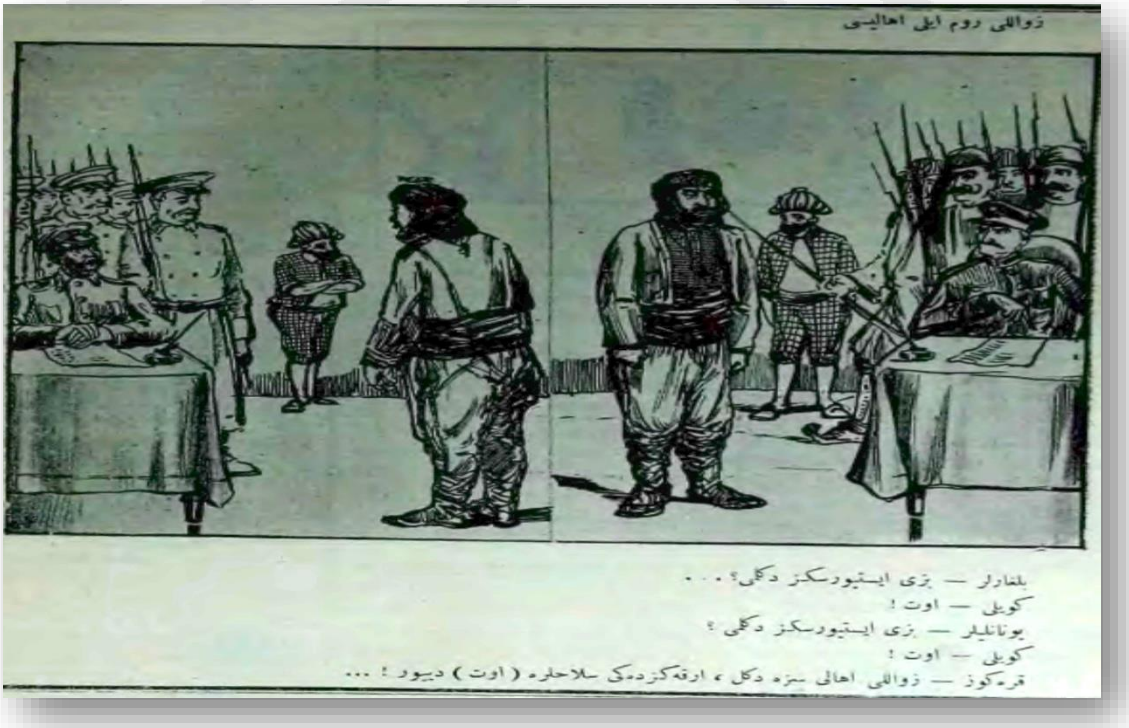
زواللی روم ایلی اهالیسی
بلغارلر — بزی ایستیورسکز دکلی؟...
کویلی — اوت !
یونانلیلر — بزی ایستیورسکز دکلی ؟
کویلی — اوت !
قره‌کوز — زواللی اهالی سزه دکل، ارقه‌کزده‌کی سلاحلره (اوت) دیور !...

EK 215: Karagöz Dergisinin 19 Nisan 1913 Tarihli Nüshası

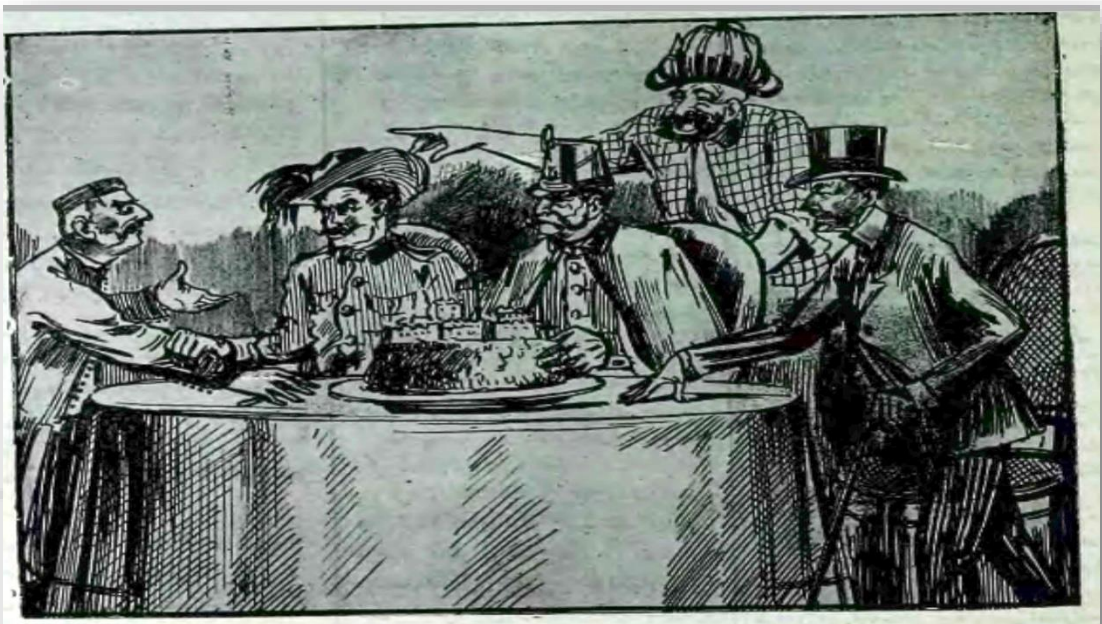

قره‌كوز — يديرمه‌ديلر ديمك !... هم طيبى يديرميه‌جكلر ... او مصر اوندن يابيلمش ماماليقا دكل اشقودره قلعه‌سى هيچ‌ده سنك آغزيكه ياقشماز !..

EK 216: Karagöz Dergisinin 23 Nisan 1913 Tarihli Nüshası

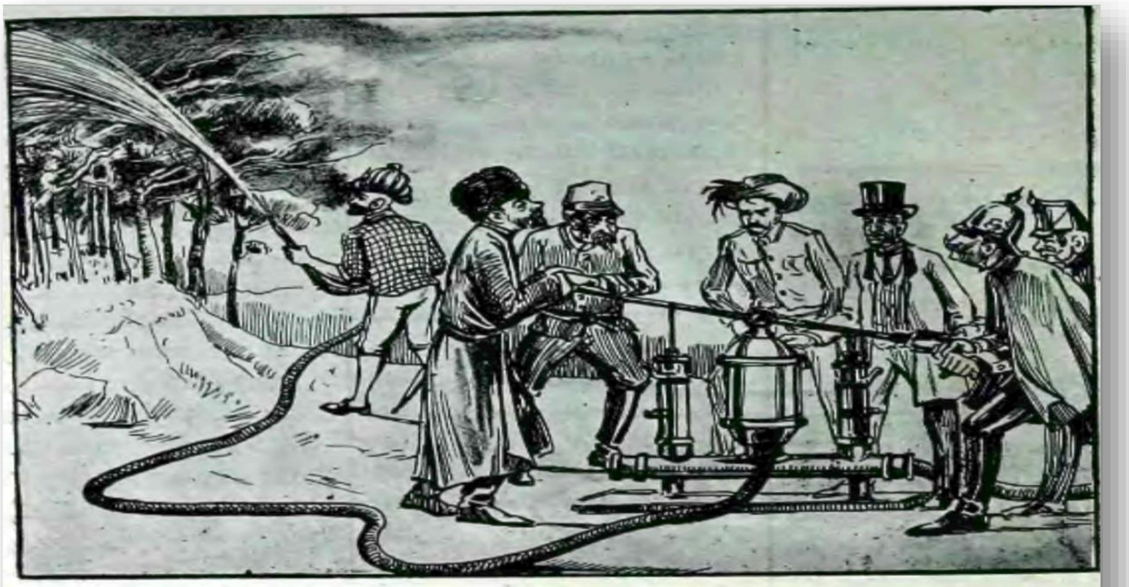

خير خواهلر — ها غيرت ها ، شو بالقان حريقى سونديره‌لم .
قره كوز — باشدن قونداغى قوى يكز ، شيمدى‌ده سونديرمكه چاليشيورسكز دكلى ؟.. هايدك بقالم ، هپ بردن غيرت ايده‌لم‌ده آرتق بو آتشى سونديره‌لم .

EK 217: Karagöz Dergisinin 26 Nisan 1913 Tarihli Nüshası

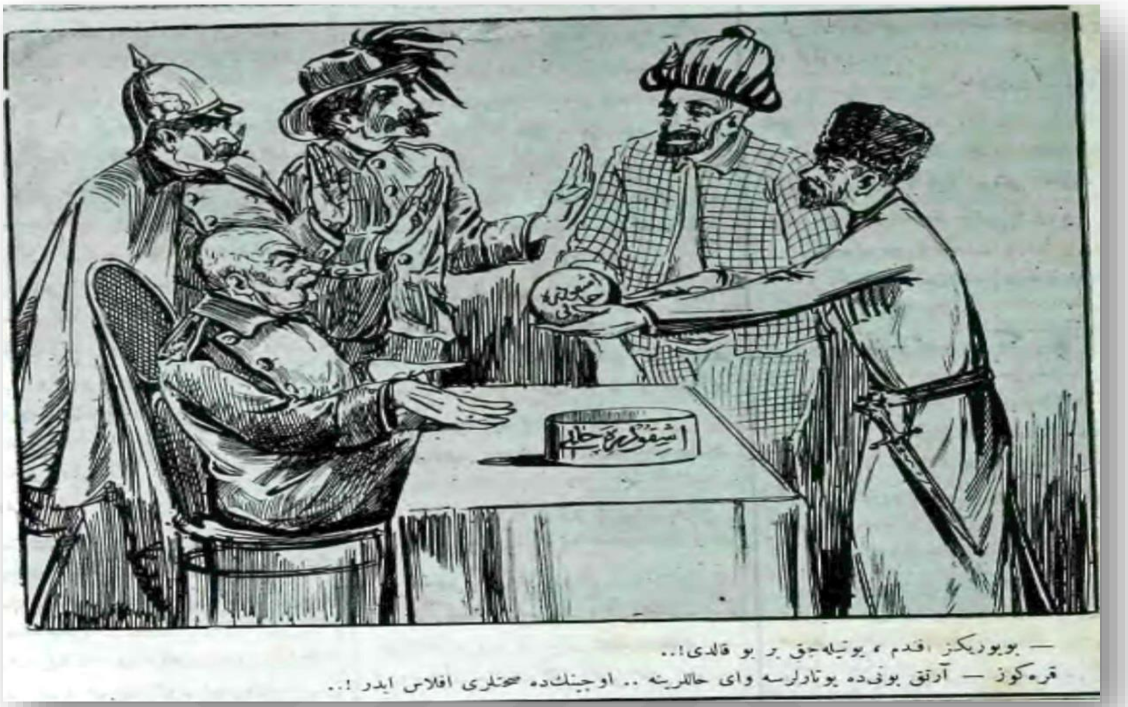
— بویوریکز افندم ، بوتیله‌جق بر بو قالدی!..
قره‌کوز — آرتق بونده‌ده بوتارلرسه وای حاللرینه .. اوجنک‌ده محتلری افلاس ایدر !..

EK 218: Karagöz Dergisinin 14 Mayıs 1913 Tarihli Nüshası

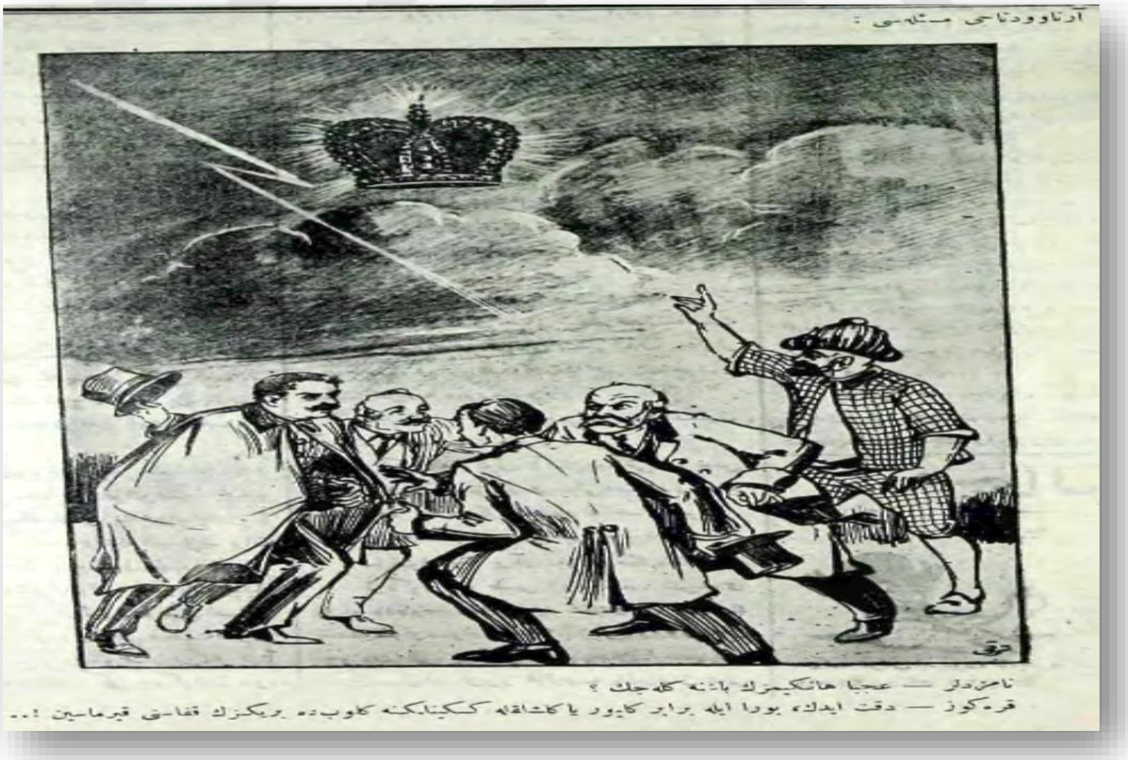
آرناوودلق مسئله‌سی :
نامزدلر — عجبا هانکیمزک باشنه کله‌جک ؟
قره‌کوز — دقت ایدک ، بورا ایله برابر کلیور یاقاشاقله کسکینلکنه کلوب‌ده بریکزک قفاسنی قیرماسین !..

Ek 219: Karagöz Dergisinin 17 Mayıs 1913 Tarihli Nüshası

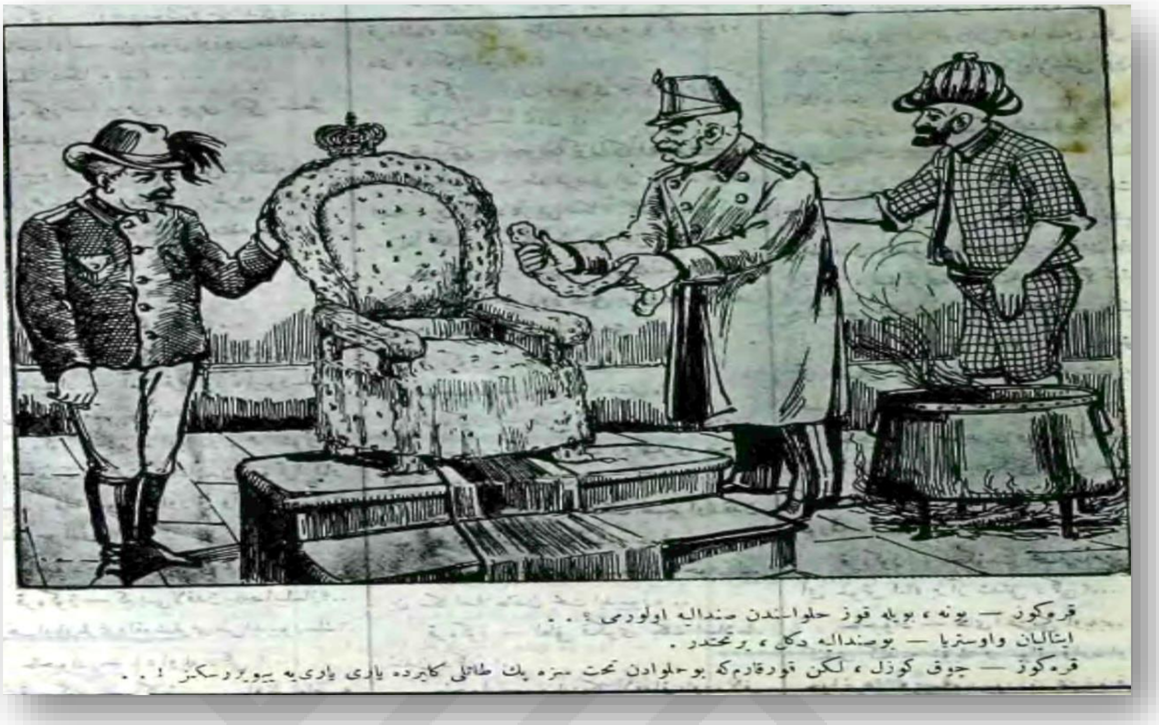
قره‌كوز — يونه ، بويله قوز حلواسندن صنداليه اولورمی ؟ . .
ايتاليان واوستريا — بو صنداليه دكل ، بر تختدر .
قره‌كوز — چوق كوزل ، لكن قورقارم‌كه بو حلوادن تخت سزه پك طاتلی كليرده ياری ياری‌يه ييويروسكز ! . .

EK 220: Karagöz Dergisinin 24 Mayıs 1913 Tarihli Nüshası

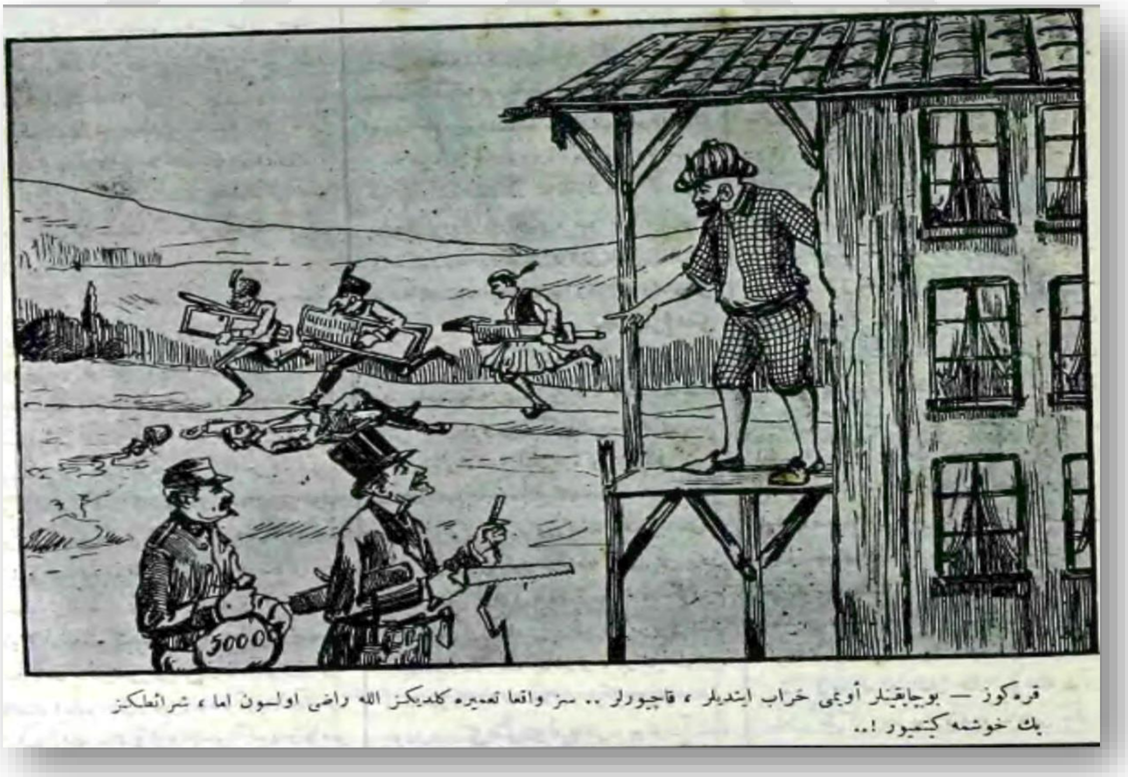
5000
قره‌كوز — بو چاپقينلر أوبمی خراب ايتديلر ، قاچيورلر .. سز واقعا تعميره كلديكز الله راضی اولسون اما ، شرائطكز
پك خوشمه كيتميور !..

EK 221: Karagöz Dergisinin 31 Mayıs 1913 Tarihli Nüshası

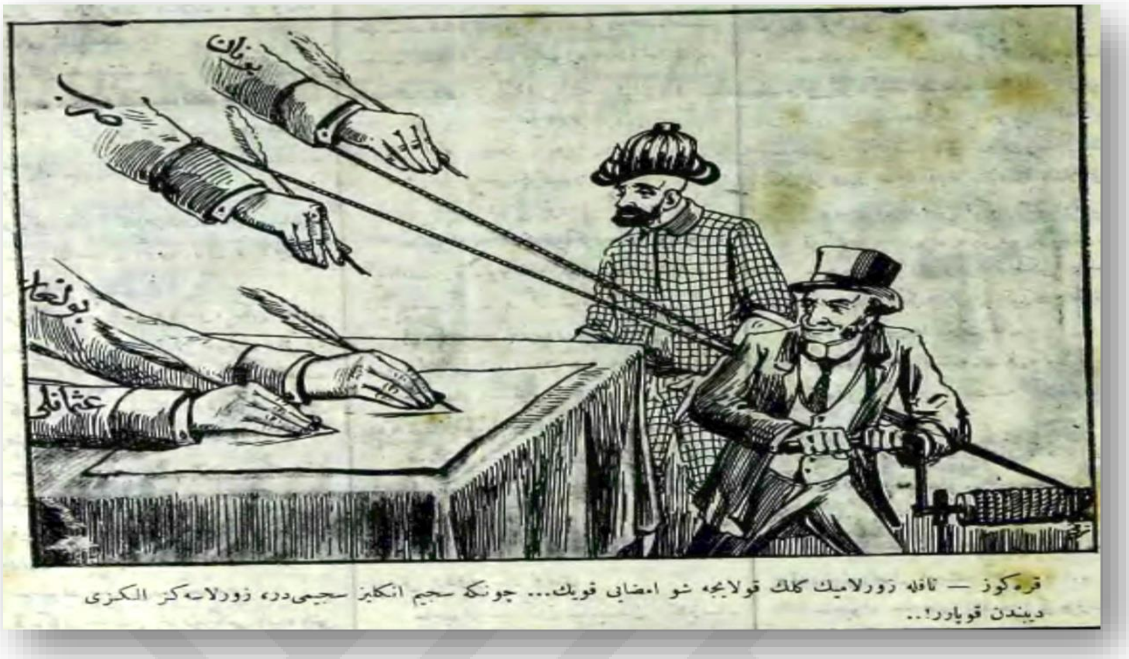
یونان
صرب
بولغار
عثمانلی
قره‌كوز — تاقله زورلامیك كلك قولایجه شو امضایی قویك... چونكه سجیم انكلیز سجیمی‌در، زورلاسه‌كز الكزی دیبندن قوپارر!..

EK 222: Karagöz Dergisinin 31 Mayıs 1913 Tarihli Nüshası

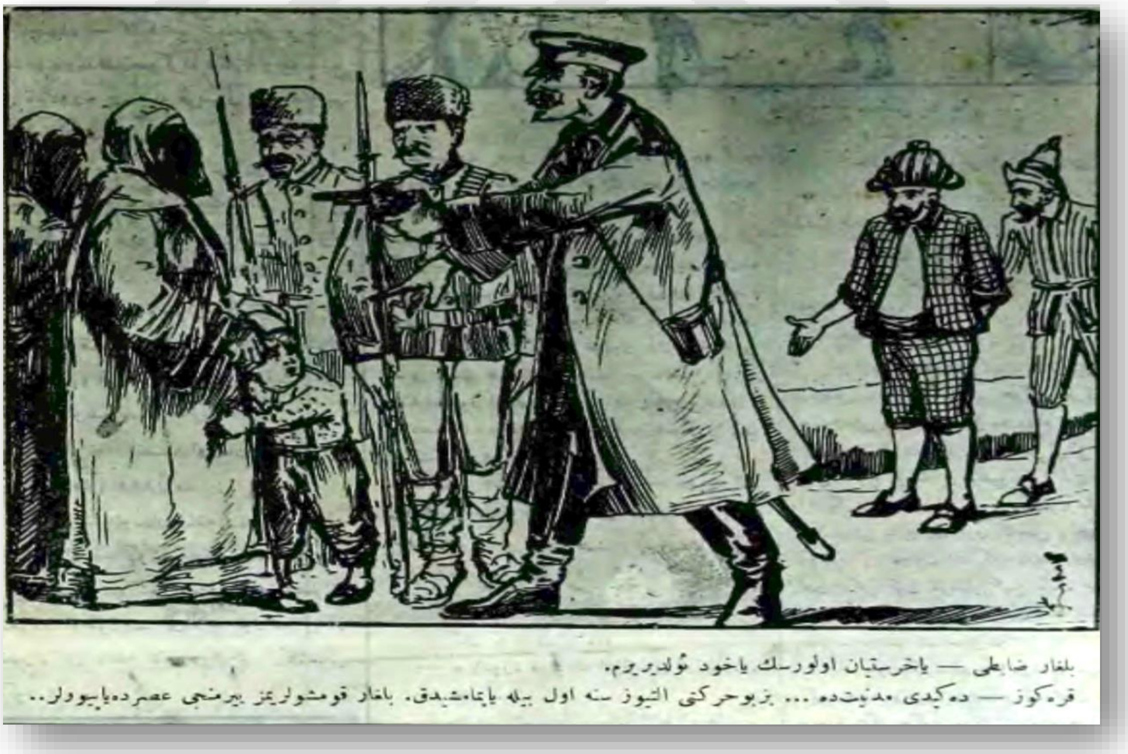
بلغار ضابطی — یاخرستیان اولورسك یاخود اولدیریرم.
قره‌كوز — ده‌كیدی مدنیت‌ده ... بز بو حركتی التیوز سنه اول بیله یاپمامشیدق. بلغار قومشولریز بیرنجی عصرده یاپیورلر..

EK 223: Karagöz Dergisinin 28 Haziran 1913 Tarihli Nüshası

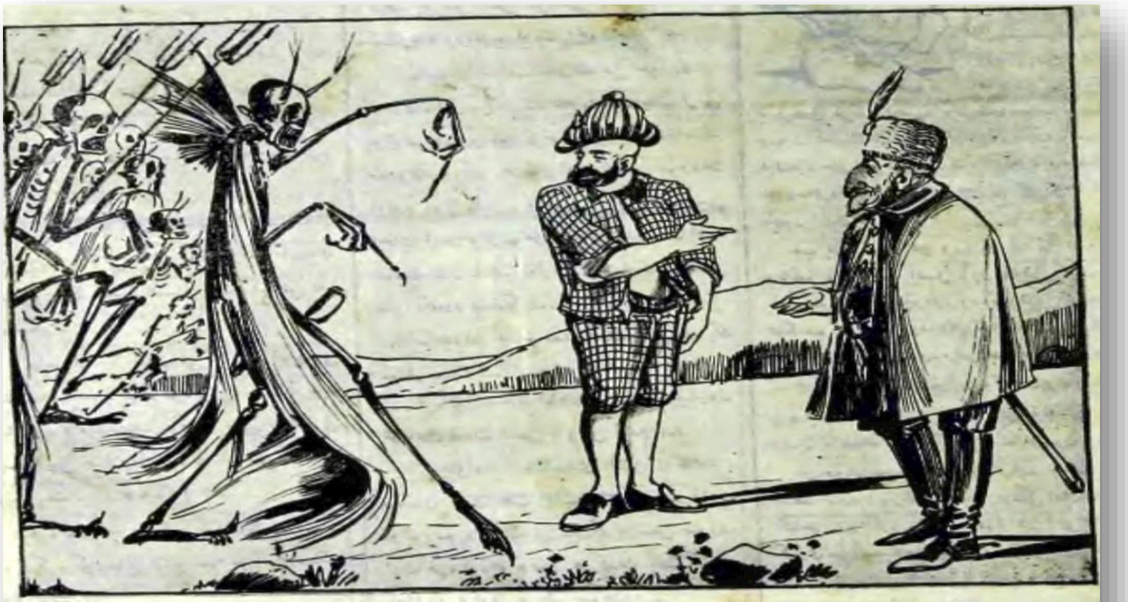

قرال — آمان بونلر كيم اولیور ؟..
قره‌كوز — بكی دشمنلریكز ... هرحالده صربلیلردن ویونانلیلردن دها مدهش اولدقلرینه امین اولكز .

EK 224: Karagöz Dergisinin 16 Temmuz 1913 Tarihli Nüshası

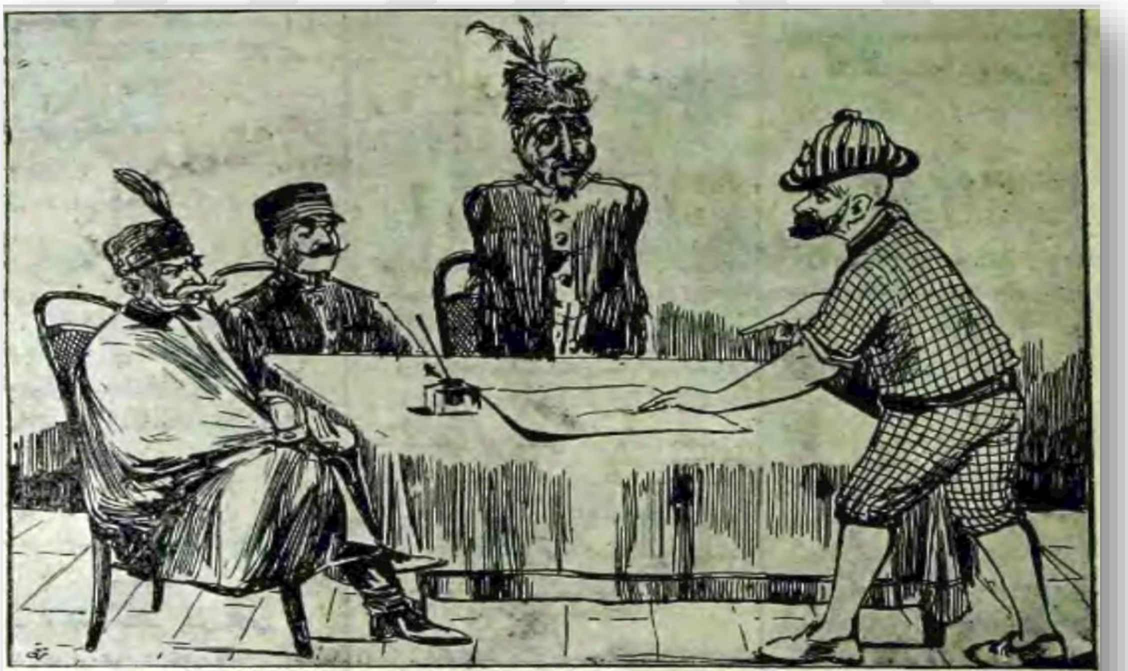

یونان وصرب — [بلغاره] هایدی بقالم سن‌ده شو معاهدهٔ صلحیه‌یه وضع امضا ایت ؟..
قره‌كوز — امضاسی ؟ هانكی الیله، هانكی قولیله ... زواللینك قیریلمادق نه‌قولی قالدی ، نه‌ده قنادی !...

EK 225: Karagöz Dergisinin 19 Temmuz 1913 Tarihli Nüshası

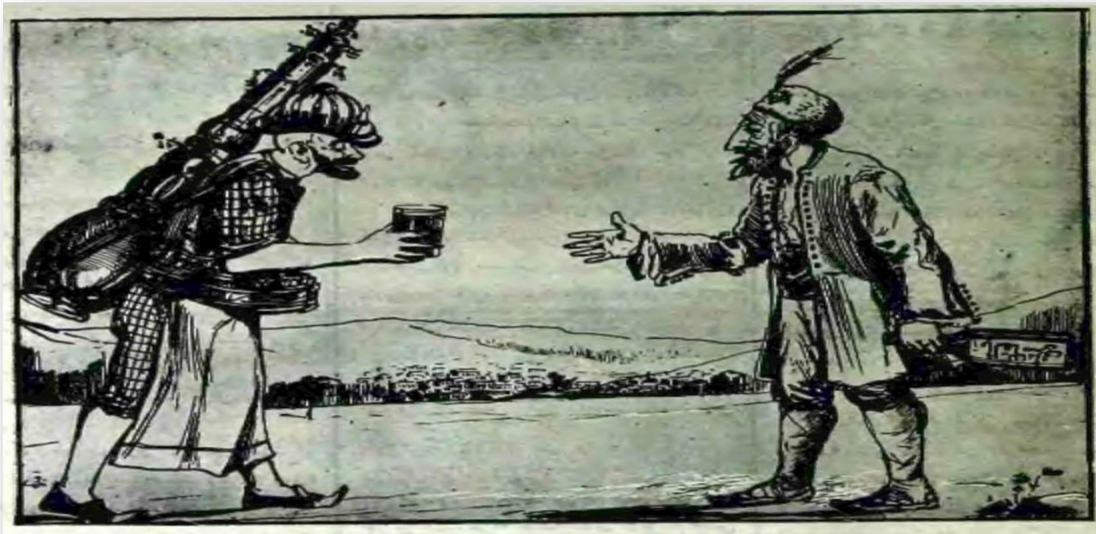

فردیناند — آمان قره‌كوزجکم. باق شیشه‌ده برشی قالمدی. بالقان شرابم تمامیله توكندی. حالبوكه صیجاقده پك ترله‌دم،
همان صیزمق اوزره‌یم ... بكا بربارداق شربت ویرمیسك ؟
قره‌كوز — ازمیرك بوزلی ویشنه شربتندن بربارداق تقدیم ایدرم حضرتمآب !..
فردیناند — ویشنه شربتی اسهال ویرمزمی ؟..
قره‌كوز — بنده اونك ایچون ویریورم آ..
فردیناند — برآز سوكونده قارنمك شیشی اینسین ...
قره‌كوز — یالكز سنك دكل، بزم قارنمزكده شیشی اینیور .

EK 226: Karagöz Dergisinin 23 Temmuz 1913 Tarihli Nüshası

قره‌كوز — [ادرنه‌ده]

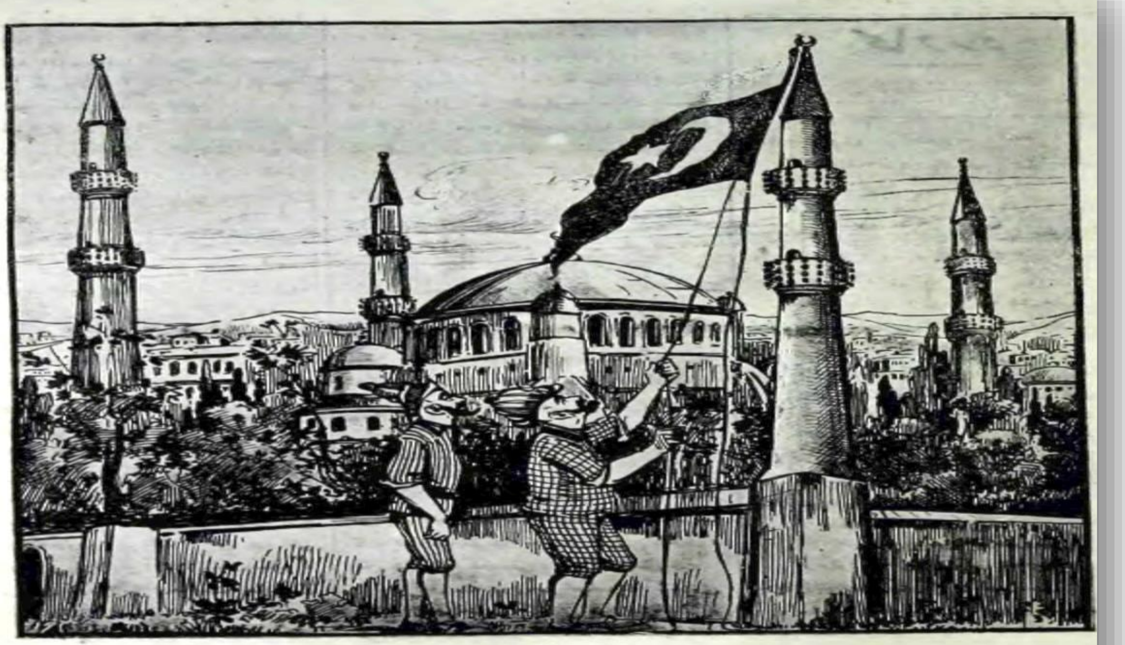

قان ایله قیلیجدر كوروتن بایراغمزده
جان قورقوسی كزمز اووانزده داغمزده
حاجیواد — چك قره‌كوز، چك ... الحمدلله بوكونده كورمكه موفق اولدق !..

EK 227: Karagöz Dergisinin 26 Temmuz 1913 Tarihli Nüshası

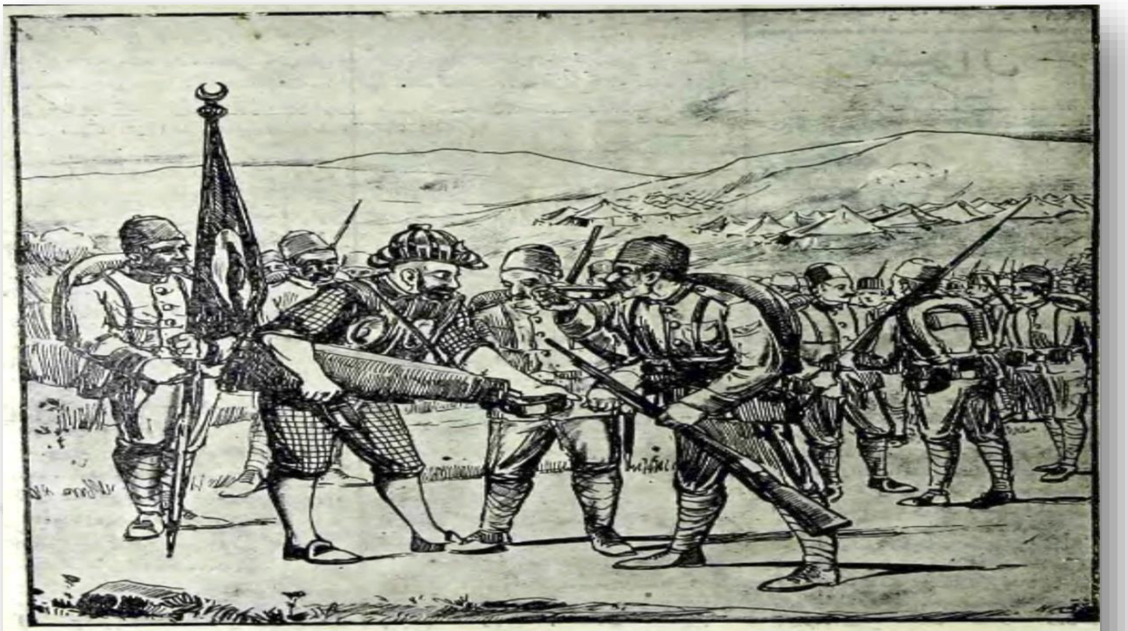

قره‌كوز — ايچ عسكر ايچ، ادرنه‌ده‌كی ظفر چشمه‌سندن طولديرديغم بو صويی ايچمك ايچون سن آيلردنبری بكليوردك.
ايچ‌ده كوكلك كوزك آچيلسين، نه ياپه‌يم، بزم المدن بوقدری كلدی. سكا آنجق بر صو ايچيره‌جك قدر معاونت ايتدم.
انشاالله زنكينلريمزده غيرته كليرلرده دها بيوك معاونتلرده بولونورلر.

EK 228: Karagöz Dergisinin 30 Temmuz 1913 Tarihli Nüshası

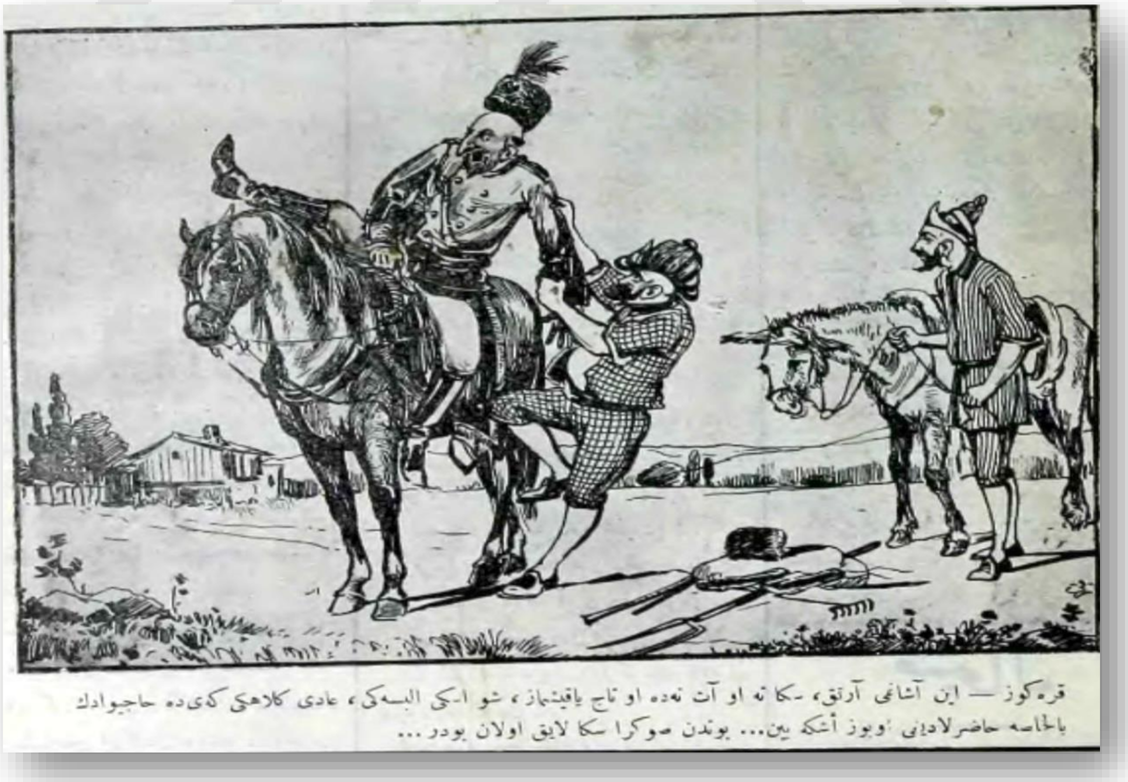

قره‌كوز — اين آشاغی آرتق، سكا نه او آت نه‌ده او تاج ياقيشماز، شو اسكی البسه‌كی، عادی كلاهكی كی‌ده حاجيوادك
بالخاصه حاضرلاديغی اوبوز آتكه بين... بوندن صوكرا سكا لايق اولان بودر...

EK 229: Karagöz Dergisinin 2 Ağustos 1913 Tarihli Nüshası

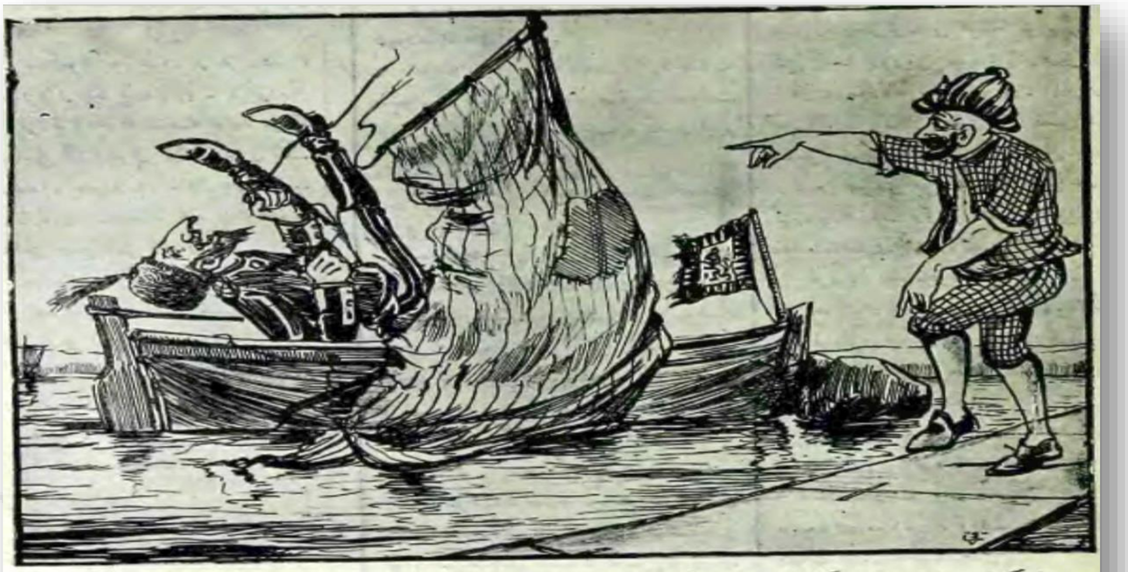

قره‌كوز — اووح! نهايت كتدى؛ سياستك يالڭيز قيالره چارپدى‌ده بوڭى سنك بورنكله برابر قيريلدى، پارچالاندى. عاقبت
سن‌ده يلكنلرى صويه ايندیردك !.

EK 230: Karagöz Dergisinin 4 Ağustos 1913 Tarihli Nüshası

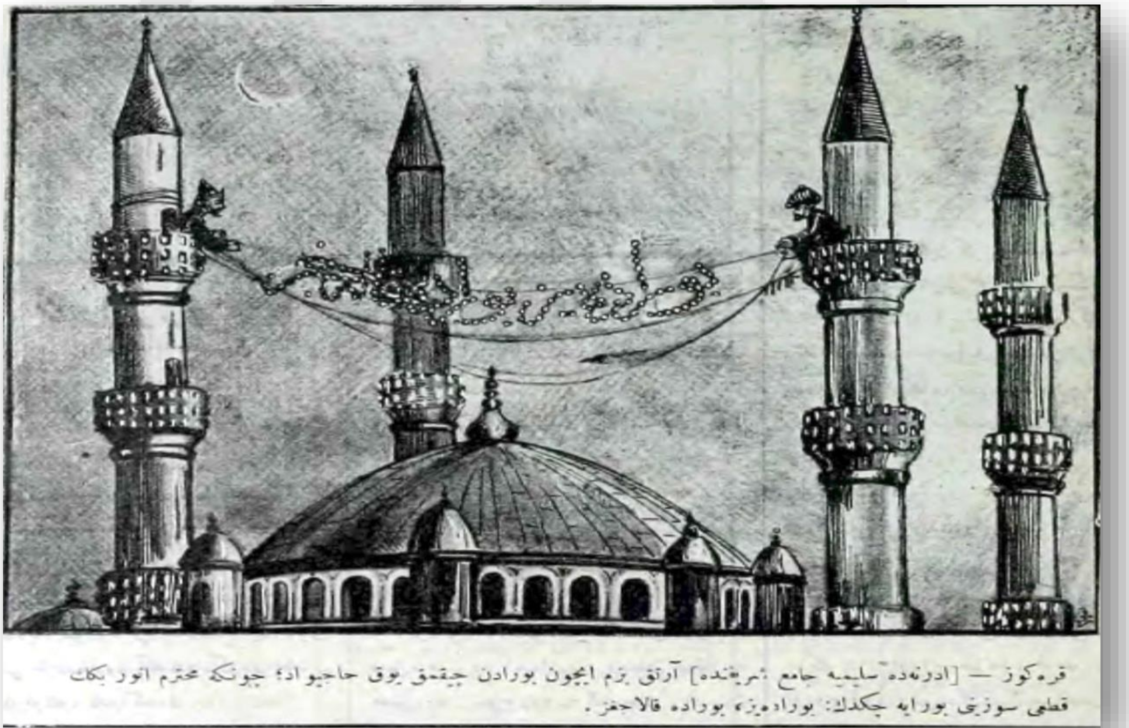

قره‌كوز — [ادرنه‌ده سليميه جامع شريفنده] آرتق بزم ايچون بورادن چيقمق يوق حاجيواد؛ چونكه محترم انور بكك
قطعى سوزينى بورايه چكدك: بوراده‌يز، بوراده قالاجغز.

EK 231: Karagöz Dergisinin 6 Ağustos 1913 Tarihli Nüshası

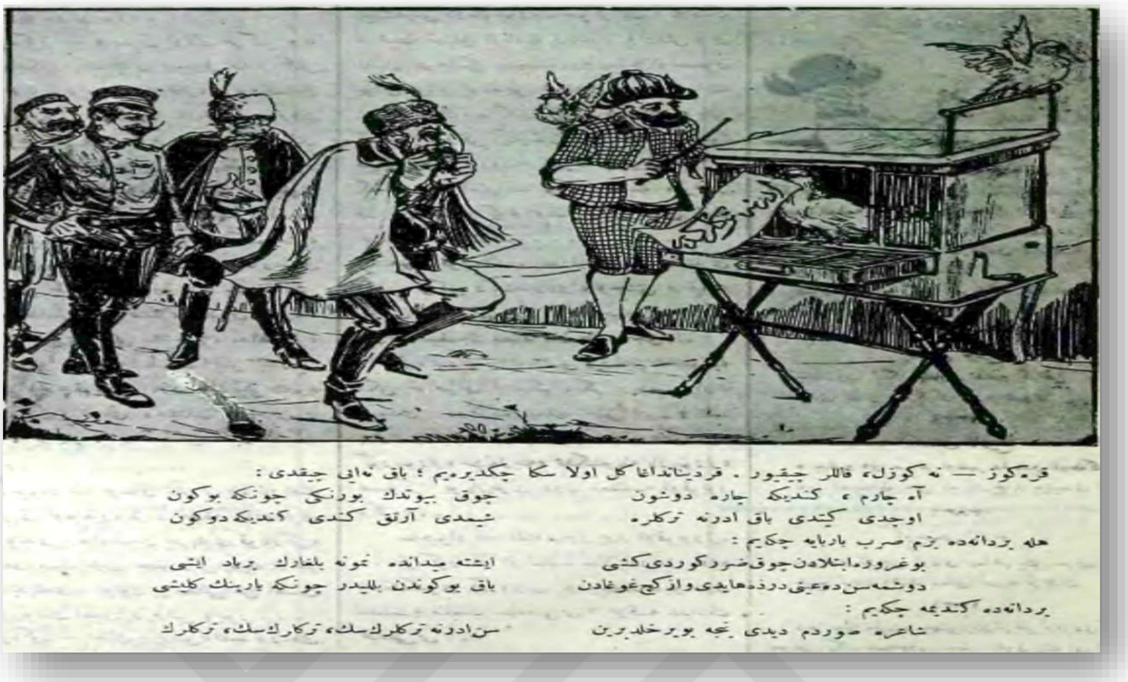

قره‌كوز — نه كوزل، قاللر چيقيور . فرديناندآغا كل اولا سكا چكديره‌يم ؛ باق نه‌ايی چيقدی :

آه جانم ، كنديكه چاره دوشون — چوق بيوتدك بورنكی چونكه بوكون
اوچدی كيتدی باق ادرنه تركلره — شيمدی آرتق كندی كنديكه دوكون

هله برداننده بزم صرب بابايه چكه‌يم :

بوغرور دابتلادن چوق ضرر كوردی كشی — ايشته ميدانده نمونه بلغارك برباد ايشی
دوشمه‌سن ده‌عبی درده هايدی واز كچ غوغادن — باق بوكوندن بليدر چونكه يارينك كليشی

برداننده كنديمه چكه‌يم :

شاعره صوردم ديدی نجه بوبرخلدبرين — سن ادرنه تركلركسك، تركلركسك، تركلرك

EK 232: Karagöz Dergisinin 9 Ağustos 1913 Tarihli Nüshası

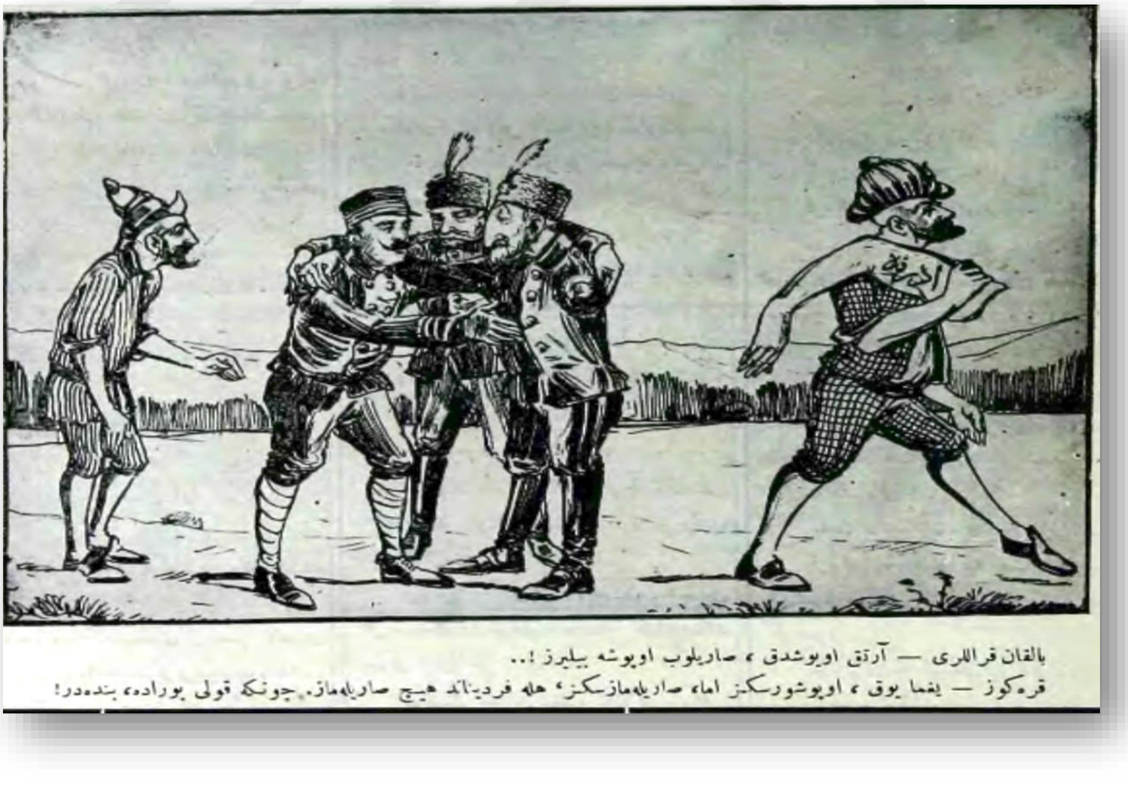

بالقان قراللری — آرتق اوپوشدق ، صاريلوب اوپوشه بيليرز !..
قره‌كوز — يغما يوق ، اوپوشورسكز اما، صاريله‌مازسكز؛ هله فرديناند هيچ صاريله‌ماز. چونكه قولی بوراده، بنده‌در!

EK 233: Karagöz Dergisinin 11 Ağustos 1913 Tarihli Nüshası

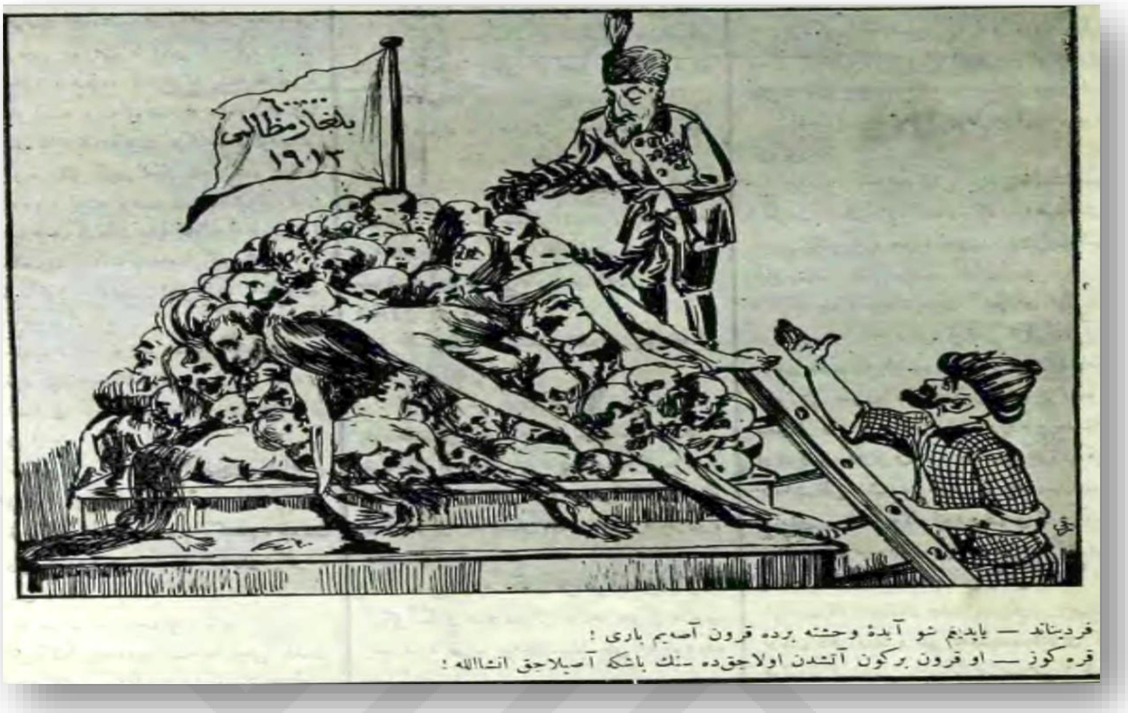

فردیناند — یاپدیم شو آبدهٔ وحشته برده قرون آصهیم باری !
قره کوز — او قرون برکون آتشدن اولاجقده سنك باشکه آصیلاجق انشاالله !

EK 234: Karagöz Dergisinin 13 Ağustos 1914 Tarihli Nüshası

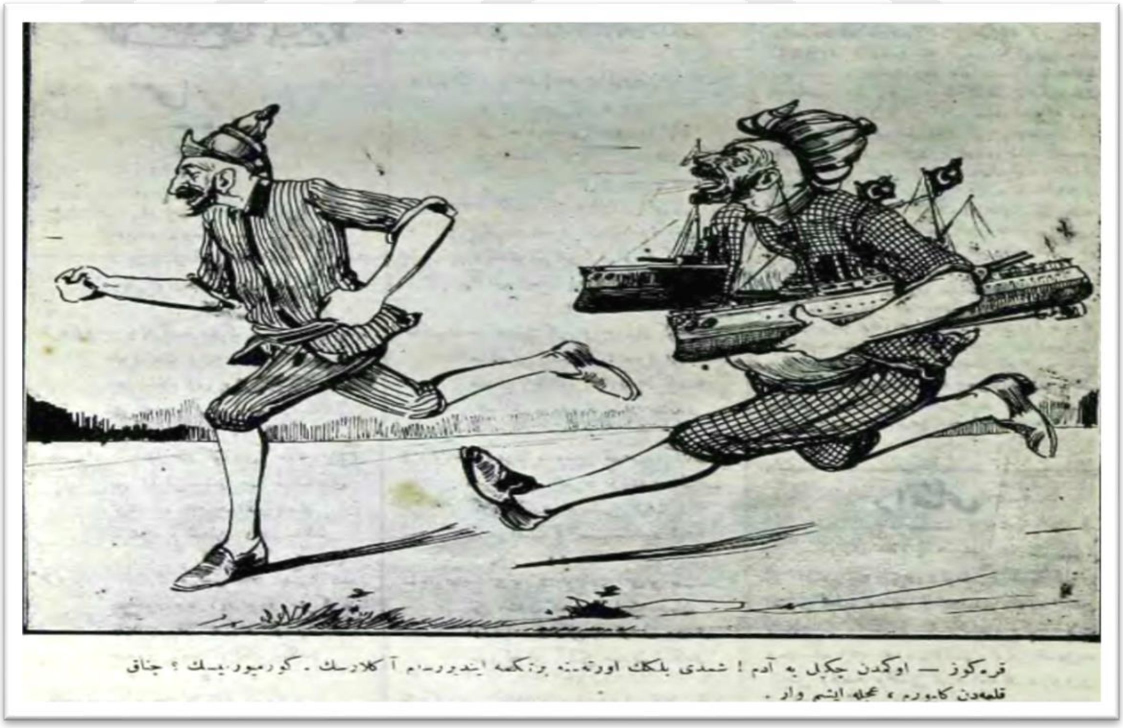

قره کوز — اوکدن چکیل به آدم ! شمدی بلکك اورته‌سنه برکمه ایندیره‌جکم آکلادك . کورمیورمیسك ؟ چناق قلعه‌دن کلیورم ، عجله ایشم وار .

EK 235: Karagöz Dergisinin 30 Ağustos 1914 Tarihli Nüshası

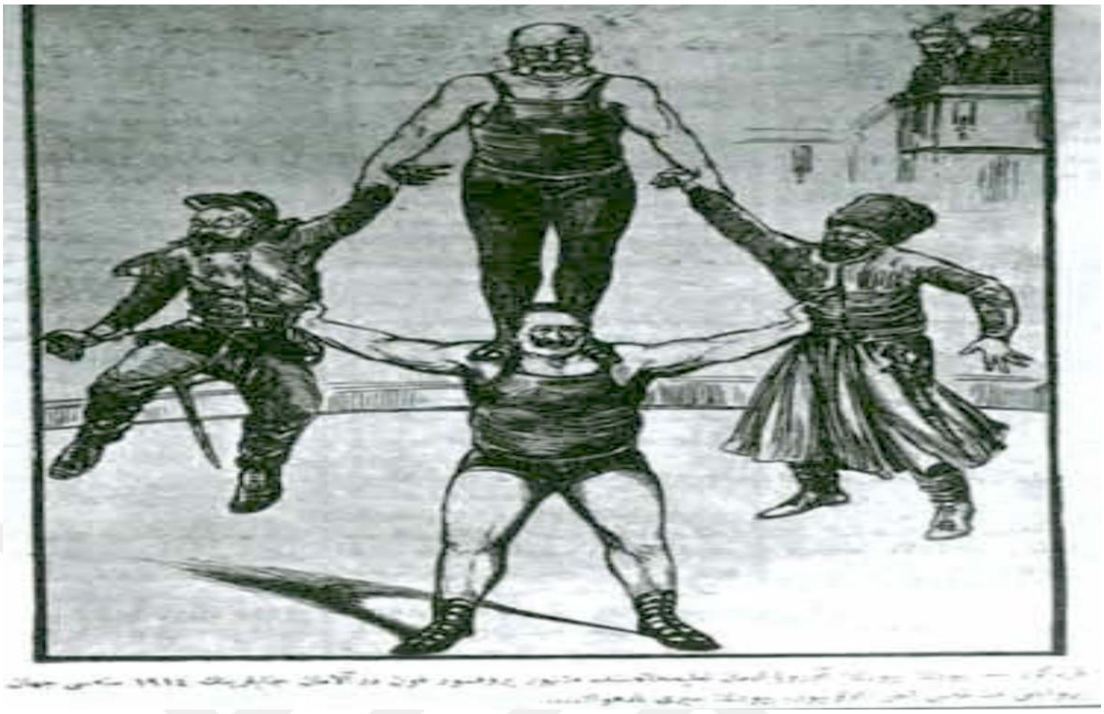

EK 236: Karagöz Dergisinin 12 Eylül 1914 Tarihli Nüshası

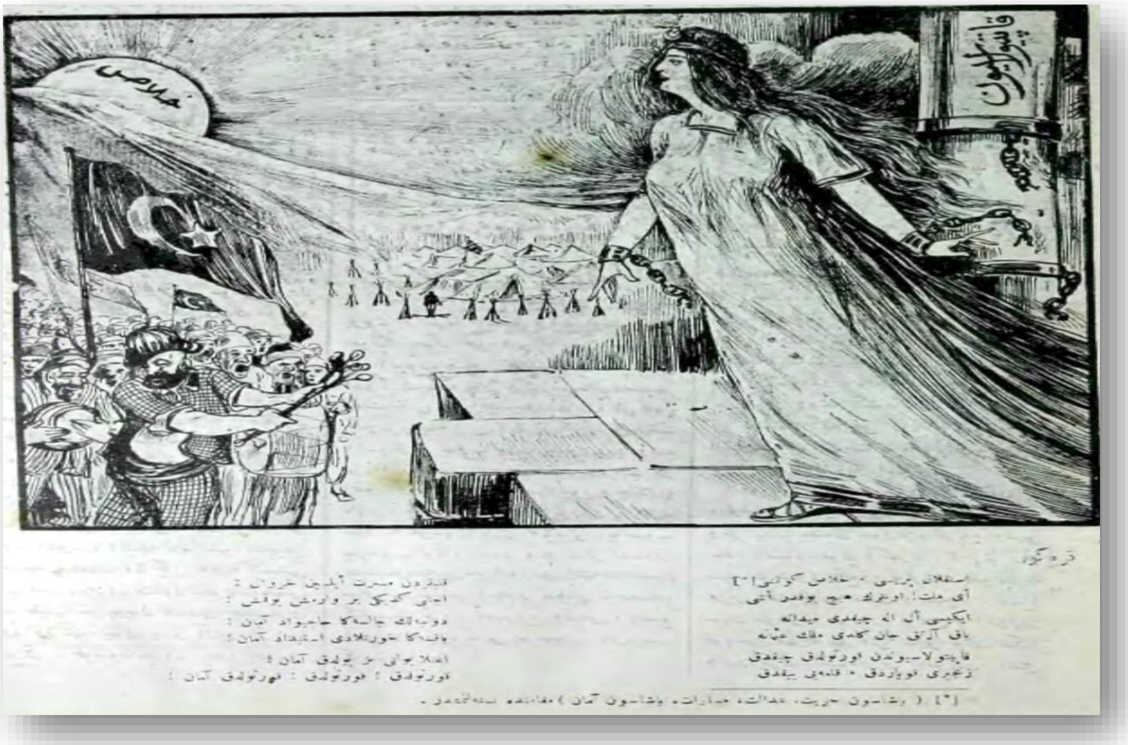

EK 237: Karagöz Dergisinin 25 Ocak 1915 Tarihli Nüshası

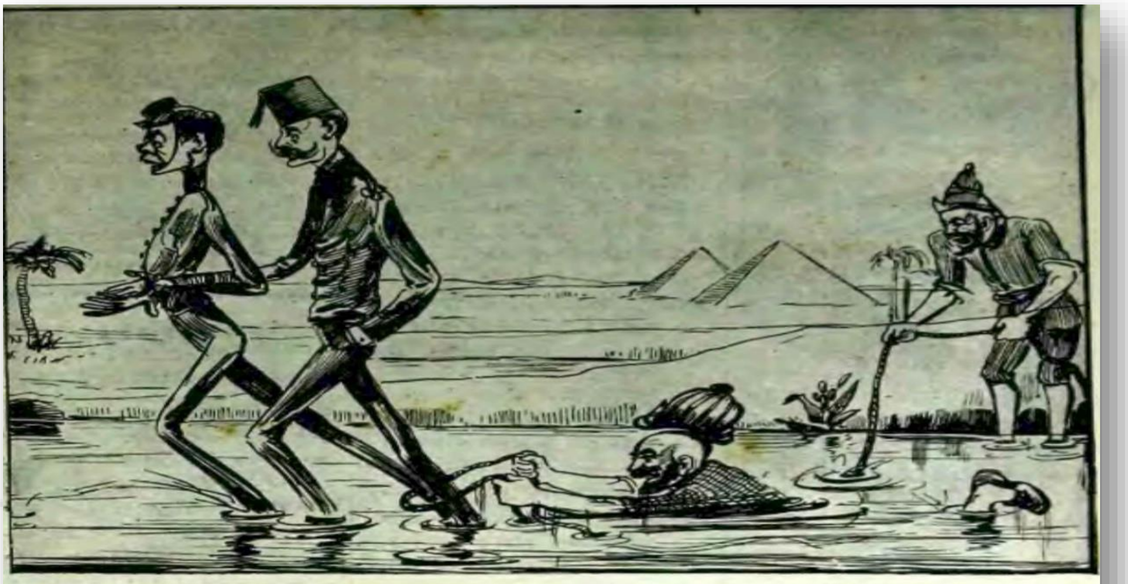

قره‌كوز — صبر ايت ، حاجيواد صبر ايت . آز قالدی . بر يرينه ايكی ياقالادم. شويله صاغلام بر باغلادقدنصوكره چكوب قالك دينه كوندره‌جكم .

EK 238: Karagöz Dergisinin 8 Mart 1915 Tarihli Nüshası

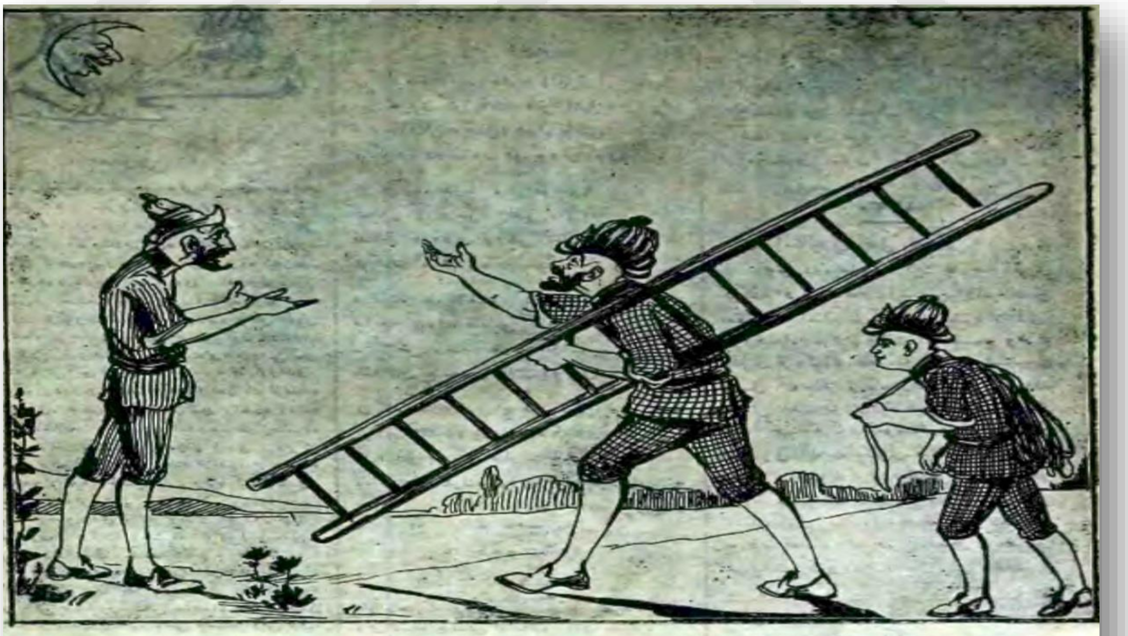

حاجيواد — نه او قره‌كوزم بويله ؟ الده‌كی او قوجه مردیونی، او اوزون ايپی نه ياپه‌جقسك ؟
قره‌كوز — آكلايه‌مدكمی ؟ آيه چيقه‌جغم‌ده دنيايی سير ايده‌جكم .
حاجيواد — آمان دلیمی اولدك ؟ هيچ آيه چيقيلیرمی ؟
قره‌كوز — اوولان آماده آبدال حريفسك . باق انكليزلر بوغازدن كچمك ايسته‌يورلر بن نه‌يه چيقه‌مايه‌يم؛ اوندن دها زوری؟

Ek 239: Karagöz Dergisinin 29 Mart 1915 Tarihli Nüshası

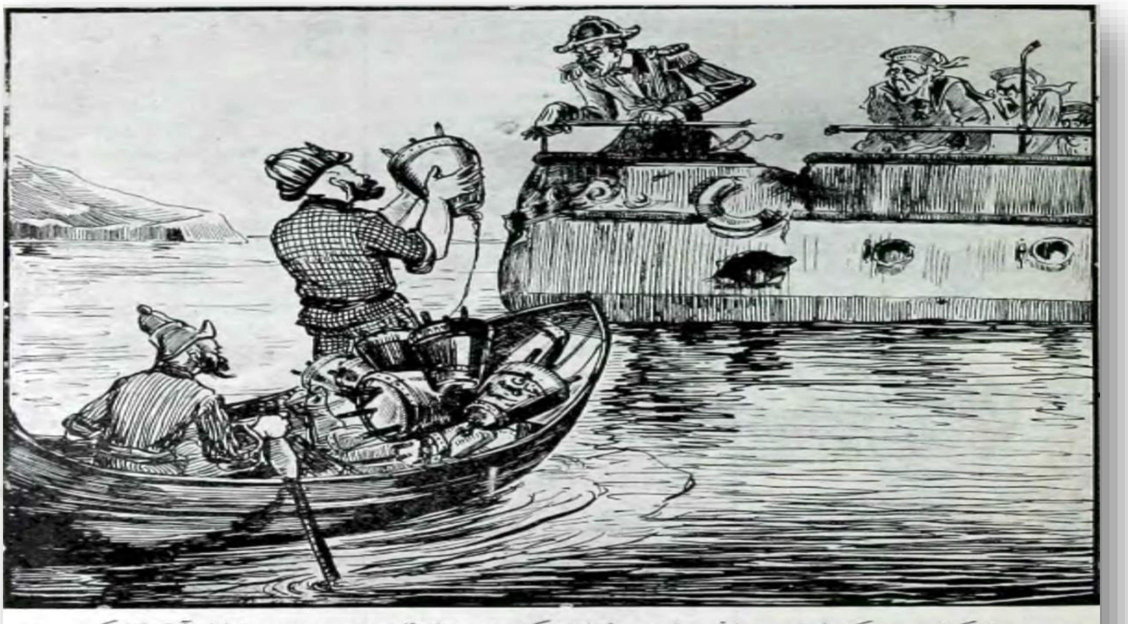
قره‌كوز — بوز كبی طوتار ، حرارتی سوندرر ، قیزغینلغی كیده‌رر ، چناق قلعه دستیسیدر . سزدن اول آرقه‌داشلریكز
كوردیلر ، ده‌ده‌دیلر . ایكی یوز الی اوقه قدردر . پاره ایله دكل‌یا ، برده سز تجربه ایدیكز بقالم ، نه اولور ؟!!

EK 240: Karagöz Dergisinin 30 Mart 1915 Tarihli Nüshası

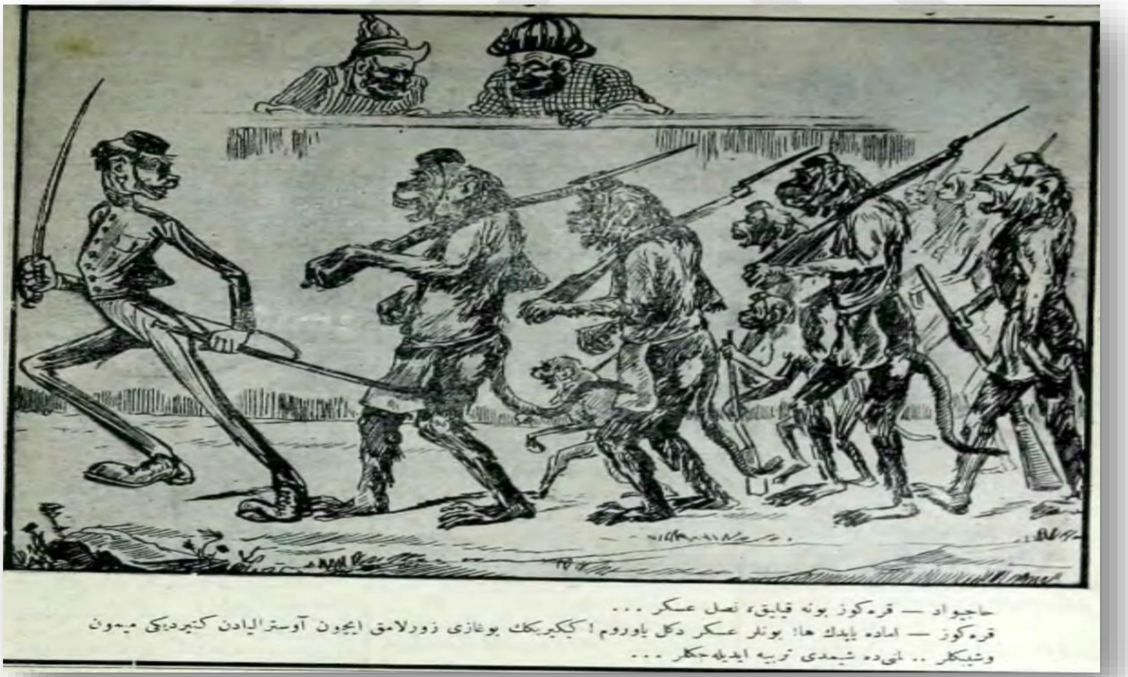
حاجیواد — قره‌كوز بونه قیافت، نصل عسكر ...
قره‌كوز — اماده یابدك ها! بونلر عسكر دكل یاوروم! كیكبریكك بوغازی زورلامق ایچون آوستالیادن كتیردیكی میمون
وشیكلر .. انی‌ده شیمدی تربیه ایدیله‌جكلر ...

EK 241: Karagöz Dergisinin 31 Mart 1915 Tarihli Nüshası

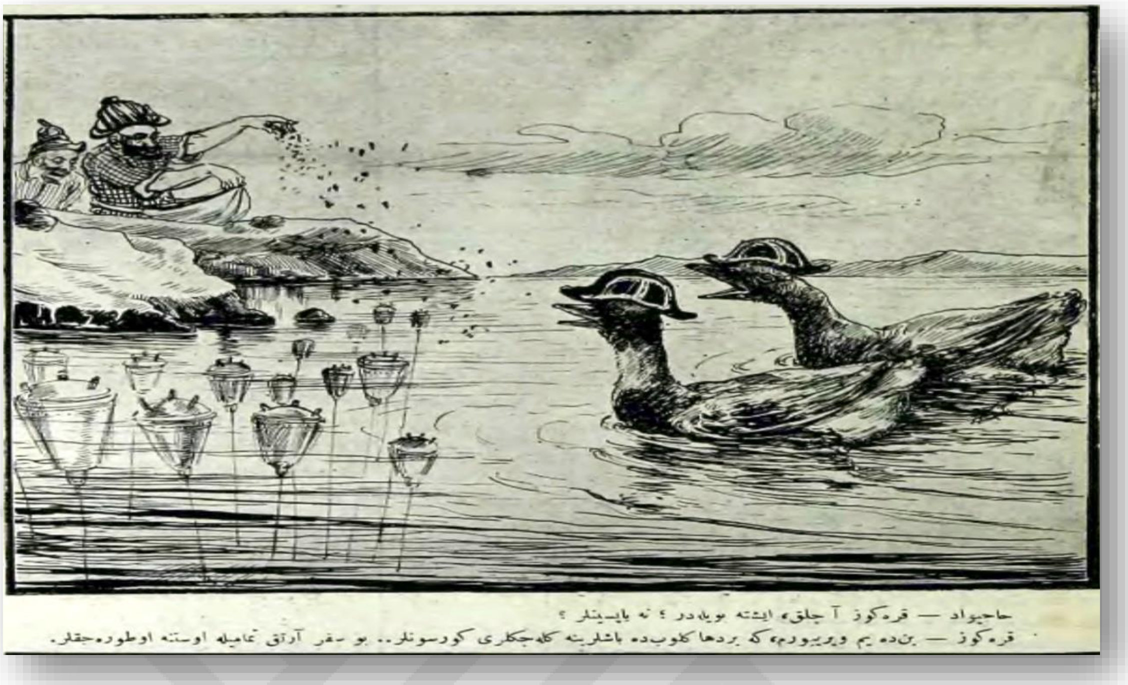
حاجیواد — قره‌گوز آجلقء ایشته بویله‌در ؛ نه یاپسینلر ؟
قره‌گوز — بن‌ده یم ویریورم، که برده‌ها کلوب‌ده باشلرینه گله‌جکلری گورسونلر.. بو سفر آرتق تماملیه اوستنه اوطوره‌جقلر.

EK 242: Karagöz Dergisinin 31 Mart 1915 Tarihli Nüshası

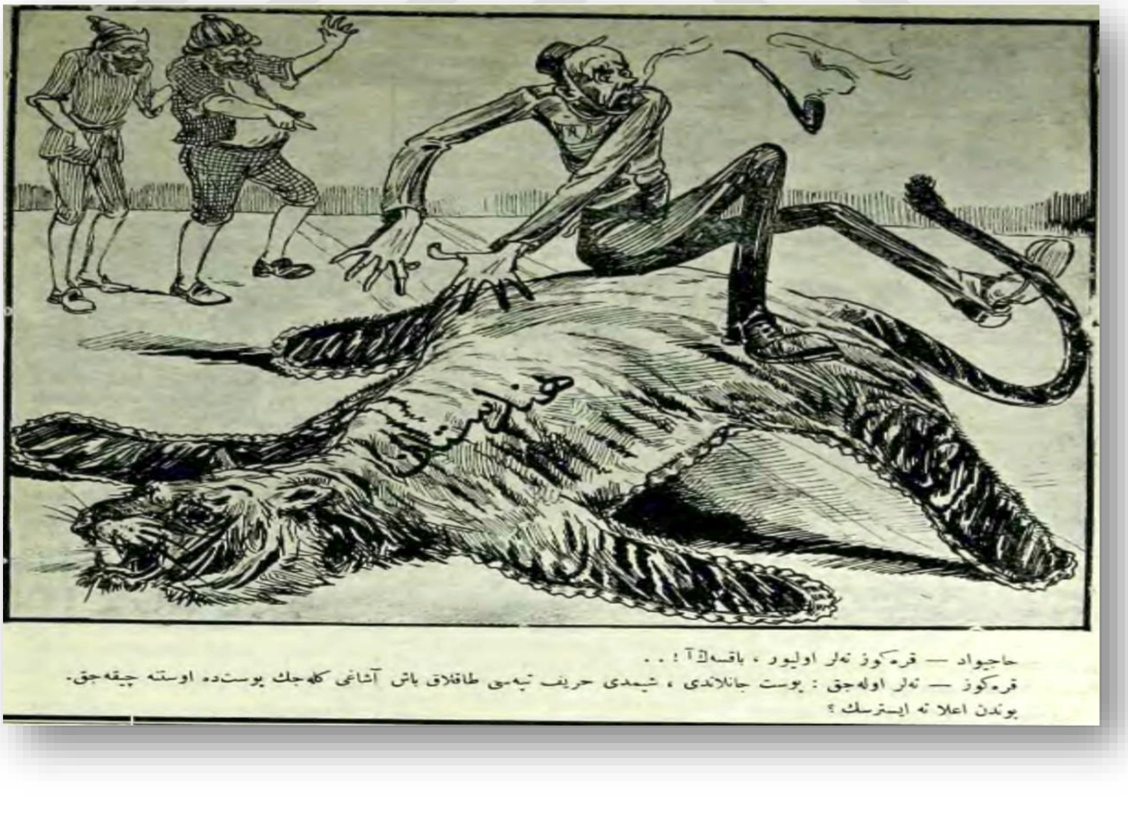
هندستان
حاجیواد — قره‌گوز نه‌لر اولیور ، باقسه‌ك آ ! . .
قره‌گوز — نه‌لر اوله‌جق : پوست جانلاندی ، شیمدی حریف تپه‌سی طاقلاق باش آشاغی گله‌جك پوستده اوستنه چیقه‌جق.
بوندن اعلا نه ایسترسك ؟

EK 243: Karagöz Dergisinin 28 Nisan 1915 Tarihli Nüshası

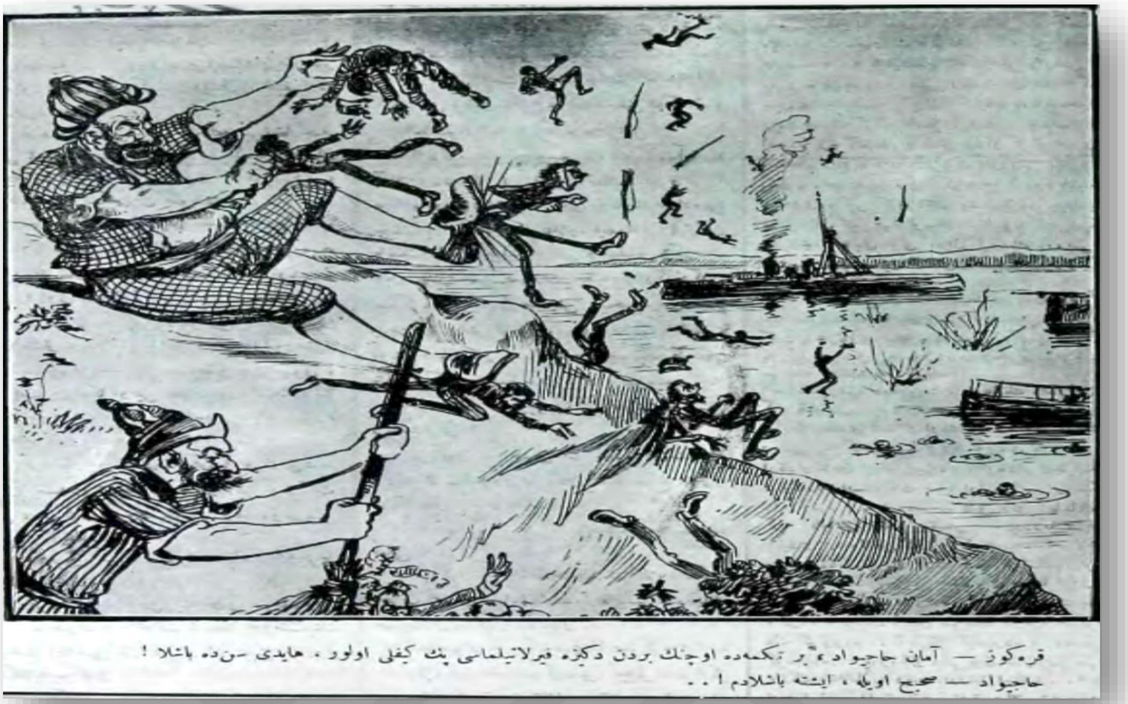

قره‌گوز — آمان حاجیواد «بر تکمه‌ده اوچنك بردن دکزه فیرلاتیلماسی پك کیفلی اولور ، هایدی سن‌ده باشلا !

حاجیواد — صحیح اویله ، ایشته باشلادم ! . .

EK 244: Karagöz Dergisinin 1 Mayıs 1915 Tarihli Nüshası

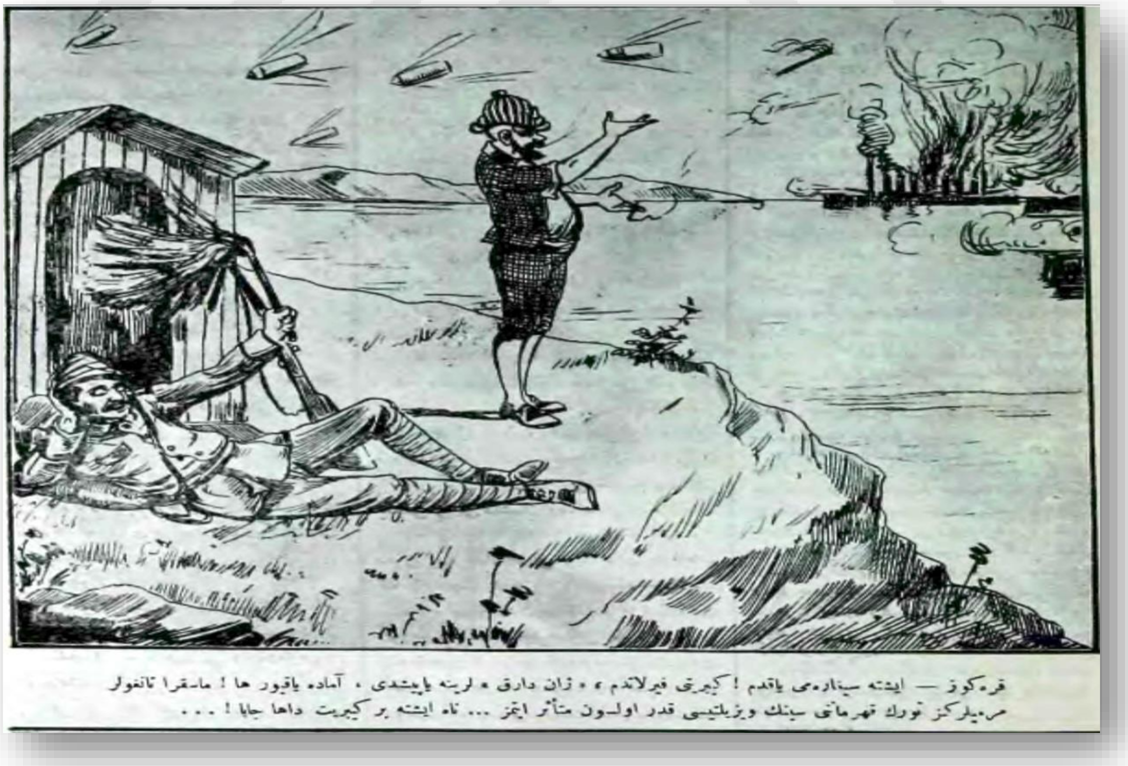

قره‌گوز — ایشته سیغاره‌سی یاقدم ! کیبریتی فیرلاتدم «زان دارق» لرینه یاپیشدی ، آماده یاقیور ها ! ماسقرا تانغولر

مسیولرکز تورك قهرمانی سینك ویزیلتیسی قدر اولسون متأثر ایتمز ... ناه ایشته بر کیبریت داها جانا ! . . .

EK 245: Karagöz Dergisinin 3 Mayıs 1916 Tarihli Nüshası

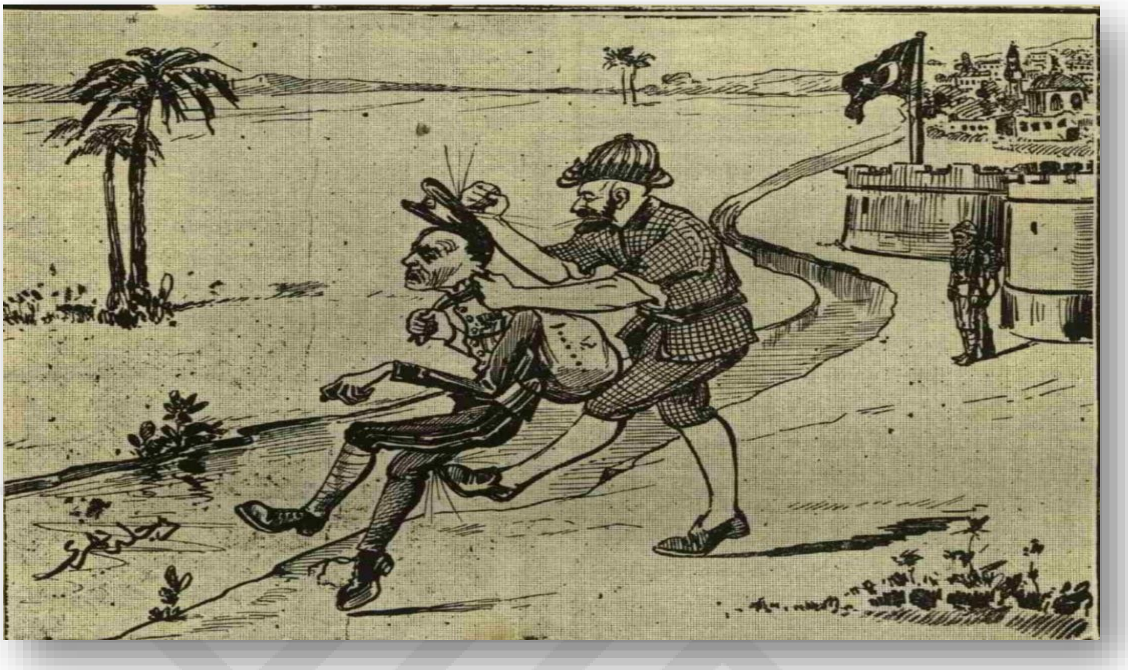

EK 246: Kalem Dergisinin 3 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

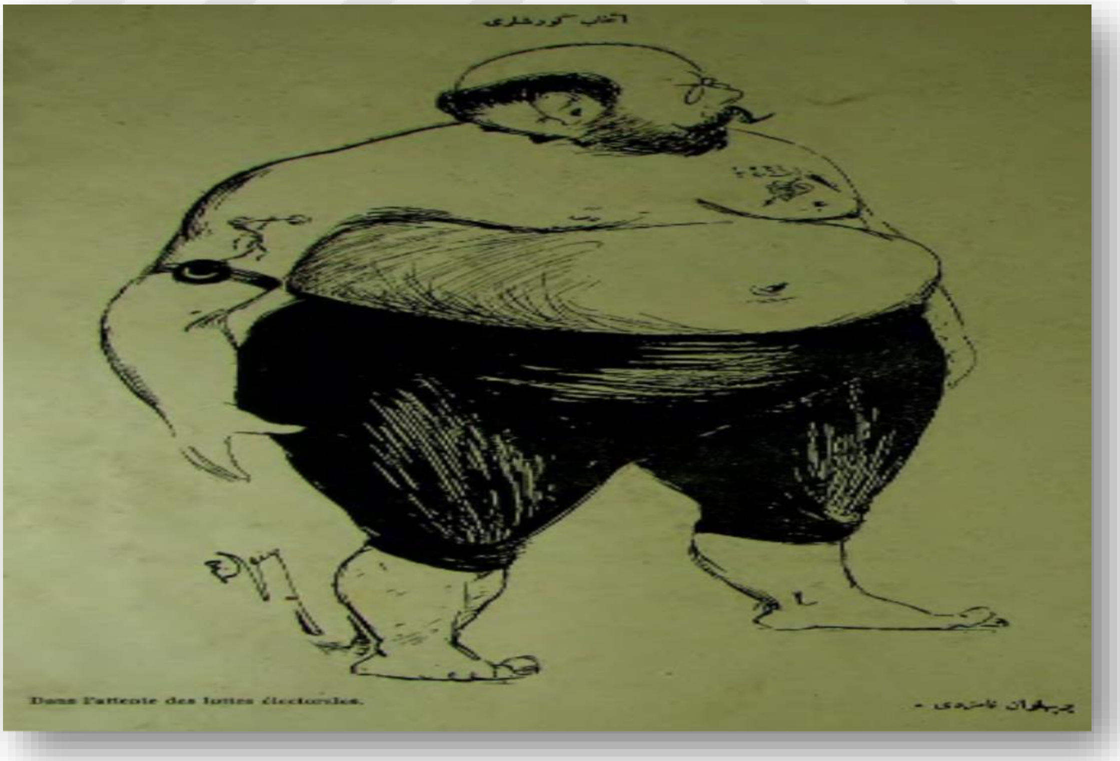
Dans l'attente des luttes électorales.

EK 247: Kalem Dergisinin 20 Kaım 1908 Tarihli Nüshası

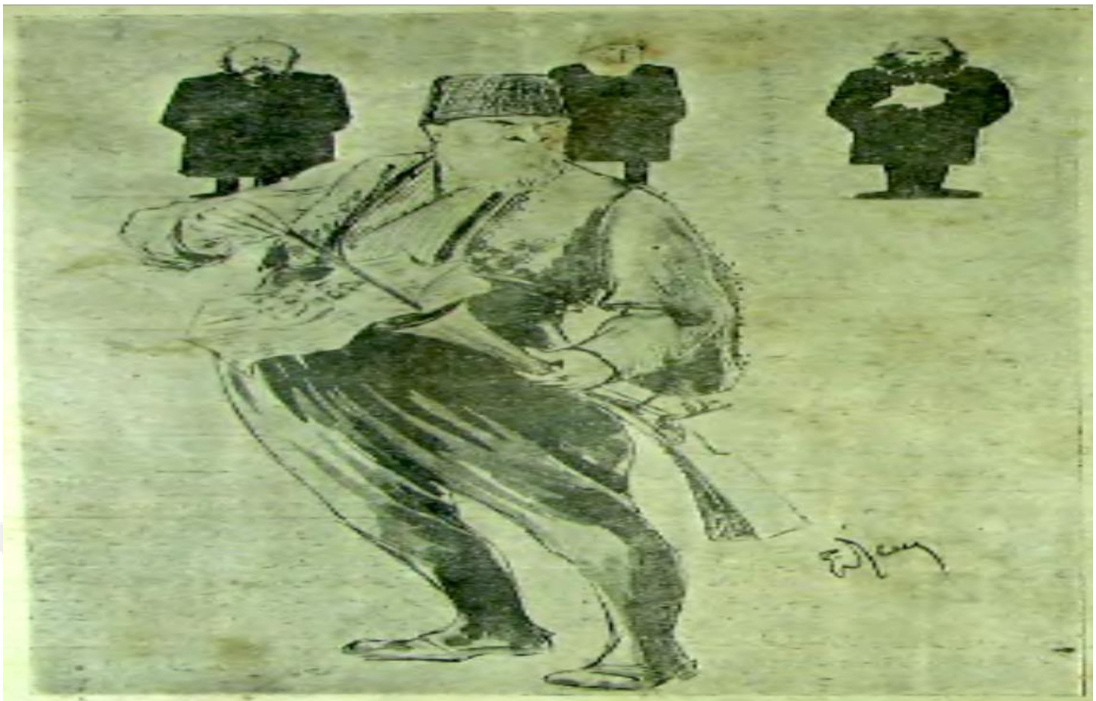

Tir à la cible.
— Le premier est manqué, voyons les autres.

نشان تعلیمی .
— برنجی دوكوردك . باقالم اوبورلرینه .

EK 248: Kalem Dergisinin 10 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

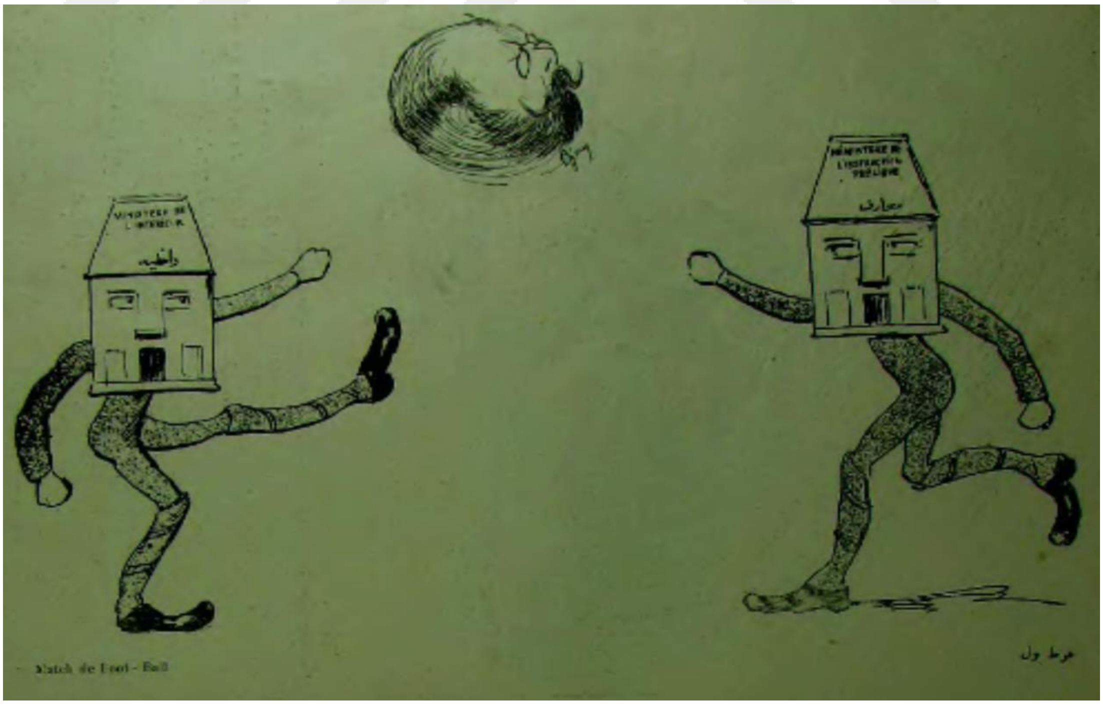
MINISTERE DE L'INTERIEUR
داخلیه
MINISTERE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE
معارف

— Match de Foot - Ball

فوط بول

EK 249: Kalem Dergisinin 18 Eylül 1908 Tarihli Nüshası

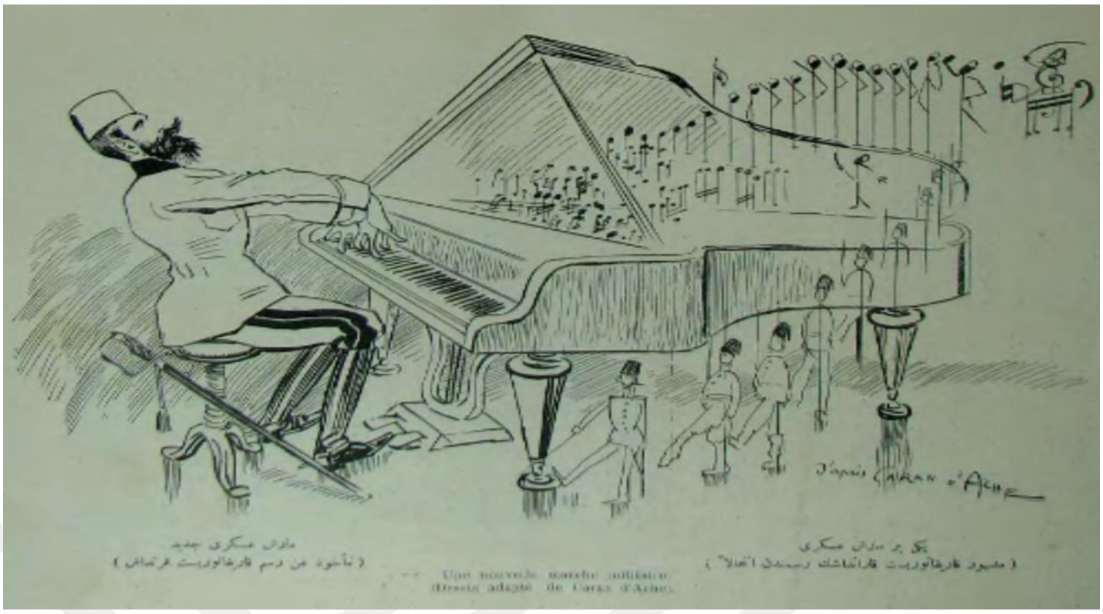
D'après Caran d'Ache
مارش عسکری جدید
— Une nouvelle marche militaire.
(Dessin adapté de Caran d'Ache).

EK 250: Kalem Dergisinin 21 Ekim 1909 Tarihli Nüshası

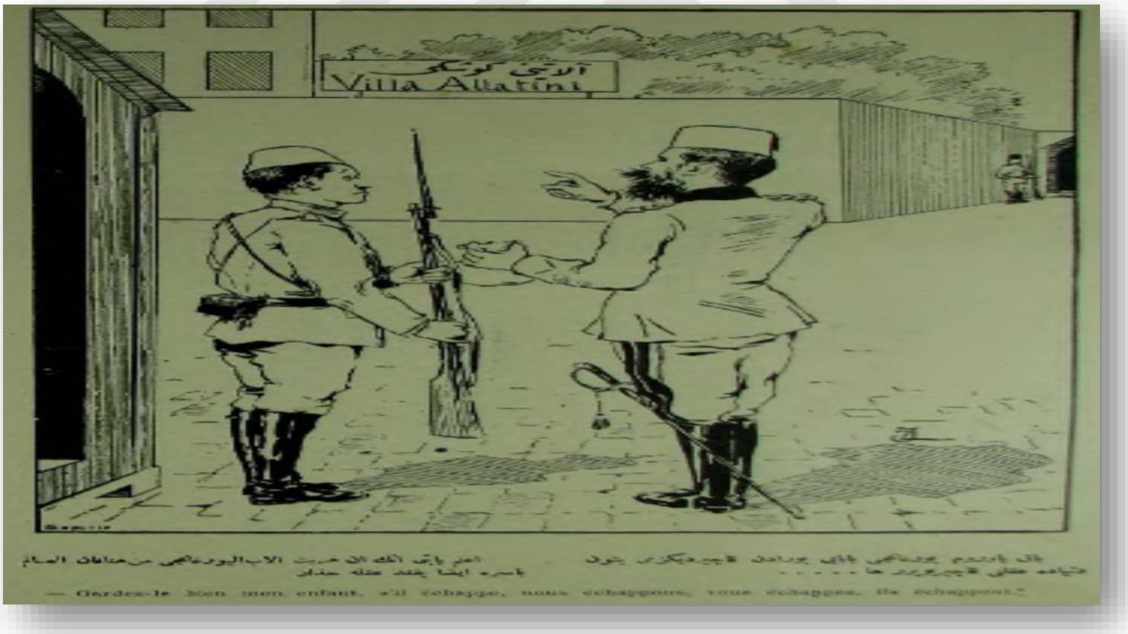
آلاتینی کوشکی
Villa Allatini
— Gardez-le bien mon enfant, s'il échappe, nous échappons, vous échappez, ils échappent!

EK 251: Cadaloz Dergisinin 6 Mayıs 1911 Tarihli Nüshası

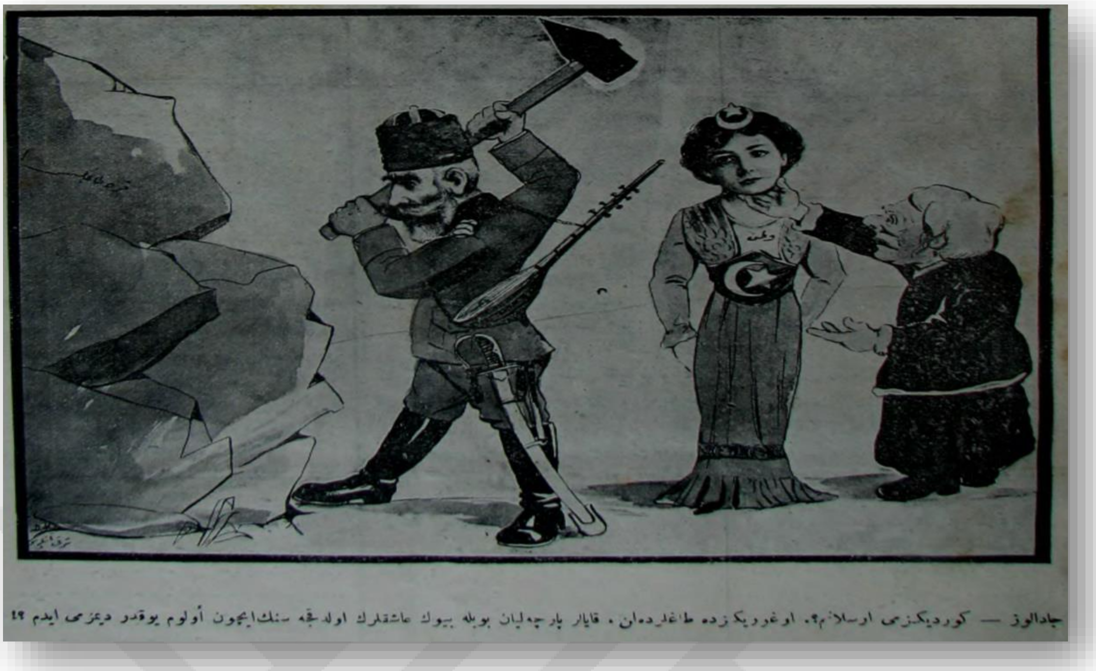
جادالوز — كورديكزمى اوسلامم؟ اوغوريكزده طاغلردهان . قايار پارچەليان بويله بيوك عاشقلرك اولدقجه سنك ايچون اولوم يوقدر ديمزمى ايدم ؟!

EK 252: Cadaloz Dergisinin 2 Eylül 1911 Tarihli Nüshası

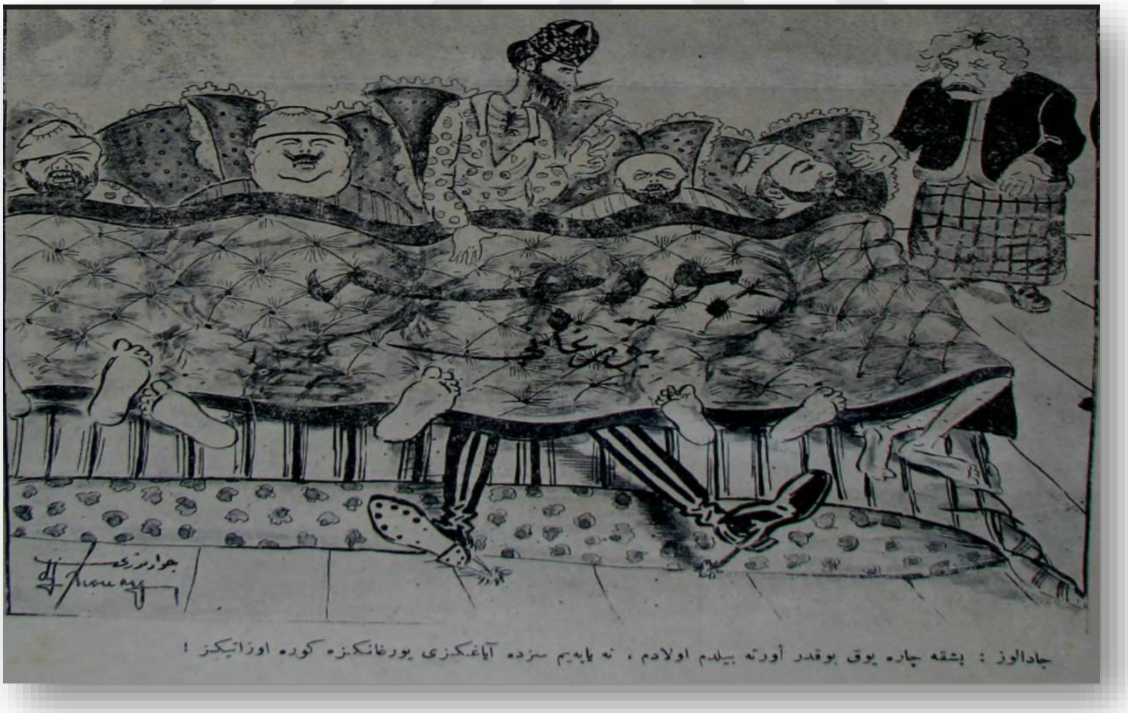
جادالوز : بشقه چاره يوق بوقدر اورته بيلدم اولادم ، نه يابه‌يم سزده آياغكزى يورغانكزه كوره اوزاتيكز !

EK 253: Kalem Dergisinin 2 Mart 1911 Tarihli Nüshası

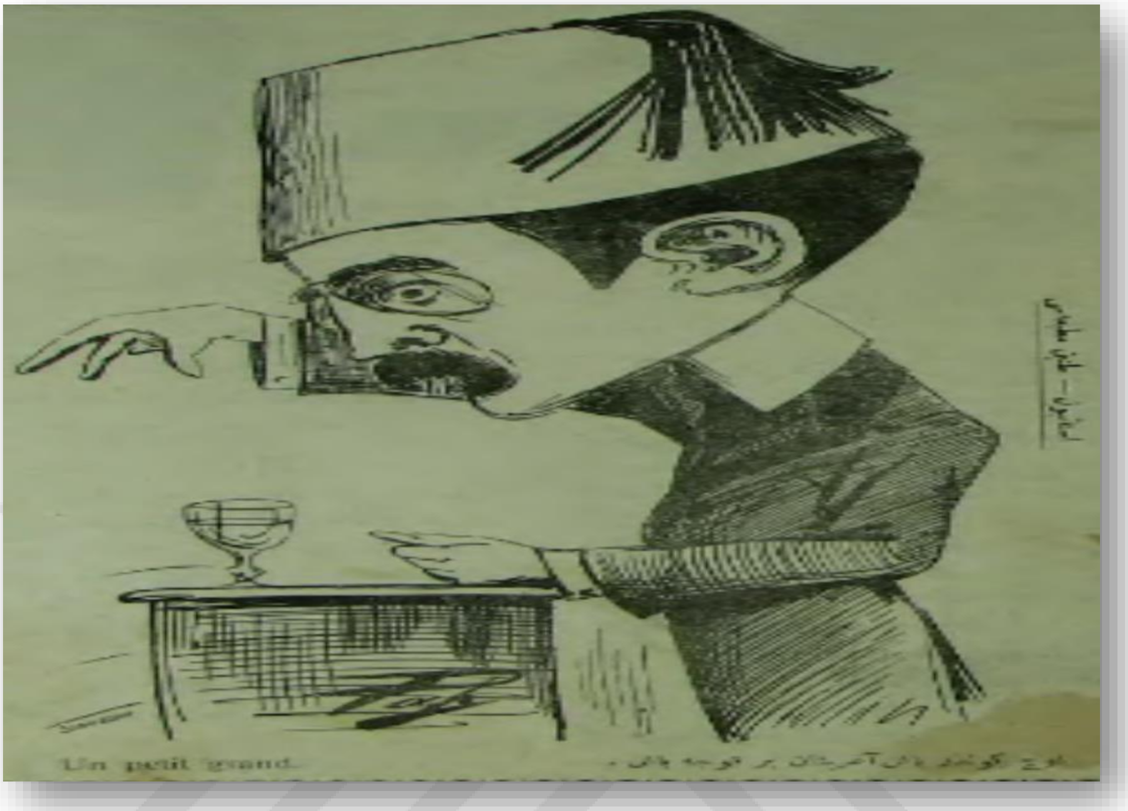
Un petit grand.

EK 254: Kalem Dergisinin 11 Mart 1911 Tarihli Nüshası

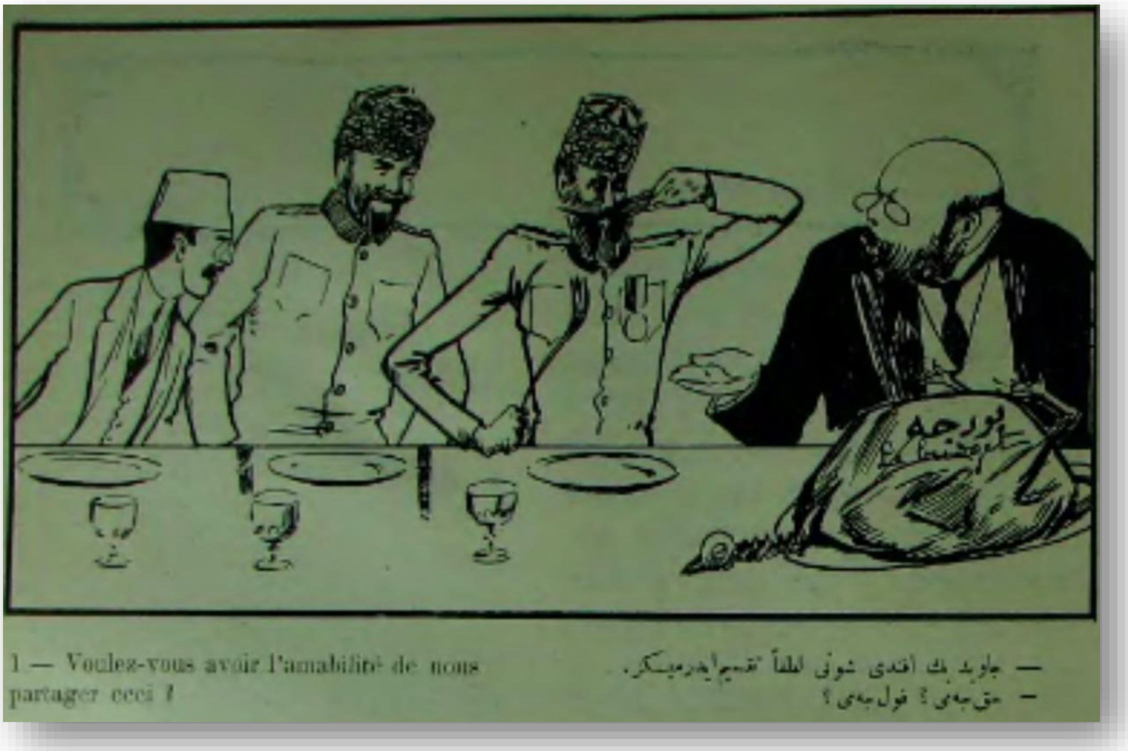
1 — Voulez-vous avoir l'amabilité de nous partager ceci ?
— جاوید بك افندی شونی لطفاً تقسیم ایدرمیسکز.
— حق جه‌ی؟ قول جه‌ی؟

EK 255: Kalem Dergisinin 11 Mart 1911 Tarihli Nüshası

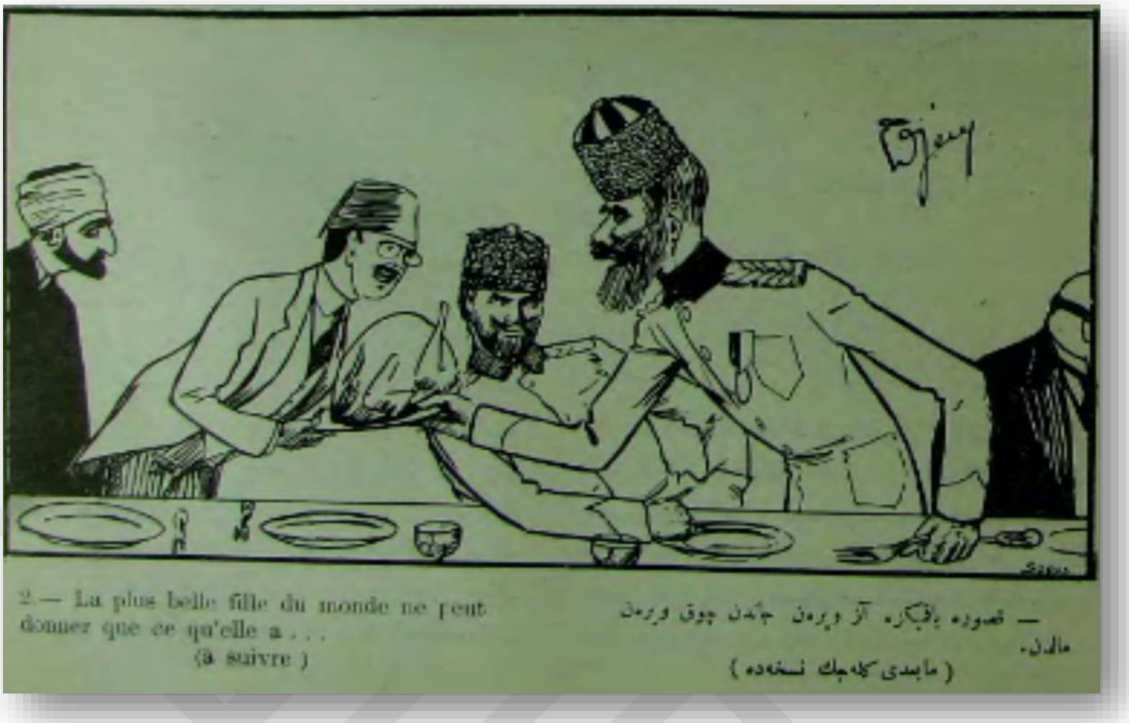

2.— La plus belle fille du monde ne peut donner que ce qu'elle a . . .
(à suivre)

— قصوره باقمیکز، آز ویرن جاندن چوق ویرن مالدن.
(مابعدی گله‌جك نسخه‌ده)

EK 256: Kalem Dergisinin 15 Şubat Mart 1911 Tarihli Nüshası

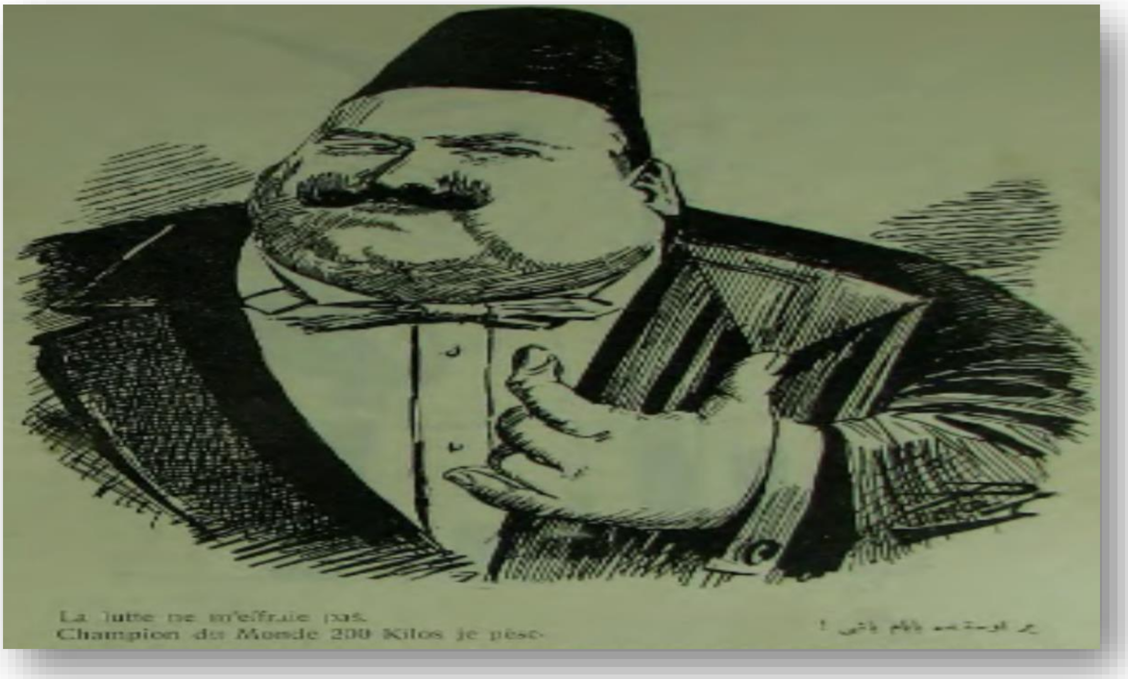

La lutte ne m'effraie pas.
Champion du Monde 200 Kilos je pèse.

EK 257: Kalem Dergisinin 6 Nisan 1911 Tarihli Nüshası

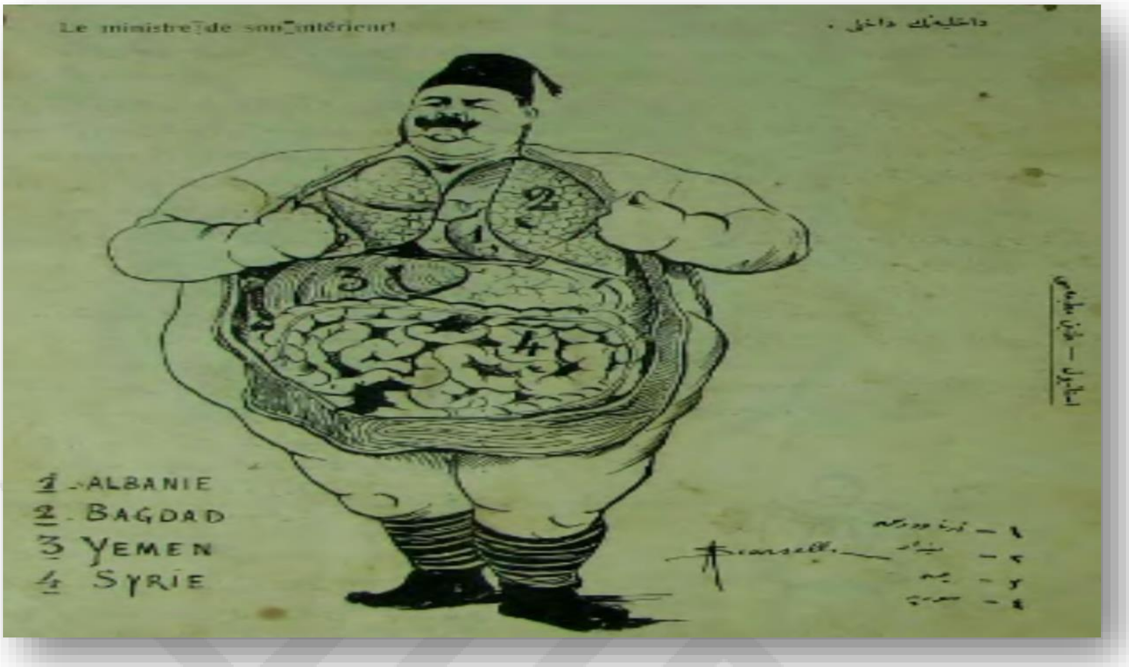
Le ministre de son intérieur!
داخلیه‌نك داخلی .
1 - ALBANIE
2 - BAGDAD
3 YEMEN
4 SYRIE
1
2
3
4

EK 258: Kalem Dergisinin 25 Mayıs 1911 Tarihli Nüshası

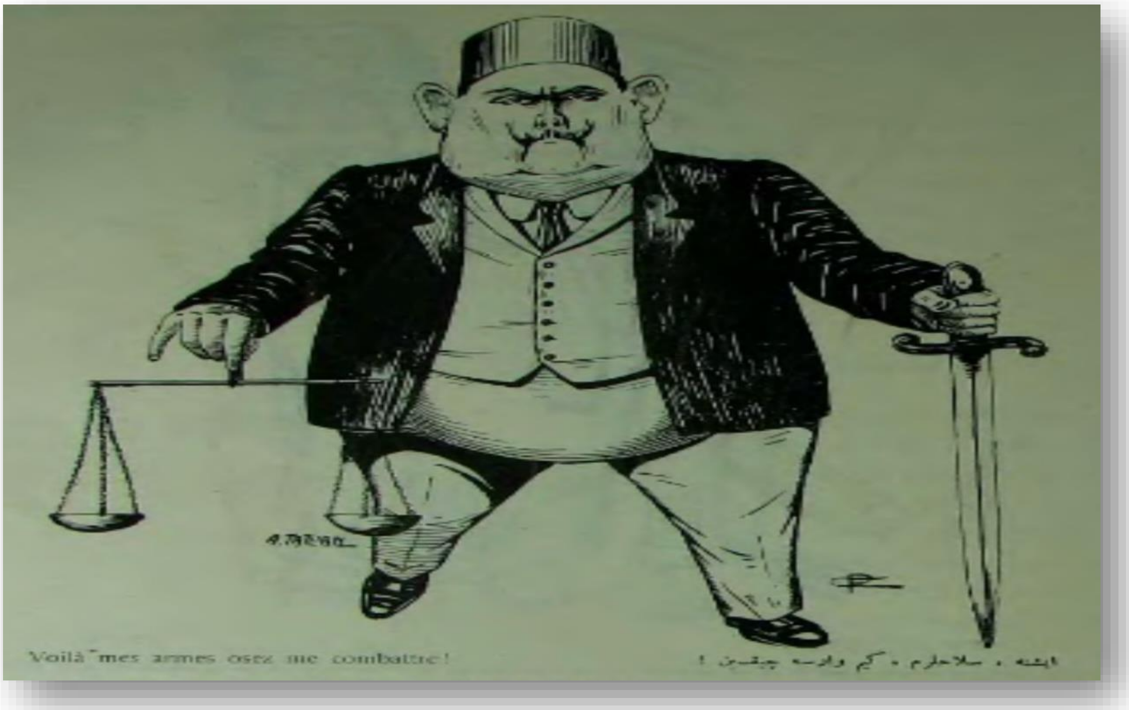
Voilà mes armes osez me combattre!
ایشته ، سلاحلرم ، کیم وارسه چیقسین !

EK 259: Kalem Dergisinin 18 Şubat 1909 Tarihli Nüshası

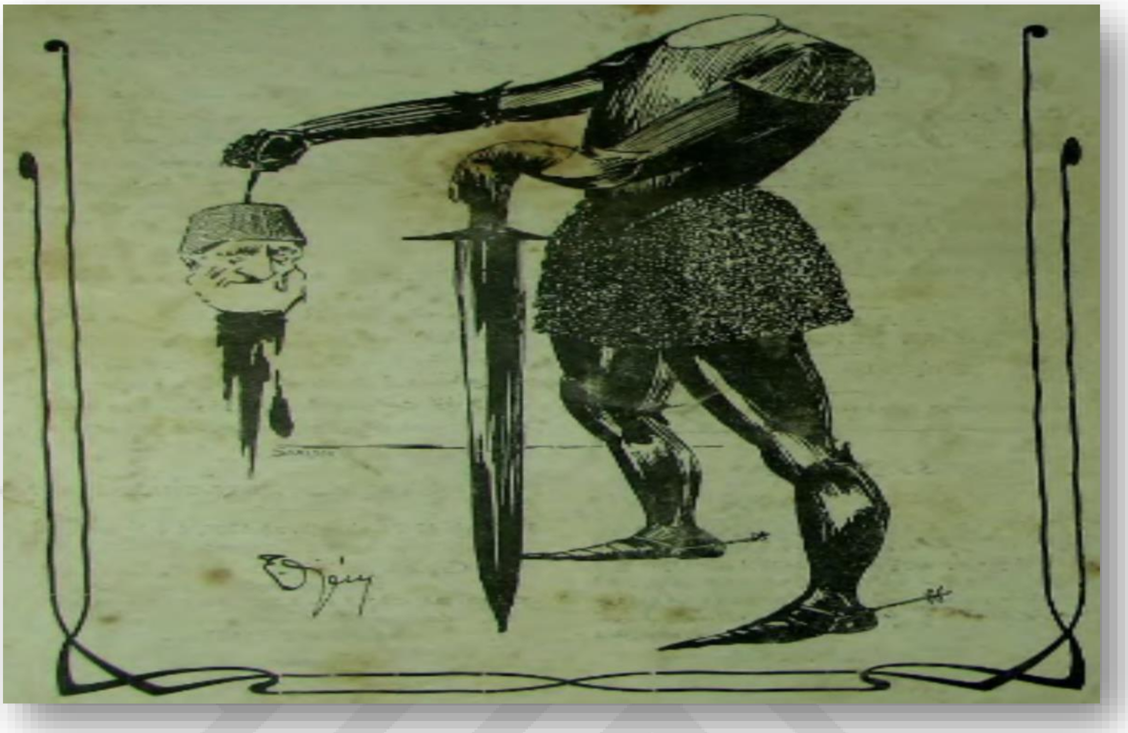

EK 260: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 17 Ağustos 1908 Tarihli Nüshası

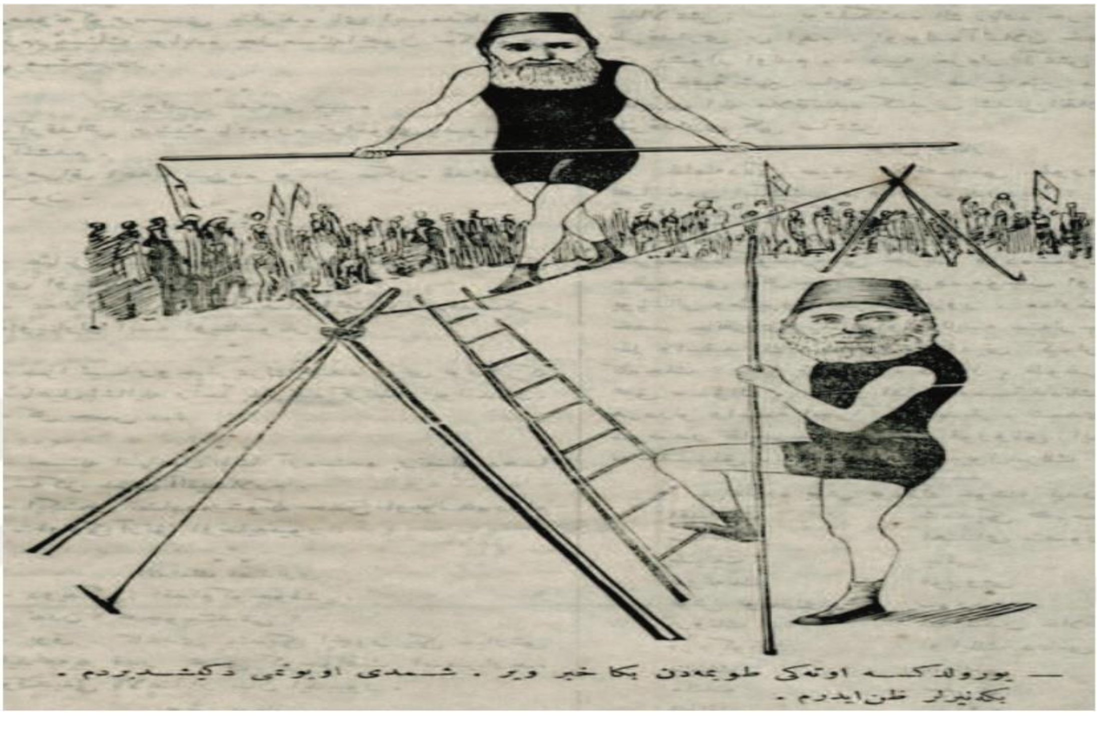
— یورولدکسه اوته‌کی طوبه‌دن بکا خبر ویر . شمدی اویونی دکیشدیردم .
بکنیرلر ظن ایدرم .

EK 261: Karagöz Dergisinin 13 Ağustos 1908 Tarihli Nüshası

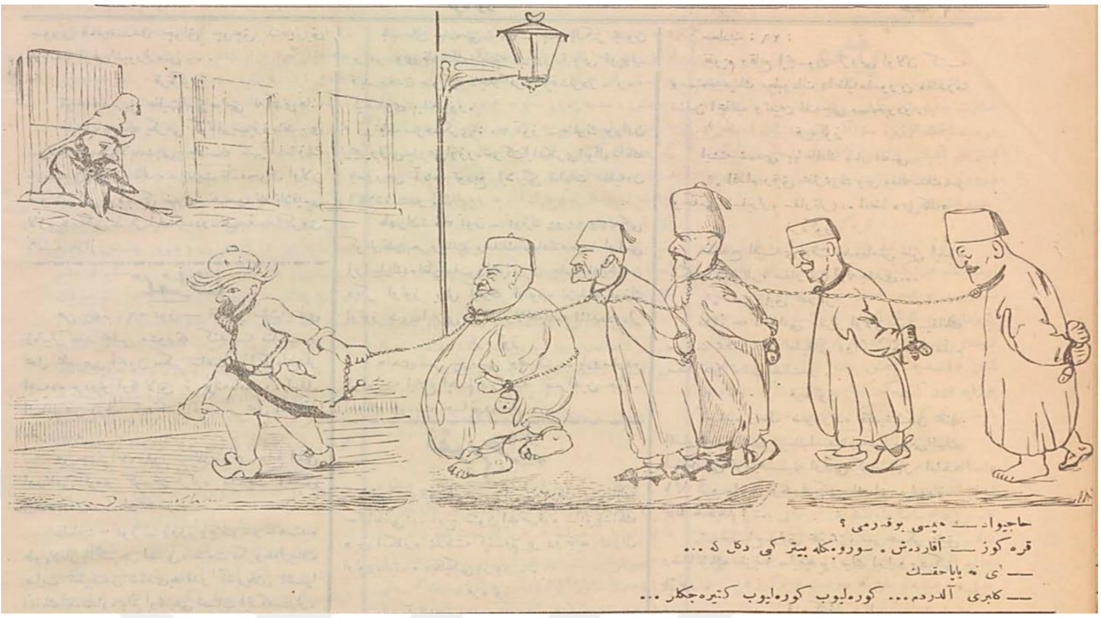
حاجیواد ـــ هپسی بوقدرمی ؟
قره كوز ـــ آقارداش . سوروبكله بیتر كبی دكل كه ..
ـــ ای نه یاپاجقسك
ـــ كابری آلدردم ... كورەلیوب كورەلیوب كتیرەجكلر ..

EK 262: Boşboğaz ile Güllabi’nin 24 Ağustos 1908 Tarihli Nüshası

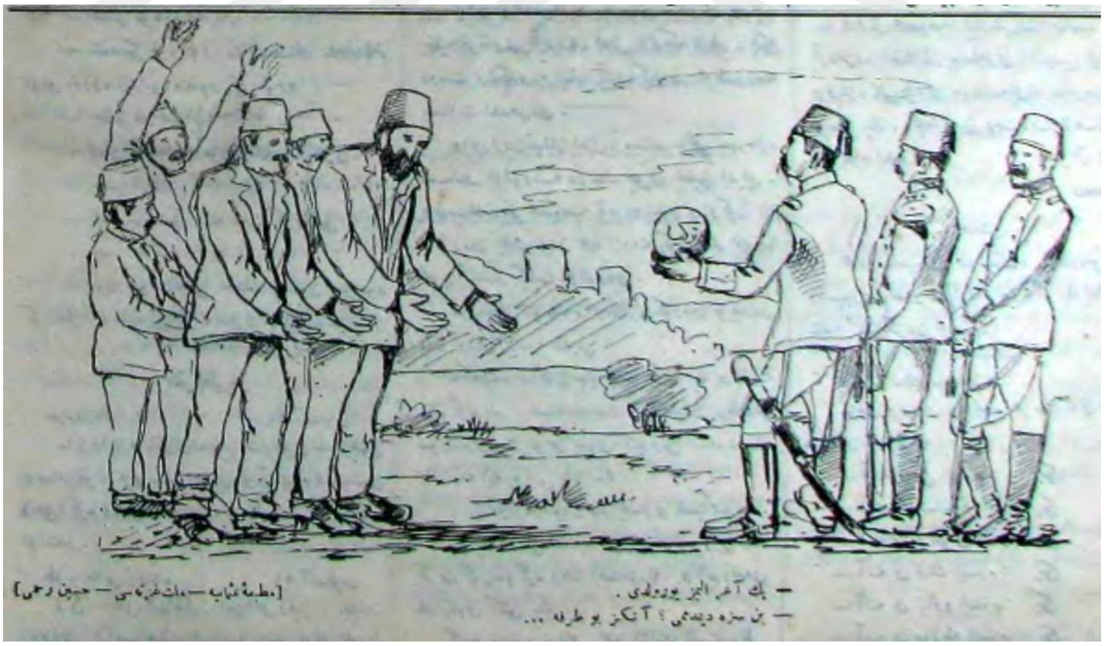
ـــ پك آغر ایلیز یورودی .
ـــ بن سزه دیدممی ؟ آنكز بو طرفده ..
[مطبعهٔ عثمانیه ـــ مات غزتهسی ـــ حسین رحمی]

EK 263: Geveze Dergisinin 2 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

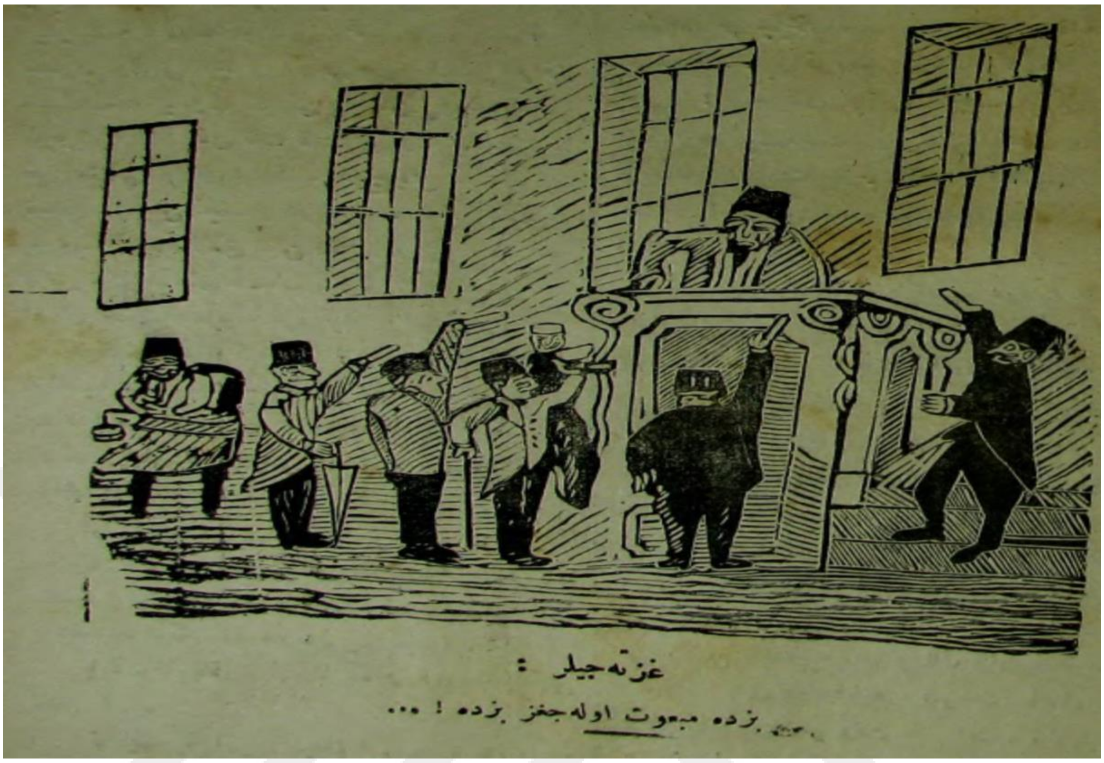
غزته‌جیلر :
— بزده مبعوث اوله‌جغز بزده !...

EK 264: Karagöz Dergisinin 21 Eylül 1908 Tarihli Nüshası

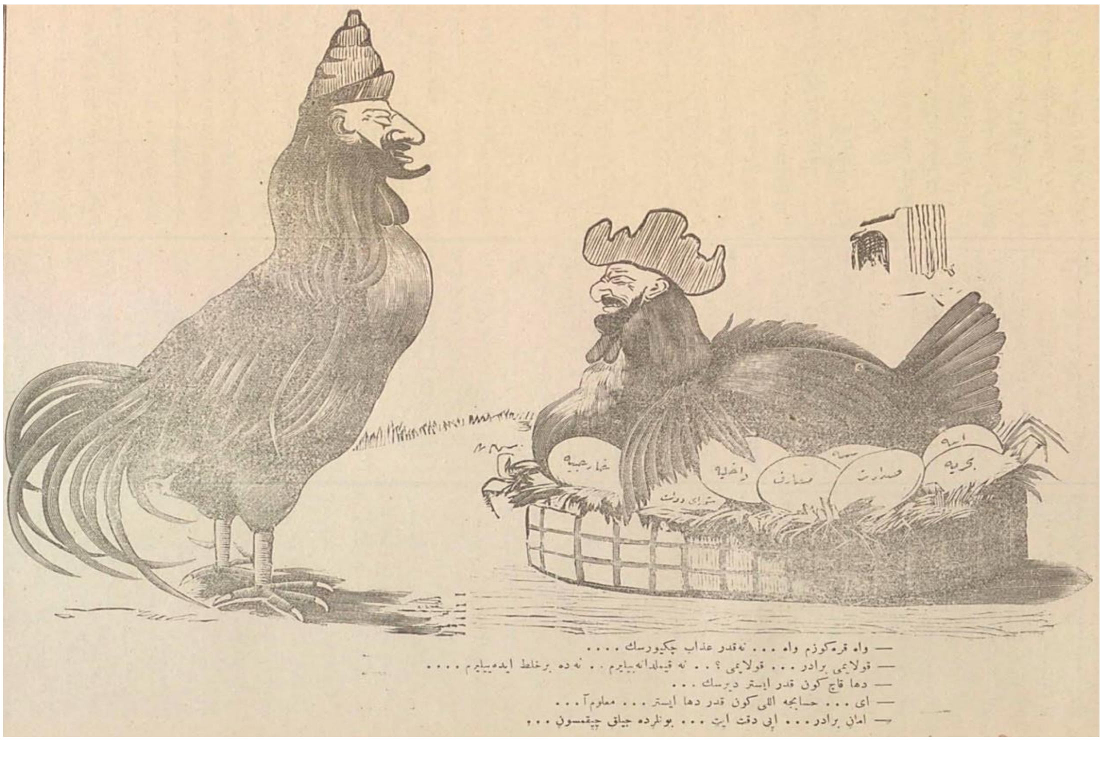
خارجیه
شورای دولت
داخلیه
معارف
صدارت
بحریه
— واه قره‌کوزم واه ... نه‌قدر عذاب چکیورسك ....
— قولایمی برادر ... قولایمی ؟ .. نه قیملدانه‌بیلیرم .. نه ده برخلط ایده‌بیلیرم ....
— دها قاچ کون قدر ایستر دیرسك ...
— ای ... حسابجه اللی کون قدر دها ایستر ... معلوم آ...
— امان برادر ... اپی دقت ایت ... بونلرده جیلق چیقمسون ...

EK 265: Kalem Dergisinin 15 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

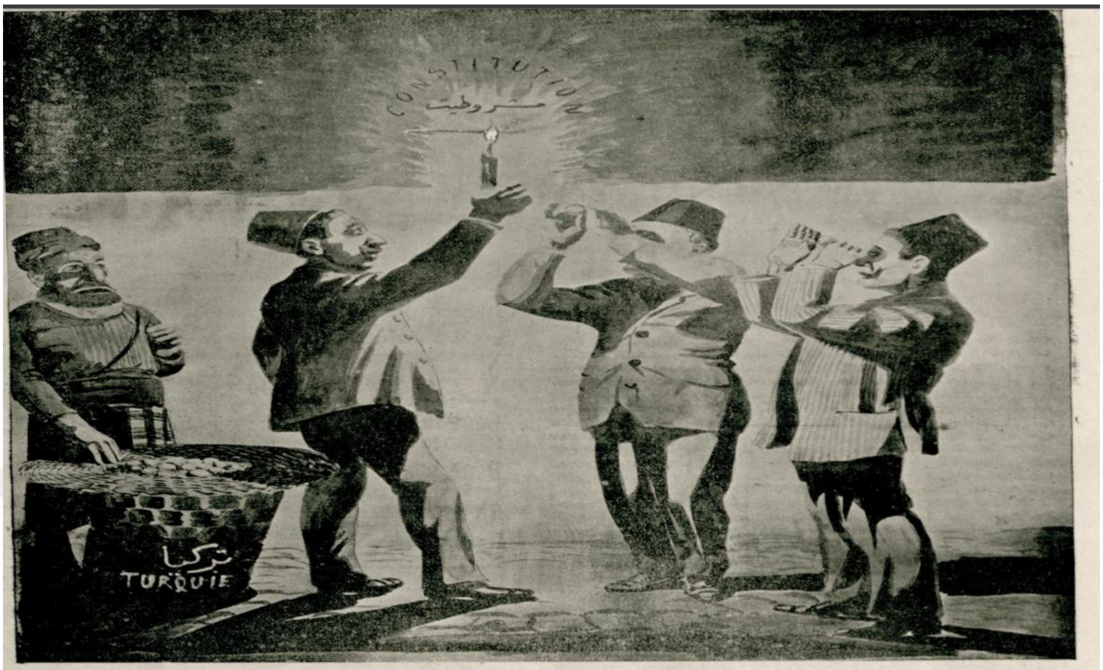
CONSTITUTION
مشروطیت
ترکیا
TURQUIE

انتخاب مبعوث قومیسیونی
اتحادوترقی جمعیتی — یومورطه‌جی . بوکوفه‌لرده‌کی یومورطه‌لرك هپسی چیلاق . بونلرله مبعوثان اوملتی یاپیلمز .
یومورطه‌جی — ضرر یوق افندم براقیك. پاسقالیه‌کلیور . بن اونلری پشیریر قیرمزیه بویار صاتارم .

EK 266: Kalem Dergisinin 1 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

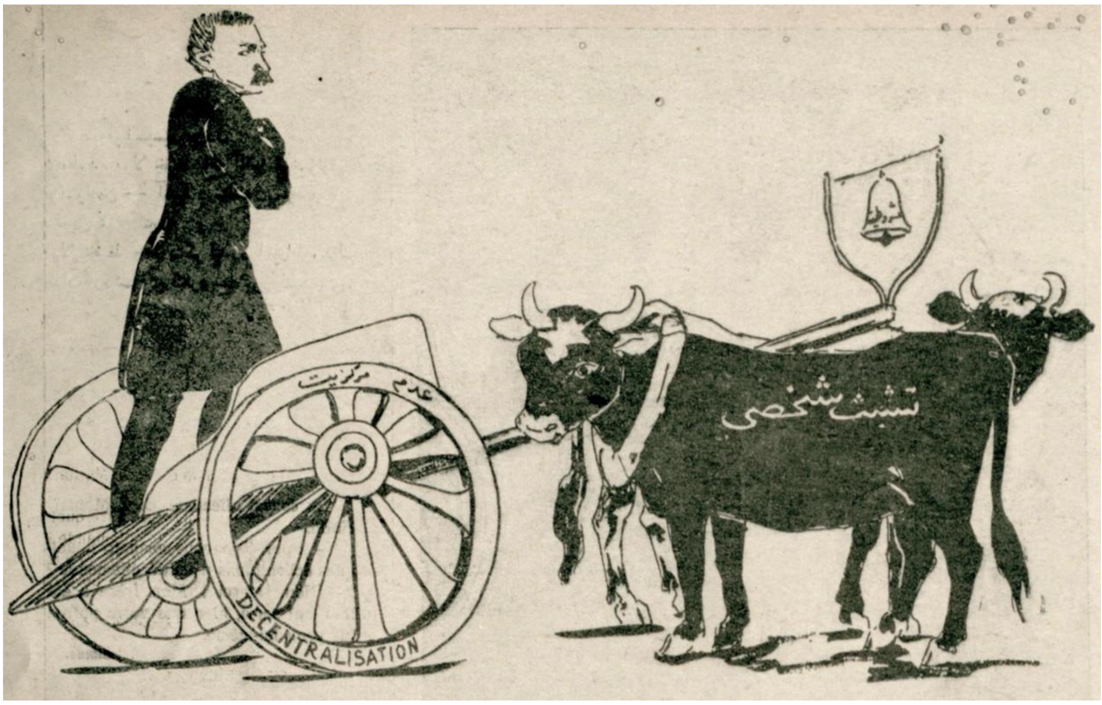
عدم مرکزیت
DECENTRALISATION
تشبث شخصی

EK 267: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 8 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

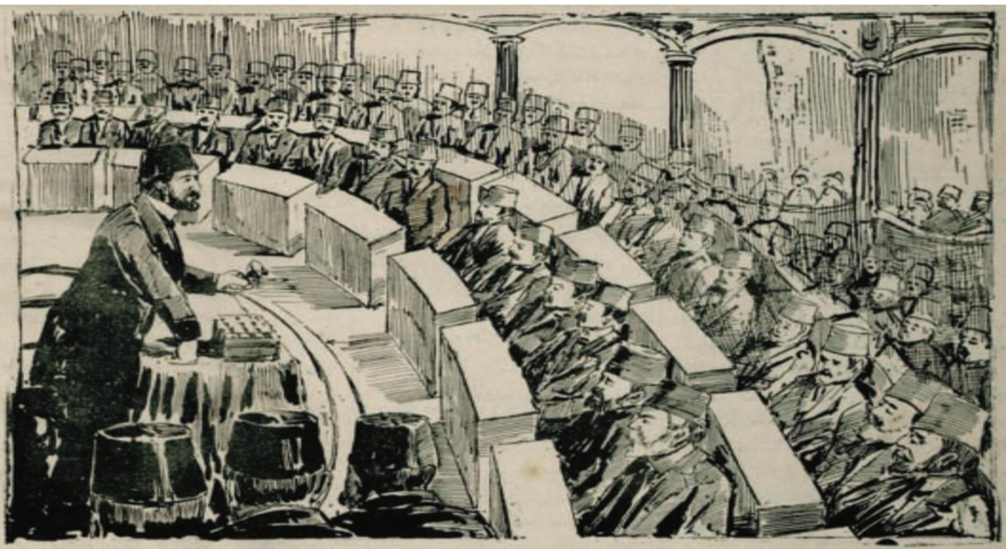

مجلس مبعوثان

رئيس — مبعوث افنديلر زمان نازكدر . خلق تهييج ايده‌جك مسائلك موضوع بحث اولمسی موافق دكلدر . جمله‌كزك وظيفه‌سی توزيع ايديلن تعليماتنامه‌ده كوسترلمشدر . مدعيانكزده اوندن خارجه چيقمامكز اخطار اولنور . هر شيده حتی پارلامانتوده‌ده آلاتورقه‌دن آيرلمامق بز ...

مطبعهٔ عثمانيه — ملت غزته‌سی — حسين رحمی

EK 268: Geveze Dergisinin 8 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

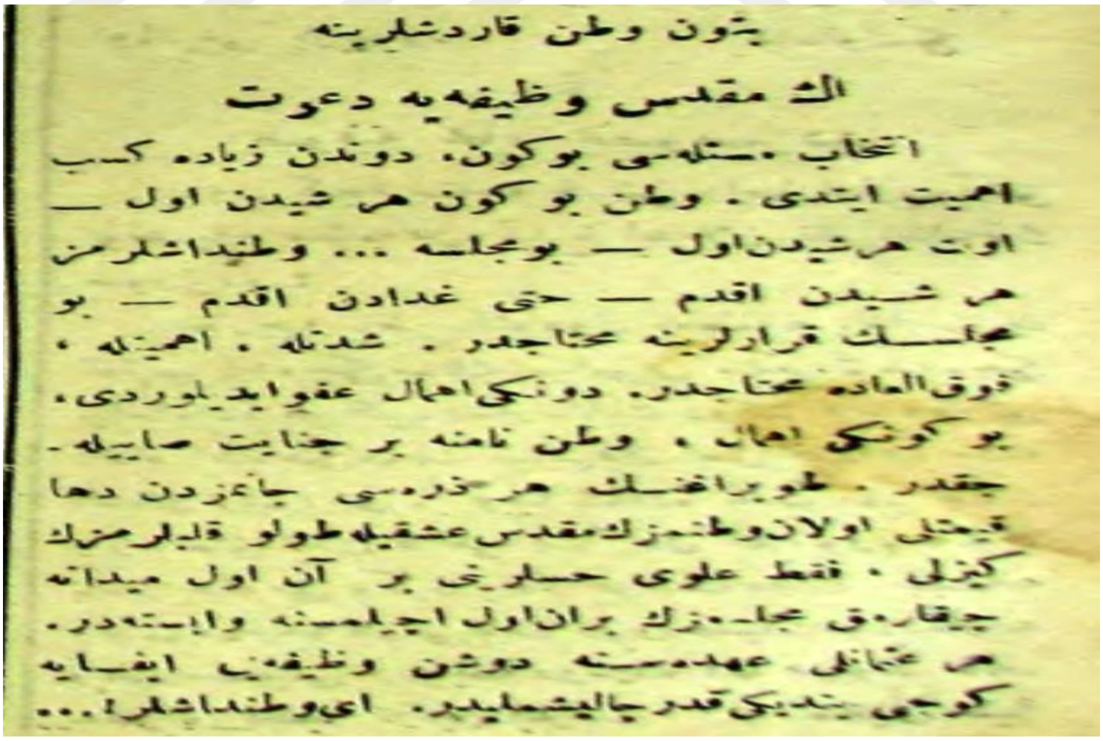

بتون وطن قارداشلرينه

الك مقدس وظيفه‌يه دعوت

انتخاب مسئله‌سی بو كون، دوندن زياده كسب اهميت ايتدی . وطن بو كون هر شيدن اول — اوت هر شيدن اول — بو مجلسه ... وطنداشلرمز هر شيدن اقدم — حتی غدادن اقدم — بو مجلسك قرارلرينه محتاجدر . شدتله . اهميتله . فوق العاده محتاجدر. دونكی اهمال عفو ايديلوردی. بو كونكی اهمال . وطن نامنه بر جنايت صاييله‌جقدر . طوپراغمزك هر ذره‌سی جانمزدن دها قيمتلی اولان وطنمزك مقدس عشقيله طولو قلبلرمزك كيزلی . فقط علوی حسلرينی بر آن اول ميدانه چيقارمق مجلسمزك بر آن اول اچلمسنه وابسته‌در. هر عثمانلی عهده‌سنه دوشن وظيفه‌يی ايفايه كوجی يتديكی قدر چاليشمليدر. ای وطنداشلر!...

EK 269: Dalkavuk Dergisinin 31 Ekim 1908 Tarihli Nüshası

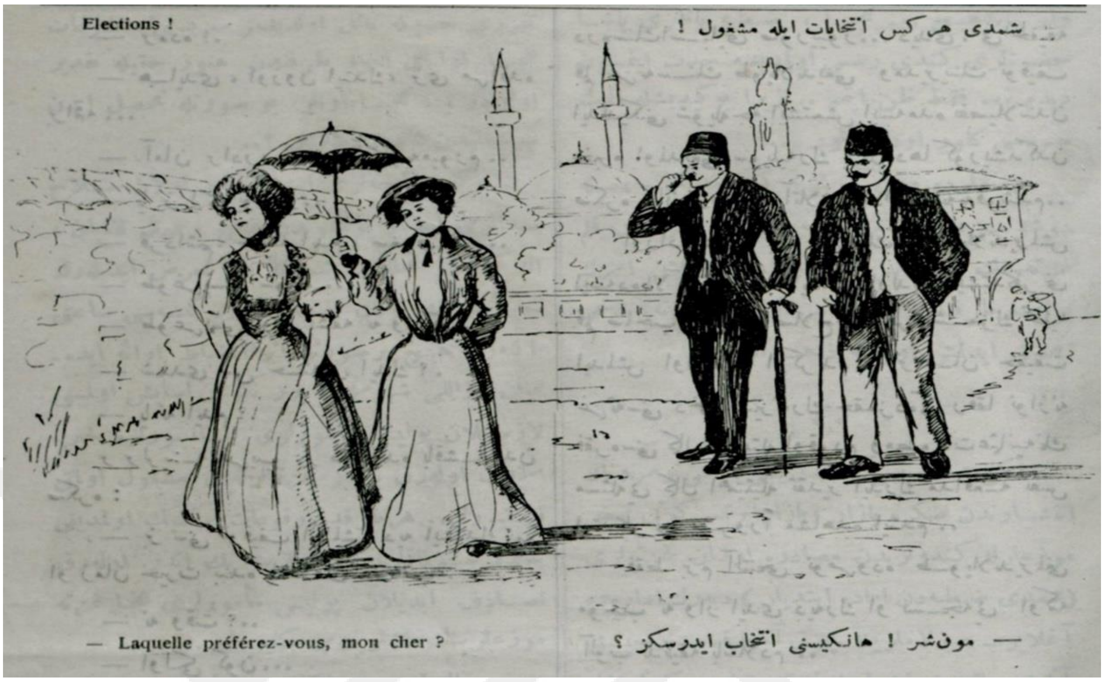
Elections !
شمدی هر کس انتخابات ایله مشغول !
— Laquelle préférez-vous, mon cher ?
— مون‌شر ! هانکیسنی انتخاب ایدرسکز ؟

EK 270: Davul Dergisinin 3 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

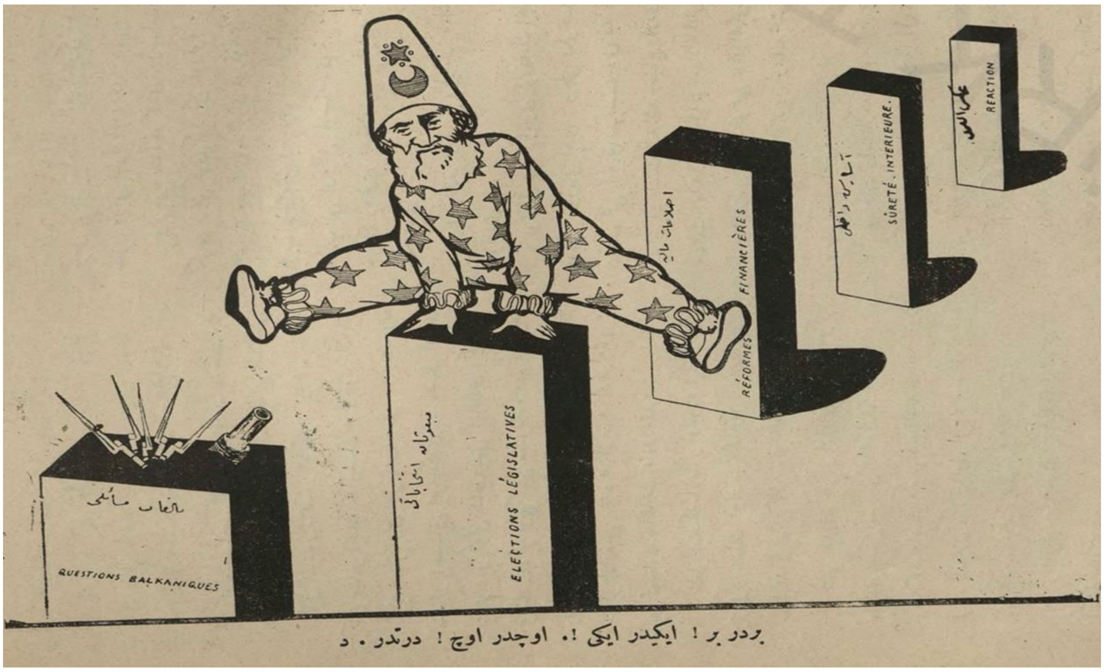
بالقان مسائلی
QUESTIONS BALKANIQUES
مبعوثان انتخاباتی
ELECTIONS LÉGISLATIVES
اصلاحات مالیه
RÉFORMES FINANCIÈRES
آسایش داخلیه
SÛRETÉ INTERIEURE.
عکس العمل
REACTION
بردر بر ! ایکیدر ایکی !. اوچدر اوچ ! درتدر . د

EK 271: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 14 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

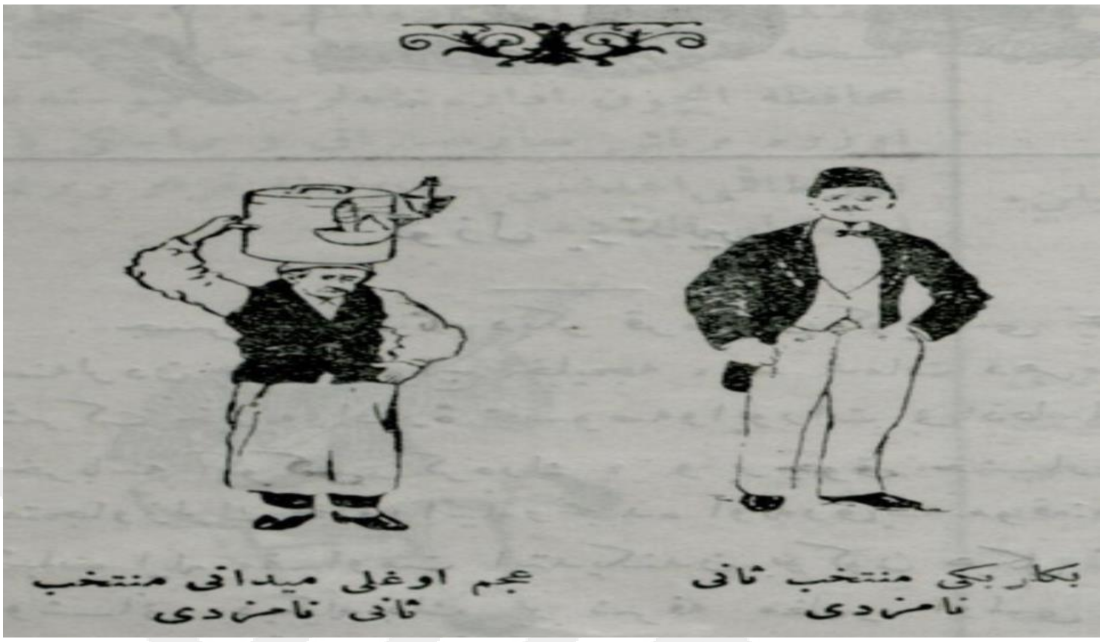
بکاربکی منتخب ثانی
نامزدی
عجم اوغلی میدانی منتخب
ثانی نامزدی

EK 272: Boşboğaz ile Güllabi Dergisinin 14 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

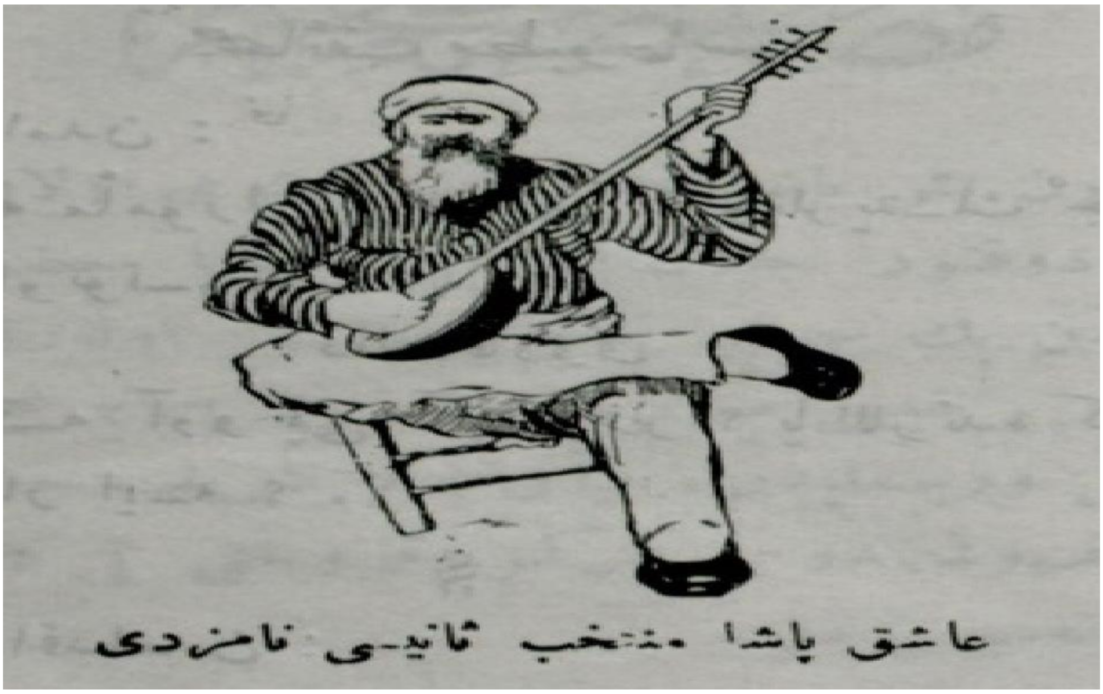
عاشق پاشا منتخب ثانیسی نامزدی

EK 273: Dalkavuk Dergisinin 7 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

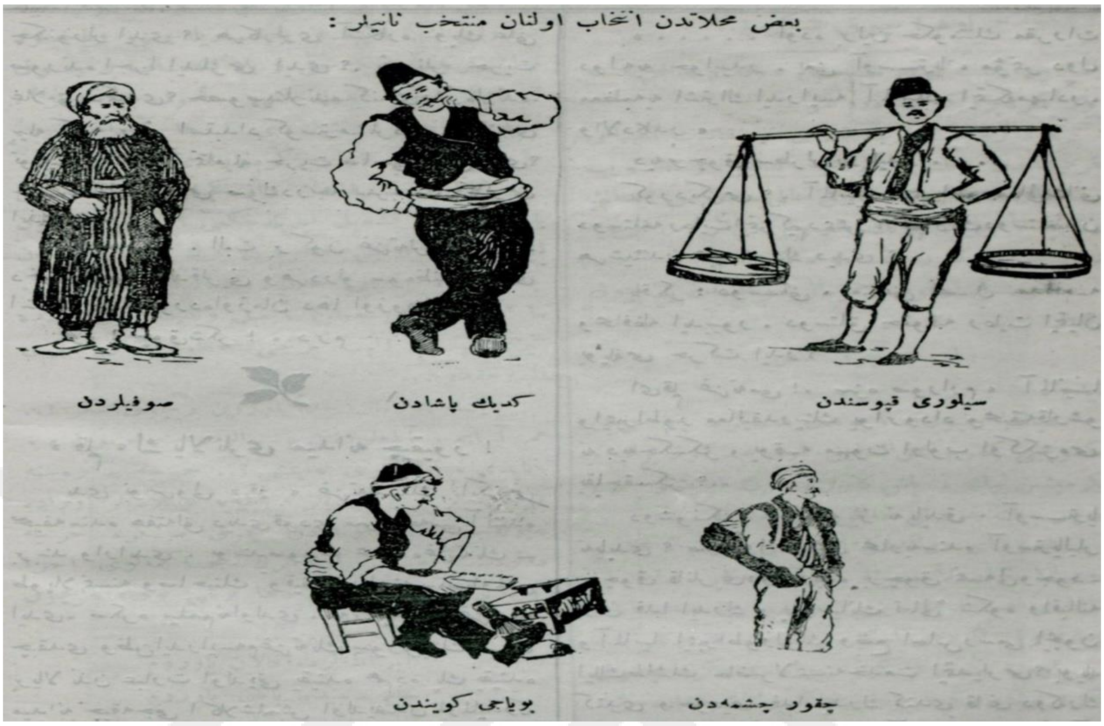
بعض محلاتدن انتخاب اولنان منتخب ثانیلر :
صوفیلردن
کدیك پاشادن
سیلوری قپوسندن
بویاجی کویندن
چقور چشمه‌دن

EK 274: Dalkavuk Dergisinin 7 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

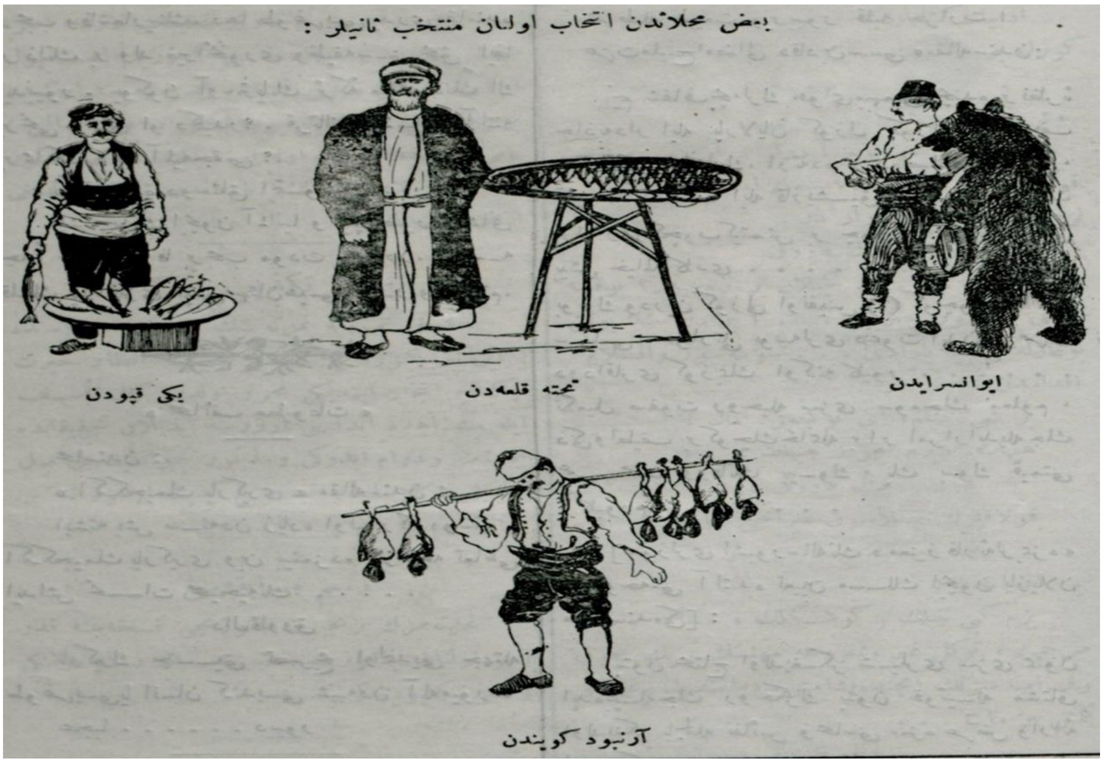
بعض محلاتدن انتخاب اولنان منتخب ثانیلر :
یکی قپودن
تحته قلعه‌دن
ایوانسرایدن
آرنبود کویندن

EK 275: Kalem Dergisinin 26 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

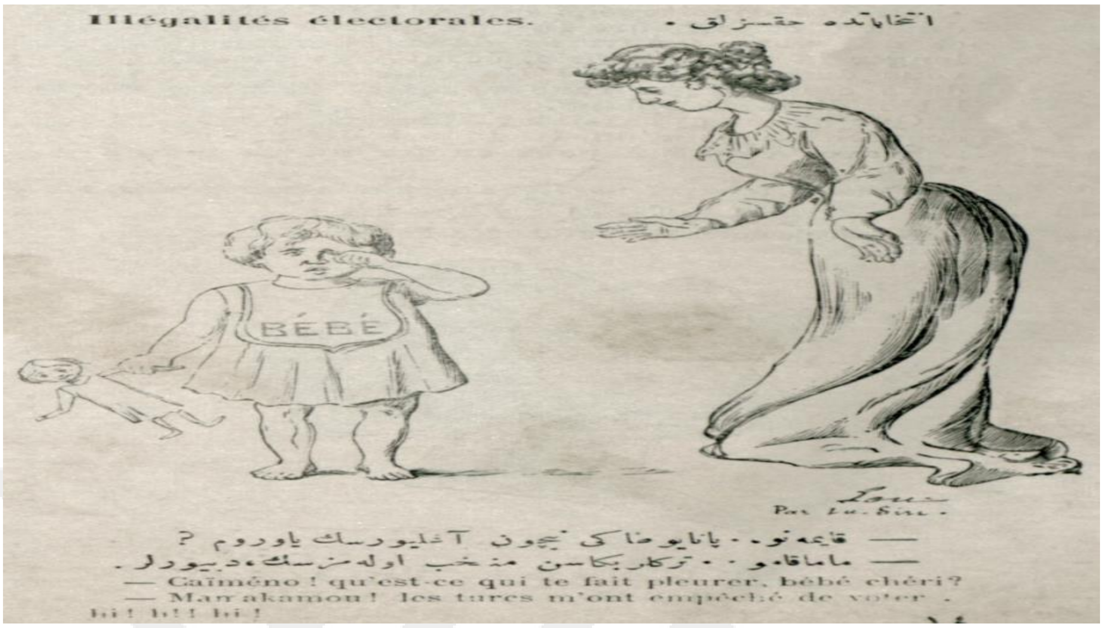
Illégalités électorales.
انتخاباتده حقسزلق .
BÉBÉ
Pas La-Sire.
— قايمه نو . بابايوضاكى نيچون آغليورسك ياوروم ؟
— ماماقامو . . تركلر بكا سن منتخب اوله مزسك ديورلر .
— Caïméno ! qu'est-ce qui te fait pleurer, bébé chéri?
— Marrakamou ! les turcs m'ont empêché de voter.
hi ! hi ! hi !

EK 276: Dalkavuk Dergisinin 26 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

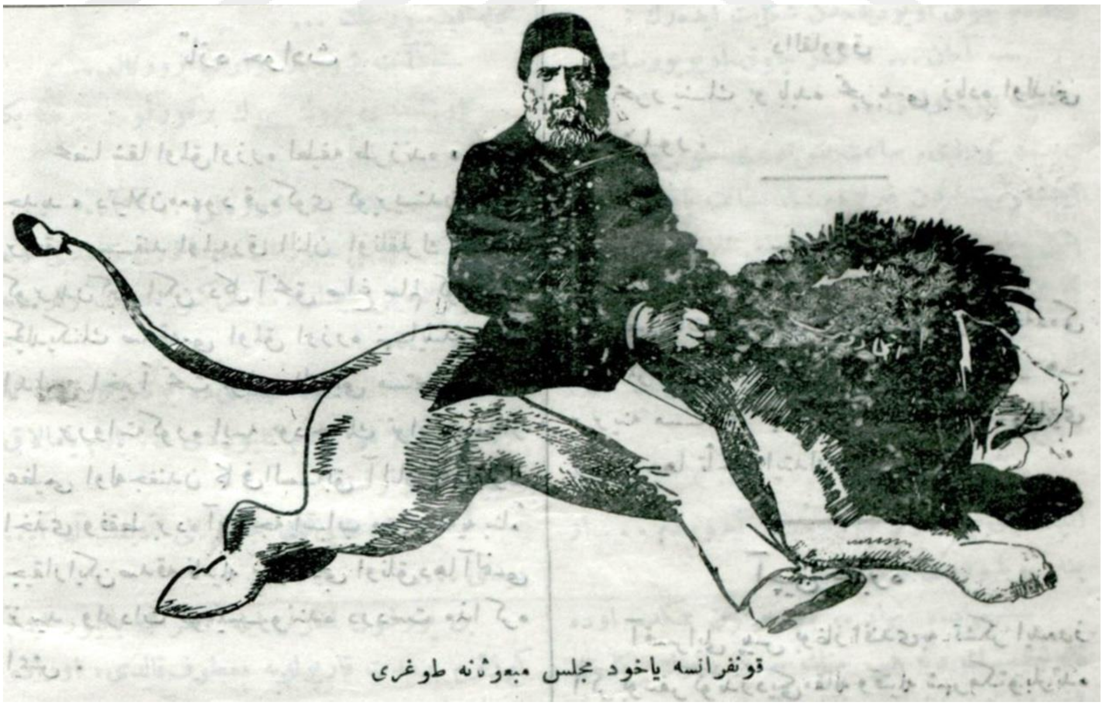
قونفرانسه ياخود مجلس مبعوثانه طوغرى

EK 277: Karagöz Dergisinin 19 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

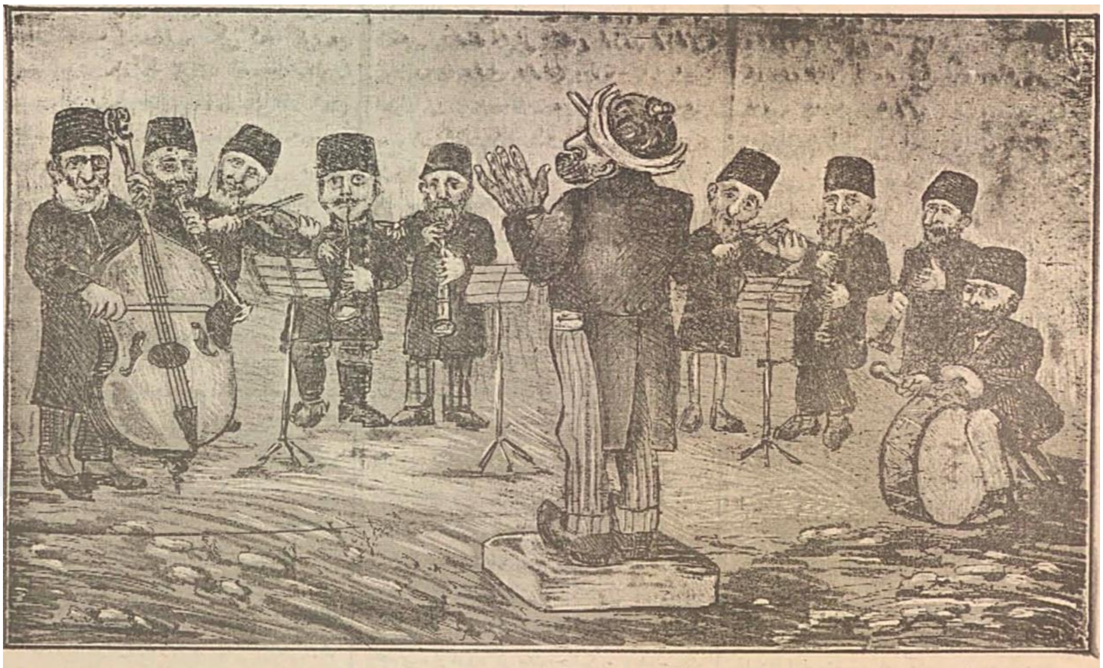

— اولمیور ... اولمیور ... طاقم اویغون دگل .. هوا اسکی هوا ... نغمه‌لر فنا ... هپ قاقوفونی .. هپ فوس‌نوت ... بن نافله یره یورولدم .

EK 278: Davul Dergisinin 23 Aralık 1908 Tarihli Nüshası

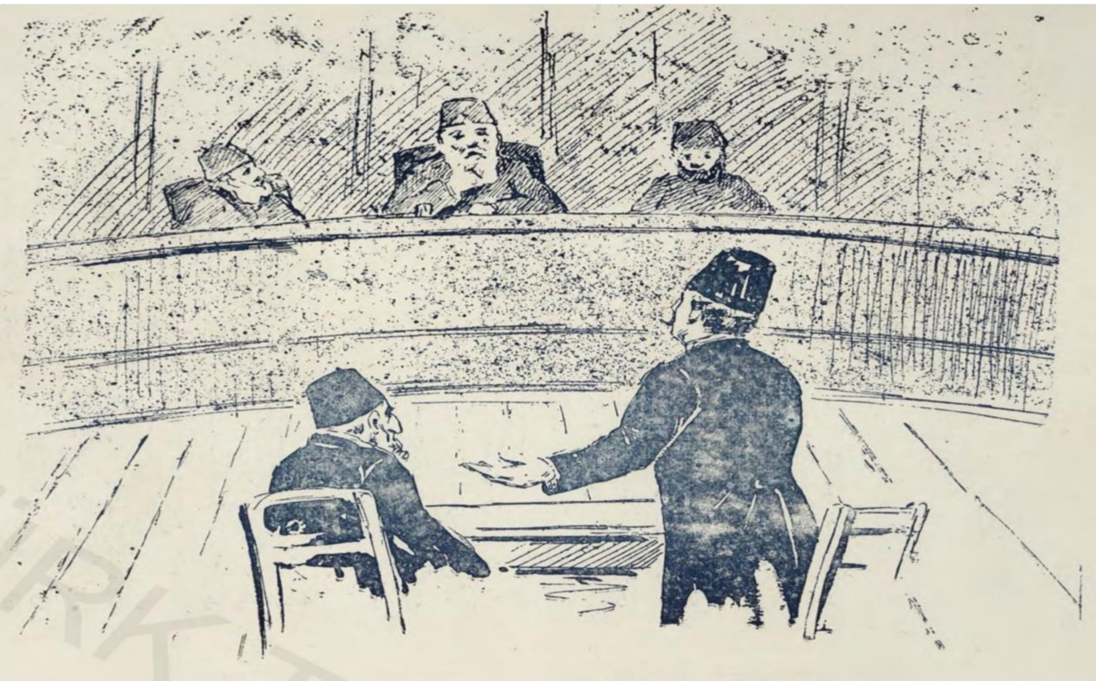

رئیس — یمین ایدرمیسکز ؟

مبعوث وکیلی — یمین منکره توجه ایدر مؤکلم مشروطیتی انکار ایتمیورکه

EK 279: Karagöz Dergisinin 15 Şubat 1909 Tarihli Nüshası

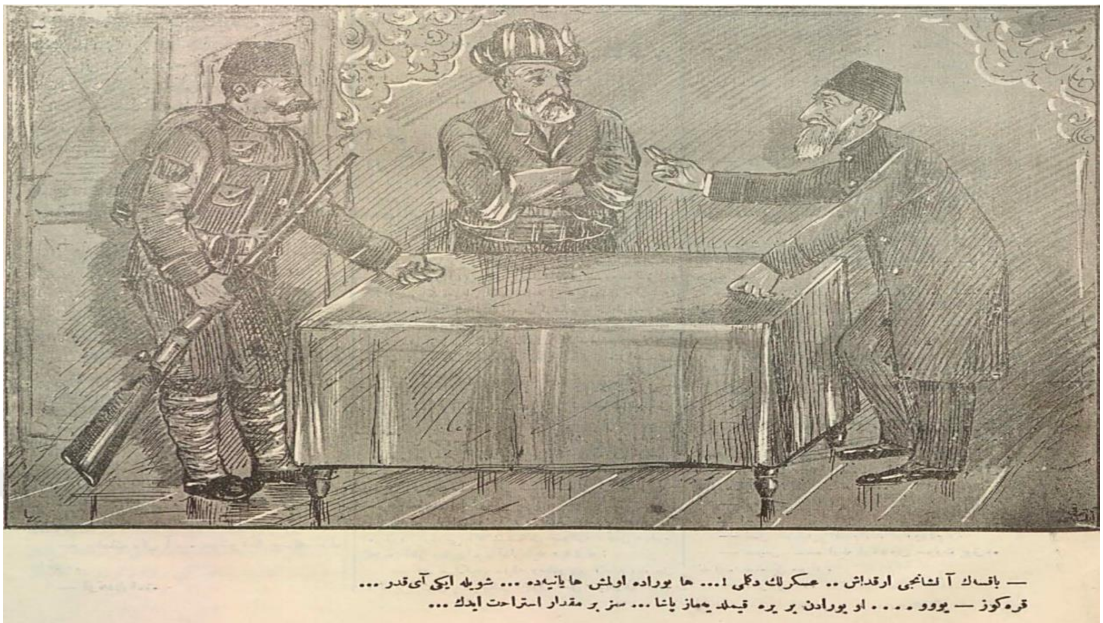
— باقسەك آ لشانجی ارقداش .. عسكرلك دكلی !... ها بوراده اولمش ها يانيه‌ده ... شويله ايكی آی قدر ...
قره‌كوز — يووو . . . . او بورادن بر يره قيملدييه‌ماز پاشا ... سز بر مقدار استراحت ايدك ...

EK 280: Dalkavuk Dergisinin 25 Şubat 1909 Tarihli Nüshası

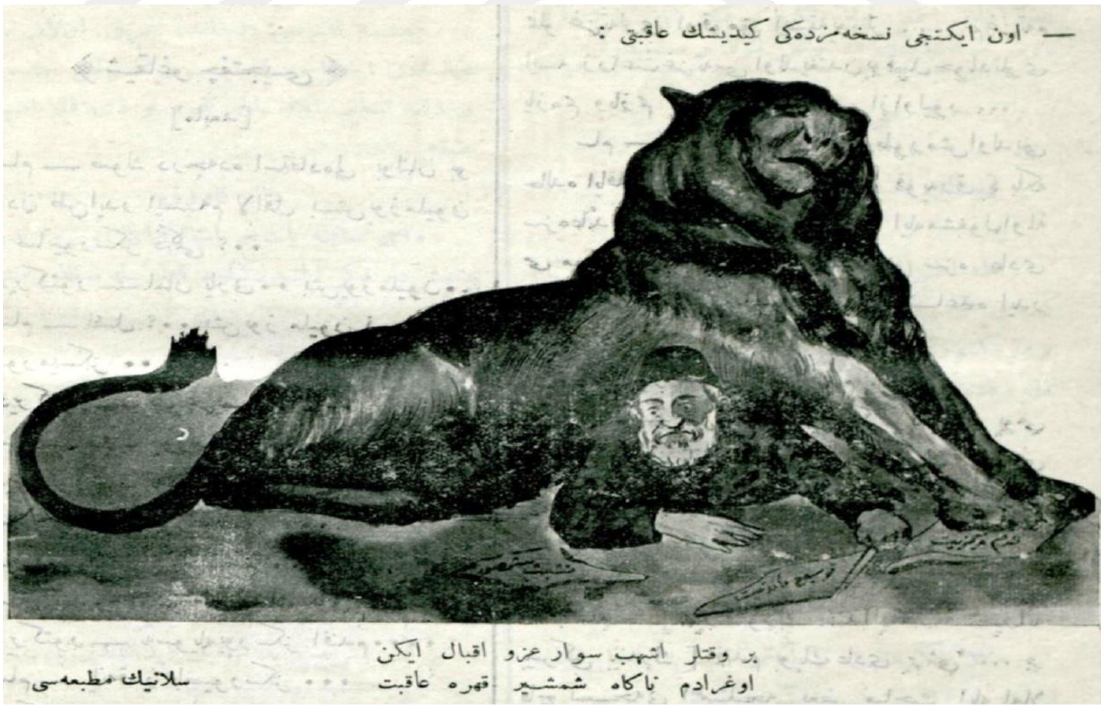
— اون ايكنجی نسخه‌مزده‌كی كيديشك عاقبتی :
بر وقتلر اشهب سوار عزو اقبال ايكن
اوغرادم ناكاه شمشير قهره عاقبت
سلانيك مطبعه‌سی

EK 281: Karagöz Dergisinin 25 Kasım 1911 Tarihli Nüshası

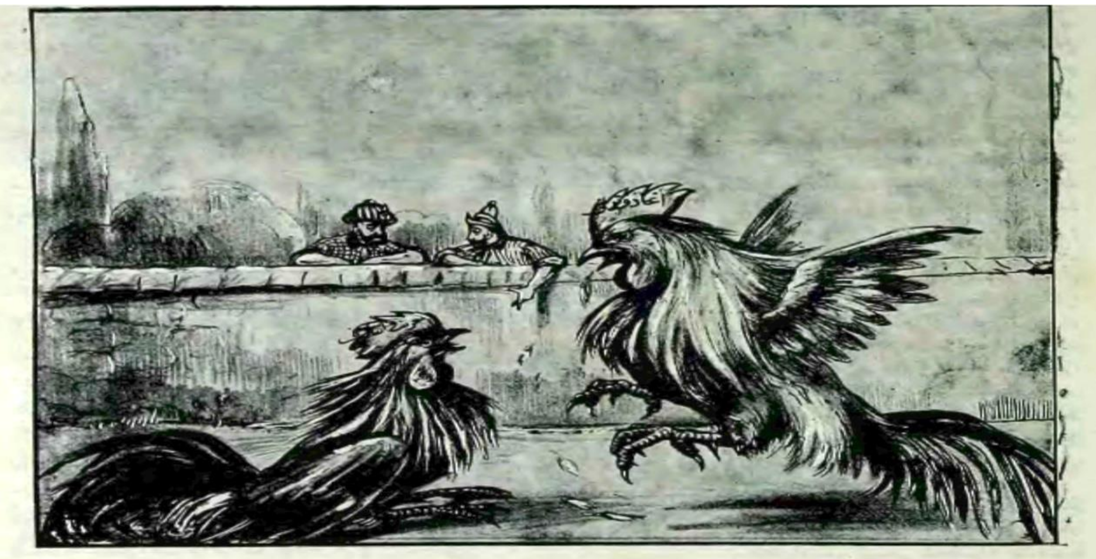

— قره‌كوز بو كوچك خروس بويله ايكن سينمش . هجومه‌نى حاضرلايور . .
— يوق جانم او دها دونكى ياور . . بر بكيك مهموزلرينك ضربه‌سى آلتنده قدايه‌يه‌جق بر حاله كلمش ده اوندن سينمش . مجروح زده‌ده ! اونره‌ده ! . .

EK 282: Karagöz Dergisinin 16 Aralık 1911 Tarihli Nüshası

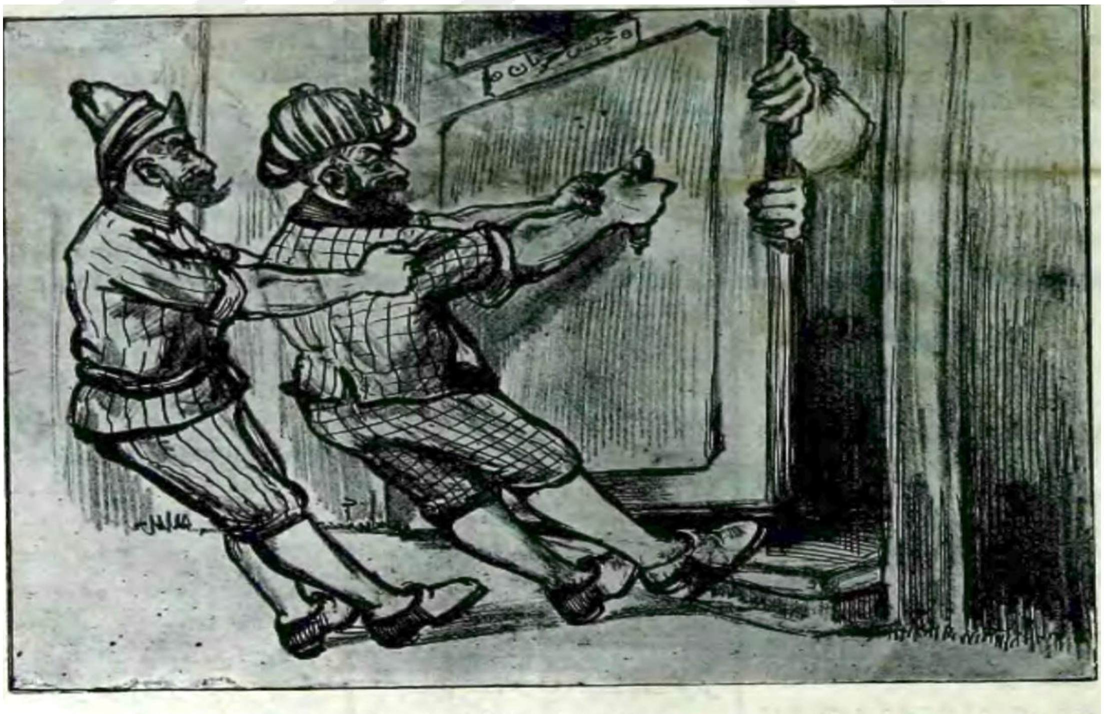

— امان حاجيواد غيرت ! بر كره قپانيرسه بيليرسك يا اوتوز الى سنه اولكنى! امان غيرت . نه قدر قوتك وارسه چك . اصيل ! . .

EK 283: Karagöz Dergisinin 24 Ocak 1912 Tarihli Nüshası

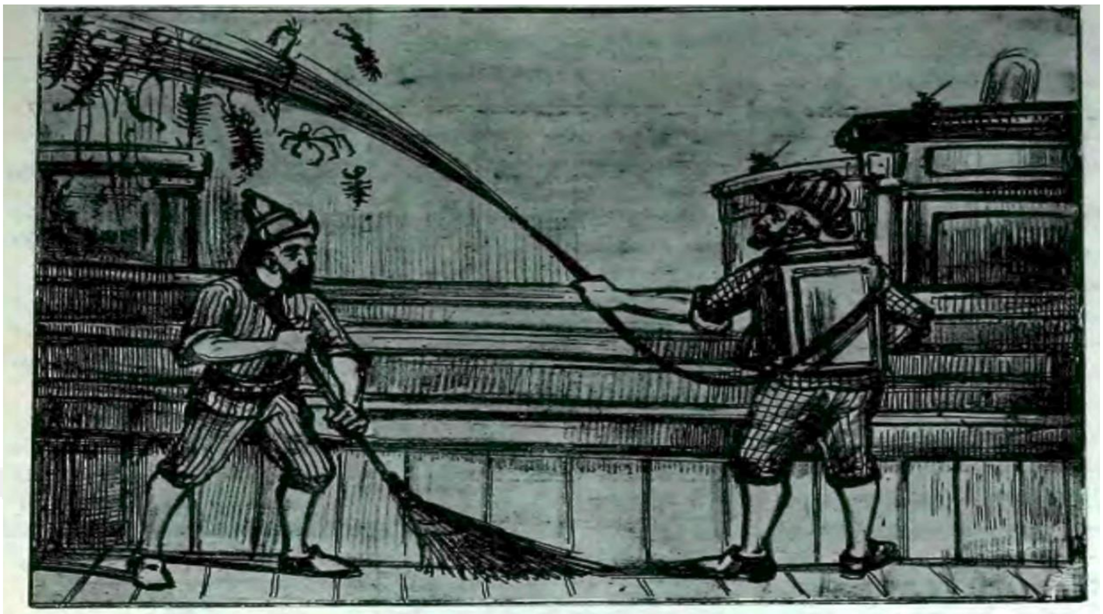

— قوزوم حاجیواد صاقینجه سوپور ! او اوفاجق میقروبلر باقیمسزلقدن اوچ بچق سنه‌ده باق نه عجیب . نه قورقونج شکل آلمشلر .. آمان زیاده اهتمام ایت ! اوفاق بر توز بیله قالمسون . . صکره کله‌جك مبعوثلرده سرایت ایدرده ! . .

EK 284: Karagöz Dergisinin 27 Ocak 1912 Tarihli Nüshası

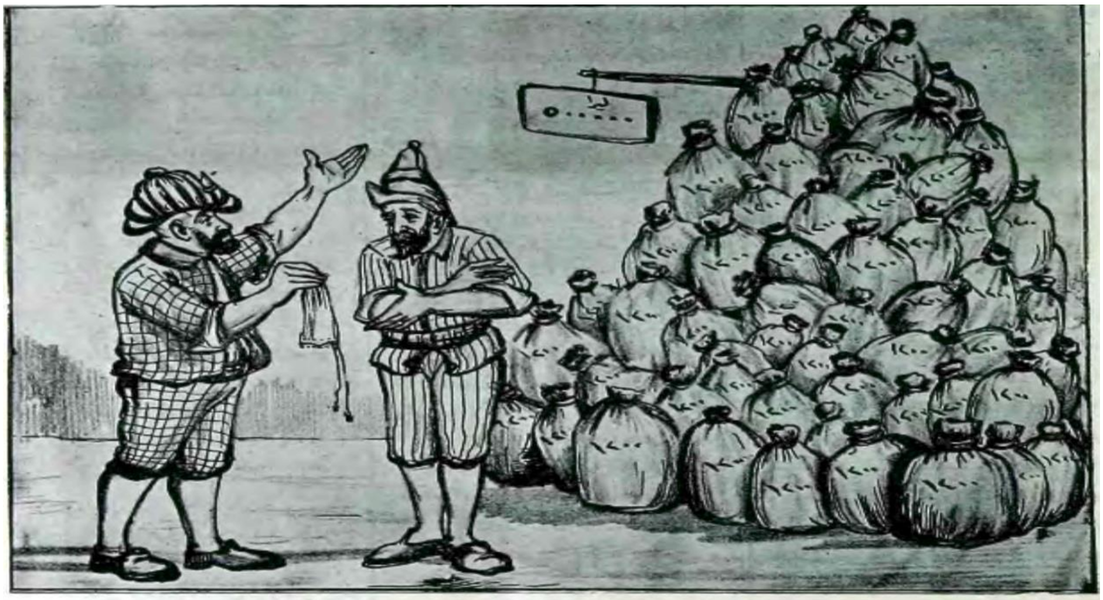

قره‌كوز — حاجیواد مبعوثلره ویریله‌جك اولان بویاره‌لر نه‌یه مقابل ؟ . .
حاجیواد — اوقدر سوز سویله‌دیلر ، كورولتو ایتدیلر ، سوكدیلر صایدیلر ! . . ؛
قره‌كوز — بن اونلردن چوق سویله‌دم ، اونلردن چوق كورولتو ایتدم‌ده یاق كیسه‌م ینه بومبوش ! . . بونه‌دن ؟ . . .
حاجیواد — نه‌دن اوله‌جق واقعا كورولتو پاطیردی ایتدك اما ، اونلر قدر سوكدكمی ؟ .

EK 285: Karagöz Dergisinin 21 Şubat 1912 Tarihli Nüshası

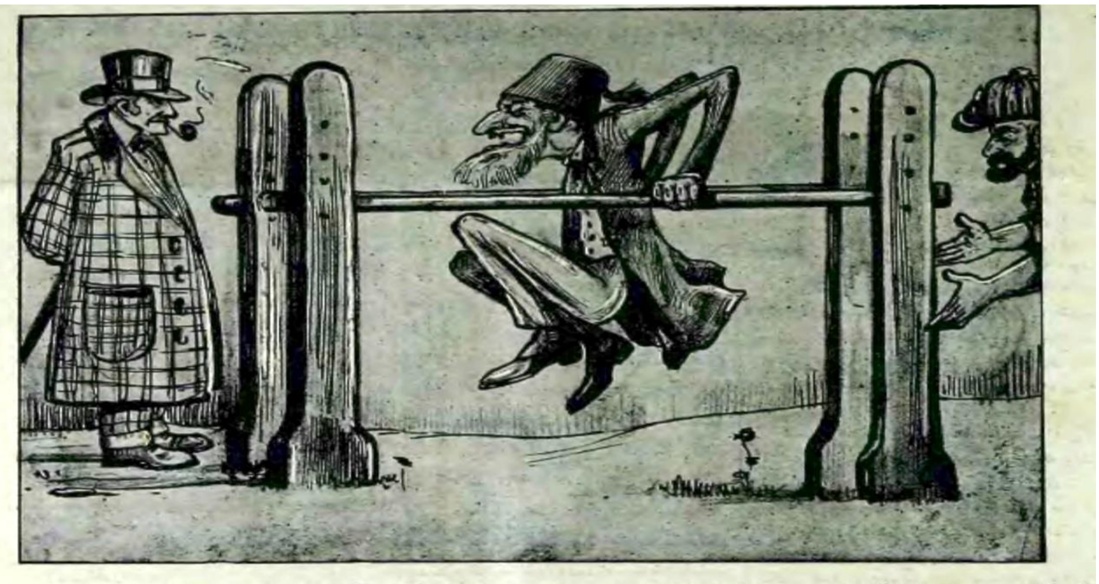

قره‌كوز — پاشا، سن قوتیمی كوستره‌یم دیه چابالادقجه قوتدن دوشویورسك.. نه وظیفه‌ك، چكیل بر كوشه‌یه‌ده راحت ایت، اوندن ای نه ایسترسك ؟..

EK 286: Karagöz Dergisinin 1 Haziran 1912 Tarihli Nüshası

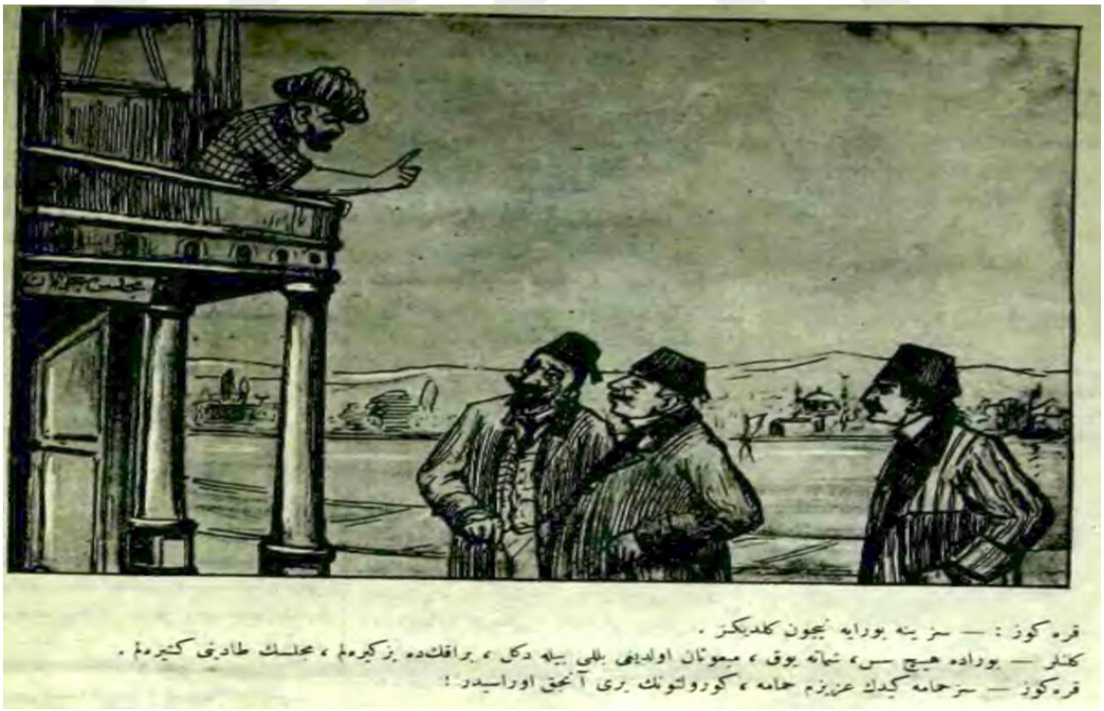

قره كوز : — سز نه بورایه نیچون كلدیكز .
كنلر — بوراده هیچ سس، شماته یوق ، مبعوثان اولدیغی بللی بیله دكل ، براقكده بز كیره‌لم ، مجلسك طادینی كتیره‌لم .
قره‌كوز — سز حامه كیدك عزیزم حامه ، كورولتونك بری آنجق اوراسیدر :

EK 287: Karagöz Dergisinin 17 Temmuz 1912 Tarihli Nüshası

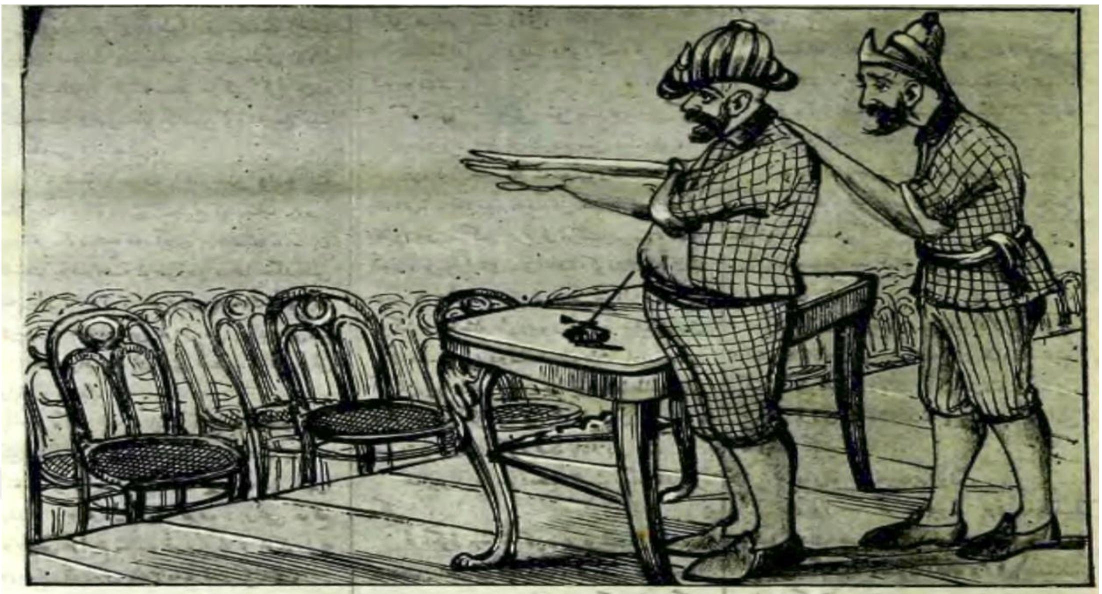

قره‌كوز — اى محترم حضار! . . متين ومكين اولكز . مناقشه ومجادله‌يى الدن براقيكز، سكوت وجدان ايله هر شيئى محاكمه ايتمكه آليشيكز ...
حاجيواد — آمان قره‌كوز بوراده نه‌ياپيورسك، دلى مى اولدك . قارشيكده كيمسه يوق . . .
قره‌كوز — كيمسه اولمديغنى بن ده بيليورم، مقصدم شو صندالیه‌لره بو نصايحى سيندير مكدر. شايد ارزومه موفق اولورسه‌م آرتق اوطورانلرده مزيات انسانيه تجلى ايتمكه باشلار .

EK 288: Karagöz Dergisinin 16 Mayıs 1914 Tarihli Nüshası

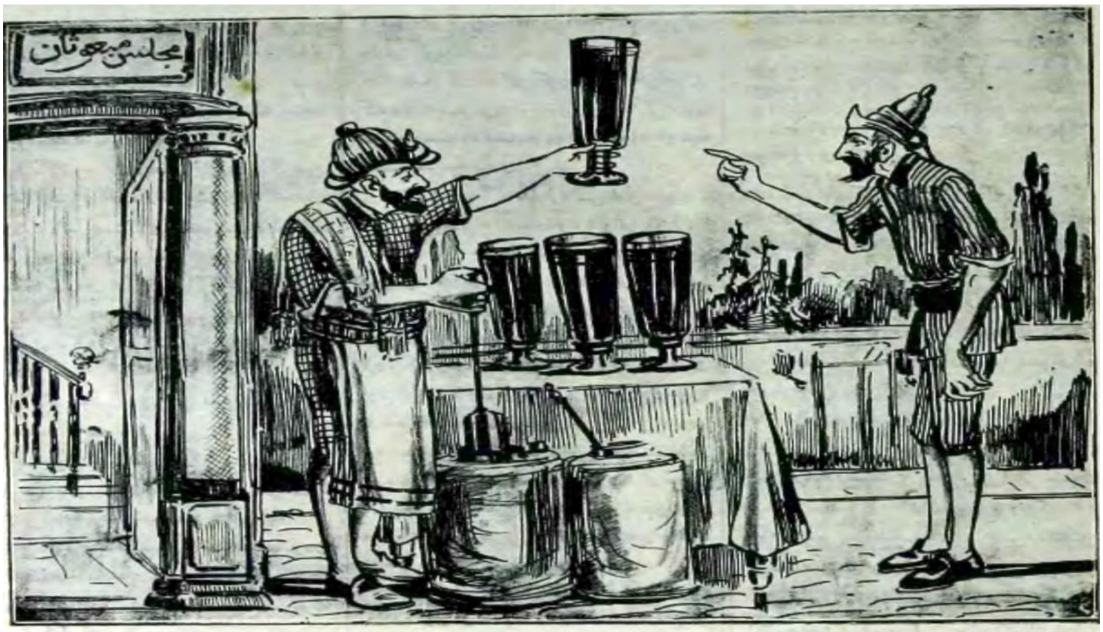

حاجيواد — قره‌كوز . . . سنده دنياده هيچ بر صنعت براقادك . . . هپسنى ياپدك .
قره‌كوز — اولان . . . بن موسم كوزتله‌رم . .
حاجيواد — پكى اما بو قدر بيوك قدحلرله . ! ! اون پاره‌يه؟ باتارسك .
قره‌كوز — حاجيواد بشقه تورلو اولمز. زيرا بوراده بعض آدملر ظهور ايدركه . . حرارتلرى بونكله آنجق سونر . . .

EK 289: Üfürük Dergisinin 30 Eylül 1909 Tarihli Nüshası

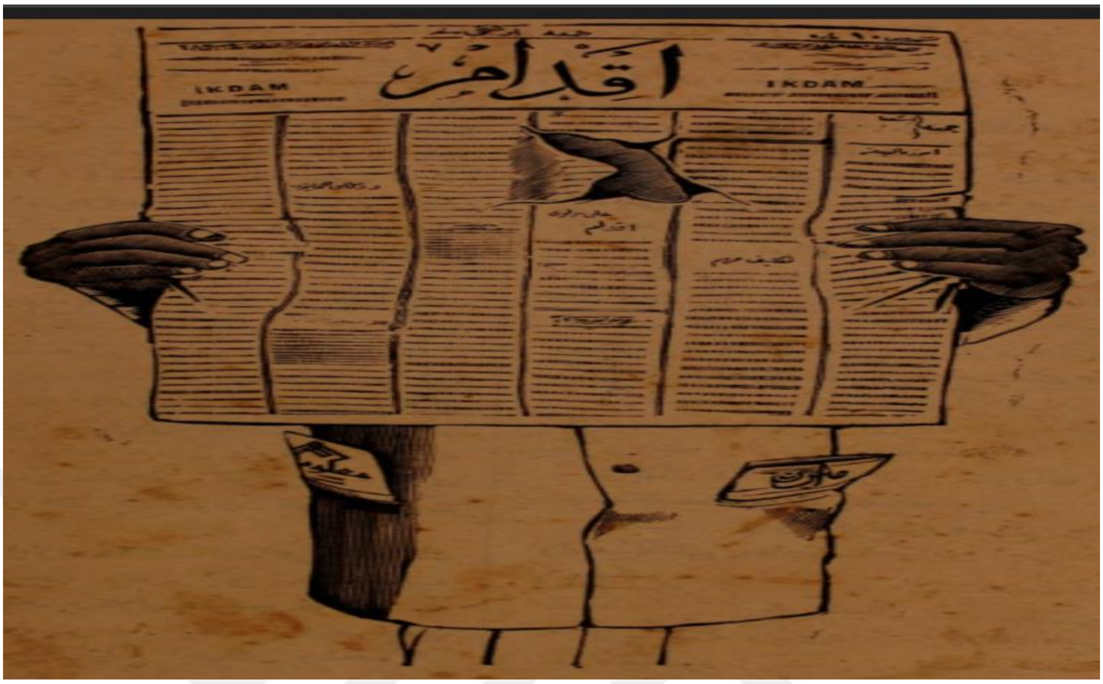
اقدام
IKDAM
IKDAM

EK 290: Üfürük Dergisinin 30 Eylül 1909 Tarihli Nüshası

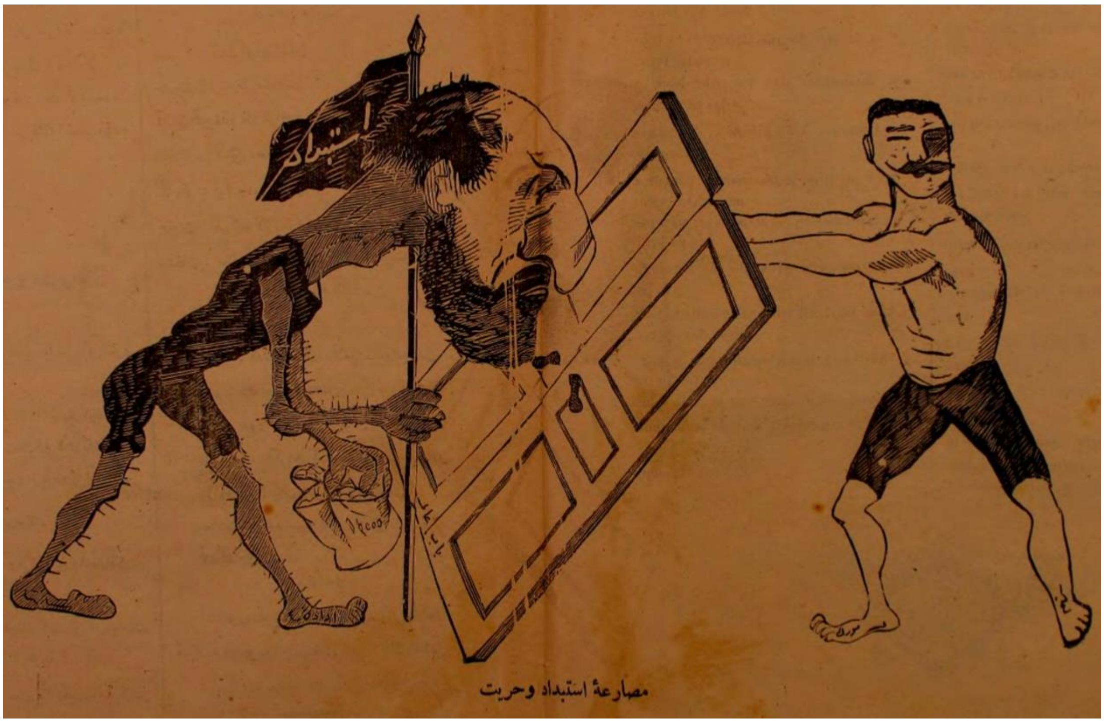
استبداد
مصارعهٔ استبداد وحریت

Ek 291: Davul Dergisinin 10 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

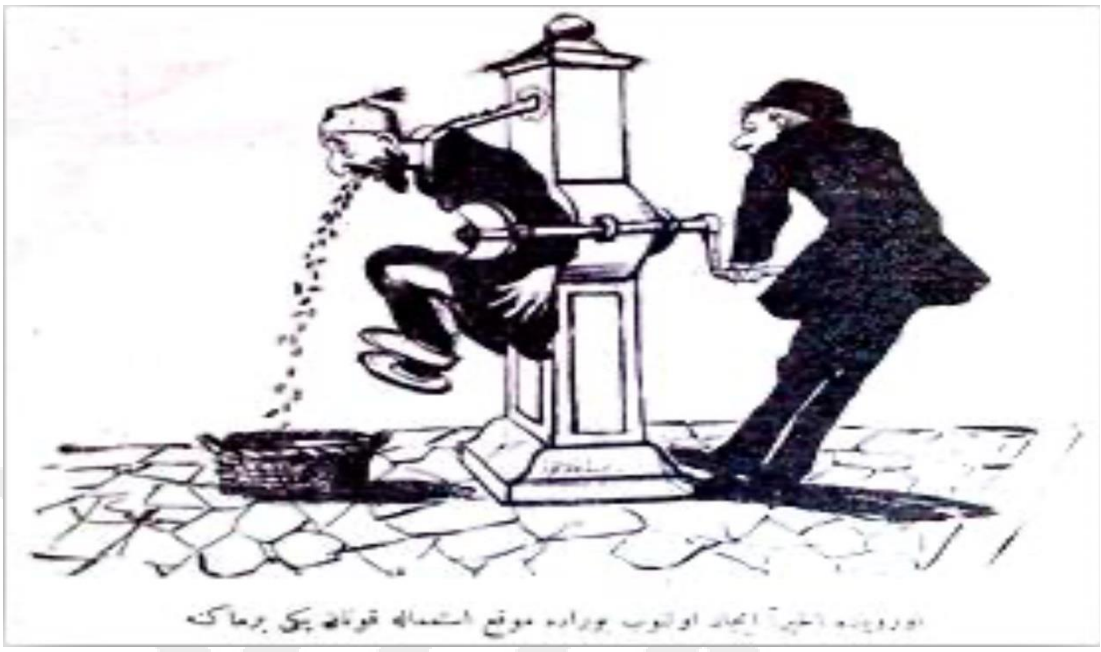
اوروپاده اخیرا ایجاد اولنوب بوراده موقع استعماله قونلان یكی بر ماكنه

EK 292: Davul Dergisinin 12 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

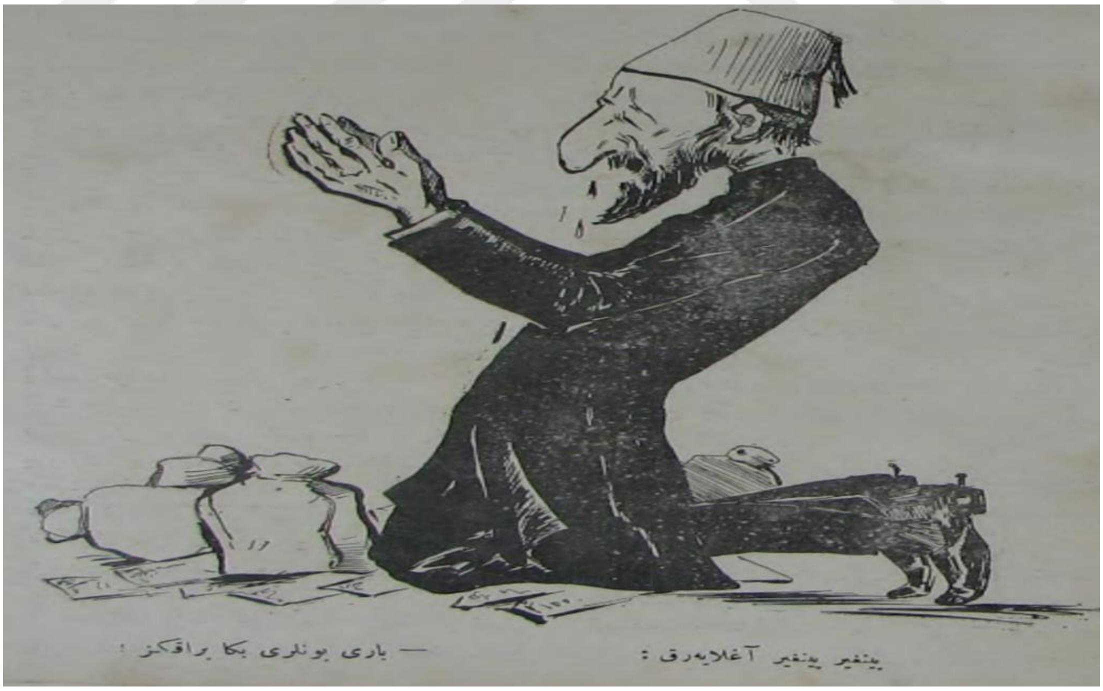
ینغیر ینغیر آغلایەرق :
— باری بونلری بڭا براقڭز !

EK 293: Yeni Geveze Dergisinin 21 Mart 1910 Tarihli Nüshası

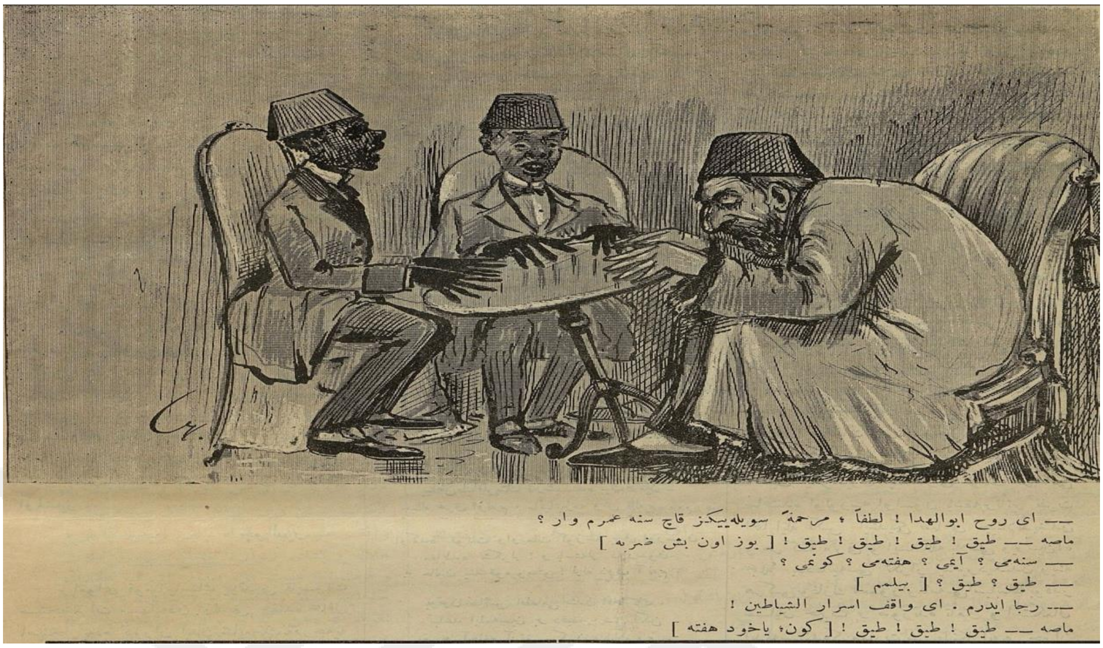
— ای روح ابوالهدا ! لطفاً ، مرحمةً سویله‌ییکز قاچ سنه عمرم وار ؟
ماصه — طیق ! طیق ! طیق ! [یوز اون بش ضربه]
— سنه‌می ؟ آیی ؟ هفته‌می ؟ کونمی ؟
— طیق ؟ طیق ؟ [بیلمم]
— رجا ایدرم . ای واقف اسرار الشیاطین !
ماصه — طیق ! طیق ! طیق ! [کون، یاخود هفته]

EK 294: Musavver Papağan'ın 24 Kasım 1908 Tarihli Nüshası

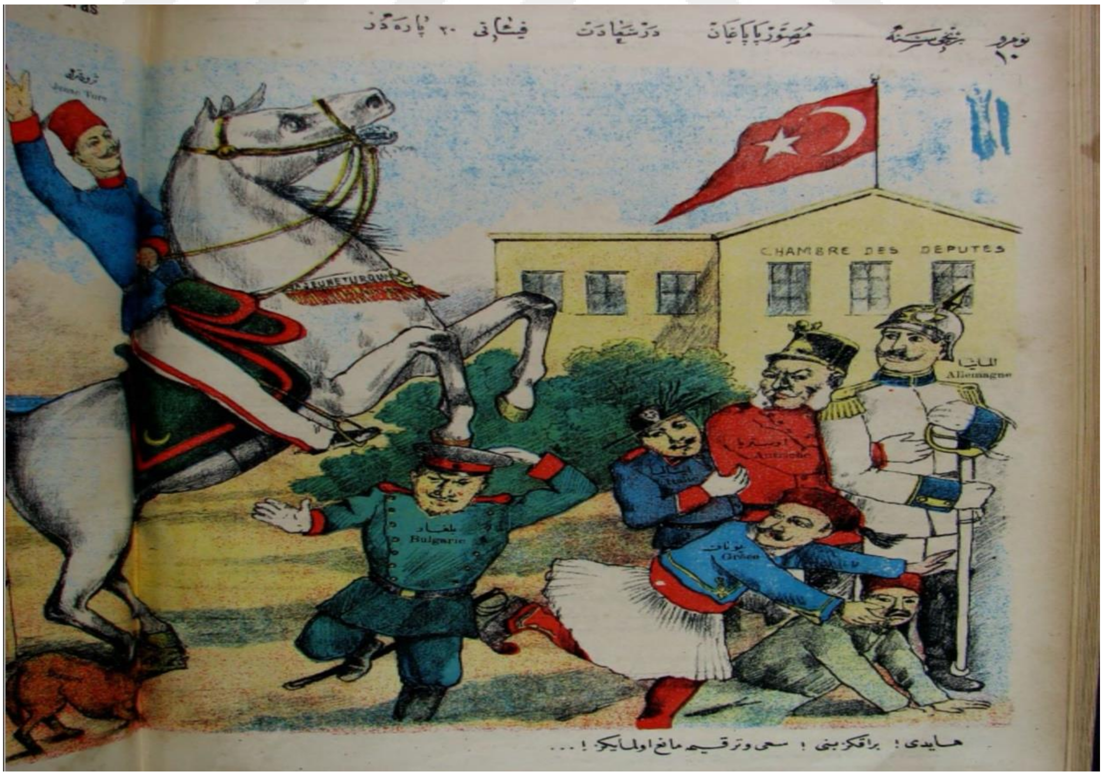
نومرو ١٠
برنجی سنه
مصور پاپاغان
فیئاتی ٢٠ پاره‌در
ژون ترک
Jeune Turc
CHAMBRE DES DEPUTES
آلمانیا
Allemagne
اوستریا
Autriche
بلغار
Bulgarie
یونان
Grèce
هایدی ! براقکز بنی ! سعی وترقیمه مانع اولمایکز ! ...

EK 295: Karagöz Dergisinin 4 Ağustos 1913 Tarihli Nüshası

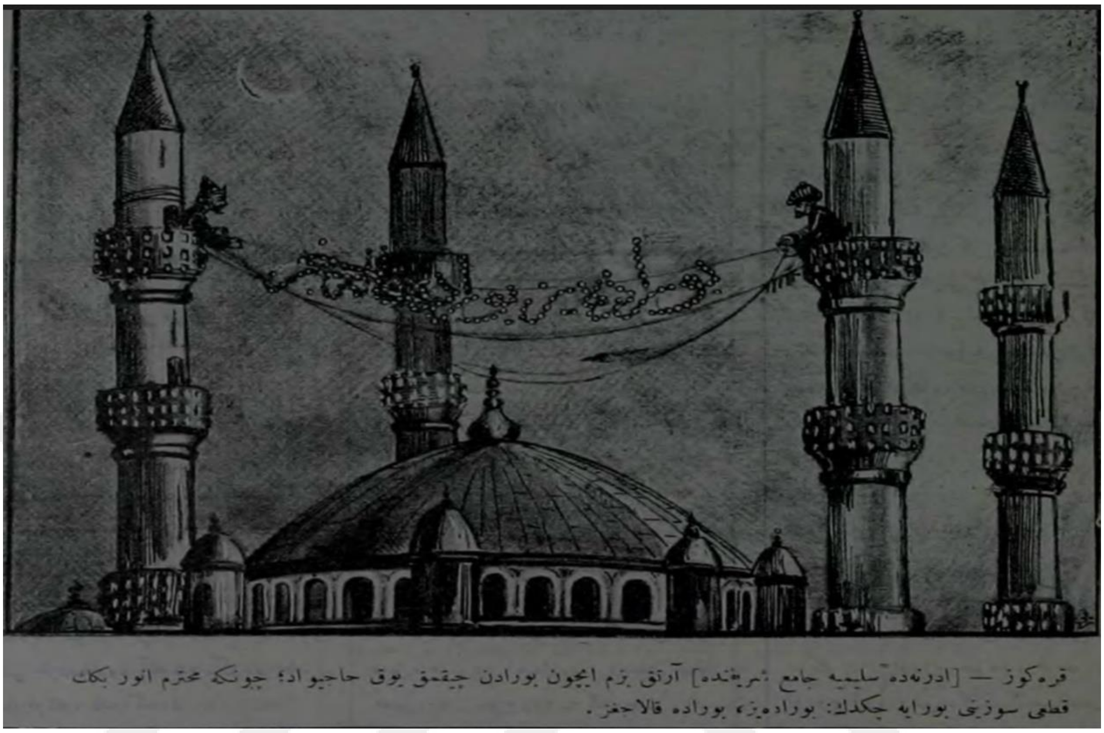
قره‌كوز — [ادرنه‌ده سليميه جامع شريفنده] آرتق بزم ايچون بورادن چيقمق يوق حاجيواد؛ چونكه محترم انور بكك
قطعی سوزيني بورايه چكدك: بوراده‌يز، بوراده قالاجغز .

EK 296: Diken Dergisinin 6 Mart 1919 Tarihli Nüshası

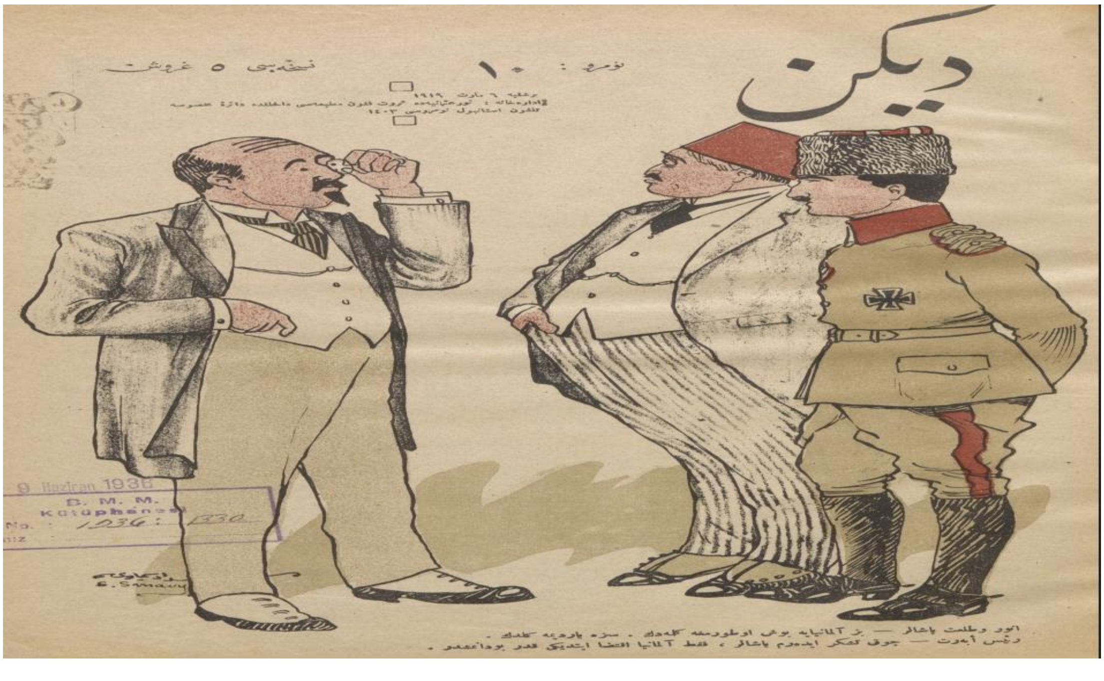
ديكن
نومرو : ١٠
نسخه‌سی ٥ غروش
E. Sami
انور وطلعت پاشالر — بز آلمانيايه بوش اوطورمغه كلمه‌دك . سزه ياردمه كلدك .
رئيس ابهوت — چوق تشكر ايدرم پاشالر ، فقط آلمانيا اقتضا ايتديكی قدر بوداغمدر .

EK 297: Köylü Dergisinin 3 Kasım 1911 Tarihli Nüshası

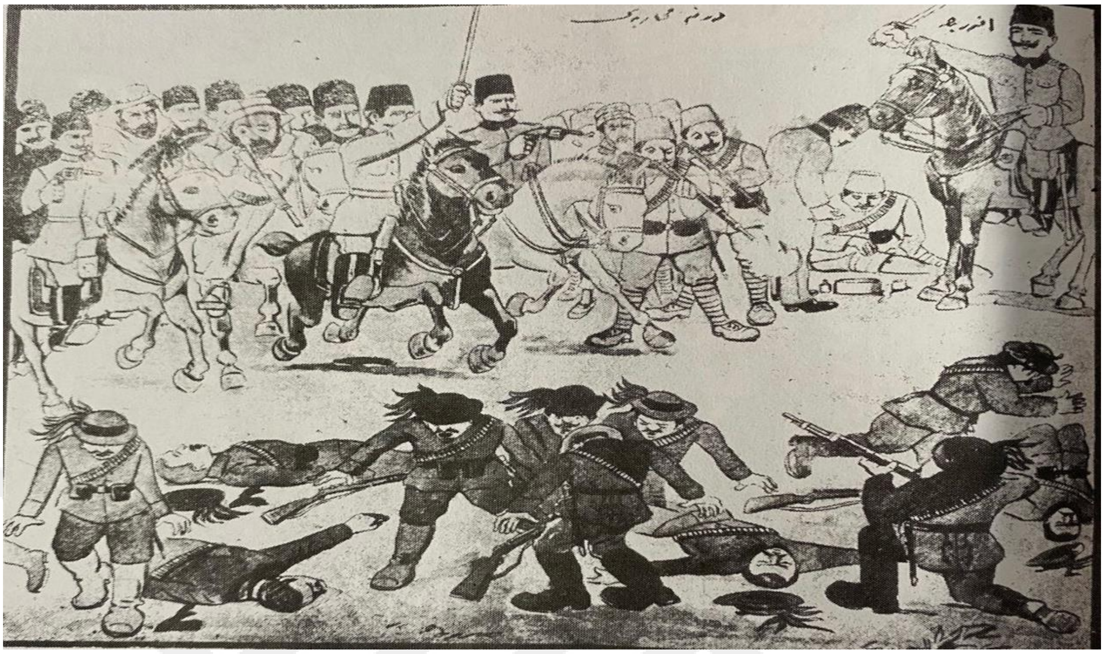

EK 298: Karagöz Dergisinin 31 Mayıs 1909 Tarihli Nüshası

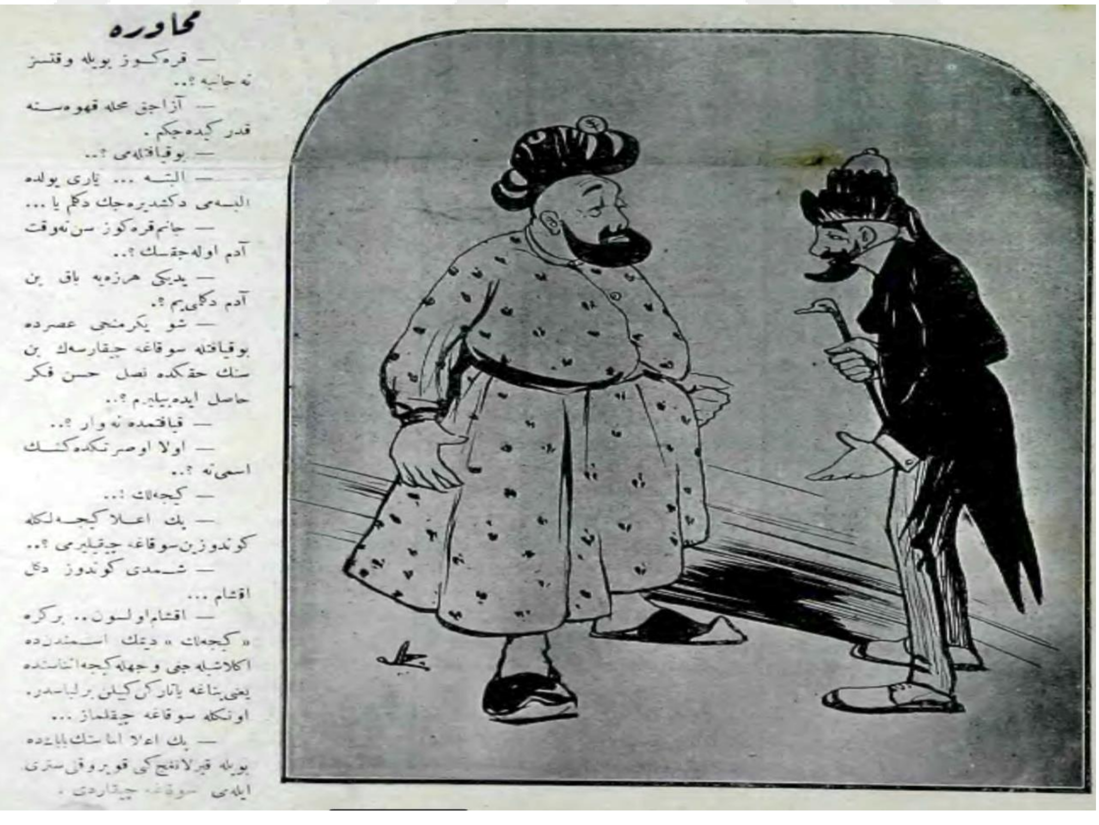

محاوره

— قره‌كوز بويله وقتسز نه جانبه ؟..

— آزاجق محله قهوه‌سنه قدر كيده‌جكم .

— بو قيافتله‌مى ؟..

— البته ... يارى يولده البسه‌مى دكشديره‌جك دكلم يا ...

— جانم قره‌كوز سن نه‌وقت آدم اوله‌جقسك ؟..

— يديكى هرزه‌يه باق بن آدم دكلى‌يم ؟..

— شو يكرمنجى عصرده بو قيافتله سوقاغه چيقارسه‌ك بن سنك حقكده نصل حسن فكر حاصل ايده‌بيليرم ؟..

— قيافتمده نه وار ؟..

— اولا اوصرتكده‌كنك اسمى نه ؟..

— كيجه‌لك !..

— پك اعلا كيجه‌لكله كوندوزين سوقاغه چيقيلير مى ؟..

— شمدى كوندوز دكل اقشام ...

— اقشام اولسون .. بركره « كيجه‌لك » ديتك اسمندنده اكلاشيله‌جغى وجهله كيجه اثناسنده يعنى يتاغه ياتاركن كيلن برلباسدر . اونكله سوقاغه چيقلماز ...

— پك اعلا اما سنك بابانده بويله قيرلانقيچ كى قويروقلى سترى ايله‌مى سوقاغه چيقاردى .

EK 299: Cadaloz Dergisinin 23 Ağustos 1911 Tarihli Nüshası

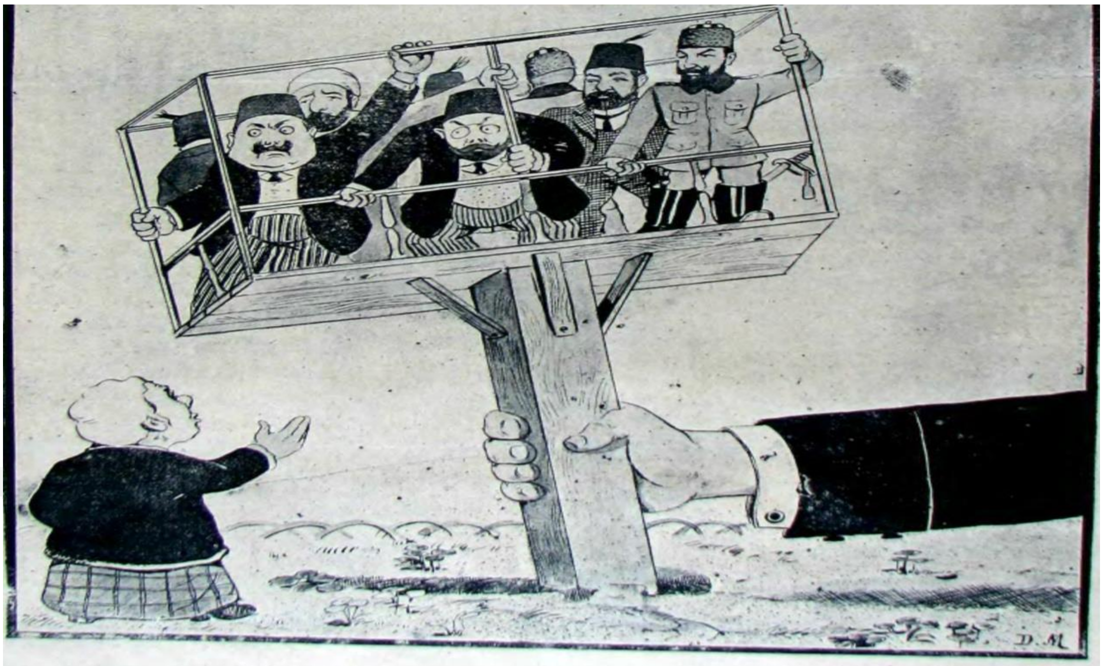

— آیول نه یه صاللانیورسکز ؟
— کندی ایسته‌کزله‌می صاللانیورز ؟ ، صاللایانی کورسه‌ك ؟ !

EK 300: Karagöz Dergisinin 20 Kasım 1918 Tarihli Nüshası

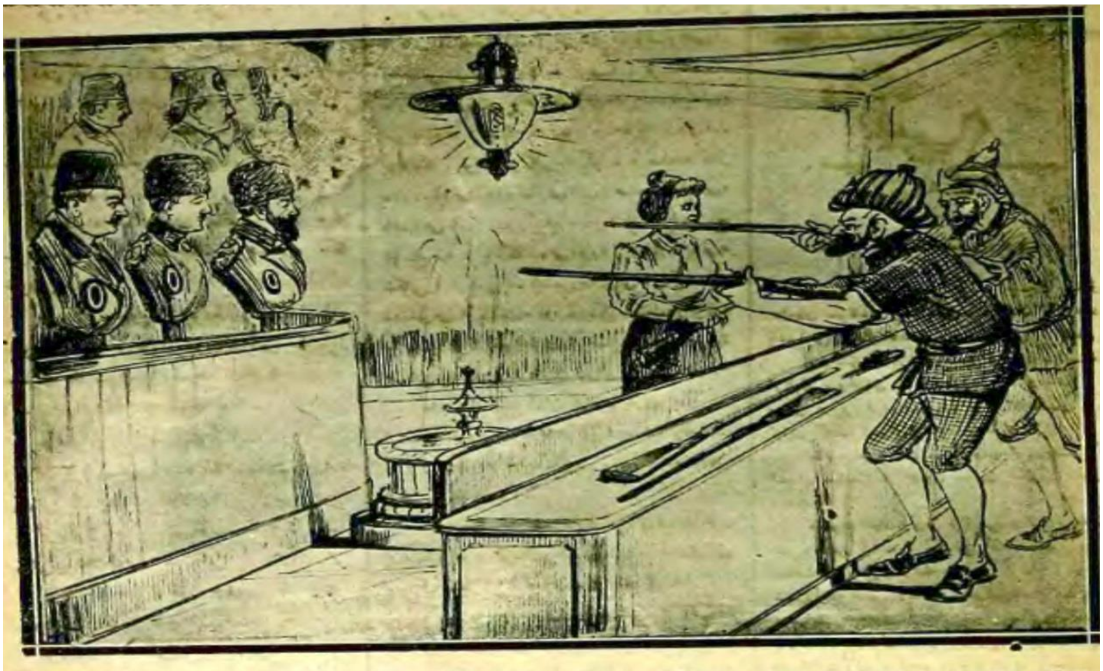

قره‌کوز وحاجیواد — مادمازه‌ل !.. بونلره نشان آلوب اوراجنز . بونلرك معرفتلری نه ؟ بایقوش کبی‌می اوترلر ؟ قورت کبی اولورلر ؟
مادمازه‌ل — اونلرك صاری آلتونلر کبی شیقیردییانلری ، جانورلر کبی کوکره‌ینلری ، نارکیله کبی غورولدایانلری وار !..

EK 301: Kalem Dergisinin 23 Şubat 1911 Tarihli Nüshası

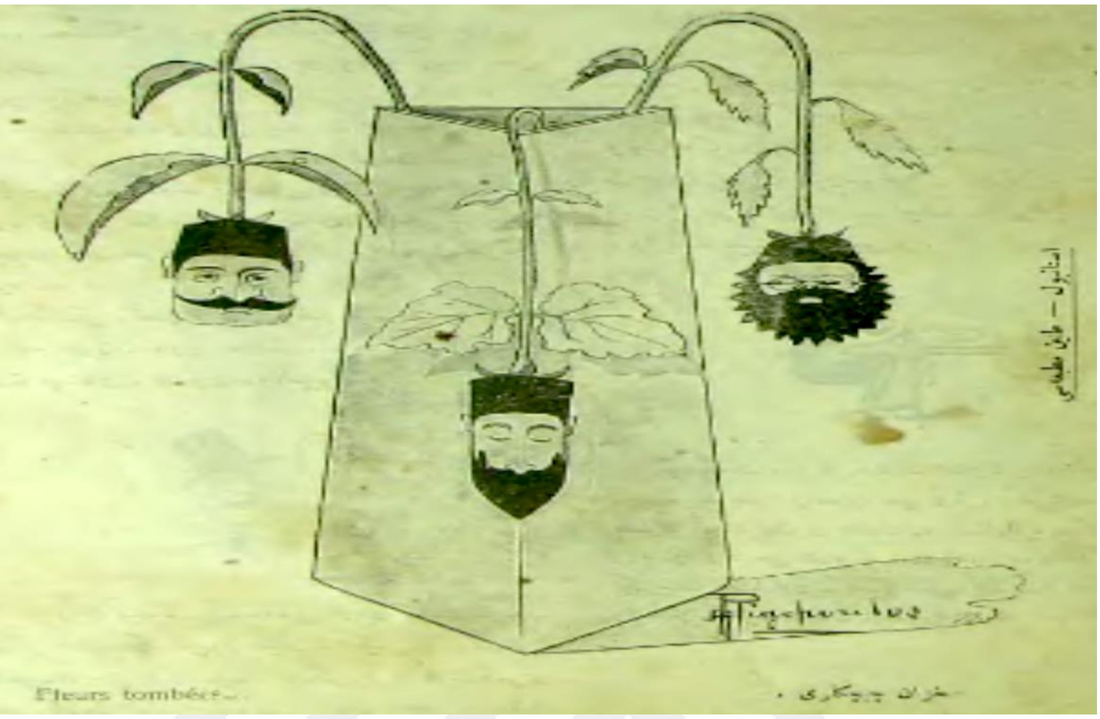
استانبول — فارق مطبعه‌سی
Fleurs tombées...
خزان چیچکاری .

EK 302: Cem Dergisinin 18 Şubat 1911 Tarihli Nüshası

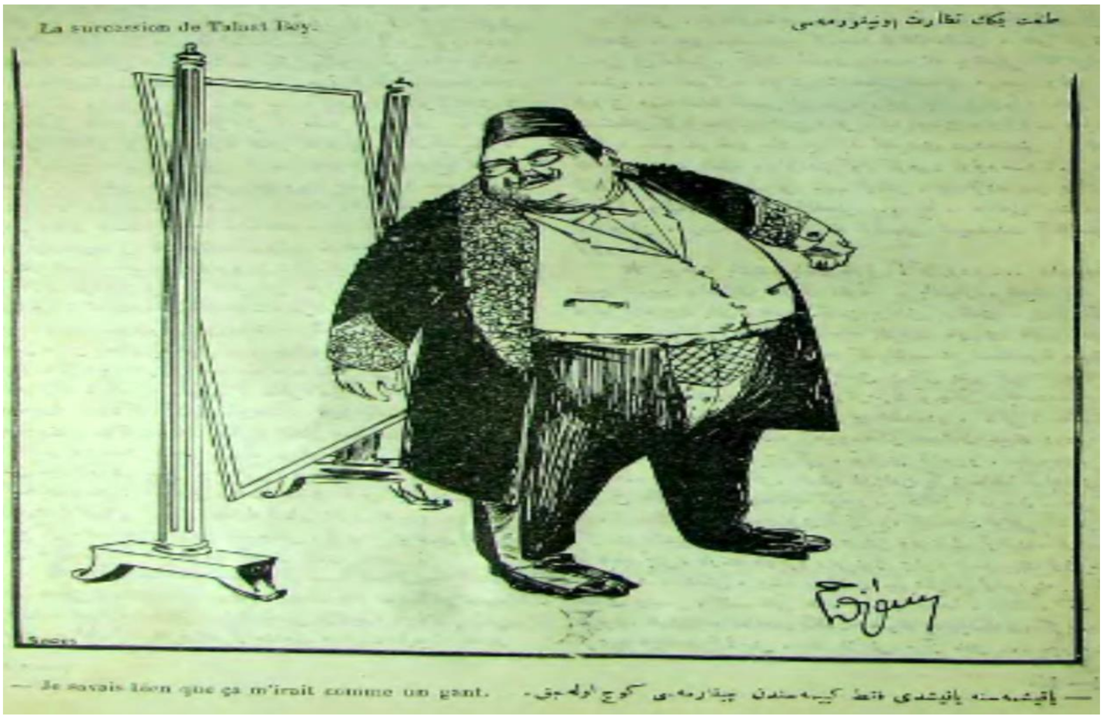
La succession de Talaat Bey.
طلعت بكك نظارت اونیفورمه‌سی
— Je savais bien que ça m'irait comme un gant.
— یاقیشه‌سنه یاقیشدی فقط کیسه‌سندن چیقارمه‌سی کوچ اوله‌جق.